PRZEGLĄD
NAUKOWO-METODYCZNY

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA

ROK XI NUMER 3/2018 (40)

Poznań 2018

Recenzenci działów
prof. dr hab. Aleksandra SKRABACZ – bezpieczeństwo narodowe
prof. dr hab. Elżbieta WESOŁOWSKA – psychologia
prof. dr hab. inż. Józef BUCZYŃSKI – bezpieczeństwo narodowe
prof. zw. dr hab. Stanisław ŚLADKOWSKI– bezpieczeństwo zdrowotne
prof. dr hab. Daniel FIC – zarządzanie
prof. zw. dr hab. Marceli KOSMAN – bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo wewnętrzne
prof. zw. dr hab. Michał PŁACHTA – bezpieczeństwo publiczne, bezpieczeństwo wewnętrzne
prof. dr hab. Halina TUMOLSKA – pedagogika

Stali recenzenci zewnętrzni
prof. zw. dr hab. Irina SURINA
prof. zw. dr hab. inż. Bogdan SZULC
prof. zw. dr hab. inż. Jarosław WOŁEJSZO
prof. dr hab. Borys KOWALIOW
prof. dr hab. Daria KOZAK
prof. dr hab. Małgorzata SUŚWIŁŁO
prof. dr Romualdas POVILITIS
prof. dr Tamara TKACZ
dr Nadia BRYL
dr Marta CZARNECKA-IWAŃCZUK
doc. dr Alena DOUŠKOVA
dr Zlatica HUL'OVA
dr Juraj MADEJ

Redakcja naukowa
prof. zw. dr hab. Maria KOZIELSKA

Skład komputerowy
Jan ŻYŁOWSKI

Redakcja oświadcza, że wersją podstawową czasopisma jest wydanie papierowe.

Copyright © 2018 by Edition
ydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
All rights reserved

ISSN: 1899-3524

ydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
ul. Orzeszkowej 1, 60-778 Poznań
tel. 61851-05-18
e-mail: kierownik.wydawnictwa@wsb.net.pl
www.wsb.net.pl

Druk i oprawa
"ESUS" Agencja Reklamowo-Wydawnicza
ul. Południowa 54, 62-064 Plewiska
tel./fax 61835-35-36
www.esus.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp
Maria KOZIELSKA 11

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE 15

Strategie narodowego bezpieczeństwa USA. Dialog czy siła?
Józef BUCZYŃSKI 17

Oddziaływanie zagrożeń bezpieczeństwa społecznego na funkcjonowanie państwa
Zbigniew CIEKANOWSKI, Katarzyna OCHYRA-ŻURAWSKA, Julia NOWICKA..... 29

State bulding on the example of south Sudan. Legal and historical perspective
Jacek BARCIK..... 43

Zagrożenia dla bezpieczeństwa i interesów państw Unii Europejskiej
Jacek PIETRASZEWSKI, Katarzyna BOROWSKA 63

Konflikt hybrydowy zagrożeniem dla bezpieczeństwa granic Rzeczpospolitej Polskiej
Albert KAROLEWSKI, Małgorzata REJMAN-KAROLEWSKA 85

Nowe zagrożenia dla bezpieczeństwa europejskiego
Robert WOŹNIAK 99

Proces rekrutacji prowadzony do sił zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej
Piotr BUDZYŃ 117

Prywatne firmy militarne - normatywne uwarunkowania funkcjonowania w prawie międzynarodowym
Adam PROKOPCZYK..... 125

BEZPIECZEŃSTWO WEWNĘTRZNE 139

Kontrola bezpieczeństwa w transporcie lotnictwa cywilnego
Ewa STAFIEJ, Zbigniew CIEKANOWSKI..... 141

Zarządzanie kryzysowe w porcie lotniczym
Zbigniew CIEKANOWSKI, Sławomir ŻURAWSKI, Wiesława ZAŁOGA..... 159

Współczesne społeczeństwo informacyjne w dobie globalizacji
Sławomir ISKIERKA. 173

Bezpieczeństwo wewnętrzne na tle bezpieczeństwa narodowego
Jacek PIETRASZEWSKI, Katarzyna BOROWSKA 183

The feeling of safety on the Polish and German borderland
Tomasz ŁACHACZ..... 207

Wybrane zagrożenia sytuacją kryzysową w kontekście programu funkcjonowania Gminnego Zespołu Zarządzania Kryzysowego w Suchym Lesie
Joanna DOLATKOWSKA, Józef JERMACZ, Zbigniew SERAFIN 221

Koncepcja community policing a zarządzanie w policji
Magdalena PINKOWICKA 241

Komponenty wzoru społecznego i osobowego oficera w świetle badań karier Generalicji Wojska Polskiego
Ewa WOLSKA-LIŚKIEWICZ 253

Osiąganie korzyści indywidualnych człowieka w kontekście gospodarczych funkcji państwa
Karolina WENDT 265

Bezpieczeństwo na meczach piłki nożnej w raportach PZPN z lat 2007 – 2017
Natalia CISZEWSKA 275

Wizerunek jako element smart power Polski?
Anna KOTASIŃSKA, Joanna KARPIŃSKA-OLSZEWSKA 287

Źródła współcześnie pojmowanego bezpieczeństwa w myśli filozoficznej
Anna KAMIŃSKA 297

BEZPIECZEŃSTWO ZDROWOTNE 311

Technologie biometryczne w administracji i biznesie
Iwona ISKIERKA 313

Bezpieczeństwo ekologiczne w świetle międzynarodowych inicjatyw na rzecz zmiany globalnego paradygmatu rozwoju. Od problemu do inicjatyw
Czesław WODZIKOWSKI 323

Bezpieczeństwo ekologiczne w świetle międzynarodowych inicjatyw na rzecz zmiany globalnego paradygmatu rozwoju. Od inicjatywy do działań praktycznych
Czesław WODZIKOWSKI 331

Selected aspects of risks related to advertising drugs and medical devices – case study
Krzysztof ŚPIEWLA, Leszek ŚWIECA… 343

Marihuana lecznicza – fakty i mity
Jacek KROM, Damian KROM 355

Znaczenie spożycia ryb w profilaktyce chorób układu krążenia
Monika ZYGMUNTOWICZ 365

Egzoszkielety w służbie armii
Michał BEJNAROWICZ, Adam KOŁCZ 375

PEDAGOGIKA 391

Istota kariery zawodowej
Dorota BALCERZYK, Robert BALCERZYK 393

Kształcenie przyszłych elit dla informatyki
Zbigniew WEŻGOWIEC 403

E-learning w edukacji akademickiej
Anna DRZEWICZ 411

Wyobrażeniowy styl myślenia a mechanizmy kontroli emocjonalnej u funkcjonariuszy Samodzielnego Pododdziału Antyterrorystycznego Policji i Biura Ochrony Rządu
Bartosz HOJNACKI, Andrzej PIOTROWSKI, Beata PASTWA-WOJCIECHOWSKA.....425

Przemoc w rodzinie w ujęciu socjologicznym i teologicznym
Grzegorz NYCZ.....441

RECENZJE.....467

Recenzja: Hybrydowość współczesnych konfliktów zbrojnych. Bogusław Pacek, Wojna hybrydowa na Ukrainie, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2018, s. 248.
Piotr LEWANDOWSKI.....469

CONTENTS

Introduction
Maria KOZIELSKA 11

NATIONAL SECURITY 15

National security strategies. Dialogue or power?
Józef BUCZYŃSKI 17

Influence of social security hopes on the functioning of the state
Zbigniew CIEKANOWSKI, Katarzyna OCHYRA-ŻURAWSKA, Julia NOWICKA..... 29

State bulding on the example of South Sudan. Legal and historical perspective
Jacek BARCIK 43

Threats to security and interests of the European Union countries
Jacek PIETRASZEWSKI, Katarzyna BOROWSKA 63

Hybrid conflict a threat to the security of borders of the Republic of Poland
Albert KAROLEWSKI, Małgorzata REJMAN-KAROLEWSKA 85

The threats to European security
Robert WOŹNIAK 99

Recruitment process for the armed forces of the Republic of Poland
Piotr BUDZYŃ 117

Private military companies - normative conditions for functioning in the international law
Adam PROKOPCZYK 125

INTERNAL SECURITY 139

Control of safety in the transport of civil aviation
Ewa STAFIEJ, Zbigniew CIEKANOWSKI..... 141

Crisis management in air portion
Zbigniew CIEKANOWSKI, Sławomir ŻURAWSKI, Wiesława ZAŁOGA..... 159

Modern information society in the era of globalisation
Sławomir ISKIERKA. 173

Internal security on the background of national security
Jacek PIETRASZEWSKI, Katarzyna BOROWSKA 183

The feeling of safety on the Polish and German borderland
Tomasz ŁACHACZ..... 207

Selected threats to the crisis situation in the context of the operation program of the Municipal Crisis Management Team in Suchy Las
Joanna DOLATKOWSKA, Józef JERMACZ, Zbigniew SERAFIN 221

The concept of community policing and Police management
Magdalena PINKOWICKA 241

Components of the officer social and personal pattern in the context of the Polish Military General career
Ewa WOLSKA-LIŚKIEWICZ 253

Acheving individual benefits in the context of the economic functions of the state
Karolina WENDT 265

Security on football matches in Polish Football Association reports from the years 2007 – 2017
Natalia CISZEWSKA 275

The image as a part of Polish smart power?
Anna KOTASIŃSKA, Joanna KARPIŃSKA-OLSZEWSKA 287

The origins of contemporarily understood security in the philosophical thought
Anna KAMIŃSKA 297

HEALTH SECURITY 311

Biometric techniques in administration and business
Iwona ISKIERKA 313

Ecological security in the light of international initiatives to change the global development paradigm. From problem to initiative
Czesław WODZIKOWSKI 323

Ecological security in the light of international initiatives to change the global development paradigm. From initiative to practical action
Czesław WODZIKOWSKI 331

Selected aspects of risks related to advertising drugs and medical devices – case study
Krzysztof ŚPIEWLA, Leszek ŚWIECA… 343

Medicinal marijuana – facts and myths
Jacek KROM, Damian KROM 355

The role of fish consumption in prevention of cardiovasascular disease
Monika ZYGMUNTOWICZ 365

Exoskeletons in the service of the army
Michał BEJNAROWICZ, Adam KOŁCZ 375

PEDAGOGY 391

The essence of a carrier
Dorota BALCERZYK, Robert BALCERZYK 393

Computer education of the future elit
Zbigniew WEŻGOWIEC 403

E-learning in academic education
Anna DRZEWICZ 411

An imaginary style of thinking and the mechanisms of emotional control among officers of the Independent Counter-terrorists Unit of the Police and the Government Protection Bureau
Bartosz HOJNACKI, Andrzej PIOTROWSKI, Beata PASTWA-WOJCIECHOWSKA.....425

The violence in the family in sociological and theological terms
Grzegorz NYCZ.....441

REVIEWS.....467

Reviews:" Hibridity of modern armed conflicts. Bogusław Pacek, Hibrid War in Ukraine, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warsaw 2018, pp. 248.
Piotr LEWANDOWSKI.....469

Wstęp

Jest mi niezmiernie miło zarekomendować Państwu kolejne wydanie naszego czasopisma, w pewnym sensie wyjątkowe, ponieważ to już 40. Numer. To wskazuje, że nasz *Przegląd Naukowo-Metodyczny Edukacja dla Bezpieczeństwa* trafia do rąk Czytelników już od dziesięciu lat. Bieżący numer tradycyjnie zawiera ciekawy komplet artykułów z różnych dziedzin: bezpieczeństwa narodowego, wewnętrznego i zdrowotnego oraz zarządzania i pedagogiki. Wraz z autorami tekstów pragnę Czytelnikom przekazać prace, w których poruszone zostały zagadnienia reprezentatywne dla obecnie podejmowanych kierunków badań, prowadzonych przez polskich naukowców w wyżej wymienionych dziedzinach.

Liczna grupa opracowań kierowana jest do osób interesujących się problematyką zawartą w części *Bezpieczeństwo narodowe*. Postawiono w nich pytania o strategie bezpieczeństwa narodowego USA w ostatnich latach, poczucie bezpieczeństwa na pograniczu polsko-niemieckim, a także o zagrożenia związane z powstawaniem państwa i wyzwania dotyczące ludności Sudanu Południowego. Odnajdujemy tu również refleksje związane z bezpieczeństwem i interesami państw Unii Europejskiej oraz uwagi o pojawiających się nowych zagrożeniach. Autorzy publikacji podkreślili również oddziaływanie zagrożeń bezpieczeństwa społecznego na funkcjonowanie państwa. Teksty zamieszczone w tej części czasopisma poświęcone zostały także zagadnieniom procesu rekrutacji w Siłach Zbrojnych naszego kraju oraz możliwościom stwarzanym przez normatywne uwarunkowania funkcjonowania w prawie międzynarodowym prywatnych firm militarnych.

W drugiej części czasopisma pt. *Bezpieczeństwo wewnętrzne* zawarto przemyślenia dotyczące współczesnego społeczeństwa informacyjnego w aspekcie procesu globalizacji. Autorzy tych publikacji poruszyli również problemy zarządzania kryzysowego w portach lotniczych oraz kontroli bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym. W treściach tej części odnajdziecie Państwo analizy cech społeczeństwa informacyjnego pod kątem ich wpływu na jego funkcjonowanie w globalizującym się świecie. Podjęto również zagadnienie bezpieczeństwa wewnętrznego na tle bezpieczeństwa narodowego. Spróbowano przedstawić wybrane zagrożenia sytuacją kryzysową w kontekście problemów funkcjonowania zespołów kryzysowych. Przedstawiono wybrane zagadnienia organizacji pracy i zarządzania w policji. Podkreślono znaczenie wprowadzenia koncepcji community policing i stąd wymaganych zmian w organizacji polskiej policji. Przeanalizowano komponenty wzoru osobowego i społecznego oficera w świetle badań karier generalicji Wojska Polskiego. Odpowiedziano na pytania dotyczące korzyści człowieka w aspekcie gospodarczych funkcji państwa. Podjęto aktualny społecznie problem, określając poziom bezpieczeństwa na meczach piłki nożnej w ostatnim dziesięcioleciu w naszym kraju. Wskazano najważniejsze czynniki wpływające na poziom bezpieczeństwa podczas meczów. Szukano odpowiedzi na pytanie, czy w raportach Polskiego Związku Piłki Nożnej bezpieczeństwo meczów było wystarczająco wyartykułowane. Ponadto, autorzy starali się poszukać odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób współcześnie państwo może być postrzegane poza granicami kraju, a także, czy odpowiednio kreowany wizerunek państwa może stanowić czynnik informujący o wzroście jego uznania na arenie międzynarodowej.

Omawiany fragment zamyka artykuł, w którym stwierdzono, że nie moglibyśmy mówić o bezpieczeństwie bez dociekań myślicieli i filozofów dotyczących fenomenu wojen i pokoju oraz ich roli w życiu społeczeństw i państw, a również poszukiwań drogi do spokojnego życia.

Rozważania i badania zaprezentowane w następnej części czasopisma pt. *Bezpieczeństwo zdrowotne* dotyczą nowych kierunków badań w zakresie zdrowia człowieka i społeczeństw. Dokonano przeglądu głównych zagadnień dotyczących technik biometrycznych oraz omówiono zagadnienia związane z bezpiecznym korzystaniem z technologii biometrycznych. Zwrócono uwagę na zagrożenia teleinformatyczne odnoszone do użytkowników indywidualnych oraz firm. Rozważono biometrię, będącą kompletem metod, służących identyfikacji lub weryfikacji tożsamości osób przez analizę ich unikatowych cech fizycznych lub behawioralnych. Podkreślono status prawny technologii biometrycznych uwzględniając aktualne akty prawne. Zagadnienie bezpieczeństwa ekologicznego w świetle międzynarodowych inicjatyw na rzecz zmiany globalnego paradygmatu rozwoju przedstawiono za pomocą przejrzystego schematu: od problemu do inicjatywy a następnie do działań praktycznych. Skomentowano wybrane aspekty zagrożeń związanych z reklamą leków i wyrobów medycznych. Przedstawiono argumenty dotyczące skuteczności i bezpieczeństwa stosowania medycznej marihuany. W oparciu o wiarygodne, opublikowane badania na temat działania marihuany wyjaśniono, w jakich przypadkach ma ona udowodnione i skuteczne zastosowanie. Wyłożono znaczenie spożycia ryb w profilaktyce chorób układu krążenia, wskazano słuszność pewnych zaleceń jak i ograniczeń. W końcowym fragmencie tej części czasopisma odniesiono się do aktualnej obecnie dziedziny inżynierii i technologii w zakresie wykorzystania egzoszkieletów. Jej celem jest wsparcie żołnierzy wykonujących zadania wojskowe, wykraczające poza zdolności psychofizyczne przeciętnego człowieka. Przedstawiono również pozamilitarne wykorzystanie egzoszkieletów oraz mniej zaawansowanych – zewnętrznych stabilizatorów mięśniowych.

Ostatnią częścią czasopisma są prace zebrane pod wspólnym tytułem *Pedagogika*. Zawarte w niej teksty zawierają jasne sugestie wynikające z osiągnięć współczesnej pedagogiki. Ich autorzy przejrzyście wyartykułowali psychologiczne, socjologiczne, pedagogiczne oraz ekonomiczne ujęcia kariery zawodowej jednostki oraz rozważyli jej wpływ na działania pracownika w zakresie własnego rozwoju zawodowego. Ponadto, poruszono problemy związane z kształceniem przyszłych informatyków, głównie uczniów i studentów utalentowanych informatycznie i matematycznie. Wyartykułowano rozdźwięk między potrzebami gospodarki narodowej odnośnie odpowiedniej ilości wykształconych informatyków a ich praktycznymi umiejętnościami. Wskazano, że problemy bezpieczeństwa sieciowego stają się kluczowe w dobie społeczeństwa informacyjnego. Zwrócono uwagę, że dzięki postępowi technologicznemu książka nie jest już jedynym źródłem wiedzy, a internet i urządzenia techniczne, między innymi e-learning mogą pozytywnie wpływać na rozwój intelektualny ludzi. Zaprezentowano również badania eksperymentalnie dotyczące ustalenia poziomu stylu wyobrażeniowego oraz kontroli sytuacji i pobudliwości emocjonalnej funkcjonariuszy publicznych. Ostatnim tematem podjętym w czasopiśmie jest ustawicznie dyskutowana przemoc w rodzinie, w szczególności rozważona w aspekcie socjologicznym i teologicznym.

Nasze czasopismo skierowane jest do osób, które interesują się tematyką edukacji dla bezpieczeństwa zarówno od strony teoretycznej, naukowej, badawczej i praktycznej. Czytelnicy mogą tu znaleźć wnioski z badań empirycznych, które wskazują na kierunki rozwoju bezpieczeństwa narodowego, wewnętrznego, zdrowotnego i pedagogiki w zakresie bezpieczeństwa, a także przykłady dobrych praktyk i realizowanych projektów.

Pragnę zachęcić Czytelników do zapoznania się z tak przedstawioną tematyką, która pozwoli poszerzyć widzenie problemów edukacji w aspekcie szeroko rozumianego bezpieczeństwa.

Maria KOZIELSKA

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE

Józef BUCZYŃSKI
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

STRATEGIE NARODOWEGO BEZPIECZEŃSTWA USA DIALOG CZY SIŁA?

Wstęp

Stany Zjednoczone są państwem o ugruntowanej demokracji, której rodowód sięga 1776 roku kiedy to przyjęto jednolitą deklarację niepodległości, a 17 września1787 r. proklamowano pierwszą w świecie i tym samym najstarszą konstytucję która przetrwała do dnia dzisiejszego z zaledwie z 27 poprawkami.

Konstytucją USA, w systemie sprawowania władzy wysoko plasuje pozycję Prezydenta który, w porównaniu do prezydentów innych państw, posiada bardzo duże prerogatywy i daleko posuniętą niezależność. I tak Prezydent min:

- Jest najwyższym przedstawicielem władzy wykonawczej,
- Pełni funkcję głowy państwa i kieruje rządem,
- Odpowiada, kieruje i realizuje politykę zagraniczną,
- Zawiera – za radą i zgodą senatu traktaty, a bez zgody senatu – z własnej inicjatywy – umowy międzynarodowe,
- Za swoją działalność państwową nie ponosi odpowiedzialności politycznej przed parlamentem
- Przed parlamentem odpowiada wyłącznie za naruszenie konstytucji – impeachment,
- Jest naczelnym dowódcą sił zbrojnych USA.[1]

Do istotnych kompetencji Prezydenta USA należy zwłaszcza kreowanie i realizacja polityki bezpieczeństwa narodowego i to zarówno w wewnętrznym jak i zewnętrznym jej wymiarze. Ta rola nabrała szczególnego znaczenia na przełomie lat 1989/1990 czyli z chwilą zakończenia okresu zimnowojennego podziału świata który min. zaowocował powstaniem wielu nowych państw które stały się aktywnymi podmiotami na scenie międzynarodowego bezpieczeństwa.

Na początku lat dziewięćdziesiątych powstał całkowicie nowy układ sił na arenie międzynarodowej, w którym Stany Zjednoczone poczuły się zdecydowanym liderem i jedynym mocarstwem w wymiarze globalnym. Mocarstwem zdolnym i gotowym wziąć na swoje barki odpowiedzialność za gwarancję i kreowania światowego bezpieczeństwa nie tylko z pozycji dialogu i dyplomacji ale również z pozycji posiadanej siły gospodarczej i potęgi militarnej której gotowe będą użyć w wymiarze geopolitycznym do realizacji własnych celów interesów narodowych.

Przykładem swoistej dominacji i pokazania światu swojej zdecydowanej postawy lidera w kreowaniu światowego bezpieczeństwa oraz gotowości do stosowania rozwiązań siłowych było rozpoczęcie przez siły zbrojne USA w 1991 roku operacji Pustynna Burza określanej też mianem I Wojny w Zatoce Perskiej. Jej celem było zmuszenie Saddama Husajna do wycofania jego wojsk z anektowanej części Kuwejtu. Podczas tej zbrojnej interwencji w Kuwejcie, Stany Zjednoczone próbowały stworzyć wrażenie otwartości na dialog międzynarodowy

[1]Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki art. II. Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych. Łódź

i dyskusję ukierunkowaną na dążenie do akceptacji ich działań w ramach międzynarodowej koalicji. Niestety ale przez dużą część światowej opinii te działania zostały odebrane tylko jako stwarzanie pozorów do akceptacji jednostronnej decyzji podjętej w Waszyngtonie. Operacja ta była prowadzona przy umiarkowanej aprobacie ONZ. Z tego też względu społeczność międzynarodowa w ograniczonym stopniu włączyła się w działania zbrojne prowadzone w Zatoce Perskiej. Dominującą siłą tej operacji była armia amerykańska – wzięło w niej udział ok 700 tys. amerykańskich żołnierzy – co zostało odebrane jako jaskrawy przykład stosowania w polityce zagranicznej rozwiązań siłowych co zostało określone mianem militaryzacji dyplomacji.[2]

To militarne zaangażowanie się Stanów Zjednoczonych w kreowanie międzynarodowego bezpieczeństwa było zgodne z obowiązującą wówczas doktryną bezpieczeństwa będącą konsekwencją opublikowanej w 1987 r. pierwszej narodowej strategii bezpieczeństwa USA (National Security Strategy – NNS), której podstawy prawne zostały zdefiniowane w przełomowej dla systemu bezpieczeństwa USA ustawie Goldwater – Nichols.[3] Ustawa ta dokonała istotnych zmian w systemie kierowania i dowodzenia siłami zbrojnymi USA. Obligowała ona także rząd – administrację prezydenta – do okresowego opracowywania, przedstawiania Kongresowi i publikowania narodowej strategii bezpieczeństwa. Dokumentu, którego celem było nie tylko zdefiniowanie wizji perspektywicznych wyzwań i zagrożeń dla narodowego i międzynarodowego bezpieczeństwa ale również przedstawianie swoistego zbioru rekomendacji (wytycznych) do opracowania narodowej strategii wojennej oraz doktryny wojennej, które to dokumenty stały się fundamentalną triadą amerykańskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Na początku 1991 r. Prezydent USA George H.W. Bush (1989 – 1993) w wygłoszonym w Kongresie orędziu o stanie państwa przedstawił wizję gwarancji narodowego bezpieczeństwa oraz koncepcję polityki zagranicznej państwa[4]. Stwierdził on, że po rozpadzie Bloku Wschodniego, powstała nowa architektura globalnego bezpieczeństwa, nowy ład światowy, w którym kluczową rolę będzie odgrywać współpraca jakościowo nowych podmiotów stosunków międzynarodowych których ambicją będzie dążenie do osiągnięcia uniwersalnych wartości, takich jak pokój, wolność i bezpieczeństwo. Sformułował jednocześnie jasne przesłanie, że liderem tego nowego ładu, przestrzegania porządku międzynarodowego i tym samym gwarantem utrzymania stabilnej sytuacji w wymiarze globalnym powinny być Stany Zjednoczone. Podkreślił również, że wraz z powstaniem nowych państw i tym samym nowego porządku międzynarodowego, pojawiły się nowe wyzwania i nowe zagrożenia dla bezpieczeństwa w narodowym i międzynarodowym wymiarze do których zaliczył:

- Międzynarodowy terroryzm i biznes narkotykowy,
- Nacjonalizmy i konflikty etniczne,
- Przestępczość zorganizowaną,
- Rozprzestrzenianie się broni masowego rażenia,

[2]Hajnus W. Mój Irak. Warszawa Zysk i S-KA 2009.
[3]Goldwater – Nichols Act. of 1986. Legal Information Institute Cornell Law School.
[4]Grabowski M., Wiek Pacyfiku : Polityka Stanów Zjednoczonych wobec region Azji i Pacyfiku po roku 1989. Uniwersytet Jagieloński 2012.

- Nielegalne, międzynarodowe, migracje ludności.

Jako doświadczony polityk i dyplomata przedstawiając w Kongresie założenia polityki zagranicznej oraz formułę ich realizacji, postawił na dialog i aktywną współpracę ze wszystkimi podmiotami międzynarodowego systemu bezpieczeństwa przestrzegającymi zasad zachodnich wartości i standardów demokracji. Główną osią sformułowanej przez G. H. W. Busha polityki zagranicznej była teza budowania, pod przywództwem Stanów Zjednoczonych, nowego ładu światowego. Przypisując sobie rolę lidera społeczności międzynarodowej tak zaprezentowanej polityki narodowego i globalnego bezpieczeństwa, Waszyngton przypisał sobie prawo do kształtowania bezpieczeństwa nie tylko w formule rozwiązań opartych na dialogu i pokojowej współpracy. Uznano bowiem, że w przypadku partykularnie pojmowanego zagrożenia dla interesu narodowego Stany Zjednoczone są uprawnione do stosowania gospodarczych i militarnych rozwiązań siłowych. Przykładem przedstawionych przez Prezydenta G. H. W. Busha zasad realizacji polityki bezpieczeństwa była przeprowadzona w „*trosce o ochronę wolności i praw człowieka*"[5] interwencja zbrojna w Panamie (1989 r.) czy wspomniana już wcześniej, rozpoczęta w „*obronie suwerenności Kuwejtu",* I Wojna w Zatoce Perskiej.

Za czasów sprawowania urzędu Prezydenta USA przez B. Clintona (1993 – 2001) zostały przedstawione dwie strategie bezpieczeństwa:

- Narodowa strategia bezpieczeństwa: zaangażowanie i rozszerzanie (1996 r.)[6],
- Narodowa strategia bezpieczeństwa: na nowy wiek (1998 r.)[7],

Idea zaprezentowanej przez B. Clintona pierwszej narodowej strategii bezpieczeństwa była zbudowana na czterech filarach:

- Umacnianiu bezpieczeństwa,
- Wspieraniu narodowego dobrobytu,
- Promocji demokracji,
- Regionalnych koncepcjach bezpieczeństwa.

Zakładała ona opartą na dialogu pokojową współpracę ze wszystkimi podmiotami prawa międzynarodowego, której fundamentem miał być rozwój gospodarczy. Przyjęto, że istotnym atrybutem takiego podejścia do kreowania polityki bezpieczeństwa będzie rozszerzenie współpracy USA z państwami w regionie Azji i Pacyfiku, utworzenie strefy wolnego handlu i tym samym jego liberalizacja oraz otwartości na inwestycje w regionie. Otwartość na dialog i współpracę dotyczyła także Europy ze szczególnym uwzględnieniem nowo powstałych państw Europy Środkowo Wschodniej. Prezydent Clinton był inicjatorem aktywnego uczestnictwatych państw w opartej na formule dialogu procedurach kształtowania nowych rozwiązań pokojowych w tym włączenia ich do zachodniego systemu bezpieczeństwa – Paktu Północnoatlantyckiego (NATO).

[5]Human Rights in post – invasion Panama. Justice Delayed is Justice Denied. Human Rights Watch 1991.04.07.
[6]Zięba R. Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie. Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne Warszawa 2008.
[7]Zając R. Polityka zagraniczna USA po zimnej wojnie. Toruń 2005.

Po upadku ZSRR prezydent Clinton wspierał także Rosję na etapie budowy zrębów jej nowego systemu politycznego oraz nowych, opartych na standardach zachodniej demokracji, struktur państwowych.

Pomimo tych otwartych na dialog pokojowych atrybutach aktywności na arenie międzynarodowej Stany Zjednoczone jako lider światowego bezpieczeństwa nie zrezygnowały z prewencyjnej dyplomacji oraz z rozwiązań siłowych w sytuacjach które – ich zdaniem – będą konieczne do zabezpieczenia własnych interesów lub do wyegzekwowania pokoju w wymiarze globalnym.

Jako formułę realizacji tak zdefiniowanej polityki bezpieczeństwa przyjęto:

- Działania samodzielne – bez procesu dialogu z innymi podmiotami stosunków międzynarodowych w przypadku bezpośredniego zagrożenia interesów narodowych,
- Działania w ramach sojuszy (NATO) lub organizacji międzynarodowego bezpieczeństwa (np. ONZ) gdy w procesie dialogu uznano, że dane zagrożenie jest wspólne dla społeczności międzynarodowej i jest potrzeba podjęcia wspólnych działań celem jego eliminacji w celu zapewnienia pokoju i międzynarodowego bezpieczeństwa,
- Działania koalicyjne (wielostronne) – gdy USA dostrzegają zagrożenie dla własnych interesów narodowych a w procesie dialogu z innymi podmiotami stosunków międzynarodowych uda się ich pozyskać do wspólnych działań celem ich eliminacji z przestrzeni międzynarodowej.

Egzemplifikacją takich działań były prowadzone pod auspicjami ONZ operacja wymuszania pokoju w Somalii (1992 – 1994)[8] oraz na Haiti w latach 1994 –1995. Z tym, że oficjalną przesłanką do rozpoczęcia misjina Haiti było obalenie junty wojskowej i wprowadzenie rządów demokracji, ale w ocenie wielu ekspertów ówczesnej sceny politycznej jej faktycznym powodem było ograniczenie emigracji obywateli Haiti do USA.[9]

Doświadczenia z tych dwóch misji militarnych zostały uwzględnione w założeniach sformułowanej Narodowej Strategii Bezpieczeństwa na nowy wiek (1998 r.). Dotyczy to zwłaszcza wniosków płynących z operacji wymuszania pokoju pod kryptonimem „Przywracanie pokoju" prowadzonej w Somalii podczas którejna ulicach Mogadiszu zginęło wielu amerykańskich żołnierzy. Oceniono, że sytuacja w Somalii nie niosła za sobą istotnego zagrożenia dla żywotnych interesów USA, a poniesione ofiary śmiertelne były zbyt wysoką ceną za udział żołnierzy amerykańskich w misji pod auspicjami ONZ co, na przyszłość, sceptycznie nastawiło administrację amerykańską do partycypacji militarnej w ramach tej organizacji.

To odejście do formuły dialogu i tym samym unilateralizm polityki bezpieczeństwa, a zwłaszcza zwiększenie presji na militaryzację dyplomacji, znalazło swój wyraz w podjętych w 1999 roku, bez mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ, działań zbrojnych w Kosowie. Działań, które z uwagi na ich antyhumanitarny odbiór, nie tylko że nie zostały zbyt dobrze odebrane przez szeroko rozumianą międzynarodową społeczność ale również,nie zyskały zbyt wielu sympatyków wśród państw członkowskich NATO, pomimo że były prowadzone pod auspicjami tej organizacji.

[8]Manuszak J.T. The United States Army in Somalia 1992-1994.
[9]K. von Hippel., Democracy by Force. Cambridge University Press. United Kingdom 2000.

O determinacji do prowadzenie przez USA samodzielnych działań militarnych, bez wcześniejszego dialogu z Radą Bezpieczeństwa ONZ czy partnerami z NATO, świadczą też jednostronne operacje wojskowe w Sudanie (1998 r.), a także w Afganistanie po tym jak amerykanie zażądali, a Talibowie odmówili, wydania Osama bin Ladena za zamachy terrorystyczne na ambasady Stanów Zjednoczonych w Kenii i Tanzanii (1998 r.).

George W. Bush, Prezydent USA w latach 2001 – 2009 r.,gdy obejmował władzę jego hasłem przewodnim było „*America first*", którego myśl przewodnia koncentrowała się na zwiększeniu większej uwagi na sprawy wewnętrznego bezpieczeństwa i ograniczeniu się angażowania militarnego tylko do przypadków gdy będą zagrożone żywotne interesy Stanów Zjednoczonych. Krytykował swojego poprzednika,za jego zdaniem, zbyt pochopne kierowanie żołnierzy amerykańskich do różnych misji zbrojnych które nie zawsze przysparzały państwu prestiżu na arenie międzynarodowej jako gwaranta pokoju i bezpieczeństwa.

Zdecydowana zmiana polityki bezpieczeństwa G. W. Busha nastąpiła bardzo szybko, po samolotowym ataku terrorystycznymna World Trade Center oraz na budynki Pentagonu w dniu 11 września 2001 r. Było to wydarzenie które u progu XXI wieku całkowicie zmieniło optykę problematyki, zagrożeń i odpowiedzialności za kształtowanie międzynarodowego bezpieczeństwa w wymiarze globalnym.

Już kilka dni po tym wydarzeniu przedstawiając założenianowej wizji polityki Prezydent G. W. Bush min. stwierdził, że terroryzm podzielił światna dwie zasadniczo różne części. Po jednej stronie stoją Stany Zjednoczone i te państwa które są gotowe aktywnie włączyć się w zwalczanie międzynarodowego terroryzmu, a po drugiej wszyscy, ci którzy go wspierają. Wygłaszając formułę „albo jesteście z nami albo przeciwko nam*"* przypisał Stanom Zjednoczonym rolę lidera w tej trudnej walce która powinna być prowadzona z pozycji siły, środkami dyplomatycznymi, gospodarczymi, militarnymi nie tylko z ugrupowaniami terrorystycznymi ale również i z tymi państwami które wpierają terroryzm[10]. Do języka politycznego wprowadził pojęcie państw określonych mianem „państw zbójeckich" lub państw „osi zła" na której to osi umieścił Syrię, Afganistan, Irak, Iran, Libię i Koreę Północną jako państwa, które w różnej formie wspierają bądź akceptują terroryzm i tym samy w sposób szczególny zagrażają między-narodowemu bezpieczeństwu. Początkowo próbowano podjąć dialog dyplomatyczny z tymi państwami, zwłaszcza z Koreą Północną. Powołano specjalny negocjacyjny zespół składający się z przedstawicieli Rosji, Stanów Zjednoczonych, Chin, Japonii oraz obu państw koreańskich. W Pekinie odbyło się kilka spotkań tego zespołu, które niestety z powodu nieprzejednanego stanowiska przedstawicieli Phenianu, zakończyły się fiaskiem. Wszystkie propozycje rozwiązania trudnej sytuacji na półwyspie koreańskim na płaszczyźnie dialogu zostały przez Koreę Północną odrzucone, a widząc rosnące zagrożenie militarne Korea Północna postawiła na przyspieszenie prac nad pozyskaniem broni atomowej jako jedynego dostępnego ich zdaniem środka odstraszania przed potencjalnym konfliktem zbrojnym.

Przykład Korei utwierdził Stany Zjednoczone w przekonaniu, że prowadzenie dialogu politycznego z tymi państwami nie gwarantuje zmiany ich stanowiska

[10]Eggert D., Przewartościowanie w stosunkach międzynarodowych w dziedzinie bezpieczeństwa w czasie prezydentury George'a Busha. Stosunki Międzynarodowe 2004 nr. 3-4.

w dziedzinie przestrzegania praw człowieka, wspierania terroryzmu czy rozbudowy ich arsenału broni masowego rażenia i że w tej sytuacji należy być w stałej gotowości do stosowania przeciwko zagrożeniom płynącym ze strony państw osi zła rozwiązań siłowych. Ta formuła prowadzenia polityki bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych została określona mianem „*doktryny Bush*", a z jej egzemplifikację uznaje się rozpoczętą w październiku 2001 r., zgodnie z artykułem V Traktatu Północnoatlantyckiego, inwazję zbrojną na Afganistan określną terminem „Trwała Wolność ".

Podczas kadencji Prezydenta G. W. Busha zostały opracowane i przedstawione również dwie narodowe strategie bezpieczeństwa w 2002 oraz w 2006 roku.

Przemówienie wygłoszone z okazji ogłoszenia pierwszego z tych dokumentów G.W. Bush rozpoczął od słów „moi drodzy amerykanie, Ameryka jest w stanie wojny" i stwierdził, że tym samym najważniejszym celem działań prowadzonej pod jego auspicjami polityki bezpieczeństwa będzie zapewnienie pokoju zarówno w wymiarze narodowy – wewnętrznym – jak i globalnym.

Wielką rolę w tej dziedzinie przypisał rozwiązaniom siłowym stawiając głównie na siłę militarną preferując walkę o gwarancję narodowego bezpieczeństwa poza granicami Stanów Zjednoczonych tak by nie dopuścić do ataku zbrojnego na własne terytorium. W ramach międzynarodowej współpracy gwarancji światowego pokoju i walki z międzynarodowym terroryzmem postawiał na aktywny dialog i kooperację zwłaszcza w ramach ONZ oraz NATO, ale zastrzegł, że Stany Zjednoczone, ignorując opinie wspólnoty międzynarodowej, nie będą się wahały do akcji samodzielnych, unilateralnych działań militarnych uzasadniając je prawem do samoobrony gdy kraj znajdzie się w obliczu realnego zagrożenia. To oświadczenie wyraźnie uświadomiło wszystkim uczestnikom stosunków międzynarodowych, że dialog inegocjacje które powinny być demokratycznym standardem doprowadzającym do porozumień między stronami konfliktu, w przypadku subiektywnej oceny zagrożeń mogą zejść na drugi plan, gdyż Stany Zjednoczone wysoki priorytet przypisały sobie do stosowania bipolarnych rozwiązań siłowych[11].

Tak zdecydowane stwierdzenia dotyczące unilateralizmu oraz preferowania rozwiązań siłowych, które były istotnym atrybutem doktryny Busha, zostały nim zainspirowane początkowymi sukcesami działań zbrojnych prowadzonych przez wojska sojusznicze i koalicyjne w Afganistanie. Te sukcesy skłoniły administrację amerykańską do podjęcia, bez mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz pełnego wsparcia sojuszników z NATO, interwencji zbrojnej w Iraku. Interwencji, którą trudno już jest uznać za sukces zarówno militarny jak i polityczny, zwłaszcza, że Stany Zjednoczone uderzyły na suwerenny kraj nie mając ku temu nie tylko wymaganego do takich działań mandatu ONZ, ale również zarzuty który były pretekstem do rozpoczęcia działań zbrojnych okazały się tylko niepotwierdzonymi podejrzeniami.

Cały ten splot zdarzeń oraz doświadczenia zdobyte podczas konfliktów zbrojnych w Afganistanie i Iraku skłonił Prezydent G. W. Busha do korekty polityki

[11]Kiwerska J., Strategia bezpieczeństwa narodowego USA. Biuletyn Instytutu Zachodniego nr 40. Poznań 2010

bezpieczeństwa co znalazło swój wyraz w opracowanej w 2006 r. kolejnej edycji narodowej strategii bezpieczeństwa[12].

W tej strategii został utrzymany zasadniczy trzon doktryny Busha czyli prawo do rozwiązań siłowych, w przypadku istotnego zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa, do wykonania, bez dialogu z partnerami,prewencyjnych uderzeń siłowych. Wzbogacono jednak strategię o wiele zapisów łagodzących dotychczas obowiązujący postrzegany jako egoistycznie realizowany siłowy, ostry, kurs. Wprowadzono zapisy o promowaniu demokracji i wolności, kontynuowaniu walki z terroryzmem i zagrożeniami światowego bezpieczeństwa, za które uznano min. Iran. Zdecydowano się na próbę podjęcia działań dyplomatycznych ukierunkowanych na łagodzenia płynących ze strony Teheranu zagrożeń, a nie na podjęcia unilateralnej akcji militarnej przeciwko temu państwu.

W większym niż dotychczas wymiarze postawiono też na dialog i aktywną współpracę w zakresie kształtowania międzynarodowego bezpieczeństwa z przyjaciółmi i sojusznikami za których uznano głównie państwa członkowskie NATO oraz z Unią Europejską jako organizację o dużym międzynarodowym autorytecie w zakresie odpowiedzialności za problematykę bezpieczeństwa. Na kanwie zagrożeń terrorystycznych doszło też do zacieśnienia stosunków międzynarodowych i nawiązania ściślejszej współpracy politycznej i dialogu z Rosją, Chinami oraz Indiami. Zauważono, że dotychczasowa polityka bezpieczeństwa koncentrująca się głównie na konfliktach zbrojnych w Afganistanie oraz mało skutecznej walce z terroryzmem, przyczyniły się do osłabienia wizerunku Stanów Zjednoczonych jako skutecznego i silnego lidera w kształtowaniu międzynarodowego bezpieczeństwa. W tej sytuacji postanowiono, że nie rezygnując z atrybutów siły w kształtowaniu narodowego bezpieczeństwa, większe niż dotychczas znaczenie zostanie nadane klasycznej dyplomacji, którą uznano za równie skuteczny jak i siłę kanon działań podejmowanych na arenie międzynarodowej w zakresie gwarancji pokoju i kształtowania bezpieczeństwa w wymiarze globalnym.

Kolejny Prezydent Stanów Zjednoczonych B. Obama (2009 – 2017) dość szybko po objęciu stanowiska, bo już w 2010 roku, opublikował swoją pierwszą Narodową Strategię Bezpieczeństwa, która była merytorycznym fundamentem pod przygotowaną i opublikowaną w 2011 roku Narodową Strategię Wojskową definiującą strategiczne cele dla amerykańskich sił zbrojnych[13].

Wśród strategicznych wyzwań i zagrożeń a tym samy i zadań, przed którymi stoją Stany Zjednoczone uznano:

- Prowadzenie walki z wewnętrznym i globalnym terroryzmem – ekstremizmem,
- Zakończenie wojny w Afganistanie i Iraku,
- Przeciwdziałanie proliferacji broni masowego rażenia,
- Ograniczenie zbrojeń,
- Umacnianie demokracji i walkę z korupcją
- Powstrzymanie programu nuklearnego Korei Północnej oraz Iranu
- Poprawienie relacji z Rosją, redukcja potencjałów jądrowych – układ START

[12]Motyl A., Narodowa Strategia Bezpieczeństwa USA 2006. Biznes, Firma, Polityka, *e.polityka.pl*.
[13] Wiśniewski B., Strategia bezpieczeństwa narodowego USA. Biuletyn PISM nr. 90, 2010.

Przyjęto, że myślą przewodnią realizacji tak zdefiniowanych wyzwań będzie dialog i współpraca międzynarodowa oraz aktywna dyplomacja. Oczywiście podkreślono, że Stany Zjednoczone są wciąż mocarstwem, a siła militarna i gospodarcza (np. sankcje) są ważnym elementem kształtowania narodowego bezpieczeństwa ale już nie tak istotnym jak za czasów Prezydenta W. Busha. Zdecydowano się na dywersyfikację metod i procedur działania, dostosowując je do dynamicznie zmieniającej się sytuacji na arenie międzynarodowej (Ukraina, Syria, Arabska Wiosna, Federacja Rosyjska) Uznano np. że dwie równolegle prowadzone wojny w Iraku i Afganistanie, których ciężar spoczywa głównie na Stanach Zjednoczonych są zbyt dużym obciążeniem wizerunkowym, osobowym i budżetowym. Postanowiono, że w tej sytuacji, w szerszym niż dotychczas zakresie trzeba się zwrócić do koalicjantów i sojuszników zwłaszcza do państw członkowskich NATO o partycypację w tych operacjach. Uznano że w formule dialogu należy szukać partnerów, z którymi będzie się można podzielić odpowiedzialnością a tym samym zadaniami i idącymi za tym obciążaniami za gwarancję światowego bezpieczeństwa. Przykładem tak prowadzonej polityki bezpieczeństwa była rozpoczęta w 2011 r. wojna w Libii w której główną rolę od Stanów Zjednoczonych, w ramach Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony, przejęła Unia Europejska – głównie Francja i Wielka Brytania.

Większą niż dotychczas uwagę zwrócono też na dialog na różnych międzynarodowych forach gospodarczych min. państw grupy G8 oraz G20. Uznano, że wypracowana, w formule dialogu i porozumienia integracja gospodarcza, przyczyni się do zdecydowaneg oobniżenia poziomu zagrożeń i eliminacji z przestrzeni międzynarodowej sytuacji kryzysowych i tym samym przyczyni się do podniesienia poziomu zarówno narodowego jak i światowego bezpieczeństwa.

W strategii przyjęto, że ważnym wyznacznikiem polityki zagranicznej i tym samym kształtowania narodowego bezpieczeństwa będzie zacieśnianie współpracy politycznej i gospodarczej z Europą, sojusznikami w Regionie Azji i Pacyfiku – głównie z Koreą Południową i Japonią – nadanie nowego impulsu stosunkom z Izraelem, Arabią Saudyjską i Jordanią, a także z najbliższymi sąsiadami Kanadą oraz Meksykiem. Uznano że stosunki te powinny być oparte o aktywną polityczną oraz gospodarczą dyplomację i partnerski dialog ale oczywiście priorytet interesu narodowego, a tym samym i bezpieczeństwa państwa, miał być niezmiennie myślą przewodnią i tym samym najwyższym priorytetem tych relacji.

Kolejna narodowa strategia bezpieczeństwa za kadencji Prezydenta B. Obamy, została opublikowana w lutym 2015 r.[14]. Definiuje ona szerokie spektrum zagrożeń dla narodowego i międzynarodowego bezpieczeństwa wśród których niezmienny priorytet przypisuje się terroryzmowi, możliwość użycia broni masowego rażenia oraz potencjalnej możliwości ataku na infrastrukturę krytyczną USA. Wskazuje się także na długoterminowe zagrożenia dla narodowego i międzynarodowego bezpieczeństwa do których zastał zaliczony, światowy kryzys gospodarczy, duże obszary biedy, zmiany klimatu, epidemie chorób zakaźnych,

[14]Lorenz W., Piotrowski M.A., Miejsce Europy i NATO w nowej strategii bezpieczeństwa USA. Biuletyn PISM nr. 31, 2015.

międzynarodowa przestępczość zorganizowaną czy problem ograniczonego dostępu do źródeł energii.

Wyraźnie też zarysowano nie tylko wizję kontynuacji ale i wzmocnienia, z pozycji siły, przywództwa Stanów Zjednoczonych jako lidera gwarancji bezpieczeństwa w wymiarze globalnym. Oczywiście są w niej też zapisane deklaracje współpracy i wola do dialogu z innymi podmiotami którym przyświeca idea wspólnych wartości ale płaszczyzną tego dialogu powinna być ukierunkowana głównie na wypracowanie wspólnej formuły podzielenia się odpowiedzialnością, a co za tym idzie obciążeniami i kosztami,realizowanych wspólnie przedsięwzięć na arenie międzynarodowej. Oceniono, że Stany Zjednoczone mimo że są liderem gwarancji międzynarodowego bezpieczeństwa nie mogą na swoje barki brać wszystkich obciążeń, zwłaszcza militarnych, za ten proces. Amerykańskie zasoby też są ograniczone, a globalny wymiar zagrożeń sprawia, że trzeba się liczyć z własnymi siłami, które nie tylko powinny być angażowane w kształtowanie międzynarodowego, ale głównie narodowego, wewnętrznego, bezpieczeństwa.

Dokument zwraca uwagę na potrzebę nowego spojrzenia na dobór priorytetów oraz jakościowo nowych form angażowania się w spory i konflikty na arenie międzynarodowej. Wskazuje na potrzebę limitowania, w porównaniu do Afganistanu i Iraku użycia wojsk w Syrii czy wcześniej w Iraku większą uwagę kieruje na kontrolę przepływów finansowych organizacji terrorystycznych działających na tym terenie oraz np. na sankcje gospodarcze i to nie tylko w stosunku do tych państwa ale także do państw je wspierających np. Federację Rosyjską czy Korę Północą, które to państwo uznano za jedno z największych zagrożeń dla globalnego bezpieczeństwa.

Strategia definiuje także środowisko międzynarodowego bezpieczeństwa. Podnosi problem że bezpieczeństwo Europy wymaga szczególnej troski i większego zaangażowania wszystkich partnerów – państw członkowskich NATO. Jednocześnie strategia zakłada, że Stany Zjednoczone będę oczekiwały od państw członkowskich NATO istotnej, większej niż dotychczas, partycypacji (zwiększenie budżetów obronnych do 2 proc. PKB) w gwarancji ich bezpieczeństwa, gdyż nie może się to odbywać, tak jak to jest teraz postrzegane, wyłącznie w ramach amerykańskiego budżetu obronnego.

Wskazuje na państwa stanowiące zagrożenie dla porządku między-narodowego (Rosja, Chiny, Korea Północna, Iran) i formułuje procedury jakimi społeczność międzynarodowa powinna się kierować by przeciwdziałać zagrożeniom płynącym ze strony tych państw. Wśród tych procedur wysoki priorytet nadaje dialogowi prowadzonemu w duchu przestrzegania wspólnych wartości oraz zrozumienia dla pojawiających się zagrożeń w przestrzeni międzynarodowego bezpieczeństwa oraz współodpowiedzialności za światowy pokój i bezpieczeństwo w globalnym jego wymiarze.

Dosyć szybko, bo już po jedenastu miesiącach od objęcia urzędu prezydenta USA przez D. Trumpa w grudniu 2017 r. została opublikowana nowa Narodowa Strategia Bezpieczeństwa[15], której przesłanie dosyć istotnie różni się od zapisów strategii swoich poprzedników. O ile dotychczas była artykułowana konwergencja siły, dialogu oraz wola współpracy ze wszystkimi partnerami kształtowania

[15]Piotrowski M., A., Wiśniewski B., Strategia bezpieczeństwa narodowego USA : podejście administracji Trumpa. Biuletyn PISM nr. 128 2017

światowego bezpieczeństwa to teraz założeniem nowej strategii zdecydowanie stała się rywalizacja na arenie międzynarodowej. Prezydent D. Trump sformułował tezę, że dotychczas zbyt często stosowana formuła współpracy międzynarodowej jest tylko ułudnym środkiem gwarancji narodowego i międzynarodowego bezpieczeństwa. W swoim wystąpieniu ogłaszającym założenia nowej strategii D. Trumpmówił o „pokoju przez siłę" i o tym że bezpieczeństwo gospodarcze USA jest głównym komponentem bezpieczeństwa narodowego i że do jego zapewnienia zostaną użyte wszystkie dostępne siły i środki w tym i potencjał militarny państwa. Wyraźnie zostało też wyartykułowane, że nie w formule dialogu ale z pozycji siły (politycznej, gospodarczej i militarnej)i z wykorzystaniem całego spektrum jej możliwości będzie realizowana polityka narodowego bezpieczeństwa. Jasno też stwierdził, że to siła militarna ma być skutecznym argumentem wprowadzenia polityki zagranicznej czym potwierdził priorytet militaryzacji dyplomacji nad innymi formami aktywności na arenie międzynarodowej.

To założenie polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych nie w pełni współgra wystąpieniem Prezydenta RP na pierwszym z udziałem Polski posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa ONZ w styczniu 2018 r. Wystąpienie to skonstruowane było głównie na formule dialogu i pokojowej współpracy wszystkich podmiotów prawa międzynarodowego jako najlepszej formule gwarancji pokoju i bezpieczeństwa, a zakończyło się postawieniem tezy, że w polityce zagranicznej i kreowaniu światowego bezpieczeństwa powinniśmy się kierować nie prawem siły – taką wykładnię sformułował Prezydent USA – ale siłą prawa[16].

Zaprezentowana przez Prezydenta D. Trumpa strategia wskazuje też na aktualne i perspektywiczne zagrożenia i nakreśla priorytety, którymi będą się kierowały Stany Zjednoczonew polityce zagranicznej i narodowego bezpieczeństwa. Do tych priorytetów, oprócz wspomnianego już bezpieczeństwa ekonomicznego, zostało zaliczone:

- Bezpieczeństwo wewnętrzne – wzmocnienie granic, budowa muru celem ograniczenia migracji z Meksyku oraz restrykcyjne procedury graniczne celem powstrzymania napływu potencjalnych terrorystów,
- Wzmocnienie potencjału militarnego państwa. Zwiększenie do kwoty 632 miliardów dolarów budżetu obronnego głównie z przeznaczeniem modernizacja technologiczną i rozbudowę armii i doskonalenie jej struktur dowodzenia,
- Większe zaangażowanie się militarne poza granicami kraju. Bezpieczeństwo europejskie zwłaszcza wobec sytuacji na Ukrainie oraz rosnące zagrożenia ze strony Rosji wysunięte zostało jako jeden z czołowych priorytetów aktywności w obszarze kształtowania międzynarodowego bezpieczeństwa,
- Cyberbezpieczeństwo i obronę przed agresją informacyjną.

Wśród zagrożeń dla bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych Prezydent D. Trump wymienił także Koreę Północną, międzynarodowy terroryzm oraz Rosję i Chiny jako dwa najważniejsze mocarstwa, którym USA rzuca wyzwanie na polu politycznym, gospodarczym, militarnym, technologicznym i informacyjnym. Stwierdził, że jest przekonany iż Stany Zjednoczone wyjdą zwycięsko z tej rywalizacji i że Ameryka znów będzie przewodzić zgodnie z zaczerpniętym od

[16]Historyczne wystąpienie prezydenta Dudy w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. 18.01.2018 TVP INFO.

swojego poprzednika Prezydenta G. W. Busha hasłem jego kampanii wyborczej „America First" (Ameryka przed wszystkim).

Pomimo tak mocnego wyartykułowania atrybutów siły jako głównego motta polityki zagranicznej i bezpieczeństwa w strategii została także zarysowana wola dialogu i aktywnej współpracy w ramach NATO oraz ze wszystkimi tymi partnerami stosunków międzynarodowych, którzy kierują się demokratycznymi, wartościami i przestrzegają norm powszechnie obowiązującegoprawa.

Strategia wskazuje też na możliwość jednostronnego reagowania militarnego na pojawiające się zagrożenia i artykułuje gotowość zdecydowanego pokonania każdego przeciwnika. Ta przesłanka wprost wypływa z zagrożeń dla Stanów Zjednoczonych i międzynarodowego bezpieczeństwa płynących ze strony Korei Północnej która wciąż intensyfikuje rozwój własnego potencjału nuklearnego i możliwości międzykontynentalnego przenoszenia głowic jądrowych.

Jest to istotny zwrot w stosunku do polityki bezpieczeństwa realizowanej przez B. Obamę, który nie tylko w stosunku do Korei Północnej ale i do Władimira Putina, rosnących w siłę Chin, a także w stosunku do organizacji terrorystycznych prowadził politykę tzw. dyplomatycznej cierpliwości. Jakie rozwiązanie w stosunku do reżimu w Phenianie przyjmie D. Tramp pokaże najbliższa przyszłość. Czy będzie to rozwiązanie siłowe, interwencja militarna, zwiększenie sankcji ekonomicznych czy wyciszanie sytuacji i stopniowego godzenia się z faktem, że w tym regionie, wbrew społeczności międzynarodowej pojawiło się nowe państwo o potencjale atomowe? Trudno w tej chwili przesądzać, ale każdy z tych scenariuszy jest możliwy ale konflikt zbrojny byłby największym zagrożeniem dla globalnego bezpieczeństwa od zakończenia II Wojny Światowej.

Streszczenie

W artykule zaprezentowano ewolucję narodowych strategii bezpieczeństwa USA w latach 1990 – 2017 w świetle dynamicznie zmieniających się wyzwań i zagrożeń dla narodowego i globalnego bezpieczeństwa. Omówiono formuły realizacyjne polityki zagranicznej i bezpieczeństwa USA, które w zależności od interesu narodowego USA oraz sytuacji na arenie międzynarodowej stawiają na współpracę, dialog bądź siłę – militaryzację dyplomacji.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo narodowe, strategia narodowego bezpieczeństwa, siła państwa w stosunkach międzynarodowych, militaryzacja dyplomacji

Summary

The article presents the evolution of the national security strategies of the USA in the years 1990 – 2017 in the light of dynamically changing challenge and threats to national and global security. Formulas for the implementation of the USA foreign and security policy are discussed which depending on the national interest and situation on the international arena, focus on cooperation, dialogue or power – the militarization diplomacy.

Key words: national security, international security, national security strategies,power of the state in international relations, militarization diplomacy.

Bibliografia

Eggert D., Przewartościowania w stosunkach międzynarodowych w dziedzinie Bezpieczeństwa w czasie prezydentury George'a Busha. Stosunki Międzynarodowe nr. 3 – 4 2004

Goldwater – Nichols Act. of 1986. Legal Information Institute Cornell Law Schooł

Grabowski M., Wiek Pacyfiku: Polityka Stanów Zjednoczonych wobec regionu Azji I Pacyfiku po roku 1989. Uniwersytet Jagieloński 2010

Hajnus W.,Mój Irak, Warszawa Zysk I S-KA. 2009

Von Hippel K., Democracy by Force. Cambridge University Press. United Kingdom 2000

Historyczne wystąpienie Prezydenta RP A. Dudy w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. 18.01.2018 TVP INFO

Human Rights in post – invasion Panama. Justice Delayed is Justice Denied. Human Rihgts Watch 1991.04.07

Kiwerska J., Strategia bezpieczeństwa narodowego USA. Biuletyn Instytutu Zachodniego nr.40/2010

Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki art. II. Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych. Łódź

Lorenz W., Piotrowski M.A., Miejsce Europy i NATO w nowej strategii bezpieczeństwa USA. Biuletyn PISM nr.31, 2015

Manuszak J. T., The United States Army in Somalia 1992 – 1994

Motyl A., Narodowa Strategia Bezpieczeństwa USA 2006. Biznes, Firma, Polityka, e.polityka.pl

Piotrowski M.A., Wiśniewski B., Strategia bezpieczeństwa narodowego USA: podejście administracji Trumpa. Biuletyn PISM nr. 128, 2017

Wiśniewski B. Strategia bezpieczeństwa narodowego USA. Biuletyn PISM nr. 90, 2010

Zając R., Polityka zagraniczna USA po zimnej wojnie. Toruń 2005

Zięba R. Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie. Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne. Warszawa 2008

Zbigniew CIEKANOWSKI
Katarzyna OCHYRA-ŻURAWSKA
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
Julia NOWICKA
Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie

ODDZIAŁYWANIE ZAGROŻEŃ BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO NA FUNKCJONOWANIE PAŃSTWA

Wstęp

Wraz z postępującą globalizacją oraz rozwojem technologicznym, które rozwinęły się szczególnie na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat, nastąpiło także sformułowanie i ukonstytuowanie się nauk o bezpieczeństwie, które stanowią nową dyscypliną w dziedzinie nauk społecznych. Bezpieczeństwo współcześnie kształtowane jest przez dwie podstawowe perspektywy, przedmiotową i podmiotową. Pierwsza z nich odnosi się do przedmiotu zainteresowania, co skutkuje stopniowym uzupełnianiem problematyki bezpieczeństwa o nowe treści. Natomiast ujęcie podmiotowe skupia się na kimś lub na czymś czego/kogo analizy dotyczą. Wskazane podmioty określają płaszczyznę postrzegania i interpretowania bezpieczeństwa. Bez względu na różnice wskazanych płaszczyzn analiza bezpieczeństwa oparta jest o procesy nierozerwalnie ze sobą związane i właśnie z uwagi na to bezpieczeństwo podlega analizie podmiotowo-przedmiotowej.

Szczególnie istotną częścią bezpieczeństwa z perspektywy ludności jest bezpieczeństwo społeczne, wiążące się z prawdopodobieństwem pojawienia się problemów oraz zjawisk niepożądanych w danej zbiorowości, jak również z ograniczeniem ryzyka wpływającego na jakość życia oraz przetrwania w sferze ekonomiczno-kulturowej. Ze względu na to *bezpieczeństwo społeczne jest postrzegane jako stan zapewniający idealne okoliczności rozwoju obywateli, a w szczególności wzrost ich stopy życiowej oraz zadowalające przeobrażenia strukturalne, należyte warunki pracy oraz wypoczynku. Działania na obszarze społecznym powinny zminimalizować ujemne konsekwencje przemian cywilizacyjnych oraz przeciwdziałać wybuchom sporów społecznych*[1].

Istota bezpieczeństwa społecznego

Bezpieczeństwo stanowi pierwotną oraz egzystencjonalną potrzebę każdej jednostki, grupy społecznej czy państw. Definiowane jest ono jako stan braku zagrożenia[2]. Według J. Stańczyka termin bezpieczeństwo zawiera w sobie takie składniki, jak: gwarancję przetrwania konkretnego podmiotu w nienaruszonym stanie i możliwość niczym nieskrępowanego jego rozwoju. Natomiast w znaczeniu szerszym ujęciu bezpieczeństwo oznacza również cel działania państwa oraz rządu, który skupia się na zapewnieniu zewnętrznych i wewnętrznych warunków sprzyjających: interesom i rozwojowi państwa oraz ochronie przed zagrożeniami (potencjalnymi i istniejącymi)[3].

---

[1]T. Bąk, Z. Ciekanowski, *Teorie bezpieczeństwa*, Wydawnictwo PWSTE, Jarosław 2012, s. 117.
[2]J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu Bezpieczeństwa Narodowego*, Difin, Warszawa 2013, s. 49-50.
[3]J. Stańczyk, *Współczesne pojęcia bezpieczeństwa*, PAN, Warszawa 1996, s. 16-19.

W literaturze przedmiotu badacze problematyki bezpieczeństwa podkreślają wielodyscyplinarność, wieloaspektowość i wielowymiarowość aspektów poznania bezpieczeństwa i jego determinant. Z uwagi na to postrzeganie bezpieczeństwa jest nierozerwalnie związane z przyjętą perspektywą badawczą.
Nadrzędne pojęcie w stosunku do pozostałych kategorii bezpieczeństwa jest przypisane bezpieczeństwu narodowemu. Zgodnie z jego tradycyjnym rozumieniem stanowi ono zabiegi w dziedzinie stosunków wewnętrznych i międzynarodowych oraz działania ochronno-obronne ukierunkowane na stworzenie korzystnych warunków dla funkcjonowania danego narodu (często w rozumieniu — państwa, choć warto pamiętać, że definicje państwa i narodu różnią się od siebie, co do zakresu).
W obecnych czasach w kontekście zmian społecznych, technologicznych i politycznych przyjmuje się, iż zjawiska niemilitarne i ich konsekwencje stały się o wiele większym zagrożeniem dla bezpieczeństwa ludzi niż konflikty zbrojne.

Według Międzynarodowej Organizacji Pracy jedną z zasadniczych kategorii bezpieczeństwa narodowego jest bezpieczeństwo społeczne, które w szerokim rozumieniu oznacza ochronę, jaką społeczeństwo zapewnia swoim członkom poprzez zapobieganie społecznej i ekonomicznej nędzy, której źródłami są m.in. redukcja zarobków, macierzyństwo, choroba, bezrobocie, podeszły wiek, niepełnosprawność, śmierć jedynego żywiciela rodziny. Dodatkowo zapewnia ono również opiekę zdrowotną oraz ochronę dla rodzin z dziećmi. Zdaniem niektórych badaczy takie ujmowanie bezpieczeństwa społecznego odnosi się tylko do krajów rozwiniętych. Natomiast w państwach rozwijających się można dostrzec wpływ wielu determinantów, które są sprzężone z działaniami instytucji państwowych, w tym: filozofia, religia, tradycja, zwyczaje, bez których niemożliwym byłoby osiągnięcie bezpieczeństwa społecznego[4].

Wśród wielu definicji opisujących bezpieczeństwo społeczne można wyróżnić pewne stałe deskrypcyjne. Są to między innymi próby określenia bezpieczeństwa jako[5]:

- stanu wolności od niedostatku i gwarancję rozwoju jednostki;
- stanu, który zapewnia przetrwanie narodu i jego rozwój;
- całokształtu działań, które są realizowane przez obywateli, podmioty rządowe i pozarządowe w celu przeciwdziałania marginalizacji oraz wykluczenia, a także zapewnienia odpowiedniego poziomu życia jednostki.

Przedstawione metody definiowania bezpieczeństwa społecznego powodują, iż uprawnione jest pojmowanie tego pojęcia w sposób systemowy. Funkcjonujący administracyjny podział państwa wymusza działanie na kilku płaszczyznach: gminnej, powiatowej, wojewódzkiej i centralnej. Ponadto na proces organizacji systemu bezpieczeństwa społecznego od chwili jego uruchomienia poprzez identyfikację ryzyka, aż do zakończenia, czyli usunięcia zagrożeń wpływ mają determinanty zewnętrzne, np. sytuacja polityczna i ekonomiczna państwa, których oddziaływanie jest inne w każdej płaszczyźnie.

[4]A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne – podstawy teoretyczne i praktyczne*, Elipsa, Warszawa 2012, s. 34.
[5]B. Rysz-Kowalczyk, *Leksykon polityki społecznej*, PWN, Warszawa 2001, s. 20.

Bezpieczeństwo społeczne traktowane jest nie tylko jako wolność od wszelkiego rodzaju zagrożeń, lecz także istnienie realnych gwarancji na pełen rozwój jednostki. Omawiana kwestia została poruszona między innymi w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014 r., w której stwierdzono, iż *do ważnych interesów narodowych Polski należy zagwarantowanie trwałego i zrównoważonego rozwoju cywilizacyjnego oraz gospodarczego kraju, stworzenie warunków do wzrostu dobrobytu społeczeństwa, do rozwoju nauki i technik oraz do należytej ochrony dziedzictwa narodowego i tożsamości narodowej, a także środowiska naturalnego*[6]. Można zauważyć, iż katalog zawartych w Strategii interesów narodowych bardzo wykracza poza tradycyjne rozumienie bezpieczeństwa, które dotyczy obszaru obronności i geopolityki. Do strategicznych celów wymienionych w dokumencie można zaliczyć np.: *stworzenie warunków rozwoju cywilizacyjnego i gospodarczego, decydujących o możliwościach działania narodu i państwa a także zapewnienie możliwości korzystania przez obywateli z konstytucyjnych wolności, praw człowieka i obywatela oraz stworzenie bezpiecznych warunków do godziwego życia, obywateli i rozwoju całego narodu, w wymiarze materialnym i duchowym*[7].

W katalogu działań zawartych w Strategii BN obok wzmocnienia suwerenności ekonomicznej i politycznej państwa, wymienione zostało zapewnienie wzrostu dobrobytu społeczeństwa oraz poprawa jakości życia obywateli. Z uwagi na to można wskazać, iż bezpieczeństwo społeczne pojmowane jest jako integralny element bezpieczeństwa narodowego, które realizuje państwo i utożsamiane jest z państwem.

Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego

W literaturze przedmiotu pojęcie zagrożenie definiowane jest na ogół jako odwrotność bezpieczeństwa[8] oraz konkretyzowane poprzez utracone wartości, cechy ich źródeł i przedmiot destrukcyjnych oddziaływań[9]. Zazwyczaj określa się je, jako sytuację naruszającą ważne dla danego podmiotu wartości. Zagrożenie to wystąpienie zwiększonego prawdopodobieństwa utraty wolności, zdrowia, życia lub dóbr materialnych. Jego skutkiem jest poczucie niepokoju, strachu, przerażenia, obezwładnienia lub świadomej chęci przeciwdziałania mu[10].

Zagrożenie bezpieczeństwa to potencjalne bądź istniejące sytuacje, zjawiska, działania, które godzą w interesy oraz wartości narodowe, a także stwarzają niebezpieczeństwo dla warunków bytowych, zdrowia i życia obywateli, środowiska, mienia, osłabienia rozwoju, destabilizacji życia tak społecznego, jak i państwowego[11]. Z uwagi na to można stwierdzić, że zagrożenie to niebezpieczna sytuacja, która prowadzi do gróźb, szkód, pojawienia się źródeł niebezpieczeństwa, potencjalnych warunków powodujących straty, obrażenia lub utratę życia, bądź też powodujących ryzyko i niebezpieczeństwo[12].

---

[6] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, s. 11.
[7] Ibidem.
[8] S. Korycki, *System bezpieczeństwa Polski*, AON, Warszawa1994, s. 54.
[9] S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 2002, s. 65.
[10] M. Laprus (red.), *Leksykon Wiedzy Wojskowej*, MON, Warszawa 1979, s. 512.
[11] R. Jakubczyk, J. Flis (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, Bellona, Warszawa 2006, s. 98.
[12] T. Szopa, *Koncepcja graficznego przedstawiania terytorialnego rozkładu ryzyka i zagrożeń,* [w:] J. Wolanin (red.), *Mapy terytorialnego rozkładu ryzyka*, EDURA, Warszawa 2004, s. 76-77.

W XXI wieku oprócz zagrożeń bezpieczeństwa, które są znane ludzkości i zostały uznane za tradycyjne tj.: naturalne, polityczne i militarne, obecnie powstało wiele różnych niekonwencjonalnych niebezpieczeństw, zagrażających w sposób realny społeczeństwom. Zagrożenia te godzą w naród, w jego biologiczne i egzystencjonalne podstawy istnienia, dlatego też stanowią realne lub potencjalne niebezpieczeństwo zakłócenia prawidłowego funkcjonowania państwa zatem i społeczeństwa. W grupie zagrożeń społecznych można wyszczególnić zagrożenia socjalne i zagrożenia psychospołeczne, z których pierwsze rozumiane są jako zjawiska posiadające swoje źródła w ciągle zwiększającej się sferze ubóstwa. Czynnikami, które do tego prowadzą są między innymi[13]:

1. bezrobocie, które utrzymuje się na wysokim poziomie;
2. małe szanse na stabilne zatrudnienie, w szczególności dla ludzi młodych;
3. wzrost areału gruntów pozostawionych odłogiem;
4. niewystarczające środki na utrzymanie gospodarstw domowych;
5. pogarszające się warunki życia ludzi.

Zagrożenia psychospołeczne odnoszą się do stanu powodującego zachwiane wartości egzystencjonalnych oraz interesów narodu i państwa oraz możliwość obniżenia świadomości społecznej[14]. Zagrożenia te związane są na przykład z[15]:

- naruszaniem praw oraz podstawowych wolności człowieka;
- alienacją społeczną;
- dyskryminacją z uwagi na narodowość, płeć, przynależność kulturową lub etniczną, język czy religię;
- manipulacją psychiczną oraz świadomością człowieka przy pomocy środków masowego przekazu;
- szowinizmem, nacjonalizmem, fundamentalizmem religijnym, ksenofobią;
- brutalizacją stosunków międzyludzkich, kultem przemocy;
- dewaluacją wartości ludzkich w wyniku zacierania różnic między złem a dobrem;
- masowym importem kultury obcej.

Wskazane zagrożenia w znacznym stopniu wpływają na jakość i standard życia ludzi, a tym samym mają odzwierciedlenie w poziomie rozwoju cywilizacyjnego poszczególnych państw oraz społeczności międzynarodowych. Niepokoje społeczne związane z rosnącym bezrobociem, migracjami, czy ubóstwem mogą skutkować masowymi demonstracjami, zgromadzeniami, albo ulicznymi bójkami[16].

Ogólnie rzecz biorąc zagrożenia, które występują współcześnie w obszarze społecznym można podzielić na dwie kategorie: Zagrożenia bezpośrednie i pośrednie. Pierwsze z nich tworzą wydarzenia oraz zjawiska, których wystąpienie w krótkim czasie skutkuje utratą zdrowia, życia, albo mienia, wywołując zaburzenia

[13]A. Skrabacz, op. cit., s. 87.
[14]J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski. (red. nauk.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002, s. 164.
[15]A. Skrabacz, op. cit., s. 87-88.
[16]M. Trybon M., I. Grabska-Lepczak, M. Kwiatkowski, *Bezpieczeństwo człowieka w obliczu zagrożeń XXI wieku*, s. 194, [w:] *http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.baztech-1b2cfe38-8f7c-4e29-ac5e-739976d13c24/c/Trybon.pdf*., (dostęp z dn. 15.07.2018 r.).

poczucia bezpieczeństwa. Takie zagrożenia mogą mieć naturalny charakter, tzn. powstają np. w wyniku klęski żywiołowej, na skutek czego można stracić dorobek życia i być uzależnionym od pomocy innych osób oraz instytucji. Zagrożenia pośrednie to takie, które w długim okresie czasu prowadzą do utraty życia, zdrowia i mienia, czego przykładem jest między innymi stosowanie używek, albo uwarunkowania wpływające na jakość i poziom życia[17].

Bezrobocie, ubóstwo, narkomania, alkoholizm, bezdomność, czy prostytucja należą do głównych zagrożeń, które powszechnie występują w Polsce i są równocześnie uwarunkowaniami dla pozostałych zagrożeń. Powodują one, iż całe grupy społeczne ulegają dysfunkcji objawiającej się w niemożności podołania obowiązkom i prawom obywatelskim oraz niewypełnianiu podstawowych obowiązków rodzicielskich i wychowawczych, rozszerzając tym samym zjawiska patologiczne na kolejne pokolenia.

Ponadto w typologii zagrożeń społecznych prócz socjalnych i psycho-społecznych zagrożeń, trzeba również wyszczególnić takie, które są związane z zachowaniami patologicznymi definiowanymi jako odstępstwa od norm społeczno-etycznych przyjętych w określonym społeczeństwie.

Wśród podstawowych kryteriów dotyczących rozpoznawania zagrożeń bezpieczeństwa społecznego znajdują się: utrata zdolności rozwojowych, zahamowanie rozwoju społecznego, utrata suwerenności w decydowaniu społecznym oraz utrata możliwości i zdolności dostarczania społecznych usług[18].

Do zagrożeń tych nie zalicza się natomiast zjawisk powodujących zmiany jakościowo-strukturalne, bowiem przy płynnym zastępowaniu przestarzałej struktury elementami nowoczesnego systemu społecznego, w efekcie podnoszą one jego zdolności rozwojowe. Istotą przyjętych kryteriów jest dążenie do wyszczególnienia zagrożeń zaliczanych do zagrożeń bezpieczeństwa społecznego w oparciu o ustalone oraz zobiektywizowane kryteria. Po przeanalizowaniu czynników wpływających w sposób istotny na system bezpieczeństwa trzeba usystematyzować ich strukturę, dzięki czemu możliwym jest określenie procesów oraz zjawisk powodujących zagrożenia[19].

Bezpieczeństwo społeczne uzależnione jest przede wszystkim od takich podmiotów, jak: państwo, rynek, rodzina, które są uwarunkowane przez wiele czynników. Z uwagi na to i uwzględniając źródło, zagrożenia bezpieczeństwa społecznego dzielą się na dwie grupy: wewnętrzne i zewnętrzne[20]. Ponadto zagrożenia te można klasyfikować według wielu innych kryteriów. W przypadku potrzeb dotyczących bezpieczeństwem społecznego na gruncie społecznym, wyróżnia się po pierwsze sferę realną, która jest złożona z różnych materialnych procesów zachodzących z usług bezpieczeństwa społecznego. Po drugie natomiast wyszczególnia się sferę regulacji, która obejmuje procesy informacyjno-decyzyjne wywołujące konkretne skutki prawno-organizacyjne w obszarze bezpieczeństwa społecznego. Dodatkowo w zależności od charakteru możliwych

[17]Skrabacz A., op. cit., s. 85-86.
[18]B. Balcerowicz (red.), *Gospodarcze podstawy bezpieczeństwa państwa wobec wyzwań rozwojowych świata na początku XXI wieku,* AON, Warszawa 2002, s 178.
[19]J. Gierszewski, *Organizacja systemu bezpieczeństwa społecznego*, Difin, Warszawa 2013, s. 150-151.
[20]A. Dębska (red.), *Bezpieczeństwo społeczne w systemie bezpieczeństwa narodowego*, NWP, Piotrków Trybunalski 2016, s. 59-60.

źródeł destrukcyjnych oddziaływań, które oznaczają sfery ich pochodzenia, wyróżnia się zagrożenia rzeczowe (powodują negatywne skutki w strukturze i rozmiarach bezpieczeństwa społecznego) oraz zagrożenia organizacyjne (wywołują dezorganizację funkcjonowania administracyjnych struktur bezpieczeństwa społecznego lub niewłaściwe kierunki rozwoju społecznego).

Można wskazać również obszary zagrożeń, które mają wpływ na bezpieczeństwo społeczne, a są nimi: przyroda (ekosfera – klęski żywiołowe, zmiany klimatyczne), technika (technosfera – niebezpieczne wynalazki, broń atomowa, system polityczno-społeczno-ekonomiczny (wszechobecność instytucji, zorganizowana przestępczość, tempo zmian cywilizacyjnych, wyzysk i alienacja w pracy, walka o byt), zagrożenia ze strony innych osób (zachowania patologiczne, przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu, nietolerancja), zagrożenia wobec samego siebie (alkoholizm, czyny autodestrukcyjne, samobójstwa)[21].

Zagrożenia społeczne odnoszą się do niezaspokojenia ważnych potrzeb jednostek lub grup społecznych, które na skutek kumulacji sytuacji kryzysowych prowadzą do utraty poczucia bezpieczeństwa. Ponadto w dużej mierze zależą one od otoczenia systemu, czyli czynników ekonomicznych, politycznych i społecznych. Mogą również pojawiać się jako zagrożenia obiektywne, albo subiektywne. Stanowią one także o przedmiotowym spektrum bezpieczeństwa, ponieważ niemal zawsze mają określoną treść, w której zawarte są również sposoby przeciwdziałania im. plany (strategie) postępowania oraz zapobiegania różnego rodzaju zagrożeniom mogą reagować na ich symptomy, przyczyny oraz konsekwencje. Opierając się na założonym zagrożeniu poprzez kryterium przedmiotowe można konstruować katalog rodzajów bezpieczeństwa społecznego dotyczących: danej grupy społecznej, całego regionu, albo całego narodu[22].

Społeczności szczególnie narażone na zagrożenia

Zdaniem niektórych badaczy problematyki bezpieczeństwa społecznego można wyszczególnić grupy ludzi, które ze względu na swoje predyspozycje są w dużym stopniu narażone na zagrożenia społeczne. J. Danecki analizując społeczeństwo pod kątem pozycji społeczno-zawodowej, warunków mieszkania i życia oraz cech demograficzno-społecznych wytypował pewne zbiorowości zmagające się z problemem osiągnięcia ogólnie akceptowalnego stanu bezpieczeństwa społecznego. Na tej podstawie wyróżnił on trzy grupy ludzi szczególnie podatnych na zagrożenia społeczne, z których pierwsza uwzględnia kryterium pozycji społeczno-zawodowej i wyszczególnia[23]:

- osoby bezrobotne (utraciły pracę, bądź nie mogą jej podjąć) – nie wpływa to na samych bezrobotnych, jednak powoduje negatywne zjawiska społeczne w obszarze lokalnym;
- osoby zatrudnione w podmiotach gospodarczych przeznaczonych do likwidacji – takie osoby żyją w nieustannym strachu o swoją przyszłość i godzą się na niskie i nieregularne wynagrodzenie;
- osoby, które utrzymują się z rolnictwa;

[21]M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku*, Difin, Warszawa 2011, s60.
[22]Ibidem, s. 38.
[23]J. Danecki, *Kwestie społeczne, istota, źródło, zarys diagnozy,* [w:] Rajkiewicz A., Supińska J., Księżopolski M. (red.), *Polityka społeczna,* Śląsk,Katowice 1998, s. 117.

- osoby zatrudnione w sferze budżetowej, które wraz z degradacją materialną tracą także prestiż zawodowy i pozycję społeczną.

Uwzględniając kryterium demograficzno-społeczne w grupie najmniej odpornej na zagrożenia społeczne znajdują się:

- osoby starsze żyjące poniżej minimum socjalnego;
- osoby upośledzone umysłowo i fizycznie;
- rodziny niepełne, wielodzietne, matki samotnie wychowujące dzieci;
- dzieci i młodzież z rodzin patologicznych;
- osoby społecznie ,,wypaczone", narażone na alkoholizm, bezdomność, prostytucję, narkomanię itd.

Z kolei ze względu na warunki życia, w tym szczególnie na lokalne uwarunkowania możliwości znalezienia się w trudnej sytuacji życiowej wyróżnia się głównie mieszkańców regionów: najuboższych ekonomicznie, o najwyższym bezrobociu i dotkniętych klęskami naturalnymi, ekologicznymi itp. Podkreślenia wymaga przy tym fakt, że zjawiska określane jako zagrożenia społeczne są rozpatrywane po nałożeniu się na siebie takich czynników, jak np: załamanie drogi życiowej, niezaspokojenie głównych potrzeb człowieka, niemożność samodzielnego wyjścia z sytuacji, konieczność podjęcia decyzji wysokiego ryzyka, zawodność mechanizmów adaptacyjnych. Krytyczne sytuacje życiowe mogą być spowodowane zarówno przez czynniki obiektywne (np. wypadek losowy, kryzysy rozwojowe), jak i subiektywne (np. niezaradność, zaburzenia psychiczne, bierność)[24]. Bez wątpienia sytuacji takich nie można wyeliminować z życia człowieka, a co więcej niektóre z nich są potrzebne dla nauki radzenia sobie z trudnościami oraz stymulacji człowieka w kierunku prawidłowego rozwoju osobowości. Natomiast bardzo niebezpiecznym jest kumulowanie się różnego rodzaju trudności w życiu, szczególnie, gdy człowiek przestaje panować nad zachodzącymi wokół niego procesami i zjawiskami[25].

Zewnętrzne uwarunkowania zagrożeń bezpieczeństwa społecznego

Uwarunkowania zagrożeń społecznych definiowane są jako czynniki przyczyniające się do wzrostu danego zjawiska, zaliczają się do nich: alkoholizm, narkomanię oraz przestępczość. W literaturze przedmiotu stwierdza się, iż zasadniczymi ich źródłami są bezrobocie, bieda, ubóstwo a także bezdomność. Ponadto należy wskazać, że już same te uwarunkowania stanowią zagrożenia dla bezpieczeństwa społecznego[26].

Bezrobocie definiowane jest jako brak równowagi na rynku pracy pomiędzy stroną popytową, a podażową, który wyraża się poprzez nadwyżkę realnych zasobów pracy nad efektywnym popytem na pracę. Wielkość bezrobocia zależy od liczby osób pracujących, aktywności zawodowej i liczby osób w wieku produkcyjnym. Zjawisko to pojmowane jest w różny sposób w zależności od dziedziny: w ekonomii określa się je jako niepełne wykorzystanie któregoś z czynników wytwórczych (siły roboczej). Bezrobocie jest stanem nierównowagi pomiędzy zasobami oraz miejscami pracy. W socjologii z kolei bezrobocie określane jest jako stan zawodowej bezczynności ludzi zdolnych do pracy oraz

[24]A. Laprus M. (red.), op. cit., s. 72.
[25]A. Skrabacz A., op. cit., s. 92.
[26]Ibidem, s. 126.

zgłaszających gotowość do jej podjęcia, dla których dochody z pracy stanowią podstawą egzystencji[27]. Takie ujęcie bezrobocia odsłania także inne kwestie z nim związane, jego rozmiary i konsekwencje, a wśród nich społeczno-demograficzne cechy zbiorowości osób bezrobotnych. Według ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy *osobą bezrobotną jest jednostka, która nie jest zatrudniona, nie wykonuje innej pracy zarobkowej, jest zdolna i gotowa do podjęcia pracy w pełnym wymiarze czasu pracy, albo jeśli jest osobą niepełnosprawną, gotową i zdolną do podjęcia zatrudnienia co najmniej w połowie tego wymiaru czasu pracy, nie uczy się w szkole w systemie dziennym, jest zarejestrowana w powiatowym urzędzie pracy i poszukuje zatrudnienia, albo innej pracy zarobkowej, jeśli między innymi: ma ukończone 18 lat i nie ukończone 60 lat (kobieta) lub 65 lat (mężczyzna), nie posiada prawa do emerytury lub renty, świadczenia przedemerytalnego, zasiłku chorobowego, świadczenia macierzyńskiego, itd. oraz nie jest właścicielem lub posiadaczem nieruchomości rolnej, nie przebywa w zakładzie karnym*[28].

Rozpatrując bezrobocie jako kwestię społeczną należy wskazać, iż dotyka ona dużych grup społecznych, ponieważ negatywne konsekwencje braku pracy odczuwa zarówno sam bezrobotny, jak i jego rodzina oraz całe społeczeństwo. W sposób bezpośredni powoduje ono uaktywnienie się takich zjawisk, jak trudności w dostępie do edukacji i opieki zdrowotnej, bieda i ubóstwo oraz poszerzanie się patologii społecznych, przyczyniających się do pogłębiania zagrożeń bezpieczeństwa socjalnego[29]. Nie ulega wątpliwości, iż długotrwałe pozostawanie bez pracy skutkuje powstaniem kolejnych zjawisk, tj. ubóstwa. Ponadto konieczność ograniczenia wydatków ze względu na bezrobocie i brak stałych dochodów w wielu rodzinach powoduje konieczność zmniejszeni ilości i jakości wyżywienia, co skutkuje niedożywieniem, a nawet głodem. Bezrobocie ma także dla człowieka konsekwencje psychospołeczne, bowiem nierzadko zjawisko to uważane jest za życiową klęskę[30].

Ubóstwo oznacza brak dostatecznych środków do życia oraz zaspokojenia życiowych potrzeb pojedynczego człowieka czy też rodziny. W każdym społeczeństwie istnieje uznawany powszechnie poziom potrzeb w stosunku, do którego odnosi się uzyskany przez jednostkę (rodzinę) dochód. Zbyt mały poziom dochodu jest jednoznaczny z przejściowym, bądź trwałym ubóstwem całej grupy społecznej, rodziny lub jednostki[31]. Bardzo trudno jest wskazać dokładne przyczyny tego zjawiska, ponieważ zazwyczaj stanowią one grupę nawarstwiających się jednocześnie wielu negatywnych czynników. Wśród determinantów o charakterze zewnętrznym znajdują się: brak miejsc zatrudnienia, brak podstawowych usług, nieskuteczna władza lokalowa, brak oferty kulturowej oraz trudna sytuacja mieszkaniowa. Z kolei w przyczynach wewnętrznych znajdują się niski poziom wykształcenia i wysokie wydatki na zaspokojenie podstawowych potrzeb

[27]Borkowski T., Marcinowski A., *Socjologia bezrobocia,* wyd. Interart, Warszawa 1996, s. 17.
[28]Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. z 2017 r., poz. 1065.
[29]Skrabacz A., op. cit., s. 124.
[30]M. Szylko-Skoczny, *Bezrobocie jako kwestia społeczna,* IPiSS, Warszawa 1987, s. 30.
[31]J. Auleytner, K. Głębicka, *Polskie kwestie społeczne na przełomie wieków*, WSP TWP, Warszawa 2001, s. 50-51.

życiowych. Współcześnie ubóstwo uznawane jest za jedno z najpoważniejszych zjawisk, które występuje w każdym społeczeństwie oraz państwie.
Inne uwarunkowanie bezrobocia to bezdomność. Definiowane jest ono jako brak własnego, stałego miejsca mieszkania, albo schronienia, które powinno być bezpieczne, dostępne, wyposażone we właściwe i potrzebne do życia sprzęty oraz urządzenia. Przyczyny tego zjawiska mają zarówno charakter obiektywny (długotrwałe ubóstwo, zbyt mało mieszkań wobec przyrostu ludności, brak tanich mieszkań, kataklizmy, klęski żywiołowe, konflikty zbrojne, wojny domowe), jak i subiektywny (wybrany dobrowolnie styl życia, zachowania dewiacyjne, niezaradność życiowa, alkoholizm, zaburzenia psychiczne, narkomania). Z danych statystycznych wynika, że najczęściej osobami bezdomnymi są mężczyźni w dojrzałym wieku, kawalerowie lub rozwiedzieni, byli więźniowie, ofiary wypadków, odchyleń od normy psychicznej oraz nałogów[32].

Związana z sytuacją ekonomiczną społeczeństwa bezdomność jest bardzo niepokojącym zjawiskiem powodującym wiele negatywnych konsekwencji. Dodatkowo świadczy ona o słabości państwa oraz jego socjalnych instytucji. Wśród głównych źródeł bezdomności znajdują się m.in.: niskie zarobki, rosnące bezrobocie, ubożenie społeczeństwa, brak mieszkań komunalnych, wzrost cen mieszkań czynszowych, likwidacja hoteli pracowniczych, brak mieszkań dla osób opuszczających domy poprawcze, domy dziecka i zakłady karne, rozpad rodziny, przemoc w rodzinie, brak ośrodków dla osób z AIDS i HIV[33]. Zdaniem C. Cekiery istnieją różne uwarunkowania bezdomności, ale na ogół jest ona ostatnim etapem wielu niepowodzeń, stresów, kryzysów, konfliktów i skrajnego ubóstwa[34].

Dodatkowo zazwyczaj pokrywa się ze zjawiskiem alkoholizmu. Problem bezdomności jest ważną kwestią społeczną, jest to problem bowiem osoby bezdomne w większości przypadków nie chcą pomocy ze strony państwa, a swoją bezdomność uważają za przyjęty styl życia.

Ostatnim uwarunkowaniem zagrożeń społecznych są patologie, które oznaczają zbiór zjawisk społecznych niezgodnych z powszechnie uznawanymi wzorami zachowań. Występują one w znacznym nasileniu ilościowym i są dysfunkcyjne wobec zmian zachodzących w społeczeństwie[35]. W literaturze przedmiotu wśród najczęściej wymienianych patologii społecznych znajdują się: alkoholizm, patologie rodzinne, narkomania, prostytucja, rozboje, sekty, handel ludźmi, działalność przestępcza. Zjawiska te wpływają degradacyjnie na funkcjonowanie zarówno pojedynczego człowieka, jak i całych grup społecznych. Wśród głównych źródeł patologii społecznych wymienia się:

- niesprawiedliwy podział dóbr;
- osłabienie więzi społecznych;
- zagrożenie bezpieczeństwa jednostki oraz grup społecznych;
- zakłócenia w stosunkach międzyludzkich;
- ścieranie się interesów poszczególnych grup ludzi;

[32]I. Pospieszyl, *Patologie społeczne,* PWN, Warszawa 2008, s. 76.
[33]M. Kozina, *Mrozy – wyzwania dla bezdomnych,* ,,Przegląd Obrony Cywilnej" 2010, nr 2, s. 26-28.
[34]Cz. Cekiera, *Bezdomność,* [w:] K. Pierzchała, Cz. Cekiera, *Zwalczanie patologii społecznych w systemie penitencjarnym Polski i USA,* Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 52.
[35]J. Wódz, *Zjawiska patologii społecznej a sankcje społeczne i prawne*, Zakład Narodowy im Ossolińskich, Warszawa 1973, s. 15.

- niemożność urzeczywistnienia aspiracji oraz potrzeb na złożonym poziomie.

Podsumowanie

Bezpieczeństwo społeczne, a także związane z nim zagrożenia można rozpatrywać z punktu widzenia instytucji odpowiedzialnych za realizację zadań w obszarze zabezpieczenia społecznego. Bezpieczeństwo w tym ujęciu obejmuje całokształt działań prawno-organizacyjnych, które są realizowane przez podmioty rządowe, pozarządowe i samych obywateli. Natomiast ich celem zagwarantowanie konkretnego poziomu życia oraz niedopuszczenie, aby poszczególne jednostki, rodziny lub grupy społeczne uległy marginalizacji i wykluczeniu społecznemu[36].

Państwo, które jest najwyższą formą organizacji społeczeństwa jest odpowiedzialne za wiele zadań społecznych, w tym między innymi za: zagwarantowanie ładu społecznego, przestrzeganie prawa i bezpieczeństwo. Z uwagi na to już ze swej natury realizuje funkcje usługowe zarówno wobec jednostki, jak również i w stosunku do grup społecznych. Dlatego też powinno organizować przestrzeń polityczno-gospodarczą i społeczną w taki sposób, aby stworzyć warunki do bezpiecznej egzystencji dla podmiotów, które je ustanowiły.

Chcąc zapewnić korzystne warunki dla funkcjonowania jednostek oraz grup społecznych, państwo prowadzi politykę społeczną, która jest działalnością podmiotów ustawodawczych, wykonawczych, samorządów oraz organizacji pozarządowych. Celem tej polityki jest kształtowanie odpowiednich warunków do życia i pracy, pożądanych struktur społecznych oraz stosunków społeczno-kulturowych, dzięki którym możliwym jest zaspokojenie potrzeb społeczeństwa[37].

Zdaniem A. Skrabacz głównymi celami działalności państwa w sferze bezpieczeństwa społecznego są przede wszystkim:

- tworzenie bezpiecznych warunków dla godziwego życia obywateli i rozwoju całego narodu w wymiarze duchowym i materialnym;
- poprawa pozycji grup słabych ekonomicznie oraz społecznie;
- zapobieganie ryzykom zagrażającym egzystencji najbiedniejszych jednostek i grup społecznych;
- minimalizowanie społecznego ryzyka;
- organizowanie postępu społecznego;
- optymalizacja podziału pomyślności;
- łagodzenie ubóstwa i nierówności;
- obrona przed niezaspokojeniem elementarnych i rozwojowych potrzeb człowieka[38].

Polityka społeczna, która jest ujęta w taki sposób, może być jednocześnie utożsamiana z dążeniem państwa do zagwarantowania bezpieczeństwa społecznego rozumianego, jako stwarzanie warunków do życia, przetrwania i rozwoju. Zasadniczymi powodami aktywności państwa są określone problemy oraz zagrożenia, a także dążenie do rozwoju gospodarczego i społecznego zapobiegającego powstawaniu zagrożeń i trudnych kwestii społecznych.

---

[36]M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne Polaków*, op. cit. s. 59.

[37]*http://stosunki-miedzynarodowe.pl/bezpieczenstwo/797-bezpieczenstwo-spoleczne-w-polsce*, (dostęp z dn. 17.07.2018 r.).

[38]Ibidem.

Bezpieczeństwo społeczne wywodzi się z funkcji socjalnej i kulturowej państwa, natomiast jego system został wyodrębniony z systemu bezpieczeństwa narodowego będącego zbiorem organów władzy i administracji publicznej oraz metod i sposobów działania w tej dziedzinie bezpieczeństwa. Z uwagi na szeroki obszar jaki obejmuje, bezpieczeństwo społeczne zostało przypisane do kilku działów administracji rządowej. Poza tym warunkują je różnorodne komponenty systemu umożliwiające odniesienie się do pozostałych systemów społecznych. Dodatkowo samo państwo zawiera element prawnych regulacji oraz organizacji, które definiują system społeczny jako związek oddziaływań, które wzajemnie się do siebie odnoszą[39].

Nie ulega wątpliwości, iż występujące zagrożenia w zakresie bezpieczeństwa społecznego mają negatywny wpływ na funkcjonowanie państwa, bowiem stwarzają problemy, którym musi ono podołać. W tym celu organy państwa podejmują właściwe działania, by zahamować rozwój określonych zjawisk. Realizują zatem założenia przyjętej na dany okres polityki społecznej, a także wprowadzają liczne programy (np. profilaktyczne). Zagrożenia społeczne istotnie wpływają na poziom bezpieczeństwa społecznego w konkretnym regionie.

Streszczenie

Rzeczywistość jako pojęcie dynamiczne wymusza na człowieku stałe działanie na rzecz utrzymania stanu braku zagrożenia i stwarzaniu szans do rozwoju swojego oraz bliskich znaczących. Wśród najczęściej wymienianych zagrożeń bytu społecznego wymieniane są negatywne skutki takich zjawisk, jak: bezrobocie, wzrost kosztów utrzymania, spadek dochodów ludności, ubóstwo i bieda, bezdomność, wykluczenie społeczne oraz patologie. System polityczny państwa, który kształtuje ramy funkcjonowania społeczeństwa, i przez to ma wpływ na jego życie, nie jest gwarantem zbiorowego stanu zadowolenia, bowiem podmiot zbiorowy jest zbyt zróżnicowany, by można było mówić o powszechnym stanie bezpieczeństwa. Optymalność rozwiązań zakłada właściwie wykorzystanie efektów wzrostu ekonomicznego oraz polityki gospodarczej, stąd istnieje potrzeba uzupełnia się sfer społecznych, gospodarczych i politycznych. Nieustannie istnieje potrzeba monitorowania procesów społecznych i korygowania narzędzi systemu państwa, by w sposób optymalny dążyć do poprawy bezpieczeństwa społecznego miedzy innymi poprzez kształtowanie odpowiednich warunków pracy. Autorzy artykułu przybliżają problematykę zagrożeń bezpieczeństwa społecznego w kontekście ich wpływu na funkcjonowanie państwa.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, bezrobocie, patologie, ubóstwo, zagrożenia

Summary

Reality as a dynamic concept forces a person to act permanently in order to maintain the state of non-threat and to create opportunities for the development of his and close relatives. Among the most frequently mentioned threats to social existence are negative effects of such phenomena as: unemployment, increase in living costs, decrease in income of people, poverty and poverty, homelessness,

[39]J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne*, op. cit., s. 156-157.

social exclusion and pathologies. The political system of the state, which shapes the framework of the functioning of society, and thus affects its life, is not a guarantee of a collective state of satisfaction, because the collective entity is too diverse to be able to talk about the universal state of security. The optimal solution assumes properly the use of the effects of economic growth and economic policy, hence the need to complement the social, economic and political spheres. There is a constant need to monitor social processes and to adjust state system tools in order to optimally strive to improve social security, among others by shaping appropriate working conditions. The authors of the article describe the problems of social security in the context of their impact on the functioning of the state.

Key words: safety, unemployment, pathologies, poverty, threats

Bibliografia

Auleytner J., Głębicka K., *Polskie kwestie społeczne na przełomie wieków*, WSP TWP, Warszawa 2001.

Balcerowicz B. (red.), *Gospodarcze podstawy bezpieczeństwa państwa wobec wyzwań rozwojowych świata na początku XXI wieku,* wyd. AON, Warszawa 2002.

Bąk T., Z. Ciekanowski, *Teorie bezpieczeństwa*, Wydawnictwo PWSTE, Jarosław 2012.

Borkowski T., Marcinowski A., *Socjologia bezrobocia,* Interart, Warszawa 1996.

Dębska A. (red.), *Bezpieczeństwo społeczne w systemie bezpieczeństwa narodowego*, NWP, Piotrków Trybunalski 2016.

Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 2002.

Gierszewski J., *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego*, Difin, Warszawa 2013.

Gierszewski J., *Organizacja systemu bezpieczeństwa społecznego*, Difin, Warszawa 2013.

Jakubczyk R., Flis J. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, Bellona, Warszawa 2006.

Kaczmarek J., Łepkowski W., Zdrodowski B. (red. nauk.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.

Korycki S., *System bezpieczeństwa Polski*, AON, Warszawa1994.

Kozina M., *Mrozy – wyzwania dla bezdomnych,* ,,Przegląd Obrony Cywilnej" 2010, nr 2.

Laprus M. (red.), *Leksykon Wiedzy Wojskowej*, MON, Warszawa 1979.

Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku*, Difin, Warszawa 2011.

Pierzchała K., Cekiera Cz., *Zwalczanie patologii społecznych w systemie penitencjarnym Polski i USA,* Adam Marszałek, Toruń 2008.

Pospieszyl I., *Patologie społeczne,* PWN, Warszawa 2008.

Rajkiewicz A., Supińska J., Księżopolski M. (red.), *Polityka społeczna,* Śląsk,Katowice 1998.

Rysz-Kowalczyk B., *Leksykon polityki społecznej*, PWN, Warszawa 2001.

Skrabacz A., *Bezpieczeństwo społeczne – podstawy teoretyczne i praktyczne*, Elipsa, Warszawa 2012.

Skrabacz A., *Bezpieczeństwo społeczne,* ,,Zeszyty Naukowe AON" 2002, nr 3 – 4.

Stańczyk J., *Współczesne pojęcia bezpieczeństwa*, PAN, Warszawa 1996.

Szylko-Skoczny M., *Bezrobocie jako kwestia społeczna,* IPiSS, Warszawa 1987.
Wolanin J. (red.), *Mapy terytorialnego rozkładu ryzyka*, wyd. EDURA, Warszawa 2004.
Wódz J., *Zjawiska patologii społecznej a sankcje społeczne i prawne*, Zakład Narodowy im Ossolińskich, Warszawa 1973.
Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2014.
Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. z 2017 r., poz. 1065.
Bezpieczeństwo społeczne w Polsce, *http://stosunki-miedzynarodowe.pl/bezpieczenstwo/797-bezpieczenstwo-spoleczne-w-polsce*.
M. Trybon, I. Grabska-Lepczak, M. Kwiatkowski, *Bezpieczeństwo człowieka w obliczu zagrożeń XXI wieku*, URL: *http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.baztech-1b2cfe38-8f7c-4e29-ac5e-739976d13c24/c/Trybon.pdf*

Jacek BARCIK
University of Silesia
Faculty of Law and Administration
Chair of Public International and European Law

STATE BUILDING ON THE EXAMPLE OF SOUTH SUDAN. LEGAL AND HISTORICAL PERSPECTIVE

Traditionally, international law has not been concerned with the problem of building a new state because it has been thought that such matters are beyond the scope of its internal competence with which other countries should not interfere (the principle of non-interference into internal matters is included among the principles of the United Nations in art. 2 par.7 of the United Nations Charter). At present, the phenomenon of failed states[1] has redefined the approach of the international community and directed it towards a greater involvement. However, while there is no general or legal obligation and the moral obligation remains controversial, international community has at least an own interest in stabilizing the situation in a new state. This also pertains to South Sudan, which is the youngest country in the world (it declared independence on 9.07.2011).

The establishment of a state comprises a whole set of actions related to the formation of its institutions and the development of its capacities[2]. It may be understood both in terms of the internal aspect and, nowadays ever more frequently, in terms of the external aspect with help from the international community for the new state. However, the definition presented above has been criticized for being too technical and for concentrating on a capacity-driven approach and at the same time omitting issues concerning state and community relations. This is why it needs to be complemented with issues connected with dispute resolution and the elimination of potential sources of conflict which could result in the failure of a state ("Government legitimacy and resilience, rather than capacity, is the principal outcome of an effective statebuilding process")[3]. The definition treated as a whole includes both activities that belong to the scope of democratic management, the promotion of the principle of the rule of law, the creation of the social infrastructure and development capacity and the creation of safety conditions as well as the resolution of disputes in a peaceful manner.

1. Population

The population of South Sudan in 2008 was estimated at about 8,300,000[4]. It is significantly different in terms of ethnicity because it composed of several dozen tribes. The largest ethnic groups include the following tribes: the Dinka (about 40%

[1] South Sudan is ranked in fourth place (just for Sudan) on the list of failed states compiled by the Fund for Peace organisation. Fund for Peace 'The Failed States Index 2013' is available at: *http://ffp.statesindex.org/rankings-2013-sortable* (last accessed on 12 September 2013).

[2] United States Agency for International Development *State building in situations of fragility and conflict. Relevance for US policy and programs* (2011) at 3.

[3] Above at 3.

[4] Government of the Republic of South Sudan (GSS) *South Sudan Development Plan 2011-2013. Realizing freedom, equality, justice, peace and prosperity for all* (2011, GSS) at 13.

of the population), the Nuer (about 20%), the Azande (about 10%), the Toposa (about 8%) and the Murle (about 4%)[5]. The animosities between specific groups, especially those with large populations, are so intense that, as has been indicated by commentators, the II Sudanese Civil War (1983 – 2005) involved not only fights between the North and the South but also numerous tribal conflicts in the South itself[6]. The ruling now in South Sudan SPLM – Sudan People's Liberation Movement), along with its armed forces, the SPLA – Sudan People's Liberation Army, was mainly composed of the Dinka population, and in the course of the war they were brutally suppressed by the SPLM – Nasir fraction, which was originally supported by the Neur tribe. Armed raids on the territory of the tribal opponent, kidnapping of cattle and people and killings were a frequent phenomenon[7]. They were supported by the Sudanese government with which some of the leaders of the South were hesitant to enter into a military alliance. This led to a sharpening of the ethnic divisions and questioned the existence of a separate and uniform identity of the people of the South[8]. There are numerous southern identities that are connected by certain similarities, which, in turn, must give rise to a new nation. The undertakings of the authorities that lead both to the establishment of a state and also to a nation may accelerate this process but the most essential significance is attached to the long-term creation of an identity of the citizens of the South. Currently, however, "South Sudan is only slightly more than a geographical expression"[9]. It should be noted that one should not transfer the traditional European meaning of a nation state which is a mono-cultural and homogenous territorial unit created by a single, dominating nation, onto the case of South Sudan[10]. A new state will most likely remain a multinational and territorial construct and its upkeep and protection against the permanent status of a fallen state will require developing the correct mechanism of power based on common values[11].

The biggest challenges faced by South Sudan related to the scope being described remain as follows: dampening and resolving the ethnic conflicts that result in outbursts of local violence; the resolution of problems related to citizenship; creating the conditions for admitting the refugees who escaped from South Sudan during the time of civil war along with the people who were internally displaced; the disarmament, demilitarization and re-integration of the military into society after several decades of war; holding people who were responsible for war crimes accountable for their actions and encouraging reconciliation; the elimination

[5]J. Young "The South Sudan Defence Forces in the Wake of the Juba Declaration" (2006) *Small Arms Survey Human Secerurity Baseline Assesment Working Paper* 1 at 16.

[6]N. Elhag "A tale of two wars: the militarization of Dinka and Nuer identities in South Sudan", in J. Abbink & A. van Dokkum (eds.) *Dilemmas of development conflicts of interest and their resolutions in modernizing Africa* (2008, African Studies Centre) at 164.

[7]M. Bradbury., J. Ryle, M. Medley, K. Sansculotte-Greenidge "Local peace processes in Sudan, a baseline study" (2006) *Rift Valley Institute* at 31-61.

[8]M. Lloyd "The Southern Sudan: a compelling case for secession" (1994) *Columbia Journal of Transnational Law* 32,2 at 420-41.

[9]J. Madut Jok "Diversity, unity, and nation building in South Sudan*"* (2011) *United States Institute of Peace, Special Report* 287 at 2.

[10]O.C. Okafor "After martyrdom: international law, sub-state groups, and the construction of legitimate statehood in Africa" (2000) *Harvard International Law Journal* 41,2 at 526.

[11]The provisions of art. 1 par. 4 of the South Sudanese Constitution, specifies that South Sudan is a "multi-ethnic, multi-cultural, multi-lingual, multi-religious and multi-racial entity where such diversities peacefully co-exist".

of poverty, famine and the improvement of the status of social groups that have been disenfranchised.

One of the most important challenges faced by South Sudan is to ensure safety conditions[12]. Three armed rebellions broke out in the country only in 2010 and 2011 and they were led by former commanding officers of the SPLA and were related to intertribal fights. Their suppression along with an attempt to resolve disputes requires a skillful policy on the part of the government, which should be directed at acquiring local leaders on the one hand (by offering them positions) and on the other hand, at eliminating the sources of conflicts and the disarmament of local communities[13]. The last task is a complex, 3-stage process (DDR – *Disarmament, Demobilization, and Reintegration*), which is initiated by disarmament (the gathering of arms that are in the possession of the population), through demobilization (dissolution of unofficial military groups) and by the reintegration (the assimilation of former combatants into the structure of the society)[14]. In the case of South Sudan, the peaceful performance of this task is almost impossible[15]. This is why settlement through force has been chosen since 2006[16]. The number of combatants that were to be disarmed was estimated at 150,000 (of which 80,000 of the combatants belonged to the SPLA)[17]. Disarmament would not have been possible had it not been, above all, for the international support of UNMIS – United Nations Mission in Sudan and UNDP – United Nations Development Program.

The most important problem, which has not yet been resolved, is the issue of citizenship when it comes to the relations between the two Sudanese states. During the time of the existence of two states about 1.5 – 2 million people from the South were displaced or settled by force in the North. Many of them have lived there for many years while some come from mixed origins because they have parents who come from both states of Sudan. At the same time, a significantly smaller, yet still unknown, number of people from the North settled down in the South. After declaring independence, the question arose concerning the status of these people[18]. After changes in the constitution of South Sudan, a solution was adopted that was based on the law of blood. Article 45 par. 1 of the Constitution[19]

[12]C. Mc Evoy, E. LeBrun E. "Uncertain Future: Armed Violence in Southern Sudan" (2010) *Small Arms Survey Human Secerurity Baseline Assesment Working Paper* 20 at 5-55.

[13]President of the South Sudan grants amnesty to selected rebel commanders mentioned by names and their subordinates. See: *The Republican Order No. 06/2013 for the Granting of Pardons to Forces which took up arms against the Republic of South Sudan, 2013 A.D. (RSS/RO/J/06/2013).* Juba: the President, 25 April.

[14]C. Brewer "Disarmament in South Sudan" (2010) *Centre for Complex Operations Case Study* 7 at 5.

[15]The confiscation of the weapons eliminates the means of creating conflict as well as defending against it. The fact that the simultaneous confiscation of weapons is not possible and the fact that it is impossible to make the disarmed ethnic group feel safe among other groups that did not undergo disarmament is still a problem.

[16]M.B. Arnold, C. Alden "This gun is our food. Demilitarizing the White Army militias of South Sudan" (2007) *Norwegian Institute of International Affairs Working Paper* 722 at 1-22.

[17]W. Lacher "South Sudan: international state building and its limits" (2012) *Stiftung Wissenschaft und Politik Reaserch Paper* 4 at 23.

[18]N. Abdulbari "Citizenship rules in Sudan and post-secession problems" (2011) *Journal of African Law* 55,2 at 157-180.

[19]The Transitional Constitution of the Republic of South Sudan, 9 July 2011, available at: *https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/MONOGRAPH/90704/116697/F762589088/SSD90704%202011C.pdf* (last accessed on 12 November 2016).

states that “Every person born to a South Sudanese mother or father shall have an inalienable right to enjoy South Sudanese citizenship and nationality”. The notion of citizenship and nationality has been clearly differentiated. The Sudanese from the North who live in the South have the possibility of becoming naturalized (art. 45 par. 6 of the Constitution). The admissibility of the right to have double or multiple citizenship (art. 45 par. 6 of the Constitution) protects the interests of both the South Sudanese living in the North and the Sudanese living in the South. Sudan has since chosen other solutions. In August 2011 it changed its law on citizenship by depriving the South Sudanese living in the North of this right[20]. Some of them have merely a loose relationship with South Sudan and, as a result of such a solution, they became stateless people. Consequently, the Sudanese authorities declared that after 8 April 2012 such persons would lose the legal right to reside in Sudan and would be expelled. Mass expulsions would have resulted in a humanitarian catastrophe in the South. However, due to the mediation of African Union, on 27 September 2012 both states has managed to negotiate and sign proper agreement[21]. But, the status of the population still remains an unresolved issue and is one of the potential trouble spots connected with the relations between both countries. It is necessary to ensure that minorities are under real legal protection, pursuant to international standards that are both common and regional and result from the African Charter of Human and People’s Rights[22]. Another challenge of great complexity is the creation of conditions for refugees and people who were internally displaced during the time of the II Sudanese Civil War (1983 – 2005)[23] and who are coming back to the country. It is estimated that this group consists of 4.5 million internally displaced people and approximately 600,000 refugees who are mainly in neighboring states[24]. Their return to an unstable state at a time when the prospect of landing a job is limited and where the economy is in ruins would give rise to significant social problems. What is more, their return is also connected with the issue of land ownership that is anticipated by the people who are returning, while at the same time land is being illegally appropriated[25]. Nevertheless, the International Organisation for Migration – IOM has estimated that from October 2010 to the end of 2011as many as 362,000 people returned to

[20]Sudanese Nationality Act 1994 and Sudanese Nationality Act (Amendment) 10 August 2011 available at: *http://www.refworld.org/docid/503492892.html* (last accessed on 12 November 2016).

[21]Framework Agreement on the Status of Nationals of the Other State and Related Matters between the Republic of Sudan and the Republic of South Sudan. Addis Ababa, 27 September 2012 available at: *http://sites.tufts.edu/reinventingpeace/files/2012/09/Nationals-Agreement-2709120001.pdf* (last accessed on 12 November 2016).

[22]S. Dersso “The African human rights system and the issue of minorities in Africa” (2012) *African Journal of International and Comparative Law* 20,1 at 42-69.

[23]A. Geoffroy de “From Internal to International Displacement in Sudan” (2007) *The American University in Cairo, Egypt, The Forced Migration & Refugee Studies Program* available at: *http://schools.aucegypt.edu/GAPP/cmrs/Documents/AgnesdeGeoffroy.pdf* (last accessed on 12 November 2016).

[24]A. El-Battahani A. “Sudan votes: the 2010 elections and prospects for democratic transformation” (2010) Heinrich-Böll Foundation, ed. *Sudan – no easy ways ahead*, *Heinrich-Böll-Stiftung Publication Series on Democracy* 18, at 35.

[25]N. Shanmugaratnam “Post-War Development and the Land Question in South Sudan” (2008) Noragric, Department of International Environment and Development Studies, Norwegian University of Life Sciences available at: *http://www.umb.no/statisk/noragric/publications/shan_lectures/shan_-southsudan_landquestion.pdf* (last accessed on 12 November 2016).

South Sudan[26]. It is also important that refugees, who acquired education abroad and who boast special knowledge, are encouraged to be instrumental in the development of a new state.

The process of disarmament and the elimination of violence within the community will not end as a success without having the perpetrators responsible for civil war crimes account for their wrongdoing and the promotion of reconciliation[27]. Between the years 1983 – 2005, both sides committed acts which qualify as international crimes. These acts are borne not only by people from North Sudan but also the current citizens of the South and are connected with intertribal animosities[28]. In the case of South Sudan, the role of the international community when it comes to bringing transitional justice is limited to a great extent. The South Sudanese people must decide whether it is in their interest that a more retributive or a more restorative justice be implemented. Reconciliation constitutes a complex process so it is important not to set expectations too high, and therefore that are impossible to accomplish[29]. If specific communities of Sudan learn to live as neighbors and in peace, this will be seen as a great success[30].

South Sudan must also meet significantly high social demands. Statistical data highlights the volume of these problems[31]. The society is mainly rural (83% of the population inhabits rural regions while 80% of the citizens are dependent on agricultural products). Nevertheless 47% of the population suffers due to a shortage of food and a lack of safety within this scope is common for the whole of South Sudan. The development of agricultural production should be one of the priorities of the authorities of South Sudan. 51% of the community falls below the poverty level. This population is, at the same time, very young (51% of the population is below the age of 18; 72% has not exceeded the age of 30) and is mainly composed of men (about 4, 287,000 in relation to women – 3, 973,000). A national job market does not exist (only 12% of people are employed), only 13% of people have access to health care (only 55% of the population has access to potable water and as much as 80% of the population does not have sanitary facilities. The independent provision of social assistance by South Sudan is not possible especially due to the fact that they are treated unfairly thus giving way to the needs connected with ensuring safety. For example, in 2011 as much as 38% of the budget of the state (which amounts to $1,700,000,000) was allocated for the military and security sectors (mainly for remuneration), 10% for the infrastructure and only 7% for education (two thirds of which was allocated for teachers) and 4%

[26]CHF International *South Sudan: needs assessment report*. *Morobo/Torit County and Khor Wulliang (Juba County)* (2012, CHF International) at 3.

[27]On 23.04.2013 the President of South Sudan issued The *Republican Order No. 05/2013 for the Formation of the National Reconciliation Committee for Healing, Peace and Reconciliation Conference*, (RSS/RO/J/05/2013).

[28]H. Travis "Genocide in Sudan: the role of oil explorations and the entitlement of the victims to reparations" (2008) *Arizona Journal of International & Comparative Law* 25,1 at 7-47.

[29]L.B. Khumalo, N.A. Check "South Sudan, Africa's newest state: challenges, prospects and lessons for South Africa" (2011) *Africa Institute of South Africa Policy Briefing* 53 at 6.

[30]G.M. Sørbø "Peace building in post-war situations: lessons for Sudan" (2004) *Chr. Michelsen Institute CMI Reports* 13 at 19.

[31]See: Government of the Republic of South Sudan (GSS) *South Sudan Development Plan 2011-2013. Realizing freedom, equality, justice, peace and prosperity for all* (2011, GSS).

for health[32]. This negligence was compensated for by international help because the structure of the international support (official developmental help in 2010 amounted to $1,152,000,000, which is about 30 – 40% of the budget of South Sudan) is concentrated first and foremost on the sectors of health protection, education and infrastructure[33]. The aims that were determined correlate with the Millennium Development Goals, while the international community assisted in their implementation[34]. It is also important to improve the fate of disenfranchised social groups, above all, women and children. Formally speaking, the regulations concerning the Transitional Constitution of the Republic of South Sudan passed in 2011[35] are definitely improving the current situation of women in Sudan. Equalizing the rights of women with the rights of men is an enormous and difficult challenge for the democratic South Sudanese state. Art. 16 par. 1 of the Constitution grants women full personal dignity equal to that enjoyed by men. This ensures that women have the right to receive remuneration equal to that of men for the performance of the same work (art. 16 par. 2) as well as to be free and to inherit after a husband dies (art. 16 par. 5) What is more, they are also entitled to participate in public life with rights equal to those of men (art. 16 par. 3). All tiers of the South Sudanese authority must promote the participation of women in public life and their representation in decision-making and executive bodies (art. 16 par. 4) Within this scope, the parity of the sexes has been authoritatively introduced because at least 25% of the members of these bodies should be women, which constitutes "a positive move towards remediating the inequality created by history, customs and tradition (art. 16 par. 4)[36]. Some of the regulations mentioned earlier may sound awkward and archaic to Europeans but it must be kept in mind that they are accepted by a society which is mostly of a tribal character where for many decades people have been trying to introduce Islamic Sharia law. The situation of women in most spheres of life is worse than of men (e.g. up to 92% of women are illiterate) while their social roles remain conditional as is the case all of Sub-Saharan Africa by "co-existing and overlapping: level of economic development of countries, cultural traditions, local customs and beliefs"[37]. The literacy indicator among women of South Sudan is significantly lower than among men (young girls constitute a mere 36.9% of primary school pupils; only 12% of teachers are women). They have limited access to health care and the mortality indicator of

[32]W. Lacher "South Sudan: international state building and its limits" (2012) *Stiftung Wissenschaft und Politik Reaserch Paper* 4 at 29.

[33]Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). 2011. *2011 Report on international engagement in fragile states: Republic of South Sudan*, OECD Publishing, at 21.

[34]One can enumerate, for example: those conducted by World Bank the *M*ulti *Donor Trust Fund – MDTF*; the initiative of UNICEF *The Child-Friendly Community Initiative*; Sudan *Joint Assessment Mission – JAM* by the World Bank and UN; *Capacity Building Trust Fund – CBTF*; UNDP *Strategic Partnership (Governance and Rule of Law)*, *Technical Assistance Facility – TAF*; *Joint Donor Partnership – JDPs*.

[35]The Transitional Constitution of the Republic of South Sudan, 9 July 2011, available at: *https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/MONOGRAPH/90704/116697/F762589088/SSD90704%202011C.pdf* (last accessed on 12 November 2016).

[36] In compliance with the specific provisions of the Constitution, the president is obliged to ensure that at least 25% of the members of Council of Ministers are women (art. 109 par. 3); 25% of positions in non-governmental bodies are to be held by women (art. 142 par. 3); a similar principle applies to the makeup of the decision-making and executive organs of the South Sudanese states (art. 162 par. 7).

[37]G. Michałowska *Problemy ochrony praw człowieka w* Afryce (2003, Scholar), at 330.

infants, which amounts to 2054 deaths per 100 000 births, remains the highest in the whole world[38]. Being forced to marry, which is formally prohibited by the provisions of art. 15 of the Constitution, still remains a problem. In order to gain funds to be able to purchase a wife, young men organize raids and steal cattle. This corresponds to an increase in the violence committed in communities. It is a common practice that the right of ownership of women is exercised by their fathers or husbands. In the event of the death of a husband, his estate is inherited not by the widow but by her brother-in-law. Discrimination is also visible when it comes to the treatment of women who are accused of adultery. On the basis of circumstantial evidence, they may be imprisoned for a period of from 8 to 12 months. Corresponding complaints directed at men are rarely lodged while courts of customary law do nothing about the accusation[39]. Violence in the home is omnipresent and the courts of customary law regularly implement corporal punishment in the form of whipping. The government of South Sudan is attempting to eradicate the practices mentioned above by undertaking institutional actions. In 2010, the Gender, Child, Social Welfare Ministry received a $10,000,000 subsidy from the World Bank for the purposes of promoting equality among men and women although this ministry has the lowest budget of all 29 ministries of South Sudan[40]. Discriminative practices result from customary law and even though the regulations of the constitutions, including the provisions that relate to positive discrimination improve the situation of women, the Constitution maintains both the customs and traditions of the people as a source of the law[41]. South Sudan is an example of a state which is based on legal pluralism in which the regulations of state law and the norms of customary law function parallel to each other[42]. These latter elements consist of unwritten norms that are based on religious, ethnic and tribal practices[43]. Legal pluralism assumes a differentiation between the public and private sphere. The rights and duties of an entity in the public sphere are regulated by public law, unlike in the private sphere which remains under the norms of customary law. The status of a woman in a family, her marriage rights, rights to property, inheritance and the right to take care of a child fall under customary law. Even though there are several dozens of tribal groups living in South Sudan, their customary systems are similar when it comes to the discrimination of women[44] . At the same time, they remain a potent element of the cultural awareness and identity

[38]In one out of seven cases, there is a risk that a woman will die as a result of complications during pregnancy. See: United Kingdom House of Commons (HC). 2012. *South Sudan: prospects for peace and development, fifteenth report of Session 2010–12*. London: HC International Development Committee.

[39]N.M. Ali "Gender and State building in South Sudan" (2011) *United States Institute of Peace, Special Report* 298, at 4-10.

[40]Above at 8.

[41]On the basis of art. 5 of the Constitution, the sources of law in South Sudan are: a) the Constitution, b) the customs and traditions of the people, c) the will of the people and d) different corresponding sources.

[42]T. Mennen "Lessons from Yambio: legal pluralism and customary justice reform in Southern Sudan" (2010) *Hague Journal on the Rule of Law* 2,2 at 218-252.

[43]A. Aldehaib A. "Sudan's Comprehensive Peace Agreement viewed through the eyes of the Women of South Sudan" (2010) *Institute for Justice and Reconciliation Occasional Paper* 3 at 6.

[44]Above at 6.

of Africans[45]. Cases connected with family law are commonly resolved in front of customary courts, which upon receiving a mandate from the local community must act according to their expectations[46]. Even though the constitution imposes the duty of "enact laws to combat harmful customs and traditions which undermine the dignity and status of women" (art. 16 par. 4 point b), any real improvement on their situation will require long-term, conscientious actions connected, above all, with education and changing the social awareness.

Children, who constitute 4 million people out of a population of 8 million, are yet another disenfranchised social group. The death indicator among children under the age of five still remains high and accounts for 135 deaths per 1000 children. As estimated by UNESCO[47], children have limited access to education (in 2010 46% of children were included in primary education program and only one third them will complete all eight years; 90% of students were older)[48]. A mere 40% of the population between the ages of 15 – 24 is literate. Furthermore, only 34,000 people continue their education and reach the secondary level. There is only one qualified teacher per 117 pupils and only 13% of teachers have suitable pedagogical qualifications, while 40% of these individuals finished only primary schools. 57% of schools are located in old buildings and they are often very distant from where the students live. In some parts of South Sudan, there are 248 students per one school class. Early marriages among children[49] as well as reintegrating child soldiers into the community pose yet another problem[50]. Even at the time of civil war in 1992, the SPLM, the party that waged the war, and the one that is currently the governing body in South Sudan, is obliged to abide by the convention concerning the rights of children passed in 1989[51]. Art. 17 of the South Sudanese Constitution guarantees children's rights; however, in 2008, similar to the situation of women, the practice of exercising the rights and duties of the Constitution will determine the actual situation of children.

[45]M.S. Majeke "The Element of tolerance in African custom, politics of identity and exclusion in Africa: from violent confrontation to peaceful cooperation" in *Politics of identity and exclusion in Africa: from violent confrontation to peaceful cooperation* (2001, Senate Hall, University of Pretoria) at 127-136.

[46]T. Mennen "Lessons from Yambio: legal pluralism and customary justice reform in Southern Sudan" (2010) *Hague Journal on the Rule of Law* 2,2 at 219, 250.

[47]United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). 2011 . *Why education will foster stability in an independent South Sudan* available at: *http://www.iiep.unesco.org/sites/default/files/press_briefing_south_sudan.pdf* (last accessed 12 November 2016). See also: T. Brown "South Sudan education emergency" (2006) *Forced Migration Review*, Education and conflict Supplement at. 20-22.

[48]United Kingdom House of Commons (HC). 2012. *South Sudan: prospects for peace and development, fifteenth report of Session 2010–12*. London: HC International Development Committee.

[49]In 2008 it was estimated that two out five girls got married before attaining the age of 18 while 11% were married before attaining the age of 15. See: M. Sommers, S. Schwartz "Dowry and division: youth and state building in South Sudan" (2011) *United States Institute of Peace Special Report* 295 at 3.

[50]All sides that took part in the fighting during the II Sudanese civil war (1983-2005) were accused of using child soldiers. See: R. Fegley "Comparative Perspectives on the Rehabilitation of Ex-Slaves and Former Child Soldiers with Special Reference to Sudan" (2008) *African Studies Quarterly* 10,1 at 35-69.

[51]M. Bradbury, N. Leader, K. Mackintosh "The 'Agreement on Ground Rules' in South Sudan" (2000) *Humanitarian Policy Group Report* 4 at 38.

2. Territory

South Sudan covers 619,745 km^2 is the 42 largest country in the world in terms of area. South Sudan has a disadvantageous geographical position because of its lack of access to sea. The area has a tropical climate and is largely covered by tropical swamps and forests. In terms of administration, there are 10 self-governing states within the country. The biggest challenges faced by South Sudan related to the scopes being described remain as follows: demarcating the border with Sudan and avoiding potential armed conflicts; developing the infrastructure and economy as well as regulating the principles of extracting and expending the future profits from crude oil.

The borders of the South Sudanese state came into being as a result of the specific application of the *uti possidetis* principle, which requires respect for old colonial borders at the time that new states come into existence. The course of the 2010 km long South Sudanese border was the subject matter of peace settlements within the scope of Comprehensive Peace Agreement (CPA)[52]. Nevertheless, there were territorial disputes in some sections of the border[53]. The most severe cases were the ones concerning the region of Abyei, which traditionally belonged to the South, and in 1905 by virtue of decisions made by nine tribal Dinka leaders, was transferred to the northern province of Kordofan. Oil fields, which between 2005 and 2007 made a profit of $1,800,000,000, and which constituted 2.6% of the oil extracted in Sudan, are located in this region. In 2008 the Sudanese government and the SPLM entered into an arbitrary agreement that constituted the basis for the international arbitration of the issue concerning the delimitation of the disputed region of Abyei[54]. The verdict of The Hague Permanent Court of Arbitration (PCA), passed on 22 July 2009, limited the area of Abyei, thus leaving the main oil fields in the North[55]. This, however, did not resolve the dispute and invoked numerous, negative comments[56]. In addition, a referendum was supposed to be held concerning the affiliation of the oil field on the territory of Abyei. However, this never happened because the parties could not reach an agreement as to the group of people who were entitled to cast a vote. The dispute still remains unresolved. Similarly, the areas of the Sudanese states of South Kordofan and the Blue Nile are still seen as trouble spots where guerillas, who are supported by the South, fight against Sudanese forces.

---

[52]The Comprehensive Peace Agreement between the Government of the Republic of the Sudan and the Sudan People's Liberation Movement/ Sudan People's Liberation Army, 2005 (CPA) available at: *http://unmis.unmissions.org/Portals/UNMIS/Documents/General/cpa-en.pdf* (last accessed 12 November 2016).

[53]D.H. Johnson "When boundaries become borders. The impact of boundary-making in Southern Sudan's frontier zones" (2010) *Rift Valley Institute* available at: http://riftvalley.net/publication/when-boundaries-become-borders#.WCcvMS3hCM8 (last accessed 12 November 2016) at 28-29.

[54]Arbitration Agreement between the Governent of Sudan and the Sudan People's Liberation Movement/Army on Delimiting the Abyei Area (signed in Khartoum in 7 July 2008, entered into force 7 July 2008) available at: *https://pca-cpa.org/wp-content/uploads/sites/175/2016/02/Arbitration-Agreement-between-The-Government-of-Sudan-and-The-Sudan-People%E2%80%99s-Liberation-Movement_Army-on-Delimiting-Abyei-Area-July-7-2008.pdf* (last accessed 12 November 2016).

[55]Permanent Court of Arbitration (PCA) *The Government of Sudan /The Sudan People's Liberation Movement/Army (Abyei Arbitration). Final award* (2009) available at: https://pcacases.com/web/sendAttach/698 (last accessed 12 November 2016).

[56]B. Daly "The Abyei arbitration: procedural aspects of an intra-state border arbitration" (2010) *Leiden Journal of International Law* 23,4 at 801-823.

In April 2012, South Sudan occupied the oil-bearing fields of Heglig, which by virtue of the ruling of PCA were formally excluded from the area of Abyei, by force. This was taken as an act of aggression on the part of the South and the resulting occupation of Heglig bore all the hallmarks of the unlawfulness of the occupation. Unfortunately, in the situation of intertribal animosities in the South, there was an opportunity for the authorities of South Sudan to be tempted to begin a conflict with their mutual enemy from the North. This conflict would have quenched the dispute in the South and it would have cemented the separated community. In response to the attack, the Sudanese parliament deemed South Sudan as a hostile enemy and in May 2012 the Sudanese army retook the region of Heglig. This process was accompanied not only by ethnic cleansing but also by forced displacement.

South Sudan must invest enormous amounts in the development of its economy and infrastructure. At present, South Sudan still remains a mono-economic "rentier state" [57] completely dependent on the profits made from crude oil (these ensure 98% of the revenue). Only 2% of the revenue comes from taxes and duties. This phenomenon gives rise to the need to build a tax-collecting apparatus and for the establishment of principles concerning fiscal policy. Oil, whose absolute resources in South Sudan are estimated at $38,000,000,000, is still treated as a benefit but also as a curse of this country because it leads to both development and conflicts[58]. Creating institutions that will supervise the extraction of oil is of the utmost importance[59] as is the creation of transparent principles for the division of profits[60]. South Sudan is still one of the poorest countries in the world with a national gross income of $888 per capita and which had an inflation of 39.4% in May of 2011[61].

3. The Government

The third element that characterizes a state is the existence of a government that can represent it in international relations. Creating structures of authorities of a future South Sudanese state had already commenced in 2005 after concluding the CPA. Initially, an Interim Constitution of Southern Sudan was adopted in 2005[62]. The Transitional Constitution of the Republic of South Sudan[63], which in art. 51 legislated the three-fold separation of powers, was published on the day that independence was declared by South Sudan (9 of July, 2011). The parliament, which is called the National Legislature, is divided into two chambers: the National

[57] J. Eldon, D. Gunby “States in development: state building and service delivery, final report” (2009) *HLSP* at. 81.

[58] P. Lujala, S.A. Rustad S.A. “High-value natural resources: a blessing or a course for peace?” (2011) *Sustainable Development Law & Policy* 12,1 at 19-21.

[59] J. Shankleman “Oil and state building in South Sudan. New country, old industry” (2011) *United States Institute of Peace, Special Report* 282 at 8.

[60] Global Witness. *Affirming accountability: transparency and independent verification in South Sudan’s new petroleum law* (2011) available at: *http://www.globalwitness.org/sites/default/files/library-/110523%20Affirming%20Accountability.pdf* (last accessed on 12 November 2016).

[61] Government of the Republic of South Sudan (GSS) *South Sudan Development Plan 2011-2013. Realizing freedom, equality, justice, peace and prosperity for all* (2011, GSS).

[62] Interim Constitution of Southern Sudan, 5 December 2005 available at: *http://www.refworld.org/docid/4ba74c4a2.html* (last accessed 12 November 2016).

[63] The Transitional Constitution of the Republic of South Sudan, 9 July 2011, available at: *https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/MONOGRAPH/90704/116697/F762589088/SSD90704%202011C.pdf* (last accessed on 12 November 2016).

Legislative Assembly and the Council of States, the second of which is formed by representatives of South Sudanese states and by 20 representatives nominated by the president. The members of both chambers are directly elected for a term of four years (a candidate must, among other things, be literate and must not have been convicted of any crime connected with honesty and moral turpitude (art. 62 of the constitution). A seat may not be connected with the performance of a function within state bodies not only with membership in the Council of Ministers. Based on the British model, the post of a Minority Leader was created, which is assigned to a representative of the largest opposition party or a coalition of parties from both chambers of the parliament. According to state protocol, this person is the fourth most important member in the chamber of the parliament, after the president, vice president and the speaker (according to art. 71 of the Constitution). It appears that the creators of the Constitution were inspired by the British two-party system, which does not reflect the diversity of the South Sudanese community. This is why it was of such importance to adopt an election system which would reflect the Sudanese mosaic proportionally. The first election to the then transitional Legislative Assembly of South Sudan that took place in 2010 was accompanied by accusations of breaking the laws of democracy and elections[64].

The executive power is based on the presidential model. In compliance with art. 95 of the Constitution, the National Executive Power is composed of: the president, the vice president, ministers and deputy ministers. The president is the head of state, the prime minister and the commander-in-chief (art. 97 paragraph 2). It is necessary that the candidate for such a post be at least 40 years of age and be literate (art. 98). The first president, elected for a four-year term, since the declaration of independence on 9.07.2011, has been Salva Kiir Mayardit. The president becomes a member of and presides at the National Council of Ministers, which is a body appointed by him upon the agreement of the parliament as expressed by a simple majority of votes from all the members of the National Council of Ministers. The ministers are responsible to both the president and the chambers of the parliament; what is more, they may be dismissed at any time without the need of acquiring the consent of the parliament.

A majority of the members of the parliament and the government come from the ranks of the guerilla army and have a military background. Accusations of exercising the reign of military junta are baseless inasmuch as the fact that they constitute the elite of a people that is very divided and distant from the transparent, centralized command structure and it is distorted by tribal antagonisms and loyalty[65]. More than 94% of the deputies in parliament, 26 out of 29 ministers and 9 out of 10 governors of the states come from the dominating and factious mono-party, the SPLM[66]. This, however, does not so much mean that South Sudan is a one-party state but merely that “there is no trace of an opposition party, based on political programs that can emerge”[67]. The SPLM itself in not a monolith and it is not based on a program but it rather resembles a clientelistic group. Such

[64]The Carter Center *Observing Sudan’s 2010 national elections April 11–18, 2010, final report* (2010, The Carter Center) at 1-80.
[65]W. Lacher “South Sudan: international state building and its limits” (2012) *Stiftung Wissenschaft und Politik Reaserch Paper* 4 at 17.
[66]Above at. 17.
[67]Above at 19.

numerous representation of the SPLM in the parliament does not contribute to the realization of the plans made by the government because the role of the parliament has been marginalized and the deputies seem to forget that they belong to the same party as the members of the executive power[68]. This makes us fear that the SPLM will have difficulty with transforming into a political party in reality[69].

The third power, the judiciary, is composed of the Supreme Court, Appellate Courts, High Courts, County Courts and "other courts or tribunals as deemed necessary to be established (…) (art. 124 of the Constitution)". Of the three powers, the biggest challenges are faced by the judiciary. In 2005 it was estimated that there were only 100 lawyers in all South Sudan. As few as six were engaged in creating the South Sudanese governmental structures and none of these individuals received remuneration. Forty-two systems of customary law have already functioned while in the whole state of South Sudan, where there are 8,000,000 people, there were only 26 courts of the first instance and 8 appellate courts. There were no financial means and the courts operated without water, electricity, not to mention the lack of computers[70]. An additional obstacle in exercising and introducing the principles of the rule of law is the legal pluralism which is in force in South Sudan and which imposes the duty of abiding by local customs on the courts. Without reforms to this system, it is impossible to establish a healthy state. Moreover, the possibility of introducing reforms is limited because local customs are legitimized by the will of local communities, which should be, at least partially, taken into consideration by a democratic state. The key to changing the situation, like in other areas, is long-term education and a change in the awareness of the local community, and especially in solidifying the common awareness and interest. Perhaps the changes will be introduced step by step because it is possible that it will be faster to set common, unified standards in the field of trade but again, it may be slower when it comes to custom issues or cases connected with penal law[71].

Like the case of the judiciary, the establishment of a professional civil service will pose many problems. South Sudan is devoid of any tradition within this area[72]. Consequently, the help of the international community will be necessary. Help has already been offered as is exemplified by: The Rapid Capacity Placement Initiative – RCPI, the Initiative for Capacity Enhancement in South Sudan – ICESS or the actions of the African Union (AU). The RCPI assumes the position that 150 international volunteers should be sent to South Sudan as part of the United Nations Development Program (UNDP) to be trained for the post of future office

[68]Above at18.

[69]J. Kalpakian "Prospects of the SPLA/M's transition into a political party in Sudan" (2009) *South African Institute of International Affairs Occasional Paper* 18 at 1-27.

[70]M. Steinitz "Internationalized pro bono and a new global role for lawyers in the 21st century: lessons from nation-building in Southern Sudan" (2009) *Yale Human Rights and Development Law Journal* 12 at 209.

[71]C. Leonardi, L.N. Moro, M. Santschi, D.H. Isser "Local Justice in Southern Sudan" (2010) *United States Institute of Peace, Rift Valley Institute, Peaceworks* 66 at 1-94.

[72]In the colonial period the clerical posts were held by the British and Arabs. In 1954 within the scope of the Sudanization of the administration, only 6 out of 800 higher rank posts that had been vacated by British people working in administration were assigned to people who came from the south of the country. See: M. Meredith *The State of Africa, a history of fifty years of independence*. (2006, Free Press) at 345-346.

worker. ICESS is a program established by the Inter-Governmental Authority on Development – IGAD and the South Sudanese government that is being financed by the government of Norway. It assumes that 200 specialists of the civil service, who come from Kenya (80), Ethiopia (60) and Uganda (60), should be sent to South Sudan. Countries that are closely related to South Sudan in terms of culture were chosen intentionally. Civil Support Officers are employed for 2 – 3 years at different levels of the South Sudanese government (connected, first and foremost, with finances, local self-government, access to the judiciary and to the rule of law, infrastructure, trade and industry) while working with their local counterparts. They acquire experience by learning from experts – "experience-based capacity development"[73]. The South Sudanese Constitution consists of regulations devoted to civil service and introduces, among other things, the requirement of being impartial (art. 138 – 139). What is more, it also establishes the Civil Service Committee (art. 140).

Corruption is one of the problems of the South Sudanese government. Constitutional regulations, such as the formation of the National Anti-Corruption Commission (art. 143 – 144), may influence the reality but only to a lesser extent. The whole state is ruined as a result of the wars, and the community is stricken with poverty and the social awareness does not highlight the negative effect of corruption adequately. It is almost impossible to initiate an effective way of fighting corruption, especially because it involves the highest circles of power[74]. It is also necessary to train the South Sudanese administration within the scope of human rights so that they slowly come to terms with the legal and human standards for proceedings[75].

An important factor that influences the effectiveness of the authorities of South Sudan is the introduction of the competence division between the state and the territorial component parts. In a differentiated country like South Sudan, a deeper centralization of the authorities is not possible for the time being. The Constitution has ruled that South Sudan is a decentralized country (art. 1 par. 4) in which there are three levels of government: national, b) state and c) local (art.47) The states possess their own decision-making and executive bodies, the competences are divided between the central and lower levels (within the Constitution there are: exclusively national competences, competitive competences and competences relating to states and the local levels). The units of the local level are composed of counties, districts (payam), villages (Boma) in rural regions and cities, with municipal and civic councils, in urbanized regions. The traditional role of authorities within local communities has also been guaranteed and this role will be based upon customs and traditions (art. 166 – 167 of the Constitution). Even if the system introduced by the Constitution and referred to as "ethnic federalism" that is based

[73]Danish Institute for International Studies (DIIS) *Building civil servant capacity in South Sudan* (2011, DIIS) at 3.

[74]In May 2012 the president S. Kiir accused government office workers of defrauding $4,000,000,000. He was of the opinion that "when we entered into power, we forgot what we had been fighting for and we started taking advantage of our people to become rich". See: Reuters *South Sudan officials have stolen $4 billion: president* available at: *http://www.reuters.com/article/2012/06/04/us-southsudan-corruption-idUSBRE8530QI20120604* last accessed 12 November 2016).

[75]U. Garms "Promoting human rights in the administration of justice in Southern Sudan. Mandate and accountability dilemmas in the field work of a DPKO Human Rights Officer" (2009) *International Organizations Law Review* 6,2 at 581-600.

on the “one county-one tribe” principle and on an ethnic division of the administration[76] seems to be an optimal model in the South Sudanese situation, it still requires a constant balancing of influences to maintain unity. Otherwise, a conflict will arise to which the riots of 2011 bear witness. Achieving this balance is not possible without ensuring constant support and international monitoring.

5. Conclusions

Contemporary practice indicates that the establishment of a new state is, as a general rule, accompanied by initial enthusiasm among the members of the community. They are able to temporarily accept the dysfunction resulting from state failure to ensure the basic needs of citizens. This “honeymoon period” lasts from 2 to 5 years depending on additional circumstances[77]. If within that time the conditions that would improve the situation are not created, social anxiety may occur. In the case of South Sudan, the situation is also complicated by the significant ethnic differentiation of the population and the backwardness of the country. Therefore, it is important to take advantage from the original period of several years of enthusiasm. Hovewer, the South Sudanese authorities themselves are not able to complete this because the scale of the challenges exceeds their limited abilities. The active participation of the international community is required in accordance with UN conception of “responsibility to protect”[78]. Being aware of its existence is common among UN bodies, which is reflected by their active support for the South Sudanese government within the scope of disarmament and the construction of a safety sector[79]. This redefines the traditional approach to the principle of non-interference into the internal matters of sovereign countries. It is also necessary to coordinate the international developmental assistance.

Streszczenie

Artykuł ma na celu przedstawienie wyzwań i zagrożeń wiążących się z budową państwa południowosudańskiego oraz określenie sposobów, w jaki społeczność międzynarodowa mogłaby asystować w ich przezwyciężaniu. Ich skala zdecydowanie przekracza bowiem możliwości nowego państwa. W pierwszej kolejności zostanie zdefiniowane pojęcie budowy państwa, by następnie przejść do prezentacji południowosudańskich problemów. Omawiane będą one z uwzględnieniem prawnomiędzynarowej definicji państwa, tj. z podziałem na cztery jego elementy. Kolejno sygnalizowane będą wyzwania i zagrożenia dotyczące ludności Sudanu Płd., jego terytorium i władzy najwyższej.

Słowa kluczowe: budowa państwa, Sudan Południowy, prawo międzynarodowe, bezpieczeństwo regionalne

[76]C. Zambakari “Post referendum Sudan: the nation-building project and its challenges” (2012) *Rutgers Journal of Law & Public Policy* 9,3 at 521-522.

[77]Geopolicity “Freedom in Southern Sudan: Priorities for post-referendum state building” (2011) *Geopolicity Fragile State Report* 7 at 4.

[78]L. Glanville “The responsibility to protect beyond borders” (2012) *Human Rights Law Review* 12,1 at 1-32.

[79]The UN Security Council referred to the conception of the “responsibility to protect” in a resolution of 1996(2011) that was passed on 8 July 2011 (S/RES/1996(2011). This resolution sets out the United Nations Mission in the Republic of South Sudan (UNMISS).

Summary

This article is to present some challenges and threats connected with the construction of the South Sudanese state as well as a determination of the methods in which the international community could assist in overcoming them. Their scale definitely exceeds the capabilities of the state. Firstly, the notion of building a new state will be defined and, this will be followed by a presentation on the topic of the problems of South Sudan. They will be discussed along with the inclusion of the international legal definition of a state i.e. with the division into its four elements: 1) a permanent population; b) defined territory c) government. Article is written from the time perspective of 2011, that is deals with the aspects of South-Sudanese state – building at the beginning of the independence. It is not the purpose of the article to analyze of subsequent events in the South – Sudan and assess the effectiveness of the process of building a new state.

Key words: state-building, South Sudan, International law, regional security

Bibliografia

Abdulbari N., Citizenship rules in Sudan and post-secession problems, "Journal of African Law", 2011, vol. 55. no. 2, pp. 157 – 180.

Aldehaib A., Sudan's Comprehensive Peace Agreement viewed through the eyes of the Women of South Sudan, "Institute for Justice and Reconciliation Occasional Paper". 2010, no. 3, p. 6.

Ali N.M., Gender and State building in South Sudan, "United States Institute of Peace, Special Report", 2011, 298, pp. 4 – 10.

Arbitration Agreement between the Governent of Sudan and the Sudan People's Liberation Movement/Army on Delimiting the Abyei Area (signed in Khartoum in 7 July 2008, entered into force 7 July 2008) available at: https://pca-cpa.org/wp-content/uploads/sites/175/2016/02/Arbitration-Agreement-between-The-Government-of-Sudan-and-The-Sudan-People%E2%80%99s-Liberation-Movement_Army-on-Delimiting-Abyei-Area-July-7-2008.pdf (last accessed 12 November 2016).

Arnold M.B., Alden C., This gun is our food. Demilitarizing the White Army militias of South Sudan, "Norwegian Institute of International Affairs Working Paper", 2007, 722 pp. 1 – 22.

Bradbury M., Leader N., Mackintosh K., The 'Agreement on Ground Rules' in South Sudan, "Humanitarian Policy Group Report", 2000, 4 p. 38.

Bradbury M., Ryle J., Medley M., Sansculotte-Greenidge K., Local peace processes in Sudan, a baseline study, "Rift Valley Institute" 2006, pp. 31 – 61.

Brewer C., Disarmament in South Sudan, "Centre for Complex Operations Case Study" 2010, 7 p. 5.

CHF International South Sudan: needs assessment report. Morobo/Torit County and Khor Wulliang (Juba County) (2012, CHF International) p. 3.

Danish Institute for International Studies (DIIS) Building civil servant capacity in South Sudan (2011, DIIS) at 3.

Dersso S., The African human rights system and the issue of minorities in Africa, "African Journal of International and Comparative Law" 2012, 20,1 pp. 42 – 69.

El-Battahani A., Sudan votes: the 2010 elections and prospects for democratic transformation, “Heinrich-Böll Foundation, ed. Sudan – no easy ways ahead”, Heinrich-Böll-Stiftung Publication Series on Democracy 2010, 18, p. 35.

Eldon J., Gunby D., States in development: state building and service delivery, final report, HLSP 2009, p. 81.

Elhag N., A tale of two wars: the militarization of Dinka and Nuer identities in South Sudan, in J. Abbink & A. van Dokkum (eds.) Dilemmas of development conflicts of interest and their resolutions in modernizing Africa, African Studies Centre 2008, p. 164.

Fegley R., Comparative Perspectives on the Rehabilitation of Ex-Slaves and Former Child Soldiers with Special Reference to Sudan, “African Studies Quarterly” 2008, 10,1 pp. 35 – 69.

Framework Agreement on the Status of Nationals of the Other State and Related Matters between the Republic of Sudan and the Republic of South Sudan. Addis Ababa, 27 September 2012 available at: http://sites.tufts.edu/reinventingpeace/files/2012/09/Nationals-Agreement-2709120001.pdf (last accessed on 12 November 2016).

Fund for Peace ‘The Failed States Index 2013’ is available at: http://ffp.statesindex.org/rankings-2013-sortable (last accessed on 12 September 2013).

Garms U., Promoting human rights in the administration of justice in Southern Sudan. Mandate and accountability dilemmas in the field work of a DPKO Human Rights Officer, “International Organizations Law Review” 2009, 6,2 pp. 581 – 600.

Geoffroy de A., From Internal to International Displacement in Sudan, “The American University in Cairo, Egypt, The Forced Migration & Refugee Studies Program” 2007, available at: http://schools.aucegypt.edu/GAPP/cmrs/-Documents/AgnesdeGeoffroy.pdf (last accessed on 12 November 2016).

Geopolicity “Freedom in Southern Sudan: Priorities for post-referendum state building” (2011) Geopolicity Fragile State Report 7 at 4.

Glanville L., The responsibility to protect beyond borders, “Human Rights Law Review" 2012, 12,1, pp. 1 – 32.

Global Witness. Affirming accountability: transparency and independent verification in South Sudan’s new petroleum law (2011) available at: http://www.globalwitness.org/sites/default/files/library/110523%20Affirming%20Accountability.pdf (last accessed on 12 November 2016).

Government of the Republic of South Sudan (GSS) South Sudan Development Plan 2011 – 2013. Realizing freedom, equality, justice, peace and prosperity for all (2011, GSS).

Government of the Republic of South Sudan (GSS) South Sudan Development Plan 2011 – 2013. Realizing freedom, equality, justice, peace and prosperity for all (2011, GSS).

Interim Constitution of Southern Sudan, 5 December 2005 available at: http://www.refworld.org/docid/4ba74c4a2.html (last accessed 12 November 2016); see also: Murray C. & Maywald C. 2006. ‘Subnational Constitution-making in Southern Sudan’, Rutgers Law Journal 37: 1203 – 1234.

Johnson D.H., When boundaries become borders. The impact of boundary-making in Southern Sudan’s frontier zones, Rift Valley Institute 2010, available at:

http://riftvalley.net/publication/when-boundaries-become-borders#.WCcvM-S3hCM8 (last accessed 12 November 2016) pp. 28 – 29.

Kalpakian J., Prospects of the SPLA/M's transition into a political party in Sudan, "South African Institute of International Affairs Occasional Paper" 2009, 18, pp. 1 – 27.

Khumalo L.B., Check N.A., South Sudan, Africa's newest state: challenges, prospects and lessons for South Africa, "Africa Institute of South Africa Policy Briefing" 2011, 53 p. 6.

Lacher W., South Sudan: international state building and its limits, "Stiftung Wissenschaft und Politik Reaserch Paper" 2012, 4 p. 23.

Leonardi C., Moro L.N., Santschi M.,Isser D.H., Local Justice in Southern Sudan, "United States Institute of Peace, Rift Valley Institute Peaceworks" 2010, 66, pp. 1 – 94.

Lloyd M., The Southern Sudan: a compelling case for secession, "Columbia Journal of Transnational Law" 1994, 32,2, pp. 420 – 41.

Lujala P., Rustad S.A., High-value natural resources: a blessing or a course for peace?, "Sustainable Development Law & Policy" 2011, 12,1 pp. 19 – 21.

Madut Jok J., Diversity, unity, and nation building in South Sudan, "United States Institute of Peace, Special Report" 2011, 287, p. 2.

Majeke M.S., The Element of tolerance in African custom, politics of identity and exclusion in Africa: from violent confrontation to peaceful cooperation"in Politics of identity and exclusion in Africa: from violent confrontation to peaceful cooperation, Senate Hall, University of Pretoria 2001, pp. 127 – 136.

Mc Evoy C., LeBrun E., Uncertain Future: Armed Violence in Southern Sudan, "Small Arms Survey Human Secerurity Baseline Assesment Working Paper" 2010, 20 pp. 5 – 55.

Mennen T., Lessons from Yambio: legal pluralism and customary justice reform in Southern Sudan, "Hague Journal on the Rule of Law" 2010, 2,2 pp. 218 – 252.

Meredith M., The State of Africa, a history of fifty years of independence, Free Press, 2006, pp. 345 – 346.

Michałowska G. Problemy ochrony praw człowieka w Afryce, Scholar, 2003.

Okafor O.C., After martyrdom: international law, sub-state groups, and the construction of legitimate statehood in Africa, "Harvard International Law Journal" 2000, 41,2, p. 526.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). 2011. 2011 Report on international engagement in fragile states: Republic of South Sudan, OECD Publishing, at 21.

Permanent Court of Arbitration (PCA) The Government of Sudan /The Sudan People's Liberation Movement/Army (Abyei Arbitration). Final award (2009) available at: https://pcacases.com/web/sendAttach/698 (last accessed 12 November 2016).

Reuters South Sudan officials have stolen $4 billion: president available at: http://www.reuters.com/article/2012/06/04/us-southsudan-corruption-idUSBRE8530QI20120604 last accessed 12 November 2016).

Shanmugaratnam N., Post-War Development and the Land Question in South Sudan", "Noragric, Department of International Environment and Development Studies, Norwegian University of Life Sciences" 2008, available at:

http://www.umb.no/statisk/noragric/publications/shan_lectures/shan_southsudan_landquestion.pdf (last accessed on 12 November 2016).
Sommers M., Schwartz S., Dowry and division: youth and state building in South Sudan, "United States Institute of Peace Special Report" 2011, 295 p. 3.
Sørbø G.M., Peace building in post-war situations: lessons for Sudan, "Chr. Michelsen Institute CMI Reports" 2004, 13, p. 19.
Steinitz M., Internationalized pro bono and a new global role for lawyers in the 21st century: lessons from nation-building in Southern Sudan, "Yale Human Rights and Development Law Journal", 2009, 12 p. 209.
Sudanese Nationality Act 1994 and Sudanese Nationality Act (Amendment) 10 August 2011 available at: http://www.refworld.org/docid/503492892.html (last accessed on 12 November 2016).
The Carter Center Observing Sudan's 2010 national elections April 11–18, 2010, final report (2010, The Carter Center) at 1 – 80.
The Comprehensive Peace Agreement between the Government of the Republic of the Sudan and the Sudan People's Liberation Movement/ Sudan People's Liberation Army, 2005 (CPA) available at: http://unmis.unmissions.org/-Portals/UNMIS/Documents/General/cpa-en.pdf (last accessed 12 November 2016).
The Comprehensive Peace Agreement between the Government of the Republic of the Sudan and the Sudan People's Liberation Movement/ Sudan People's Liberation Army, 2005 (CPA) available at: http://unmis.unmissions.org/Portals/UNMIS/Documents/General/cpa-en.pdf (last accessed 12 November 2016).
The Republican Order No. 05/2013 for the Formation of the National Reconciliation Committee for Healing, Peace and Reconciliation Conference, (RSS/RO/J/05/2013).
The Republican Order No. 06/2013 for the Granting of Pardons to Forces which took up arms against the Republic of South Sudan, 2013 A.D. (RSS/RO/J/06/2013). Juba: the President, 25 April.
The Transitional Constitution of the Republic of South Sudan, 9 July 2011, available at: https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/MONOGRAPH/90704/-116697/F762589088/SSD90704%202011C.pdf (last accessed on 12 November 2016).
The Transitional Constitution of the Republic of South Sudan, 9 July 2011, available at: https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/MONOGRAPH/90704/-116697/F762589088/SSD90704%202011C.pdf (last accessed on 12 November 2016).
Travis H., Genocide in Sudan: the role of oil explorations and the entitlement of the victims to reparations, "Arizona Journal of International & Comparative Law" 2008, 25,1, pp. 7 – 47.
United Kingdom House of Commons (HC). 2012. South Sudan: prospects for peace and development, fifteenth report of Session 2010–12. London: HC International Development Committee.
United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). 2011 . Why education will foster stability in an independent South Sudan available at: http://www.iiep.unesco.org/sites/default/files/press_briefing_-south_sudan.pdf

(last accessed 12 November 2016). See also: T. Brown “South Sudan education emergency” (2006) Forced Migration Review, Education and conflict Supplement at. 20 – 22.

United States Agency for International Development State building in situations of fragility and conflict. Relevance for US policy and programs (2011) at 3.

Young J., The South Sudan Defence Forces in the Wake of the Juba Declaration, “Small Arms Survey Human Secerurity Baseline Assesment Working Paper” 2006, 1, p. 16.

Zambakari C., Post referendum Sudan: the nation-building project and its challenges, “Rutgers Journal of Law & Public Policy” 2012, 9,3 pp. 521 – 522.

Jacek PIETRASZEWSKI
Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica w Białymstoku
Katarzyna BOROWSKA
Uniwersytet Wrocławski Wydział Nauk Społecznych we Wrocławiu

ZAGROŻENIA DLA BEZPIECZEŃSTWA I INTERESÓW PAŃSTW UNII EUROPEJSKIEJ

Wstęp

Od zakończenia Drugiej Wojny Światowej głównym celem jednoczącym Europejczyków był zacieśnianie współpracy gospodarczej. Państwa europejskie chciały się zjednoczyć pod wspólnym szyldem. Niewątpliwie było to spowodowane tym, że po działaniach wojennych swoją dotychczasową pozycję mocarstw straciły Francja i Wielka Brytania. Jak również potęgi europejskie takie jak Włochy i Niemcy poniosły totalną klęskę. Wyłoniły się dwa super mocarstwa takie jak :ZSRR i Stany Zjednoczone. Bliskie położenie geograficzne i różnorakie więzi łączące państwa Europejskie niewątpliwie ułatwiły proces jednoczenia się narodów. Ważnym czynnikiem była też ekonomia, dlatego poprzez wspólny rynek europejski pojedyncze rządy chciały być również potęgą gospodarczą. Kolejnym czynnikiem motywującym było militarne wzmocnienie mogące chronić Europę przez konfliktami zbrojnymi[1].

W konsekwencji tego Europa zaczęła zacieśniać współpracę. Francuski minister spraw zagranicznych Robert Schuman rozpoczął ten proces jako pierwszy 9 maja 1950 roku przedstawił plan zjednoczenia Francji i Niemiec[2]. Natomiast 18 kwietnia 1951 rokupierwszy traktat Europejski od czasu zakończenia II wojny światowej stał się faktem.18 kwietnia 1951 roku w Paryżu Belgia, Holandia, Francja, Luksemburg, Republika Federalna Niemiec i Włochy podpisały Traktat o utworzeniu Europejskiej Wspólnoty Węglai Stali(EWWiS), który wszedł w życie 25 lipca 1952 roku i został podpisany na 50 lat. Było to przemyślane posunięcie, które pociągnęło za sobą chęć dalszej współpracy gospodarczej[3]. Jednak nie wszystkie wysiłki w tych latach były sukcesem. Jeśli chodzi o militarną stronę rany po wojnie jeszcze się nie zabliźniły co miało na celu nie wejścia w życie Europejskiej Wspólnoty Obronnej mimo podpisania go przez wszystkie państwa (ostatecznie został on odrzucony przez francuskie zgromadzenie narodowe[4].

Konferencja 1 czerwca 1955 roku dała podwaliny do utworzenia Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) 25 marca 1957 roku w Rzymie i Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (Euroatom). Weszły w życie1 stycznia 1958 roku i podpisano je na czas nieograniczony. Do EWG mogły przystąpić wszystkie państwa demokratyczne respektujące prawa człowieka. Zaczęły tworzyć się struktury UE[5].

---

[1]E. Dynia, Integracja Europejska, LexisNexis, Warszawa 2004 s .16-17.
[2]K. Dziubka, W. Bokajło, Unia Europejska, Leksykon Integracji, Wrocław, 2004, s.34.
[3]Traktat Paryski(Traktat Ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali) z 18 kwietnia 1951 roku – *www.ukie.gov.pl.*
[4]E. Dynia, Integracja Europejska, LexisNexis, Warszawa 2004 s .42.
[5]Op. cit., s.42-43

Biała księga[6] z roku 14 czerwca 1985 roku zawierała program utworzenia wspólnego rynku[7].Reforma Traktatu Rzymskiego znalazła swoje odzwierciedleniew Jednolitym Akcie Europejskim z 1986 roku będącym de facto realizacją wcześniejszej Białej Księgi poprzez stworzenie jednolitego rynku europejskiego[8]. JAE wprowadzał też zasadę jednego wspólnego stanowiska(jednomyślności i nie blokowaniu przez co zostały spowolnione rożne europejskie inicjatywy) krajów europejskich. Niewątpliwie utworzenie owej umowy międzynarodowej znacznie przybliżało do powstania współczesnej Unii Europejskiej[9]. Jednak najważniejszym zapisem, z punktu widzenia tematu niniejszej pracy było wprowadzanie czterech wolności takich jak :

– wolny przepływ towarów
– wolny przepływ usług
– wolny przepływ kapitału
– wolny ruch osobowy [10]

Sytuacja w krajach Europy Środkowo Wschodniej jak i kryzys w Zatoce Perskiej 1990 – 1991 spowodowały że kraje Europejskie zdały sobie sprawę że muszą wypracować wspólną politykę kompromisu zagranicznego. Powstały dwie konferencje pierwsza mająca stanowić Unię gospodarczą i monetarną a drugie mająca stanowić Unię polityczną[11]. W konsekwencji czego spotkanie w grudniu 1991 roku w Maastricht było znaczącą reformą odnośnie traktatów założycielskich.7 lutego 1992 roku wszystkie państwa członkowskie podpisały traktat o Unii Europejskiej .Był to nowy etap współpracy międzynarodowej której nowe cele integracyjne to dalsza współpraca ekonomiczna celem utworzenia wspólnej waluty europejskiej i zniesienia granic wewnętrznych państwach członkowskich, realizacja wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa mająca w konsekwencji doprowadzić do wspólnej obrony, rozwijanie współpracy w zakresie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, rozbudowa majątku Wspólnoty[12].

Dotychczasowy monolit państw zrzeszonych pod wspólnym szyldem współpracy ekonomiczno-politycznej rozwinęła się w wyżej wspomnianą Unię która miała by obejmować trzy istniejące wspólnoty. Pierwszy filar Unii wspomina o realizacji integracyjnej polityki pozanarodową (wszystkie instytucje Unijne), Drugi filar mówi o prowadzeniu międzyrządowejpolityki bezpieczeństwa i zagranicznej Unii. Trzeci filar mówi o wymiarze sprawiedliwości i sprawach wewnętrznych (w tym filarze znalazły się regulacje Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa)[13]. Choć traktat z Maastricht uczynił z Unii mocarstwo gospodarcze – (jesteśmy drugim rynkiem na Świecie) to w kwestii bezpieczeństwa

[6]Dokument, który informuje o tym jak mają współpracować ze sobą wspólnoty europejskie. Zawiera w sobie zmiany w działaniu polityki wspólnoty. Nie ma mocy prawnej dla stron lecz jej nieoficjalny ciężar powoduje iż jednak uczestnicy państw członkowskich starają się jej przestrzegać.
[7]E. Dynia, Integracja Europejska, LexisNexis,Warszawa 2004, s. 46.
[8]Op. cit., s.46.
[9]R. Zięba Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej, WaiP, Warszawa 2007, s.40-41.
[10]E. Dynia, Integracja Europejska, LexisNexis,Warszawa 2004, s. 47.
[11]R. Zięba Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej, WaiP, Warszawa 2007, s.42-43.
[12]E. Dynia, Integracja Europejska, LexisNexis,Warszawa 2004, s. 49.
[13]Op. cit., s.50.

w regionie i na świecie UE nie jest pełnoprawnym tworem z którym każdy się liczy. Jak we wcześniejszych latach XX wieku tak i teraz kolejny traktat tym razem z puntu widzenia historycznego fundamentalny nie zdołał wypełnić wszystkich stawianych celów. Choć było już wiele przymiarek co do tego aby utworzyć np. Armię Unii Europejskiej czy Europejską Straż Graniczną próby te po dziś dzień nie znalazły odzwierciedleniaw rzeczywistości. Zachodziło też wiele prób mających na celu zmianę politykia w konsekwencji postrzegania jej np przez liczne reformy zawarte w traktatach: Amsterdamskim z 1997 roku czy Nicejskim z 2001 nie wniosły one za wiele do ogólnego charakteru wspólnoty. Zmienił to dość kontrowersyjny Traktat Lizboński w 2007 roku, który przez wielu przywódców ówczesnych państw był uważany jako swoiste naruszenie ich suwerenności. Podpisanie traktatu reformującego Unię Europejską (Traktat Lizboński) 13 grudnia 2007 r., który z powodu sceptycyzmu rządów Polski i Irlandii wszedł w życie dopiero pod koniec 2009 roku, nie zmienił Unii Europejskiej w zakresie, którego się spodziewano. Jednym z przykładów dlaczego tak się stało była produktywność zarządzania Unią Europejską(mam tu na myśli to że traktat umocnił pozycję wielu unijnych urzędników od Przewodniczących rożnych organów Unijnych do finalnej roli wzmocnienia Parlamentu Europejskiego kończąc). Jak też nakładanie się niektórych kompetencji na siebie np. Wysokiego Przedstawiciela z Przewodniczącym Parlamentu Europejskiego w sprawach stosunków zewnętrznych Unii. Kolejnym problemem jest ograniczenie roli szefa państwa lub rządu sprawującego prezydencję oraz jego ministra spaw zagranicznych. Ich znaczenie w procesie decyzyjnym wyraźnie zmalało[14].

Z czasem parę lat po ustąpieniu działań zbrojnych na wszystkich frontach II wojny światowej i po uprzednim zabliźnianiu się ran między państwami "ententy" i "osi" przyszedł moment refleksji jaki ma być dalszy obraz europejskiej ziemi w kwestii współpracy policyjnej i sądowej. Początkiem tego była utworzona w 1949 roku Rada Europy[15],obecnie skupia 47 państw. Głównie polega na współdziałaniu jej członków i ich wzajemnej pomocy[16]. Zajmuje się polityką wewnętrzną i kwestiami związanymi z wymiarem sprawiedliwości[17]. W kanonie ich działania znalazły się liczne konwencje w zakresie prawa karnego, które mocno wykrystalizowały i dały podwaliny pod obecny charakter owej współpracy międzynarodowej starającej się poprawiać z dnia na dzień nasze bezpieczeństwo. W 2000 r podczas prezydencji Portugalii w Radzie Unii Europejskiej zapadła decyzja odnośnie wzajemnej pomocy państw członkowskich w sprawach karnych[18].

Liczne działania terrorystyczne na po zakończeniu największej wojny w dziejach ludności skutkowały rozwijaniu się i kwitnięciu przestępczości zorganizowanej jak też i aktów terrorystycznych. Były one wywołane przez nieustępliwość władz państwowych (np. Kolonialne ruchy wyzwoleńcze

[14]J. Barcz,Traktat z Lizbony Wybrane aspekty prawne działań implementacyjnych, LexisNexis, Warszawa 2012, s.120-122.

[15]Informacje o Radzie Europy i współpracy policyjnej *www.consilium.europa.eu* Statut Rady Europy z 5 maja 1949 roku, (Dz. U.z 1994 roku, Nr.118, poz 565 z późn. zm.).

[16]E. Dynia, Integracja Europejska, LexisNexis, Warszawa 2004, s. 34.

[17]P. Wawrzyk ,Polityka Unii Europejskiej w obszarze spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości, WaiP, Warszawa 2007, s.102.

[18]E. Latoszek, Integracja Europejska Mechanizmy i wyzwania, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 2007, s.566.

w państwach Afryki lub działania niepodległościowo-separatystyczne w takich krajach jak Irlandia czy też Hiszpania). Można też wspomnieć o terroryzmie indywidualnym inspirowanym przez Carlosa(Szakala) osoby która najbardziej naraziła się wielu narodom w ówczesnej Europie jak i wielu przywódców państw w Afryce (np. Kadafi).W późniejszych czasach aż do dzisiaj narastał terroryzm religijny (głównie islamistyczny).W związku z rozkwitem wyżej wymienionego terroryzmu w 1975 roku padł pomysł powołania grupy roboczej która zajmowała by się tylko walką z terroryzmem międzynarodowym w Europie w różnych jego formach. Propozycja ta została zaakceptowana rok później. Uzgodniono że ministrowie sprawiedliwości lub spraw wewnętrznych będą konsultować się ze sobą w sprawach wyżej wymienionego terroryzmu i bezpieczeństwa wewnętrznego[19]. Te grupy miały nazwę TREVI. Działały w latach 1975 – 1992.Ta grupa robocza podzielona była na podgrupy. TREVI I była to najbardziej produktywna grupa, zaangażowana w zwalczanie terroryzmu. Jako jedyna posiadała uprawnienia operacyjne[20]. TREVI II zajmowała się rozwijaniem z zakresu szkoleniafunkcjonariuszy Policji z zakresu wymiany informacji na temat polepszenia ich wyposażenia i zdobytego doświadczenia zawodowego[21]. Zdobyte doświadczenie miało na celu lepsze funkcjonowanie funkcjonariuszy w takich kwestiach jak : pilnowanie porządku publicznego lub ogólnego bezpieczeństwa państwa np. Mecze piłkarskie, ochrona manifestacji czy zapobieganie rożnym niepokojom w społeczeństwie(lincze, samosądy itp.). Od 1986 roku funkcjonowała nowo powstała grupa TREVI III skupiła się głównie na procederze nielegalnego handlu narkotykami a jej całkowity zasięg miał obejmować przestępczość zorganizowaną[22]. Natomiast w 1990 roku zostały powołane biura łącznikowe, które miały za zadanie informowanie policji o działaniach terrorystycznych. Natomiast w 1989 roku powołano grupę TREVI IV(92)[23], która miała za zadanie likwidacje problemów granic wewnętrznych wspólnoty poprzez późniejsze wprowadzenie Strefy Schengen i systemu SIS (System informacyjny Schengen). Funkcjonowanie wszystkich grup TREVI wykształciło lepsze zorganizowanie wewnętrzne między służbami porządkowymi i wywiadami państw europejskich. Podsumowując wszystkie działania grupy TREVI, można powiedzieć że w znacznym stopniu jej rezultaty przyczyniły się do lepszej wymiany informacji, czy też oficerów łącznikowych co doprowadziło do lepszej skuteczności ogólnego funkcjonowania tej instytucji europejskiej mimo jej niejawnego charakteru co było tematem wielu kontrowersji przez różne organizacje[24].

Z kolei utworzona w 1989 roku z inicjatywy Francji europejska komisja CELAD (z francuskiego fr.*Comite Europeen de Lutte Anti-Drogue) to*kolejna organ współpracy europejskiej w działalności zwalczania przestępczości narkotykowej w regionie. Miała ona na celu głównie stworzenie europejskiego programu do zwalczania szeroko pojętej przestępczości narkotykowej poprzez :zwalczanie

[19]P. Wawrzyk ,Polityka Unii Europejskiej w obszarze spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości, WaiP, Warszawa 2007, s.29-30.
[20]P. Wawrzyk Bezpieczeństwo Wewnętrzne Unii Europejskiej, WaiP, Warszawa 2009, s.37.
[21]P. Wawrzyk ,Polityka Unii Europejskiej w obszarze spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości, WaiP, Warszawa 2007, s.32.
[22]P. Wawrzyk Bezpieczeństwo Wewnętrzne Unii Europejskiej, WaiP, Warszawa 2009, s. 38.
[23]P. Wawrzyk ,Polityka Unii Europejskiej w obszarze spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości, WaiP, Warszawa 2007, s 3 – 8.
[24]Op. cit., s. 37.

przemytu, handlu, zapotrzebowania oraz wspieranie inicjatyw antynarkotykowych[25]. Jednak już wcześniej kraje wspólnoty chciały zapobiec przestępczości narkotykowej przez bardziej skoordynowane działania. W efekcie czego w 1985 roku została powołana komisja Stewarta-Clarka działająca przy Parlamencie Europejskim, który ją powołał. Rok po jej funkcjonowaniu przedstawiła bardzo przydatny raport mający na celu przeciwdziałać narkomanii[26]. Była ona zalążkiem do późniejszego powstania CELAD.

Jednym z ważniejszych instytucji powołanych do walki z przestępczością zorganizowaną jest utworzony 28 kwietnia 1999 roku Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (z francuskiego*Office Europeen de Lutte Anti – Fraude*), jego celem jest zwalczanie korupcji i nadużyć w Unii Europejskiej, a także różnym przestępstwom handlowym takimi jak np. (przemyt papierosów i alkoholu) ,co jest istotne głównie w kontekście mojej pracy. Posiada on kompetencje nadzoru podatkowego, działa zarówno wewnątrz struktur unijnych, jak i w państwach członkowskich. OLAF powstałw miejsce UNCLAF, który ewidentnie nie radził sobie ze zwalczaniem korupcji wewnątrz struktur europejskich[27].

W fińskim mieście Tempere w październiku 1999 po odbyciu posiedzenia Rady Europejskiej w sprawie ogólnie pojętego bezpieczeństwa w UE członkowie tego spotkania wyciągnęli wnioski które zaowocowały stworzeniem Europejskiego Kolegium Policyjnego CEPOL (z angielskiego European Police College) jest to jedna z agencji Unii Europejskiej ds. współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych. Głównie celem tej organizacji jest udzielanie pomocy w transgranicznym szkoleniu wyższych funkcjonariuszy policji[28]. CEPOL (obok Europolu) stanowi jedną z kolejnych form współpracy funkcjonariuszy policji z innych krajów, aby ogólnie wspierało to współpracę w utrzymaniu prawa i porządku publicznego[29].

Warto w tym zestawieniu umieścić agencjęEuropejską Agencję Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej (z francuskiego *Frontieres exterieures*, czyli „granice zewnętrzne") FRONTEX. Ogólnie można powiedzieć, że Agencja FRONTEX koordynuje współpracę operacyjną między państwami członkowskimi w dziedzinie zarządzania granicami zewnętrznymi. Bardziej szczegółowe zadania tej agencji opiszę w dalszej części mojej pracy.

Jednak dziś Europa stoi przed nowym, już kolejnym wyzwaniem falą imigracji. Rozszerzenie formuły Schengen o takie kraje jak Chorwacja Słowenia, bierność krajów europejskich wobec narastającego problemu najpierw w Turcji, potem Grecji i Włoszech, nieporadność tych ostatnich oraz naiwność i krótkowzroczność Niemiec, Austrii doprowadziły do stanu obecnego.

---

[25]F. Jasiński, K. Smoter (red.), Obszar wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unii Europejskiej, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej Warszawa 2005, s. 20.
[26]Op, cit, s. 19.
[27]Z. Rau, Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie, Kantor Wydawniczy, Kraków 2002, s.94.
[28]P. Wawrzyk, Polityka Unii Europejskiej w obszarze spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości, WaiP, Warszawa 2007, s. 144.
[29]Decyzja Rady Europejskiej z dnia 20 września 2005 roku (Dz.U.L 256/63 z późn. zm).

Wraz z wieloma reformami i głęboką analizą tożsamości Europy jeszcze dłuższą drogę musiała przejść Europejska Współpraca Celna, a wraz z nią zmieniała się również rola służb celnych w Unii Europejskiej, którą przeszła od współpracy międzyrządowej w ramach trzeciego filaru, aż do postanowień Traktatu Lizbońskiego, który de facto ceduje i jakoby łączy państwa i rządy Unii w jeden monolit tworząc niejako jedno wspólne europejskie państwo, jak również uznaje przepisy o Unii jako przepisy o rynku wewnętrznym wspólnoty. Współpraca celna to według Unii współdziałanie służb celnych na rzecz ograniczenia przemieszczenia przez granice zewnętrzne oraz między państwami członkowskimi towarów (a także osób), których obrót podlega szczegółowym rygorom.
Współpraca celna to według Unii współdziałanie służb celnych na rzecz ograniczenia przemieszczenia przez granice zewnętrzne oraz między państwami członkowskimi towarów (a także osób), których obrót podlega szczegółowym rygorom[30].

Administracje celne państw Unii Europejskiej mają bardzo ważne zadania w zakresie ochronie jej interesów. Polska Służba Celna, jako część składowa wspólnotowej administracji celnej na polskiej granicy wschodniej,a także w portach morskich i lotniczych jest odpowiedzialna za system ochrony ważnego, a ponadto najdłuższego odcinka unijnej granicy zewnętrznej. Do jej podstawowych zadań należy zagwarantowanie właściwego poziomu ochrony celnej i podatkowej obywateli Polski i pozostałych państw członkowskich oraz ochrona terytorium UE przed innymi zagrożeniami (np. przemytem narkotyków). Pomimo,a może wręcz z powodu zniesienia granic celnych pomiędzy państwami unijnymi rola Służby Celnej wzrasta, a nie maleje[31].

Funkcjonowanie administracji celnych państw Unii Europejskiej oparte jest na wspólnej płaszczyźnie prawnej, jaką był Wspólnotowy Kodeks Celny, bowiem od 1 maja 2016 obowiązuje nowa regulacja nazwana Unijnym Kodeksem Celnym. Jednak z powodu braku przepisów krajowych, których wprowadzenie planowane jest we wrześniu br. UKC, pomimo bezpośredniego stosowania Rozporządzeń UE pozostaje aktem niemalże martwym. Z kolei realizacja tych przepisów leży w gestii każdego państwa członkowskiego z osobna[32].

Jednym z ważniejszych filarów polityki gospodarczej państwa polskiego i Unii Europejskiej jest polityka celna, którą pokrótce można zdefiniować jako: "całokształt działalności państwa lub organizacji międzynarodowej i jego/jej organów związaną z ochroną interesów narodowych obrocie międzynarodowym, polegająca na tworzeniu norm i regulacji prawnych autonomicznych lub na przyjmowaniu międzynarodowych standardów wynikających z umów (porozumień, konwencji) międzynarodowych oraz wprowadzaniu ich do własnej praktyki życia gospodarczego"[33] Jest ona fundamentem Unii i podstawowym elementem funkcjonowania jednolitego rynku, ten zaś może skutecznie funkcjonować tylko tam, gdzie są stosowane wspólne reguły na jego granicach zewnętrznych, a 27

[30]H. Maroń, Integracja europejska, a prawo karne, TNOiK, Toruń 2003, s.14.
[31]A. Maksimczuk, L. Sidorowicz (red.), Graniczna obsługa ruchu osobowego i towarowego w Unii Europejskiej Warszawa 2008, s. 267.
[32]Op. cit., s. 267.
[33]Publikacja Wiesława Czyżowicza, Pojęcie i przedmiot prawa celnego a polityka celna *http://akson.sgh.waw.pl/~wczyzo/Materials/prawo_celne/prawo_celne_01.pdf*s.10 (stan na 13 czerwca 2016).

organizacji celnych działa jak jedna. Te wspólne reguły obowiązują w Unii Celnej jako takiej z jej wspólną taryfą celną i rozciągają się na wszystkie aspekty polityki handlowej[34]. Ponieważ prawo celne zostało zunifikowane na poziomie Wspólnoty Europejskiej, to właśnie na tym poziomie przesądza się o istocie polityki celnej, wspólnej dla państw członkowskich[35].

Głównym celem współpracy między administracjami celnymi jest zapobieganie naruszeniom wspólnotowych i krajowych przepisów celnych, a także ich tzw. naruszeń oraz wykrywanie, ściganie i karanie sprawców[36]. Jednostki koordynujące państw członkowskich zobowiązane są do utrzymania ze sobą bezpośrednich kontaktów. Jednakże w nagłych wypadkach ich działalność nie wyklucza bezpośredniej współpracy innych organów celnych państw członkowskich. Kolejną formą współpracy jest możliwość zawierania przez państwa członkowskie porozumień o wymianie funkcjonariuszy łącznikowych na czas ograniczony lub nieograniczony[37]. Państwa członkowskie Unii Europejskiej uznały, że istnieje potrzeba współpracy między administracjami celnymi. W tym celu ustalono procedury, które pozwalają działać wspólnie i wymieniać informacje mające związek z niedozwolonymi działaniami transgranicznymi przy wykorzystaniu nowych technologii przekazywania informacji i zarządzania nimi[38]. Nadzór transgraniczny (obserwacja) ma miejsce wówczas, gdy funkcjonariusze administracji celnej państwa członkowskiego, prowadzą obserwacje osoby. Na prowadzenie obserwacji wymagana jestzgoda organów ścigania, na terenie którego obserwacja jest kontynuowana. Kolejną formą współpracy jest pomoc z własnej inicjatywy. Polega ona na tym że w granicach prawa danego państwa jego instytucje udzielają pomocy organom innych państw członkowskich bez ich uprzedniego wniosku. Pomoc taka może polegać na nadzorze lub przekazywaniu informacji[39]. Z kolei dostawa kontrolowana to współpraca polegająca na tym, żekażde państwo członkowskie zobowiązuje się do tego, aby na wniosek drugiego państwa członkowskiego na jego terytorium istniała możliwość dopuszczenia dostaw kontrolowanych w ramach dochodzeń karnych odnoszących się do przestępstw mogących podlegać ekstradycji[40]. Procedura dochodzeń niejawnych polega natomiast na tym, że na wniosek organu jednego państwa członkowskiego, poproszona o pomoc instytucja innego członka może upoważnić funkcjonariuszy administracji celnej państwa występującego z wnioskiem lub funkcjonariuszy działających na rzecz tej administracji, którzy działają pod fałszywą tożsamością (ukryci wywiadowcy), do działania na terytorium proszonego o pomoc państwa członkowskiego. Z wnioskiem o taką pomoc występuje się jedynie w przypadku, gdy wyjaśnienie faktów byłoby trudne do bez zastosowania proponowanych

[34]J. Niedźwiecki, Funkcjonowanie Polskiej Służby Celnej We Współczesnej Gospodarce, Studia i prace wydziału nauk ekonomicznych i zarządzania nr 27,s.30.
[35]Op. cit., s.44.
[36]Op. cit., s. 71.
[37]Op. cit., s.71-72.
[38]M. Laszczuk, Administracja Celna w strukturze administracji publicznej, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2009,s.146.
[39]Op. cit., s.74.
[40]Op.cit.,s.154.

środków dochodzeniowych[41]. Przekazywanie informacji oraz stosowanie innych form współpracy musi odbywać się w zgodzie z przepisami o ochronie danych osobowych, zgodnie z definicją znajdującą się w art. 2 lit.b) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady EU[42].Wspólne zespoły ds. dochodzeń specjalnych mogą utworzyć dwa lub więcej państw członkowskich, spośród funkcjonariuszy będącymi specjalistami w danej dziedzinie. Tworzone są na czas określony. Kieruje nimi funkcjonariusz państwa członkowskiego, na którego terytorium zespół ma działać[43].

Kolejna płaszczyzna współpracy System Informacji Celnej (CIS) służy do przekazywania informacji przy wykorzystaniu nowych technologii. Jego zadania to między innymi: zapobieganie przestępstwom, poszukiwanie i ściganie przestępców jak również poprawienie współpracy i kontroli administracji celnych państw członkowskich. Dostęp do Sytemu Informacji Celnej jest zastrzeżony dla odpowiednich organów danego państwa członkowskiego UE. Każde państwo członkowskie udostępnia pozostałym państwom wspólnoty listę instytucji upoważnionych do korzystania z danych zawartych w CIS określając do jakich mają dostęp. System zawiera też specjalną bazę zwaną Identyfikacyjną Bazą Danych Rejestru Celnego. Umożliwia on organom dostęp do wszelkich danych nt. podmiotów znajdujące się w rejestrze celnym.

Uzupełnieniem Konwencji o pomocy administracji celnych oraz Konwencji o CIS jest program działań dla ceł – Cła 2013. Grupa ds. współpracy celnej ma mobilizować krajowe administracje celne do reagowania na zmiany w otoczeniu celnym, jak gdyby była to jedna administracja[44].W działaniach dotyczących ceł priorytetami Wspólnoty są: poprawa skuteczności instrumentów kontroli i zwalczania nadużyć finansowych, zmniejszanie kosztów podmiotów gospodarczych dostosowywania się do ustawodawstwa celnego, zapewnienie efektywnego zarządzania kontrolą towarów na zewnętrznych granicach oraz ochronę obywateli Unii Europejskiej[45]. Wśród ogólnych celów programu Cła 2013 wymienia się przede wszystkim: dostosowanie działalności celnej do potrzeb rynku wewnętrznego, wspieranie ogólnokrajowej strategii na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia, ułatwienie działalności handlowej, ochronę interesów finansowych Wspólnoty i Polski, zwiększenie ochrony i bezpieczeństwa granic w tym bezpieczeństwa łańcucha dostaw. Program ma także usprawnić funkcjonowanie i współdziałanie administracji celnych państw członkowskich, tak aby stanowiły możliwie jednolitą administrację, w celu zapewnienia równoważności wyników kontroli w każdym miejscu na obszarze celnym Wspólnoty. Do celów ogólnych zalicza się też przygotowanie krajów kandydujących do Unii Europejskiej poprzez wymianę doświadczeń i wiedzy z ich administracjami celnymi[46]. W ramach programu Cła 2013 państwa członkowskie wraz z Komisją Europejską pracują nad stworzeniem sprawnego i spójnego systemu łączności i wymiany informacji. Do

[41]P. Wawrzyk, Współpraca Celna, WaiP, Warszawa 2008, s.79.
[42]Dyrektywa 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu tych danych (Dz.U. L 281 z 23.11.1995 z późn. zm.).
[43]P. Wawrzyk, Współpraca Celna, WaiP, Warszawa 2008, s.79.
[44]Op. cit., s.85-86.
[45]Op. cit., s.86.
[46]Op. cit., s.87.

działań w ramach programu należy również analiza porównawcza, seminaria i warsztaty, grupy projektowe i grupy sterujące oraz wymiana informacji[47].

Nie można również zapominać o współpracy służb celnych w zakresie wyłącznie bilateralnym, ale nie mniej istotna bowiem polegająca na codziennej pracy operacyjnej. Wraz ze zniesieniem kontroli granicznej podjęto działania kompensujące, mające na celu zwalczanie przestępczości transgranicznej. Dnia 20 grudnia 2007 roku powołano Polsko Niemieckie Centrum Współpracy Służb Granicznych, Policyjnych i Celnych w Świecku. Na podstawie porozumienia między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej, a Rządem Republiki Czeskiej zawartego w dniu 2 lutego 2009 roku powołano podobne centrumw Kudowie, Słonem i Chotebuz[48]. Takie Centrum Współpracy funkcjonuje również na granicy Polsko-Litewskiej w Budzisku. Współpraca transgraniczna polega na tym że służby celne udzielają sobiewzajemnej pomocy. Współpraca taka może obejmować zapobieganie, wykrywanie i ściganie naruszeń przepisów celnych. Inną formą współpracy jest dostawa kontrolowana. Każde państwo członkowskie na wniosek innego państwa jest zobowiązane na przedstawienie dostaw kontrolowanych w ramach dochodzeń karnychz zakresu przestępstw celnych[49].

Definicji przestępczości zorganizowanej funkcjonującej w międzynarodowym prawodawstwie jest wiele. Głównie zależy ona od wielu czynników i różni się ze względu na kraj występowania i zachodzących tam zjawisk demoralizujących. Autorzy zgadzają się że: jest to działalność przestępcza zespołowa (udział co najmniej trzech osób , muszą być powiązania ze sobą wzajemne), więź łącząca członków zespołu pozwala im na skuteczniejsze popełnianie przestępstw.

Polska nie wypracowała konkretnej (prawnej) definicji przestępczości zorganizowanej. W szczególności dlatego, że pojęcie te funkcjonowało w naszym kraju po 1989 roku(choć same cechy przestępczości i przestępstwa nacechowane tym zjawiskiem funkcjonowały w Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej).Głównie organy prawne w Polsce posługują się lub same tworzą definicje przestępczości zorganizowanej w oparciu o różne definicje wypracowane przez poszczególne państwa lub organizacje międzynarodowe. W polskim prawie, publikacjach, ustawach, kodeksach nie istnieje definicja odnosząca się wprost do przestępczości zorganizowanej, lecz nosząca cechy przestępczości. Najbardziej bliższa według mnie definicja próbująca zdefiniować to zjawisko jest ta przedstawiona przez Biuro do Walki z Przestępczością Zorganizowaną, które funkcjonuje w Komendzie Głównej Policji. Ostatecznie przyjęto, że przez pojęcie przestępczości zorganizowanej należy rozumieć działania związków przestępczych Zorganizowanych z chęci zysku dla dokonywania różnorodnych przestępstw zarówno kryminalnych, jak i gospodarczych zakładających użycie siły, szantażu i korupcji, których celem zamiarze organizatorów jest wprowadzenie nielegalnych zysków w oficjalny obrót gospodarczy[50].

Po rozmowach pokojowych (okrągłym stole), i ostatecznie upadku komunizmu w Polsce w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku dały o sobie znać coraz

[47]Op. cit, s.88-90.
[48]J. Niedźwiecki, Funkcjonowanie Polskiej Służby Celnej We Współczesnej Gospodarce, Studia i prace wydziału nauk ekonomicznych i zarządzania nr 27, s.35.
[49]P. Wawrzyk, Współpraca Celna, WaiP, Warszawa 2008, s.74-78.
[50]E. Pływaczewski (red.), Przestępczość zorganizowana ,C.H Beck, Warszawa 2011, s. 30.

mocniej zorganizowane grupy przestępcze. Nie oznacza, że proceder przestępczości zorganizowanej nie miał miejsca w PRL-u. Otóż miał, ale rzadko był wtedy analizowany przez ekspertów czy też media. Specyfika tamtych grup to głównie kradzieże i rozboje jak też przemyt motywowany słabą kondycją polskiej gospodarki, a w efekcie niezadowalającym statusie życia społecznego. We wspomnianych latach Polską bolączką były napady grup rosyjsko-językowych na TIR-y[51], jednak poprzez uszczelnienie swojej wschodniej granicy zmuszono przedstawicieli tych organizacji przestępczych do zmiany krajów działania, głównie na kraje Europy Zachodniej[52].

W stosunku do poprzedniej dekady przestępczość uległa znacznej zmianie, a ma na to wpływ ciągle narastający postęp technologiczny, jak też przyjęcie w 2004 roku Polski w struktury Unii Europejskiej, a w 2007 do tzw. Strefy Schengen. Od tej pory wschodnie granice Polski są wschodnimi granicami Unii Europejskiej, a każdy kto je przekroczy może niemal niezauważony przemieszczać się po całej wspólnocie. Swoboda ta wpłynęła siłą rzeczy również na rozszerzenie się rynku przestępczego jak i rynku zbytu nielegalnych dóbr, usług oraz przestępstw i działalności różnonarodowych grup przestępczych.

W Polsce co najmniej kilka instytucji zajmuje się zwalczaniem szeroko rozumianej przestępczości zorganizowanej są to: Policja, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu, Straż Graniczna, Żandarmeria Wojskowa, Organy Kontroli Skarbowej, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Prokuratura jak i Służba Celna. Natomiast w ujęciu europejskim instytucjami wyspecjalizowanym i są (OLAF,EUROPOL czy CEPOL)[53].W ujęciu międzynarodowym jest to INTERPOL.

Szeroko rozumiana przestępczość zorganizowana ma wiele postaci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Jednak tylko niektóre są związane z tematem mojej pracy czy też tym podrozdziałem o przestępczości strefy granicznej i przygranicznej. Nie wszystkie leżą też w gestii Służby Celnej i są przestępczością graniczną[54].Najbardziej niebezpieczne i zagrażające dla bezpieczeństwa i powszechnego porządku obywatelskiego dokonywanychw strefach przygranicznych jak też w innych częściach kraju choć poniekąd są powiązane z działalnością Służby Celnej, a są to następujące przestępstwa:

[51]W. Mądrzejowski, Przestępczość zorganizowana. System zwalczania, WaiP, Warszawa 2008, s.29.
[52]Op. cit., s. 43.
[53]P. Wawrzyk Bezpieczeństwo Wewnętrzne Unii Europejskiej, WaiP , Warszawa 2009, s.140.
[54]Art.2 ust.1 Ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o Służbie Celnej (Dz.U. 2009 Nr 168 poz. 1323 z późn. zm.)

- Rozboje drogowe

Popularne były w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku i na początku obecnego. Tym procederem zajmowały się głównie grupy przestępcze rosyjsko językowe lub nacje i narodowości wywodzące się z byłego ZSRR. Zapewne po rozpadzie ZSRR i rozwijaniu się polskich firm na rynki zbytu europejskie jak i światowe był to dla nich ówcześnie świetny biznes. Co też nie dziwi na jakich trasach i w jakich obszarach przejść granicznych funkcjonowali, a mianowicie były to właśnie byłe tereny mocarstwa które prowadziło zimną wojnę z USA w ubiegłym wieku,czyli nasi wschodni i północni sąsiedzi: Ukraina, Białoruś, Litwa, Rosja. Najbardziej były zagrożone wojewódzkie drogi tranzytowe na terenach przygranicznych jak też kilka popularnych tras takich jak Świecko-Terespol, Zgorzelec-Medyka oraz Warszawa-Kuźnica Białostocka. Widoczny spadek może być spowodowany współdziałaniem Straży Granicznej, Służby Celnej i Policji. Polegało to na tym, że coraz większa ilość funkcjonariuszy z przejść granicznych wyszła, a raczej wyjechała na drogi co spowodowało poniekąd obawę przestępców przed wykryciem, a w ostateczności zanikanie tego procederu. Więc zmiana koncepcji działania służb zdała egzamin, gdyż trend ten utrzymuje się po dziś dzień. Obecnie rozboje drogowe występują na terenie całego kraju, lecz ich uciążliwość nie jest już tak zintensyfikowana jak jeszcze kilkanaście lat temu. Są to nieliczne przypadki, których już nawet nie publikuje się do wiadomości ogólnodostępnej w statystykach oficjalnych.

- Przestępstwa przeciwko dobrom kultury

Niestety po licznych grabieżach wojennych Polska jest dość ubogim krajem jeśli chodzi o szeroko rozumiane dobra kultury. Jednak słaba ochrona i dość tanie ceny w porównaniu z dziełami sztuki lub innymi ważnymi obiektami kulturalnymi zwabia kolekcjonerów z innych krajów do wysługiwania się grupami przestępczymi w ich pozyskiwaniu[55]. Jako przykład można tutaj przytoczyć głośną przed laty sprawę kradzieży napisu Arbeit Macht Frei skradziona z bramy wejściowej do Obozu Zagłady w Oświęcimiu w grudniu 2009 roku, która prawdopodobnie miała trafić w ręce brytyjskiego kolekcjonera. Dzieła sztuki są wywożone głównie na Zachód Europy. Jednak organy polskiego państwa są specjalne szkolone do tego aby odzyskiwać te cenne dla Polskiej świadomości narodowej obiekty. Mam tu na myśli wyszukiwanie na licznych aukcjach polskich obrazów, czy rzeźba po dokładnym i szczegółowym rozpoznaniu i potwierdzenia oryginalności Sprowadzeniu ich do naszego kraju[56].

- **Przestępstwa paliwowe**[57]

Polegają na unikaniu płacenia akcyzy dla państwa. Związane są z importem, produkcją i dystrybucją paliw. Jako przykład można podać aferę paliwową która wyszła na jaw pod koniec maja bieżącego roku. Służbie Celnej we współpracy z innymi organami (ścigania, finansowymi) państwa udało się rozbić osoby i firmy powiązane z sobą które według szacunków naraziły skarb państwa na straty w wysokości 40 mln złpoprzez takie procedery jak: fałszowanie dokumentów

[55]W. Mądrzejowski, Przestępczość zorganizowana. System zwalczania, WaiP, Warszawa 2008, s.47.
[56]Ustawa z dnia 23 lipca 2003r.o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U z 17.09.2003r. Nr. 162, poz. 1568 z późn. zm).
[57]Ustawa z dnia 6 grudnia 2008r. o podatku akcyzowym (Dz.U. 2009 Nr 3 poz. 11 z późn. zm).

i fikcyjny obrót paliwami[58]. Najczęściej występujące formy przestępczości paliwowej to:

– sprowadzenie z poza Unii Europejskiej oleju napędowego deklarowanego jako olej opałowy a następnie wprowadzenie go na rynek po wielu fikcyjnych transakcjach już jako olej napędowy.

– sprowadzanie dobrej jakości benzyn a deklarowanie tego jako produkt objęty niższą stawką akcyzy(np. Rozpuszczalnik)

– nabycie oleju opałowego w polskiej rafinerii a potem sprzedanie go jako paliw do napędu samochodu do samochodu osobowego za stawkę większą co najmniej o 40 – 50%.

– pozorowanie obrotu, szczególnie eksportu paliw w celu uzyskania bezpodstawnego zwrotu podatku akcyzowego[59].

Powyższe działania dotyczą z reguły paliw ciekłych silnikowych (benzyna, olej napędowy), jednak z rozszerzającym się rynkiem instalacji gazowych LPG można przypuszczać że zapotrzebowanie na tego rodzaju usługi stale będzie rosnąć a co za tym idzie oszustwa będą postępowały i na tym paliwie. Przykład afery paliwowej pokazuje jak dobrze musi być powiązana logistycznie grupa przestępcza, a dokładnie osoby tworzące ową grupę. Jest to dobrze skonstruowany monolit który jednak czasami ulega zdegradowaniu przez własną pychę, prasę lub działania operacyjne policji. Często muszą być w jej strukturze specjaliści z różnych dziedzin np. umiejętność realizowania mechanizmów spedycyjnych, doświadczenie na rynku paliw, kontakty handlowe itp. Osoby zaangażowane w ten proceder to od osób pracujących w branży paliwowej po polityków na sędziach i prokuratorach kończąc. Jednak od kilku lat następuje modyfikacja tego typu działań przestępczych, bowiem regulacje dotyczące podatku akcyzowego, a w szczególności zapisy o obowiązkowym zabezpieczaniu należności wynikających z produkcji, obrotu wyrobami akcyzowymi utrudniają tego typu działania.

- Wyłudzenia podatku od towarów i usług – VAT

Proceder polegający na nie płaceniu, bądź wyłudzaniu zwrotu podatku, który jest należny polega na pozornym wywiezieniu towaru poza granicę RP do innego kraju wspólnotowego. Ściganie i udaremnianie tego typu przestępstw jest utrudnione z powodu braku jakiejkolwiek kontroli na granicach wewnątrz-wspólnotowych, a to wiąże się z tym, ze nie sposób zweryfikować faktu opuszczenia kraju przez towar. Pozorne wywiezienie w ogóle nie istniejącego towaru bądź towaru faktycznie rozprowadzonego na terytorium RP musi być poprzedzone tzw. karuzelą podatkową tzn. serią fikcyjnych transakcji, które pozwalają na zmylenie organów skarbowych.

[58] *http://www.polskieradio.pl/42/3168/Artykul/1625503,Wyludzenia-VAT-wielka-afera-z-rozpuszczalnikiem-sprzedawanym-jako-olej-napedowy* (stan na 1 czerwca 2016).

[59] W. Mądrzejowski, Przestępczość zorganizowana. System zwalczania, WaiP, Warszawa 2008, s.52 – 53.

– **Nielegalny wyrób, przemyt i handel produktami akcyzowymi (alkohol, papierosy)**

Ten rodzaj przestępstw występuje w Polsce w wielu formach wynika z faktu położenia geograficznego na skraju tzw. Europy zachodniej, a ponadto na szlaku tranzytowym pomiędzy dwoma mocarstwami gospodarczymi tj. Rosją i Niemcami. Opłacalnościtego typu procederów sprzyjają również funkcjonujące bardzo wysokie podatki akcyzowy i podatek od towarów i usług oraz cło, a fakt, iż z powodu nieudolności służb państwowych kraje położone na wschód od Polskiej granicy są głównym źródłem pochodzenia papierosów i alkoholu, które trafiają na cały rynek unijny nie sprzyja walce z tym procederem[60]. Na początku III RP największym zagrożeniem był przemyt alkoholu ze wschodu, zachodu jak i z południa. Dziś z powodu obniżenia akcyzy i zmiany kultury picia w Polsce opłacalność tego przestępstwa spadła niemal do zera. Obecnie dużym wyzwaniem dla Unii Europejskiej są nielegalnie sprowadzone na rynek wyroby tytoniowe. Wynika to z zróżnicowania cen na rynkach krajów wschodu (byłe ZSRR), a krajów Unii Europejskiej, a szczególnie krajów najlepiej rozwiniętych gospodarczo takich jak Wielka Brytania, Niemcy i kraje Skandynawskie. Polska jest w tej strukturze przemytu zarówno rynkiem ostatecznego przeznaczenia jak i krajem tranzytowym. Obecnie nie notuje się nasilenia przemytu w Polsce ze względu na zbliżone ceny w krajach ościennych[61].

Zgodnie z danymi z Ministerstwa Finansów "szara strefa" charakteryzuje się na poziomie od 300 do 400 milionów paczek w związku z tym oszacowane straty skarbu państwa wahają się na poziomie od 2,5 do 3,5 miliarda złotych mając na uwadze że podatek wynosi około 82% ceny paczki[62].W Polsce zwalczaniem tego procederu zajmuje się Służba Celna na podstawie prawa wspólnotowego jak i krajowego. Jest to najbardziej efektywna służba zajmująca się tym zjawiskiem ze wszystkich służb państwowych. Dzięki jej działalności Polska od lat znajduje się w czołówce państw z najbardziej efektywną działalnością zwalczania tego typu przestępstw.[63]Od wstąpienia Polski do Unii Europejskiej wzrosły koszty i ryzyko przemytu papierosów przez jej wschodnią granicę bowiem pomogła ona, głównie poprzez wsparcie finansowe, w znaczny sposób w uszczelnieniu owej granicy. To też skłoniło grupy przestępcze do tego, aby produkować wyroby tytoniowe na terenie naszego terytorium. Często w fabrykach dziuplach czy pod tak zwanym legalnym interesem działała pod przykrywką łamiąca prawo instytucja. Nielegalnie działające grupy przestępcze wykorzystują też fakt że zarówno Polska jak i Republika Litewska należą do strefy Schengen w związku z tym wykorzystują to, że nie ma kontroli na granicach i głównie przez Litwę (słaba kontrola granicy tamtejszych służb) często (trafia bądź jest wykrywanych) wiele nielegalnych wyrobów akcyzowych.

[60]B. Hołyst,Kryminologia, Lexis Nexis, Warszawa 2007, s.403.
[61]E. Pływaczewski,E Kowalewska-Borys(red.) Zwalczanie przemytu Zbiór dobrych praktyk, Difin, Warszawa 2013, s.43.
[62]Op. cit., s.48.
[63]Op. cit., s. 50 – 51.

– **Wwożenie środków finansowych do wspólnoty**

Na podstawie dyrektywy Rady 91/308/EWG[64],wprowadziła wspólnotowy mechanizm zapobiegający tego rodzaju przestępstwom poprzez monitorowanie transakcji dokonywanych za pośrednictwem instytucji kredytowych i finansowych oraz w ramach określonych grup zawodowych[65] oraz Rozporządzenia[66], które mówi o tym że każda osoba fizyczna wjeżdżająca do Wspólnoty lub z niej wyjeżdżająca i przewożąca środki pieniężne o wartości 10.000 EUR lub wyższej, zobowiązana jest do zgłoszenia tej kwoty właściwym organom państwa członkowskiego, do którego wjeżdża lub z którego wyjeżdża.

– **Pozostałe przestępstwa, których zwalczaniem zajmuje się Służba Celna**

Wykaz przestępstw, których ściganiem i zwalczaniem w tym przypadku na podstawie ustaw zajmuje się Służba Celna jest bardzo szerokie i różnorodne. Począwszy od takich, które są powszechnie postrzegane przez społeczeństwo jako godne potępienia, aż po takie które stanowią przestępstwo o niewielkiej społecznej szkodliwości czynu albo wręcz są tolerowane przez obywateli, a w skrajnych przypadkach uważane nawet za dobry interes. Poniżej zaprezentowane są przestępstwa jakie mogą być wykryte w trakcie kontroli celnej na podstawie ustaw na przejściach granicznych jak też w tzw. powtórnej kontroli dokonywane przez mobilne referaty kontroli w oparciu o inne ustawy[67].

– **Ustawa**[68]Art. 50. Kto porzuca broń palną lub amunicję, która pozostaje w jego dyspozycji, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Służba Celna najczęściej z tym przepisem spotyka się podczas pościgów przemytników lub przez zorganizowane grupy przestępcze działające w rejonach przygranicznych. Jednak najczęściej z posiadaniem broni bez zezwolenia ma do czynienia Policja lub Straż Graniczna.

– **Ustawa**[69] Art.147. Kto zabiera w celu przywłaszczenia lub przywłaszcza sobie dokument podróży, kartę pobytu, polski dokument podróży dla cudzoziemca, tymczasowy polski dokument podróży dla cudzoziemca, polski dokument tożsamości cudzoziemca, dokument „zgoda na pobyt tolerowany" lub takiego dokumentu używa, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. W praktyce funkcjonariusze celni najczęściej spotykają się z sytuacjami, kiedy podróżni próbują przekroczyć granicę okazując własny ważny paszport oraz paszport innej osoby z wklejoną wizą uprawniającą do wjazdu na terytorium RP. Innym czynem wyczerpującym znamiona w/w przestępstwa jest próba użycia tzw. Karty Polaka przez osobę do której nie należy

[64]Dyrektywa Rady 91/308/EWG z dnia 10 czerwca 1991 r. w sprawie uniemożliwienia korzystania z systemu finansowego w celu prania pieniędzy (Dz. U. L 166 z 28.06.1991, z późn. zm.).
[65]P. Wawrzyk, Współpraca Celna, WaiP, Warszawa 2008, s.91.
[66]Rozporządzenie (WE) nr 1889/2005 Parlamentu Europejskiego i Rady UE z 26 października 2005 roku (Dz.U .L.309 z 25.11.2005 z późn. zm.)
[67]E. Galara, Stanowisko Polski w zwalczaniu międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, Adam Marszałek, Toruń 2004, s.51-56.
[68]Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (Dz.U. 1999 Nr 53 poz. 549 z późn zm.).
[69]Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. 2013 poz. 1650 z późn zm.).

zdarzały się przypadki użycia tego dokumentu przez członków rodziny osoby uprawnionej.

– **Ustawa**[70] Art. 53. 1. Kto bez zezwolenia wywozi materiały archiwalne za granicę lub po wywiezieniu za granicę nie sprowadza ich do kraju w terminie ustalonym w zezwoleniu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Artykuł mówi o wywozie materiałów archiwalnych za granicę i np. Następnie paserstwo tego typu materiałów. Owe materiały archiwalne (najczęściej archiwalne rękopisy) wywożone są do krajów Europy Zachodniej, które przez tamtejszych kolekcjonerów są pożądane ze względu na unikalny charakter wspomnianych zasobów.

– **Ustawa**[71]Art. 33. 1. Kto dokonuje obrotu bez zezwolenia lub, chociażby nieumyślnie, wbrew warunkom określonym w zezwoleniu, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

W Polsce zakazane jest obrót bez zezwolenia lub wbrew warunkom zezwolenia wyżej wymienionych technologii, usług i towarów. Wynika to ze względu na podpisanie licznych umów międzynarodowych regulujących to zjawisko, rozporządzeń unijnych i co najważniejsze bezpieczeństwa państwa Polskiego. Największym zagrożeniem jest przemycanie tego typu materiałów do krajów byłego ZSRR, jednak częściej notuje się takie zatrzymania na granicach południowych państw Europy (Gruzja, Armenia, Ukraina).

– **Ustawa**[72]Art. 128. Kto: 1) bez dokumentu wymaganego na podstawie przepisów, o których mowa w art. 61 ust. 1, lub wbrew jego warunkom przewozi przez granicę Unii Europejskiej okaz gatunku podlegającego ochronie na podstawie przepisów, o których mowa w art. 61 ust. 1,

2) narusza przepisy prawa Unii Europejskiej dotyczące ochrony gatunków dziko żyjących zwierząt i roślin w zakresie regulacji obrotu nimi poprzez:

a) nieprzedkładanie zgłoszenia importowego,

b)używanie okazów określonych gatunków w innym celu niż wskazany w zezwoleniu importowym,

c) korzystanie w sposób nieuprawniony ze zwolnień od nakazów przy dokonywaniu obrotu sztucznie rozmnożonymi roślinami,

d) oferowanie zbycia lub nabycia, nabywanie lub pozyskiwanie, używanie lub wystawianie publicznie w celach zarobkowych, zbywanie,

przetrzymywanie lub przewożenie w celu zbycia okazów określonych gatunków roślin lub zwierząt,

e) używanie zezwolenia albo świadectwa dla okazu innego niż ten, dla którego było ono wydane,

f) składanie wniosku o wydanie zezwolenia importowego, eksportowego, reeksportowego, lub świadectwa bez poinformowania o wcześniejszym odrzuceniu wniosku – podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

[70]Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 Nr 38 poz. 173 z późn zm.).

[71]Ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. o obrocie z zagranicą towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa(Dz.U. 2000 Nr 119 poz. 1250 z późn zm.).

[72]Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 Nr 92 poz. 880 z późn zm.).

Art. 128a. 1. Kto handluje okazami gatunku podlegającego ochronie na podstawie przepisów, o których mowa w art. 61 ust. 1, w liczbie większej niż nieznaczna, w takich warunkach lub w taki sposób, że ma to wpływ na zachowanie właściwego stanu ochrony gatunku, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Zakazany jest przewóz i handelbez zezwolenia fitosanitarnego chronionych roślin i zwierząt, który narusza polskie i europejskie przepisy. Polska w zakresie prawa międzynarodowegozobowiązana jest Konwencją Ochrony Zagrożonych Gatunków Fauny i Flory (CITES) z 1975 roku. Zagadnienie nt. Konwencji CITES będzie omówione w dalszej części mojej pracy.

– **Ustawa**[73] Art. 109. 1. Kto bez pozwolenia wywozi zabytek za granicę lub po wywiezieniu go za granicę nie sprowadza do kraju w okresie ważności pozwolenia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Zabroniony jej wywóz zabytków za granicę bez zezwolenia. Liczne próby wychwycone przez Służbę Celną na przełomie ostatnich lat (głównie na Zachód Europy jak i do krajów Skandynawskich), zlecane przez kolekcjonerów grupom przestępczym zreorganizowały postępowanie Służby Celnej w tej kwestii. Istotnym aspektem jest przywóz do Polski dóbr np. Białorusi, Ukrainy czy Rosji będących w krajach byłego związku Radzieckiego uważane za zabytki nie są zabronione. Jednak wwożący często nie zgłaszają tego do odprawy celnej aby uniknąć uregulowania należności w postaci cła i podatku od towarów iusług oraz dodatkowych obowiązków związanych z opieką konserwatorską nad tego typu przedmiotami.

– **Ustawa**[74]Art. 77. Kto: 1) prowadząc działalność nadzorowaną, nie spełnia wymagań weterynaryjnych przewidzianych dla określonego rodzaju i zakresu tej działalności, powodując przez to zagrożenie epizootyczne lub epidemiczne lub niewłaściwą jakość zdrowotną produktów, albo prowadzi taką działalność bez stwierdzenia spełniania wymagań weterynaryjnych,

2) dokonuje przywozu zwierząt lub niejadalnych produktów pochodzenia zwierzęcego wbrew zakazowi przywozu lub bez zachowania, lub z naruszeniem wymagań weterynaryjnych obowiązujących w tym zakresie,

2a) wbrew zakazowi przywozi produkty pochodzenia zwierzęcego, o których mowa w przepisach o produktach pochodzenia zwierzęcego,

Zakazane jest przewożenie zwierząt, niejadalnych produktów pochodzenia zwierzęcego wbrew zakazowi lub bez zachowania lub z naruszeniem wymagań weterynaryjnych .Ustawa ta nakłada na Służbę Celną szczególnie ważne zadania w obliczu wybuchających co parę lat epidemii pandemii. Jak również w obliczu sprowadzania do naszego kraju zwierząt z państw trzeciego świata lub krajów w których istnieje ryzyko częstego występowania epidemii ze względu na niewystarczający poziom życia (kraje Ameryki Łacińskiej).

– **Ustawa**[75]Art. 57. 1. Użytkownik ponosi przewidzianą prawem cywilnym odpowiedzialność za szkodę na osobie, w mieniu lub środowisku, wyrządzoną na

[73]Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późn zm.).

[74]Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt (Dz.U. 2004 Nr 69 poz. 625 z późn zm.).

[75]Ustawa z dnia 22 czerwca 2001 r. o mikroorganizmach i organizmach genetycznie zmodyfikowanych (Dz.U. 2001 Nr 76 poz. 811 z późń zm.).

skutek przeprowadzenia działania zamkniętego użycia GMO, działań polegających na zamierzonym uwolnieniu GMO do środowiska, w tym wprowadzeniu produktów GMO do obrotu, chyba że szkoda nastąpiła na skutek siły wyższej albo wyłącznie z winy poszkodowanego lub osoby trzeciej, za którą użytkownik nie ponosi odpowiedzialności.

Zabronione jest w RP bez uprzedniej zgody działania polegające na: genetycznym modyfikowaniu, hodowaniu , przechowywaniu, transportowaniu i wykorzystywaniu GMO, uwolnieniu do środowiska i wprowadzeniu do obrotów produktów GMO. Kto podczas uwolnienia do środowiska GMO zagraża bezpieczeństwu ludzi podlega różnym karom grzywny jak i pozbawienia wolności. W Polsce GMO przez lata było postrzegane przez ludność, jak też samorządy jako zagrożenie. Sytuacja zmieniła się na początku 2015 roku kiedy to ówczesny prezydent Bronisław Komorowski podpisał ustawę o nasiennictwie, która dopuszcza kwestie związane z wprowadzeniem do obrotu nasion genetycznie modyfikowanych. Prezydent zaznaczył, że dostał zapewnienie że podpisanej ustawie będzie towarzyszyć rozporządzenie,które zakażeuprawy roślin genetycznie modyfikowanych[76]. Czyli dalej w naszym kraju nie można uprawiać owych roślin a jedynie kupić nasiona (wcześniej rolnicy z polski mogli je kupować w sąsiednich krajach).Jednak po przeprowadzeniu niezwykle restrykcyjnego postępowania z Ministerstwa Środowiska, można stosować te uprawy w Polsce.

– **Ustawa**[77]Art 43 1. Kto sprzedaje lub podaje napoje alkoholowe w wypadkach, kiedy jest to zabronione, albo bez wymaganego zezwolenia lub wbrew jego warunkom, podlega grzywnie.

Służba Celna jako organ kontrolny obrotu wyrobami akcyzowymi (sprzedaż alkoholu i wyrobów tytoniowych) oraz przestrzegania Ustawy o grach hazardowych(sprawdzanie działalności automatów pod względem losowości wygranych, a nie schematu wygrywania), często wykrywa czyn zabroniony w postaci sprzedaży alkoholu nieletnim lub nietrzeźwym lub bez wymaganego pozwolenia na sprzedaż (koncesja).

– **Ustawa**[78]Art. 305. 1. Kto, w celu wprowadzenia do obrotu, oznacza towary podrobionym znakiem towarowym, zarejestrowanym znakiem towarowym, którego nie ma prawa używać lub dokonuje obrotu towarami oznaczonymi takimi znakami, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Polskie prawo zakazuje oznaczania zarejestrowanymi znakami towarowymi, towary w celu późniejszego wprowadzenia ich do obrotu. W polskim prawie przestępstwo te jest ścigane na wniosek poszkodowanej strony (właściciela, firmy) zastrzeżonego znaku , bądź marki. Według art.305 ust. 3 Jeżeli sprawca uczynił z fałszowania własności przemysłowej stałe źródło dochodu, może być ścigany z urzędu przez Służbę Celną, nawet wbrew woli poszkodowanego.

[76]*http://www.pch24.pl/czas-na-mutacje-nasion-gmo-w-polsce--prezydent-podpisal-ustawe,33940,i.html*(stan na 3 czerwca 2016).
[77]Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 230 z późn zm.).
[78]Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (Dz.U. 2001 Nr 49 poz. 508 z późn zm.).

– **Ustawy**[79]Art. 55. 1. Kto, wbrew przepisom ustawy, dokonuje przywozu, wywozu, przewozu, wewnątrzwspólnotowego nabycia lub wewnątrzwspólnotowej dostawy środków odurzających, substancji psychotropowych lub słomy makowej, podlega grzywnie i karze pozbawienia wolności do lat 5.

Służba Celna walczy również z nielegalnym procederem obrotu narkotykami lub dopalaczami (tzw. substancje zastępcze). Zakazany w Polsce jest przywóz, wywóz , tranzyt wszystkich substancji odurzających. W Polsce pomysłowość przestępców nie zna granic. Coraz częściej narkotyki przemyca się w kontenerach (droga morska z krajów Ameryki Południowej), drogą lotniczą najczęściej w bagażu podróżnym(lecz wiele razy po szczegółowej kontroli okazywało się że osoba przemycająca narkotyki ma je w swoim ciele), jak ostatnio (szczególnie w tranzycie na wschód) substancje odurzające można wykryć w przesyłkach pocztowych. Nasz kraj jest zarówno producentem, jak i krajem tranzytowym w międzynarodowym obrocie narkotykami.

– **Ustawa**[80]Art. 124. Kto wprowadza do obrotu lub przechowuje w celu wprowadzenia do obrotu produkt leczniczy, nie posiadając pozwolenia na dopuszczenie do obrotu, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Ścigane z urzędu jest ,wprowadzanie do obrotu,przechowywanie produktów leczniczych bez pozwolenia lub produktów leczniczych nie wpisanych do Rejestru Produktów Leczniczych Dopuszczonych do Obrotu na terytorium RP. Ze względu na nie doprecyzowanie przepisów trudno jest ustalić i odróżnić ilość leków przywożonych przez podróżnych do własnego użytku, a które do dalszej odsprzedaży.

Powyżej przedstawiłem zagrożenia dla bezpieczeństwa i interesów finansowych państw Unii, a także czyny zabronione związane z ruchem granicznym osobowymi towarowym. Jak można przeczytać w tym rozdziale, działalność Służby Celnej to nie tylko graniczna kontrola , ale również inne zadania często finansowo-kontrolne. W związku z coraz to nowymi zadaniami, realizowanymi przez tą formację, zakres działania poprzez przestępstwa ujawnione w toku kontroli celnych nie jest zamknięty. Wspomniane zadania można znaleźć w wielu ustawach, które tutaj nie opisałem, ponieważ wybrałem najważniejsze z nich. Przykładem takiej ustawy może być ustawa o grach hazardowych z 2009r[81] i wieleinnych.

Przystępując do wniosków uważam że, Unia Europejska od początku procesu integracji dążyła do tego, aby odgrywać wiodącą rolę gospodarczą i polityczną jak teżw mniejszym stopniu militarną. Dwie pierwsze kwestie poniekąd znajdują swoje odzwierciedlenie. Jeśli chodzi o pozycję gospodarczą UE, jest drugą gospodarką na świecie, natomiast jeśli chodzi o kwestię polityczną to powstało niejako quasi państwo, które jest postrzegane na arenie międzynarodowej dość umiarkowanie (często też poprzez wewnętrzne spory osłabia się jej pozycja). Natomiast pomysł kwestii militarnej szczególnie na początku tworzenia się jej struktur był tematem wielu szczytów politycznych, który z czasem osłabł. Nie ustawały w świadomości przywódców państw członkowskich bardzo ważne pomysły a w konsekwencji czego powołanie różnych komisji, organów, biur i instytucji mających poprawić

[79]Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o Przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2005 Nr 179 poz. 1485 z późn zm.).
[80]Ustawa z dnia 6 września 2001 r. Prawo farmaceutyczne (Dz.U. 2001 Nr 126 poz. 1381 z późn zm.).
[81]Ustawa z dnia 19 listopada 2009 r. o Grach hazardowych (Dz.U. 2009 Nr 201 poz. 1540 z późn zm.).

bezpieczeństwo publiczne i lepsze zwalczanie przestępczości poprzez instytucje krajowe, jak i międzynarodowe.

Współpraca celna w Unii Europejskiej, również stanowi ważną kwestię w organach międzynarodowych. Płaszczyzny współpracy Celnej zawarte są głównie w I i III filarze. Stworzenie mechanizmów współpracy implikuje lepsze działanie Służb Celnych krajów członkowskich i skuteczne działanie międzynarodowe. Do ich działań należy kontrola podatkowa jak też współdziałanie ze służbami ścigania w lepszym zwalczaniu różnorakiej przestępczości. Ważnym elementem jest też współpraca transgraniczna.

Zwalczanie przestępczości granicznej i strefy granicznej, które jest w gestii działania Służby Celnej odnosi się głównie do: specyfik i zwalczania i wykrywania przestępstw mających miejsce przy strefach przygranicznych i specyfiki zadań ustawowych realizowanych przez funkcjonariuszy celnych. Analizującdziałalność grup przestępczych jak i działalności Służby Celnej (szczególnie po wejściu w życie w 2009 roku nowej ustawy o Służbie Celnej) na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat, można stwierdzić, że tak samo jak przestępcy tak i Służba Celna w swojej działalności zmieniła charakter swojego funkcjonowania. Tak jak niektóre przestępstwa jak napady na TIR-y powoli zanikają, tak i Służba Celna to nie jest taka sama formacja jak np. w latach 90 tych. Dziś jest to wyspecjalizowany organ państwa Służący w takim samych stopniu obywatelom jak i Rzeczpospolitej Polskiej.

Streszczenie

Od zakończenia Drugiej Wojny Światowej głównym celem jednoczącym Europejczyków był zacieśnianie współpracy gospodarczej. Państwa europejskie chciały się zjednoczyć pod wspólnym szyldem. Niewątpliwie było to spowodowane tym, że po działaniach wojennych swoją dotychczasową pozycję mocarstw straciły Francja i Wielka Brytania. Jak również potęgi europejskie takie jak Włochy i Niemcy poniosły totalną klęskę. Wyłoniły się dwa super mocarstwa takie jak :ZSRR i Stany Zjednoczone. Bliskie położenie geograficzne i różnorakie więzi łączące państwa Europejskie niewątpliwie ułatwiły proces jednoczenia się narodów. Ważnym czynnikiem była też ekonomia, dlatego poprzez wspólny rynek europejski pojedyncze rządy chciały być również potęgą gospodarczą. Kolejnym czynnikiem motywującym było militarne wzmocnienie mogące chronić Europę przez konfliktami zbrojnymi[82].

Słowa kluczowe: zagrożenia, bezpieczeństwo Służba Celna, Unia Europejska.

Summary

Since the end of the Second World War, the main objective uniting the Europeans was enhanced economic cooperation. European countries wanted to unite under a common banner. Undoubtedly, this was due to the fact that after the war its current position powers lost France and the United Kingdom. As well as European powers such as Italy and Germany suffered total defeat. They emerged two superpowers such as the Soviet Union and the United States. The close geographical location and varied ties between European countries undoubtedly

[82]E. Dynia, Integracja Europejska, LexisNexis, Warszawa 2004 s .16 – 17.

facilitated the process of unifying nations. An important factor was also the economy, through a common European market individual governments wanted to be the economic powerhouse. Another motivating factor was the strengthening of the military that can protect Europe from armed conflicts.

Key words: threats, the security of the Customs Service, the European Union

Bibliografia

Barcz J, Traktat z Lizbony Wybrane aspekty prawne działań implementacyjnych, LexisNexis , Warszawa 2012

Dynia E, Integracja Europejska, LexisNexis, Warszawa 2004

Dziubka K, Bokajło W, (red.) Unia Europejska, Leksykon Integracji, Wrocław, 2004,

Galara E, Stanowisko Polski w zwalczaniu międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, Adam Marszałek, Toruń 2004

Hołyst B, Kryminologia, Lexis Nexis, Warszawa 2007

Jasiński F, Smoter K (red.), Obszar wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unii Europejskiej, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej Warszawa 2005

Laszczuk M, Administracja Celna w strukturze administracji publicznej, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok 2009

Latoszek E ,Integracja Europejska Mechanizmy i wyzwania, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 2007

Maksimczuk A , Sidorowicz L (red.), Graniczna obsługa ruchu osobowego i towarowego w Unii Europejkiej, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2008,

Maroń H, Integracja europejska, a prawo karne, TNOiK, Toruń 2003,

Mądrzejowski W, Przestępczość zorganizowana. System zwalczania, WaiP, Warszawa 2008,

Niedźwiecki J, Funkcjonowanie Polskiej Służby Celnej We Współczesnej Gospodarce, Studia i prace wydziału nauk ekonomicznych i zarządzania Uniwersytet Szczeciński nr 27 Szczecin 2012

Pływaczewski E, Kowalewska-Borys E(red.) Zwalczanie przemytu Zbiór dobrych praktyk, Difin, Warszawa 2013

Pływaczewski E, Przestępczość zorganizowana ,C.H Beck, Warszawa 2011

Rau Z, Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie, Kantor Wydawniczy, Kraków 2002

Wawrzyk P, Bezpieczeństwo Wewnętrzne Unii Europejskiej, WaiP, Warszawa 2009

Wawrzyk P, Polityka Unii Europejskiej w obszarze spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości, WaiP, Warszawa 2007

Wawrzyk P, Współpraca Celna, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008

Zięba R, Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej, WaiP, Warszawa 2007

Ustawa z dnia 6 września 2001 r. Prawo farmaceutyczne (Dz.U. 2001 Nr 126 poz. 1381 z późn zm.)

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2005 Nr 179 poz. 1485 z późn zm.)

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o Służbie Celnej (Dz.U. 2009 Nr 168 poz. 1323 z późn zm.)
Ustawa z dnia 23 lipca 2003r.o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U z 17.09.2003r. Nr. 162, poz. 1568 z późn. zm)
Ustawa z dnia 6 grudnia 2008r. o podatku akcyzowym (Dz.U. 2009 Nr 3 poz. 11 z późn. zm)
Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (Dz.U. 1999 Nr 53 poz. 549 z późn zm.)
Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 Nr 38 poz. 173 z późn zm.)
Ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. o obrocie z zagranicą towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa (Dz.U. 2000 Nr 119 poz. 1250 z późn zm.)
Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 Nr 92 poz. 880 z późn zm.)
Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt (Dz.U. 2004 Nr 69 poz. 625 z późn zm.)
Ustawa z dnia 22 czerwca 2001 r. o mikroorganizmach i organizmach genetycznie zmodyfikowanych (Dz.U. 2001 Nr 76 poz. 811 z późń zm.)
Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. 1982 Nr 35 poz. 230 z późn zm.)
Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (Dz.U. 2001 Nr 49 poz. 508 z późn zm.)
Ustawa z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych (Dz.U. 2009 Nr 201 poz. 1540 z późn zm.)
Decyzja Rady Europejskiej z dnia 20 września 2005 roku (Dz.U.L 256/63 z późn. zm.)
Dyrektywa 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu tych danych (Dz.U. L 281 z 23.11.1995 z późn. zm.)
Dyrektywa Rady 91/308/EWGz dnia 10 czerwca 1991 r. w sprawie uniemożliwienia korzystania z systemu finansowego w celu prania pieniędzy (Dz. U. L 166 z 28.06.1991, z późn. zm.)
Publikacja Wiesława Czyżowicza, Pojęcie i przedmiot prawa celnego a polityka celna
http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1506145,Kryzys-imigracyjny-Wiecej-patroli-na-polskolitewskiejgranicy

Albert KAROLEWSKI
Akademia Sztuki Wojennej
Małgorzata REJMAN-KAROLEWSKA
Wojskowa Akademia Techniczna

KONFLIKT HYBRYDOWY ZAGROŻENIEM DLA BEZPIECZEŃSTWA GRANIC RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Wojna jest dla państwa sprawą najwyższej wagi, sprawą życia lub śmierci, drogą wiodącą do przetrwania lub upadku. Dlatego należy poświęcić jej poważne studia

Sun Tzu

Wstęp

Wstępne rozważania na temat bezpieczeństwa granic Rzeczypospolitej Polskiej oraz niezależności terytorium, szczególnie w obliczu sytuacja działań hybrydowych jakie mają miejsce na Ukrainie, Mołdawii, na terenie krajów Bałtyckich składania autorów (podobnie jak wielu specjalistów w zakresie bezpieczeństwa) do rozważań nadtym, czy podobny scenariusz dotknie również Polskę. Nie można wykluczyć, że bliskość tych terenów może doprowadzić do sytuacji, w której również kraj z nad Wisły może stanąć w obliczu zagrożenia militarnego, jakim jest wojna. Analiza tak postawionej sytuacji problemowej, literatury przedmiotu, wypowiedzi wielu ekspertów nasuwa zasadnicze pytanie: **czy idlaczego konflikt hybrydowy mógłby stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa granic i terytorium Rzeczypospolitej Polskiej?** Szukając odpowiedzi na tak postawione pytanie należy zastanowić się wpierw nad próbą wyjaśnienia samego pojęcia konfliktu hybrydowego – jego istoty, charakteru, przyczyn, a w końcu możliwych konsekwencji. Ze względu na obszerność tej tematyki autorzy postanowili postawić hipotezę roboczą, którą będą próbowali udowodnić w niniejszym artykule. Zdaniem autorów – **powstanie takiego konfliktu, w bezpośredniej granicy Rzeczypospolitej Polskiej, jest możliwe i może stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa granic i terytorium państwa. Dzieje się tak ponieważ, po pierwsze nie istnieje jednoznaczna definicja konfliktu hybrydowego, jednakże można rozumieć go, jako rodzaj działań, w którym dochodzi do zatarcia granicy pomiędzy konfliktem i pokojem, a sam konflikt prowadzony jest bez uprzedniego zawiadomienia strony przeciwnej. Po drugie charakteryzuje się on złożoną formą prowadzenia działań zbrojnych, poprzedzonych odziaływaniem politycznym, ekonomicznym, informacyjnym czy użyciem sił specjalnych, co pozwala agresorowi na całkowite lub częściowe uniknięcie odpowiedzialności prawnej za prowadzenia tego typu działań.**

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie jak niebezpieczne może być to zjawisko dla bezpieczeństwa współczesnego świata i granic poszczególnych państw (przenikające odziały specjalne, które następnie prowadzą akcję dywersyjną na obszarze danego państwa lub państw). Konflikt hybrydowy stanowi wyzwanie dla każdego mocarstwa (a co dopiero państwa nim niebędącego), gdyż

nie istnieją środki ani możliwości całkowitego zabezpieczenia terytoriów przed wtargnięciem osób postronnych.

Artykuł składać się będzie z trzech zasadniczy części. Pierwsza, mająca na celu wyjaśnienie pojęcia granic państwowych i terytoriów oraz możliwych zagrożeń innych niż tytułowy konflikt hybrydowy. Druga poświęcona zostanie istocie konfliktu hybrydowego oraz przedstawieniu zagrożeń jakie współistnieją z tym zjawiskiem. Trzecia dotyczy wniosków, dotychczas przeprowadzonych badań i subiektywnej opinii autorów na temat możliwych konsekwencji tego zagrożenia. Całość pracy powinna potwierdzić postawioną na wstępie hipotezę roboczą.

Wybrane zagadnienia związanie z terytorium, granicami i zagrożeniami

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w artykule 5 znajduje się zapis, że „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”[1]. Zgodnie z powyższym cytatem można zauważyć, że najważniejszy Polski akt prawny, jakim jest ustawa zasadnicza, określa, iż kraj ten ma niepodległe i nienaruszalne terytorium, którego będzie bronił. Zgodnie ze słownikiem PWN, terytorium państwa to obszar podległy suwerennej władzy, określony granicą państwową[2]. Do tego terytorium należą również pasy nabrzeża rozciągające się poza jego terytorium lądowe, wody wewnętrzne, a dla państwa archipelagowego, poza wody archipelagowe, na przyległy pas morza. Ponadto należy do nich również dno i podziemie pod morzem oraz całkowite i wyłączne zwierzchnictwo nad przestrzenią powietrzną. Obszary te objęte są suwerennością, mandatem lub opieką tego państwa, do którego należą[3]. Powyższe dość rozległe obszary uznaje się, zgodnie z prawem międzynarodowym, za nienaruszalne i integralne terytorium państwa. Władza na nich jest w pełni suwerenna i pełni samodzielną kontrolę, a wszelkie odstąpienia od zasad muszą być zgodne z prawem międzynarodowym lub zwyczajowym i zaakceptowane.

Terytorium to, od innych podobnych, ale należących do sąsiednich państw lub obszarów niczyich oddziela granica. Zgodnie z artykułem 1 ustawy o ochronie granicy państwowej, granicą jest „powierzchnia pionowa przechodząca przez linię graniczną, oddzielająca terytorium państwa polskiego od terytoriów innych państw i od morza pełnego. Granica państwowa rozgranicza również przestrzeń powietrzną, wody i wnętrze ziemi”[4]. Obszar ten stanowi linię, której przekroczenie może być znamienne w skutkach, na przykład poprzez zestrzelenie (zniszczenie) statku powietrznego o czym wspomniano w art. 18b punkt 2b. Granice stanowią o zapewnieniu sobie wyłączności kontrolowania zdarzeń i procesów do których dochodzi na zamieszkiwanym przez nie obszarze[5].

---

[1]Art. 5, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*(Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

[2] PWN,*terytorium państwa*, http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/granica-panstwa;3907552.html(dostęp 20.10.2017).

[3]Art. 2.1, *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza sporządzona w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r. o prawie morza*(Dz. U. z dnia 20 maja 2002).

[4]Art. 1, *Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej* (Dz.U. 1990 nr 78 poz. 461).

[5]A. Jagielski, *Pogranicze polsko-czeskie jako problem badawczy* [w:] W. K. Heffner, W. Drobek (red.): Strefa pograniczna Polska-Czechy. Procesy transformacji i rozwoju,wydawnictwoPIN-Instytut Śląski,Opole1995,s. 14.

Granice jednego państwa można uznać np. za wewnętrzną (granica polsko-niemiecka w ramach Unii Europejskiej) oraz zewnętrzną (polsko-białoruska zarówno dla Polski jak i UE). Jednakże rozważanie na ten temat, mimo związku z artykułem, nie będzie stanowiło dalszych przemyśleń, gdyż autorzy skupiają się tylko na granicy, jako zewnętrznej linii oddzielającej jedno terytorium od innych. Możnazatemstwierdzić,żepojęcie „granica" posiada wiele różnych znaczeń (określeń), często używanych naprzemiennie z takimi terminami jak brzeg, koniec, kres, linia podziału, limit, zakres czy zasięg. Jednakże tylko część z nich ma znaczenie w sensu stricte geograficznym. W znaczeniu socjologicznym (słownikowym) termin ten posiada bardziej ogólną definicję, odnoszącą się do linii oddzielającej pewien określony obszar, dotyczący zasięgu,miary,kresuczegoś dozwolonego[6].

Rozważania na temat granic mogą stanowić materiał do nie jednego artykuły, czy pracy naukowo-badawcze, ponieważ można badać je ze względu na funkcję, rodzaj, położenie geograficzne, aspekty socjologiczne czy polityczne oraz uwarunkowania historyczne. Dla lepszego zrozumienia tej tematyki warto sięgnąć do artykułu Grzegorza Balawajdera, Granica państwa jako kategoria wielowymiarowa w czasopiśmie *Pogranicze. Polish Borderlands Studies nr 1/2013*. Nie mniej jednak należy wziąć pod uwagę fakt, że granica jak sama nazwa mówi oddziela jedno terytorium i ludność (naród) od innego, a tym samym od zagrożeń występujących na tych terenach.

Rozwój technologiczny, wzrost liczby państw, coraz większa liczba granic przyczyniły się na początku lat 90 ubiegłego wieku do redefinicji wielu granic. Rozwój Unii Europejskiej oraz strefy Schengen to jedne z wielu udogodnień współczesnego świata. Mimo istnienia granic pomiędzy państwami członkowskimi, zniesiono kontrolę, co przyczyniło się do wzrostu komunikacji pomiędzy wieloma regionami, ułatwiło przepływ kapitałów, towarów i ludzi oraz spowodowało wiele innych korzyści. Z drugiej strony to co przyczyniło się do szybszego wzrostu i ułatwiło życie, stało się również źródłem wielu sporów terytorialnych, granicznych czy etnicznych. Można zauważyć, że po 1989 roku, narastały konflikty dotyczące terytoriów, pomiędzy takimi państwami jak Armenia i Azerbejdżan, Etiopia a Erytrea, Izrael i Libia, Grecja i Turcja, Serbia, Bośnia oraz Chorwacja i wielu innych[7]. Poza sporami granicznymi w wyniku zmian dochodzi również do wzrostu zagrożeń przestępczością zorganizowaną, terroryzmem i lokalnymi, bądź regionalnymi ruchami migracyjnymi (w tym uchodźców).

Skala zagrożeń jest bezustannie identyfikowana i analizowana, przez wielu specjalistówpracujących w różnych ośrodkach badawczych wielu państw, na wszystkich kontynentach. Rezultatem tego rodzaju badań są wielostronicowe raporty i publikacje dotyczące potencjalnych i występujących zagrożeń, nie tylko całego świata ale też odnoszące się do poszczególnych regionów, czy krajów. Należy zaznaczyć, że jeszcze do niedawna, główne zagrożenia związanebyły z interwencją militarną. Obecnie współpraca międzynarodowa, kontrola innych państw, pozwala w odpowiednim momencie wykryć i zauważyć takie zagrożenie. Sytuacja ta i wiele innych czynników przyczyniło się do zmiany paradygmatu

[6]M. Szymczak, *Słownik Języka Polskiego*, t.1., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1991, s.694.

[7]H. Donnan, T.M. Wilson, *Granice tożsamości, narodu, państwa*, wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego,Kraków 2007, s. 17-18.

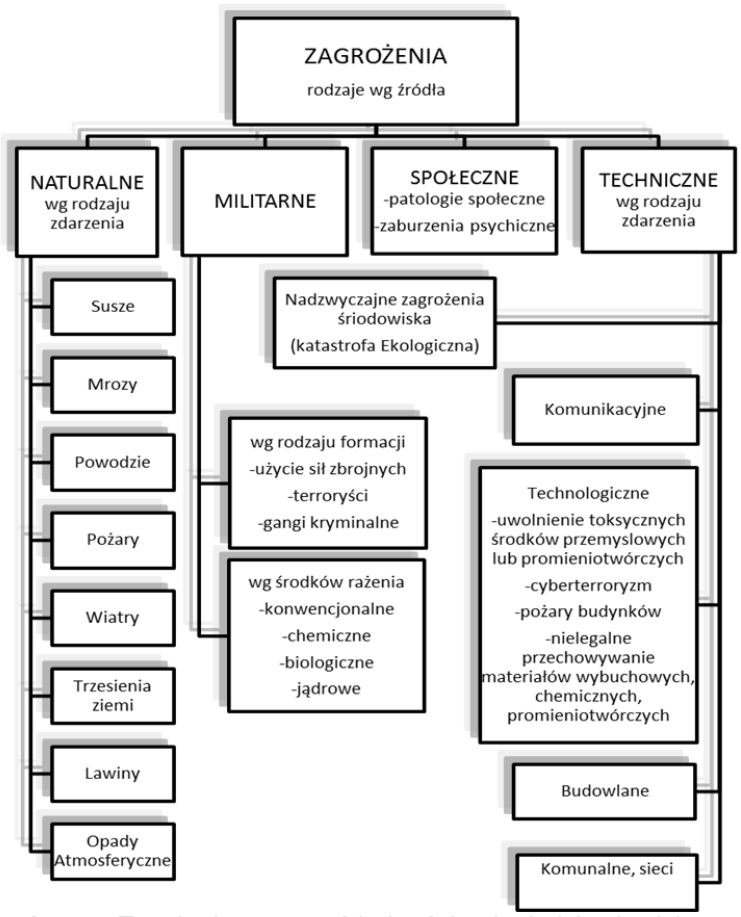
zagrożeń skupiającego się dotychczas głównie na wielkich mocarstwach, ich polityk i potencjałów. Tą nową postać cechuje teraz dynamika i brak reguł, co znacznie rozszerza obszar wszelkich prognoz[8].

Zgodnie ze słownik języka polskiego PWN, zagrożenie, to „sytuacja lub stan, który komuś zagraża lub który powoduje zagrożenie oraz ktoś, kto stwarza zagrożenie”[9]. Inna analiza skupiająca się na systemowej interpretacji tego pojęcia polega na identyfikacji zagrożeń jako zespole elementów mogącym przyczynić się, do sytuacji, w której system opuści stan, ten w którym obecnie znajduje się, na gorszy i zacznie funkcjonować niezadawalająco. Sam ten proces może być zainicjowany poprzez impuls zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny[10].

Wraz z wspomnianym rozwojem świata, zwiększa się katalog zagrożeń oraz sposób ich pojmowania oraz reagowania na ich pojawienie się, ulega ewolucji[11]. Obecnie rozwój techniczny i technologiczny, przyczynił się do sytuacji, w której rzadko pojawia się jedno zagrożenie, częściej spotyka się połączenie wielu różnych, czasem ze sobą bezpośrednio niepowiązanych niebezpieczeństw. Przykładem takiej sytuacji może być „państwo islamskie”, czy przestępczość zorganizowana, które zajmują się każdym potencjalnym zyskiem i możliwością poszerzania swojej władzy.

W literaturze przedmiotu znajduje się wiele różnych podziałów zagrożeń (klasyfikacji) np. ze względu na obszar, poziom destrukcji bezpieczeństwa, czy źródło, co zostało przestawione na rysunku numer 1.

[8]A. Ciupiński, K. Malak,*Bezpieczeństwo polityczne i wojskowe*, wydawnictwo AON, Warszawa 2004, s.50-51.
[9]SJP, *http://sjp.pwn.pl/szukaj/zagro%C5%BCenie.html*(dostęp 20.10.2017).
[10]J. Kwaśniewski, W. Kundzewicz., K. Juda-Rezler, *Aksjologia zagrożeń*, „Nauka” nr 4.s. 19-20.
[11]Oznaką takiego pojmowania bezpieczeństwa są liczne w Europie zamki i warownie obronę które w okresie średniowiecza zapewniały bezpieczeństwo mieszkającym na tym terenie społeczeństwom (związane głównie z militarnym obszarem bezpieczeństwa); zob. Z. Ciekanowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa, kinds and sources of securitytreats*, Warszawie 2016, s. 2, *http://czytelnia.cnbop.pl/sites/default/files/czytelnia/files/pdf/235.pdf* (dostęp 20.10.2017).

Rysunek nr 1: Typologia zagrożeń ludności, mienia i środowiska

Źródło: opracowanie własne na podstawie: R Jakubczak (red.): Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa polski w XXI wieku, podręcznik do przysposobienia obronnego dla studentek i studentów. Warszawa 2008, s. 402.

Jak można zauważyć powyższy schemat obrazuje bardzo wiele zagrożeń mogących stanowić niebezpieczeństwo. Na rysunku numer 1 znajdują się wyzwania dla cywilizacji, na które w większym stopniu nie ma się wpływu np. opady atmosferyczne, mrozy, susze. Ponadto można zauważyć grupę zagrożeń związanych z błędami człowieka – techniczne, oraz grupę związaną z działalnością człowieka i wywołaną tylko i wyłącznie przez niego, w bardzo dużym stopniu umyślnie ze względu na chęć zysku – militarne i społeczne. O ile ostatnie często nie mają poważniejszych skutków dla ogółu społeczności, to te wcześniejsze w większości prowadzą do śmierci wielu setek, a nawet milionów ludzi, a co za tym idzie końca zagrożony jest dany naród, jego kultura oraz tradycje.

Ta część artykułu skupiała się na ogólnym przedstawieniu istoty terytorium i granic oraz tradycyjnych zagrożeniach, które mogą wystąpić w granicach państwa oraz tych, które mogą przekroczyć granice z sąsiednich obszarów. Niemniej są one

dalej dość poważne i nie można o nich zapominać, gdyż zarówno terroryzm jak i przestępczość zorganizowana może stać się preludium do znacznie poważniejszych wyzwań. Bezpieczeństwo jest jedną z najważniejszych wartości człowieka, nie można się rozwijać bez niego, a często nawet egzystować. Państwo posiadające własne terytorium z określonymi granicami strzeże swych obywateli przed wieloma niebezpieczeństwami. Problem jednak pojawia się w sytuacji, gdy na świecie pojawia się nowe wyzwanie, z którym wcześniej nikt nie miał do czynienia.Takim właśnie zagrożeniem stał się w ostatnim czasie tzw. konflikt hybrydowy.

Konflikt hybrydowy

Jeszcze do niedawna, uważano iż wojna była wykorzystywana przez człowieka, jako narzędzie– zgodnie z myślą Clautsewitza, że „*wojna jest jedynie kontynuacją polityki innymi środkami"*[12]. W erze takich zagrożeń jak terroryzm nikt nie przypuszczał, że w Europie wybuchnie regularna wojna, pomiędzy dwoma podmiotami państwowymi. W pewnym sensie dalej tak jest z tą tylko różnicą, że jeden z podmiotów nie przyznaje się do bezpośredniego i otwartego udziału w konflikcie. Zdaniem autora tego rodzaju działanie to właśnie obraz współczesnego konfliktu, który od wielu wcześniejszych, różni się tylko oficjalną deklaracją (a właściwie jej brakiem). Obecnie prawo międzynarodowe jest tak skonstruowane, że nawet mocarstwo światowe musi liczyć się z konsekwencjami wywołania wojny i napaści na inne państwo. Działania hybrydowe pozwalają ominąć ten „problem"[13], co można zaobserwować na Ukrainie. Nie można wykluczyć że w ten sposób granice każdego państwa mogą być przekroczone.

Konflikt hybrydowy jest określeniem „nowym", według wielu specjalistów pojawiło się niedawno i zostało użyte w stosunku do kryzysu, który pojawił się na Ukrainie. Jednakże czy jest tak w rzeczywistości? Wbrew obiegowym poglądom, które pojawiły się w mediach, twórcami tej koncepcji nie są Rosjanie, a Amerykanie[14]. Definicja ta ma być odpowiedzią na doświadczenia zdobyte przez Siły Zbrojne USA w konfliktach przełomu XX i XXI wieku (głównie Afganistanu i Iraku) oraz w ramach tak zwanej wojny z terroryzmem. Jest to nowe teoretyczne podejście, które ma przyczynić się do lepszego, bardziej skutecznego opisu współczesnych konfliktów i wojen. Należy zwrócić uwagę, iż termin ten nie powstał w trakcie kryzysu na Ukrainie, jak uważa wiele osób, a znacznie wcześniej[15]. W 2002 roku, w publikacji Williama J. Nemetha – *Future war and Chechnya: A case for hybridwarfare*,gdzie poddano analizie konflikt rosyjsko-czeczeński, został użyty termin wojna hybrydowa[16].

---

[12]L. Sykulski,*Wojny buntownicze – wprowadzenie do koncepcji Jewgienija Messnera*. Część I, *http://geopolityka.net/leszek-sykulski-wojny-buntownicze-cz-1*(dostęp 20.10.2017).

[13]Jeżeli można ująć w ten ironiczny sposób, jedyne zabezpieczenie współczesnego świata przed taką tragedią jak wojna.

[14]A. Gruszczak, *Hybyrdowość współczesnych wojen – analiza krytyczna* [w:] W. Sokała, B. Zapała(red.): Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów, Warszawa. 2011, s. 11.

[15]A. Karolewski, *Asymetria i hybrydowość w konfliktach zbrojnych* [w:] K. Rokieciński, S. Mikołajczak, O. Oszowska (red.): Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem, Wydawnictwo WSB, Poznań 2016, s. 69-87.

[16]W. J. Nemeth, *Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare*, Monterey, CA 2002, *http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?s equence=1.*

Wielu specjalistów mimo powyższej publikacji Nemetha uważa, że po raz pierwszy do tego rodzaju zjawiska, odniósł się na konferencji członków Akademii Nauk Wojskowych, 26 stycznia 2013 roku, generał Walerij Gierasimow[17]. Niewielu zwróciło uwagę na wystąpienie generała, jednakże niedługo później doszło do kryzysu na Ukrainie, a w konsekwencji do konfliktu. Wydarzenia te zadziałały jak mityczna „puszka Pandory"[18]. W mass mediach pojawiało się mnóstwo komentarzy, interpretacji, analiz i opinii dotyczących wydarzeń zza wschodniej granicy Polski. Przykładowo, niecałe dwa miesiące po aneksji Krymu przez Federacje Rosyjską, doktor Kazimierz Wóycicki ze Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, w wywiadzie dla Polskiego Radia z 05 maja 2014 roku, opisując wydarzenia z Ukrainy stwierdził, że można ją nazwać „wojną hybrydową"[19]. Ponadto w wywiadzie wymienił, że „zjawisko to polega na tym, że gdy silne państwo nie może napaść na słabsze, to stara się je zdemontować. Robi się to nasyłając dywersantów, mobilizując przestępców i prowadząc wojnę informacyjną"[20].

Pierwszym krokiem na drodze do wyjaśnienia problemu postawionego na wstępie niniejszego artykułu, jest określenie czym jest wspomniany konflikt hybrydowy. O ile konflikt w zestawieniu tych dwóch słów, odnosi się do działań zbrojnych, to hybryda nie została dokładnie określona, a zwłaszcza w kontekście konfliktu czy wojny. Pojęcie to w odniesieniu do wojen, jak również konfliktów zbrojnych wcześniej nie występowało, dotychczas zarezerwowane było dla nauk biologicznych, technicznych, czy choćby historii. Słowo te nie jest mocno ugruntowane w terminologii dotyczącej działań zbrojnych i w dużej mierze odnosi się do swojego pierwotnego pojęcia jakim jest hybryda.

„Hybryda", pochodzi od łacińskiego słowa „hybrid", które oznacza zgodnie ze słownikiem języka polskiego „całość złożoną z różnych elementów, często do siebie niepasujących"[21]. Pojęcia tego używano do opisu zwierząt, na przykład muł[22], jak również postaci nieistniejących w rzeczywistości, jak jednorożce, czy centaury[23]. Na początku XXI wieku zaczęto również wykorzystywać je wobec pojazdów mechanicznych, w których połączono tradycyjny spalinowy silnik z elektrycznym ograniczając spalanie paliwa. Hybrydowość jest więc własnością powstałą po zmieszaniu innych cech, elementów przypisanych do różnych, często odmiennych przedmiotów (gatunków), zjawisk przy zachowaniu specyficznych własności tych elementów.

W związku z powyższymi rozważaniami termin ten w kontekście konfliktów należy interpretować jako połączenie wielu różnych cech, elementów i taktyk

[17]W. Gierasimow, ЦенностьнаукивпредвиденииНовыевызовытребуютпереосмыслитьформы-испособыведениябоевыхдействийПодробнее, (2016), *http://www.vpk-news.ru/articles/14632*(dostęp 20.10.2017).
[18]P. Grimal, *Pandora, Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 2008, s. 275.
[19]PR, *Rosji grozi katastrofa gospodarcza*, *http://www.polskieradio. pl/42/273/Artykul/1116302,Ekspert-Rosji-grozi-katastrofa-gospodarcza* (dostęp 20.10.2017).
[20]Tamże.
[21]SJP, *http://sjp.pwn.pl/slowniki/hybryda.html* (dostęp 20.10.2017).
[22] Muł mieszaniec międzygatunkowy klaczy konia domowego z ogierem osła, najbardziej znana hybryda.
[23]„*Centaurzy byli pół ludzmi, pół końmi i odznaczali się wielka mądrością (*…)", zob. R. Graves, *Mity Starożytnej Grecji*, przełożył A. Nowicki, tytuł oryginalny Myths of ancien Greece, Warszawa 1972, s.48-50.

w jednym konflikcie nastawionych na osiągniecie jednego celu. Dodatkowo można zaznaczyć, że właściwości do tej pory stosowane były oddzielnie, bądź zarezerwowane dla określonych działań zbrojnych.

Z racji iż wielu specjalistów twierdzi, że to właśnie Federacja Rosyjska prowadzi obecnie taki konflikt, autorzy postanowili przedstawić wspomnianą już koncepcje gen. Walerija Gierasimowa. Zaznaczyć trzeba jednak, że w jego artykule mówiącym o elementach charakterystycznych dla omawianego zjawiska, nie został użyty zwrot „wojna hybrydowa". Koncepcja „Ценностьнауки в предвидении"[24] poświęcona jest kierunkom ewolucji przyszłego konfliktu. Zdaniem Gierasimowa w XXI wieku obserwuje się trend do zanikania **podziałów pomiędzy wojną i pokojem**. Coraz trudniej będzie zaobserwować początek konfliktu, bądź wojny, ponieważ nie są one poprzedzane formalnym aktem ich wypowiedzenia, a nawet ostrzeżenia (groźby) jak w przypadku Iraku. Sam przebieg jest odmienny od dotychczas obserwowanych konfliktów, inne są również „zasady prowadzenia wojny", **a samo prawo międzynarodowe nie jest przestrzegane.** W porównaniu do konfliktu bądź wojny tradycyjnej, gdzie główne działanie realizowane były przez siły zbrojne, ich miejsce zajmują **podmioty niemilitarne (separatyści) oraz operacje sił specjalnych**. Ponadto działania te są urozmaicane poprzez naciski polityczne, ekonomiczne i humanitarne (oficjalne użycie sił zbrojnych agresora nastąpi tylko pod postacią misji pokojowych) oraz propagandą i manipulacją nastrojów ludności. Ponadto działania, które według Gierasimowa będą najważniejsze, będą prowadzone przez oddziały specjalne oraz mobilne grupy bojowe, które nie angażują się w otwartą walkę z siłami zbrojnymi, obecnymi na danym terytorium. Zdaniem autora tej koncepcji, idealnym przykładem takiego rozumowania, jest tak zwana. „arabska wiosna"[25].

W trakcie konfliktu tego typu, przeciwnicy będą używać unikatowych kombinacji do zaatakowania celów, zwłaszcza poprzez wykorzystanie istniejących luk. Odrębnym wyzwaniem spowodowanym przez agresora jest umieszczenie konwencjonalnego lub niekonwencjonalnego bojownika oraz innych form, taktyk wojennych, włączając w to również, aktywność kryminalną (przemyt, terroryzm handel narkotykami, nielegalny handel wraz z ostatnią generacją gangów, wykorzystujących miejskie sieci kryminalne), co ma doprowadzić do destabilizacji rządów i zapewni środków walki dla powstańców[26]. Ponadto Andrei Josan i Cristina Voicu z Bucharest University of Economic Studies, jako autorzy powyższej definicji uważają, że „wojna hybrydowa nie jest niczym nowym, ale

[24]W. Gierasimow, РольГенеральногоштабаворганизацииобороныстранывсоответствии сновымПоложениемоГенеральномштабе, утверждённымПрезидентомРоссийскойФедерации, *http://www.avnrf.ru/index.php/vse-novosti-sajta/620-rol-generalnogo-shtaba-v-organizatsii-oborony-strany-v-sootvetstvii-s-novym-polozheniem-o-generalnom-shtabe-utverzhdjonnym-prezidentom-rossijskoj-federatsii* (dostęp 20.10.2017).

[25]Tamże.

[26]The hybrid war will be the new type of war that will characterize the twenty-first century, a war in which oponents will use unique combinations and hybrid threats to attack enemy targets by speculating ulnerabilities. Distinct challenges caused by opponents that use fundamentally different approaches, conventional or unconventional terrorist will be replaced by some from the opponents simultaneously using all forms and all conventional and unconventional(…) warfare tactics, including criminal activities (smuggling, narco-terrorism, illegal trade with last generation gangs, exploiting urban criminal networks, etc.) that destabilize governments and provide resources insurgents. (tłum. własne); zob. A. Josan, C. Voicu, *Hybrid wars in the age of asymmetric conflicts*, "Review of the Air Force Academy", nr 1(28)/2015, s. 49-52.

stanowi nowe podejście*"*. Historia konfliktów zbrojnych pokazuje, że działania konwencjonalne i niekonwencjonalne zawsze występowały razem[27]. Taki sam los dotyczy również nowoczesnych technologii, które zawsze były testowane na polach walk lub opracowywane na ich potrzeby. Dlatego też twierdzenie iż **tylko ten innowacyjny charakter wskazuje na wojnę hybrydową, jest błędne**.

Ze względu na ograniczoną objętość artykułu, powyższe opinie oraz przytoczone przez autorów definicje są tylko jednymi z wielu odnoszących się do tego problemu. Można w nich zwrócić uwagę, że zjawisko hybrydowości, a głównie wojen i konfliktów hybrydowych staje się coraz popularniejszy w XXI wieku. Istnieje wiele definicji, jednakże część z nich nie wnosi nic nowego, a tylko zaciemnia obraz tego zagrożenia, poprzez wprowadzenie bałaganu definicyjnego. Kolejny problem dotyczy faktu, iż w jednym państwie opisywane działanie uznawane jest jako wojna/konflikt i otwartą agresje, a w innym kryzys wewnątrzpaństwowy. W związku z tymi zmianami trzeba mieć na uwadze, że przeciwdziałanie wojnie hybrydowej nie jest tak oczywiste, jak obrona w konwencjonalnym konflikcie – **ciężko jest walczyć z kimś kogo nie widać, kto na co dzień żyje obok nas, a w chwili w której się nie spodziewamy, strzela nam w plecy.**

Wszystkie wyżej wymienione definicje oraz te, które nie zostały przytoczone przez autorów związane z omawianym zjawiskiem, zawierają dwie cechy – **połączenie wielu elementów**, oraz **próbę ominięcia prawa międzynarodowego przez agresora**. Pierwsza ma swe źródło w definicji hybrydy omawianej wcześniej, natomiast druga stanowi wynik analizy przeprowadzonej badań, przez jednego z autorów, których dokładne wyniki zostaną przedstawione w jego dysertacji. Łączenie zarówno działań militarnych i niemilitarnych oraz konwencjonalnych i niekonwencjonalnych, stanowi wyzwanie dla współczesnych sił zbrojnych, które są szkolone przede wszystkim do działań formalnych i przeciwko regularnym siłom, a nie wobec oddziałów, które są praktycznie niewidoczne i atakują z zaskoczenia. Niemniej jednak coraz więcej państw na podstawie zdobytych doświadczeń rozpoczyna przygotowania własnych oddziałów, w tym między innymi Polska której odpowiedzią na tego typu zagrożenie są m.in. tworzone obecnie Wojska Obrony Terytorialnej.

Drugi element, dotyczący prób ominięcia prawa międzynarodowego, również jest bardzo istotny. Zdaniem autorów, w historii nie występowało coś takiego, jak próba ominięcia prawa międzynarodowego, częściej starano się uzasadnić podjęcie walki –wyprawy Krzyżowców w czasie krucjat (walka w imię boga), czy Bolszewicy i ZSRR, niosąc wyzwolenie ludom robotniczym. Taki proces jest rzeczą normalną i wiąże się z chęcią zdobycia poparcia społeczności międzynarodowego, a tym samym legalizacji prowadzonych działań. Natomiast konflikt hybrydowy jest wykorzystywany do całkowitego wyparcia od jakichkolwiek działań na danym odcinku geopolitycznym (nawet mimo dowodów). Nie mniej jednak ciężko jest całkowicie zaprzeczyć udziałowi wojsk własnych w konflikcie.

Implikując powyższe tezy, analizując literaturę przedmiotu oraz na podstawie prowadzonych badań można uznać, że **istotą** wojny hybrydowej (konfliktu) jest

[27]*Hybrid wars are nothing new, but they turn to have different approach. The history of military conflicts revealed that in most wars were no military operations both conventional and unconventional* (tłum. własne); zob.A. Josan, C. Voicu, *Hybrid wars*…,s. 51.

nowe, dotąd niespotykane podejście do prowadzenia działań zbrojnych oraz chęć ominięcia prawa międzynarodowego, zakazującego agresji na inne państwo.

W związku z powyższym autorzy na potrzeby artykułu oraz w celu odpowiedzi na problem postawiony w fazie konceptualizacji niniejszego artykułu oraz prac związanych z opracowywaną rozprawą, przedstawiają zestaw elementów, które wskazują na wojnę hybrydową[28]:

- połączeniem wielu cech;
- omijaniem prawa międzynarodowego;
- wykorzystywaniem słabych stron przeciwnika (nawiązanie do działań asymetrycznych);
- równoczesnym prowadzeniem działań militarnych i niemilitarnych;
- działaniami konwencjonalnymi i niekonwencjonalnymi;
- połączeniem militarnego i niemilitarnego komponentu sił przeciwnika;
- połączeniem nowych (nieodkrytych) i starych (już nie używanych) metod, technologii, technik, itp.;
- skrytym działaniem wojsk specjalnych (często występujących bez wyraźnych dystynkcji i przynależności państwowej);
- prowadzeniem działań przeciwko innemu państwu bez oficjalnego wypowiedzenia lub deklaracji wojny;
- prowadzeniem działalności kryminalnej i terrorystycznej;
- naciskami ekonomicznymi i politycznymi;
- działalnością propagandową we własnym państwie jak i na arenie międzynarodowej;
- dążeniem do destabilizacji państwa przeciwnika.

Powyższe cechy przedstawiają prawdopodobnie tylko część tych, które w rzeczywistości mogą opisywać to zjawisko. Nie jest możliwe przewidzenie tego jak będzie rozwijał się ten trend w przyszłości, niemniej kolejne wojny i konflikty będą różnić się od obecnych, tak jak te różnią się od tych, które miały już miejsce w historii.

Zagrożeniem dla bezpieczeństwa państwa - wnioski

Wojna hybrydowa stanowi w pewnym stopniu nowość, a z kolei z drugiej strony, wszystko to co już było. Jak już wspomniano, świat nie posiada efektywnej metody na walkę z tym zjawiskiem. Bardzo ważne jest aby znaleziono skuteczną środki działań przeciwko tzw. „zielonym ludzikom", jak i bezpośredniej reakcji obcego państwa. Nieznana jest sytuacja gdy destabilizacji ulegnie w taki sposób całe państwo, jednak Ukraina stanowi pewnego rodzaju studium przypadku. Pokazuje, iż państwo mające duży poziom mniejszości narodowej jednego rodzaju może stać się kolejną ofiarą tego nowego zjawiska.

Jednymi z najpoważniejszych zagrożeń związanych z wojną hybrydową są wszelkie działania militarne, wynikające z prowadzonych walk, co jest spotykane w każdym konflikcie zbrojnym i nie stanowią nic nowego. Każde tego rodzaju działania wiążą się ze stratami zarówno obu walczących stron jak i wśród ludności cywilnej. Jednakże współczesne technologie i trening żołnierzy mają za zadanie minimalizować ryzyko strat własnych oraz wśród cywilów. Wojen nie wygrywa się

[28]Cechy te wynikają z przeprowadzonej analizy tego zjawiska przez autora i do czasu zakończenia całego procesu badawczego oraz spisania dysertacji mogą ulegać dalszym zmianom.

zmasowanym uderzeniem pancerno-artyleryjskim niszczącym wszystko na swej drodze, a precyzyjnym uderzeniem niszczącym tylko to co jest istotne[29]. Niemniej jednak tego typu zagrożenie niesie ze sobą każdy konflikt zbrojny, bez względu, czy jest tworem XXI wieku i nowoczesnych technologii, czy starożytności.

Druga grupa zagrożeń wynikających pośrednio z prowadzonego konfliktu jest poważniejsza, w momencie gdy bezpośrednie walki zostaną zakończone. Zaczynając od ofiar cywili spowodowanych chorobami, czy głodem, który może nastać po tym jak wojna zniszczyła pola, szpitale i inne ważne obiekty, aż po rozwój przestępczości czy terroryzmu. Dowodem na taką kolej rzeczy jest konflikt w Syrii i liczne informacje z miasta Madaj[30]. Bardzo długie oblężenie przyczyniło się do sytuacji, w której w mieście nie ma żywności, a ludzie jedzą to co znajdą. Natomiast wzrost cen i nielegalny handel rośnie, gdyż większość osób zapłaci każdą cenę aby móc nakarmić swoje dzieci, rodzeństwo czy rodziców[31].

Inne zagrożenia jakie mogą się pojawić to znaczny wzrost migracji na terenach objętych konfliktem – ludzie zawsze uciekali i będą to robić w obliczu wojny. Sytuacja ta może przyczynić się do problemu takiego jak obecny kryzys w Europie, gdzie państwa takie jak Grecja, czy Włochy, zostały praktycznie zalane napływem imigrantów.

Omówienie wszystkich zagrożeń związanych z wojną hybrydową, a nawet zwykłym konfliktem jest niemożliwe. W trakcie trwania konfliktu tego typu, może dojść do wystąpienia wszelkich istniejących zagrożeń lub mogą wystąpić nowe, a dodatkowe niebezpieczeństwa wynikające z niekonwencjonalności tej wojny, działań grup dywersyjnych i separatystycznych, pogłębia ten problem. **Dlatego też trzeba brać pod uwagę, że sama wojna stanowi olbrzymie zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa RP jak i sąsiednich krajów.**

Zakończenie

Wojna hybrydowa nie jest niczym nowym, lecz nową nazwą, która stała się bardzo medialna i popularna, zarówno wśród polityków jak i ekspertów. Nie powstała jedna i uznawana przez wszystkich definicja tego zagrożenia, a wręcz przeciwnie powstają coraz to nowsze definicje, co często powoduje bałagan definicyjny utrudniający walkę z tym zjawiskiem. Analiza przeprowadzona przez autora pozwoliła opracować cechy które umożliwiają opracowanie definicji.

Cechy te przedstawiają prawdopodobnie tylko część z tych, które w rzeczywistości mogą dotyczyć tego zagrożenia, jednakże powinny umożliwić określenie, czy mamy do czynienia z wojną hybrydową, czy też nie. Nie można wykluczyć tego, że konflikty które pojawią się w przyszłości lub eskalacja kryzysu na Ukrainie przyczyni się do powstania kolejnych cech wskazująca na działania hybrydowe. Sam charakter zjawiska wyklucza możliwość przewidzenia tego jak będzie się rozwijał konflikt.

Konflikt hybrydowy stanowi poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa i granic państw okolicznych. Zarówno bezpośrednio, co wynika z prowadzonych

---

[29]T. Żuradzki, *Proporcjonalność w etyce wojny. O ograniczaniu całkowitej liczby ofiar konfliktów zbrojnych*, „Ethos" nr. 2/2015, s. 278-299.

[30]Ł. Woźnicki, *40 tys. ludzi głoduje w oblężonej Madai. "Dziś na obiad jadłem liście"*, *http://wyborcza.pl/1,75399,19437776,40-tys-ludzi-gloduje-w-oblezonej-madaji-dzis-na-obiad-jadlem.html#ixzz484keG153*[dostęp 20.10.2017].

[31]Tamże.

działań konwencjonalnych i niekonwencjonalnych, strat ponoszonych po obu stronach konfliktu jak i cywili oraz innych działań związanych bezpośrednio z walką zbrojną. Z drugiej strony pojawiają się bardziej niebezpieczne zagrożenia, które wywodzą się niebezpośrednio z tego konfliktu. Wśród nich można wymienić terroryzm, przestępczość zorganizowaną, masowe migracje, załamanie się rynku ekonomicznego danego kraju jak i sąsiadów. W ostatecznym i najbardziej tragicznym scenariuszu może doprowadzić to nawet do upadku państwa i jego struktur.

Powyższa analiza, zdaniem autorów, potwierdza hipotezę postawioną na wstępie tego artykułu. Nie można wykluczyć, że zjawisko takie jak konflikt hybrydowy jest poważnym zagrożeniem XXI wieku, a wystąpienie w bezpośredniej bliskości granic Rzeczypospolitej może skutkować również przeniesieniem części walk na terytorium Polski. Liczne działania grup dywersyjnych, separatystów, rozwój przestępczości, wzrost migracji oraz terroryzmu, to bezpośrednie zagrożenie dla każdego kraju graniczącego z obszarami działań zbrojnych. Możliwym jest również fakt, że ze względu na obecność granicy i pewności, iż za nią jest bezpiecznie odziały specjalne to właśnie tam mogą założyć własne obozy i w ten sposób wmieszać do konfliktu inne państwo.Z tego też powodu autorzy uważają, że hipoteza robocza została sprowadzona do postaci hipotezy o cechach hipotezy naukowej. Próba sformułowania hipotezy o cechach hipotezy naukowej zamyka proces badań i czyni go kompletnym, ale może stać się również przyczynkiem do kolejnego cyklu badań.

Streszczenie

Wydarzenia na wschodnim terytorium Ukrainy, Mołdawii oraz w krajach Bałtyckich świadczą, iż bezpośrednie zagrożenie dla terytorium Polskiego może wzrosnąć. Przenikające przez granice tych państw odziały specjalne (tzw. zielone ludziki) oraz ruchy separatystyczne stanowią jedno z głównych zagrożeń na ich terytoriach. Ponadto działania informacyjne, propagandowe, naciski ekonomiczne, a nawet dyplomacja doprowadzają do destabilizacji na terenach sąsiednich państw. Obecność przy granicy Polskiej niestabilnego państwa i nieodpowiednie zapewnianie ochrony granicy, może nawet doprowadzić do sytuacji w której wraz z nielegalnie przekraczającymi granice imigrantami, mogą dostać się odziały specjalne, terroryści oraz przestępcy zagrażający Polsce. Artykuł ten stanowi próbę udowodnienia, że niestabilna sytuacja na terenach sąsiadujących z Rzeczypospolita Polską wywołana konfliktem hybrydowym, może mieć znaczny wpływ na bezpieczeństwo granic kraju, a co za tym idzie i Polski.

Słowa klucze: konflikt hybrydowy, zagrożenia, granice

Summary

Events in the eastern territory of Ukraine, Moldova and the Baltic countries indicate that the immediate threat to the Polish territory could rise. Penetrating the borders of these countries special branches (the so-called. Green men), and separatist movements are one of the main threats to their territories. Moreover, information, propaganda, economic pressure, and even diplomacy lead to destabilization in the areas of neighboring states. Polish presence at the border of an unstable country and inadequate provision of border protection may even lead to a situation in which, together with illegally exceeding the boundaries of

immigrants can get special troops, terrorists and criminals threatening Poland. This article is an attempt to prove that the unstable situation in the areas adjacent to the Republic of Poland, called the conflict a hybrid can have a significant impact on border security but throughout the Polish.

Key words: hybrid warfare, threats of hybrid war, borders

Bibliografia

Ciekanowski Z., *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa, kinds and sources of securitytreats,* Warszawie, s. 2, (2016), http://czytelnia.cnbop.pl-/sites/default/files/czytelnia/files/pdf/235.pdf.

CiupińskiA., MalakK., (2004) *Bezpieczeństwo polityczne i wojskowe*, wydawnictwo AON.

Donnan, H., Wilson, T.M. (2007). *Granice tożsamości, narodu, państwa*, wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego,Kraków.

Gierasimow W., (2016), *ЦенностьнаукивпредвиденииНовыевызовыт-ребуютпереосм ыслитьформыи способыведениябоевыхдействийПодробнее*, (2016), http://www.vpk-news.ru/articles/14632.

Gierasimow W., *РольГенеральногоштаба в организацииобо-роныстраны в соответствии с новымПоложением о Генераль-номштабе, утверждённымПрезидентомРоссийскойФедерации*, (2016), *http://www.avnrf.ru /index.php/vse-novosti-sajta/620-rol-generalnogo-shtaba-v-organizatsii-oborony-strany-v-sootvetstvii-s-novym-polozheniem-o-generalnom-shtabe-utverzhdjonnym-prezidentom-rossijskoj-federatsii.*

Graves R., (1972), *Mity Starożytnej Grecji, przełożył A. Nowicki*, tytuł oryginalny *Myths of ancien Greece*, Warszawa.

Grimal P., (2008), *Pandora*, *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, wydawnictwo Ossolineum, Wrocław.

Gruszczak A., *Hybyrdowość współczesnych wojen – analiza krytyczna,* [w:] *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, red. W. Sokała, B. Zapała, Warszawa.

Jagielski, A. (1995). *Pogranicze polsko-czeskie jako problem badawczy*, [w:]*Strefa pograniczna Polska-Czechy. Procesy transformacji i rozwoju*, red. W. K. Heffner, W. Drobek, wydawnictwoPIN-Instytut Śląski,Opole.

Josan A., Voicu C., (2015) *Hybrid wars in the age of asymmetric conflicts,* "Review of the Air Force Academy", nr 1(28).

Karolewski A., (2016), *Asymetria i hybrydowość w konfliktach zbrojnych* [w:] *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem*, Wydawnictwo WSB, Poznań.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (1997), Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza sporządzona w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r. o prawie morza, (1982), Dz. U. z dnia 20 maja 2002 r.

KwaśniewskiJ., KundzewiczZ. W., Juda-RezlerK., (2010), *Aksjologia zagrożeń*, „Nauka" nr 4.

Nemeth W. J., *Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare*, Monterey, CA 2002,(2016), *http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?s equence=1*.

PR, (2016), *Rosji grozi katastrofa gospodarcza*, http://www.polskieradio.pl/42/273/Artykul/1116302,Ekspert-Rosji-grozi-katastrofa-gospodarcza.

PWN, (2016),*terytorium państwa*, http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/granica-panstwa;3907552.html.

SJPa, (2016), http://sjp.pwn.pl/szukaj/zagro%C5%BCenie.html.

SJPb, (2016), http://sjp.pwn.pl/slowniki/hybryda.html

SykulskiL., *Wojny buntownicze – wprowadzenie do koncepcji Jewgienija Messnera. Część I*, (2016), http://geopolityka.net/leszek-sykulski-wojny-buntownicze-cz-1.

Szymczak, M. (1991). *Słownik Języka Polskiego*, t.1., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej, (1990), Dz.U. 1990 nr 78 poz. 461.

Woźnicki Ł., *40 tys. ludzi głoduje w oblężonej Madai. "Dziś na obiad jadłem liście"*, (2016), *http://wyborcza.pl/1,75399,19437776,40-tys-ludzi-gloduje-w-oblezonej-madaji-dzis-na-obiad-jadlem.html#ixzz484keG153*

Żuradzki T., (2014), *Proporcjonalność w etyce wojny. Oograniczaniu całkowitej liczby ofiar konfliktów zbrojnych*, „Ethos” nr. 2.

Robert Andrzej WOŹNIAK
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

NOWE ZAGROŻENIA DLA BEZPIECZEŃSTWA EUROPEJSKIEGO

Wstęp

Przełom XX oraz XXI przyniósł ogromne zmiany dla cywilizacji Starego Kontynentu, które trwają po dzień dzisiejszy. Związane są one ze wzrastającą rolą nauki iedukacji w tworzeniu nowoczesnej gospodarki, jak również wdrażaniem nowych technologii oraz innowacyjnych rozwiązań. Zmiany te bez wątpienia są pozytywne jednak stanowią one również pewne zagrożenia. Dynamiczny rozwój informacyjny, technologiczny, społeczno – ekonomiczny, gospodarczy oraz sfera uwarunkowań politycznych i militarnych powodują zachwianie bezpieczeństwa europejskiego. Powstają nowe nieznane do tej pory zagrożenia do czego w dużym stopniu przyczynia sięrozwój informatyczno – technologiczny. Nowoczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa europejskiego występują na wielu wzajemnie zależnych od siebie płaszczyznach. Europa jest dużym kontynentem zamieszkiwanym przez wiele różnych narodowości. Niestety kontynent ten nie jest wolny od zagrożeń, a próbę ich zdefiniowania podjęto w niniejszym artykule. W celu uświadomienia Czytelnikowi istoty problemu, którą jest mnogość współczesnych zagrożeń, we wstępie określono czym jest bezpieczeństwo międzynarodowe oraz jakie ma ono znaczenie dla egzystencji ludzkiej.

Bezpieczeństwo międzynarodowe w znaczeniu przedmiotowym, to zespół uwarunkowań w których państwa europejskie posiadające sposobność do własnego rozwoju i postępu nie odczuwają groźby atakiem zbrojnym oraz presją polityczną, czy też gospodarczą.[1]Należy również zaznaczyć, iż bezpieczeństwo międzynarodowe obejmuje w swej definicji również między innymi takie aspekty jak: integralność terytorialną danego państwa oraz jego instytucjonalność[2], gwarancje przetrwania narodu, państwa, czy też grup etnicznych[3], układ stosunków między danymi państwami, które zapewniają wspólne bezpieczeństwo państw tworzących taki system międzynarodowy[4].

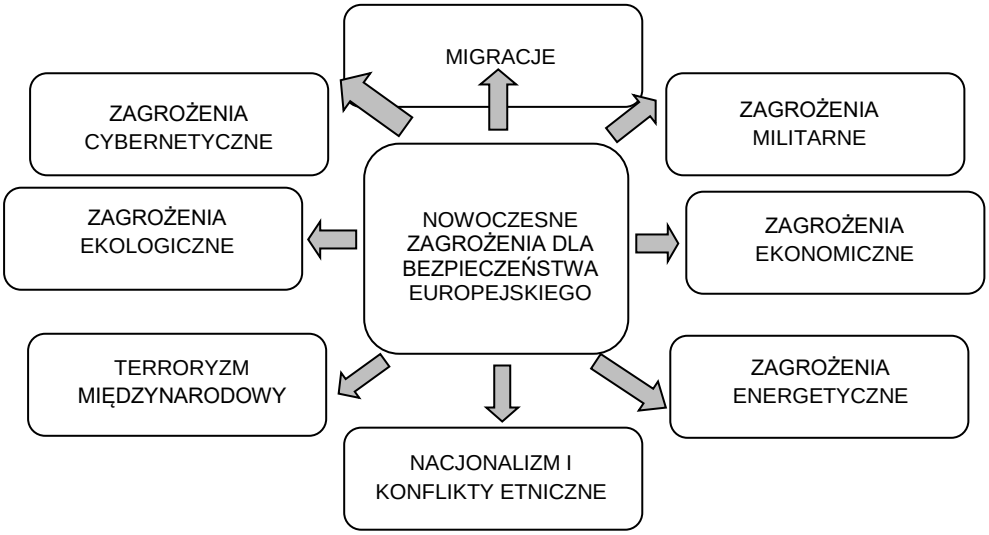
Bezpieczeństwo narodowe to także „brak obiektywnie istniejących zagrożeń i subiektywnych obaw”[5] oraz jednokierunkowe działanie społeczności międzynarodowej na rzecz określonych przez tę społeczność norm i wartości takich jak: ekologia, pokojowe rozstrzyganie różnorakich sporów przez specjalnie powołane do tego instytucje, tworzenie euroregionów, krzewienie współpracy i solidarności eurospołecznej, jak również eliminowanie wspólnych zagrożeń.

Zdaniem autora artykułu, współcześni mieszkańcy Europy najbardziej obawiają się zagrożeń napływających z zewnątrz, mogących osłabić system międzynarodowego bezpieczeństwa Starego Kontynentu, a są nim zagrożenia przedstawione za pomocą poniższego rysunku.

---

[1]W. Łepkowski (red.): *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego.* Warszawa 2010, s. 14
[2]Ibidem
[3]Ibidem
[4]Ibidem
[5]W. Łepkowski (red.), op. cit., s. 14

Rysunek nr 1. Nowoczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa europejskiego.

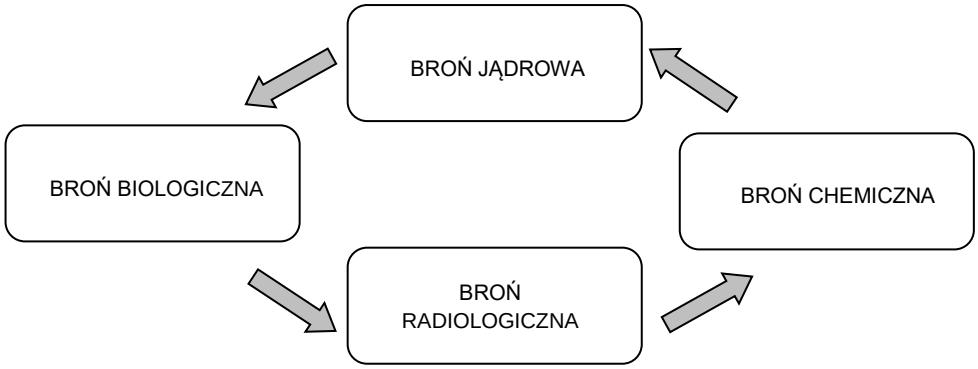

Źródło: Opracowanie własne.

Zagrożenia militarne

Wymieniając zagrożenia militarne należy zwrócić uwagę na zbrojenia, które w odczuciu społecznym stanowią gotowość do konfliktu o podłożu militarnym, postrzegane są więc jako zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Zbrojenia danych państw same w sobie nie stanowią realnego zagrożenia tylko decyzja o ich użyciu, a o tym czy potencjał militarny zostanie wykorzystany i w jaki sposób, decydują politycy, mocodawcy czy też dyktatorzy[6] danego państwa. Dokonując obserwacji „wyścigu zbrojeń" na arenie międzynarodowej można dojść do wniosku, że„jeśli wzrasta siła militarna jednego państwa, to niejako automatycznie narasta poczucie zagrożeniau innych"[7]. Bez wątpienia poczucie zagrożenia stanowi również broń masowego rażenia. Na progu XXI wieku bezpieczeństwo całego świata, a w tymkrajów europejskich było bardzo zachwiane, a posiadane na globie zasoby broni jądrowej wynoszące w 2001 roku, aż 19 265 głowic jądrowych, bez wątpienia wystarczały do zagłady i likwidacji wszelkiego życia na Ziemi. Niepewna sytuacja podsycana była dodatkowo przez takie państwa jak: Indie, Pakistan i Koreę Północną, które nie przestrzegałyukładu z 1996 roku o całkowitym zakazie prowadzenia doświadczeń z bronią jądrową Comprehensive Nuclear – Test-Ban Treaty (CTBT) oraz proliferacji tejże broni. Kulminację napięcia wokół broni masowego rażenia wywołał w 2002 roku program nuklearny Iranu [8].

[6]R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego* (w): Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 12.
[7]R. Zięba, op. cit., s. 12.
[8]R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego* [w]: Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 12 – 13.

Rysunek nr 2. Podział broni masowego rażenia.

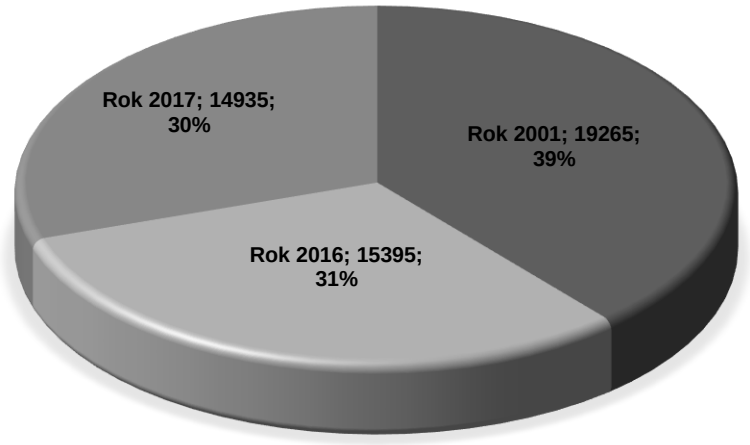

Źródło: Opracowanie własne.

Od połowy roku 2015 sytuacja związana z bronią masowego rażeniaznacznie się ustabilizowała. Zoptymalizowanie tak bardzo napiętej sytuacji oraz wszelkich obaw spowodowało podpisane porozumienia o kontroli irańskiego programu nuklearnego[9]. Porozumienie to było transakcją wiązaną o podłożu politycznym, ekonomicznym oraz gospodarczym. Doszło ono do skutku dzięki Unii Europejskiej, która zniosła sankcje międzynarodowe „pomiędzy Iranem a USA, Rosją, Wielką Brytanią, Francją i Chinami oraz Niemcami ”[10].

[9]R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego* [w]: Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 13
[10]R. Zięba, op. cit., s. 13.

Wykres nr 1. XXI wiek – liczba głowic jądrowych na świecie

Źródło: Opracowanie na podstawie R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego.* (w): Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 13 oraz *http://www.dw.com/pl/raport-sipri-mocarstwa-atomoweinwestuj%C4%85-miliardy-w-modernizacj%C4%99-broni-j%C4%85drowej/a39526113*(pobrano: 12.06.2018, godz. 19:45).

Powołując się na dane Stokholms International Peace Research Institut (SIPRI)[11] na początku roku 2016 liczba głowic nuklearnych wynosiła 15 395 sztuk. Daje to około 20% spadek w stosunku do początku XXI wieku co zapewne napawa ludzkość optymizmem i wiarą w lepsze jutro. Niestety spadek ten nie gwarantuje bezpieczeństwa państwom europejskim i nie niweluje całkowicie zagrożeń. Należy stanowczo stwierdzić, iż najbardziej śmiercionośny arsenał, który stanowi broń masowego rażenia w postaci głowic jądrowych, nie pozwala na pełne poczucie bezpieczeństwa dla Europejczyków.

Tabela nr 1. Europa – kraje posiadające głowice jądrowe.

NAZWA PAŃSTWA EUROPEJSKIEGO	LICZBA GŁOWIC JĄDROWYCH
Rosja	7 000

[11]Ibidem, s. 13.

Francja	300
Wielka Brytania	215

Źródło: Opracowanie na podstawie *http://www.dw.com/pl/raport-sipri-mocarstwa-atomowe-inwestuj%C4%85-miliardy-w-modernizacj%C4%99-broni-j%C4%85drowej/a-39526113*(pobrano: 12.06.2018, godz. 19:45).

Kolejny element zagrożeń militarnych stanowi proliferacja broni masowego rażenia. Termin proliferacji w słowniku współczesnych stosunków międzynarodowych funkcjonuje od niedawna.W języku łacińskim oznacza on rozrost, krzewienie, rozrastanie się i dotyczy szeroko pojętej problematyki rozprzestrzeniania się broni jądrowej. Zjawisko proliferacji rozwinęło się dynamicznie po zakończeniu zimnej wojny. Niepodważalnym liderem w eksporcie różnego rodzaju broni, dostarczaniu technologii nuklearnej innym państwom oraz udzielaniu pomocy w zakresie realizacji programów budowy pocisków balistycznych jest Rosja. Szczególną uwagę należy zwrócić na materiały rozszczepialne typu: uran oraz pluton, które są podstawowym komponentem bomb atomowych. Każdego roku odnotowuje się wzrost handlu oraz nielegalnego ich posiadania, a brak porozumienia globalnego daje nieopisane możliwości przepływu broni masowego rażenia. Zdaniem specjalistów, proliferacja dotyczy również nowoczesnych technologii rakietowych, których pochodzenie i rozpowszechnianie nie podlega rygorystycznym kontrolom[12]. Proliferacja broni masowego rażenia stanowi ogromne zagrożenie, a zminimalizować je może jedynie nadzór nad państwami będącymi w jej posiadaniu oraz skrupulatna kontrola wykorzystywania przez nie technologii nuklearnej do celów pokojowych[13].

Zagrożenie stanowi nie tylko broń masowego rażenia ale również broń konwencjonalna. W XXI wieku w wielu państwach strefy euroatlantyckiej nastąpiło znaczne ograniczenie wielkości armii, co spowodowało dynamiczny wyścig technologiczny zbrojeń i wprowadzanie coraz nowocześniejszego sprzętu na potrzeby armii poszczególnych państw w Europie[14]. Ogromnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa europejskiego są konflikty o charakterze etnicznym, jak również lokalne konflikty zbrojne, które w miarę upływu czasu powodują przyłączenie się do konfliktu większej liczby państw oraz organizacji. Doskonałym przykładem jest istniejący od 2014 roku konflikt zbrojny w Donbasie „gdzie prorosyjscy separatyści walczący z siłami rządowymi Ukrainy są wspierani militarnie przez Rosję”[15]. Konflikt na Ukrainie natomiast przyczynił się do decyzji Rosji „o całkowitym zawieszeniu respektowania traktatu o ograniczeniu zbrojeń konwencjonalnych w Europie”[16], cospotęgowało poczucie zagrożenia wśród mieszkańców Europy Wschodniej.

[12]http://stosunki-miedzynarodowe.pl/slownik/63-p/696-proliferacjapobrano: 12.06.2018, godz. 23:42).
[13]R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowegom*(w): Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 13.
[14]R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego* (w): Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 14.
[15]R. Zięba, op. cit., s. 14.
[16]R. Zięba, op. cit., s. 14.

Tabela nr 2. Europejscy eksporterzy broni w latach 2011 – 2015.

NAZWA PAŃSTWA EUROPEJSKIEGO	UDZIAŁ W EKSPORCIE W %	POZYCJA NA ŚWIECIE
Rosja	25%	2
Francja	5,6 %	4
Niemcy	4,7 %	5
Wielka Brytania	4,5%	6

Źródło: Opracowanie na podstawie R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego.* (w): Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 15

Tabela nr 3. Najwięksi importerzy broni na świecie w latach 2011 – 2015.

NAZWA PAŃSTWA EUROPEJSKIEGO	UDZIAŁ W RYNKU ZAKUPÓW W %	POZYCJA NA ŚWIECIE
Indie	14%	I
Arabia Saudyjska	7%	II
Chiny	4,5 %	III
Zjednoczone Emiraty Arabskie	4,6%	IV
Australia	3,6%	V
Turcja	3,4%	VI
Pakistan	3,3%	VII

Źródło: Opracowanie na podstawie R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego.* (w): Haliżak E.M. (red.):

Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52. Warszawa 2016, s. 15

Obecny wyścig zbrojeń powoduje niewyobrażalny wzrost handlu bronią, jak również przemyt broni lekkiej, podręcznej, w którą można wyposażyć każdego żołnierza, a nawet terrorystę. Zdaniem autora nawet rejestrowana, kontrolowana i legalna sprzedaż broni nie poprawi znacznie bezpieczeństwa Europejczyków. Broń niesie za sobą śmierć zatem zagraża życiu, a co za tym idzie, poczuciu bezpieczeństwa. Wzrasta poczucie zagrożenia wśród mieszkańców Starego Kontynentu gdyż są oni świadomi faktu, iż pozyskanie broni nie stanowi problemu dla stron konfliktów zbrojnych czy terrorystów, a tosunkowo łatwy dostęp do broni palnej stanowi zagrożenie dla każdego z nas.

Terroryzm międzynarodowy

Zjawisko terroryzmu dotknęło Europę w latrach siedemdziesiątych ubiegłego stulecia[17]. Terroryzm posiada wiele definicji, jedna z nich mówi, żeterroryzm to nic innego jak: forma przemocy polegająca na dokładnie przemyślanej i przeanalizowanej akcji zastraszenia lub przymuszenia rządu danego państwa, czy też grup społecznych w celach politycznych, ekonomicznych, gospodarczych lub innych[18]. Współcześnie najpoważniejsze zagrożenie dla mieszkańców Europy (i nie tylko) stanowi terroryzm islamski z samozwańczym Państwem Islamskim (ISIS) na czele. Wspierany jest on głównie przez państwa islamskie ale zaangażowane w finansowanie terroryzmu są również państwa europejskie oraz osoby prywatne z całego świata[19].

Kiedy ludzkość wchodziła w XXI wiek, terroryzm od razu zaznaczył swą obecność poprzez:

– zamachy w Nowym Jorku i Waszyngtonie 11 września 2001 roku, w których zginęło około 3 000 osób i 300 funkcjonariuszy[20] (Al – Kaida);

– 11 marca 2004 zamach bombowy w Madrycie, w którym zginęło około 191 osób, a ponad 1900 zostało rannych (Al – Kaida);

zamach w Londynie 7 lipca 2005 roku pochłonął 52 ofiary i ponad 700rannych (Al – Kaida);

– zamach na redakcję tygodnika „Charlie Hebdo" w Paryżu 7 stycznia 2015 roku, zginęło w nim 12 osób i 11 zostało rannych[21] (ISIS);

– 18 marca 2015 roku w Tunisie ginie 23 turystów (ISIS);

– 2 kwietnia 2015 roku na Uniwersytecie w Garissie zamordowano 147 osób;

– 13 listopada 2015 roku nocne zamachy w Paryżu łącznie zginęło 129 osób, a 350 zostało rannych (ISIS);

– 22 marca 2016 roku Bruksela doszło do trzech skoordynowanych terrorystycznych zamachów bombowych przeprowadzonych podczas których

[17]R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego*(w): Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 17.
[18]W. Łepkowski (red.): *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego.* Warszawa 2010, s. 149.
[19]*https://zmianynaziemi.pl/wiadomosc/panstwo-islamskie-jest-finansowane-przez-40-panstw-swiata-oglosil-wladimir-putin* (pobrano: 27.08.2018, godz. 09:50)
[20]R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego*(w): Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52*. Warszawa 2016, s. 17.
[21]Ibidem.

zginęły 32 osoby i 3 zamachowców samobójców, a 316 osób zostało rannych (ISIS);

– 14 lipca 2016 roku Nicea w wyniku stratowania samochodem ciężarowym śmierć ponoszą 84 osoby, a 202 zostały ranne (ISIS);

– 19 grudnia 2016 roku Berlin pod kołami samochodu ginie 12 osób, a 48 zostało rannych (ISIS)[22].

Do wyżej wymienionych ataków terrorystycznych należy także doliczyć cyberataki, których począwszy od 2000 roku było wiele i miały one na celu naruszenie stanu bezpieczeństwa zaatakowanych państw, instytucji, przedsiębiorstw, a także pozyskanie tajnych informacji. Ataki te pociągnęły za sobą daleko idące skutki[23].Reasumując ówczesny terroryzm jest niewyobrażalnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa Europejczyków. Liczby zabitych oraz rannych mówią same za siebie. Należy również podkreślić, iż ostatnie ataki terrorystycznesą skierowane przede wszystkim w państwa należące do Unii Europejskiej.

Migracje

Świat, a w szczególności Europa od wielu wieków stanowi miejsce wędrówek i przemieszczaniasię ludności, plemion, społeczności, narodowości oraz mniejszości etnicznych. Dynamiczne zmiany zachodzące we współczesnym świecie spowodowały konieczność zdefiniowania wielu zjawisk, bezpośrednio lub pośrednio zagrażających ludzkiemu bezpieczeństwu. Zjawiskiem tym jest między innymi migracja, którą nieco przybliżono w niniejszym artykule [24]. Zatem czym jest migracja? Termin „migracja" wywodzi się z języka łacińskiego „migratio" i oznacza „przesiedlenie się". Współcześnie migracja definiowana jest jako przemieszczanie się „masowa wędrówka",ludnościw obrębie jednego lub więcej krajów w celu zmiany miejsca pobytu na pewien okres, bądź na stałe. Współczesną migrację powodują zazwyczaj czynniki religijne, etniczne, polityczne oraz ekonomiczne. Zgodnie z definicją zamieszczoną w słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego: migracja jest to legalne, jak również nielegalne przemieszczanie się ludności w celu uzyskania lepszych warunków bytowych lub też bardzo często uniknięcie prześladowań[25]. Z kolei Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego określa migrację jako: wędrówki ludności określające całokształt przemieszczeń prowadzących do stałej, jak również okresowej zmiany miejsca zamieszkania dotyczącej tych osób i z całą pewnością można określić je jako mobilność przestrzenną ludzi[26].Natomiast w sytuacji zagrożenia militarnego, czy wojny, migracja odnosi się wówczas do ludności wojennej i jest definiowana jako dobrowolne lub przymusowe przemieszczanie się ludności cywilnej w czasie wojny. Jednakże należy tu podkreślić, iż podczas wojny sformułowanie przemieszczanie się obejmuje między innymi: ucieczkę, ewakuację oraz wysiedlenie [27].

---

[22]Ibidem, s. 18.

[23]K. Jałoszyński, T. Aleksandrowicz, K. Wiciak (red.): *Bezpieczeństwo państwa a zagrożenie terroryzmem. Terroryzm na przełomie XX i XXI wieku. Tom 1*. Szczytno 2016, s. 221.

[24]Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy nr 16(3)/2015, s. 7.

[25]W. Łepkowski (red.): *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego.* Warszawa 2010, s. 65.

[26]*Materiały dydaktyczne Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego*

[27]*W. Łepkowski (red.): Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego.* Warszawa 2010, s. 65.

Europa od kilku boryka się lat z problemem migracji, a czynników determinujących napływ ludności jest coraz więcej. Poniżej przedstawiono kilka z nich:

– przyłączenie się Rosji do konfliktu z Syrią pod pretekstem walki z Państwem Islamskim (ISIS),

– olbrzymia tragedia ludności cywilnej w Syrii,

– stanowisko Unii Europejskiej w sprawie pomocy emigrantom nasilające falę uchodźców.

Trwający konflikt zbrojny w Syrii spowodował śmierć już ponad 511 000 osób[28], a 23 000 000 ludności cywilnej zmuszana została do opuszczenia swych domów i migracji do Europy lub tymczasowego zamieszkania w obozach w Turcji, Jordanii, czy Libanu[29]. Europa nie miała do czynienia z tak olbrzymim zagrożeniem w postaci migracji ludności od zakończenia II wojny światowej. Obecna sytuacja jest gigantycznym zagrożeniem dla państw europejskich, gdyż wraz z kontrowersyjnym problemem przyjmowania uchodźców rodzą się inne zagrożenia. Pojawiają się one na gruncie religijnym, etnicznym i kulturowym, rodzą również kłopoty natury ekonomicznej oraz socjalnej, a wszystko to sprzyja formowaniu się nowych grup terrorystycznych oraz organizacji przestępczych.

Zagrożenia cybernetyczne

Dynamiczny rozwój przemysłu i gospodarki spowodował znaczny rozwój technologiczny oraz informatyczny. Rozwój ten jest niewątpliwym dobrodziejstwem ale niesie za sobą również poważne zagrożenie, którym jest cyberterroryzm. Definiowany jest on jako politycznie motywowany atak , czy też groźba ataku na komputery, sieci wraz zsystemami teleinformacyjnymi w celu zniszczenia infrastruktury oraz zastraszenia lub także wymuszenia na rządzie i obywatelach daleko idących celów politycznych i społecznych. W szerszym znaczeniu można określić cyberterroryzm jako możliwość użycia Internetu do komunikowania się, propagandy i dezinformacji przez organizacje o charakterze terrorystycznym[30]. Mimo szerokiego wachlarza zabezpieczeń, zagrożenie cyberatakami wciąż wzrasta, a potencjalnymi ofiarami są wszyscy użytkownicy komputerów czy smartfonów. Do najbardziej powszechnych zagrożeń związanychz cyber-przestrzenią zalicza się:

– kradzież tożsamości,

– wyłudzenia danych osobowych,

– wyłudzenia środków finansowych,

– samobójstwa,

– cyberterroryzm,

– cyberbulling,

– zaburzenia psychiczne ofiar cyberataków.

Postęp technologiczny oraz udogodnienia z niego wynikające powodują, iż coraz więcej czasu spędzamy „w wirtualnym świecie". Za pomocą Internetu załatwiamy różne sprawy, pracujemy, uczymy się a także spędzamy wolny czas.

---

[28]*https://fakty.interia.pl/raporty/raport-wojna-w-syrii/aktualnosci/news-juz-pol-miliona-zabitych-w-wojnie-w-syrii,nId,2556019*(pobrano: 15.08.2018, godz. 15:15).

[29]Balicki, W. Necel (red.): *Kryzys migracyjny w Europie. Wyzwania etyczne, społeczno – kulturowe i etniczne.* Warszawa 2017, s. 7 – 13.

[30]R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego.*(w): Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 19.

Dla wielu z nas korzystanie z sieci jest nie tylko ułatwieniem życia ale również jego nieodłącznym elementem, bez którego nie potrafimy funkcjonować. Nie zawsze jesteśmy świadomi zagrożeń z tym związanych.

Nacjonalizm oraz konflikty o podłożu etnicznym

Wśród współczesnych zagrożeń europejskich społeczeństw znajduje się również nacjonalizm oraz wciąż narastające konflikty o podłożu etnicznym. Chcąc przyjrzeć się problemowi, należy szerzej przeanalizować pojęcie nacjonalizmu. W wąskim znaczeniu oznacza on jedną z klasycznych ideologii państw uprzemysłowionych, podkreślającą w nimwartość najwyższą i podporządkowanie innym wartościom obowiązującym w danym społeczeństwie.[31] W szerszym znaczeniu nacjonalizm można zdefiniować jako tendencję ideologiczną, a nie ideologię społeczną, traktującą naród jako wartość ważną, ale niekoniecznie najważniejszą[32].Geneza oraz ewolucja ideologii nacjonalistycznej stanowi przedmiot sporów wśród wielu badaczy i tak naprawdę nie ma konkretnej daty, kiedy ideologia nacjonalistyczna powstała w Europie, na jakich zasadach się rozwinęła oraz skąd wzięła swe korzenie[33]. W ówczesnej Europie nacjonalizm można dostrzec w nacji Szkotów oraz Macedończyków. Szkoci podobnie jak Irlandczycy, którzy po I wojnie światowej uzyskali autonomię narodową, preferują powrót do swoich celtyckich korzeni. Dużą rolę w ruchach nacjonalistycznych w Szkocji odgrywa Liga Celtycka założona w 1961 roku na czele z Radą Główną[34] koordynującą „działania kulturowe na szczeblu narodowym (z uwzględnieniem: Szkocji, Irlandii, Walii, Kornwalii, wyspy Man, a nawet francuskiej Bretanii)”[35]. Szkocki nacjonalizm uznaje się jako jego łagodniejszą odmianę gdyż łączy on szacunek do dziedzictwa przodków wraz z ideą ekologii oraz folkiem, mimo iż jej korzeni należy się dopatrywać w bractwach w mniejszym lub w większym stopniu nawiązujących do walki zbrojnej Szkotów z Anglikami o wolność.

Macedończycy to naród z tradycjami oraz bogatą historią sięgającą czasów starożytnych. Od samych początków swego istnienia była to nacja militarna, skupiająca na swoim terytorium fale migrujących ludów. Obecnie pomimo, iż Macedonia jako państwo istnieje i nazywana jest Byłą Jugosłowiańską Republiką Macedonii nadal prowadzi spór o granice z Grecją (jedynym państwem należącym do Unii Europejskiej, które nie uznało przynależności politycznej Macedonii). Równie istotny problem stanowi tu mniejszość albańska, tworząca przesiąknięte tradycją klany na terenie Macedonii [36]. Albańczycy mający dostęp do narodowego szkolnictwa, radia, telewizji, wszelkiej prasy i posiadający własnych przedstawicieli w administracji samorządowej oraz parlamentarnej, domagają się kolejnych ustępstw ze strony macedońskich władz, a radykalne odłamy separatystów dążą do oddzielenia części zachodniej państwa od Macedonii i utworzenia „wielkiej Albanii”.[37] Rozpatrując zagrożenia o podłożu etnicznym, należy podkreślić również

[31]R. Bäcker: *Kulturowe determinanty nacjonalizmów*. (w): M. Jeziński (red.): *Współczesne nacjonalizmy*. Toruń 2008, s. 7.
[32]Ibidem.
[33]K. Jaskułowski: *Nacjonalizm bez narodów. Nacjonalizm w koncepcjach anglosaskich nauk społecznych.* Wrocław 2009, s.28.
[34]W. Potkański: *Odrodzenie narodowe w Europie, na przełomie XX i XXI wieku, na przykładzie Szkocji i Macedonii.* (w): M. Jeziński (red.): *Współczesne nacjonalizmy.* Toruń 2008, s. 124.
[35]W. Potkański, op. cit., s. 124.
[36]Ibidem, s. 134.
[37]Ibidem.

problem Wielkiej Brytanii jaki stanowi reforma dewolucyjną[38] (czyli przypisanie wybieralnym organom regionalnym części uprawnień, które były zastrzeżone tylko dla parlamentu oraz rządu krajowego [39]). Reforma polega na tym, iż„nie prowadzi ona do stanu prawnego o charakterze niezmiennymi nieelastycznym, lecz jest dynamicznym procesem, którego ostatecznych skutków nie można jednoznacznie określić.”[40] Odnosiła się ona bezpośrednio do Szkocji, Walii oraz Irlandii Północnej i zdaniem naukowców znacznie osłabiła spoistość Zjednoczonego Królestwa w takich aspektach jak: uprawnienia, autonomię prawno – administarcyjną, zasięg geograficzny oraz uwarunkowania historyczne związane z odrębnością etniczną, kulturową oraz językową. Postępowanie mieszkańców Wielkiej Brytanii oraz ich nastawienie do mniejszości narodowych jest w ostatnich latach bardzo widoczne i jako przykład może posłużyć stosunek Anglików do Polaków, którzy osiedlili się w Wielkiej Brytanii w celach zarobkowych. Pojawiły się przypadki agresji, masowe pobicia Polaków, a także zwolnienia z pracy z błahych powodów. Analizując kwestię nacjonalizmu należy też wspomnieć o jego zróżnicowaniu, najbardziej widocznym na przykładzie Rosji. Widoczny jest tam nacjonalizm etniczny, kulturowy, religijny i wegetatywny, aw nieco mniejszym stopniu antysemityzm[41]. Rosjanie nie ukrywają swego negatywnego nastawienia do obcokrajowców, zwłaszcza do mieszkańców Stanów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej. Pozytywnym aspektem nacjonalizmu jest fakt, iż służy on formowaniu tożsamości narodowej i wspiera postawę obronną suwerenności państwa ale niestety częściej dostrzegalny jest jego negatywny wymiar, wspierający wojnyi prowokujący konflikty narodowościowe w społeczeństwach, co niewątpliwie wpływa na poczucie braku bezpieczeństwa.

Zagrożenia ekologiczne

Stosunkowo nowym aspektem bezpieczeństwa jest bezpieczeństwo ekologiczne, niezwykle istotne zarówno w relacjach międzyludzkich jaki również w międzynarodowych. Istnieje bardzo duża zależność pomiędzy zmianami ekologicznymi, a bezpieczeństwem danego państwa, czy też bezpieczeństwem międzynarodowym.[42] Bezpieczeństwo ekologiczne powinno się rozpatrywaćprzede wszystkim w poniższych aspektach:

– człowiek, a środowisko naturalne,

– świadome działania zapobiegające niekorzystnym dla ludzi zmianomekologicznym,

– eliminowanie trendów związanych z wszelkimi zmianamiw środowisku naturalnym,

– brak antyekologicznego działania ze strony innych państw,

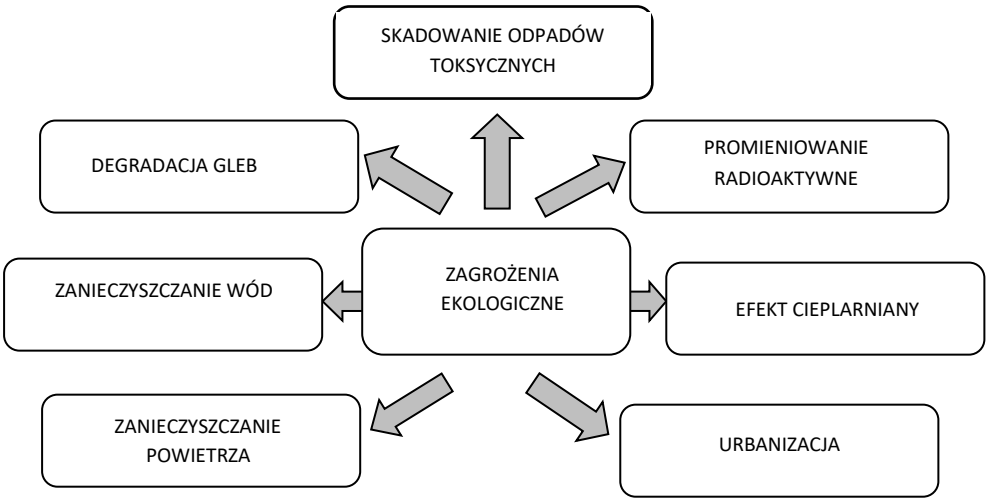
– ewolucja świadomości wpływu ekologii na dane społeczeństwo, stosunki społeczne oraz międzynarodowe.[43]

---

[38]B. H. Toszek: *Dewolucja jako element procesu dezintegracji państwowości brytyjskiej*. (w): M. Jeziński (red.): *Współczesne nacjonalizmy.* Toruń 2008, s. 142.
[39]Ibidem, s. 141 i 142.
[40]B. H. Toszek, op. cit., s. 142.
[41]R. Bäcker: *Współczesne rosyjskie nacjonalizmy*. (w): M. Jeziński (red.): *Współczesne nacjonalizmy.*Toruń 2008, s. 201.
[42]M. Pietraś: *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne.* Lublin 2000, s. 82.
[43]Ibidem, s. 82 – 85.

Bezpieczeństwo ekologiczne można określić jako „stan stosunków społecznych, w tym treści, form i sposobów organizacji stosunków międzynarodowych, który nie tylko ogranicza i eliminuje zagrożenia ekologiczne, lecz także promuje pozytywne działania, umożliwiając realizację wartości istotnych dla istnienia i rozwoju narodów i państw” [44].

Rysunek nr 4. Typologia zagrożeń ekologicznych

Źródło: Opracowanie własne.

Zanieczyszczenie powietrza stanowi jedno z najstarszych zjawisk związanych z zagrożeniami ekologicznymi. Istnieje ścisły związek pomiędzy „transgranicznym przemieszczaniem dwutlenku siarki, a zakwaszeniem wód w jeziorach mającym destrukcyjny wpływ na faunę i florę”[45]. W krajach europejskich problem zanieczyszczenia powietrza dotyczy przede wszystkim zanieczyszczeń dwutlenkiem siarki oraz tlenkami azotu. Niestety główne źródło emisji dwutlenku siarki stanowią kraje Europy Wschodniej w tym Polska.

Źródłem tlenków azotu są wszystkie kraje, w których motoryzacja stanowi podstawową formę transportu. Zanieczyszczenie wód analogicznie do zaniemczyszczenia powietrza związane jest ze skażeniem rzek, potoków i strumieni państw europejskich, jak również zanieczyszczeń stałych zbiorników wodnych, których powierzchnia nie należy tylko od jednego państwa[46]. Doskonały przykład stanowi tutaj Morze Bałtyckie, którego poziom wody od kilkunastu lat wzrasta i obejmuje nie tylko same brzegi lecz także zatoki, zalewy, przybrzeżne rzeki i jeziora (nawet do + 2,5 metra) [47]. Skutkiem tego będzie erozja brzegów i przenikanie wód słonych do wód gruntowych oraz podziemnych, co z kolei

[44]M. Pietraś, op. cit., s. 85.
[45]M. Pietraś, op. cit., s. 92.
[46]Ibidem, s. 101.
[47]S. Wiąckowski: *Ekologia ogólna.* Bydgoszcz – Kielce 2008, s. 351.

spowoduje bardzo duże zagrożenie skażeniem wody nadmorskiej urbanizacji. Rozwój przemysłowy państw europejskich niesie za sobą gigantyczny wzrost produkcji, urbanizacji oraz konsumpcji. Niestety szybki rozwój gospodarczy zwłaszcza państw Europy Zachodniej determinuje ogromny problemem składowania odpadów. Dotyczy on szczególnie odpadów przemysłu energetycznego, farmaceutycznego i chemicznego, bezpośrednio zagrażających życiu i zdrowiu mieszkańców. Zagrożeniem dla Europejczyków są również odpady radioaktywne (stare zapomniane już elektrownie jądrowe w miejscach wciąż zamieszkiwanych przez ludzi) oraz promieniowanie ultrafioletowe. Są one przyczyną wielu chorób, ślepoty oraz nowotworów skórnych. Podsumowując rozdział poświęcony zagrożeniom ekologicznym, nadmienić należy o ocieplaniu się klimatu. Od wielu lat obserwowany jest jego wzrost, a efekty bardzo niekorzystne dla życia ludzkiego. Najczęstszymi są:

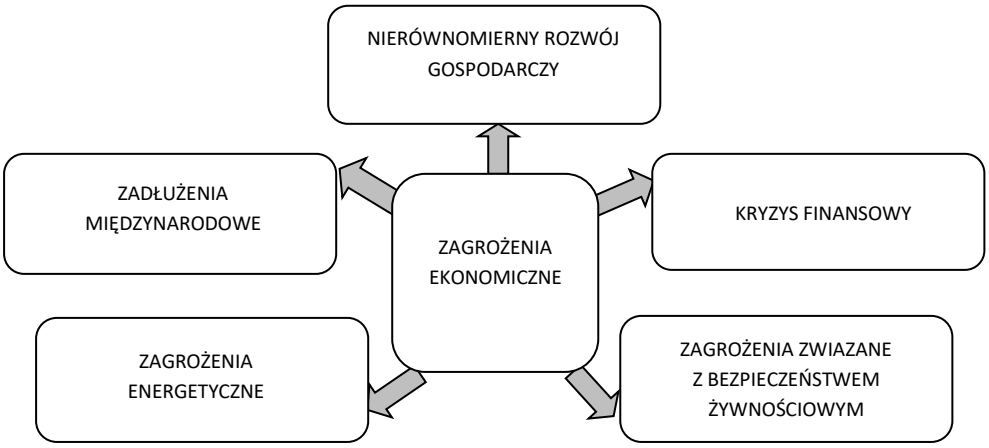
– erozja gleb,
– wzrost gazów szklarniowych[48],
– topnienie lądolodów,
– ekspansja termalna wód,
– obniżanie się lądów (Wenecja)[49],
– zagrożenie dla wysp, jako lądów oraz mieszkańców,
– zagrożenie dla ekosystemów (zatopienie nizin, bagien),
– cofnięcie się linii brzegowych,
– przenikanie słonych wód w głąb lądów,
– nieodwracalne zmiany w funkcjonowaniu oraz produktywności ekosystemów morskich.

Zagrożenia ekonomiczne i energetyczne

Rozwój wielu dziedzin współczesnego życia niesie za sobą wzrost znaczenia współzależności międzynarodowych. Zależności te przejawiają się między innymi w stosunkach gospodarczo – ekonomicznych. Kryzys ekonomiczny czy finansowy, sankcje oraz wszelkie restrykcje mają negatywny wpływ na bezpieczeństwo danego państwa, wspólnot czy euroregionów. W XXI wieku najbardziej odczuwalny był kryzys finansowy w 2008 roku, który mimo iż dotknął Stany Zjednoczone odczuwalny był nawet w Europie. Nastąpiło załamanie się zarówno europejskich jak i światowych rynków finansowych, co spowodowało wieloletni kryzys ekonomiczny w znacznym stopniu osłabiający gospodarkę wszystkich państw globu.

[48]Ibidem, s. 348.
[49]Ibidem, s. 349.

Rysunek nr 5. Zagrożenia ekonomiczne

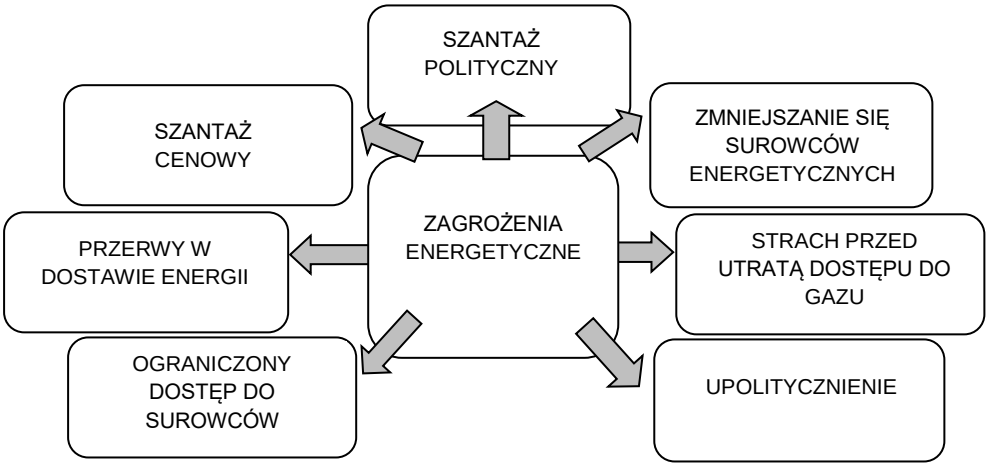

Źródło: R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego.* (w): Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 19.

Wszelkie zagrożenia ekonomiczne wpływają negatywnie na społeczeństwo każdego państwa oraz system jego bezpieczeństwa. Niezwykle istotne jest także zagrożenie bezpieczeństwa energetycznego. Kwestie tego zagrożenia należy rozpatrywać dwutorowo tj.: w kontekście państw nieposiadających wystarczających zasobów surowców energetycznych (ropy naftowej, gazu czy energii elektrycznej) stanowiących grupę konsumentów zmuszonych do importu oraz w kontekście państw będących producentami i eksporterami wyżej wymienionych surowców. W przypadku państw konsumenckich zagrożeniem będzie „przerwanie dostaw ropy czy gazu wraz ze skokowym wzrostem cen tych nośników energii”[50],natomiast dla państw będących producentami i eksporterami zagrożeniem będzie znaczne zmniejszenie zapotrzebowania.

[50]R. Zięba, op. cit., s. 20.

Rysunek nr 6. Powody powstawiania zagrożeń energetycznych w Europie

Źródło: Opracowanie na podstawie: R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego.* (w): Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 20

Unia Europejska jest zależna od Rosji będącej potentatem energetycznym zatem istotne są pozytywne relacje między tymi podmiotami gdyż mają one duże znaczenie w aspekcie bezpieczeństwa energetycznego Europejczyków. Podkreślenia wymaga też fakt, iż polityka energetyczna powiązana jest z ekologią oraz ochroną środowiska. Świadoma tych zależności Unia Europejska, usiłuje[51] „kształtować swoje bezpieczeństwo energetyczne łącznie z polityką klimatyczną, a wyrazem tego jest stawka na odnawialne źródła energii[52]. O strategicznym znaczeniu rurociągów ropy naftowej oraz gazu ziemnego świadczy również fakt, iż zakwalifikowano je do „potencjalnych elementów infrastruktury krytycznej, do której zgodnie z przepisami Unijnymi należą między innymi: instalacje i sieci energetyczne, w tym głownie: produkcja energii elektrycznej, ropy naftowej i gazu ziemnego, magazyny i rafinerie, a także system transmisji i dystrybucji."[53]

Streszczenie

Powyższy artykuł ukazuje różnorodność zagrożeń występujących (lub potencjalnych) w Europie jak również to, że ich występowanie zależne jest od wielu czynników. Problemy bezpieczeństwa znajdują się obecnie w centrum uwagi odbywających się debat politycznych, społecznych oraz ekonomicznych, a teoria życia człowieka wolnego od zagrożeń jest z wielu punktów widzenia nierealna. Niemożliwe jest wyeliminowanie wszystkich czynników determinujących

[51]R. Zięba: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego.*(w): Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.* Warszawa 2016, s. 20.
[52]Ibidem, s. 21.
[53]Marek H.: Bezpieczeństwo rurociągów ropy i gazu. Aspekty formalno – prawne. Poznań 2014, s. 9.

potencjalne zagrożenie ale zapewnienie każdemu człowiekowi prawa podmiotowego do bezpieczeństwa w dużym stopniu minimalizuje te czynniki. Efektywne jest również edukowanie społeczeństwa oraz pogłębianie jego świadomości w aspekcie potencjalnych zagrożeń co stanowi wąski wycinek niniejszego artkułu.

Słowa kluczowe: zagrożenia europejskie, bezpieczeństwo, stosunki międzynarodowe.

Summary

The above article shows the variety of threats present (or potential) in Europe as well as the fact that their occurrence depends on many factors. Security problems are currently at the center of attention of political, social and economic debates, and the theory of human lifefrom threats is unrealistic from many points of view. It is impossible to eliminate all factors that determine the potential threat but to provide every human individual right to security in the largely minimizes these factors. It is also effective to educate the public and deepen his or her awareness in the aspect of potential threats, which is a narrow part of this article.

Key words: European threats, security, international relations.

Bibliografia

Balicki J., Necel W. (red.): *Kryzys migracyjny w Europie. Wyzwania etyczne, społeczno – kulturowei etniczne.* Warszawa 2017

Brzezina J.M.: *Atak dronów*. Warszawa 2013

Chodyński A.: *Ekologiczne aspekty zarządzania rozwojem przedsiębiorstw i regionów.* Kraków 2011

Godlewska E., Lesińska – Staszczuk M. (red.): *Mniejszości narodowe w państwach Unii Europejskiej. Stan prawny i faktyczny.* Lublin 2013

http://stosunki-miedzynarodowe.pl/slownik/63-p/696-proliferacja

http://www.dw.com/pl/raport-sipri-mocarstwa-atomowe-inwestuj%C4%85-miliardy-w-modernizacj%C4%99-broni-j%C4%85drowej/a-39526113

Jagiełło E., Liba J., Grądzka – Tys A. (red.): *Orientacje i przedsięwzięcia w edukacji współczesnego społeczeństwa.* Siedlce 2017

Jałoszyński K., Aleksandrowicz T., Wiciak K. (red.): *Bezpieczeństwo państwa a zagrożenie terroryzmem. Terroryzm na przełomie XX i XXI wieku. Tom 1.* Szczytno 2016

Jaskułowski K.: *Nacjonalizm bez narodów. Nacjonalizm w koncepcjach anglosaskich nauk społecznych.* Wrocław 2009

Jeziński M. (red.): *Współczesne nacjonalizmy*. Toruń 2008

Konopski L.: *Historia broni chemicznej*. Warszawa 2009

Kryłowicz M.(red.): *Bezpieczeństwo dawniej i dziś. Świat – Europa – Polska. Rok i numer 2/2016. Numer specjalny.* Poznań 2016

Lisiecki M., Raczkowska – Lipińska M. (red.): *Zarządzanie bezpieczeństwem w Unii Europejskiej wobec globalnych zagrożeń.* Józefów 2008

Łepkowski W. (red.): *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*. Warszawa 2010

Marek H.: *Bezpieczeństwo rurociągów ropy i gazu. Aspekty formalno – prawne*. Poznań 2014

Marszałek M., Limanowski J.T. (red.): *Zwalczanie terroryzmu.* Warszawa 2014

Mickiewicz P. (red.): *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 2010/2011*. Wrocław 2011
Musiał – Karg M. (red.): *Bezpieczeństwo Europy i Unii Europejskiej w czasach kryzysu.* Poznań 2016
Pietraś M.: *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne.* Lublin 2000
Shirreff R.: 2017 *Wojna z Rosją.* Kot R. (tłum.) Poznań 2016
Szuniewicz M.: *Łączenie rodzin cudzoziemców. Studium prawno-międzynarodowe*. Gdynia 2014
Wiąckowski S.: *Ekologia ogólna*. Bydgoszcz – Kielce 2008
Zięba R.: *Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego*.Haliżak E.M. (red.): *Stosunki Międzynarodowe – International Relations nr 3 Tom 52.*Warszawa 2016
Zych J. (red.): *Studia przypadków badaniach bezpieczeństwa 2.* Poznań 2016

Piotr BUDZYŃ
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
Wydział Politologii

PROCES REKRUTACJI PROWADZONY DO SIŁ ZBROJNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Wstęp

Proces rekrutacji jest istotnym a zarazem zasadniczym elementem funkcjonowania każdej jednostki organizacyjnej. Komponentem całościowego procesu zarządzania zasobami ludzkimi (ZZL) jest podmiotowy interdyscyplinarny charakter materii, w kontekście łączenia wszelakich dziedzin odnoszących się do sprawnego kierowania zespołami pracowniczymi. W pracy poruszono temat rekrutacji ukierunkowanej na systemy bezpieczeństwa państwa z podkreśleniem znaczenia Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej, jako gwaranta utrzymania suwerenności i nienaruszalności terytorialnej. Wpływ powoływania żołnierzy w ramach korpusów dowódczych, wykonawczych oraz pracowników cywilnych może rzutować na strategiczne decyzje warunkujące przetrwanie państwa oraz jego obywateli.

Podstawy teoretyczne ZZL

Najważniejszym pojęciem w niniejszej pracy jest zarządzanie zasobami ludzkimi. Jest ono rozumiane jako strategiczne, spójne i wszechstronne spojrzenie na problemy związane z kierowaniem i rozwojem zasobów ludzkich w ramach struktur przedsiębiorstw, przy czym każdy aspekt tego procesu stanowi istotny element zarządzania organizacją jako całością.[1]

W publikacjach, wielu badaczy tworzy własne definicje zarządzania zasobami ludzkimi, a także różnorodne elementy nakładające się na trafne zrozumienie problematyki. Proces ZZL można podzielić na dwie kategorie. Pierwszą jest uwidocznienie wspomnianego ogólnego nadzoru, pozostające w kompetencji szefa jednostki organizacyjnej (właściciela, komendanta, prezesa, dyrektora, kierownika itd.), a także sprecyzowanie warunków pracy podwładnego. Zdaniem autorów ogląd na wykonywaną pracę sytuuje się na pierwszym planie. Dopełnieniem są elementy składowe: planowania i obsady stanowisk; gwarancja, uzupełnienia kwalifikacji; tworzenie poprawnych stosunków interpersonalnych; zapewnienie, normowanie warunków bezpieczeństwa i higieny pracy; sprawiedliwe wynagradzanie.[2]Drugą jest odpowiednie dysponowanie zasobami ludzkimi (nastawienie na przyciąganie, samorozwój jednostki w kontekście wydolnej siły roboczej).[3]

Ważnym elementem ZZL jest planowanie zasobów ludzkich. Jest to najdłuższy a zarazem najważniejszy proces wyodrębniany przez środowiska naukowe. Warunkuje zaspokojenie wymogów personalnych w kategorii jako-

---

[1]Amstrong M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategia i działanie*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1996.
[2]Pocztowski A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi, Strategie - Procesy - Metody*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008.
[3]Griffin R., *Podstawy zarządzania organizacjami,* PWN, Warszawa 1998.

ściowej i ilościowej oraz założoną standaryzację pomiędzy statusem obecnym a pożądanym. Celowością elementu składowego jest również hipotetyczne prognozowanie strategii rozwoju jednostki organizacyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem zapotrzebowania na zasoby ludzkie. Działania obejmują obszary: zatrudniania i zwalniania kadry pracowniczej w ujęciu bieżącym a także planistycznym; oceny pracownika (z uwzględnieniem metod relatywnych bądź absolutnych) umożliwiające wyszczególnienie kryteriów umiejętności i stanu pożądanego; wynagradzania w kontekście sprawdzonej formy motywowania; rozwoju personelu w presumpcji ukierunkowania na przyszłe strategie rozwojowe organizacji.[4]

Reforma związana z profesjonalizacją i modernizacją Sił Zbrojnych RP w latach 2008 – 2010

Wyznacznikiem wszelakich zmian dokonywanych w obrębie struktur Sił Zbrojnych, jest ogląd na strategicznego gwaranta bezpieczeństwa Polski. Do strategicznych gwarantów można zaliczyć: Sojusz Północnoatlantycki (NATO), Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ), a także działalność w ramach Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) w ujęciu członkostwa w instytucji regionalnej – Unii Europejskiej. Współpraca w zakresie paktu o charakterze prawno-wojskowym systematyzuje i wywiera wpływ na ciągłe udoskonalenia wojska, w stosunku do postępowych rodzajów zagrożeń i zmiennych wyzwań związanych z ewolucją społeczną, technologiczną i militarną.[5] Zastosowane owych reguł to zmiana całościowych iilościowych przekształceń strukturalnych na jakościowe inwestowanie w zasoby ludzkie czy też kadrowe. Zdaniem ówczesnego rządu, wszelakie reorganizacje winny prowadzić do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego Rzeczpospolitej Polskiej.

Ważnym elementem w procesie dalszego rozwoju Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej była reforma przyjęta na lata 2008 – 2010 oparta o tzw. profesjonalizację i modernizację związana z całościowym uzawodowieniem armii. Ostatni pobór w myśl już znowelizowanej Ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczpospolitej Polskiej z 1967 roku odbył się w 2008 roku, w zakresie legislacyjnym. Prawnie został zniesiony z dniem 1 stycznia 2010 roku. Zastąpiono dotychczas obowiązującą zasadniczą służbę wojskową, ochotniczą służbą wojskową, opartą o dobrowolność i chęć pełnienia obowiązków w strukturach Sił Zbrojnych. Względem mężczyzn, którzy ukończyli 18 rok życia zastosowano ewidencjonowanie, warunkujące rezerwy i przydziały mobilizacyjne na potrzeby Narodowych Sił Rezerwowych. Owy rejestr osób wezwanych prowadzi właściwy miejscowo przedstawiciel władzy terenowej wójt, burmistrz lub prezydent miasta.[6]

Program profesjonalizacji Sił Zbrojnych podzielono na trzy etapy, wyróżniające skonkretyzowane cele wytyczające sztywne ramy czasowe obligujące do ich realizacji. Pierwszy z nich obowiązujący do dnia 31 grudnia 2008 roku, znacznie ograniczał już wspomniany (powszechny) pobór powołanych osób

[4]Kostera M., Zarządzanie personelem, PWE, Warszawa 1997,s.43.
[5]Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczpospolitej Polskiej z 2014 roku, Warszawa 2014.
[6]Ustawa z dnia 27 listopada 1976 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczpospolitej Polskiej (Dz. U. 2017, poz. 1430, z późn. zm.).

do pełnienia zasadniczej służby wojskowej. W realnym przełożeniu konskrypcje, ograniczono połowicznie odpowiednio do każdorazowego województwa. Drugi etap założony do dnia 31 grudnia 2009 roku uwzględniał formę nowelizacyjną, w perspektywie możliwości służby w trybie ochotniczym, (znosząc w/w. obowiązkowy pobór), określony w aktach prawnych mianem służby przygotowawczej, bądź (już wcześniej działającej) służby kandydackiej.[7] Ostatni trzeci etap wyznaczony do realizacji z dniem 30 grudnia 2010 rokuznacznie nie odbiegał od poprzedzającego. Kontynuował daleko idące zmiany jednak bez uwzględnienia powszechnego poboru, gdyż ten w rozumieniu Ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczpospolitej Polskiej został bezterminowo zawieszony.[8]

Istotną kwestią w całości podejmowanych działań było znaczne ograniczenie liczebności Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej. Na potrzeby niniejszego opracowania autor przyjął kategorię unormowaną na 120 tysięcy osób (w tym) żołnierzy czynnej służby wojskowej, a także Narodowych Sił Rezerwowych, poszczególne środowiska wliczają w określone dane również pracowników cywilnych. W rzeczywistości ilość żołnierzy pełniących czynną służbę plasuję się w okolicach 100 tysięcy, a liczba odbywających szkolenie to około 4 tysiące.[9] W rozróżnieniu na korpusy osobowe najliczebniejszą grupę, a zarazem trzon polskich Sił Zbrojnych tworzą podoficerowie w ilości około 43 tysięcy,następnie szeregowi 33 300 oraz oficerowie około 23 tysiące żołnierzy. Masowe redukcje zatrudnienia w resorcie Ministerstwa Obrony Narodowej (MON) spowodowały cykliczną rekonwersję[10] żołnierzy. Doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy, możliwość organizacji praktyk i stażów zawodowych miało za zadanie przygotowanie do ewentualnego zatrudnienia w instytucjach pozawojskowych.[11]

Ważność wymienionych przedsięwzięć wykazała natychmiastowa weryfikacja dokonań, przeprowadzona przez Najwyższą Izbę Kontroli (NIK). Niezależny Raport, w rozumieniu ogólnych przygotowań prawno-legislacyjnych (związanych z nowelizacjami aktów prawnych), został oceniony pozytywnie jednak niepra-widłowość wykazały uchybienia terminowe. Likwidacja (powszechnego poboru) została zaklasyfikowana pozytywnie, leczznacząca negacja wyodrębniła brak ciągłości szkolenia rezerw mobilizacyjnych. W ramach redukcji etatów weryfikacja uwzględniła prawidłowość jednak ze znaczącą obawą o faktyczną możliwość mobilizacji i dostępnego potencjału bezpieczeństwa. Kwestia Narodowych Sił Rezerwowych do 2011 roku nie uzupełniła całościowego założonego strategicznego planu (niewykonanie wynosiło około 40%). Reasumpcja kontroli postawiła wyraźne postulaty zakładające jak najszybsze uzupełnienie braków

[7]Ibidem.

[8]Wymienne stosowanie określeń: zniesiony też zawieszony w odniesieniu do poboru jest kwestią sporną dla środowisk wojskowych czy też prawniczych. Zawieszenie (w owym kontekście) dotyczy czasowego braku podejmowanych zamierzonych działa zaś zniesienie bezterminowych.

[9]Ministerstwo Obrony Narodowej, www.wp.mil.pl (dostęp: 8.05. 2018 r.).

[10]Pomoc w przekwalifikowaniu zawodowym. W Siłach Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej, proces stworzono początkowo w celu pomocy żołnierzom, którym przysługiwały świadczenia emerytalne na ewentualną zmianę zawodu. W okresie opisywanej modernizacji i profesjonalizacji wojska, wsparcie udzielane było osobom zwolnionym.

[11]Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 13 czerwca 2011 roku w sprawie pomocy w zakresie doradztwa zawodowego, przekwalifikowania, pośrednictwa pracy i odbywania praktyk zawodowych, (Dz. U. z 2010 r. Nr 90, poz. 593, z późn. zm.).

wyposażenia w rozumieniu techniczno-technologicznym, restrukturyzacji planu Narodowych Sił Rezerwowych w inklinacjach samodzielnej i niezależnej formacji gotowej do realizacji postawionych zadań i przedsięwzięć oraz przygotowywania realnego i sprawnego systemu strategicznego planowania rezerwami na wypadek konfliktu zbrojnego.[12]

Szkolenie żołnierzy zawodowych w instytucjach podległych MON

W związku z zapotrzebowaniem kadrowym poszczególnych rodzajów Sił Zbrojnych, funkcjonują powołane instytucje szkoleniowe, kształcące kolejne korpusy osobowe żołnierzy. Można tutaj wyróżnić uczelnie wojskowe, szkoły wyższe kształcące personel na potrzeby korpusu oficerów. Model kształcenia jest przeznaczony dla absolwentów szkół ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych (tj. licea, technika). Wymogiem jest pozytywne zaliczenie ostatniego roku nauki, zdanie egzaminu dojrzałości oraz pomyślne zaliczenie testów fizycznych. W czasie ślubowania akademickiego oprócz standardowej procedury nadania statutu studenta otrzymują mianowanie na stopień podoficerski (podchorążego). Następnie w toku kształcenia na poziomie studiów pierwszego i drugiego stopnia awansują na wyższe stopnie podoficerskie. W ramach zakończenia ostatniego roku studiów uzupełniających, osoby przystępują do uroczystego mianowania na pierwszy stopień oficerski tj. podporucznika bądź podporucznika marynarki. Omawiany tok kształcenia odbywa się w szkołach i uczelniach podległych zwierzchnictwu Ministerstwa Obrony Narodowej:

- Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego w Warszawie;
- Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni;
- Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych w Dęblinie;
- Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. gen Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu;
- Wydział Wojskowo-Lekarski Uniwersytetu Medycznego w Łodzi.[13]

Ponadto w ramach kształcenia oficerów istnieją tzw. ,,studium oficerskie", prowadzone przez wspomnianą Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych w Dęblinie oraz Wyższą Szkołę Oficerską Wojsk Lądowych im. gen Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu. Stanowią one swoiste dopełnienie braków kadrowych oraz zapotrzebowania Sił Zbrojnych. Oferta edukacyjna skierowana jest zarówno do żołnierzy zawodowych oraz środowiska cywilnego. Wynosi ona, w zależności od kategorii, odpowiednio: 3 miesiące w korpusach osobowych medycznym oraz duszpasterskim; 6 miesięcy dla podoficerów zawodowych, aspirujących do objęcia stanowiska dowódcy plutonu oraz orkiestry i zespołów eskadrowych; 8,5 miesięczne, skierowanie do osób w korpusach wymiaru sprawiedliwości, finansów i rachunkowości; 12 miesięczne, (pełne szkolenie) przeznaczone dla szeregowych zawodowych oraz osób cywilnych.

Inną formą szkolenia są Szkoły Podoficerskie kształcące personel na potrzeby korpusu podoficerów. Model nauczania przeznaczony jest dla

[12]Raport Najwyższej Izby Kontroli o Stanie profesjonalizacji Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej na przykładzie wybranych jednostek wojskowych(Nr ewid. 173/2011/P10/086/KON).
[13]Woźny A., Wojsko w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa - zajęcia dydaktyczne, Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków 2016.

żołnierzy (szeregowych) zawodowych oraz (okazjonalnie) dla środowisk cywilnych. Na określone przyjęcie kandydata wnioskuje szef danej jednostki organizacyjnej wraz z załączeniem (rozkazu) na wyznaczenie konkretnego stanowiska służbowego w korpusie podoficerów, w zakresie zastępcy dowódcy plutonu. Specyfika wstępnej kwalifikacji obejmuje pomyślnie zdany egzaminy z wiedzy ogólnej dotyczącej wojska polskiego, z wybranego języka obcego oraz sprawności fizycznej. Powyższy tok kształcenia realizowany jest w niżej wymienionych szkołach:

- Szkoła Podoficerska Wojsk Lądowych w Poznaniu;
- Szkoła Podoficerska Sił Powietrznych w Dęblinie;
- Szkoła Podoficerska Marynarki Wojennej w Ustce;
- Wojskowe Centrum Kształcenia Służb Medycznych w Łodzi.

Ostatnią formą jest kształcenie szeregowych zawodowych. Odbywa się ono we wszystkich wyżej wymienionych jednostkach szkolenia. Prognozowane rozszerzenie opisywanego korpusu jest elementem strategicznym dalszego prężnego funkcjonowania i dalszego rozwoju poszczególnych rodzajów Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej. Począwszy od szkół wyższych podległych Ministerstwu Obrony Narodowej, poprzez Centra Szkolenia oraz w specjalistyczne jednostki wojskowe, odpowiednich dla aktualnego ulokowania wg klasyfikacji garnizonów.

Szkolenie żołnierzy rezerwy

Charakterystyka opisanej powszechnej, zasadniczej służby wojskowej została zniesiona w związku z opisaną reformą wojska. Jednak uzawodowienie armii nie zniosło obowiązku powszechnej obrony Rzeczpospolitej Polskiej. Najistotniejsza zmiana dotyczyła przekształcenia poboru do zasadniczej służby wojskowej, elementem ochotniczego jej odbycia.[14] W związku z prowadzeniem ewidencji przez właściwe miejscowo organy samorządowe, kwalifikacja osobowa jest obowiązkowa dla mężczyzn (może być przeprowadzana w stosunku do kobiet), którzy po ukończeniu osiemnastego roku życia oraz tzw. ,,zdatności do służby" wyrazili dobrowolnie chęć jej pełnienia.[15]

W przypadku absolwentów szkół wyższych (legitymujących się dyplomem lub zaświadczeniem ukończenia) w razie odwieszenia powszechnego poboru wojskowego, następuje (najpóźniej w okresie do ośmiu miesięcy), powołanie ich na odbycie przeszkolenia. Czas trwania sprecyzowany został do trzech miesięcy (z możliwością przedłużenia na szkolenia specjalistyczne).

Osobna kwestia dotyczy (ochotniczej) służby przygotowawczej (prowadzonej obecnie w czasie zawieszonego poboru). Przydział oraz zapotrzebowanie wyznacza Sztab Generalny Wojska Polskiego wysyłając rozkazy (miejsca) do Wojewódzkich Sztabów Wojskowych, które za pomocą Wojskowych Komend Uzupełnień powołują osoby zainteresowane. Kandydaci niezobowiązani mogą samodzielnie zgłosić się do właściwych miejscowo Komend z wnioskiem na odbycie ww. służby. Warunkiem uczestnictwa w przeszkoleniu jest: nie-karalność sądowa, polskie obywatelstwo, zdolności psychiczne i fizyczne, osiągniecie pełnoletniości oraz wykształcenie odpowiednie do korpusów

[14]Ustawa z dnia 27 listopada 1967 roku, *op. cit.*
[15]Ibidem.

osobowych. Na potrzeby wyodrębnionych korpusów warunkowane jest wykształcenie: wyższe (oficerowie), średnie (podoficerowie), gimnazjalne lub ponadpodstawowe (szeregowi). Szkolenia z rozróżnieniem poszczególnych kategorii pokrywają się systemem doskonalenia zawodowych żołnierzy.[16]

Pierwszym etapem procesu rekrutacji jest wypełnienie kwestionariusza we właściwej miejscowo Wojskowej Komendzie Uzupełnień, w obecności pracownika administracyjnego wojska. Poświadczenie nieprawdy w dokumencie grozi odpowiednio do kodeksu karnego odpowiedzialnością karną.[17]Istotną kwestią jest określenie siedziby Wojskowego Komendanta Uzupełnień a także wybór korpusu. Załączniki to informacje o posiadanych kwalifikacjach kandydata związane z posiadanym wykształceniem a także dodatkowe umiejętności, kursy i certyfikaty. Po zweryfikowaniu treści pracownik administracyjny wzywa osobę na rozmowę rekrutacyjną. Kolejnym etapem jest pozytywna weryfikacja wniosku i skierowaniekandydatka na padania psychologiczne. W ramach badań, pacjent rozwiązuje testy ustalające refleks, spostrzegawczość i predyspozycje psychofizyczne na wniosek Wojewódzkiej Komisji Lekarskiej. Następnie po pozytywnej kwalifikacji przeprowadzonej przez wojewódzką poradnie, kandydat otrzymuje Kartę powołania, na służbę przygotowawczą, na skonkretyzowany korpus osobowy, oraz przewidywaną specjalność wojskową.[18] W trakcie szkolenia elew (osoba kształcąca się na potrzeby korpusu szeregowych), kadet (osoba kształcąca się na potrzeby korpusu podoficerów) lub starszy chorąży sztabowy (osoba kształcąca się na potrzeby korpusu oficerów) pobiera stosowne wynagrodzenie przewidziane przez resort Obrony Narodowej. Na końcu przystępuje do egzaminu na adekwatny do służby stopień wojskowy.[19]

Po zakończonym szkoleniu żołnierz zostaje przeniesiony do rezerwy (dodatkowo otrzymując przydział kryzysowy) oraz uzyskuje możliwość podpisania kontraktu z Narodowymi Siłami Rezerwowymi.W ramach struktur NSR zostaje powoływany na tzw. coroczne ,,ćwiczenia rotacyjne", gdzie dzięki podniesieniu kwalifikacji zyskuje możliwość awansu na wyższy stopień.[20] Będąc w rezerwie kadrowej może starać się o przeniesienie do zawodowej służby wojskowej.

Podsumowanie

Analiza zarządzania zasobami ludzkimi, (a w szczególności procesu rekrutacji) prowadzonej na potrzeby Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej jest jednym z najważniejszych strategicznych decyzji podejmowanych w ramach całościowego procesu funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa państwa. Działania kadrowe w opisywanych metodach nie ograniczają się jedynie do czynności administracyjnych. Poprzez specyfikę instytucjonalną weryfikują potencjalnego kandydata w oglądzie na zdatność fizyczną a także psychologiczną na przyszłe zajmowane stanowisko pracy. W odróżnieniu od sektora prywatnego, system rekrutacji wojskowej nie opiera się o posiadane umiejętności z zakresu specjalistycznej wiedzy czy umiejętności. Stawia przede wszystkim na wnikliwą analizę ewentualnych przeciwwskazań zdrowotnych do wykonywania zleconych obo-

[16]Ibidem.
[17]Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks Karny (Dz. U. 2017, poz. 2204, z późn. zm.).
[18]Wojskowa Komenda Uzupełnień, *http://wkuplock.wp.mil.pl*(dostęp: 8.05. 2018 r.).
[19]Ustawa z dnia 27 listopada 1967 roku, *op. cit.*
[20]Ibidem.

wiązków służbowych. Niemiarodajna kontrola kompetencji i predyspozycji zawodowych, rzutuje na efektywność piastowanego stanowiska oraz ukierunkowanie na potencjalnego kandydata na ,,odgórne"zapotrzebowanie dla właściwych rodzaj Sił Zbrojnych. Braki osobowe w poszczególnych korpusach zawodowych nie dają zainteresowanym możliwości wyboru chociażby rodzaju służby przygotowawczej oraz specjalizacji zawodowej.

Streszczenie

W artykule poruszono kwestię zarządzania zasobami ludzkimi (ZZL). Przedstawiono najważniejsze definicje (zarządzanie zasobami ludzkimi, planowanie zasobów ludzkich) oraz kategorie procesu ZZL. Opisano reformę Sił Zbrojnych RP w aspekcie profesjonalizacji armii. Przybliżono formy szkolenia żołnierzy zawodowych (uczelnie wyższe, szkoły podoficerskie) oraz żołnierzy rezerwy.

Słowa kluczowe: zarządzanie, zasoby ludzkie, Siły Zbrojne RP, metody kształcenia

Summary

The article discusses the issue of human resources management (HRM). The most important definitions (human resources management, human resources planning) and categories of the HRM process are presented. The reform of the Polish Armed Forces in the aspect of the professionalization of the army was described. The forms of training of professional soldiers (universities, non-commissioned officers' schools) and soldiers of the reserve were presented.

Key words: management, Human Resources, Polish Armed Forces, education methods

Bibliografia

Amstrong M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategia i działanie*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1996

Griffin R., *Podstawy zarządzania organizacjami*, PWN, Warszawa 1998

M. Kostera, Zarządzanie personelem, PWE, Warszawa 1997,s.43

Ministerstwo Obrony Narodowej, *www.wp.mil.pl* (dostęp: 8.05. 2018 r.)

Pocztowski A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi, Strategie - Procesy - Metody*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008

Raport Najwyższej Izby Kontroli o Stanie profesjonalizacji Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej na przykładzie wybranych jednostek wojskowych (Nr ewid. 173/2011/P10/086/KON)

Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej zdnia 13 czerwca 2011 roku w sprawie pomocy w zakresie doradztwa zawodowego, przekwalifikowania, pośrednictwa pracy i odbywania praktyk zawodowych, (Dz. U. z 2010 r. Nr 90, poz. 593, z późn. zm.)

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczpospolitej Polskiej z 2014 roku, Warszawa 2014

Ustawa z dnia 27 listopada 1976 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczpospolitej Polskiej (Dz. U. 2017, poz. 1430, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks Karny (Dz. U. 2017, poz. 2204, z późn. zm.)

Wojskowa Komenda Uzupełnień, *http://wkuplock.wp.mil.pl* (dostęp: 8.05. 2018 r.)
Woźny A., *Wojsko w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa - zajęcia dydaktyczne*, Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków 2016

Adam PROKOPCZYK
Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu
Wydział Wychowania Fizycznego Sportu i Rehabilitacji
Zakład Sportów i Edukacji Obronnej"

PRYWATNE FIRMY MILITARNE – NORMATYWNE UWARUNKOWANIA FUNKCJONOWANIA W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

Wstęp

Tematyka drugiego artykułu z serii o Private Military Companies (PMC's/PMF's[1]) dotyczy działalności w świetle prawa międzynarodowego. „Private Military Companies to prywatne i hierarchicznie zorganizowane przedsiębiorstwa w postaci ponadnarodowej, powstałe i działające w granicach, odpowiedniego terytorialnie do siedziby firmy, państwa. Firmy te realizują na podstawie kontraktu, bezpośrednie lub pośrednie działania o charakterze militarnym, których głównym celem jest osiągnięcie zysku z prowadzonej działalności".[2] Mając na uwadze charakter działalności tych podmiotów oraz brak wiążących unormowań w prawie międzynarodowym, autor analizuje akty prawa międzynarodowego, przedstawia działalność prywatnych firm wojskowych w myśl międzynarodowej legislatywy, a także poszukuje odpowiedzi na pytania o odpowiedzialność tych firm za międzynarodowe akty bezprawne i s*tatus należny pracownikom PMF's na arenie międzynarodowej.*

Poszukując logicznej implikacji, która daje całościowy obraz funkcjonowania PMC's we współczesnych realiach międzynarodowych, dokonano analizy i syntezy wybranych dokumentów i aktów prawa międzynarodowego. Przy użyciu metody abstrahowania wyeksponowaniu ulega klucz przedmiotu badań, a pominięte elementy któregokolwiek prawa krajowego (istotnego w aspekcie rzeczywistym, jednak bezprzedmiotowego w niniejszych rozważaniach). W końcowej części artykułu autor zawarł wnioski i rekomendacje, które mogą być podstawą do dyskusji nad szerszym unormowaniem opisanego problemu.

Działalność PMC's w świetle prawa międzynarodowego

Praca w tej części zostanie oparta na wydanych dokumentach i aktach prawa międzynarodowego, które w sposób pośredni lub bezpośredni związane są z prezentowaną tematyką. Zaprezentowane i zanalizowane zostaną wybrane fragmenty: III i IV Konwencji Genewskiej, I Protokołu Dodatkowego do Konwencji Genewskich oraz Dokumentu Montreux.

III Konwencja Genewska o traktowaniu jeńców wojennych IIV Konwencja Genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny to najstarsze dokumenty prawa międzynarodowego, w których można odnaleźć zapisy pośrednio odnoszące się do prywatnych firm wojskowych oraz ich pracowników. Obie te konwencje uchwalone zostały 12 sierpnia 1949 roku i są aktualne oraz stosowane (przynajmniej w większości wojen prowadzonych w świecie cywilizowanym)

[1]W literaturze anglojęzycznej zamiennie występują terminy Private Military Companies, Private Military Corporations, Private Military Firms, które znaczeniowo rozumiane są tożsamo.
[2]A. Prokopczyk, *Prywatne firmy militarnew ujęciu historycznym, teoretycznym i praktycznym* [w:] „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa".2018, nr 1 (38), s.124.

współcześnie.[3] Jako, że ani firmy ani pracownicy firm tego typu nie posiadają określonego, skodyfikowanego, statusu przypisanego dla swojej działalności rozpatrywać ją można na różne sposoby, stąd utylitarne w powyższych rozważaniach stają się obie konwencje.

W III Konwencji znajdują się zapisy dotyczące traktowania jeńców wojennych, definiowania osób, którym należny jest taki status oraz wskazania ich praw w razie dostania się pod władzę nieprzyjaciela.

IV Konwencja dotyczy natomiast osób cywilnych, zachowania się na terenach i obiektach cywilnych, sposobów postępowania z nimi i zakres ochrony im przysługujący. Zawarte są również zapisy wskazujące zachowania zabronione w odniesieniu do osób cywilnych.

Rozwinięciem prawnym do konwencji genewskich jest I Protokół Dodatkowy dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. Doprecyzowane są w nim kwestie związane z atakami na ludność cywilną, szpitale i obiekty cywilne. Precyzuje również stosowanie metod i ich wpływ na środowisko naturalne oraz nadawanie statusu najemnika.[4]

Jedynym dotychczas dokumentem międzynarodowym związanym bezpośrednio z działalnością PMC's jest Dokument Montreux. Został on stworzony 17 września 2008 roku i jest pierwszym dokumentem o znaczeniu międzynarodowym, który pozwala określić, jak międzynarodowe prawo stosuje się do działalności prywatnych firm wojskowych i ochroniarskich (PSC's[5]), działających w strefie konfliktu zbrojnego. Zawiera on zestaw dobrych praktyk, które mają na celu pomóc państwu podjąć działania na poziomie krajowym, w celu wypełnienia swoich zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.[6] Należy jednak zaznaczyć, że jest to tylko dokument międzynarodowy nie niosący za sobą żadnych konsekwencji, w razie nie zastosowania się do niego.

Odpowiedzialność PMC's za międzynarodowe akty bezprawne

Mimo, że tego typu działalność jest coraz popularniejsza i w ostatnich latach coraz częściej sięga się po tego typu usługi, w międzynarodowym prawie nie doczekała się konkretnych uwarunkowań. Problemem normatywnym związanym z działalnością PMC's jest odpowiedzialność prawna tych podmiotów oraz klasyfikowanie zatrudnionych w nich pracowników. Wśród obecnych unormowań prawnych problematyka działalności prywatnych podmiotów militarnych nie jest poruszana. Co za tym idzie możliwości egzekucji jurysdykcyjnej za bezprawne akty od tych podmiotów są trudne do scharakteryzowania.

Na wstępie należy zaznaczyć, że wojskowe podmioty prywatne mogą zawierać umowy zarówno z innymi podmiotami prywatnymi jak i publicznymi (najogólniej mówiąc z innym aparatem państwowym), co będzie warunkować tryb dochodzenia odpowiedzialności za międzynarodowe akty bezprawne.

---

[3] *Osiągnięcia i wyzwania międzynarodowego prawa humanitarnego*, M. Marcinko (red.), Małopolski Oddział Okręgowy Polskiego Czerwonego Krzyża, Kraków, 2011, s. 66.

[4] Ibidem.

[5] PSC's – z ang. Private Security Companies – prywatne firmy ochroniarskie świadczące usługi ochronne sensu stricte, takie jak ochrona osób, mienia, obiektów.

[6] *https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html,* (pobrano 20.12.2017 r.).

Postępowanie PMC's o charakterze prywatnym ma miejsce w przypadku, gdy osoba fizyczna lub prawna nie realizuje elementów władzy państwowej.[7] Ten sposób w razie popełnienia czynu bezprawnego związany będzie ze stosowaniem prawa międzynarodowego i miejscowego, albowiem traktowane one będą jako zatrudnione firmy z innego kraju. Dochodzenie odpowiedzialności w przypadku tego rodzaju zaangażowania prywatnych firm wojskowych nie budzi większych problemów.

W przypadku zatrudnienia PMF przez podmiot publiczny waga odpowiedzialności przenoszona jest na państwo. Co prawda istnieje możliwość dochodzenia do odpowiedzialności za działania PMF's w myśl prawodawstwa międzynarodowego, jednak jest to dochodzenie niebezpośrednie i często niemożliwe do zrealizowania. Aby dokładnie zanalizować problem jurysdykcyjny w zakresie odpowiedzialności międzynarodowej PMC's należy przytoczyć i zanalizować pewne fragmenty przyjętej przez Komisję Prawa Międzynarodowego umowy o odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowe bezprawne, która stanowi podstawę jurysprudencji w tym zakresie.

Według art.2 aktem międzynarodowo bezprawnym jest zachowanie polegające na działaniu lub zaniechaniu, które:

a) Może być przypisane państwu na mocy prawa międzynarodowego
b) Stanowi naruszenie międzynarodowych zobowiązań państwa.[8]

O ile naruszenie międzynarodowych zobowiązań państwa jest logiczne i nie jest konieczne uszczegółowienie tego, o tylekwestia przypisania aktu bezprawnego wymaga sprecyzowania. Zasady przypisania odpowiedzialności za działalność korporacji militarnych, które zostały wcielone w strukturę sił zbrojnych danego państwa ujęta jest w art. 4:

1) Zachowanie każdego organu państwa uznaje się za akt tego państwa w ramach prawa międzynarodowego, gdy organ sprawuje ustawodawcze, wykonawcze, sądowe lub inne funkcje, niezależnie od pozycji, jaką posiada w organizacji państwa, niezależnie od jego charakteru jako organu administracji centralnej lub jednostki terytorialnej państwa.

2) Organ obejmuje każdą osobę lub podmiot, który posiada taki status zgodnie z wewnętrznym prawem państwa.[9]

W myśl art. 4 za czyny popełnione przez kontraktorów odpowiedzialność ponieść może państwo, dla którego wykonuje zadania (z którym ma podpisaną umowę), z tym jednak warunkiem, że działalności PMC's realizowana jest jako integralna część sił zbrojnych danego państwa. To państwo jest odpowiedzialne za postępowanie organów, które można określić jako krajowe, czyli organów, które można przypisać administracyjnie danemu państwu. Pozycja hierarchiczna organu, nie ma w tym wypadku znaczenia, gdyż sam fakt przypisania danego organu do danego państwa jest równoznaczny z przypisaniem państwu czynu bezprawnego. Trzeba jednak zaznaczyć, że formalne wcielanie PMF's do państwowych sił

[7]A. Wojciechowski, *Prywatne firmy wojskowe a ochrona praw człowieka, stan obecny i perspektywy,* Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa, 2014, s. 26.
[8]Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-third session, *Official Records of the General Assembly*, Fifty-sixth session, Supplement No. 10, 2001, s. 43, [w:] *https://www.ilsa.org-/jessup/jessup06/basicmats2/DASR.pdf*, (pobrano 20.12.2017 r.).
[9]Ibidem, s. 44.

zbrojnych praktycznie nie występuje, gdyż państwa ponosiłyby dodatkowe koszty i dodatkową odpowiedzialność za pracowników kontraktowych zatrudnionych w PMF's.

Mając na uwadze powyższe konieczne jest rozważenie sytuacji, w której prywatna firma wojskowa nie jest formalnie utożsamiana z siłami zbrojnymi danego państwa jednak posiada legitymację do sprawowania pewnych elementów władzy rządowej. W takim przypadku również kraj, który ją upoważnił ponosi odpowiedzialność za jej działania. Odpowiedzialność ta wynika z art. 5:

Zachowanie osoby lub podmiotu, który nie jest organem państwa na mocy artykułu 4 ale który jest upoważniony przez prawo tego państwa do sprawowania elementów władzy rządowej, są uważane za akt bezprawny państwa, zgodnie z prawem międzynarodowym, pod warunkiem, że osoba fizyczna lub prawna działa w tym charakterze w konkretnym przypadku.[10]

Z artykułu jasno nie wynika, jak należy rozumieć elementy władzy rządowej i jaki jest zakres tego terminu, a co za tym idzie można wnioskować, że jest to kwestia indywidualnie rozpatrywana w konkretnym kraju. Kontynuując ten kierunek rozważań należy stwierdzić, że odpowiedzialność państwa wypływać będzie z zawartego kontraktu w ramach, którego dany podmiot uzyska jakiekolwiek element władzy państwowej. W tym wypadku jako elementy włazy państwowej mogą być szeroko rozumiane usługi o charakterze wojskowym czy logistycznym świadczone dla danego państwa. Koniecznie jednak należy zaznaczyć, że jest to wewnętrzna sprawa danego państwa, przed którym firma ponosi odpowiedzialność prawną wynikającą z zawartego kontraktu i obowiązujących wewnątrz-państwowych uwarunkowań normatywnych.

Odpowiedzialność państwa w świetle prawa międzynarodowego nie ulega zmianie, nawet, gdynastępuje świadome naruszenie, posiadanych przez PMC, uprawnień, związanych z wykonywaniem pewnych elementów władzy rządowej. Znajduje to miejsce w umowie, w art.7:

Postępowanie organu państwa, osoby lub podmiotu uprawnionego do wykonywania elementów władzy rządowej, są uważane za akt bezprawny państwa na mocy prawa międzynarodowego, jeśli organ, osoba lub podmiot działa w tym charakterze, nawet jeśli przekracza swoje uprawnienia lub działa sprzecznie z instrukcjami.[11]

Zgodnie z tym artykułem nawet świadome przekroczenie uprawnień przez firmę obarcza odpowiedzialnością kraj, dla którego pracuje (nawet łamiąc otrzymane dyspozycje i instrukcje). Do powyższego artykułu nie ma żadnych wyłączeń, czyli nie ma znaczenia skala i rodzaj naruszenia, co za tym idzie tyczy się to również najpoważniejszej kategorii przestępstw międzynarodowych – łamania praw człowieka. Konstatując, gdy PMF uprawniony jest do wykonywania elementów władzy rządowej i świadomie, nawet z premedytacją narusza międzynarodowy porządek prawny, obciąża tym państwo, które jest jego pracodawcą i to od tego państwa poszkodowani mogą dochodzić zadośćuczynienia. Państwa w ten sposób pozbawiane są ewentualnej linii obrony umożliwiającej obarczaniem odpowiedzialnością za zaistniałe zdarzenia

[10]Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-third session*, Official Records of the General Assembly*, Fifty-sixth session, Supplement No. 10, 2001, s. 44, [w:] https://www.ilsa.-org/jessup/jessup06/basicmats2/DASR.pdf, (pobrano 20.12.2017 r.).
[11]Ibidem.

faktycznego sprawcę (PMC), powołując się na naruszenia, bądź zaniechania instrukcji wydanych przez nie.

Wyczerpując analizę odpowiedzialności państwowej, należy przytoczyć artykuł mówiący o odpowiedzialności w przypadku jedynie kierowniczego, bądź kontrolnego charakteru zależności pomiędzy prywatną firmą militarną a państwem. Art. 8 rozstrzyga problem odpowiedzialności w sytuacji gdy PMC nie jest organem państwa:

Zachowanie osoby lub grupy osób są uważane za akt bezprawny państwa zgodnie z prawem międzynarodowym, jeżeli osoba lub grupa osób w rzeczywistości działa na instrukcje lub pod kierownictwem lub kontrolą, tego państwa w przeprowadzaniu postępowania.[12]

W myśl powyższego, aby zakwalifikować czyn jako międzynarodowy akt bezprawny popełniony przez państwo, wystarczy by osoby realizujące zadania działały w myśl instrukcji, bądź pod kierownictwem państwa. Artykuł ten jednak nie określa warunków jakie muszą zostać spełnione, aby uznać, że dany podmiot działa na instrukcję lub pod kierownictwem danego państwa. Pozostawia to dowolność interpretacyjną, która może w razie dochodzenia odszkodowania być powodem niezgodności międzypaństwowej. Konieczne jednak jest podkreślenie, że państwu można przypisać jedynie te czyny, które stanowią integralną część operacji przeprowadzonej pod jego kontrolą i kierownictwem.[13]

Reasumując: odpowiedzialność PMC's za działania podczas wykonywania kontraktów rozpatrywana powinna być bilateralnie: w zależności od formy zatrudnienia oraz kompetencji i podległości. Firmy mogą być zatrudniane i reprezentować podmioty prywatne lub aparat państwowy. W pierwszym przypadku odpowiadają one zgodnie z aktami prawa krajowego i miejscowego. Reprezentowanie aparatu państwowego ma natomiast bardziej złożoną strukturę dochodzenia odpowiedzialności. W zależności od państwowego stopnia integralności działań, podległości kierowniczej lub kontrolnej oraz miejsca w hierarchii zastosowanie mają inne artykuły umowy o odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowe bezprawne uchwalonej przez Komisję Prawa Międzynarodowego, mające wspólne znamię implikujące możliwość dochodzenia przez państwo poszkodowane odszkodowania od państwa, które reprezentuje dana firma. Obecnie nie zostały uchwalone akty prawa międzynarodowego, konkretnie i precyzyjnie regulujące kwestie odpowiedzialności prywatnego aktora w działaniach o charakterze militarnym na arenie międzynarodowej. Odnoszenie zapisów umowy per analogam do PMC, pozostawia nieuregulowane pewne obszary działalności władzy rządowej. To z kolei może determinować szereg niejasności i problemów interpretacyjnych umowy (co w przypadku zaistnienia sporu z tego tytułu, może być powodem międzypaństwowych sporów).

Działalność PMC's nierozerwalnie związana jest z ludźmi zatrudnionymi w tych firmach, wykonywującymi zakontraktowane zadania, tzw. kontraktorami. W kolejnym podrozdziale autor podejmuje próbę umiejscowienia ich na arenie międzynarodowej podczas wykonywania powierzonych zadań.

---

[12]Ibidem, s. 45.

[13]A. Wojciechowski, *Prywatne…,* op. cit., s. 26.

Status pracowników PMC's na arenie międzynarodowej

W obecnych uwarunkowaniach prawnych również osoby zatrudnione w niepublicznych korporacjach wojskowych nie są ujęte w odrębnych przepisach międzynarodowych. W przeciwieństwie do żołnierzy, którzy ponoszą odpowiedzialność karną przed odpowiednimi, wojskowymi, organami legislacyjnymi (sądy wojskowe lub Międzynarodowy Trybunał Karny) są oni cywilami nie podlegającymi wojskowym regulacjom prawnym. Próbując dokonać subsumcji statusowej rozważyć należy występujące we współczesnych uwarunkowaniach statusy, jakie można przyporządkować osobą znajdującym się w strefie działań zbrojnych. Współcześnie przebywając w strefie działań zbrojnych można zostać uznanym za: członka sił zbrojnych, najemnika, cywila towarzyszącego siłom zbrojnym oraz cywila.

Personel prywatnych korporacji militarnych może uzyskać status „członka sił zbrojnych", tylko wtedy, gdy firma została wcielona i uznana jako integralny element sił zbrojnych. Jak już wcześniej wspomniano, takie rozwiązania praktycznie nie występują, w sytuacji, gdyby jednak państwo zatrudniając daną firmę posługując się takim rozwiązaniem, może również stosować względem pracowników wewnętrznych regulacji prawnych, zastrzeżonych dla pracowników sił zbrojnych danego państwa.

Bardzo często pracowników kontraktowych określa się, bez większego zagłębienia, najemnikami co zdaniem autora jest nadmierną symplifikacją problematycznej kwestii kwalifikacji statusowej tego typu działalności. O tyle jest to istotne, o ile nie jest to tylko kwestia nomenklatury, ale idących za tym aspektów prawnych, w skali międzynarodowej.

W celu rozstrzygnięcia tej kwestii odwołać należy się do Protokółu dodatkowego do konwencji genewskich z 1949 r., który precyzyjnie definiuje najemników oraz przysługujący (choć trafniej powiedzieć nie przysługujący) im status. W myśl artykułu 47:

(…)

2. Określenie „najemnik" dotyczy każdej osoby, która:

(a) została specjalnie zwerbowana w kraju lub za granicą do walki w konflikcie zbrojnym;

(b) rzeczywiście bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych;

(c) bierze udział w działaniach zbrojnych głównie w celu uzyskania korzyści osobistej i otrzymała od strony konfliktu lub w jej imieniu obietnicę wynagrodzenia materialnego wyraźnie wyższego od tego, które jest przyrzeczone lub wypłacane kombatantom mającym podobny stopień i sprawującym podobną funkcję w siłach zbrojnych tej strony;

(d) nie jest obywatelem strony konfliktu ani stałym mieszkańcem terytorium kontrolowanego przez stronę konfliktu;

(e) nie jest członkiem sił zbrojnych strony konfliktu;

(f) nie została wysłana przez państwo inne niż strona konfliktu w misji urzędowej jako członek sił zbrojnych tego państwa.[14]

[14] *Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, Genewa, 8 czerwca 1977 r. (Dz. U. Z 1992 r., nr 41, poz. 175, załącznik).

Aby odnieść się do określenia pracownika prywatnego sektora militarnego „najemnikiem" należy skupić się na poszczególnych punktach zapisanych w Protokole zestawiając je z formami zatrudnienia PMC's oraz zakresu świadczonych usług. Jak wynika z powyższego, aby przyznać miano „najemnika" konieczne jest spełnienie wszystkich sześciu wymienionych punktów, a w wypadku tej działalności prawdopodobieństwo tego, jest bardzo niskie.

Już w punkcie „a" napotkać można pewne niezgodności z działalnością PMF's, wynikające z definicji słowa „zwerbować". Zwerbować to według Słownika Języka Polskiego PWN to „namówić kogoś do wzięcia udziału w czymś", „zjednać sobie zwolenników", *daw.* „zaciągnąć do wojska"[15].Ciężko przychylać się do opinii, że zwerbowanie kogoś do pracy powinno być podstawą do nadania mu statusu „najemnika". Jest to bardziej zawarcie umowy o świadczenie usług oferowanych przez firmę, która zatrudnia pracownika. Czy w takim razie należy określać ich mianem najemników skoro wykonują tylko pracę, do której mają określone kwalifikacje (oceniane są przez właściciela podmiotu, który zatrudnia kontr-aktorów)?

Ponadto punkt „b" wymaga od najemnika „bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych". Mankamentem tego punktu jednak jest nie określenie czym jest bezpośredni udział. Pracownicy prywatnych korporacji militarnych wykonują jednak szereg zadań nie związanych w żaden sposób z zadaniami czy miejscem, gdzie toczą się działania zbrojne. Albowiem czy mianem tym można określić osobę dostarczającą opatrunki do strefy bezpiecznej nieobjętej bezpośrednimi działaniami albo osobę, która odpowiada za system monitoringu w chronionym przez firmę obiekcie?

Punkt „c" może wydawać się oczywisty i oczywiste może wydawać się pełne utożsamienie działań osób, które zatrudniają się w tej profesji. Niemniej jednak nie ma określonych zarobków przewidzianych dla personelu PMC's. Nie ma również obowiązku rangowania czy nadawania im stopnia, bądź przyporządkowywania funkcji na bazie sił zbrojnych strony, która zatrudnia daną firmę. Ponadto obietnica wynagrodzenia zdaniem autora jest również użyta niefortunnie i nieodpowiednio do tej formy zatrudnienia. Albowiem czy sporządzony kontrakt, na podstawie którego zatrudniony jest pracownik (przez prywatną firmę), można określić mianem obietnicy wynagrodzenia od którejś ze stron konfliktu?

W punkcie „d" poruszone są kwestie przynależności obywatelskiej, bądź zamieszkania. Pracownicy nie mają określonego kraju, którego obywatelstwem muszą się legitymować. Co prawda definicja mówi o międzynarodowej działalności prowadzonej przez prywatne firmy wojskowe, ale nie ma to zastosowania do zatrudnianego personelu. Tak więc, czy jeśli operacja prowadzona jest na terenie danego kraju musi zatrudnić osoby mieszkające poza miejscem działań lub z innym obywatelstwem niż owy kraj?

Według autora na powyżej postawione pytania należy odpowiedzieć „nie". Biorąc pod uwagę wynikająca z punktów „e" i „f" niemożność przynależności do sił zbrojnych (jednej ze stron konfliktu lub państwa trzeciego) będąca antagonistyczną zasadą do możliwości włączenia PMF do sił zbrojnych państwa, jako jego integralna część oraz konieczność spełnienia wszystkich punktów wymienionych

[15]Hasło: *werbunek*, (w:) *http://sjp.pwn.pl/sjp/;2547576,* (pobrano 9.11.2015 r.).

w Protokole, zdaniem autora pracownikom Private Military Companies nie można nadawać, ad hoc statusu „najemnik".

Status cywila towarzyszącego siłom zbrojnym przysługuje w myśl art. 4 ust. a pkt. 4 III Konwencji Genewskiej, osobom towarzyszącym siłom zbrojnym, ale nie należącym do nich bezpośrednio, jak na przykład cywilni członkowie załóg samolotów wojskowych, korespondenci wojenni, dostawcy, członkowie oddziałów pracy lub służb, powołanych do opiekowania się wojskowymi, pod warunkiem, że otrzymali oni upoważnienie od sił zbrojnych (…) .[16]

Opierając się na najczęściej spotykanej formie zatrudnienia i zakresie świadczonych usług przez pracowników PMF's powyższy artykuł wydaje się być najbardziej utylitarny. W rzeczywistości działając dla danego państwa często personel podmiotu prywatnego działa przy siłach zbrojnych. Świadcząc większość usług logistycznych, transportowych, wywiadowczych, ochronnych czy technicznych na rzecz sił zbrojnych danego państwa można przyznać mu status osób towarzyszących siłom zbrojnym.

Biorąc pod uwagę niewyczerpany wcześniej temat powiązań zadaniowo-statusowych autor uważa za niezbędne przeanalizować jeszcze możliwość uznania pracowników kontraktowych za osoby cywilne. Dedukując, na podstawie art. 4, ust. a cywilem per analogam nazwać można osobę, która nie jest: członkiem sił zbrojnych, milicji i oddziałów ochotniczych stanowiących część tych sił zbrojnych, członkiem innych milicji, oddziałów ochotniczych i zorganizowanych ruchów oporu należących do jednej ze stron konfliktu, osobami towarzyszącym siłom zbrojnym, ludnością terytorium, która przy zbliżaniu się nieprzyjaciela spontanicznie stawia opór inwazji, a nie miała czasu zorganizować się w regularne siły zbrojne.[17]

Jak wynika z powyższego istnieje możliwość zaklasyfikowania pracownika PMC jako osobę cywilną niemniej jednak, aby powyższe wyliczenia zostały spełnione zakres obowiązków i pełniona funkcja muszą zostać jasno i rygorystycznie określone. Opierając się na powyższym można jednak wysunąć twierdzenie, że świadcząc usługi logistyczne, ochroniarskie czy szkoleniowe, pracownicy firm nie będący zintegrowani z siłami zbrojnymi lub służbami milicyjnymi i para milicyjnymi przynależnymi do którejś ze stron konfliktu są cywilami.

Poszukując jednak konkretnych uwarunkowań dotyczących personelu zatrudnionego w prywatnych firmach wojskowych, należy odwołać się do Dokumentu Montreux. W części E, w ustępach 23 – 26 dokumentu opisane są kwestie związane z zadaniami, zobowiązaniami prawnymi i statusem pracowników prywatnych firm wojskowych.

Ustęp 24 wpisuje się we wcześniejszy proces dedukcyjny, wskazując, że nie ma uniwersalnego statusu przysługującego kontraktorom:

Status personelu PMSC's zależy od międzynarodowego prawa humanitarnego, w sposób indywidualny dla każdego przypadku, w szczególności w zależności od charakteru i okoliczności funkcji, jaką pełnią podczas działań, w które są zaangażowane.[18]

---

[16]*Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych (III konwencja genewska)*, Genewa, 12 sierpnia 1949 r., (Dz. U. Z 1956 r., nr 38, poz. 175), art. 4.
[17]Ibidem.
[18]Ibidem.

Pomimo braku określonego odgórnie charakteru w jakim działają PMF's, w myśl ustępu 23 pracownicy zobowiązani są do przestrzegania przepisów prawa państwa, na terenie którego działają:

Pracownicy PMSCs są zobowiązani do przestrzegania odpowiednich przepisów krajowych, w którym działają (…).[19]

Ponadto Dokument daje prawo ujmowania pracowników kontraktowych jako cywili, w myśl prawa międzynarodowego. W ustępie 25 zawarty został zapis:

Jeśli w ramach międzynarodowego prawa humanitarnego, personel PMSCs rozumiany jest jako cywile nie może on być przedmiotem ataku, wyłączając czas, w którym bierze bezpośredni udział w działaniach wojennych.[20]

Z powyższego ustępu wynikają trzy istotne kwestie. Po pierwsze, że możliwe jest uznanie pracowników PMC's jako cywili, nawet gdy działają w miejscu działań wojennych. Po drugie, że przysługuje im wtedy ochrona tożsama z tą zarezerwowaną dla osób cywilnych. Po trzecie, że istnieje możliwość utraty statusu cywila w razie bezpośredniego zaangażowania w działania wojenne. Brakuje jednak określenia kiedy można mówić o bezpośrednim udziale w działaniach wojskowych. Z pewnością będzie to prowadzenie ofensywy militarnej przeciwko jednej ze stron, ale czy dostarczanie pakietów medycznych bądź realizowanie zadań logistycznych na rzecz jednej z nich, pomiędzy którymi toczą się działania wojenne też należy tak zakwalifikować?

Odpowiedź na postawione powyżej pytanie można odnajdywać w ustępie 26, określono w nim jasno miejsce i status personelu zatrudnianego przez PMC's w zależności od pełnionych funkcji:

Pracownicy PMSCs:

a) są zobowiązani, niezależnie od ich statusu, do przestrzegania obowiązującego międzynarodowego prawa humanitarnego;

b) są chronieni jako cywile w ramach międzynarodowego prawa humanitarnego, chyba że są oni włączeni do regularnych sił zbrojnych państwa, lub są członkami sił zbrojnych, zorganizowanych grup lub jednostek pod dowództwem odpowiedzialnym wobec państwa; lub w inny sposób tracą ochronę określoną przez międzynarodowe prawo humanitarne

c) mają prawo do statusu jeńców wojennych w międzynarodowym konflikcie zbrojnym, gdy są osobami towarzyszącymi siłom zbrojnym, spełniając wymogi art. 4A pkt.4 III Konwencji Genewskiej;(…)

d) podlegają karze, jeśli popełnią zachowanie uznane za przestępstwa zgodnie z obowiązującym prawem krajowym lub międzynarodowym.[21]

---

[19]*The Montreux Document On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict*, Swiss Federal Department of Foreign Affairs, International Committee of the Red Cross, Montreux, Geneva, August 2009, s. 14 (w:) https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0996.pdf, (pobrano 20.12.2017 r.).

[20]Ibidem.

[21]Ibidem, s. 14-15.

Podsumowanie

Brak jakichkolwiek ograniczeń związanych ze świadczeniem usług przez prywatne firmy wojskowe powoduje, że z ich usług korzystają zarówno wysoko rozwinięte państwa, przedsiębiorstwa i korporacje międzynarodowe, nisko-rozwinięte czy „upadające" państwa, organizacje przestępcze, małegrupy interesów, a nawet organizacje zajmujące się ochroną praw człowieka. Niezależny jednak od zleceniodawcy problem stanowi odpowiedzialność tych firm za międzynarodowe akty bezprawne i sytuacja w myśl prawa międzynarodowego zatrudnionych w nich osób.

Prywatne firmy wojskowe mogą być zatrudniane i reprezentować podmioty prywatne lub aparat państwowy. W razie wykonywania kontraktu dla sektora prywatnego, odpowiadają one zgodnie z aktami prawa krajowego i miejscowego. Należałoby jednak zaznaczyć, że w tej sytuacji mogą pojawić się swoistego rodzaju trudności z doprowadzeniem do końca przewodu sądowego (na przykład opuszczenie terytorium, na którym popełniono akt bezprawny), co również nie ma odzwierciedlenia w prawie międzynarodowym i wymagałoby podjęcia próby chociaż częściowego unormowania. W przypadku zatrudnienia Private Miliatry Comapnies przez podmiot publiczny odpowiedzialność przenoszona jest na państwo niezależnie od formy zatrudnienia, a co za tym idzie poziomu identyfikacji z władzą wykonawczą danego państwa. Powszechnie normujące byłoby utworzenie specjalnego międzynarodowego organu, bądź specjalnej komisji jurysdykcyjnej w organizacji międzynarodowej, która rozstrzygałaby i orzekała kary w zależności od poziomu integralności wykonawcy ze zleceniodawcą, wynikającego z charakteru zatrudnienia i kompetencji oraz podległości, a co za tym idzie oceny identyfikacji z podmiotem publicznym. Kluczowym jednak byłoby uchwalenie obligatoryjnego międzynarodowego aktu prawnego, który warunkowałby prowadzenie tego typu działalności, zatrudniania takich firm oraz wyciągania określonych konsekwencji w stosunku zarówno do zleceniodawców (zarówno w przypadku podmiotów prywatnych jak i aparatu państwowego) jak i zleceniobiorców.

W obecnych uwarunkowaniach prawnych, również subsumcja statusu osoby przebywającej w strefie działań wojennych ma charakter multilateralny. W zależności od pełnionej funkcji, wykonywanych zadań, podległości instruktarzowo-kontrolnej czy motywów działania można uznać ją za: cywila, cywila towarzyszącego siłom zbrojnym, najemnika bądź członka sił zbrojnych, co wynika z III i IV Konwencji Genewskiej oraz i Protokołu Dodatkowego do Konwencji Genewskich. Każdy z powyższych statusów różni się w myśl prawa międzynarodowego, przede wszystkim zakresem ochrony im przysługującym. Również pracownicy zatrudnieni w PMC's przebywający na arenie działań wojennych podlegają tej samej klasyfikacji, z tym jednak wyjątkiem, że nie mają oni ustalonego statusu, który można im przypisać odgórnie, gdyż tego typu profesja nie została ujęta w Konwencjach Genewskich ani Protokołach Dodatkowych do nich. Kwestię tę rozwiązuje Dokument Montreux, określając przysługujące im statusy, w zależności od zadań i zachowań jakie reprezentują. Co ważne status raz przyporządkowany nie jest niezmienny. Wraz ze zmianą zakresu obowiązków, bądź zadań jakie wykonują, on też może się zmienić (z wyjątkiem wcielenia ich do sił zbrojnych danego kraju, gdyż wtedy konieczne są zmiany w kontrakcie na podstawie jakiego działają). Trzeba jednak zwrócić uwagę na pewne niedo-

precyzowane elementy Dokumentu, dające w tym zakresie dowolność interpretacji sytuacji i zachowań, co uniemożliwia bezsprzeczne przyporządkowanie roli na arenie międzynarodowej pracownikom Private Military Companies.

Dokument Montreux nie jest co prawda aktem prawa międzynarodowego, niemniej jednak został on zaakceptowany i uznawany jest przez 54 państwa, w tym największe państwa świata (USA, Wielka Brytania, Francja, Niemcy, Kanada, Australia), oraz 3 prężne organizacje międzynarodowe: Unię Europejską, Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz NATO.[22] W każdej chwili jednak kolejne państwa mogą do niego dołączyć co mogłoby stanowić podstawę do utworzenia międzynarodowego aktu normatywnego, o charakterze obligatoryjnym, a nie uznaniowym. Dałoby to możliwość doprecyzowaniu kwestii, tak aby nie pozostawiać miejsca na własną interpretacje zainteresowanych stron oraz unormowałoby gałąź prywatną na arenie międzynarodowej, która z definicji prowadzona jest międzypaństwowo.

Streszczenie

Niniejszy artykuł przedstawia działalności prywatnych firm militarnych (Private Military Companies) w świetle prawa międzynarodowego i wynikających z tego potencjalnych zagrożeń normatywnych dla korzystających z ich usług zleceniodawców. Dokonując analizy prawnej posłużono się wybranymi fragmentami III i IV Konwencji Genewskiej, I Protokołu Dodatkowego do Konwencji Genewskich oraz Dokumentem Montreux. Wykazano, że zarówno sytuacja prawna firm, ich odpowiedzialność za międzynarodowe akty bezprawne, jak i ich pracowników nie jest unormowana, a status im należy uzależniony jest od pełnionej funkcji, wykonywanych zadań, podległości instruktarzowo-kontrolnej oraz motywów działań. W artykule zarekomendowano utworzenie dokumentu, o wiążącym charakterze, który unormowałby i zabezpieczył funkcjonowanie państw i tego typu firm w legislatywie międzynarodowej przed prawnymi konsekwencjami nieodpowiedniej działalności zarówno firm, jak i ich pracowników.

Słowa kluczowe: prywatne firmy militarne, zagrożenie prawne, prawo międzynarodowe, status międzynarodowy

Summary

The article presents the activities of private military companies in the light of international law and the resulting potential normative threats for receivers of their services. In analysis, were used selected passages III and IV of the Geneva Convention, the 1st Additional Protocol to the Geneva Conventions and the Montreux Document. It shows that both the legal situation of companies, their liability for international unlawful activities, and their employees is not normalized. Moreover their status depends on their functions, tasks performed, instructional and control subordination and motives of actions.The article recommends the creation of a binding document that would standardize and secure the functioning of states and companies of this type in international legislation against the legal consequences of inappropriate activities of companies and their employees.

[22] *Participating States and International Organisations, The Montreux Document is supported by 54 states and 3 international organisations,* [w:] *http://mdforum.ch/en/participants,* (pobrano 20.12.2017 r.).

Key words: Private Military Companies, legal threat, international law, international status

Bibliografia

Hasło: *werbunek*, (w:) http://sjp.pwn.pl/sjp/;2547576, (pobrano 9.11.2015 r.)

https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html, (pobrano 20.12.2017 r.)

Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych(III konwencja genewska), Genewa, 12 sierpnia 1949 r., (Dz. U. Z 1956 r., nr 38, poz. 175)

Osiągnięcia i wyzwania międzynarodowego prawa humanitarnego, M. Marcinko (red.), Małopolski Oddział Okręgowy Polskiego Czerwonego Krzyża. Kraków 2011

Participating States and International Organisations, The Montreux Document is supported by 54 states and 3 international organisations, (w:)http://mdforum.ch/en/participants, (pobrano 20.12.2017 r.)

Prokopczyk A., *Prywatne firmy militarne w aspekcie historycznym teoretycznym i praktycznym* (w:) „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa". 2018, nr 1 (38)

Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, Genewa, 8 czerwca 1977 r. (Dz. U. Z 1992 r., nr 41, poz. 175, załącznik)

Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-third session, *Official Records of the General Assembly*, Fifty-sixth session, Supplement No. 10, 2001, (w:) https://www.ilsa.org/jessup-/jessup06/basicmats2/DASR.pdf, (pobrano 20.12.2017 r.)

The Montreux Document On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict, Swiss Federal Department of Foreign Affairs, International Committee of the Red Cross, Montreux, Geneva, August 2009 (w:) https://www.icrc.org/eng/-assets/files/other/icrc_002_0996.pdf, (pobrano 20.12.2017 r.)

Wojciechowski A., *Prywatne firmy wojskowe a ochrona praw człowieka, stan obecny i perspektywy,* Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Warszawa 2014

BEZPIECZEŃSTWO WEWNĘTRZNE

Ewa STAFIEJ
Zbigniew CIEKANOWSKI
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

KONTROLA BEZPIECZEŃSTWA W TRANSPORCIE LOTNICTWA CYWILNEGO

Wstęp

Kontrola bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym jest jednym z najważniejszych elementów decydujących o bezpieczeństwie transportu lotniczego. W celu zapewnienia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa do kontroli bezpieczeństwa muszą być poddawani wszyscy pasażerowie oraz ich bagaże. W tym przypadku kontrola bezpieczeństwa jest najbardziej skuteczną formą zapewnienia bezpiecznego transportu w lotnictwie cywilnym. Celem kontroli jest niedopuszczenie przedostania się na pokład samolotu przedmiotów zabronionych, mogących stanowić poważne zagrożenie podczas realizacji operacji lotniczych.

Operator kontroli bezpieczeństwa jest nieodłącznym ogniwem systemu ochrony, ponieważ jego predyspozycje psychofizyczne, zdolność logicznego myślenia oraz wiedza, którą posiada decydują o skuteczności systemu kontrolnego. W przypadku dopuszczenia przez system ochrony zabronioną zawartość poprzez nieuwagę lub błędną ocenę operatora kontroli bezpieczeństwa, może to doprowadzić do katastrofalnych w skutkach zdarzeń lotniczych.

Najlepszym przykładem zamachu terrorystycznego jest zamach na World Trade Center z 11 września 2001 r., kiedy to terroryści dopuścili się najstraszliwszego w historii świata aktu przemocy, a cały świat z zapartym tchem śledził te tragiczne wydarzenia ze Stanów Zjednoczonych, porywając cztery odrzutowe samoloty pasażerskie, startujące z lotnisk na wschodnim wybrzeżu Stanów Zjednoczonych. Ich nikczemne przedsięwzięcie, okazało się gwarantowanym powodzeniem, po wybraniu trzech portów i czterech lotów. Według specjalistów, rozmieszczenie służb ochrony musiało być dużo wcześniej dokładnie rozpoznane przez terrorystów[1].Kiedy doszło już do opanowania samolotów, które znajdowały się już w powietrzu, wyłączone zostały radiostacje pokładowe, w celu uniemożliwienia orientacji w sytuacji przez naziemnych kontrolerów ruchu lotniczego. Po przejęciu sterowania wszystkimi czterema samolotami, porywaczom już nie stało nic na przeszkodzie, w przekształceniu ich na latające bomby, wypełnione paliwem do wcześniej wybranych celów. W wyniku ataku terroryzmu powietrznego, wszystkie cztery porwane samoloty rozbiły się w wyniku ataku terroryzmu powietrznego, który swym perfidnym okrucieństwem przewyższał inne podobne zbrodnie. W ataku wzięło udział dziewiętnastu porywaczy.

W każdym samolocie działała banda, która była złożona z czterech albo pięciu terrorystów należących do przeklętej siatki terrorystycznej Al-Kaida[2]. Te tragiczne wydarzenia zmusiły praktycznie wszystkie państwa, do spojrzenia na problem, jakim okazało się bezpieczeństwo nie tylko transportu lotniczego, ale również ważnych obiektów, mogących stać się celem ataku z powietrza. Pojawił się więc wymóg zastosowania szeregu kosztownych przedsięwzięć, w zakresie popra-

[1]J. F. Turner, *Wielkie loty w dziejach świata,* Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2005, s.320-321.
[2]Tamże.

wienia stanu bezpieczeństwa. Spadek ruchu pasażerskiego, wiążącego się z mniejszymi dochodami, oraz znaczący wzrost stawek ubezpieczeniowych, czy też konieczność podniesienia nakładów, na zapewnienie bezpieczeństwa w lotnictwie spowodowało, że pozostawiało to firmy transportu lotniczego w bardzo trudnej sytuacji, niekiedy nawet dochodziło do bankructwa. Jednym słowem została zachwiana gospodarka transportu lotniczego[3]. Z ustaleń Amerykańskiego Federalnego Biura Śledczego (FBI) wynika, że na podstawie relacji świadków, rozmowy prowadzone z pasażerami, z tych porwanych samolotów, przez telefony komórkowe, terroryści za nim dostali się na pokłady samolotów, to zdołali ominąć w każdym porcie lotniczym, opanowując wszystkie cztery samoloty, używając do tego celu noży, przeznaczonych do otwierania tekturowych opakowań, a także zdołali oprócz tego przemycić żyletki i inne typy noży. Tragiczne skutki niedopatrzenia ze strony służb bezpieczeństwa i brak zachowania środków ostrożności, doprowadziły do katastrofy. Z dochodzenia i zapisów rozmów telefonicznych pasażerów z ziemią, wynika że terroryści dysponowali bronią, którą wykorzystali do ranienia i zabijania pasażerów, pilotów oraz członków załogi[4].

1. Kontrola bezpieczeństwa w porcie lotniczym

Kontrola bezpieczeństwa jest najskuteczniejszą metodą, uniemożliwiającą przedostanie się na pokład samolotu i do stref zastrzeżonych lotniska przedmiotów lub materiałów, które mogą stanowić bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa lub zostać użyte przede wszystkim do przeprowadzenia aktu bezprawnej ingerencji. Ze względu na przedmiot kontroli można wyróżnić kontrolę bezpieczeństwa: pasażerów, personelu lotniska, załóg lotniczych, bagaży rejestrowanych, bagaży podręcznych, materiałów przewoźnika lotniczego, przesyłek pocztowych i ładunków, poczty dyplomatycznej i samolotu[5].

Według Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 300/2008 z dnia 11 marca 2008r., **kontrola bezpieczeństwa** oznacza stosowanie technicznych lub innych środków w celu identyfikacji lub wykrywania przedmiotów zabronionych.

Z kolei Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 2007 r. w sprawie Krajowego Programu Ochrony Lotnictwa Cywilnego definiuje **kontrolę bezpieczeństwa** jako *zespół działań, metod i środków podejmowanych przez służby ochrony w celu zapewnienia, że na pokład statku powietrznego oraz do stref zastrzeżonych lotniska nie przedostaną się przedmioty, urządzenia lub materiały niebezpieczne, które mogą być użyte do popełnienia aktu bezprawnej ingerencji.*

Podstawowymi aktami prawnymi w zakresie ochrony lotnictwa cywilnego w kwestii kontroli bezpieczeństwa jest: Ustawa dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze, Decyzja Wykonawcza Komisji C(2015) 8005 z dnia 16 listopada 2015 r., ustanawiająca szczegółowe środki w celu wprowadzenia w życie wspólnych podstawowych norm ochrony lotnictwa cywilnego, Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 300/2008 z dnia 11 marca 2008 r. w sprawie

[3]J. Cymerski, *Terroryzm a bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej*, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora w Półtusku, Oficyna Wydawnicza RYTM Warszawa s. 130-131.
[4]J. F. Turner, *Wielkie loty w dziejach świata,* Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2005, s.320-321.
[5]K. Sikora, K. Fiszer, *Metody i środki ochrony przed atakami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym na przykładziePortu Lotniczego Wrocław Starachowice,* Zeszyty Naukowe Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, Nr 4 (170) 2013.s. 60.

wspólnych zasad w dziedzinie ochrony lotnictwa cywilnego i uchylające rozporządzenie (WE) nr 2320/2002[6].

Kontrole bezpieczeństwa przeprowadza zarządzający lotniskiem przy pomocy służby ochrony lotniska.

a) zadania związane z kontrolą bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym wykonuje: zarządzający lotniskiem, w szczególności w zakresie kontroli osób, bagażu, ładunków, poczty, zaopatrzenia pokładowego i zaopatrzenia portu lotniczego;
   – w związku z przewozem lotniczym;
   – w obszarze przejść ze strefy ogólnodostępnej do strefy zastrzeżonej lotniska.
b) zarejestrowany agent oraz zarejestrowany dostawca zaopatrzenia pokładowego, w rozumieniu rozporządzenia nr 300/2008/WE.

Wyżej wymienione zadania są wykonywane pod nadzorem Prezesa Urzędu, który w zakresie wykonywania tych zadań, współdziała za Strażą Graniczną.

Straż Graniczna w zakresie współdziałania w sprawowaniu nadzoru nad kontrolą bezpieczeństwa, uprawniona jest do samodzielnego podejmowania działań polegających na:

a) obserwowaniu i rejestrowaniu funkcjonowania punktu kontroli bezpieczeństwa;
b) kontrolowaniu liczby pracowników służby ochrony lotniska na stanowisku kontroli bezpieczeństwa oraz niezwłocznym sygnalizowaniu zarządzającemu lotniskiem ewentualnych wątpliwości odnośnie do stanu psychicznego pracowników służby ochrony lotniska;
c) niezwłocznym reagowaniu na naruszenia przepisów, w zakresie ochrony lotnictwa cywilnego ze strony pracowników służby ochrony lotniska;
d) niezwłocznym kierowaniu do zarządzającego lotniskiem wniosków w sprawie usunięcia stwierdzonych poważnych uchybień oraz informowaniu Prezesa Urzędu o tych uchybieniach;
e) dokonywaniu kontroli posiadania certyfikatów, związanych z kwalifikacjami pracowników służby ochrony lotniska dokonujących kontroli bezpieczeństwa;
f) niezwłocznym reagowaniu na sygnały, o zakłóceniu porządku publicznego, w punkcie kontroli bezpieczeństwa oraz przyległym do niego rejonie[7].

Kontrola bezpieczeństwa jest najskuteczniejszą metodą, uniemożliwiającą przedostanie się na pokład samolotu i do stref zastrzeżonych lotniska przedmiotów lub materiałów, które mogą stanowić bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa lub zostać użyte przede wszystkim do przeprowadzenia aktu bezprawnej ingerencji. Ze względu na przedmiot kontroli można wyróżnić kontrolę bezpieczeństwa: pasażerów, personelu lotniska, załóg lotniczych, bagaży reje-

[6]Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – *Prawo lotnicze.*
[7]Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – *Prawo lotnicze.*

strowanych, bagaży podręcznych, materiałów przewoźnika lotniczego, przesyłek pocztowych i ładunków, poczty dyplomatycznej i samolotu[8].

W lotnictwie cywilnym kontrolę bezpieczeństwa przeprowadza się w punktach kontroli bezpieczeństwa, gdzie są one zlokalizowane na granicy strefy ogólnodostępnej bądź ograniczonej ze strefą zastrzeżoną. Kontrolę bezpieczeństwa, wykonują osoby wpisane na prowadzoną przez Prezesa Urzędu listę operatorów kontroli bezpieczeństwa, posiadające certyfikat operatora kontroli bezpieczeństwa wydany lub uzyskany przez Prezesa Urzędu[9], oraz wpis na listę kwalifikowanych pracowników ochrony.

Kontrole osób, korzystających z usług lotniczych, są wręcz konieczne w zapewnieniu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego. W celu ochrony osób oraz towarów na terytorium Unii Europejskiej, konieczne jest żeby zapobiegać aktom bezprawnej ingerencji skierowanym w statki powietrzne. W związku z tym celem jest realizowanie przez ustanowienie wspólnych zasad dotyczących ochrony lotnictwa cywilnego, które regulują dopuszczalne metody kontroli bezpieczeństwa pasażerów oraz bagaży kabinowych.

Według Europejskiej Konwencji Praw Człowieka art. 8 ust. 1 oraz Konstytucję RP art. 47 ust. 1, stosowanie środków kontroli związane jest w przypadku pasażera z ingerencją w sferę jego praw oraz wolności, a zwłaszcza do gwarantowanej prywatności.

Kontrole bezpieczeństwa mogą odnosić się przede wszystkim do sfery wolności i zasady równego traktowania, bez względu na pochodzenie etniczne. Natomiast prawa i wolności jednostki mogą podlegać ograniczeniom, które dopuszczalne są wtedy, kiedy zachodzi taka konieczność w demokratycznym państwie, a zwłaszcza dla jego bezpieczeństwa czy porządku publicznego lub wolności oraz praw innych osób[10].

Kontrola bezpieczeństwa pasażerów przeprowadzana jest poprzez zastosowanie kontroli manualnej, kontroli z użyciem bramki magnetycznej do wykrywania metalu. Natomiast w przypadku kontroli bagażu stosuje się metodę w formie kontroli manualnej, kontroli z użyciem urządzenia rentgenowskiego oraz systemów wykrywania śladowych ilości materiałów wybuchowych. Powyższe procedury dotyczą również pojazdów, które wjeżdżają do strefy zastrzeżonej[11].

Pasażerowie poddawani są kontroli bezpieczeństwa z zastosowaniem co najmniej jednej z poniższych metod:

a) kontroli manualnej;
b) bramek do wykrywania metali (WTMD);
c) psów do wykrywania materiałów wybuchowych;
d) urządzeń do wykrywania śladowych ilości materiałów wybuchowych (ETD);
e) urządzeń do prześwietlenia osób niewykorzystujących promieniowania jonizującego;

---

[8]K. Sikora, K. Fiszer *Metody i środki ochrony przed atakami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym na przykładziePortu Lotniczego Wrocław Starachowice,* Zeszyty Naukowe Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, Nr 4 (170) 2013.s. 60.
[9]Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – *Prawo lotnicze.*
[10]F. Czarnecki, T. Skoczny, *Usługi portów lotniczych w Unii Europejskiej i Polsce II,* Wydawnictwo naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, s. 164.
[11]Tamże, s. 149.

f) urządzeń do wykrywania śladowych ilości materiałów wybuchowych (ETD) w połączeniu zręcznym wykrywaczem metali (HHMD).

Kontrolę bezpieczeństwa przeprowadza się w taki sposób, aby upewnić się na ile to możliwe, że kontrolowana osoba nie przenosi przedmiotów zabronionych. Jeżeli operator kontroli bezpieczeństwa nie może stwierdzić, czy pasażer przenosi przedmioty zabronione, pasażerowi temu odmawia się dostępu do stref zastrzeżonych lub poddaje się go powtórnej kontroli bezpieczeństwa, dopóki operator kontroli bezpieczeństwa nie uzna, że wymogi kontroli zostały spełnione. Przed poddaniem się pasażera kontroli bezpieczeństwa z użyciem urządzenia do prześwietlenia osób informuje się go o wykorzystywanej technologii, warunkach związanych z jej stosowaniem oraz możliwości odmowy poddania się kontroli bezpieczeństwa przeprowadzanej za pomocą tego urządzenia. Pasażerowie mają prawo do odmowy poddania się kontroli bezpieczeństwa przeprowadzanej za pomocą urządzenia do prześwietlenia osób. W takim przypadku pasażer jest poddawany kontroli bezpieczeństwa za pomocą alternatywnej metody kontroli, w tym co najmniej kontroli manualnej zgodnie z dodatkiem 4 – A do decyzji wykonawczej Komisji (2015) 8005. Jeżeli urządzenie do prześwietlenia osób reaguje sygnałem alarmowym, należy ustalić przyczynę alarmu. Urządzenia do wykrywania śladowych ilości materiałów wybuchowych (ETD) w połączeniu z ręcznymi wykrywaczami metali (HHMD) można stosować tylko w przypadku, gdy operator kontroli bezpieczeństwa uzna kontrolę manualną danej części osobistej za nieskuteczną lub niepożądaną[12]. Psy służbowe i urządzenia do wykrywania materiałów wybuchowych, wykorzystuje się w formie dodatkowych środków kontroli bezpieczeństwa, w sytuacjach zwiększonego ryzyka wystąpienia zagrożenia[13].

Przed przystąpieniem do kontroli, każdy pasażer obowiązany jest do przygotowania się do przeprowadzenia kontroli bagażu kabinowego oraz okrycia wierzchniego, które należy wyłożyć do odpowiednio przygotowanych kuwet, znajdujących się w przeznaczonej do tego strefie. Operator kontroli bezpieczeństwa może poprosić pasażera o przełożenie dodatkowych części garderoby do kuwety, w zależności od wystąpienia prawdopodobieństwa potencjalnej przyczyny wzbudzenia bramki. Natomiast z bagażu kabinowego usuwane są urządzenia elektroniczne, mogące wpłynąć w istotny sposób na wynik otrzymanego obrazu w urządzeniu rentgenowskim. Takie urządzenia poddawane są osobnej kontroli. Z bagażu do osobnej kontroli, usuwane są również płyny przewożone, po czym poddawane są jednoczesnej kontroli, w bagażu w sytuacji, gdy urządzenie skanujące będzie w stanie skontrolować z pozostałymi przedmiotami jednocześnie[14].

Przed **kontrolą bezpieczeństwa bagażu kabinowego** (usuwa się komputery przenośne i inne duże urządzenia elektryczne, które poddaje się kontroli bezpieczeństwa oddzielnie, chyba że bagaż kabinowy ma zostać poddany kontroli

[12]*Rozporządzenie Wykonawcze Komisji (UE) 2015/1998* z dnia 5 listopada 2015 r. ustanawiające szczegółowe środki w celu wprowadzenia w życie wspólnych podstawowych norm ochrony lotnictwa cywilnego.

[13]F. Czarnecki, T. Skoczny, *Usługi portów lotniczych w Unii Europejskiej i Polsce II*, Wydawnictwo naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, s. 149.

[14]A. Kierzkowski, T. Kisiel, *Wyznaczanie podstawowych charakterystyk procesu kontroli bezpieczeństwa dla zimowego sezonu lotniczego z wykorzystaniem modelu symulacyjnego łączonego stanowiska obsługi*, Prace Naukowe Politechniki Warszawskiej, z.103, Transport, 2014, s.115.

bezpieczeństwa za pomocą systemów wykrywania materiałów wybuchowych (EDS) spełniających normę C2 lub wyższe normy.

Bagaż kabinowy poddawany jest kontroli bezpieczeństwa z zastosowaniem co najmniej jednej z poniższych metod:

a) kontroli manualnej;
b) urządzeń rentgenowskich;
c) systemów wykrywania materiałów wybuchowych (EDS);
d) psów do wykrywania materiałów wybuchowych;
e) urządzeń ETD.

Jeżeli operator kontroli bezpieczeństwa nie może stwierdzić, czy bagaż kabinowy zawiera przedmioty zabronione, odrzuca się go lub poddaje powtórnej kontroli bezpieczeństwa, dopóki operator kontroli bezpieczeństwa nie uzna, że wymogi kontroli zostały pełnione. Kontrola manualna bagażu kabinowego polega na kontroli ręcznej bagażu, w tym całej jego zawartości, aby upewnić się, na ile to możliwe, że nie zawiera on przedmiotów zabronionych.

W przypadku zastosowania urządzeń rentgenowskich lub systemów wykrywania materiałów wybuchowych (EDS) każdy obraz jest oglądany przez operatora kontroli bezpieczeństwa lub analizowany przez oprogramowanie auto clear (ACS). W przypadku zastosowania urządzeń rentgenowskich lub systemów wykrywania materiałów wybuchowych (EDS), w każdym przypadku ustala się przyczynę alarmu, tak aby operator kontroli bezpieczeństwa mógł uzyskać pewność, że do strefy zastrzeżonej lotniska ani na pokład statku powietrznego nie wnosi się żadnych przedmiotów zabronionych. W przypadku zastosowania urządzeń rentgenowskich lub systemów wykrywania materiałów wybuchowych (EDS) z bagażu wyjmuje się przedmioty, których gęstość uniemożliwia operatorowi kontroli bezpieczeństwa analizę zawartości bagażu kabinowego. Bagaż ten podlega ponownej kontroli bezpieczeństwa, a dany przedmiot podlega odrębnej kontroli bezpieczeństwa jako bagaż kabinowy. Jeżeli w bagażu znajdowało się duże urządzenie elektryczne, wyjmuje się je z bagażu i bagaż poddaje się ponownej kontroli bezpieczeństwa, a urządzenie elektryczne podlega oddzielnej kontroli bezpieczeństwa, chyba że bagaż kabinowy został poddany kontroli bezpieczeństwa za pomocą systemów wykrywania materiałów wybuchowych (EDS) spełniających normę C2 lub wyższą. Osoby przeprowadzające kontrole bezpieczeństwa bagażu kabinowego za pomocą urządzeń rentgenowskich lub EDS zwykle nie mogą weryfikować obrazów w sposób ciągły przez dłużej niż 20 minut. Po każdym takim okresie operator kontroli bezpieczeństwa nie może weryfikować obrazów przynajmniej przez 10 minut. Wymóg ten dotyczy jedynie sytuacji, w których ma miejsce nieprzerwany przepływ obrazów do weryfikacji. W celu zapewnienia optymalnego składu zespołu, jakości pracy, szkolenia, wsparcia i oceny wyznacza się przełożonego odpowiedzialnego za operatorów kontroli bezpieczeństwa bagażu kabinowego. Kontrola bezpieczeństwa bagażu kabinowego podlega również dodatkowym przepisom określonym w decyzji wykonawczej Komisji C(2015) 8005, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej[15].

[15] *Rozporządzenie Wykonawcze Komisji (UE) 2015/1998* z dnia 5 listopada 2015 r. ustanawiające szczegółowe środki w celu wprowadzenia w życie wspólnych podstawowych norm ochrony lotnictwa cywilnego.

Zakończenie kontroli pasażera i bagażu następuje w chwili wystąpienia pozytywnego wyniku, w przypadku kiedy operator procesu będzie w stanie stwierdzić, że wymogi procesu kontroli zostały spełnione.

W przypadku każdej błędnej sygnalizacji urządzeń przeznaczonych do kontroli musi ulec zdiagnozowaniu i wyeliminowaniu, ponieważ w przeciwnym razie pasażer albo bagaż poddany zostaje ponownej kontroli albo też wydana zostaje decyzja w sprawie odmowy przyjęcia na pokład samolotu. Po zakończeniu kontroli bezpieczeństwa pasażerowie wraz z bagażami kabinowymi, podlegają ochronie przed bezpodstawną ingerencją, do momentu startu samolotu[16].

Ostatni element systemu bezpieczeństwa, to kontrola dokumentów, przeprowadzana przez przedstawiciela linii lotniczych wraz z przedstawicielem urzędu emigracyjnego. Pasażer powinien okazać dokument tożsamości wraz z ważnym biletem, wizy w przypadku gdy są wymagane bądź też inne dokumenty np.: kartę szczepień, gdy jest wymagana czy bilet na ponadwymiarowy bagaż. Oprócz względów bezpieczeństwa mających na celu potwierdzenie tożsamości pasażera, za pomocą takiej kontroli zapewnia się pomyślne przyjęcie osoby podróżującej w porcie docelowym, minimalizując w ten sposób ryzyko przejęcie pasażera przez innego przewoźnika w tranzycie[17].

Kontrola bezpieczeństwa bagażu rejestrowanego. Cały bagaż rejestrowany poddany kontroli bezpieczeństwa przed załadunkiem na statek powietrzny w celu uniemożliwienia wniesienia przedmiotów zabronionych do stref zastrzeżonych lotniska i na pokład statków powietrznych. Każdy bagaż rejestrowany określa się jako bagaż towarzyszący lub bez pasażera. Nie przewozi się bagażu rejestrowanego bez pasażera, chyba że bagaż ten został oddzielony z przyczyn niezależnych od pasażera albo poddany odpowiedniej kontroli w zakresie kontroli.

Za akt bezprawnej ingerencji, uznano wniesienie na teren portu lotniczego bądź pokład samolotu, broni lub niebezpiecznego urządzenia, bądź materiałów mogących służyć do celów przestępczych. Przedmioty zabronione nie mogą być przewożone przez pasażerów w bagażu rejestrowanym: *materiały i urządzenia wybuchowe oraz substancje i urządzenia zapalające* – materiały i urządzenia wybuchowe oraz substancje i urządzenia zapalające nadające się do użycia w celu spowodowania ciężkiego obrażenia ciała lub stworzenia zagrożenia dla bezpieczeństwa statku powietrznego, w tym: — amunicja, — spłonki, — zapalniki i lonty, — miny, granaty i inne wojskowe urządzenia wybuchowe, — fajerwerki i inne materiały pirotechniczne, — granaty dymne i naboje dymne, — dynamit, proch strzelniczy i plastyczne materiały wybuchowe.

Podczas kontroli bezpieczeństwa ładunku lub poczty:

a) stosuje się środki lub metody najbardziej skuteczne w wykrywaniu przedmiotów zabronionych, biorąc pod uwagę rodzaj przesyłki;

---

[16]A. Kierzkowski, T. Kisiel, *Wyznaczanie podstawowych charakterystyk procesu kontroli bezpieczeństwa dla zimowego sezonu lotniczego z wykorzystaniem modelu symulacyjnego łączonego stanowiska obsługi*, Prace Naukowe Politechniki Warszawskiej, z.103, Transport, 2014, s.115.

[17]K. Sikora, K. Fiszer*., Metody i środki ochrony przed atakami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym na przykładziePortu Lotniczego Wrocław Starachowice,* Zeszyty Naukowe Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, Nr 4 (170) 2013, s. 61.

b) zastosowane środki lub metody zapewniają poziom bezpieczeństwa wystarczający, aby upewnić się, na ile to możliwe, że w przesyłce nie ukryto przedmiotów zabronionych. Jeżeli operator kontroli bezpieczeństwa nie może uzyskać wystarczającej pewności pozwalającej na potwierdzenie, że przesyłka nie zawiera żadnych przedmiotów zabronionych, przesyłkę odrzuca się lub poddaje ponownej kontroli bezpieczeństwa, dopóki operator kontroli bezpieczeństwa nie uzna, że wymogi kontroli zostały spełnione. Metody kontroli bezpieczeństwa ładunku i poczty podlegają również dodatkowym przepisom określonym w decyzji wykonawczej Komisji C(2015) 8005.

Ładunek i poczta poddawane są kontroli bezpieczeństwa z zastosowaniem co najmniej jednej z poniższych metod:

a) kontroli manualnej;
b) urządzeń rentgenowskich;
c) urządzeń EDS;
d) psów do wykrywania materiałów wybuchowych (PWMW);
e) urządzeń ETD;
f) kontroli wzrokowej;
g) urządzeń do wykrywania metali (MDE).

Jeżeli operator kontroli bezpieczeństwa nie może stwierdzić, czy ładunek lub poczta zawiera przedmioty zabronione, odrzuca się je lub poddaje powtórnej kontroli bezpieczeństwa, dopóki operator kontroli bezpieczeństwa nie uzna, że wymogi kontroli zostały spełnione. Inne stosowne metody kontroli bezpieczeństwa, o ile zostały zatwierdzone przez właściwy organ i powiadomiono o tym Komisję, mogą być stosowane wyłącznie wtedy, gdy ze względu na charakter przesyłki nie można zastosować żadnych innych środków lub metod[18]. Ustanowienie warunków, dotyczących ochrony przewożonych materiałów będących niebezpiecznymi, powinno należeć do każdego z umawiających się Państw. Ta kwestia obowiązuje również nadawców oraz operatorów, a także innych osób, biorących udział w angażowaniu się w przewożenie materiałów niebezpiecznych, w taki sposób, żeby nie dopuścić do kradzieży, oraz użycia tych materiałów, mogących zagrozić miedzy innymi ludziom, mieniu czy też środowisku. Należy też uwzględnić proporcjonalność tych warunków, w stosunku do warunków ochrony[19].

Podstawowe reguły dotyczące bezpieczeństwa na lotniskach, określone zostały w Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, która została podpisana 7 grudnia 1944 roku w Chicago (Konwencja Chicagowska). W załączniku nr 17 do Konwencji chicagowskiej, o tytule: *„Ochrona Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego przed atakami bezprawnej Ingerencji”* zostały uregulowane w sposób ogólny kwestie kontroli bezpieczeństwa.

Państwa strony Konwencji chicagowskiej, zobowiązane są do stosowania każdorazowo kontroli bezpieczeństwa pasażerów oraz ich bagaży kabinowych,

---

[18] *Rozporządzenie Wykonawcze Komisji (UE) 2015/1998* z dnia 5 listopada 2015 r. ustanawiające szczegółowe środki w celu wprowadzenia w życie wspólnych podstawowych norm ochrony lotnictwa cywilnego.

[19] K. Sikora, K. Fiszer,, *Metody i środki ochrony przed atakami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym na przykładziePortu Lotniczego Wrocław Starachowice,* Zeszyty Naukowe Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, Nr 4 (170) 2013, s. 61.

przed wejściem na pokład samolotu. Taka sama reguła dotyczy również w przypadku pasażerów transferowych oraz ich bagażu kabinowego.

Koordynacją współpracy w zakresie bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego, zajmuje się Organizacja Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (ICAO), która prowadzi ICAO Aviation Security Programme. ICAO wydaje niedostępny publicznie Security Manual for Safeguarding Civil Aviation Against Acts of Unlawful Interference, jedynie jedna jego część poświęcona jest kontroli bezpieczeństwa – Volume IV Preventive Security Measures)[20].

2. Strefy kontroli dostępu na lotnisku

Dostęp do stref zastrzeżonych w portach lotniczych jest odpowiednio chroniony. Do takich stref mogą przedostać się tylko osoby i pojazdy upoważnione. Formą uprawnienia dostępu jest karta pokładowa lub jej zamiennik, karta identyfikacyjna członka załogi, karta identyfikacyjna portu lotniczego, karta identyfikacyjna właściwego organu krajowego, karta identyfikacyjna organu regulacyjnego uznawaną przez właściwy organ krajowy. Dostęp do stref zastrzeżonych kontrolowany jest przez system elektroniczny pozwalający na dostęp tylko jednej osoby w danej chwili lub prowadzenie kontroli dostępu przez osoby upoważnione. Dostęp do strefy operacyjnej lotniska jest ograniczony w celu uniemożliwienia przedostania się nieupoważnionych osób i nieupoważnionych pojazdów na ten obszar. Można zezwolić osobom i pojazdom na dostęp do strefy operacyjnej lotniska i stref zastrzeżonych lotniska tylko wtedy, gdy spełniają wymagane warunki ochrony.

Najbardziej powszechną metodą dostępu kontroli są identyfikatory osobowe posiadające zdjęcie osoby upoważnionej oraz uniwersalny kod. Identyfikatory wydawane są zazwyczaj w postaci kart zbliżeniowych lub magnetycznych. Do pełni funkcjonowania tej metody potrzebne są jeszcze czytniki kart, które umieszczane są przy drzwiach oddzielających strefę ogólnodostępną od chronionej[21].

Strefa ogólnego dostępu portu lotniczego ma wpływ na sposób jego funkcjonowanie, ale wrażliwość strefy z ograniczonym dostępem, wynika przede wszystkim z faktu, znajdujących się w nim osób postronnych nie poddającym się jakiejkolwiek kontroli. Osoby znajdujące się w strefie zastrzeżonej, mogą przyczynić się do uniemożliwienia lądowania statku powietrznego. W przypadku ponownego podejścia statku powietrznego do lądowania, skutkuje konsekwencjami finansowymi, w formie zużycia paliwa, a także kary finansowe, nałożone przez międzynarodowe organizacje lotnicze. Kiedy występują jakie-kolwiek z zakłócenia w obszarze terminalu, powoduje, to zakłócenia powodujące paraliż w ruchu lotniczym. Niewątpliwie niezbędnym i ważnym elementem w porcie lotniczym jest funkcjonowanie elektronicznych urządzeń i systemów alarmowych, które sygnalizują zagrożenie chronionych obszarów, jak również urządzeń i środków mechanicznego zabezpieczenia. W standardzie tych wszystkich urządzeń w porcie lotniczym, zamontowany jest również monitoring, służący do całodobowej obserwacji chronionego obiektu przez służby ochrony. Należy

[20]F. Czarnecki, T. Skoczny, *Usługi portów lotniczych w Unii Europejskiej i Polsce II,* Wydawnictwo naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, s. 164.

[21]*Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 300/2008* z dnia 11 marca 2008 r. w sprawie wspólnych zasad w dziedzinie ochrony lotnictwa cywilnego i uchybiające rozporządzenie (WE) nr 2320/2002.

wspomnieć też o stosowaniu na lotniskach detektorów, wykrywających metal i materiały wybuchowe, a także o rentgenowskiej kontroli bagażu. W portach lotniczych wprowadzono prawny obowiązek ochrony, ze względu na bezpieczeństwo. Regulującymi kwestie ochrony portów lotniczych, są akty prawne: „*Ustawa Prawo Lotnicze, Ustawa o ochronie osób i mienia i Ustawa o Zarządzaniu Kryzysowym".* We wszystkich portach lotniczych sprawami ochrony lotniska, zajmują się powoływane zespoły, w których skład wchodzi przede wszystkim przewodniczący zespołu, jest nim zarządzający lotniskiem, lub też osoba przez niego wyznaczona, która jest odpowiedzialna za ochronę lotniska, przedstawiciel Policji, przedstawiciel Służby Ochrony Lotniska, podmioty prowadzące na danym lotnisku działalność gospodarczą, a także służby przeciwpożarowe. Natomiast przedstawiciel Straży Granicznej lub przedstawiciel Służby Celnej, wchodzi do zespołu wówczas, gdy na lotnisku znajduje się przejście graniczne. Podstawowymi zadaniami zespołu jest przede wszystkim zgłaszanie wniosków i wyrażanie opinii w sprawach projektów zarządzeń i poleceń porządkowych dotyczących ochrony lotniska, które są przygotowywane przez zarządzającego lotniskiem, jak również zgłaszanie i wyrażanie wniosków do programu ochrony lotniska oraz ocena stopnia zagrożenia lotniska atakami bezprawnej ingerencji, lub przeciwdziałanie takim atakom[22].

Zarządzający wyznacza strefy zastrzeżone lotniska oraz części krytyczne tych stref w rozumieniu przepisów rozporządzenia 300/2008/WE, a także przejścia do tych stref.

Strefy przejścia wyznacza się w uzgodnieniu z:

a. Policją;
b. Strażą Graniczną;
c. Służbą Celno-Skarbową;
d. Prezesem Urzędu.

Strefy przejścia określa zarządzający lotniskiem w programie ochrony lotniska. W celu umożliwienia dostępu osób do strefy zastrzeżonej lotniska zarządzający lotniskiem lub przewoźnik lotniczy w ramach sprawdzenia przeszłości tych osób, występuje do komendanta oddziału Straży Granicznej o udzielenie informacji o braku negatywnych przesłanek do uzyskania takiego dostępu. Komendant oddziału Straży Granicznej dokonuje ustaleń w zakresie istnienia przesłanek w terminie 21 dni od dnia wystąpienia o udzielenie informacji przez zarządzającego lotniskiem. Organy władzy publicznej, administracji publicznej oraz służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo publiczne są obowiązane do udzielenia, na wniosek komendanta oddziału Straży Granicznej, informacji o osobie ubiegającej się o dostęp do strefy zastrzeżonej lotniska, w terminie 10 dni od dnia otrzymania wniosku[23].

Port lotniczy, to obszar, składający się z dwóch części:

a. część naziemna portu lotniczego – jest fragmentem terminala ogólnodostępnego ze strefą niekontrolowaną;

[22]M. Zieliński, *Bezpieczeństwo w porcie lotniczym,* Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej, Rok Li Nr 4 (183) 2010. s. 164.
[23]Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – *Prawo lotnicze.*

b. część lotnicza portu lotniczego – jest strefą zastrzeżoną, z ograniczonym dostępem m.in.: do płyty lotniska, oraz do fragmentu terminala z kontrolowanym dostępem.

Podziału portu lotniczego dokonuje zarządzający nim, już na etapie przygotowywania projektu portu lotniczego. Prezes Urzędu Lotnictwa Cywilnego wydaje opinię dotyczącą planu systemu ochrony obiektów, które znajdują się w rejonie strefy zastrzeżonej portu lotniczego, mając na celu ochronę pasażerów, bagaży, przesyłek, poczty, ładunków oraz pokładowego zaopatrzenia, korzystania ze specjalistycznego sprzętu lub z zakresu kontroli dostępu do stref zastrzeżonych. Zarządzający w porozumieniu z Prezesem Urzędu Lotnictwa Cywilnego, wyznacza strefy zastrzeżone z ich częściami krytycznymi, Policją, Strażą Graniczną, Służbą Celną. Części krytyczne są przejściami pomiędzy strefami zastrzeżonymi, a ogólnodostępnymi[24]. Zarządzający lotniskiem przy współpracy Straży Granicznej i Policji, wydaje przepustki uprawniające do wejścia do określonych stref, a także nadzoruje we współpracy z tymi służbami system patrolowania w strefach zastrzeżonych lotniska, jak również przyległych do niego obszarów. Ogrodzenie lotniska, to pierwsza linia ochrony, która musi spełniać wymagania techniczne. Ogrodzenie musi być wykonane z paneli drucianych, albo siatkowych lub rozwiniętych siatek drucianych o wysokości 180 cm, a zwyżka nad nim powinna być wykonana z co najmniej trzech rzędów drutu kolczastego albo taśmy tnącej, umocowanej na stelażach, z całkowitą wysokością 2,44 m. Po obu stronach ogrodzenia minimum 3 metry, powinna znajdować się wolna przestrzeń, w celu jego obserwowania i patrolowania, a po wewnętrznej stronie tego ogrodzenia powinna znajdować się droga do jego patrolowania, pojazdem samochodowym[25].

3. Służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo i kontrolę bezpieczeństwa w porcie lotniczym

Głównym podmiotem, który jest odpowiedzialny za poziom bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym, jest Urząd Lotnictwa Cywilnego, a także nadzór nad jego działalnością[26].

Oprócz organów kierowniczych, odpowiedzialnych za poziom bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym, są również organa administracyjne, do których należy ustalanie standardów zdatności statków powietrznych do lotów, czy też wydawania licencji dla personelu lotniczego, bądź też zajmujących się, zabezpieczaniem kontroli komunikacji powietrznej. Zarząd zajmuje się określaniem procedur, w kwestii przygotowań do lotów, obsługiwania technicznego, porty docelowe, a także zasady użytkowania sprzętu oraz szkolenia kadr[27].

---

[24]M. Siergiejczyk, A. Rosiński*, Analiza poziomu bezpieczeństwa systemu ochrony peryferyjnej portu lotniczego,* Ofinicyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Prace naukowe - Transport, z. 102, Warszawa 2014, s.49.

[25]*Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 30 kwietnia 2004 r. w sprawie klasyfikacji lotnisk i rejestru lotnisk cywilnych.*

[26]K. Sikora, K. Fiszer, *Metody i środki ochrony przed atakami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym na przykładzie portu lotniczego Wrocław Starachowice,* Zeszyty Naukowe Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych Nr 4 (170) 2013, s. 51-52.

[27]J. Karpowicz, E. Klich, *Zarządzanie bezpieczeństwem w lotnictwie*, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych Wydział Bezpieczeństwa Narodowego i Logistyki, Dęblin 2011, s.37.

Zarządzający lotniskiem realizuje zadania w zakresie ochrony stref ogólnodostępnych lotniska we współpracy ze służbami ochrony działającymi na terenie lotniska.

Służba Ochrony Lotniska – wewnętrzna służba ochrony lub specjalistyczna uzbrojona formacja ochronna działająca na podstawie Ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. *o ochronie osób i mienia*, realizująca zadania na rzecz ochrony lotnictwa cywilnego i podlegająca zarządzającemu lotniskiem. Służba Ochrony Lotniska działa również na podstawie Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 listopada 1998 r. w sprawie wewnętrznych służb ochrony.

Służba ochrony wykonuje zadania zarządzającego lotniskiem w zakresie[28]:

a. prowadzenia kontroli bezpieczeństwa;
b. kontroli dostępu do stref zastrzeżonych lotniska;
c. kontroli przepustek wydawanych przez zarządzającego lotniskiem;
d. ujęcia i przekazania Policji lub Straży Granicznej:
   - osoby naruszającej warunki bezpieczeństwa na lotnisku oraz pasażera naruszającego warunki przewozu;
   - osoby, która bez upoważnienia uzyskała lub usiłowała uzyskać dostęp do strefy zastrzeżonej lotniska;
   - osoby, która popełniła lub usiłowała popełnić akt bezprawnej ingerencji,
   - osoby, która w inny sposób narusza porządek publiczny.
e. ochrony strefy zastrzeżonej lotniska i innych stref w rozumieniu przepisów rozporządzenia nr 300/2008/WE;
f. czynności, o których mowa w art. 3 pkt 2 ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia.

Służba Ochrony Lotniska działa na podstawie **Planu ochrony portu lotniczego** wraz z obiektami i urządzeniami. Plan ochrony jest dokumentem o klauzuli „*POUFNE*", znajdujący się w kancelarii tajnej portu lotniczego, natomiast dysponentem jego jest Szef Służby Ochrony Lotniska. Drugim dokumentem ochrony portu lotniczego jest **Program ochrony portu lotniczego** przed aktami bezprawnej ingerencji.

Według ustawy o prawie lotniczym z 03 lipca 2002 roku, uprawnienia pracownika służby ochrony to:

1. pracownik służby ochrony lotniska przy wykonywaniu zadań z zakresu kontroli bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym oraz ochrony osób i mienia w granicach chronionych obszarów, obiektów i urządzeń, w tym na pograniczu strefy ogólnodostępnej ze strefą zastrzeżoną lotniska, niezależnie od uprawnień określonych w art. 36 uprawnienia pracownika ochrony przy wykonywaniu zadań ochrony osób i mienia, ust. 1 ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia, ma prawo do:
   a. niedopuszczenia do wejścia na obszar lub do obiektu podlegających ochronie osoby nieposiadającej wymaganych uprawnień oraz niedopuszczenia do wjazdu na obszar lub do obiektu podlegających ochronie pojazdu nieposiadającego wymaganych uprawnień;
   b. dokonywania kontroli manualnej i przeglądania zawartości bagażu;

[28]Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – *Prawo lotnicze.*

c. sprawdzania przedmiotów wprowadzanych do strefy zastrzeżonej lotniska;
d. korzystania z urządzeń technicznych, ze środków chemicznych oraz wykorzystania psów do wykrywania urządzeń, przedmiotów lub substancji, których posiadanie jest zabronione bądź które mogą stanowić przedmiot niebezpieczny.

2. kontrolą manualną jest zespół czynności kontroli bezpieczeństwa wykonywanych ręcznie bez ingerencji w wewnętrzne powłoki ciała oraz w sposób powodujący w jak najmniejszym stopniu naruszenie intymności, w celu wykrycia w odzieży lub na ciele oraz w przedmiotach osobistych kontrolowanej osoby zabronionych przedmiotów, urządzeń lub substancji.
3. za zgodą kontrolowanej osoby kontrola manualna może także obejmować dokonanie oglądu powierzchni jej ciała przez pracownika służby ochrony tej samej płci, w warunkach gwarantujących zachowanie intymności. Za zgodą kontrolowanej osoby czynność ta może być dokonana przez pracownika służby ochrony lotniska odmiennej płci niż kontrolowana osoba.
4. przypisy ust. 1 – 3 stosuje się odpowiednio do zadań i uprawnień zarejestrowanego agenta, o którym mowa w art. 168b kontrola bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym, ust. 1 pkt 2[29].

Służba Ochrony Lotniska, jest służbą zapewniającą bezpieczeństwo statkom powietrznym, pasażerom, a także pracownikom. Zakres działalności pracowników SOL, obejmuje całe lotnisko, ze szczególnym uwzględnieniem kontroli osób wchodzących do stref zastrzeżonych na terenie portu lotniczego[30]. Służba ochrony lotniska przy wykonywaniu zadań współdziała z właściwymi służbami lub organami. W przypadku konieczności realizacji zadań wykraczających poza kompetencje służby ochrony lotniska, zarządzający lotniskiem powiadamia Straż Graniczną lub Policję. Pracownicy służby ochrony lotniska, oraz pracownicy specjalistycznej uzbrojonej formacji ochronnej realizujący zadania na rzecz zarejestrowanego agenta, są zobowiązani posiadać wpis na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej, a w przypadku realizacji zadań dotyczących ochrony strefy zastrzeżonej lotniska i innych stref w rozumieniu przepisów rozporządzenia nr 300/2008/WE, wpis na listę kwalifikowanych pracowników zabezpieczenia technicznego, zgodnie z przepisami ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia[31].

Straż Graniczna, która swoje zadania realizuje w obszarze przejścia granicznego, znajdującego się na terenie portu lotniczego, na podstawie *Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej*, oraz innych przepisów. W porcie lotniczym funkcjonuje również komisariat Policji, który służy do utrzymywania porządku publicznego na terenie portu, działając na podstawie *Ustawy* z dnia 6 kwietnia 1990 r. *o Policji*. Również Urząd Celny zapewnia bezpieczeństwo na lotnisku, w sferze finansowej interesów państwa, który działa na podstawie *Kodeksu celnego* (ustawa z dnia 9 stycznia 1997 r., z późniejszymi zmianami), oraz innych

[29]Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – *Prawo lotnicze.*
[30]M. Zieliński, *Bezpieczeństwo w porcie lotniczym,* Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej, Rok Li Nr 4 (183) 2010. s. 164 -167.
[31]Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – *Prawo lotnicze.*

aktów prawnych, które dotyczą pozwolenia na wywóz albo przywóz towarów. Urząd Celny wykonuje swoje zadania w formie przeciwdziałania przywozowi do Polski zagrożonych roślin oraz zwierząt i ptaków, a także przeprowadza kontrole bagaży zwracając szczególną uwagę na to czy w ich zawartości nie znajdują się przedmioty, które mogą stanowić zagrożenie podczas lotu[32].

Pracownik ds. Kontroli Bezpieczeństwa to osoba zatrudniona w sektorze ochrony lotniska, upoważniona do kontrolowania osób i posiadanego bagażu. Pracownik obsadzony na tym stanowisku dokonuje kontroli przy użyciu urządzeń rentgenowskich celem weryfikacji bagażu posiadanego przez podróżnych, a także poczty cywilnej w komunikacji lotniczej.
Pracownik ochrony zatrudniony na lotnisku musi posiadać dodatkowe uprawnienia nadane przez Urząd Lotnictwa Cywilnego.

Przed osobami zainteresowanymi podjęciem zatrudnienia w charakterze pracownika do spraw kontroli bezpieczeństwa nie stawia się zwykle określonych wymogów związanych z posiadanym wykształceniem. Kwestią priorytetową jest dla potencjalnych pracodawców praktyczne doświadczenie zawodowe, pozyskane przez kandydata w pracy na stanowisku o zbliżonym zakresie pełnionych obowiązków oraz posiadanie określonych uprawnień – wpisu na listę kwalifikowanego pracownika ochrony fizycznej oraz certyfikatu potwierdzającego ukończone szkolenia na operatora kontroli bezpieczeństwa (certyfikat wydaje Prezes Urzędu Lotnictwa Cywilnego). Od osób zainteresowanych tym stanowiskiem oczekuje się określonych cech personalnych: komunikatywności, uprzejmości, odpowiedzialności i zaangażowania w wykonywaniu powierzonych obowiązków.

Miejscem pracy pracownika do spraw kontroli bezpieczeństwa jest przestrzeń lotniska do wykonywania codziennych obowiązków wykorzystywane są urządzenia kontrolujące zawartość bagażu podróżnych. Możliwość zatrudnienia stwarzają liczne agencje ochrony osób i mienia przy ochronie lotnisk.

Według Ustawy z dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze, zadania związane z kontrolą bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym wykonuje:

a. zarządzający lotniskiem, w szczególności w zakresie kontroli osób, bagaż, ładunków, poczty, zaopatrzenia pokładowego i zaopatrzenia portu lotniczego:
   - w związku z przewozem lotniczym;
   - w obszarze przejść ze strefy ogólnodostępnej do strefy zastrzeżonej lotniska;
b. zarejestrowany agent oraz zarejestrowany dostawca zaopatrzenia pokładowego, w rozumieniu rozporządzenia nr 300/2008/WE[33].

Rozporządzenie, z dnia 17 lipca 2009 roku, wydane przez ministra, działającego na podstawie art. 189 ust. 3 *Prawa lotniczego, w* sprawie: *Krajowego Programu Szkolenia, w zakresie ochrony lotnictwa cywilnego.* Program ten, określa między innymi: sposób organizacji, przeprowadzania szkoleń, w kwestii ochrony lotnictwa cywilnego, przede wszystkim przed atakami bezprawnej ingerencji, a także funkcjonowanie i organizację szkoleń, dotyczących ochrony lotnictwa

[32]M. Zieliński, *Bezpieczeństwo w porcie lotniczym,* Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej, Rok Li Nr 4 (183) 2010. s. 164 -167.
[33] Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – *Prawo lotnicze.*

cywilnego, metodologię prowadzenia takich szkoleń, oraz kryteria, czy też sposoby selekcji, certyfikacji, kwalifikacji, a także sposoby motywacji personelu lotniczego[34].

Podsumowanie

Do roku 2011 roku ochrona lotnisk i kontrola bezpieczeństwa sprawowana była przez Straż Graniczną, ale tymczasem uznano, że usługi tej formacji są zbyt drogie. W związku z tym znowelizowano ustawę, gdzie na lotniska wprowadzono wyspecjalizowane firmy prywatne, bardzo często nie przygotowane do sprawowania skutecznego bezpieczeństwa na tego typu obiektach, zatrudniających słabo przeszkolonych pracowników w zakresie bezpieczeństwa. Przykładem jest sytuacja kiedy to na największe lotnisko w Polsce, do stref zastrzeżonych udało się wnieść atrapy broni, przy czym posługiwano się również fałszywymi dokumentami. Nieprawidłowości te doprowadziły do wypowiedzenia umowy firmie zewnętrznej, która świadczyła usługi ochroniarskie. Słabym rozwiązaniem jest również uwolnienie uprawnień operatora kontroli bezpieczeństwa, gdzie wcześniej te uprawnienia posiadała tylko i wyłącznie Straż Graniczna. Obecnie takie uprawnienia posiada Służba Ochrony Lotniska oraz pracownicy cywilni, gdzie zleca się im czynności przeprowadzania kontroli bezpieczeństwa. W 2012 roku NIK przeprowadził kontrolę na wszystkich lotniskach Polsce, natomiast wszystkie wyniki zamieścił w swoim raporcie, gdzie negatywnie ocenił działania legislacyjne ówczesnego ministra transportu i nadzorcze prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego. Również negatywnie ocenił nadzór Urzędu Lotnictwa Cywilnego nad ochroną lotnictwa cywilnego, poprzez wykonywaną lotniczą działalność gospodarczą i zarządzających lotniskami. NIK szczególną uwagę zwrócił na podmioty, które dopuszczone zostały do wykonywania kontroli bezpieczeństwa pasażerów, bagażu, ładunków oraz poczty przez osoby które nie posiadały odpowiednich uprawnień. Zdaniem Najwyższej Izby Kontroli, nieprawidłowości te mogły mieć wpływ na znaczne pogorszenie się stanu bezpieczeństwa w transporcie lotniczym. Oprócz tego należy zwrócić uwagę na zatrudnionych pracowników w Urzędzie Lotnictwa Cywilnego, którzy z reguły nie posiadają wiedzy praktycznej tylko teoretyczną, a to oznacza że nie znają wielu problemów, z którymi boryka się punkt kontroli bezpieczeństwa podczas wykonywania czynności kontroli bezpieczeństwa, gdzie np. wywierana jest duża presja na operatorach kontroli bezpieczeństwa przez zarządzającego portem o przepustowość na punktach kontroli bezpieczeństwa. Ze względu na małą ilość zatrudnionych operatorów kontroli bezpieczeństwa w punkcie kontroli bezpieczeństwa, w czasie wykonywanej pracy organizowane są bardzo krótkie przerwy, gdzie operator kontroli bezpieczeństwa ma prawo do przerw 15 minutowych w ciągu 12 godzinnej pracy, a to oznacza że przy takim nasileniu nie jest w stanie racjonalnie wykonywać swoich obowiązków. Zdarzają się również sytuacje, kiedy to audytorzy wewnętrzni audytują operatorów kontroli bezpieczeństwa w ich wolnym czasie, wtedy kiedy powinni mieć przerwę na odpoczynek.

Kolejnym problemem mogącym mieć wpływ na bezpieczeństwo ruchu lotniczego jest słaba organizacja szkoleń praktycznych w kierunku pokazów pirotechnicznych z urządzeniami IED, dla operatorów kontroli bezpieczeństwa.

[34] *Ochrona cywilnego ruchu lotniczego w Polsce, jako element bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego,* Informacja o wynikach kontroli, NIK, 18 kwietnia 2012, s. 76.

Szkoleniowcy nie mający dostępu do nowej generacji urządzeń i materiałów IED, tworzą z głowy takie urządzenia, które tylko w minimalnym stopniu przypominają urządzenia IED. Takie szkolenie praktyczne ma na celu w dużym stopniu zapobieganie atakom bezprawnej ingerencji lub innym zagrożeniom, skierowanym w kierunku statku powietrznego.

Zarządzający lotniskami opracowują programy ochrony na konkretnych lotniskach, bardzo często jest to system kopiujący szereg rozwiązań europejskich obowiązujących w przeszłości przed powstałymi zagrożeniami takimi jak ataki terrorystyczne. Niestety, ale rozwiązania te stają się bardzo często nieskuteczne.

Streszczenie

Powstają nowe wyzwania dla służb odpowiadających za poziom bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym. Domeną popularność transportu lotniczego i wiążące się z nim zagrożenia w formie aktów bezprawnej ingerencji, powoduje że organów ruchu lotniczego jest bezawaryjne i bezpieczne wykonywanie lotów, dlatego też konieczne jest przeprowadzanie kontroli bezpieczeństwa w portach lotniczych. Kontrola bezpieczeństwa jest obowiązkową czynnością, natomiast w procesie obsługi pasażera odlatującego, ma na celu uniemożliwienie wniesienia przedmiotów zabronionych na pokład samolotu. Podczas kontroli bezpieczeństwa operator kontroli bezpieczeństwa zobowiązany jest wykryć przedmioty i substancje niebezpieczne określone w przepisach. Są to materiały wybuchowe i substancje łatwopalne lub narzędzia zagrażające bezpieczeństwu statku powietrznego, mogące służyć do przeprowadzenia aktu terrorystycznego, co w konsekwencji może doprowadzić do katastrofy lotniczej. Niniejsza publikacja ma na celu uświadomienie osobom korzystającym z usług transportu lotniczego, jak ważną czynnością jest kontrola bezpieczeństwa i jak ogromny ma wpływ na bezpieczeństwo transportu lotniczego, natomiast osobom zaangażowanym w działalność lotniczą, przedstawienia zarysu problematyki i wdrożenia nowych rozwiązań w tym zakresie.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, kontroler, lotnisko, ochrona, samolot

Summary

Increasing new challenges for services responsible for the level of safety in civil aviation are emerging. Due to the popularity of air transport and the associated threats in the form of unlawful acts of interference, the air traffic authorities are failure-free and safe flights, which is why it is necessary to conduct security checks at airports. Security control is a mandatory act, while in the process of servicing a departing passenger, it is intended to prevent objects prohibited from being carried on board an aircraft. During the security check, the safety control operator is obliged to detect dangerous objects and substances specified in the regulations. These are explosives and flammable substances or tools threatening the safety of the aircraft, which may be used to carry out a terrorist act, which in turn may lead to a plane crash. This publication aims to make people using air transport services aware of the importance of safety control and how great it affects the safety of air transport, while those involved in aviation activities, presenting the outline of issues and implementing new solutions in this field.

Key words: safety, controller, airport, security, aircraft

Bibliografia:

Cymerski J., *Terroryzm a bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej*, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora w Półtusku, Oficyna Wydawnicza RYTM Warszawa.

Czarnecki F., Skoczny T., *Usługi portów lotniczych w Unii Europejskiej i Polsce II,* Wydawnictwo naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.

Sikora K, FiszerK.*, Metody i środki ochrony przed atakami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym na przykładziePortu Lotniczego Wrocław Starachowice,* Zeszyty Naukowe Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, Nr 4 (170) 2013.

Siergiejczyk M., Rosiński A.*, Analiza poziomu bezpieczeństwa systemu ochrony peryferyjnej portu lotniczego,* Ofinicyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Prace naukowe - Transport, z. 102, Warszawa 2014.

Ochrona cywilnego ruchu lotniczego w Polsce, jako element bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego, Informacja o wynikach kontroli, NIK, 18 kwietnia 2012.

Karpowicz J., Klich E., *Zarządzanie bezpieczeństwem w lotnictwie*, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych Wydział Bezpieczeństwa Narodowego i Logistyki, Dęblin 2011.

Kierzkowski A., Kisiel T. *Wyznaczanie podstawowych charakterystyk procesu kontroli bezpieczeństwa dla zimowego sezonu lotniczego z wykorzystaniem modelu symulacyjnego łączonego stanowiska obsługi*, Prace Naukowe Politechniki Warszawskiej, z.103, Transport, 2014.

Turner J. F., *Wielkie loty w dziejach świata,* Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2005.

Zieliński M., *Bezpieczeństwo w porcie lotniczym,* Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej, Rok Li Nr 4 (183) 2010.

Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – *Prawo lotnicze.*

Rozporządzenie Wykonawcze Komisji (UE) 2015/1998 z dnia 5 listopada 2015 r. ustanawiające szczegółowe środki w celu wprowadzenia w życie wspólnych podstawowych norm ochrony lotnictwa cywilnego.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 300/2008 z dnia 11 marca 2008 r. w sprawie wspólnych zasad w dziedzinie ochrony lotnictwa cywilnego i uchybiające rozporządzenie (WE) nr 2320/2002.

Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 30 kwietnia 2004 r. w sprawie klasyfikacji lotnisk i rejestru lotnisk cywilnych.

Zbigniew CIEKANOWSKI
Sławomir ŻURAWSKI
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
Wiesława ZAŁOGA
Wojskowa Akademia Techniczna

ZARZĄDZANIE KRYZYSOWE W PORCIE LOTNICZYM

Wstęp

Lotnictwo stanowi dziedzinę działalności człowieka, w której perfekcja, jakość, a przede wszystkim bezpieczeństwo mają zasadnicze znaczenie dla właściwego funkcjonowania organizacji lotniczych. Port lotniczy to bardzo złożona organizacja, której podstawową funkcją jest stworzenie właściwych warunków do obsługi ludzi i towarów podróżujących za pomocą statków powietrznych. Niekiedy twierdzi się nawet, że lotniska są małymi miastami.

Nie ulega wątpliwości, iż w lotnictwie cywilnym priorytetem jest bezpieczeństwo. Zgodnie z pkt. 2.1.1. Podręcznika Zarządzania Bezpieczeństwem[1] bezpieczeństwo w odniesieni do lotnictwa oznacza stan, w którym możliwość potencjalnego uszkodzenia ciała, bądź mienia jest zredukowana oraz utrzymywana na poziomie możliwym do zaakceptowania, albo poniżej jego w wyniku ciągłej identyfikacji zagrożeń oraz zarządzania ryzykiem w obszarze bezpieczeństwa. Ze względu na to w portach lotniczych podejmowanych jest szereg działań, w tym głównie w ramach wdrażanego w nich systemu zarządzania bezpieczeństwem, których celem jest minimalizowanie zagrożenia. Istotnym jest przy tym, iż mówiąc o bezpieczeństwie w lotnictwie trzeba mieć na uwadze zarówno bezpieczeństwo portu lotniczego (na ziemi), jak i bezpieczeństwo lotów.

Przygotowanie lotniska na wypadek pojawienia się sytuacji kryzysowej dotyczy zatem zarówno utrzymywania w gotowości podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo na nim, w tym Centrum Operacyjnego Lotniska oraz służb ratowniczo-gaśniczych, jak również odnosi się do przygotowania infrastruktury lotniska i jego pracowników do przyjęcia oraz obsługi osób biorących udział w sytuacji kryzysowej. Odpowiednie przygotowanie portu lotniczego na wypadek wystąpienia sytuacji kryzysowej jest gwarantem podjęcia skutecznych oraz skoordynowanych działań, które umożliwiają minimalizację negatywnych konsekwencji zdarzenia.

1. Port lotniczy – definicja i zagrożenia

Zgodnie z art. 2 pkt. 4 ustawy – Prawo lotnicze[2] lotnisko (port lotniczy) jest wydzielonym obszarem na lądzie, wodzie, bądź innej powierzchni, który w całości lub w części został przeznaczony do wykonywania lądowań, startów i naziemnego, albo nawodnego ruchu statków powietrznych, łącznie ze znajdującymi się w jego granicach urządzeniami i obiektami budowlanymi

[1] *Podręcznik Zarządzania Bezpieczeństwem (SMM),* 2013, wydany jako załącznik do Wytycznych nr 13 Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego z dnia 10 grudnia 2015 r. w sprawie wprowadzenia do stosowania wymagań ustanowionych przez Organizację Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego.
[2] Ustawa z dnia 2 lipca 2002 r. Prawo lotnicze, Dz.U. z 2018 r., poz. 1183, dalej jako: Prawo lotnicze.

o charakterze trwałym, który jest wpisany do rejestru lotnisk.Lotnisko jest zatem miejscem szczególnie narażonym na występowanie sytuacji nadzwyczajnych, czy też kryzysowych. Wielość narodowości oraz ogromna liczba osób w jednym miejscu generuje potrzebę traktowania portów w wyjątkowy sposób. Z uwagi właśnie między innymi na to komunikację drogą lotniczą obwarowano wieloma prawnymi uregulowaniami, które nie znane dla zwykłych pasażerów realizowane są przez zarządzającego lotniskiem.

Z punktu widzenia bezpieczeństwa oraz zarządzania kryzysowego działalność portu lotniczego łączy się z dwoma obszarami. Pierwszym jest obsługa ruchu statków powietrznych, która polega na zabezpieczaniu lądowania, parkowania, startu, naziemnej obsługi samolotów. Natomiast drugim obszarem jego funkcjonowania jest obsługa ruchu pasażerskiego oraz towarowego, czyli między innymi handling, odprawa paszportowo celna, odprawa biletowo-bagażowa, załadunek na pokład samolotu, kontrola bezpieczeństwa pasażera i bagażu. Z każdym z tych obszarów łączą się różne zagrożenia, bowiem w przypadku obsługi ruchu samolotów są one związane z ruchem lotniczym np. awaryjne lądowanie, wypadek lotniczy, katastrofa. Z kolei w drugim odnoszą się do ochrony portu przed atakami bezprawnej ingerencji tj. zamachy bombowe, terroryzm, uprowadzenia. Z uwagi na taką różnorodność zagrożeń port lotniczy (organy odpowiedzialne za bezpieczeństwo na nim) musi być odpowiednio przygotowany do skutecznego przeciwdziałania, zapobiegania oraz błyskawicznego reagowania w przypadku zaistnienia sytuacji kryzysowej[3].

Sytuacje kryzysowe w porcie lotniczym mogą być ponadto skutkiem zatłoczenia w ruchu lotniczym i pasażerskim, pożarów, kolizji, pożarów, zakłóceniami bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz innymi zjawiskami, które mają swoje źródło zarówno w środowisku naturalnym, jak i w działalności człowieka. Zdaniem J. Janeckiego zagrożenia na lotnisku można podzielić z uwagi na to, czy dotyczą samolotu, zdarzenia na lotnisku (sytuacji bez udziału statku powietrznego) oraz sytuacji wspólnego wystąpienia tych zagrożeń. Do pierwszego przypadku zaliczają się: wypadek lotniczy poza lotniskiem, wypadek lotniczy na lotnisku, incydent lotniczy samolotu w czasie lotu (np. dekompresja, turbulencje powietrzne, uszkodzenia konstrukcji samolotu), incydent lotniczy samolotu na ziemi, bezprawne przejęcie statku powietrznego i sabotaż uwzględniający zagrożenie bombowe. Z klei do zagrożeń bez udziału statku powietrznego autor ten zaliczył: katastrofę naturalną, awarię techniczną, pożar obiektu, sabotaż wraz z zagrożeniem bombowym, zagrożenie epidemiologiczne i użycie materiałów niebezpiecznych. Natomiast zagrożenia wspólne odnoszą się zarówno do samolotu i innego obiektu ruchomego lub stałego, samolotu i urządzenia do tankowania paliwa, a także dwóch statków powietrznych (np. zderzenie)[4].

Według przepisów do obiektów znajdujących się w obszarze działania portu lotniczego, które są szczególnie wrażliwe na zagrożenia zaliczają się m.in. wieże kontroli lotów, czy ujęcia wody. Takie obiekty są zabezpieczane z uwagi na występujące zagrożenie wywołane przez człowieka, jak i na zagrożenie naturalne. W tym względzie do pierwszej grupy zagrożeń zaliczają się: bezprawne

[3]Ranecki J., *Zagrożenia i ratownictwo podczas katastrof lotniczych,* „Przegląd Pożarniczy" 2006, nr 1, s. 2.
[4]Tamże, s. 3.

wtargnięcia do strefy zastrzeżonej, wzięcie zakładników na terenie lotniska, akty dywersji lub sabotażu, akty o charakterze kryminalnym, demonstracje, akty wandalizmu, bezprawne wniesienie do strefy zastrzeżonej przedmiotów zabronionych, użycie lub zagrożenie zastosowania bioterroryzmu, podłożenie lub zagrożenie podłożenia urządzeń i materiałów wybuchowych w urządzeniach i obiektach portu lotniczego, zawładnięcie samolotem, atak zbrojny, wniesienie na pokład samolotu przedmiotów zabronionych lub urządzenia wybuchowego, zakłócenia porządku publicznego, lądowanie na lotnisku samolotu z terrorystami na jego pokładzie. Natomiast do zagrożeń naturalnych należą przede wszystkim anomalie pogodowe, a także inne czynniki naturalne, które uniemożliwiają eksploatację lotniska tj.: ulewne opady deszczu, gwałtowne poryty wiatru, zaleganie mgieł, obfite opady śniegu, zagrożenie powodziowe, przemieszczanie się w powietrzu pyłów wulkanicznych. Uwzględniając wszystkie możliwe zagrożenia, które mogą wystąpić w porcie lotniczym, należy skazać, iż jest on obiektem szczególnie wrażliwym, w którym łatwo doprowadzić do wystąpienia sytuacji kryzysowej zagrażającej bezpieczeństwu ludzi, mienia oraz środowiska.

2. Uwarunkowania ochrony lotnisk

Ochrona portu lotniczego polega na zapewnieniu bezpieczeństwa pasażerom, załodze, pracownikom oraz statkom powietrznym na stanowiskach postojowych, jak również obiektom lotniczym. Do aktów prawnych o charakterze wewnętrznym regulujących kwestię ochrony lotnisk należą przede wszystkim: ustawa o zarządzaniu kryzysowym[5], ustawa o ochronie osób i mienia[6] oraz Prawo lotnicze. Na ich podstawie wprowadzono między innymi obowiązek ochrony obiektów, urządzeń i obszarów istotnych dla interesu państwa, w tym dla gospodarki, bezpieczeństwa publicznego, obronności i innych. Te ważne urządzenia, obiekty i obszary podlegają obowiązkowej ochronie przez odpowiednie zabezpieczenie techniczne lub przez specjalistyczne uzbrojone formacje ochronne. Zgodnie z art. 1 ustawy o ochronie osób imienia do podmiotów podlegających ochronie należą między innymi porty lotnicze, które na podstawie decyzji administracyjnej wpisane są na listę obiektów podlegających ochronie szczególnej.

Port lotniczy jest dużym oraz złożonym organizmem, którego celem jest stworzenie właściwych warunków dla obsługi pasażerów oraz towarów, które odbywają podróże wykorzystując do tego statki powietrzne. Istotnym jest, iż działalność portów lotniczych związana jest nierozerwalnie z występowaniem sytuacji kryzysowych. W tym obszarze podstawowym aktem jest ustawa o zarządzaniu kryzysowym, która w art. 3 pkt 2 definiuje pojęcie infrastruktury krytycznej jako systemy i wchodzące w ich skład powiązane obiekty, które są ze sobą funkcjonalnie powiązane: instalacje, urządzenia, obiekty budowlane oraz kluczowe usługi dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli, a także służące sprawnemu funkcjonowaniu instytucji, organów administracji publicznej i przedsiębiorców. Do infrastruktury krytycznej zaliczają się także porty lotnicze, dlatego też ustawa nakłada na zarządzającego takie obowiązki, jak:

- przygotowanie analizy ryzyka, albo możliwości wystąpienia zagrożenia dla infrastruktury krytycznej (portu lotniczego);

[5]Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, Dz. U. z 2017 r., poz. 209.
[6]Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia, Dz. U. z 2017 r., poz. 2213.

- przygotowanie wykazu zasobów do ochrony infrastruktury;
- określenie działań podejmowanych w przypadku zagrożenia;
- określenie działań odtwarzających infrastrukturę krytyczną;
- określenie sposobów (kanałów) komunikacji z innymi podmiotami[7].

W oparciu o art. 187 ust. 1 ustawy o ochronie osób i mienia w 2007 r. wydane zostało rozporządzenie RM w sprawie Krajowego Programu Ochrony Lotnictwa Cywilnego realizującego zasady ochrony lotnictwa[8]. W zawartym w nim §2.1. wskazano, iż działania podejmowane w ramach Krajowego Programu Ochrony Lotnictwa Cywilnego (KPOLC) odpowiada między innymi zarządzający lotniskiem. Do obiektów podlegających szczególnej ochronie, a znajdujących się w jego właściwości zaliczają się:

- terminal pasażerski oraz i inne terminale;
- wieża kontroli ruchu lotniczego;
- magazyny paliw i smarów;
- generatory energetyczne;
- ujęcia wody;
- systemy klimatyzacyjne i wentylacyjne;
- płyty postojowe statków powietrznych;
- bocznice kolejowe;
- hangary;
- inne urządzenia, bądź obiekty, które zostały uznane przez Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego (ULC), albo zarządzającego lotniskiem za kluczowe dla ochrony lotnictwa cywilnego przed atakami bezprawnej ingerencji.

Zarządzający lotniskiem już na etapie projektowania budowy lub rozbudowy lotniska jest zobowiązany do uzyskania opinii prezesa ULC w zakresie planu systemu ochrony terminali pasażerskich i towarowych oraz innych obiektów, które znajdują się w sąsiedztwie zastrzeżonej strefy lotniska, w tym szczególnie w kwestiach dotyczących:

- działań służących identyfikacji i ochronie pasażerów oraz bagażu;
- działań służących ochronie ładunków, poczty, przesyłek kurierskich i ekspresowych oraz zaopatrzenia pokładowego;
- wykorzystania specjalistycznego sprzętu;
- sposobu dokonywania kontroli dostępu do zastrzeżonych stref[9].

3. Podmioty zapewniające bezpieczeństwo w porcie lotniczym

Za prawidłowe i bezpieczne funkcjonowanie portu lotniczego, przestrzeganie procedur kontrolnych oraz respektowanie standardów i międzynarodowych uregulowań prawnych odpowiedzialne są władze lotniska, które reprezentuje zarząd. Zgodnie z art. 7.1. ustawy o ochronie osób i mienia jest on kierownikiem jednostki zarządzającym obszarami, urządzeniami i obiektami, który jest wpisany

[7]Zieliński M., *Bezpieczeństwo w porcie lotniczym,* ,,Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej" 2010, nr 4 (183), s. 158-159.
[8]Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 2007 r. w sprawie Krajowego Programu Ochrony Lotnictwa Cywilnego realizującego zasady ochrony lotnictwa, Dz. U. z 2007 r., nr 116, poz. 803, dalej jako: rozporządzenie KPOLC.
[9]Sztucki J. (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem lotnictwa cywilnego,* Skrypt w ramach projektu UE – Kapitał Ludzki, Wrocław 2012,s. 100-101.

do rejestru lotnisk cywilnych na mocy art. 2 ust. 7 Prawa lotniczego. Ponadto jest on odpowiedzialny za nadzór oraz organizację działań ukierunkowanych na ochronę portu lotniczego przed atakami bezprawnej ingerencji w ramach czego o jego zadań należy:

- wyznaczenie osoby posiadającej poświadczenie bezpieczeństwa i mającej być odpowiedzialną za ochronę lotniska oraz szkolenie w tym zakresie osób na nim zatrudnionych;
- przy współpracy ze Strażą Graniczną, Policją oraz Służbą Celną opracowanie Programu Ochrony Lotniska i oznaczenie go właściwą klauzulą tajności;
- wyznaczenie stref zastrzeżonych oraz ich części krytycznych, jak również wyznaczenie w porozumieniu z Policją i Strażą Graniczną przejść do strefy zastrzeżonej z ogólnodostępnej oraz zagwarantowanie ich ochrony (strefy te są określone w Programie Ochrony Lotniska)[10].

Obowiązkiem zarządzającego lotniskiem jest uzgodnienie opracowanego Programu Ochrony Lotniska z Departamentem Ochrony i Uprawnień w Lotnictwie Cywilnym, a następnie przedłożenie go do akceptacji prezesowi Urzędu Lotnictwa Cywilnego. Na mocy art. 2 ustawy o ochronie osób i mienia plan ochrony lotniska powinien po pierwsze brać pod uwagę rodzaj działalności danej jednostki, zawierać analizę stanu potencjalnych zagrożeń oraz aktualnego stanu bezpieczeństwa lotniska. Po drugie natomiast powinien podawać ocenę aktualnego stanu ochrony danej jednostki, zawierać dane na temat specjalistycznej uzbrojonej formacji ochronnej (m.in.: stan etatowy, sposób zabezpieczania broni, liczbę i rodzaj uzbrojenia oraz wyposażenia), jak również rodzaju zabezpieczeń technicznych stosowanych na lotnisku oraz zasady obowiązujące w jednostce w obszarze jej ochrony[11].

Programy ochrony tak zarządzającego portem lotniczym, jak i przewoźników lotniczych i innych podmiotów, które prowadzą działalność gospodarczą o charakterze lotniczym na obszarze lotniska muszą zostać uzgodnione ze Strażą Graniczną, a mianowicie z właściwą ze względu na miejsce usytuowania lotniska placówką SG i właściwym miejscowo oddziałem SG. Odpowiedzialnym za uzgodnienia w tym zakresie jest komendant oddziału SG we właściwości, którego istnieje opiniowany podmiot. Natomiast ze strony Policji właściwym organem do przeprowadzenia odpowiednich uzgodnień jest wojewódzki komendant Policji, bądź osoba przez niego wyznaczona, a po stronie Krajowej Administracji Skarbowej – dyrektor Izby Celnej, który jest właściwy dla konkretnego lotniska[12].

Na lotniskach zależnie od potrzeb powoływane są również zespoły ochrony lotniska, w których skład wchodzi podmiot zarządzający lotniskiem, bądź osoba przez niego wyznaczona (jako przewodniczący) oraz przedstawiciele (po jednym): Policji, Służby Ochrony Lotniska, służby ochrony przeciwpożarowej, komitetu skupiającego przewoźników lotniczych oraz komitetu skupiającego inne podmioty na lotnisku, a w portach lotniczych, gdzie są przejścia graniczne to dodatkowo przedstawiciele Straży Granicznej i Krajowej Administracji Skarbowej. Wśród zasadniczych zadań zespołu znajdują się: wyrażanie opinii, zgłaszanie wniosków

[10]Łuczak K., *Zarządzanie bezpieczeństwem w lotnictwie,* wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 2016, s. 121-122.
[11]Zieliński M., dz. cyt., s. 163.
[12]Łuczak K., dz. cyt., s. 127.

do projektu programu ochrony lotniska, opiniowanie projektów zarządzeń i poleceń porządkowych przygotowanych przez zarządzającego lotniskiem, ocena stopnia zagrożenia portu lotniczego atakami bezprawnej ingerencji, jak i podejmowanie działań ukierunkowanych na przeciwdziałanie im oraz inicjowanie nowatorskich rozwiązań w obszarze odpraw i kontroli ładunków, bagaży, przesyłek i pasażerów.

Kolejnym podmiotem odpowiedzialnym za bezpieczeństwo w porcie lotniczym jest Służba Ochrony Lotniska (SOL), która stanowi wewnętrzną służbę ochrony działającą na podstawie ustawy o ochronie osób i mienia, a także Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 listopada 1998 r. w sprawie wewnętrznych służb ochrony[13]. Jeżeli Służba Ochrony Lotniska jest podmiotem gospodarczym, który realizuje usługi dla portu lotniczego, wymaga się od niej posiadania koncesji. W przypadku jednak, gdy mamy do czynienia z Wewnętrzną Służbą Ochrony, którą powołał kierownik portu, to musi ona posiadać jedynie zezwolenie właściwego Komendanta Wojewódzkiego Policji. SOL realizuje zadania w zakresie ochrony lotnictwa cywilnego, dlatego też z uwagi na to podlega zarządzającemu lotniskiem. Fundamentem dla działań ochronnych tej jednostki jest po pierwsze plan ochrony portu lotniczego łącznie z obiektami oraz urządzeniami towarzyszącymi, który posiada klauzulę ,,poufne". Po drugie natomiast program ochrony portu lotniczego przed atakami bezprawnej ingerencji[14].

SOL jest specjalistyczną służbą, która zapewnia bezpieczeństwo tak pasażerom, pracownikom, jak i statkom powietrznym. Dlatego też pracownicy Służby Ochrony Lotniska działają na obszarze całego lotniska, a także zajmują się kontrolowaniem osób, które wchodzą do stref zastrzeżonych. Na mocy art. 186 b ust. 5 Prawa lotniczego do głównych zadań SOL zaliczają się:

- prowadzenie kontroli bezpieczeństwa w zakresie dostępu do stref zastrzeżonych oraz ruchu krajowego;
- ochrona strefy zastrzeżonej, przeprowadzanie kontroli ogrodzenia lotniska i jego stanu technicznego;
- kontrola przepustek (wydaje je zarządzający obiektem), a także uprawnień osób do przebywania w konkretnych strefach;
- ujęcie pasażerów i osób, które naruszają stan bezpieczeństwa i porządek, bądź warunki przewozu, a także osób usiłujących uzyskać dostęp do zastrzeżonej strefy bez odpowiedniego upoważnienia i przekazania ich Straży Granicznej lub Policji.

Ponadto zgodnie z art. 186 f Prawa lotniczego, pracownicy Służby Ochrony Lotniska są uprawnieni do:

1) niedopuszczenia do wejścia osoby nieuprawnionej na teren, albo do obiektu, który podlega ochronie, a także niedopuszczenie do wjazdu pojazdu nieuprawnionego na teren lub do obiektu, który podlega ochronie;
2) dokonywania kontroli manualnej (zespół czynności kontroli bezpieczeństwa, które wykonywane są ręcznie, ale bez ingerencji w wewnętrzne powłoki ciała, które w jak najmniejszym stopniu naruszają intymność

[13]Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 listopada 1998 r. w sprawie wewnętrznych służb ochrony Dz. U. 2013, poz. 1568.
[14]Zieliński M., dz. cyt., s. 164.

pasażerów, a ich celem jest wykrycie przedmiotów, substancji czy urządzeń zabronionych) oraz przeglądania zawartości bagażu podróżnych;
3) sprawdzania przedmiotów, które są wprowadzane do zastrzeżonej sfery lotniska;
4) korzystania ze środków chemicznych, urządzeń technicznych, a także wykorzystania psów do wykrywania zabronionych przedmiotów, substancji lub urządzeń, bądź takich które mogą być niebezpieczne.

Do kompetencji SOL należą również ochrona oraz dbanie o bezpieczeństwo statków powietrznych, które stoją na płytach postojowych lotniska.
Należy zauważyć, iż wymienione zadania oraz uprawniania są jednocześnie obowiązkiem pracowników Służby Ochrony Lotniska. Kompetencje te bowiem odnoszą się do kontroli bezpieczeństwa osób oraz bagażu i muszą być realizowane bez wyjątków, tak długo jak będzie istniał taki obowiązek.

Wszelkie zadania Służba Ochrony Lotniska jest zobowiązana wykonywać przy współpracy z właściwymi organami lub służbami tj.: Policja, Straż Graniczna oraz Straż Pożarna. W przypadku Straży Granicznej obecnie jest ona organem nadzorującym SOL w kontroli bezpieczeństwa w komunikacji lotniczej. Dlatego też, ma prawo kontrolować pracowników SOL pod względem kwalifikacji, jak i na ich stanowiskach pracy, reagować na wszelkie uchybienia i naruszenia przepisów przez SOL. Współpraca Straży Granicznej z SOL w systemie ochrony lotnictwa cywilnego jest wielopłaszczyznowa, bowiem obejmuje m.in.: nadzór nad kontrolą bezpieczeństwa, kontrolę i nadzór nad SOL w zakresie wykonywania zadań związanych z kontrolą bezpieczeństwa, kontrole jakości w obszarze sprawdzania poprawności dokonywania kontroli bezpieczeństwa, przeprowadzanie egzaminów dla kandydatów na stanowiska operatorów kontroli bezpieczeństwa, spotkania robocze przedstawicieli SG i SOL. Natomiast kooperacja Służb Ochrony Lotniska z Policją ma po pierwsze charakter szkoleniowy, a po drugie nadzorczy. Policja organizuje dla pracowników SOL różnorodne szkolenia w zakresie np. zwiększania ich umiejętności psychospołecznych czy radzenia sobie ze stresem. Ponadto w czasie wykonywania swoich obowiązków, jeżeli pracownicy SOL ujmą pasażerów lub osoby, które naruszają stan bezpieczeństwa i porządek, bądź warunki przewozu, a także osoby usiłujące uzyskać dostęp do zastrzeżonej strefy bez odpowiedniego upoważnienia, są zobowiązani do przekazania ich celem dalszego postępowania funkcjonariuszom Policji (bądź też Straży Granicznej)[15].
Podmiotem odpowiedzialnym za bezpieczeństwo lotnictwa cywilnego, który w Polsce obok Urzędu Lotnictwa Cywilnego ma charakter zasadniczy jest Straż Graniczna. Swoje ustawowe zadania realizuje ona na terenie przejścia granicznego, który zazwyczaj pokrywa się z obszarem portu lotniczego. Formacja ta realizuje działania w miedzy innymi w takich obszarach, jak:

- prowadzenie kontroli bezpieczeństwa osób, przesyłek, bagaży, lotniczych środków transportu w komunikacji lotniczej międzynarodowej;
- podejmowanie odpowiednich działań w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa terminali pasażerskich, portów lotniczych, komunikacji

[15]Szczelina M., *Systemy bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym, metody i środki ochrony lotniska i podmiotów prowadzących działalność gospodarczą,* [w:] Sztucki J., Gąsior M., Zając G. (red.),*Zarządzanie bezpieczeństwem lotnictwa cywilnego,* skrypt dydaktyczny, wyd. DSW, Wrocław 2015,
s. 163.

lotniczej (np. rozpoznawanie oraz zabezpieczanie przedmiotów i bagaży niewiadomego pochodzenia znajdujących się bez opieki);
- udział w pracach zespołów ochrony lotniska;
- kooperacja z Urzędem Lotnictwa Cywilnego polegająca m.in. na przekazywaniu prezesowi ULC informacji na temat zagrożenia atakami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym;
- zapewnienie bezpieczeństwa na pokładach samolotów poprzez pełnienie wart ochronnych;
- realizacja zadań w zakresie kontroli jakości w lotnictwie cywilnym;
- opiniowanie planów ochrony przewoźników lotniczych, portów lotniczych i przedsiębiorstw zajmujących się działalnością lotniczą;
- zapewnienie bezpieczeństwa publicznego na terenie lotniczego przejścia granicznego[16].

Podmiotami, które są odpowiedzialne w sposób bezpośredni za realizację czynności w zakresie kontroli bezpieczeństwa w portach lotniczych są grupy bezpieczeństwa w komunikacji lotniczej i kontroli pirotechnicznej, które działają w ramach placówek SG na lotniczych przejściach granicznych. Obecnie takie zadania realizuje około 1500 odpowiednio wyszkolonych funkcjonariuszy (zajmują się jedynie kontrolą bezpieczeństwa). Ponadto do ustawowych uprawnień Straży Granicznej należą działania operacyjno-rozpoznawcze w zasięgu przejścia granicznego i strefie działania służbowego. Mają one bardzo istotne znaczenie z punktu widzenia rozpoznawania potencjalnych zagrożeń oraz ewentualnych przygotowań do zaistnienia zagrożenia. Zgodnie z § 17 rozporządzenia KPOLC wszystkie osoby zatrudnione w porcie lotniczym i na jego terenie, które posiadają dostęp do stref zastrzeżonych przed wydaniem przepustki są dokładnie sprawdzane przez SG[17].

Wśród podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo portów lotniczych znajduje się także Policja, która posiada w takich obiektach komisariaty lotniskowe policji. Ich podstawowym zadaniem jest zapewnienie bezpieczeństwa osobom korzystającym i przebywającym na lotnisku poprzez realizację działań o charakterze patrolowo-interwencyjnym oraz operacyjno-rozpoznawczym. Pełnią one ważną rolę w chwili sytuacji kryzysowej, bowiem przy wykorzystaniu policyjnych negocjatorów i funkcjonariuszy jednostek nadrzędnych prowadzone są pertraktacje, natomiast w przypadku ich niepowodzenia do akcji przystępują oddziały antyterrorystyczne. Należy przy tym wskazać, iż Komisariat Policji Portu Lotniczego ma charakter specjalistyczny i działa na podstawie ustawy o policji[18].

Do jego podstawowych zdań należą: zapewnienie ochrony i utrzymanie bezpieczeństwa ludzi i porządku publicznego na obszarze portu lotniczego, konwojowanie pasażerów niebezpiecznych, opiniowanie programów ochrony, przejmowanie osób naruszających warunki bezpieczeństwa portu lotniczego ujętych przez pracowników SOL oraz opiniowanie planów przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym w lotnictwie cywilnym opracowanych przez zarządzającego lotniskiem[19].

---

[16]Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz. U. z 2017 r., poz. 2365.
[17]Rajchel J., *Przeciwdziałanie terroryzmowi powietrznemu,* ,,Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji" 2010, z. 1, Warszawa, s. 203.
[18]Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz. U. z 2017 r., poz. 2067.
[19]Zieliński M., dz. cyt., s. 168.

Na terenie portu lotniczego działa także Zakładowa Lotniskowa Straż Pożarna będąca samodzielną jednostką ratowniczo-gaśniczą, która na swoim wyposażeniu posiada wysokiej klasy specjalistyczny sprzęt. Jednakże każde lotnisko mimo wysiłku, jaki wkłada w organizację systemu ochrony musi mieć na uwadze i liczyć się z tym, iż w pewnej chwili może dojść do katastrofy lotniczej, bądź sytuacji kryzysowej, w której trzeba będzie szybko podjąć akcję ratowniczo-gaśniczą. Do codziennych zadań straży należy natomiast zabezpieczanie statków powietrznych w czasie tankowania paliwa.

Nie należy zapominać, iż za bezpieczeństwo w porcie lotniczym odpowiada także personel zatrudniony w firmach oraz instytucjach, które wykonują swoją pracę w celu umożliwienia lądowania statku powietrznego, jego kołowania, tankowania, postoju, przeglądu technicznego, w zimie odmrożenia samolotu oraz przygotowania pasa startowego, rozładunku, załadunku sprzątania i startu samolotu. Do tego dochodzą jeszcze osoby utrzymujące czystość, zajmujące się obsługą biletowo-bagażową, personel odpowiedzialny za odprawę paszportową i dokumentową oraz kontrolę bezpieczeństwa.

Ważnym podmiotem z punktu widzenia zarządzania kryzysowego jest Centrum Koordynacji Antykryzysowej (CKA), którego stworzenie jest obowiązkiem zarządzającego lotniskiem w celu zapewnienia możliwości realizacji zadań wynikających z planów: operacyjnego planu ratownictwa lotniskowego, działania w sytuacji zagrożenia w porcie oraz przeciwdziałania sytuacji kryzysowej w lotnictwie cywilnym. Jego przeznaczeniem jest kierowanie działaniami w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowej, dlatego też jest on wyposażony m.in. w: niezbędne środki łączności, plany i mapy lotniska oraz terenu go otaczającego, informacjach o lotach z danego portu lotniczego, projekty budowlane obiektów znajdujących się w porcie, plany wnętrz wszystkich typów statków powietrznych korzystających z danego portu lotniczego, dokumentację przebiegu linii elektrycznych i energetycznych, telefonicznych, gazowych, teleinformatycznych, cieplnych, wodno-kanalizacyjnych, sprzęt radiowo-telefoniczny, kopie programów ochrony lotniska i przewoźników lotniczych współdziałających z nimi

Z punktu widzenia bezpieczeństwa i zarządzania kryzysowego w porcie lotniczym istotną rolę pełni również Dyżurny Operacyjny Portu Lotniczego (DOPL), który odpowiada za operacyjną gotowość lotniska. Oznacza to, iż zakres jego zadań jest bardzo szeroki. Przede wszystkim nadzoruje on działające na lotnisku służby i bezpieczeństwo ruchu naziemnego oraz monitoruje powstawanie przeszkód w ruchu lotniczym i reaguje na nie. W sytuacjach kryzysowych tj. techniczne problemy w czasie lądowania samolotu zapewnia asystę służb medycznych i ratowniczych oraz koordynuje ich działania. Do zdań DOPL należy także usprawnienie oraz nadzorowanie prac usprawniających systemy lotniskowe.

4. Koordynacja działań i komunikacja służb w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowej na lotnisku

Zgodnie z definicją zawarta w Krajowym Programie Ochrony Lotnictwa Cywilnego sytuacja kryzysowa jest zagrożeniem bezpieczeństwa polegającym na wystąpieniu lub możliwości wystąpienia ataku bezprawnej ingerenci w lotnictwie cywilnym. Natomiast akt bezprawnej ingerencji rozumiany jest jako bezprawny oraz celowy akt, który polega na:

a) użyciu przemocy podczas lotu samolotu przeciwko osobie, która znajduje się na pokładzie tego statku, jeśli akt ten może zagrażać bezpieczeństwu całego samolotu;
b) zniszczeniu statku powietrznego, bądź spowodowaniu uszkodzeń skutkujących niemożliwością wykonania lotu lub zagrożeniem dla bezpieczeństwa samolotu;
c) umieszczeniu na pokładzie statku powietrznego urządzenia, przedmiotu, bądź substancji zagrażających życiu lub zdrowiu załogi lub pasażerów, albo takich które mogą zniszczyć statek powietrzny, spowodować jego uszkodzenia, uniemożliwiające lot, albo stanowiące zagrożenie dla bezpieczeństwa samolotu podczas lotu;
d) porwaniu statku powietrznego z lub bez załogi i pasażerów na pokładzie, także w celu użycia samolotu jako narzędzia ataku terrorystycznego z powietrza;
e) uszkodzeniu lub zniszczeniu naziemnych lub pokładowych urządzeń, zakłóceniu ich działania, w sytuacji gdy powoduje to istotne zakłócenie ruchu lotniczego, bądź zagrożenie dla bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego;
f) zniszczeniu, bądź poważnym uszkodzeniu urządzeń w porcie lotniczym, które powoduje znaczne zakłócenia ruchu lotniczego bądź funkcjonowanie lotniska, albo też zagrożenie bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym;
g) przekazaniu nieprawdziwej informacji powodującej zagrożenie osób oraz mienia w komunikacji lotniczej.

W przypadku zaistnienia lub domniemania możliwości wystąpienia sytuacji kryzysowej zgodnie z §105 ust 2 KPOLC zawsze zawiązywany jest sztab kryzysowy składający się z: zarządzającego lotniskiem lub wyznaczoną przez niego osobę oraz przedstawicieli: Służby Celnej, służb ochrony, lotniskowego organu służb ruchu lotniczego, służb medycznych i sanitarnych, jednostek ochrony przeciwpożarowej, jednostki wojskowej na lotnisku współużytkowanym, właściwego przewoźnika lotniczego, albo innego podmiotu, który prowadzi lotniczą działalność gospodarczą. Z uwagi na to, iż sytuacja kryzysowa ma na ogół charakter nagły, zarządzający zwołuje sztab za pomocą dróg radiowej i telefonicznej. Ponadto z uwagi na liczbę podmiotów biorących udział w sztabie koniecznym jest zachowanie tzw. dyscypliny komunikacyjnej w celu szybkiego i sprawnego dotarcia podjętych decyzji do służb operacyjnych odpowiedzialnych za zażegnanie konkretnej sytuacji kryzysowej. Szczególnie, iż sztab współdziała dodatkowo z organem zarządzania ruchem lotniczym oraz organami administracji rządowej w obszarze przeciwdziałania atakom bezprawnej ingerencji, jak również ich skutkom. W tym celu podmiot zarządzający portem lotniczym konsultuje się ze Strażą Graniczną, Policją oraz współużytkownikami lotniska i opracowuje plan przeciwdziałania na wypadek wystąpienia sytuacji kryzysowej w lotnictwie cywilnym. Plan ten uwzględnia warunki oraz tryb współpracy, jak i koordynację działań poszczególnych podmiotów, które wchodzą w skład systemu ochrony portu lotniczego, sposoby reagowania na zagrożenia i sposoby postępowania w sytuacji

zagrożeni, jak również informowania o zagrożeniu podmioty i osoby odpowiedzialne za system ochrony lotniska[20].

W czasie sytuacji kryzysowej niezwykle ważną kwestią jest precyzyjna i rzetelna komunikacja między wszystkimi szczeblami zarządzania kryzysowego. Należy jednak wskazać, iż konsekwencje wystąpienia sytuacji kryzysowej w postaci bezprawnej ingerencji na lotnisku sięgają organów rządowych.

W chwili pojawienia się informacji o akcie bezprawnej ingerencji, która ma miejsce na lotnisku, bądź na pokładzie statku powietrznego, automatycznie następuje po sobie wiele działań powiązanych ze sobą wzajemnie i oddziałujących na siebie. Należą do nich:

a) organ zarządzania niezwłocznie powiadamia prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego;
b) organ zarządzający portem lotniczym niezwłocznie powiadamia prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego, a także centrum zarządzania kryzysowego wojewody właściwego ze względu na usytuowanie lotniska i zwołuje sztab;
c) prezes Urzędu Lotnictwa Cywilnego powiadamia ministra właściwego ds. transportu;
d) służba ochrony portu lotniczego podejmuje działania wskazane w programie ochrony lotniska[21].

Otrzymana informacja przez wskazane podmioty powoduje, iż każdy z nich wszczyna określone dla konkretnej sytuacji procedury. W związku z tym w rejon koncentracji służb wysyłane są:

- karetki pogotowia jako zabezpieczenie medyczne przez Wojewódzkie Centrum Zarządzania Kryzysowego;
- służby ratowniczo-gaśnicze przez Państwową Straż Pożarną;
- dodatkowe służby przez Policję i Straż Graniczną do zabezpieczenia zdarzenia.

Istotnym jest, iż do niezwłocznego informowania o sytuacji kryzysowej zobowiązany jest także sam przewoźnik. W przypadku zagrożenia atakiem bezprawnej ingerencji, dowódca samolotu przekazuje organowi zarządzania ruchem lotniczym informacje o tym zagrożeniu za pomocą wszystkich możliwych środków łączności. Po stronie podmiotu zarządzania wywołuje to kolejne działania, bowiem:

a) przekazuje on informację zarządzającemu portem lotniczym, do którego samolot kieruje się po wcześniejszym przekazaniu informacji do prezesa ULC;
b) przekazuje informacje organom państw nad terytorium których odbywa się, albo będzie odbywał się lot;
c) informuje służby sytemu obrony powietrznej;
d) działa w celu bezpiecznego zakończenia lotu[22].

Jeśli jednak poinformowany o sytuacji kryzysowej organ zarządzania działa w porcie lotniczym, do którego kierowany jest zagrożony samolot, organ prze-

[20]Uchroński P., *Komunikacja służb lotniskowych w sytuacji kryzysowej,* ,,Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej" Seria: Transport 2011, z. 73, nr 1861, s. 98-99.
[21]Grenda B., Nowak J., *Wybrane problemy zarządzania kryzysowego w organizacjach lotniczych,* wyd AON, Warszawa 2013, s. 89.
[22] Tamże, s. 90-91.

kazuję tę informację bezpośrednio zarządzającemu lotniskiem. Natomiast ULC o sytuacji kryzysowej informuje w trybie natychmiastowym takie instytucje, jak: właściwy organ państwa rejestracji samolotu, właściwy organ państwa przewoźnika lotniczego, właściwy organ państwa, którego obywatele zostali zatrzymani lub poszkodowani w wyniku zaistniałej sytuacji, właściwy organ państwa, którego obywatele znajdują się na pokładzie samolotu, Międzynarodową Organizację Lotnictwa Cywilnego (ICAO).

Gdy sytuacja kryzysowa zostanie zażegnana obowiązkiem przewoźnika lotniczego oraz zarządzającego portem lotniczym w terminie 15 dni jest przekazanie prezesowi ULC informacji o zaistniałej sytuacji kryzysowej, która zawiera pełny jej opis oraz wskazanie wszelkich podjętych w jej ramach działań. Z kolei prezes ULC przesyła w jednym z języków oficjalnych do ICAO raport wstępny (w terminie do 30 dni od dnia wystąpienia zagrożenia) i raport końcowy (w terminie 60 dni od dnia wystąpienia aktu bezprawnej ingerencji).

Należy pamiętać, iż w przypadku zaistnienia kryzysu w lotnictwie cywilnym ważnym elementem komunikacji jest poinformowanie opinii publicznej o postępach w działaniach i rozwoju sytuacji. Według § 117 KPOLC informacji środkom masowego przekazu na temat aktu bezprawnej ingerencji udziela osoba kierująca sztabem, bądź upoważniona przez nią osoba. Jak pokazuje praktyka w każdą sytuację kryzysową, w tym w lotnictwie zaangażowani są zarówno pracownicy portu lotniczego, jego pasażerowie, jak również rodziny uczestników i ofiar zdarzenia oraz media. Z uwagi na powagę sytuacji, informacje przekazywane przez osobę kierującą sztabem muszą być w sposób bardzo staranny i precyzyjny przygotowane, aby nie wprowadzały dodatkowego zamieszania i niebezpieczeństwa.

Podsumowanie

Podsumowując rozważania na temat zarządzania kryzysowego w porcie lotniczym należy stwierdzić, iż jest to zagadnienie bardzo szerokie i złożone, co wynika z różnorodności zagrożeń z nim związanych oraz konieczności zapewnienia bezpieczeństwa tak na ziemi, jak i w powietrzu. Z uwagi na to powołano wiele instytucji i służb, których zadaniem jest ochrona przed zagrożeniami i reagowanie na nie w szybki i skuteczny sposób. W tym celu porty lotnicze są odpowiednio przygotowane technicznie i organizacyjnie, posiadają zabezpieczenia, plany reagowania w przypadku wystąpienia konkretnych sytuacji kryzysowych i procedury postępowania. Wszystko po to, aby pasażerowie portów lotniczych, ich bagaże i przesyłki czuli się bezpiecznie.

Streszczenie

Bezpieczeństwo w lotnictwie ma szczególne znaczenie ze względu na rozmiar strat jakie w przypadku wystąpienia zagrożenia mogą nieść ze sobą sytuacje kryzysowe. Z uwagi na to celem artykułu stało się przybliżenie problematyki bezpieczeństwa w obszarze działalności lotniska, w tym zaprezentowanie podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo na nim oraz reagowania i komunikacji między nimi w przypadku zaistnienia sytuacji kryzysowej.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, kryzys, lotnisko, port, samolot

Summary

Safety in aviation is of particular importance due to the size of the losses that an emergency situation may pose in the event of a threat. Due to this objective, the article has become an approximation of the security issues in the field of airport operations, including presenting entities responsible for security on it and responding and communication between them in the event of a crisis.

Key words: safety, crisis, airport, port, plane

Bibliografia

Grenda B., Nowak J., *Wybrane problemy zarządzania kryzysowego w organizacjach lotniczych,* wyd AON, Warszawa 2013.

Łuczak K., *Zarządzanie bezpieczeństwem w lotnictwie,* wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 2016.

Podręcznik Zarządzania Bezpieczeństwem (SMM), 2013, wydany jako załącznik do Wytycznych nr 13 Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego z dnia 10 grudnia 2015 r. w sprawie wprowadzenia do stosowania wymagań ustanowionych przez Organizację Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego.

Rajchel J., *Przeciwdziałanie terroryzmowi powietrznemu,* ,,Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji" 2010, z. 1, Warszawa, s. 203.

Ranecki J., *Zagrożenia i ratownictwo podczas katastrof lotniczych,* „Przegląd Pożarniczy" 2006, nr 1.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 listopada 1998 r. w sprawie wewnętrznych służb ochrony Dz. U. 2013, poz. 1568.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 2007 r. w sprawie Krajowego Programu Ochrony Lotnictwa Cywilnego realizującego zasady ochrony lotnictwa, Dz. U. z 2007 r., nr 116, poz. 803.

Sztucki J. (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem lotnictwa cywilnego,* Skrypt w ramach projektu UE – Kapitał Ludzki, Wrocław 2012.

Sztucki J., Gąsior M., Zając G. (red.)*, Zarządzanie bezpieczeństwem lotnictwa cywilnego,* skrypt dydaktyczny, wyd. DSW, Wrocław 2015.

Uchroński P., *Komunikacja służb lotniskowych w sytuacji kryzysowej,* ,,Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej" Seria: Transport 2011, z. 73, nr 1861.

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz. U. z 2017 r., poz. 2365.

Ustawa z dnia 2 lipca 2002 r. Prawo lotnicze*,* Dz.U. z 2018 r., poz. 1183.

Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia, Dz. U. z 2017 r., poz. 2213.

Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, Dz. U. z 2017 r., poz. 209.

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz. U. z 2017 r., poz. 2067.

Zieliński M., *Bezpieczeństwo w porcie lotniczym,* ,,Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej" 2010, nr 4 (183).

Sławomir ISKIERKA
Politechnika Częstochowska

WSPÓŁCZESNE SPOŁECZEŃSTWO INFORMACYJNE W DOBIE GLOBALIZACJI

Wstęp

Pojęcie społeczeństwa informacyjnego, które po raz pierwszych pojawiło się w 1963 roku w pracy Japończyka T. Umesao dotyczącej ewolucji społeczeństwa wykorzystującego do własnego rozwoju technologie informacyjne, obecnie w dobie globalizującego się świata, nabiera nowego znaczenia.[1] Związane jest to z niebywałym rozwojem nowych technologii Telekomunikacyjnych. Rozwojem, który nie mógł być przewidziany w latach sześćdziesiątych dwudziestego wieku. Dotyczy to zwłaszcza Internetu i technologii mobilnych oraz ich wpływu na życie współczesnego społeczeństwa. Czy nadzieje pokładane wówczas w rozwój społeczeństwa informacyjnego, który miała dokonać rewolucja związana z nowymi technologiami wytrzymały próbę czasu?

Nowe technologie telekomunikacyjne a współczesne społeczeństwo informacyjne

Nowoczesne technologie telekomunikacyjne, coraz częściej przechodzące w technologie teleinformatyczne, można podzielić ogólnie na dwie duże grupy wzajemnie ze sobą powiązane i nawzajem się przenikające. Są to mianowicie sprzęt i oprogramowanie.

Współczesny sprzęt teleinformatyczny cechuje się przede wszystkim mobilnością i szybkością działania.

Nowoczesne sieci komórkowe LTE (4G), a w przyszłości 5G (próbne instalacje przewidziane są do uruchomienia w 2018 roku w Tallinie i Sztokholmie) cechują się bardzo dużą mobilnością i uniezależniają użytkowników od czasu i miejsca świadczenia dowolnej usługi. Ponadto, jak informują polscy europosłowie,[2] Unia Europejska zakłada, że do roku 2020 infrastruktura 5G powinna obejmować co najmniej jedno miasto w każdym państwie Unii (w Polsce ma to być Łódź, a być może dołączy czy do niej, w myśl założeń przyjętych w Ministerstwie Cyfryzacji, kilka kolejnych miast).[3]

Technologia 5G umożliwi, dzięki swoim możliwością (przesył danych z szybkością do 100 Gbps) szerokie wprowadzenie Internetu Rzeczy, robotów i sztucznej inteligencji do codziennego życia zwykłych obywateli, co zaowocuje kolejną rewolucją cyfrową. Przy czym zakłada się, że technologia 5G nie będzie tylko uzupełnieniem obecnych bezprzewodowych technologii, ale ze względu na swoje właściwości i koncentrację ogromnej ilości danych będzie stanowiła nową

---

[1] T. Umesao, *https://en.wikipedia.org/wiki/Tadao_Umesao* (pobrano:22.11.2017 r.)
[2] Cyberbogowie czy furmani? Rozmowa R. Siewiorka z M. Bonim, Gazeta Wyborcza, 18 - 19 listopada 2017 r. s. 22 – 23.
[3] PAP: *Strežyńska: strategia 5G w pierwszym rzędzie może być wdrożona w Łodzi*, *https://www.pb.pl/-strezynska-strategia-5g-w-pierwszym-rzedzie-moze-byc-wdrozona-w-lodzi-898937* (pobrano: 03.12.2017 r.).

jakość w życiu społecznym i gospodarczym tak poszczególnych krajów jak i całych kontynentów. Zapoczątkuje ona nową rewolucję cyfrową. Wpływ tej rewolucji na życie społeczne i gospodarcze jest obecnie trudny do przewidzenia. Niemniej takie gałęzie przemysłu jak transport, motoryzacja, medycyna czy energetyka czeka rzeczywiście duża zmiana.

Bardzo szybkie, obecne, szerokopasmowe sieci światłowodowe, choć stacjonarne, zapewniają doskonałą łączność na poziomie rzędu (komercyjnie) nawet 600 Mbps.[4]

Zalecenia opracowane przez Unię Europejską przewidują, że do końca roku 2020 powinien być udostępniony dla wszystkich Internet o prędkości co najmniej 30 Mbps, a 50 % gospodarstw domowych powinno mieć możliwość dostępu do usług internetowych o szybkości minimum 100 Mbps. Zalecenia te przyjęte są dla Polski w Narodowym Planie Szerokopasmowym.[5] Należy dodać, że Polski Narodowy Plan Szerokopasmowy pokrywa się z szerszym projektem obowiązującym w Unii Europejskiej a mianowicie w Europejskiej Agendzie Cyfrowej.[6]

Należy wyraźnie zaznaczyć, że Unia Europejska pracuje już nad zaleceniami wdrażającymi Internet o szybkościach do 1 Gbps.[7] Przewiduje się, że w Polsce Internet o takiej szybkości będzie dostępny, niestety dopiero, według obecnych planów, około roku 2025.[8]

Jak mówi stare powiedzenie informatyków sprzęt jest potrzebny głównie po to by móc na nim zainstalować odpowiednie oprogramowanie. Dobrze bowiem napisana aplikacja, bezpieczna i mająca intuicyjny interfejs użytkownika jest rzeczą niezbędną przy korzystaniu ze sprzętu teleinformatycznego. Obecnie, głównie w zastosowaniach sieciowych, bezpieczeństwo aplikacji powinno być podstawowym kryterium rozstrzygającym o przydatności użytkowej danego oprogramowania. Wynika to z faktu, że w chwili obecnej aktywność grup przestępczych operujących w Sieci jest coraz większa, a stopień skomplikowania sprzętu i oprogramowania uniemożliwia przeciętnemu użytkownikowi kontrolowanie swojej aktywności w Internecie. Aktywności do której niejako jest zmuszany przez pojawianie się coraz to nowych usług dotyczących między innymi szeroko pojętej e-administracji, usług bankowych, turystycznych itd. Dodatkowo dynamiczny rozwój Internetu Rzeczy spowodował wzmożony (zamierzony lub nie) ruch w Sieci. Spotkało się to natychmiast z odpowiedną (wiadomo jaką) reakcją środowisk przestępczych.

Oprogramowanie jest w obecnych czasach kluczowym elementem procesu informatyzacji społeczeństwa. Wynika to z faktu zastosowania we współczesnych

---

[4] *https://www.orange.pl/zamawiam-swiatlowod* (pobrano: 03.12.2017 r.).

[5] Narodowy Plan Szerokopasmowy, https://www.gov.pl/cyfryzacja/narodowy-plan-szerokopasmowy (pobrano: 03.12.2017 r.)

[6] KOMUNIKAT KOMISJI DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO, RADY, EUROPEJSKIEGO KOMITETU EKONOMICZNO-SPOŁECZNEGO I KOMITETU REGIONÓW Europejska agenda cyfrowa, Bruksela, KOM(2010) 245 wersja ostateczna/2, *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)* (pobrano: 03.12.2017 r.).

[7] Connectivity for a European Gigabit Society, *https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/improving-connectivity-and-access* (pobrano: 03.12.2017 r.).

[8] Językiem cyfrowym uczyć wszystkich przedmiotów. Rozmowa z Michałem Bonim, http://wyborcza.pl/-7,75398,22324888,jezykiem-cyfrowym-uczyc-wszystkich-przedmiotow-rozmowa-z-michalem.html. (pobrano: 03.12.2017 r.).

aplikacjach nowych, a częstokroć tylko unowocześnionych teorii matematycznych, cybernetycznych, socjologicznych i psychologicznych. Na czołowe miejsce wysuwa się tutaj sztuczna inteligencja i mikrotargeting.

Sztuczna inteligencja (*ang. artificial intelligence, AI*), która obejmuje logikę rozmytą, obliczenia ewolucyjne, sieci neuronowe, sztuczne życie i robotykę jest dziedziną wiedzy niezwykle rozległą a przy tym wyjątkowo trudną do intelektualnego poznania. Jest to między innymi przyczyną dla której napisanie dobrej aplikacji ją wykorzystującej jest zagadnieniem niezwykle skomplikowanym, któremu podołać są wstanie tylko niezwykle zdolni programiści. Zakłada się, że aplikacje wykorzystujące sztuczną inteligencję będą w przyszłości podstawowymi aplikacjami sieciowymi. Będzie to miało określone zalety, ale stworzy również konkretne zagrożenia związane między innymi z moralnością i etyką programisty i jego odpowiedzialnością za stworzone oprogramowanie.

Nabiera to szczególnego znaczenia w technikach militarnych. Współczesne, nowo tworzone uzbrojenie (na które zawsze znajdują się środki finansowe) cechuje się zastosowaniem wielu nowoczesnych (często nie do końca sprawdzonych) technologii. Wymienić tutaj należy roboty wojskowe,[9] bezzałogowe samoloty (np. drony),[10] okręty praktycznie niewidzialne dla radarów przeciwnika,[11] działa elektromagnetyczne czy sprzęt umożliwiający żołnierzowi przenoszenie dużych ciężarów z niespotykaną dotychczas prędkością.[12],[13],[14] Wszystkie te urządzenia wymagają specjalistycznego oprogramowania. Oprogramowania pisanego resztą przez „zwykłego" człowieka, które może być obarczone błędami programistycznymi i różnego rodzaju niedoskonałościami. Pozostaje na dzisiaj otwarty problem związany z działaniem robotów (w tym głównie wojskowych) związany z zainstalowanym w nich oprogramowaniem. Czy robot przykładowo (całkowicie pozbawiony emocji) uznający, że należy zlikwidować fizycznie przeciwnika i wykonujący to działanie będzie odpowiedzialny za skutki podjętej decyzji? Czy pociągnięty powinien być do odpowiedzialności programista, (czy tylko jeden?) który napisał to oprogramowanie dla robota? Sprawa, dodatkowo, staje się jeszcze bardziej skomplikowana gdy ów robot wyposażony jest w sztuczną inteligencję i to ona odpowiedzialna jest za podjęte przez niego decyzje.

Podobnie sprawa wygląda z Internetem Rzeczy. Wyposażona w sztuczną inteligencję lodówka, pralka czy kocioł centralnego ogrzewania będzie wykonywał czynności, które uzna za właściwe w danym czasie i nie będzie potrzebował reakcji ze strony właściela kotła. Dzisiaj może to wyglądać na działania z dziedziny science fiction, ale przyglądając się w jakim tempie rozwijają się nowe technologie fakt ten może dotyczyć już najbliższej przyszłości. A że sztuczna inteligencja jest

---

[9] *Rosyjskie zalążki terminatorów. Nagranie z poligonu*, *https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/rosyjskie-roboty-wojskowe-nagranie-z-testow-na-poligonie,704189.html*, (pobrano: 09.11.2017 r.).

[10] *MQ-25 Stingray*, *http://www.navaldrones.com/MQ-25-Stingray.html*, (pobrano: 20.12.2017 r.)

[11] *Zumwalt-Class Destroyer*, *https://www.raytheon.com/capabilities/products/zumwalt/*, (pobrano: 20.12.2017 r.).

[12] M. Dura: *Działo elektromagnetyczne strzela „seriami",http://www.defence24.pl/637953,dzialo-elektromagnetyczne-strzela-seriami-wideo*, (pobrano: 20.12.2017 r.).

[13] Zabójcze roboty coraz bliżej?, *http://www.pap.pl/aktualnosci/news,561596,zabojcze-roboty-coraz-blizej.html*,(pobrano: 09.11.2017 r.).

[14] B. Zychowicz, *Egzoszkielety – wyposażenie żołnierzy przyszłości,http://www.nowastrategia.org.pl /egzoszkielety-wyposazenie-zolnierzy-przyszlosci/* (pobrano: 09.12.2017 r.)

poważnie traktowana przez współczesny świat niechaj świadczą słowa jednego ze światowych przywódców, który stwierdził, że kto pierwszy opanuję w pełni sztuczną inteligencję ten będzie rządził światem.[15]

Wybrane działania legislacyjne związane ze społeczeństwem informacyjnym

Unia Europejska doceniając rolę informacji we współczesnym świecie stara się swoimi zaleceniami tak wpływać na społeczeństwa krajów należących do wspólnoty, aby wygenerować wśród nich potrzebę budowy społeczeństwa informacyjnego. Przy czym władze UE uważają, że obecnie tylko społeczeństwo potrafiące wykorzystywać świadomie zdobycze współczesnej teleinformatyki (a przede wszystkim – informacji) jest wstanie konkurować na światowych rynkach gospodarczych w globalizującym się świecie. To właśnie jest celem stworzenia społeczeństwa informacyjnego.

Działania na rzecz budowy takiego społeczeństwa podejmowane są przez Unię Europejską od wielu lat. Pierwszym programem, który postawił sobie właśnie ten cel była tak zwana Strategia Lizbońska realizowana w latach 2000 – 2010.[16] Realizacja założeń tej Strategii miała uczynić z Unii Europejskiej jedną z największych światowych gospodarek opartych na wiedzy, ze społeczeństwem informacyjnym wykorzystującym współczesne technologie telekomunikacyjne do dynamicznego i zrównoważonego rozwoju. Rzeczywistość okazała się jednak daleka od idealnych założeń tej strategii. Nie osiągnięto właściwie żadnych założonych (okazało się, że zbyt optymistycznie) celów. Niemniej Strategię Lizbońską oceniono pozytywnie jako tę, która przyczyniła się do szerokiej dyskusji o problemach dotyczących wpływu nowych technologii teleinformatycznych na rozwój współczesnych społeczeństw jak i gospodarek funkcjonujących w Unii Europejskiej.

Obecnie wiążącym dokumentem UE dotyczącym wyżej wymienionych problemów jest „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonegorozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu".[17]

Strategia ta obejmuje trzy, powiązane ze sobą priorytety. A mianowicie: Rozwój inteligentny – czyli rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji; Rozwój zrównoważony – polegający na wspieraniu gospodarki efektywniej korzystającej z dostępnych zasobów (materiałowych i ludzkich), konkurencyjnej na rynkach światowych i dbającej o środowisko naturalne oraz rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – co ma być realizowane poprzez wspieranie gospodarek o wysokim poziomie zatrudnienia prowadzącym do spójności społecznej i terytorialnej.[18]

Realizacja tych trzech priorytetów została oparta w w/w strategii o siedem tak zwanych projektów przewodnich, za które Unia Europejska uznała: I – „Unię

---

[15]M. Bellon: *Putin:Ten, kto zostanie liderem w dziedzinie sztucznej inteligencji, będzie rządził światem*, *https://businessinsider.com.pl/technologie/ai-sztuczna-inteligencja-pozwoli-rzadzic-swiatem-putin/43px288* (pobrano: 09.12.2017 r.).

[16]*KOMISJA EUROPEJSKA. DOKUMENT ROBOCZY SŁUŻB KOMISJI. Ocena strategii lizbońskiej, Bruksela, 2.2.2010*, SEK(2010), *http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_pl.pdf*. (dostęp: 8.07.2014 r.).

[17]*KOMUNIKAT KOMISJI. EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Bruksela, 3.3.2010, KOM (2010) 2020 *http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf* (pobrano: 12.06.2013 r.).

[18]Ibidem.

Innowacji" czyli projekt polegający na poprawie warunków ramowych i dostępu do finansowania badań i innowacji; II – „Młodzież w drodze" – projekt polegający na poprawie wyników kształcenia i ułatwiania młodzieży wejścia na rynek pracy;III – „Europejska agenda cyfrowa" – projekt polegający na dostępie wszystkich użytkowników (gospodarstwa domowe i firmy) do szybkiego Internetu i czerpnia przez nich korzyści z jednolitego rynku cyfrowego; IV – „ Europa efektywnie korzystająca z zasobów" – projekt, ogólnie rzecz ujmując, polegający na uniezależnieniu wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów; V – „Polityka przemysłowa w erze globalizacji" – projekt polegający na poprawie otoczenia biznesu i wspierania jego konkurencyjności na światowych rynkach; VI – „Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia" – projekt mający na celu między innymi modernizację rynków pracy i wzmocnienie pozycji obywatela poprzez umożliwienie mu kształcenia się przez całe życie przez co zwiększy się jego atrakcyjność na rynku pracy oraz zapewnieni mu mobilność; VII – „Europejski program walki z ubóstwem" – projekt mający na celu zapewnienie spójności społecznej i terytorialnej, tak by osoby ubogie mogły żyć godnie i aktywnie uczestniczyć w życiu społeczeństwa.[19]

W oparciu, między innymi o ten dokument, powstał w Polsce „Program Operacyjny Polska Cyfrowa na lata 2014 – 2020",[20] przyjęty przez rząd Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 8 stycznia 2014 roku, który jest programem aktualnie obowiązującym. Odpowiada on na „zalecenia" (krytyczne) Rady UE, która stwierdziła, że w Polsce jest niski zasięg łączności szerokopasmowej, niska sprawność administracji publicznej, niski poziom wykorzystania e-administracji oraz bardzo mało osób kształci się przez całe życie. Dlatego w programie tym zaznaczono, że jego celem jest wzmocnienie cyfrowych podstaw rozwoju kraju.

Wyznaczono w nim cztery główne osie priorytetowe. Są to: I – Powszechny dostęp do szerokopasmowego Internetu, II – E-administracja i otwarty rząd, III – Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa, IV – Pomoc techniczna

Jest to o tyle istotne, że według statystyk Unii Europejskiej jak i polskich rozwój społeczeństwa informacyjnego w Polsce jest, w porównaniu z innymi krajami wspólnoty dość skromny.[21],[22]

W odpowiedzi na te „zalecenia" powstał również, jak już wspomniano wyżej, Narodowy Plan Szerokopasmowy, który jest strategicznym dokumentem określającym działania oraz środki zmierzające do zapewnienia Polakom powszechnego szerokopasmowego dostępu do Internetu.[23] Należy zauważyć, że projekt ten jest zgodny z zaleceniami zawartymi w Europejskiej Agendzie Cyfrowej.[24]

---

[19]Ibidem.

[20]*Program Operacyjny Polska Cyfrowa na lata 2014 -2020. Wersja zaakceptowana decyzją Komisji Europejskiej z dnia 5 grudnia 2014 r. ze zmianami z dnia 15 lutego 2017* r., https://cppc.gov.pl/ (pobrano: 12.12.2017 r.).

[21]*https://www.gov.pl/cyfryzacja/edukacja-cyfrowa* (pobrano: 12.12.2017 r.).

[22]*Wykluczenie cyfrowe w Polsce*, OT-637, Biuro Analiz i Dokumentacji, Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych, Kancelaria Senatu, Grudzień 2015.

[23]*https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2014/01/Narodowy-Plan-Szerokopasmowy.pdf* (pobrano: 20.10.2014 r.).

[24]*KOMUNIKAT KOMISJI DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO, RADY, EUROPEJSKIEGO KOMITETU EKONOMICZNO-SPOŁECZNEGO I KOMITETU REGIONÓW Europejska agenda cyfrowa,*

Stworzony został również „Program Zintegrowanej Informatyzacji Państwa" (PZIP) przyjęty przez rząd w listopadzie 2013 roku,[25] którego celem jest stworzeniesprawnego systemu informacyjnego państwa, dostarczającego e-usługi na poziomie krajowym i europejskim

Współczesne społeczeństwo informacyjne

Do podstawowych cech społeczeństwa informacyjnego (niezależnie od przyjętej definicji) należy zaliczyć wzrost liczby pracowników zatrudnionych w sektorze usług i informacji, efektywność organizacji i zarządzania wynikającą ze wzrostu umiejętności i pozytywnych postaw członków społeczeństwa w pełni wykorzystujących zdobycze nowoczesnych technologii, a przede wszystkim technologii telekomunikacyjnych i informatycznych.[26] Wiedza i informacja jest w tym społeczeństwie źródłem strategii przemian i rozwoju cywilizacyjnego.

Niewątpliwie współczesne społeczeństwa wykorzystują rewolucję telekomunikacyjną i informatyczną do rozwoju swoich gospodarek w globalizującym się świecie, a obecna rewolucja technologiczna sprzyja tym społeczeństwom, które potrafią to realizować w sposób nowoczesny i racjonalny oraz potrafią wykorzystać wszystkie jej pozytywne aspekty. Niemniej to co kiedyś w sferze badań, głównie ekonomicznych i socjologicznych, było przyjmowane jako oczywistość nie do końca realizuje się we współczesnym świecie. Wynika to z faktu nie docenienia dynamiki zmian, których nie są w tak krótkim czasie przyswoić współczesne społeczeństwa.

Jednym z podstawowych wskaźników dotyczących społeczeństwa informacyjnego był właśnie stopień wykorzystania, przez nie informacji. Nie przewidziano jednak, że tej informacji będzie tak dużo, iż umysł współczesnego człowieka nie będzie w stanie z niej racjonalnie skorzystać. Stąd właśnie, między innymi, powstało tak popularne ostatnio zjawisko zwane fakenewsami. Ogólnie mówiąc związane jest ono z wytwarzaniem i przekazywaniem (głównie przez portale społecznościowe) nieprawdziwych informacji. Podobne zjawisko dotyczy półprawd, wiadomości, które prawdziwe są tylko w części. Ich zadaniem jest spowodowanie określonych działań odbiorcy zgodnie założonym wcześniej przez ich nadawcę intencjami.

We współczesnym społeczeństwie informacyjnym, nierozerwalnie związanym z aplikacjami mobilnymi (dotyczy to głównie młodzieży) wytwarza się coraz częściej syndrom wyobcowania społecznego. To co miało być atutem, a więc możliwość szerokiej komunikacji międzyludzkiej stało się obecnie jego zaprzeczeniem. Młody (przeważnie) człowiek wszelkiego typu znajomości i przyjaźnie zawiera w Sieci, a liczba polubień i przyjaciół na portalach społecznościowych jest miarą jego powodzenia i akceptacji wśród rówieśników. Problem stał się na tyle poważny, że we Francji od roku szkolnego 2018/2019 zostanie wprowadzony zakaz używania w szkołach smartfonów.[27]

Bruksela, KOM(2010)245 wersja ostateczna/2, *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)* (pobrano: 03.12.2017 r.).

[25]*https://mac.gov.pl/program-zintegrowanej-informatyzacji-panstwa/* (pobrano: 3.03. 2014 r.).

[26]T. Goban-Klas*, P. Sienkiewicz Społeczeństwo informacyjne: Szanse, zagrożenia, wyzwania*. Wydawnictwo Fundacji Postępu Telekomunikacji, Kraków 1999; s. 48.

[27]*Francja wprowadzi zakaz używania smartfonów w szkołach*, *http://www.rp.pl/Spoleczenstwo/-171219781-Francja-wprowadzi-zakaz-uzywania-smartfonow-w-szkolach.html* (pobrano: 20.12.2017 r).

W związku intensywnym korzystaniem z portali społecznościowych powstało nowe zjawisko tak zwanego mikrotargetingu (profilowanie i tworzenie sylwetek psychologicznych użytkowników Sieci). Przebywanie bowiem w cyfrowym świecie i korzystanie z jego dobrodziejstw umożliwia (dzięki odpowiednim algorytmom) stworzenie bardzo dokładnego profilu psychologicznego użytkownika Sieci. Profil ten może zawierać informacje dotyczące między innymi płci, rasy, przekonań politycznych, wyznawanej religii, upodobań kulturalnych czy sposobu spędzania wolego czasu. Tak opracowany profil użytkownika może być wykorzystany do ingerowania np. w dokonywane przez internautę wybory polityczne.[28]

Podsumowanie

Współczesne społeczeństwo informacyjne charakteryzuje się dużym (szczególnie wśród osób młodych) wykorzystywaniem w życiu codziennym zdobyczy nowych technologii teleinformatycznych. Korzystanie z tych dobrodziejstw cywilizacji nie przekłada się niestety na ogólny wzrost wiedzy, która dałyby się zauważyć wśród współczesnego społeczeństwa. Korzystanie z usług elektronicznych ma często charakter bardzo powierzchowny. Dotyczy to zarówno działań o charakterze komercyjnym, do których można zaliczyć korzystanie z e-administracji, e-bankowości, e-handlu jak i, co jest zjawiskiem wyjątkowo niekorzystnym, działań na polu edukacji. Wiara w światową Sieć i jej wszechwiedzę powoduje bowiem wśród dzieci i młodzieży zanik elementarnego poczucia konieczności zdobywania nowych informacji i umiejętności pozyskiwania nowych znajomości.

Wraz z rozwojem nowych technologii teleinformatycznych i telekomunikacyjnych następuje rażący rozdźwięk pomiędzy umiejętnością ich użytkowania a znajomością ich działania. Wynika to między innymi z faktu, że współczesne technologie teleinformatyczne są intelektualnie niedostępne dla przeciętnego ich użytkownika. Rodzi to poważne zagrożenia, które mogą wystąpić w najbliższej przyszłości. Nie trudno sobie wyobrazić sytuację, gdy niewielka liczba osób (kilka promili ludzkiej populacji) dysponująca odpowiednimi umiejętnościami i wiedzą (między innymi z dziedziny sztucznej inteligencji) będzie w stanie kontrolować całe społeczeństwo.

Autorzy w dużej mierze oprali się o popularne i ogólnie dostępne informacje w Internecie, aby uświadomić skalę zagrożeń jakich mogą doznać współczesne społeczeństwa.

[28]B. Pawlak, *Kolejne echa afery. Rosyjskie reklamy polityczne pojawiały się także na stronach Googlehttp://next.gazeta.pl/next/7,151243,22491574,kolejne-echa-afery-rosyjskie-reklamy-polityczne-pojawialy-sie.html#BoxBiz#BoxBizCz*(pobrano: 20.12.2017 r.).

Streszczenie

W pracy przedstawiono cechy współczesnego społeczeństwa informacyjnego. Przeanalizowano je przede wszystkim pod kątem ich wpływu na funkcjonowanie tego społeczeństwa w globalizującym się świecie. Świecie w którym globalizacja obejmuje życie społeczne, ekonomiczne i kulturowe. Zwrócono uwagę na główne problemy związane z tym faktem.

Słowa kluczowe: społeczeństwo informacyjne, globalizacja

Summary

This work presents the modern properties of the information society. These are analysed mainly in view of their influence on the functioning of the society in a globalised world, that makes the society, economy, and culture international. Specific problems emerging from this fact are analysed.

Key words: Information society, globalization

Bibliografia

Bellon M.: *Putin:Ten, kto zostanie liderem w dziedzinie sztucznej inteligencji, będzie rządził światem*, https://businessinsider.com.pl/-technologie/ai-sztuczna-inteligencja-pozwoli-rzadzic-swiatem-putin/43px 288 (pobrano: 09.12.2017 r.)

Connectivity for a European Gigabit Society, *https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/improving-connectivity-and-access*(pobrano: 03.12.2017 r.)

Cyberbogowie czy furmani? Rozmowa R. Siewiorka z M. Bonim, Gazeta Wyborcza, 18 - 19 listopada 2017 r. ss. 22 – 23

Dura M.: *Działo elektromagnetyczne strzela „seriami", http://www.defence24.pl/637953,dzialo-elektromagnetyczne-strzela-seriami-wideo*, (pobrano: 20.12.2017 r.)

Francja wprowadzi zakaz używania smartfonów w szkołach, *http://www.rp.pl/Spoleczenstwo/171219781-Francja-wprowadzi-zakaz-uzywania-smartfonow-w-szkolach.htm*l (pobrano: 20.12.2017 r)

Goban-Klas T, Sienkiewicz P.: *Społeczeństwo informacyjne: Szanse, zagrożenia, wyzwania*. Wydawnictwo Fundacji Postępu Telekomunikacji, Kraków 1999, s.48 i dalej

http://umiejetnoscicyfrowe.pl/

https://mac.gov.pl/program-zintegrowanej-informatyzacji-panstwa/

https://mac.gov.pl/projekty/polska-cyfrowa-po-pc-2014-2020/opis-projektu

https://mac.gov.pl/projekty/szerokie-porozumienie-na-rzecz-rozwoju-umiejetnosci-cyfrowych/opis-projektu

https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2014/01/Narodowy-Plan-Szerokopasmowy.pdf

https://www.gov.pl/cyfryzacja/edukacja-cyfrowa (pobrano: 12.12.2017 r.)

https://www.orange.pl/zamawiam-swiatlowod

Językiem cyfrowym uczyć wszystkich przedmiotów. Rozmowa z Michałem Bonim, *http://wyborcza.pl/7,75398,22324888,jezykiem-cyfrowym-uczyc-wszystkich-przedmiotow-rozmowa-z-michalem.html*. (pobrano: 03.12.2017 r.).

KE przyjęła plan gospodarczy Europa 2020. Pięć celów, *http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,7622080,KE_przyjela_plan_gospodarczy_Europa_2020__Piec_celow.html.* (Dostęp: 8.07.2014)

KOMISJA EUROPEJSKA. DOKUMENT ROBOCZY SŁUŻB KOMISJI. *Ocena strategii lizbońskiej, Bruksela, 2.2.2010* , SEK(2010), *http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_pl.pdf.* (pobrano: 8.07.2014 r.)

KOMUNIKAT KOMISJI DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO, RADY, EUROPEJSKIEGO KOMITETU EKONOMICZNO-SPOŁECZNEGO I KOMITETU REGIONÓW Europejska agenda cyfrowa, Bruksela, KOM(2010) 245 wersja ostateczna/2, *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)* (pobrano: 03.12.2017 r.)

KOMUNIKAT KOMISJI. EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, Bruksela, 3.3.2010, KOM(2010) 2020 *http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/-1_PL_ACT_part1_v1.pdf*

MQ-25 Stingray, http://www.navaldrones.com/MQ-25-Stingray.html, (pobrano: 20.12.2017 r.)

Narodowy Plan Szerokopasmowy, *https://www.gov.pl/cyfryzacja/-narodowy-plan-szerokopasmowy* (pobrano: 03.12.2017 r.)

PAP: *Streżyńska: strategia 5G w pierwszym rzędzie może być wdrożona w Łodzi*, https://www.pb.pl/strezynska-strategia-5g-w-pierwszym-rzedzie-moze-byc-wdrozona-w-lodzi-898937 (pobrano: 03.12.2017 r.)

Pawlak B., *Kolejne echa afery. Rosyjskie reklamy polityczne pojawiały się także na stronach Google http://next.gazeta.pl/next/7,151243,-22491574,kolejne-echa-afery-rosyjskie-reklamy-polityczne-pojawialy-sie.html#BoxBiz#BoxBizCz* (pobrano: 20.12.2017 r.)

Program Operacyjny Polska Cyfrowa na lata 2014 -2020. Wersja zaakceptowana decyzją Komisji Europejskiej z dnia 5 grudnia 2014 r. ze zmianami z dnia 15 lutego 2017 r., *https://cppc.gov.pl/* (pobrano: 12.12.2017 r.)

Rosyjskie zalążki terminatorów. Nagranie z poligonu https://www.tvn24.-pl/wiadomosci-ze-swiata,2/rosyjskie-roboty-wojskowe-nagranie-z-testow-na-poligonie,704189.html, (pobrano: 09.11.2017 r.)

Umesao T, *https://en.wikipedia.org/wiki/Tadao_Umesao* (pobrano:22.11.2017 r.)

Wykluczenie cyfrowe w Polsce, OT-637, Biuro Analiz i Dokumentacji, Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych, Kancelaria Senatu, Grudzień 2015

Zabójcze roboty coraz bliżej?, http://www.pap.pl/aktualnosci/news,561596,-zabojcze-roboty-coraz-blizej.html, (pobrano: 09.11.2017 r.)

Zumwalt-Class Destroyer, *https://www.raytheon.com/capabilities/-products/zumwalt/*, (pobrano: 20.12.2017 r.)

Zychowicz B., *Egzoszkielety – wyposażenie żołnierzy przyszłości*, *http://www.nowastrategia.org.pl/egzoszkielety-wyposazenie-zolnierzyprzyszlo-sci/*(pobrano: 09.12.2017 r.)

Jacek PIETRASZEWSKI
Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica w Białymstoku
Katarzyna BOROWSKA
Uniwersytet Wrocławski
Wydział Nauk Społecznych we Wrocławiu

BEZPIECZEŃSTWO WEWNĘTRZNE NA TLE BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Wstęp

Najbardziej rozpowszechnioną formułą bezpieczeństwa jest jego wymiar narodowy mający odniesienie do międzynarodowego funkcjonowania państwa. Nie jest to jednak formuła jedyna może ulegać zawężeniom bądź kontekstowemu rozszerzeniu. W literaturze przedmiotu można więc spotkać rozważania poświęcone wielu rodzajom bezpieczeństwa, spośród których dla przykładu przywołać można bezpieczeństwo: polityczne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, ekologiczne, zewnętrzne. Jednym z takich uszczegółowionych obszarów jest bezpieczeństwo wewnętrzne.

Bezpieczeństwu przyglądać się można z wielu perspektyw[1]. Pierwszą, najbardziej podstawową, jest perspektywa wiążąca się z samym słowem. To jak zauważa Arkadiusz Sekściński „punkt wyjścia dla rozumienia, czym jest bezpieczeństwo”[2]. W tym miejscu należy zatem sięgnąć do *Słownika języka polskiego*, w którym, jako wyjaśnienie tego słowa podany został „stan niezagrożenia”[3]. Jako jego uzupełnienie potraktować można „wolność od strachu”[4]. W ten sposób bezpieczeństwo umiejscowione zostaje w kręgu podstawowych potrzeb człowieka, usystematyzowanych przez Abrahama Maslowa w postaci piramidy.

Jej podstawę stanowią fundamentalne dla biologicznego przetrwania człowieka potrzeby fizjologiczne. Obok nich badacz umieścił potrzebę bezpieczeństwa[5]. Oznacza to, że jej zaspokojenie jest konieczne, by jednostka ludzka mogła osiągnąć pełnię swoich możliwości biopsychofizycznych na kolejnych etapach swojego rozwoju. W przeciwnym wypadku zostaje on zaburzony lub całkowicie uniemożliwiony.

Bezpieczeństwo wpisuje się także w porządek aksjologiczny i przez wielu badaczy definiowane jest jako „wartość, czyli dobro szczególnie chronione”[6]. Taka optyka dominowała w czwartej i piątej dekadzie XX wieku. Badania przeprowadzone przez Bogdana Wojcieszke w dwudziestu krajach obejmujących

---

[1]Zob. np. J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa, 1996.
[2]A. Sekściński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w ujęciu teoretycznym. Geneza i współczesne rozumienie w naukach politycznych*, „E-Politykon” 2013, nr 6, s. 42-79.
[3]*Słownik języka polskiego*, online: *http://sjp.pwn.pl/szukaj/bezpiecze%C5%84stwo.html* (dostęp: 12.04.2016 r.)
[4]A. Sekściński, dz. cyt.
[5]Tamże, s. 44.
[6]Tamże, s. 45.

Polskę, pokazały, że bezpieczeństwo wartościowane jest podobnie jak sprawiedliwość społeczna, równość, szacunek dla tradycji czy życzliwość[7].

Perspektywa psychologiczna (potrzeba) oraz socjologiczna (wartość) pokazują, że bezpieczeństwo jest, jak to określa J. Kukułka kategorią antropocentryczną[8], a więc taką, której centralne miejsce zajmuje człowiek, a dopiero później jego otoczenie, zjawiska, które w nim zachodzą. W myśl tych ustaleń potoczne rozumienie bezpieczeństwa sprowadzające się do „stanu gwarantującego pewność istnienia i przetrwania" okazuje się, według Piotra Majera[9], niewystarczające. W odniesieniu do najnowszych badań przyjąć należy, że poza przetrwaniem bezpieczeństwo powinno gwarantować podmiotowi możliwość rozwoju[10]. Tak szerokie jest rozumienie wymaga podejmowania namysłu nad jego istotą. Część badaczy uważa, że predysponowana do tego będzie nowa dyscyplina naukowa securitologia. W obrębie jej zainteresowania znajdować się powinny zagadnienia dotyczące „istnienia, rozwoju i normalnego funkcjonowania człowieka i organizacji społecznych"[11]. Doprowadziło to do tego, że w roku 2011 wyodrębnione zostały w Polsce – na mocy *Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych*[12] – należące do dziedziny nauk społecznych nauki o bezpieczeństwie oraz nauki o obronności, które zastąpiły nauki wojskowe, których zakres okazał się zbyt wąski w odniesieniu do współczesnych warunków[13]. W ten sposób bezpieczeństwo zyskało odrębną perspektywę i możliwości badania, a więc pełnoprawnego istnienia w dyskursie naukowym.

Nic więc dziwnego, że wielu badaczy podejmuje próby zdefiniowania tego pojęcia. Należy tu jednak jednoznacznie podkreślić, że „Bezpieczeństwo wewnętrzne nie posiada jednej powszechnie akceptowalnej definicji i ma wiele określeń"[14]. Celem tej pracy nie jest ich przegląd ponieważ ten w sposób kompleksowy został już przeprowadzony. W tym miejscu przywołajmy tylko koncepcję najpowszechniejszą. Chociaż podejścia badaczy są różne, można zauważyć, że ich wspólnym mianownikiem jest odniesienie do funkcjonowania państwa. Warto tu przywołać definicję R. Zięby, odnoszącą się do ogólnospołecznego wymiaru bezpieczeństwa. Według badacza obejmuje ono „zabezpieczenie potrzeb: istnienia, przetrwania, pewności, stabilności, tożsamości (identyczności), niezależności, ochrony poziomu i jakości życia. Bezpieczeństwo, będąc naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest zarazem podstawową

[7]Cyt. za: A. Sekściński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne*…, s. 46.
[8]J. Kukułka, *Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności interesów*, „Sprawy międzynarodowe" 1982, z. 7, s. 29.
[9]P. Majer, *W poszukiwaniu uniwersalnej definicji bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" 2012, nr 7 (4), s. 11.
[10]Tamże.
[11]Tamże.
[12]*Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych*, Dz. U. z 2011 r. Nr 179, poz. 1065.
[13]J. Bieniek, *Bezpieczeństwo i obronność jako nowe dyscypliny naukowe*, „Obronność. Zeszyty Naukowe" 2012, nr 2, s. 5.
[14]A. Sekściński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne*…, dz. cyt., s. 70.

potrzebą państw i systemów międzynarodowych: jego brak wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia”[15].

Taka koncepcja wymagała dookreślenia znaczeniowego. W związku z tym zasadne stało się rozróżnienie pewnych wymiarów bezpieczeństwa. Waldemar Kitler wprowadził więc trzy takie wymiary. Pierwszym z nich jest wymiar jednostkowy, odnoszący się do poczucia bezpieczeństwa odczuwanego przez każdego z obywateli danego państwa. Uzależnione jest ono geograficznie i biograficznie, a także poprzez wiedzę o świecie współczesnym. Drugi wymiar narodowy rozumiany jest jako odczucia wszystkich obywateli w kontekście bezpieczeństwa kraju jako całości. Z kolei trzeci międzynarodowy wiąże się z miejscem danego kraju w układzie sił międzynarodowych, jego przynależnością do paktów militarnych czy gospodarczych oraz z dostępem do surowców[16].

Z punktu widzenia rozważań istotnych dla tej pracy największe znaczenie mają definicje bezpieczeństwa obejmujące podział na bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne.

W taki sposób postrzega je Bolesław Balcerowicz, wyróżniając cztery wymiary: jednostkowy, grupowy, państwowy, międzynarodowy. By dokonać podziału bezpieczeństwa, badacz ten stosuje pięć kryteriów:

1. podmiotowe (pozwala na wyodrębnienie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego);
2. przedmiotowe (obejmuje bezpieczeństwo: polityczne, wojskowe, społeczne, gospodarcze, ekologiczne, informatyczne, kulturowe);
3. przestrzenne (wyróżnia się tu bezpieczeństwo: globalne, lokalne, regionalne, subregionalne, ponadregionalne);
4. czasowe (bezpieczeństwo postrzegane jako proces i jako stan);
5. sposób organizacji (unilateralne, bilateralne)[17].

Elementy składowe poszczególnych aspektów nie są stałe i niezmienne. Dla przykładu Majer definiuje bezpieczeństwo przedmiotowe jako obejmujące kwestie: „polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, ideologiczne, religijne, morskie, ekologiczne, zewnętrzne i wewnętrzne”[18]. Lista ta nie jest zamknięta różni badacza dostrzegają jeszcze inne aspekty bezpieczeństwa. Bronisław Sitek dodaje do tego bezpieczeństwo żywnościowe, sanitarne, prawne[19].

Pewne jest tylko to, że podział na bezpieczeństwo podmiotowe i przedmiotowe macharakter elementarny i jest powszechnie uznany za właściwy. Nie można też nie zwrócić uwagi na to, że odnoszą się one do wymiaru fizycznego egzystencji obywateli i państwa, który zostanie omówiony w rozdz. 2. W tym miejscu należy przejść do zdefiniowania pojęcia bezpieczeństwa wewnętrznego. Na postrzeganie bezpieczeństwa w dzisiejszy sposób duży wpływ miała koncepcja opracowana w roku 1998. Jej autorami są: Bary Buzan, Ole Weaver, Jaap de Wilde, którzy zaproponowali rozszerzenie tradycyjnego postrzegania tegopojęcia. W ich ujęciu bezpieczeństwo studiować należy w dwóch wymiarach: poziomym i pionowym.

---

[15]R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 50.
[16]Cyt. za: J. Bieniek, dz. cyt., s. 6-7.
[17]B. Balcerowicz, *Bezpieczeństwo polityczne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004, s. 7, cyt. za: J. Bieniek, dz. cyt., s. 7.
[18]P. Majer, dz. cyt., s. 11.
[19]Tamże.

Pierwszy wymiar horyzontalny pozwala na odejście od ściśle militarnego modelu w stronę spektrum problemów wiążących się z tym zagadnieniem. Odpowiada on temu, co inni badacze określają podmiotowym rodzajem bezpieczeństwa (narodowe, międzynarodowe). Wymiar drugi wertykalny umożliwia rozciągnięcie zagadnień bezpieczeństwa z państwa na inne podmioty[20]. Ma on charakter przedmiotowy, nazywany też sektorowym, wskazuje rodzaj bezpieczeństwa podmiotu.

Między tymi dwiema osiami zarysowuje się więc pięć konstytutywnych rodzajów bezpieczeństwa.

Bezpieczeństwo militarne jest fundamentalne dla klasycznego rozumienia bezpieczeństwa w odniesieniu do funkcjonowania państwa i ochrony jego suwerenności. Punktem odniesienia jest tu armia jako gwarant bezpieczeństwa. W opinii badaczy definiowane powinno być jako „stan ochrony najważniejszych wartości dla podmiotu, które stanowią pewność bytu i przetrwania”[21].

Bezpieczeństwo polityczne dotyczy państwowego systemu politycznego, zapewnia mu trwanie i możliwość rozwoju polegającą na realizacji interesów państwa. Wśród jego cech wymieniać należy to, że „wpływa na stabilność organizacyjną i porządek społeczny państwa oraz systemu władzy”[22].

Bezpieczeństwo ekonomiczne jest definiowane z różnych punktów widzenia, w zależności od tego, jak postrzega się stan ekonomiczny państwa i jego wpływ na możliwości obrony wojskowej wiąże się ono w ten sposób z bezpieczeństwem militarnym. Z drugiej strony na ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa wpływ ma zależność polityczna od gospodarek innych krajów i gospodarki światowej tu więc wiąże się ono z bezpieczeństwem politycznym. Ogólnie zdefiniować poprzez odniesienie „do zagrożeń dla dobrobytu, swobodnego dostępu do rynków, środków finansowych i zasobów naturalnych, które zapewniają utrzymanie pozycji państwa oraz jego rozwój”[23]. Zgodnie z polską strategią obrony w jego zakres wchodzą kwestie energetyki, budżetu, publicznych finansów, przemysłu obronnego czy infrastruktury.

O **bezpieczeństwie socjalnym** można mówić w kontekście bezpieczeństwa ekonomicznego i politycznego, ponieważ odnosi się ono do społeczeństwa rozumianego szeroko, a więc jako całość, której winna być zapewniona możliwość rozwoju i stabilizacji. W Polsce w jego obrębie wyróżnia się zagadnienia dotyczące bezrobocia, demografii, zaufania publicznego. Dbanie o bezpieczeństwo socjalne oznacza „zapewnienie poprawy jakości życia obywateli”[24].

Z kolei o **bezpieczeństwie ekologicznym** mowa wtedy, kiedy poruszane są kwestie środowiska naturalnego, zachowania go w dobrym stanie lub niwelowania zagrożeń, a także możliwości korzystania z jego zasobów. Poprzez ekosystem odnosi się także do człowieka, a więc istotne są tu aspekty dotyczące życia i zdrowia obywateli. Na obecnym poziomie rozwoju cywilizacyjnego nie można tu pominąć działalności człowieka polegającej na przykład na modyfikacjach genetycznych żywności czy procesów urbanizacji oraz ich długofalowych następstw. Oznacza to, że bezpieczeństwu ekologicznemu zagrażają: klęski

[20]A. Sekściński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne*…, dz. cyt., s. 48.
[21]Tamże, s. 61.
[22]Tamże, s. 62.
[23]Tamże, s. 63.
[24]Zob. tamże, s. 65-66.

naturalne, żywiołowe (powodzie, trzęsienia ziemi) oraz klęski cywilizacyjne, wiążące sięz działalnością człowieka (awarie reaktorów atomowych)[25].

Oczywiście koncepcja sektorów bezpieczeństwa wyodrębnionych przez Buzana, Weavera, Wilde'a nie jest jedyna, a wyodrębnione przez nich sfery bezpieczeństwa są rozszerzane i uzupełniane kolejnymi perspektywami, które pojawiają się wraz z upływem czasu. Wśród najważniejszych wymieniać należy[26]:

- bezpieczeństwo żywnościowe, wiążące się ze zdolnością danego państwa do samodzielnego wyżywienia się jak na przykład w czasie kryzysu z roku 2006;
- bezpieczeństwo zdrowotne, odnoszące się do subiektywnego poczucia zagrożenia, które odczuwają pacjenci lub ich rodziny w sytuacji, kiedy zdiagnozowana sostej choroba. Na poczucie to wpływa między innymi dostępność i jakość opieki zdrowotnej gwarantowanej przez państwo;
- bezpieczeństwo osobiste, wpływające na poziom poczucia zagrożenia, które odczuwają na co dzień. Mają na nie wpływ zjawiska dnia codziennego, często omawiane też w mediach kradzieże, napady. Ponieważ czynności te mogą zagrażać zdrowi i życiu innych osób, bezpośrednio wiąże się ono z bezpieczeństwem zdrowotnym. Na tym tle możliwe jest wysnucie definicji bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, którym będzie „stan struktur politycznych, społecznych i ekonomicznych, który zaspokaja potrzeby i aspiracje państwa oraz jego obywateli"[27]. W wąskim zakresie będzie się ono odnosiło do bezpieczeństwa publicznego i powszechnego oraz stającego na ich straży porządku konstytucyjnego. W szerszej perspektywie obejmie także ochronę zdrowia i życia obywateli, na którą wpływają kwestie związane ze stanem majątku państwowego czy przeciwdziałaniem klęskom naturalnym i cywilizacyjnym. Zgodnie ze *Strategią Bezpieczeństwa Wewnętrznego Rzeczypospolitej Polskiej* z roku 2007 bezpieczeństwo wewnętrzne wraz z bezpieczeństwem zewnętrznym stanowią część szerszego kompleksu działań, jakim jest bezpieczeństwo narodowe. Oznacza to, jak zauważa Majer, że pojęcia te „nie mogą być traktowane na zasadzie dychotomicznego podziału, lecz jako wartości uzupełniające się"[28].

W podobnie kompleksowy sposób do tego zagadnienia odnosi się *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* z roku 2014. Czytamy tam, że „Współczesne środowisko bezpieczeństwa charakteryzuje zacieranie się granic między jego wymiarem wewnętrznym i zewnętrznym, militarnym i pozamilitarnym. Globalizacja i rosnąca współzależność często skutkują nieprzewidywalnością zjawisk, których zasięg nie jest już ograniczony barierami geograficznymi, systemami politycznymi i gospodarczymi. Nadal obecne są wyzwania i zagrożenia typu militarnego. Bezpieczeństwo Polski będzie zależało od jej zdolności do efektywnej realizacji interesów narodowych i osiągania celów strategicznych w obecnych i prognozowanych warunkach bezpieczeństwa. Dotyczy to w szczególności wykorzystania szans i sprostania wyzwaniom o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym, asymetrycznym i transsektorowym,

[25]Tamże.
[26]Tamże, s. 66-67.
[27]Tamże, s. 69-70.
[28]Tamże, s. 12.

które są konsekwencją wzajemnie na siebie oddziałujących procesów i zjawisk politycznych, militarnych, ekonomiczno-społecznych, demograficznych i środowiskowych”[29].

Dla porównania przywołajmy opis bezpieczeństwa państwowego z roku 2007, w którym na bezpieczeństwo wewnętrzne składa się ogół działań państwa, mających na celu „utrzymywanie zdolności do reagowania – odpowiednio do zaistniałej sytuacji – w przypadku wystąpienia zagrożeń bezpieczeństwa publicznego oraz bezpieczeństwa powszechnego, związanych z ochroną porządku prawnego, życia i zdrowia obywateli oraz majątku narodowego przed bezprawnymi działaniami oraz skutkami klęsk żywiołowych, katastrof naturalnych i awarii technicznych”[30].

Podkreślenia wymaga fakt, że w dziedzinie obronności na przestrzeni lat doszło do zastąpienia „zdolności do reagowania” na „zdolność do efektywnej realizacji interesów narodowych”, co jest przejawem przejścia z pozycji defensywnej w kierunku aktywistycznym. Podkreśla to również procesualny i rozwojowy sposób podchodzenia do kwestii obronności. W takim kontekście nie może dziwić fakt, że w roku 2014 bezpieczeństwo narodowe określone zostało jako „system”, który obejmuje: „siły, środki i zasoby przeznaczone przez państwo do realizacji zadań w tym obszarze, odpowiednio zorganizowane, utrzymywane i przygotowywane. Składa się on z podsystemu kierowania i podsystemów wykonawczych, w tym podsystemów operacyjnych (obronny i ochronne) oraz podsystemów wsparcia (społeczne i gospodarcze)”[31].

Aktualnie polską politykę bezpieczeństwa determinują trzy kwestie:

1. „zapewnienie gotowości i demonstracja determinacji do działania w sferze bezpieczeństwa i obrony […];
- wspieranie procesów służących wzmacnianiu zdolności NATO do kolektywnej obrony, rozwój wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE, umacnianie strategicznych partnerstw […];
- wspieranie i selektywny udział w działaniach społeczności międzynarodowej"[32].

Tak wyznaczone cele polityki bezpieczeństwa unaoczniają, że przed bezpieczeństwem wewnętrznym stoi zdanie utrzymania porządku konstytucyjnego poprzez zapewnienie stabilności politycznej państwa[33], co wiąże się z jego niezakłóconym funkcjonowaniem.

O tym, jak funkcjonuje państwo decydują cztery dziedziny bezpieczeństwa, odnoszące się do: bezpieczeństwa jego organów, stabilizacji procesów społecznych i społecznego życia, bezpieczeństwa osobistego, na które wpływ mają przeważające stosunki społeczne, system prawny oraz stosunek państwa do ochrony jednostki, a także bezpieczeństwo egzystencji, określane przez znawców jako „wrażliwość państwa na sprawy bytu”[34].

Jeśli mowa o bezpieczeństwie wewnętrznym należy przybliżyć rozumienie określenia „wewnętrzny”. Zgodnie z definicją ze Słownika języka polskiego o tym,

[29] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, s. 17.
[30] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007, s. 15.
[31] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, s. 13.
[32] Tamże, s. 27.
[33] P. Majer, dz. cyt., s. 14.
[34] P. Majer, dz. cyt., s. 16.

że coś jest wewnętrzne, mówimy wtedy, kiedy znajduje się we wnętrzu, w środku czegoś; analogicznie „wewnątrz" oznacza tyle co w ograniczonej przestrzeni[35].

W odniesieniu do kwestii bezpieczeństwa państwa zasadne jest sięgnięcie do specjalistycznego leksykonu, jakim jest *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*[36], gdzie przeczytamy, że państwo jest organizacją polityczną obejmującą określone terytorium, nad którym sprawuje ono władzę zgodnie z obowiązującymi tam prawami. Bezpieczeństwo wewnętrzne odnosi się więc do tego, co dzieje się wewnątrz danego państwa, do jego działania, na które składa się siedem funkcji: organizatorko-gospodarcza, socjalna, adaptacyjna, regulacyjna, innowacyjna, zewnętrzna, wewnętrzna[37]. Ta ostatnia sprowadza się do zapewnienia porządku wewnątrz kraju, za co odpowiadają organy administracji.

W ten sposób można wyodrębnić, działające w układzie systemowym, trzy elementy składowe bezpieczeństwa wewnętrznego.

1. **Bezpieczeństwo publiczne**, będące domeną działań organów administracji państwowej, odpowiedzialnych za stworzenie „pewnego pozytywnego i jednocześnie pożądanego stanu wewnątrz państwa, gwarantującego jego istnienie i prawidłowy rozwój"[38], a także gwarantującego ochronę „porządku prawnego, życia i zdrowia obywateli oraz majątku narodowego przed bezprawnymi działaniami"[39].
2. **Bezpieczeństwo powszechne** to z kolei stan „zapewniający ochronę życia i zdrowia obywateli oraz majątku narodowego przed skutkami klęsk żywiołowych i katastrof technicznych"[40].
3. **Bezpieczeństwo konstytucyjne** obejmujące ochronę porządku konstytucyjnego, czyli „stanu ładu funkcjonowania państwa zgodnie z normami określonymi w ustawie zasadniczej"[41].

Dopiero tak kompleksowe podejście do zagadnienia bezpieczeństwa pozwala zaprojektować je jako system efektywny i działający w interesie tak państwa, jak i jednostek organizacyjnych, społecznych, ludzkich je tworzących. W związku z tym, że systemy tak rozlegle i obejmujące swoim zasięgiem tak wiele dziedzin życia publicznego i prywatnego nie tworzą się i nie funkcjonują samoistnie, konieczne jest opracowywanie określonych wytycznych, standardów, protokołów postępowania, a także powoływanie instytucji, które będą ich strzegły. W praktyce oznacza to, że każdy system bezpieczeństwa na poziomie państwowym czy europejskim musi posiadać podstawy prawne, dzięki którym będzie mógł być respektowany i regulowany. Podstawy prawne polskiego systemu bezpieczeństwa zostały już przywołane w powyższych rozdziałach. W tym miejscu należy je usystematyzować i pokrótce scharakteryzować.

Najważniejszym dokumentem dla funkcjonowania państwa polskiego jest *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z roku 1997. To ona stanowi gwarancję dbałości państwa o bezpieczeństwo obywateli. W art. 5 znajduje się zapis:

---

[35]*Słownik języka polskiego*, online: *http://sjp.pwn.pl/szukaj/wewn%C4%85trz.html* (dostęp: 5.05.2016 r.)
[36]*Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 1996, s. 53.
[37]A. Korcz, *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, s. 10, online: *http://adamkorcz.w.interiowo.pl/wewn.pdf* (dostęp: 5.05.2016).
[38]Tamże, s. 17.
39Tamże, s. 19.
[40]Tamże.
[41]Tamże, s. 29.

„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli”[42]. Ustawa zasadnicza szczególne kompetencje przypisuje w tym zakresie Radzie Ministrów. W art. 146, ust. 6, pkt 7 wymienione zostają wśród jej kompetencji „zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i porządku publicznego”[43]. Z mocy konstytucji w Polsce to na władzach publicznych spoczywa obowiązek zapewniania bezpieczeństwa.

Kolejnym dokumentem o zasadniczym znaczeniu dla polskiego bezpieczeństwa jest*Strategia Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej*[44] z roku 2014. Podstawą jej opracowania i zatwierdzenia był art. 6 ust. 1 i art. 4a ust. 1 *Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*[45]. Została ona stworzona, by całościowo ująć kwestie bezpieczeństwa narodowego i wskazać „optymalne sposoby wykorzystania na potrzeby bezpieczeństwa wszystkich zasobów pozostających w dyspozycji państwa w sferze obronnej, ochronnej, społecznej i gospodarczej”[46]. W jej opracowaniu wykorzystano wyniki Strategicznego PrzegląduBezpieczeństwa Narodowego zakończonego z roku 2012 oraz średniookresową strategię rozwoju kraju, jak i koncepcję jego przestrzennego zagospodarowania. Dokument ten stwierdza, że „Rzeczpospolita Polska zapewnia bezpieczeństwo państwa i obywateli poprzezstwarzanie warunków do realizacji interesów narodowych i osiąganiacelów strategicznych”[47].

Ponadto jej zapisy są zgodne ze strategią Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO) oraz Unii Europejskiej (UE).

Przynależność Polski do UE wiąże się z tym, że jej struktury zostały podporządkowane 2 filarowi, którym jest Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa.W jej ramach funkcjonują Grupy Bojowe UE, zorganizowane na podobieństwo militarnych jednostek NATO[48].Ponadto Unia dysponuje *Strategią Bezpieczeństwa Wewnętrznego Unii Europejskiej*[49], która została przyjęta przez Radę ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych i zatwierdzona przez Radę Europejską w marcu 2010 r. Na poziomie unijnym bezpieczeństwo wewnętrzne definiowane jest jako „szerokie i kompleksowe pojęcie, łączące wiele sektorów, mające stanowić odpowiedź na […] poważane zagrożenia (w tym klęski, żywiołowe i antropogeniczne, takie jak pożary lasów, trzęsienia ziemi, powodzie i wichury), które mają bezpośredni wpływ na życie, bezpieczeństwo i komfort obywateli”[50]. Jest to definicja zbieżna z tą obowiązującą w Polsce[51]. Założenia

[42]*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz. U. 1997 r. Nr 78, poz. 483.
[43]Tamże.
[44]*Strategia Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej,* Warszawa 2014,online: https://www.bbn.gov .pl/ftp/SBN%20RP .pdf [dostęp: 4.05. 2016 r.]
[45]*Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* , Dz. U. z 2012 r. poz. 461, z późn. zm.
[46]*Strategia Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, s. 7.
[47]Tamże, s. 10.
[48]J. Bieniek, dz. cyt., s. 9.
[49]*Strategia Bezpieczeństwa Wewnętrznego Unii Europejskiej. Dążąc do europejskiego modelu bezpieczeństwa*, Bruksela 2010.
[50]Tamże, s. 8.
[51]O bezpieczeństwie w krajach unijnych zob. Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 1999.

bezpieczeństwa wewnętrznego zakreślone w polskiej konstytucji uszczegóławiane są przez odpowiednie akty prawne.

Ustawa z dnia 4 września 1997 roku o działach administracji rządowej[52] w art. 29 przypisuje jej organom działania w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego obejmujące dwa jego wymiary:

- **publiczny** zadaniami do realizacji są tu: ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, ochrona granic państwowych i kontrolowanie odbywającego się tam ruchu; odpowiedzialne za działania z tego zakresu są Policja i Straż Graniczna, działające na podstawie *Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r.o Policji*[53] oraz *Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej*[54];
- **powszechny** tu z kolei istotne są kwestie przeciwdziałania zagrożeniom takim jak klęski żywiołowe, ochrona przeciwpożarowa, nadzór nad ratownictwem górskim i wodnym); zadania te pełnią Obrona Cywilna Kraju oraz Państwowa Straż Pożarna z mocy następujących aktów: *Ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 roku o ochronie przeciwpożarowej*[55]oraz *Ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r.o Państwowej Straży Pożarnej*[56]. Szczególne znaczenie ma tu *Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej*[57].

Organem pomocniczym Prezesa Rady Ministrów odpowiedzialnym za utrzymanie bezpieczeństwa wewnętrznego jest opiniotwórczo-doradczy Rządowy Zespół Zarządzania Kryzysowego powołany na mocy *Ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 roku o zarządzani kryzysowym*[58]. Jego członkami są: Prezes Rady Ministrów jako przewodniczący, Minister Obrony Narodowej i minister właściwy do spraw wewnętrznych jako jego zastępcy, Dyrektor Rządowego Centrum Bezpieczeństwa jako sekretarz, Minister Spraw Zagranicznych, minister właściwy do administracji publicznej, Minister Koordynator Służb Specjalnych – o ile został powołany, w zależności od potrzeb inne organy administracji publicznej. Badacze, jak Stanisław Koziej, zauważają, że „Problematyka bezpieczeństwa ma tak długą historię, jak długa jest historia ludzkości”[59], wyróżnić daje się ją już w Biblii. Od zawsze tym, co ją charakteryzuje, jest wymiar społeczny, chociaż inaczej się te kwestie kształtowały w czasach najdawniejszych, inaczej w średniowieczu, a jeszcze inaczej w wieku XIX[60]. Ewolucja tej problematyki przybiera formułę trzech fal: agrarnej (wykorzystanie siły naturalnej),industrialnej (wykorzystanie „sztucznej

[52]*Ustawa z dnia 4 września 1997 roku o działach administracji rządowej,* Dz. U. 1997 nr 141 poz. 943.
[53]*Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji,* Dz. U. 1990 nr 30 poz. 179.
[54]*Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej,* Dz. U. 1990 nr 78 poz. 462.
[55]*Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 roku o ochronie przeciwpożarowej,* Dz. U. 1991 nr 81 poz. 351.
[56]*Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r.o Państwowej Straży Pożarnej,* Dz. U. 1991 nr 88 poz. 400.
[57]*Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej*, Dz. U. 2002 nr 62 poz. 558.
[58]*Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 roku o zarządzani kryzysowym,* Dz. U. 2007 nr 89 poz. 590.
[59]S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczne ewolucja*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 18, s. 34.
[60]A. Sekściński, *Polityczne uwarunkowania bezpieczeństwa wewnętrznego Polski w XIX w.*, „Forum Studiów i Analiz Politycznych im. Maurycego Mochnackiego” 2010, s. 1-12, online: *http://www.fsap.pl/documents/publications/Referat_Polityczneuwarunkowania_bezpiecze%C5%84stwa_wewn_Polski_w_XXI_wieku.pdf* (dostęp: 12. 04. 2014 r.).

siły fizycznej"), informacyjnej (zatarcie różnicy między materialną i niematerialną siłą wykorzystywaną do utrzymania bezpieczeństwa)[61].

Dla tej pracy istotny jest obraz bezpieczeństwa, jaki wyłonił się już w wieku XX. Niezaprzeczalnie został on naznaczony doświadczeniem II wojny światowej, w czasie której siła militarna była najważniejszym wyróżnikiem bezpieczeństwa. Następnie w czasie Zimnej Wojny (1947–1991), kiedy układ sił międzynarodowych determinowany był przez wyścig zbrojeń, bezpieczeństwo sprowadzało się do ochrony ładu politycznego w obliczu możliwości wybuchu kolejnego konfliktu na skalę globalną. W takim kontekście bezpieczeństwo wewnętrzne oznaczało ochronę porządku publicznego poprzez przestrzeganie norm prawnych. Rozpad świata bipolarnego po roku 1989 doprowadził do dostrzeżenia zagrożeń wykraczających poza kwestie militarne[62]. Wtórowały temu zmiany w Ameryce na przełomie lat 70/80, w związku z którymi kategoria bezpieczeństwa wewnętrznego uległa rozszerzeniu. W tym duchu jego domeną stał się „Całokształt zjawisk, które stwarzają groźbę obniżeni jakości życia obywateli czy też ograniczenie swobody funkcjonowania w społeczeństwie demokratycznym"[63].

Po zakończeniu Zimnej Wojny podejście do kwestii bezpieczeństwa wewnętrznego przybrało charakter postmodernistyczny. Krytycznemu namysłowi poddano granice pojęcia, które uległo uzupełnieniu, pogłębieniu i poszerzeniu. Podkreślić tu trzeba odejście od negatywnego rozumienia bezpieczeństwa jako braku zagrożeń wiążącego się z działaniami prewencyjnymi i ochronnymi w stronę definicji pozytywnej, czyli kształtującej pewność przetrwania, na co składa się dostrzegania zagrożeń uzupełnione o dostrzeganie i wykorzystywanie możliwości rozwoju, zmiany społecznej, cywilizacyjnej[64].

W dobie współczesnej tak rozumiane bezpieczeństwo warunkowane jest nie tylko przez możliwości poszczególnych państwa, ale także poprzez ich przynależność do międzynarodowych organizacji, wśród których priorytetów znajduje się dbałość o bezpieczeństwo w wymiarze globalnym i regionalnym.

W przypadku Polski wyróżnić można cztery uwarunkowania bezpieczeństwa jej obywateli.

Po pierwsze jest to przynależność do Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), której celem jest ochrona bezpieczeństwa światowego[65]. Po drugie przynależność do polityczno-wojskowego Sojuszu Traktatu Atlantyckiego (NATO). Po trzecie miejsce Polski w strukturach UE i realizowana w jej ramach Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony. Po czwarte orientacja amerykańskiej polityki zagranicznej oraz zaangażowanie USA w sprawy NATO. Po piąte znaczenie mają relacje Rosji z państwami zachodnimi[66].

Ponadto nie można też odmówić wpływów na kształtowanie bezpieczeństwa Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), która bierze udział w rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych i kryzysowych. Podstawowym wymiarem bezpieczeństwa jest wymiar fizyczny, decydujący w przypadku jednostek o biologicznym przetrwaniu, a w przypadku państwa o jego przetrwaniu formalnym.

---

[61] S. Koziej, dz. cyt., s. 35.
[62] A. Sekściński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne*… , s. 70-71.
[63] Tamże, s. 47.
[64] Tamże, s. 71.
[65] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, s. 17-18.
[66] Tamże, s. 21-22.

Jego zapewnienie oznacza przeciwdziałanie zjawiskom o charakterze niszczącym i degeneracyjnym. Wymaga zatem wykorzystania specjalnie do tego przeznaczonych sił, dysponujących dodatkowo odpowiednimi narzędziami i środkami. Jak podkreśla S. Koziej[67] bezpieczeństwo fizyczne obejmuje bezpieczeństwo militarne, będące częścią bezpieczeństwa zewnętrznego jako takie nie jest przedmiotem rozważań podjętych w tej pracy – orazpozamilitarne, będące dziedziną bezpieczeństwa wewnętrznego. Bezpieczeństwo cywilne rozumieć zatem należy jako „radzenie sobie z wewnętrznymi szansami, wyzwaniami, ryzykiem i zagrożeniami dla ładu i porządku publicznego oraz wynikającymi z klęsk żywiołowych, a także związanymi z ochroną ludności przed skutkami działań zbrojnych”[68].

Polska strategia bezpieczeństwa z roku 2014[69] ujmuje działania dotyczące bezpieczeństwa w sposób systemowy. Zgodnie z tym dokumentem polski system bezpieczeństwa narodowego obejmuje „ siły, środki i zasoby przeznaczone przez państwo do realizacji zadań w tym obszarze, odpowiednio zorganizowane, utrzymywane i przygotowywane”[70]. Na system ten składają się więc trzy elementy, których współdziałanie decyduje o sukcesie obronnym kraju.

Na najwyższym szczeblu znajduje się podsystem kierowania. Tworzą go organy władzy publicznej, jednostki organizacyjne; wspierają zaś władze doradcze oraz administracyjne, podporządkowujące swoje działania uprzednio opracowanym procedurom, których przeprowadzanie zapewnia infrastruktura zorganizowana w sposób, który umożliwia efektywne wdrażanie zarządzeń kryzysowych. Szczególna rolę odgrywają tu: Prezydent RP, Parlament, Rada Ministrów.

Poniżej znajduje się podsystem wykonawczy, na który składają się siły i środki umożliwiające realizację zadań wyznaczonych na wyższym szczeblu kierowniczym. Zadania te wykonywane są w ramach dwóch podsystemów obronnego i ochronnego składających się na podsystem operacyjny oraz społecznego i gospodarczego stanowiących razem podsystem wsparcia.

Pierwszy z nich podsystem operacyjny o charakterze obronnym ukierunkowany jest na „wykorzystywanie szans, podejmowanie wyzwań, redukowanie ryzyka i przeciwdziałanie zagrożeniom o charakterze polityczno-militarnym”[71]. W jego dyspozycji pozostają Siły Zbrojne RP, służby specjalne, dyplomacja. Jego zadaniem jest działanie na rzecz „obronności oraz polskiego przemysłu obronnego i związanego z nim potencjału naukowo-badawczego”[72].

Z kolei podsystem operacyjny o charakterze ochronnym obejmuje: wymiar sprawiedliwości, służby specjalne, służby państwowe, Straż Graniczna, Służba Celna, straże oraz inspekcje, w których gestii leży ochrona porządku publicznego, służby ratownicze, firmy zajmujące się ochroną z sektora prywatnego, organizacje pozarządowe, których działalność dedykowana jest celom społecznym i ratowniczym[73].

---

[67] S. Koziej, dz. cyt., s. 20-21.
[68] Tamże.
[69] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014.
[70] Tamże, s. 13.
[71] Tamże, s. 13.
[72] Tamże, s. 14.
[73] Tamże.

Tak zorganizowanej sieci obronno-ochronnej pomocy udziela podsystem wsparcia, który zasila go zasobami gospodarczymi oraz zdolnościami społecznymi, którymi dysponuje kapitał społeczny, między innymi ludzki. Trzeba tu podkreślić, że potencjały społeczny i gospodarczy wzajemnie się warunkują: aktywność społeczeństwa obywatelskiego wiąże się z gospodarczym powodzeniem kraju i poprawą jakości życia obywateli. Za organizację polskiego systemu bezpieczeństwa wewnętrznego odpowiadają: Rada Ministrów, centralne organy administracji rządowej, wojewoda, starosta, prezydent miasta, burmistrz, wójt. Jest to więc system hierarchiczny.

Najwyższy szczebel zajmuje władza wykonawcza, koordynująca działania wszystkich zaangażowanych instytucji na danym obszarze. Na niższym szczeblu znajdują się organy podległe władzy wykonawczej, których zadaniem jest niwelowanie zagrożeń i skutków bezpieczeństwa wewnętrznego. Mowa tu o Policji, Państwowej Straży Pożarnej, Straży Granicznej, ABW oraz innych służbach specjalnych. Kluczową rolę pełni tu Policja, z którą współpracują: administracja rządowa oraz samorząd terytorialny. Adam Korcz zauważa, że „Powyższy podział oraz analiza obowiązującego w Polsce stanu prawnego pozwala na stwierdzenie, że system bezpieczeństwa wewnętrznego państwa uwzględnia specyfikę struktury władzy w naszym kraju oraz zakresy odpowiedzialności struktur organizacyjnych”[74].

Ponieważ na bezpieczeństwo wewnętrzne, jak już zostało nadmienione, składają się trzy elementy, znajdują one także odzwierciedlenie w układzie systemowym szczegółowo opisanym przez Korcza[75].

Podsystem bezpieczeństwa publicznego kierowany jest przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych oraz Komendanta Głównego Policji. Wiodącą rolę pełni tu Policja, ale działania jej wspomagane i uzupełniane są działaniami:

- służb wyspecjalizowanych (Straż Graniczna, Straż Miejska/Gminna, Straż Ochrony Kolei, Straż Leśna, Państwowa Straż Rybacka, Straż Łowiecka);
- służb specjalistycznych (Służba Celna, Służba Parków Narodowych, Służba Więzienna);
- wyodrębnionych inspekcji (Inspekcji Transportu Drogowego, inspekcji Rybołówstwa Morskiego, Inspekcji Celnej, Inspekcji Handlowej). Formacje te, realizując powierzone im zadania, w sposób bezpośredni lub pośredni wywierają wpływ na poziom bezpieczeństwa.

Podsystem bezpieczeństwa powszechnego obejmuje organy władzy i administracji publicznej oraz opracowane przez nie metody i sposoby postępowania kierunkowanego na ochronę życia i zdrowia obywateli oraz majątku narodowego przed wpływem klęsk żywiołowych i katastrof cywilizacyjnych. Ważnym elementem jest tu opracowanie i wdrażanie programów odbudowy.

Działanie tego podsystemu nadzorowane jest przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych oraz przez Komendanta Głównego Policji, Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej i Szefa Obrony Cywilnej Kraju.

Podsystem ochrony porządku konstytucyjnego swoim zakresem obejmuje podmioty władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. W jego zasięgu znajdują się poza sferą polityczną, prawa człowieka i obywatela, kwestie

[74]A. Korcz, dz. cyt., s. 68.
[75]Tamże, s. 68.

respektowania demokracji i jej służby dla dobra społeczeństwa. Organami odpowiedzialnymi za ochronę bezpieczeństwa konstytucyjnego są: sądy powszechne, Sąd Najwyższy, Naczelny Sąd Administracyjny, Trybunał Konstytucyjny.

Szczególna rola w zakresie bezpieczeństwa konstytucyjnego należy do Prezydenta RP konstytucja stanowi w art. 126, że jest on: „najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej" […] czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium"[76]. Ustawa zasadnicza w art. 146 opisuje także rolę Rady Ministrów w dziedzinie bezpieczeństwa. Dotyczy ona „zapewnianie bezpieczeństwa zewnętrznego oraz wewnętrznego państwa oraz porządku publicznego"[77].

Taki podział zadań, jak podkreśla Korcz, pozwala zauważyć, że „funkcje Prezydenta RP Konstytucja skoncentrowała wokół zadań ogólnego nadzoru nad sferą bezpieczeństwa i ochrony porządku konstytucyjnego. Rada Ministrów odpowiada natomiast za sferę ściśle wykonawczą i koordynację"[78].

Natomiast organem podległym władzy wykonawczej i odpowiedzialnym za konstytucyjne elementy bezpieczeństwa wewnętrznego jest ABW dowodzone przez szefa podległego bezpośrednio Prezesowi Rady Ministrów oraz formacje podlegające ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych, czyli Policja, Straż Graniczna, Biuro Ochrony Rządu,a także organy pozostające w gestii ministra właściwego do spraw finansów publicznych, czyli Służba Celna i organy kontroli finansowej[79].

Dodać w tym miejscu należy, że za porządek konstytucyjny odpowiadają też instytucje, których działalność dotyczy innych sfer bezpieczeństwa mowa tu o organizacjach stojących na straży porządku publicznego, strzegących granicy państwa, broniących jego interesów ekonomicznych, tajemnicy dotyczącej danych osobowych; w gronie tym znajdują się osoby pełniące funkcje kierownicze w instytucjach publicznych.

Podstawową zasadą działania każdego systemu jest kompatybilność jego elementów. Dlatego także w przypadku systemu bezpieczeństwa jest ona odgórnie regulowana poszczególne służby działające w ramach podsystemów posiadają jasno określone wytyczne i zasady postępowania. Ich respektowanie gwarantuje ład i porządek oraz skuteczną organizację działań w sytuacjach zagrożenia. *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r.o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*[80] w rozdz. I, art. 1 stanowi, że„Obrona Ojczyzny jest sprawą i obowiązkiem wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej"[81]. Oznacza to zgodnie z art. 2, że „Umacnianie obronności Rzeczypospolitej Polskiej, przygotowanie ludności i mienia narodowego na wypadek wojny oraz wykonywanie innych zadań w ramach powszechnego obowiązku obrony należy do wszystkich organów władzy i administracji rządowej oraz innych organów i instytucji państwo-

[76] *Konstytucja*…, dz. cyt.
[77] Tamże.
[78] A. Korcz, dz. cyt., s. 82.
[79] Tamże, s. 86.
[80] *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*, dz. cyt.
[81] Tamże.

wych, organów samorządu terytorialnego, przedsiębiorców i innych jednostek organizacyjnych, organizacji społecznych, a także do każdego obywatela w zakresie określonym w ustawach”[82]. W związku z czym każdy obywatel jest ustawowo odpowiedzialny za zachowanie bezpieczeństwa swojego, współobywateli i kraju.

Odgórnie zorganizowaną i przygotowaną do pełnienia tego typu obowiązków formacją są siły militarne[83], których przeznaczenie ustawodawca w art. 3 określa następująco: „Na straży suwerenności i niepodległości Narodu Polskiego oraz jego bezpieczeństwa i pokoju stoją Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej, zwane dalej „Siłami Zbrojnymi”[84]. W ich skład wchodzą siły: lądowe, powietrzne, morskie i specjalne. Ich zwierzchnikiem jest Prezydent RP, stojący na „straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa, nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium”[85]. Swoje zadania z tego zakresu wykonuje on przy współpracy z Biurem Bezpieczeństwa Narodowego.

Siły Zbrojne mają prawo „stosowania środków przymusu bezpośredniego, użycia broni i innego uzbrojenia na warunkach określonych w tej ustawie, w granicach zasad określonych w wiążących Rzeczpospolitą Polską ratyfikowanych umowach międzynarodowych oraz międzynarodowym prawie zwyczajowym, a także z uwzględnieniem celu użycia Sił Zbrojnych poza granicami państwa”[86].

Jak wspomniano, za bezpieczeństwo odpowiedzialni są wszyscy obywatele, toteż wszyscy oni podlegają zgodnie z art. 4 rzeczonej ustawy powszechnemu obowiązkowi obrony, jeśli są ku temu zdolni, biorąc pod uwagę ich wiek oraz stan zdrowia.

Działania sił zbrojnych ukierunkowane są zewnętrznie, jednak mogą one „brać udział w zwalczaniu klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków, działaniach antyterrorystycznych i z zakresu ochrony mienia, akcjach poszukiwawczych oraz ratowania lub ochrony zdrowia i życia ludzkiego, oczyszczaniu terenów z materiałów wybuchowych i niebezpiecznych pochodzenia wojskowego oraz ich unieszkodliwianiu, a także w realizacji zadań z zakresu zarządzania kryzysowego”[87]. To czyni z nich podstawową formację stojącą na straży bezpieczeństwa państwa i jego obywateli.

Podkreślenia wymaga fakt, że skoro wszyscy obywatele odpowiedzialni są za bezpieczeństwo, wszyscy powinni dysponować podstawowym zakresem wiedzy i kompetencji w tej dziedzinie. Ustawodawca kwestię tę dostrzegł i rozwiązał w rozdz. 3, art. 166 omawianej ustawy wprowadzając obowiązek edukacji dla bezpieczeństwa, będącej „obowiązkowym przedmiotem nauczania w szkołach […], w wymiarze jednej godziny tygodniowo w cyklu kształcenia”[88]. Do jego wypełnienia zobligowani są „Uczniowie gimnazjów, zasadniczych szkół zawodowych, liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników, z wyjątkiem uczniów szkół

[82]Tamże.
[83]Zob. A. Wachowicz A., *Miejsce sił zbrojnych w systemie politycznym RP*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2015, nr 2 (14), s. 114-123.
[84]*Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*, dz. cyt.
[85]Tamże.
[86]Tamże.
[87]Tamże.
[88]Tamże.

dla dorosłych”[89]. Sposób realizacji tego obowiązku określany jest przez ministra oświaty przy współpracy z ministrem do spraw wewnętrznych oraz Ministrem Obrony Narodowej.

Tak kompleksowe i zaplanowane od podstaw przygotowanie do pełnienia roli obronnej i ochronnej decyduje o społecznym zainteresowaniu kwestiami związanymi z bezpieczeństwem; wprowadza także poszanowanie dla bezpieczeństwa jako wartościi formy organizacji relacji państwowych i społecznych.

Wszystkie inne formacje o charakterze obronnym mają w swej gestii wspieranie działań sił zbrojnych określone w odpowiednich ustawach. To kolejny wyznacznik całościowego postrzegania kwestii bezpieczeństwa jako systemu uzupełniających się elementów. Zgodnie z *Ustawą z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji*[90], art. 1, tworzy się ją jako„umundurowaną i uzbrojoną formację służącą społeczeństwu i przeznaczoną do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego”[91]. Tylko jej przysługuje ta nazwa. W jej skład wchodzą, jak stanowi art. 4: służby kryminalne, śledcze, prewencyjne, wspomagające ją w dziedzinach logistyki i techniki oraz sprawach organizacyjnych, policja sądowa, której działania są określane odrębnymi przepisami, oraz Wyższa Szkoła Policji wraz z ośrodkami szkolenia i szkołami policyjnymi, wyodrębnione oddziały prewencji, pododdziały terrorystyczne, a także związane z nią instytuty badawcze. Specjalną jednostką policji jest Centralne Biuro Śledcze Policji (CBŚP), będące „jednostką organizacyjną Policji służby śledczej realizującą na obszarze całego kraju zadania w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania przestępczości zorganizowanej”[92]. Komendant Główny Policji jest centralnym organem administracji rządowej w tej formacji i podlega o czym mówi art. 5 ustawy ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych.

Zanim policjant podejmie służbę, składa ślubowanie, którego treści zawiera art. 27 ustawy o policji: „Ja, obywatel Rzeczypospolitej Polskiej, świadom podejmowanych obowiązków policjanta, ślubuję: służyć wiernie Narodowi, chronić ustanowiony Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej porządek prawny, strzec bezpieczeństwa Państwa i jego obywateli, nawet z narażeniem życia. Wykonując powierzone mi zadania, ślubuję pilnie przestrzegać prawa, dochować wierności konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, przestrzegać dyscypliny służbowej oraz wykonywać rozkazy i polecenia przełożonych. Ślubuję strzec tajemnic związanych ze służbą, honoru, godności i dobrego imienia służby oraz przestrzegać zasad etyki zawodowej”[93].

Służbę tę może pełnić zgodnie z art. 25 obywatel polski, którego charakteryzuje nieposzlakowana opinia, psychofizyczna zdolność do pełnienia zadań w ramach formacji uzbrojonych o podwyższonej dyscyplinie. Musi posiadać co najmniej średnie wykształcenie, pełnię praw publicznych, nie mógł być skazany pełnomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo.

Wśród podstawowych zadań policji ustawodawca wymienia:

1) ochronę życia i zdrowia ludzi;
2) ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego;

---

[89]Tamże.
[90]*Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji*, dz. cyt.
[91]Tamże.
[92]Tamże.
[93]Tamże.

3) inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi;
4) wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców;
5) kontrolę przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych związanych z działalnością publiczną lub obowiązujących w miejscach publicznych;
6) gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji kryminalnych;
7) prowadzenie zbiorów danych zawierających informacje gromadzone przez uprawnione organy o odciskach linii papilarnych osób, niezidentyfikowanych śladach linii papilarnych z miejsc przestępstw oraz o wynikach analizy kwasu dezoksyrybonukleinowego (DNA)[94].

Zadania te Policja realizuje, prowadząc czynności operacyjno-poznawcze, dochodzeniowo-śledcze oraz administracyjno-porządkowe, opisane w art. 14. Jeśli jej siły i środki są niewystarczające, możliwe jest na podstawie postanowienia Prezydenta RP wydanego na wniosek Prezesa Rady Ministrów skierowanie do pomocy policji Sił Zbrojnych lub Żandarmerii Wojskowej, a także Straży Granicznej.

Wykonując te zadania Policja może korzystać z szeregu uprawnień przewidzianych ustawą w rozdz. 7 Ustawy o policji.Przede wszystkim jednak policja, co stanowi art. 16, ma prawo na mocy Ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej[95] w art. 12 ust. 1 pkt 1–13 i 17–20 środków przymusu bezpośredniego.

Ogólnodostępne informacje prezentowane są na oficjalnej stronie Policji: http://www.policja.pl/. *Ustawa z dnia 24 maja 2002 r.o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu*[96] w art. 1 powołuje Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, zwaną dalej „ABW", właściwą w sprawach ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego"[97]. Jest to rodzaj służby specjalnej i jako taka, ABW podlega kontroli Sejmu i nadzorowi Prezesa Rady Ministrów.

Jej funkcjonariusze składają ślubowanie o treści zawartej w art. 47 ustawy: „Ja, Obywatel Rzeczypospolitej Polskiej, świadom podejmowanych obowiązków funkcjonariusza Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego […], ślubuję: służyć wiernie Narodowi, chronić ustanowiony Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej porządek prawny, strzec bezpieczeństwa Państwa ijego obywateli, nawet z narażeniem życia. Wykonując powierzone mi zadania, ślubuję pilnie przestrzegać prawa, dochować wierności konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, przestrzegać dyscypliny służbowej oraz wykonywać rozkazy i polecenia przełożonych. Ślubuję strzec tajemnicy państwowej i służbowej, a także honoru, godności i dobrego imienia służby orazprzestrzegać zasad etyki zawodowej"[98].

---

[94]Tamże.
[95]*Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej*. Dz. U. poz. 628, z późn. zm.6.
[96]*Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu,* Dz. U. z 2002 r. Nr 74, poz. 676.
[97]Tamże.
[98]Tamże.

Odpowiadają więc oni za utrzymanie porządku prawnego i strzeżenie bezpieczeństwa państwa, w związku z czym do ich zadań należy jak stanowi art. 5:

> 1) rozpoznawanie, zapobieganie i zwalczanie zagrożeń godzących w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz jego porządek konstytucyjny, a w szczególności w suwerenność i międzynarodową pozycję, niepodległość i nienaruszalność jego terytorium, a także obronność państwa,
> 2) rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw […],
> 3) realizowanie, w granicach swojej właściwości, zadań służby ochrony państwa oraz wykonywanie funkcji krajowej władzy bezpieczeństwa w zakresie ochrony informacji niejawnych w stosunkach międzynarodowych,
> 4) uzyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego,
> 5) podejmowanie innych działań określonych w odrębnych ustawach i umowach międzynarodowych”[99].

By mogli oni swoje zadania pełnić w sposób efektywny, ustawodawca przyznał im stosowne uprawnienia opisane w art. 21 oraz prawa obejmujące zastosowanie środków przymusu bezpośredniego (art. 25) oraz użycie broni palnej (art. 26). Jej użycie jest restrykcyjne i powinno nastąpić wyłącznie „w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę osobie, przeciwko której użyto broni, i nie może zmierzać do pozbawienia jej życia, a także narażać na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia innych osób”[100].

Oficjalne informacje o działalności ABW prezentowane są na stronie internetowej: https://www.abw.gov.pl/. *Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym*[101] w art. 1 powołuje „Centralne Biuro Antykorupcyjne, zwane dalej „CBA”, jako służbę specjalną do spraw zwalczania korupcji w życiu publicznym i gospodarczym,w szczególności w instytucjach państwowych i samorządowych, a także do zwalczania działalności godzącej w interesy ekonomiczne państwa”[102]. Agencja ja podlega kontroli Sejmu, a jej szef nadzorowany jest przez Prezesa Rady Ministrów. Dodatkowo, on lub wyznaczony przez niego członek Rady Ministrów, koordynuje działania agencji odpowiedzialnych za utrzymanie bezpieczeństwa, czyli CBA, ABW, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego.

Funkcjonariusze, przystępujący do służby w CBA, składają ślubowanie zgodnie z treścią z art. 51: „Ja, Obywatel Rzeczypospolitej Polskiej przysięgam: służyć wiernie Narodowi, pilnie przestrzegać prawa, dochować wierności konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, sumiennie i bezstronnie wykonywać obowiązki funkcjonariusza Centralnego Biura Antykorupcyjnego, nawet z narażeniem życia, a także strzec honoru, godności i dobrego imienia służby oraz przestrzegać dyscypliny służbowej i zasad etyki zawodowej”[103]. Ci pozostający w aktywnej służbie, wykonują działania opisywane w art. 13 ustawy jako czynności

---

[99]Tamże.
[100]Tamże.
[101]*Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym*, Dz.U. 2006 Nr 104 poz. 708.
[102]Tamże.
[103]Tamże.

operacyjno-rozpoznawcze, dochodzeniowo-śledcze, kontrolne, analityczno-informacyjne[104]. W czasie ich wykonywania „mają obowiązek poszanowania godności ludzkiej oraz przestrzegania i ochrony praw człowieka niezależnie od jego narodowości, pochodzenia, sytuacji społecznej, przekonań politycznych lub religijnych albo światopoglądowych”[105].Ponadto do nieodpłatnej pomocy w przeprowadzaniu tych działań ustawa zobowiązuje: instytucje państwowe, organy administracji rządowej i samorządowej, a także przedsiębiorstwa działające w domenie użyteczności publicznej.

Informacje o wynikach działań CBA uzyskać można na stronie internetowej: http://www.cba.gov.pl/. Podstawą funkcjonowania tej formacji jest *Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej*[106], która w art. 1 określa ją jako „jednolitą, umundurowaną i uzbrojoną formacją przeznaczoną do ochrony granicy państwowej, kontroli ruchu granicznego oraz zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji”[107]. Zwierzchnikiem tej formacji jest powoływany przez Prezesa Rady Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw wewnętrznych Komendant Główny Straży Granicznej.

Wśród zadań Straży Granicznej[108] określonych w art. 2 wymienić należy: ochronę lądowej i morskiej granicy państwa, organizowanie i kontrolowanie ruchy granicznego, prowadzenie działań zapobiegających nielegalnym migracjom i rozpoznawanie zagrożeń z tym związanych, wykrywanie związanych z tym obszarem przestępstw[109]. By je wykonywać, funkcjonariusze prowadzą działania: operacyjno-rozpoznawcze, administracyjno-porządkowe, postępowania przygoto-wawcze zgodne z Kodeksem *postępowania karnego* i poleceniami sądu, prokuratury i właściwych organów państwowych. Mogą ponadto korzystać ze środków przymusu bezpośredniego i broni palnej w zgodzie z *Ustawą z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej*[110]*.* Z mocy ustawy musi to zostać udokumentowane. *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego*[111]przygotowane na podstawie art. 14 ust. 2 *Ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej*[112] zawiera szczegółowe wytyczne dotyczące organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego (KSRG). Został on opracowany tak, by przedstawiał jego organizację na terenie powiatu, województwa i całego kraju walkiz pożarami i klęskami żywiołowymi prowadzoną przez ratownictwo techniczne, chemiczne, ekologiczne i medyczne. W jego ramach funkcjonują: kompanie gaśnicze, grupy ratownictwa chemicznego, wodno-nurkowego, wysokościowego współpracujące ze śmigłowcami, poszukiwawczo-ratownicze.

---

[104]Tamże.
[105]Tamże.
[106]*Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej*, Dz. U. 1990 Nr 78 poz. 462.
[107]Tamże.
[108]Zob. A. Chomicki, *Straż graniczna jako element systemu bezpieczeństwa państwa*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2012, nr 3, s. 20-32.
[109]Tamże.
[110]*Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej*, dz. cyt.
[111]*Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego*, Dz.U. 2011 nr 46 poz. 239.
[112]*Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej*, dz. cyt.

KSRG wraz ze strażą pożarną, którą ustawa w art. 1 powołuje jako „zawodową, umundurowaną i wyposażoną w specjalistyczny sprzęt formację, przeznaczoną do walki z pożarami, klęskami żywiołowymi i innymi miejscowymi zagrożeniami”[113] należą do formacji odpowiadających za ochronę bezpieczeństwa powszechnego.

W zakresie wykonywania swoich zadań Państwowa Straż Pożarna współpracuje z Centrum Informacji Kryminalnych. Może też prowadzić – jak stanowi ar. 23 *Ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej*[114] czynności kontrolno-rozpoznawcze oraz ćwiczenia w ramach rozpoznawani zagrożeń, nadzorowania przestrzegania norm przeciwpożarowych czy opracowywania działań ratowniczych.

W jej skład wchodzą: komenda główna, komendy powiatowe z jednostkami Ratowniczo-gaśniczymi, Szkoła Główna Służby Pożarniczej oraz pozostałe szkoły strażackie, jednostki badawczo-rozwojowe, Centralne Muzeum Pożarnictwa. Zwierzchnictwo nad strażą pożarną pełni podległy ministrowi odpowiedniemu do spraw wewnętrznych Komendant Główny Państwowej Straży Pożarnej[115].

Rozpoczęcie służby w tej formacji poprzedzone jest złożeniem ślubowania, którego treść zawiera art. 30 rzeczonej ustawy: „Ja, obywatel Rzeczypospolitej Polskiej, świadom podejmowanych obowiązków strażaka, uroczyście ślubuję być ofiarnym i mężnym w ratowaniu zagrożonego życia ludzkiego i wszelkiego mienia nawet z narażeniem życia. Wykonując powierzone mi zadania, ślubuję przestrzegać prawa, dyscypliny służbowej oraz wykonywać polecenia przełożonych. Ślubuję strzec tajemnic związanych ze służbą, a także honoru, godności i dobrego imienia służby oraz przestrzegać zasad etyki zawodowej”[116].

W ścisłej współpracy ze strażą pożarną pozostają jednostki ratownictwa medycznego, funkcjonującego na mocy *Ustawy z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym*[117]*.* W art. 1 ustawodawca stwierdza, że „W celu realizacji zadań państwa polegających na zapewnieniu pomocy każdej osobie znajdującej się w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego tworzy się system Państwowe Ratownictwo Medyczne, zwany dalej „systemem”[118]. Zorganizowanym podmiotem realizującym zadania z zakresu bezpieczeństwa powszechnego jest Obrona Cywilna Kraju. Podstawy jej funkcjonowania zawarte są w *Ustawie z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony*[119]. Jest ona organizowana na wszystkich szczeblach administracji państwowej. Kierują nią odpowiednio: na szczeblu centralnym Szef Obrony Cywilnej Kraju oraz na szczeblach niższych: szefowie obrony cywilnej województw, powiatów (są to odpowiednio: wojewodowie, starostowie, prezydenci miast, burmistrzowie, wójtowie.

Celem tak zorganizowanej obrony cywilnej jest ochrona ludności, udzielanie pomocy poszkodowanym w wyniku działań wojennych lub klęsk żywiołowych,

---

[113]Tamże.
[114]*Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej,* dz. cyt.
[115]Tamże.
[116]Tamże.
[117]*Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym*, Dz. U. 2006 Nr 191 poz. 1410.
[118]Tamże.
[119]*Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony*, dz. cyt.

usuwanie zagrożeń środowiska, skutków katastrof naturalnych. By te cele realizować obrona cywilna współpracuje z odpowiednimi podmiotami odpowiedzialnymi za poszczególne sfery bezpieczeństwa wewnętrznego.
„Żaden polityczny termin nie zrobił takiej międzynarodowej kariery”[120] jak termin bezpieczeństwo. Jest ono rozpatrywane z punktu widzenia wielu nauk stosunków międzynarodowych, bezpieczeństwa wewnętrznego, wcześniej nauk o wojskowości, a także psychologii czy socjologii. Jest ono na gruncie nauk o człowieku podstawową jego potrzebą oraz w wielu koncepcjach najwyższym dobrem społecznym” mającym wiele wymiarów.

W najszerszej perspektywie, w którą wpisuje się pochodząca z 1998 roku koncepcja Bary’ego Buzana, Ole Weavera, Jaapa de Wilde’a, bezpieczeństwo ma pięć konstytutywnych aspektów: militarny, polityczny, ekonomiczny, socjalny i ekologiczny. Są one w różny sposób przez innych badaczy nazywane, jednak wydaje się, że treści, które obejmują, są tożsame. W związku z rozwojem cywilizacyjnym pojawiają się kolejne wymiary.

Z punktu widzenia państwa wyróżnić trzeba jeszcze kompleks bezpieczeństwa narodowego obejmujący usystematyzowane działania składające się na bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne. Temu ostatniemu poświęcono zasadniczą część niniejszej pracy. Na bezpieczeństwo wewnętrzne ujmowane w sposób systemowy składają się:

1. **bezpieczeństwo publiczne** w tym obszarze działania koncentrują się na utrzymaniu działania organów administracji państwowej;
2. **bezpieczeństwo powszechne** czynności w tym zakresie obejmują ochronę życia, zdrowia obywateli i majątku narodowego przed następstwami klęsk żywiołowych i cywilizacyjnych;
3. **bezpieczeństwo konstytucyjne** skupia się na zapewnieniu państwu możliwości funkcjonowania zgodnie z ustawą zasadniczą.

Zabezpieczenie tych obszarów działania państwa jest równoznaczne ze stworzeniem w nim stanu, który sprzyjał będzie niezakłóconemu rozwojowi społecznemu i poprawnemu współżyciu członków społeczeństwa.

W polskiej polityce bezpieczeństwa za jego wewnętrzny wymiar odpowiada wiele podmiotów należących do struktur administracji rządowej i samorządowej oraz wyspecjalizowane formacje: Siły Zbroje, Policja, Państwowa Straż Pożarna, Państwowe Pogotowie Ratunkowe Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralne Biuro Antykorupcyjne. Ponadto konstytucyjnie wszyscy obywatele Rzeczypospolitej Polskiej są zobowiązani powszechnym obowiązkiem jej obrony.

W konkluzji stwierdzić można, że wspólnym mianownikiem wszystkich rodzajów bezpieczeństwa jest skoncentrowanie na człowieku jako obywatelu danego państwa na jego życiu i zdrowiu. Także bezpieczeństwo wewnętrzne ma charakter antropocentryczny co jest zrozumiałe w kontekście oczywistym: państwo nie istnieje bez obywateli. Można powiedzieć, że ich powodzenie wiąże się z powodzeniem państwa i odwrotnie. W tak sprzężonej relacji podstawą jest to, że obywatele dbają o państwo, a państwo o obywateli. To z punktu widzenia bezpieczeństwa wewnętrznego sytuacja najkorzystniejsza. By ją urzeczywistnić konieczne jest prowadzenie na różnych szczeblach edukacji podnoszącej społeczną wrażliwość na kwestie bezpieczeństwa jako wartości i zadania.

[120] K. Górska-Rożej, dz. cyt., s. 87.

Streszczenie

Najbardziej rozpowszechnioną formułą bezpieczeństwa jest jego wymiar narodowy mający odniesienie do międzynarodowego funkcjonowania państwa. Nie jest to jednak formuła jedyna może ulegać zawężeniom bądź kontekstowemu rozszerzeniu. W literaturze przedmiotu można więc spotkać rozważania poświęcone wielu rodzajom bezpieczeństwa, spośród których dla przykładu przywołać można bezpieczeństwo: polityczne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, ekologiczne, zewnętrzne. Jednym z takich uszczegółowionych obszarów jest bezpieczeństwo wewnętrzne.

Bezpieczeństwu przyglądać się można z wielu perspektyw. Pierwszą, najbardziej podstawową, jest perspektywa wiążąca się z samym słowem. To jak zauważa Arkadiusz Sekściński „punkt wyjścia dla rozumienia, czym jest bezpieczeństwo". W tym miejscu należy zatem sięgnąć do Słownika języka polskiego, w którym, jako wyjaśnienie tego słowa podany został „stan niezagrożenia". Jako jego uzupełnienie potraktować można „wolność od strachu". W ten sposób bezpieczeństwo umiejscowione zostaje w kręgu podstawowych potrzeb człowieka, usystematyzowanych przez Abrahama Maslowa w postaci piramidy.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, zagrożenia, podmioty odpowiedzialne za bezpieczeństwo wewnętrzne RP

Summary

The most disseminate formula safety is its national dimension with reference to the international functioning of the state. But this is not the only formula – can undergo narrows or contextual extension. In the literature you can find so many types of discussion devoted to types of security, among which, for example, can be recalled security: political, economic, social, cultural, ecological, exterior. One of these areas is as detailed internal security. Security can be observed from many perspectives. The first, most basic, is the prospect of binding with the same word security. It is – as noted by Arkadiusz Sekściński – "a starting point for understanding what security is." At this point it should therefore refer to the Dictionary of Polish language, in which, as an explanation of "security" was " state of unthreatened." As a complement can be treated "freedom from fear". In this way, safety is placed in the circle of basic human needs, structured by Abraham Maslow in the form of a pyramid.

Key words: security, threats, the entities responsible for the internal security of Poland

Bibliografia

Bieniek J., *Bezpieczeństwo i obronność jako nowe dyscypliny naukowe*, „Obronność. Zeszyty naukowe" 2012, nr 2, s. 5 – 14.

Chomicki A., *Straż graniczna jako element systemu bezpieczeństwa państwa*, „Obronność. Zeszyty Naukowe" 2012, nr 3, s. 20 – 32.

Górka-Rożej K., *Bezpieczeństwo ekologiczne w ogólnym systemie bezpieczeństwa państwa*, „Obronność. Zeszyty Naukowe" 2013, nr 4 (8), s. 85 – 99.

Korcz A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, s. 10, online: http://adamkorcz. w.interiowo.pl/wewn.pdf [dostęp: 5.05.2016].

Koziej S., *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczne ewolucja*, „Bezpieczeństwo Narodowe" 2011, nr 18, s. 19 – 39.

Majer P., *W poszukiwaniu uniwersalnej definicji bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" 2012, nr 7 (4), s. 11 – 18.

Sekściński A., *Polityczne uwarunkowania bezpieczeństwa wewnętrznego Polski w XIX w.*, „Forum Studiów i Analiz Politycznych im. Maurycego Mochnackiego" 2010, s. 1 – 12, online: http://www.fsap.pl/-documents/publications/Referat_-Polityczneuwarunkowania_bezpiecze%C5%84stwa_wewn_Polski_w_XXI_wieku.pdf [dostęp: 12. 04. 2014 r.].

Sekściński A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne w ujęciu teoretycznym. Geneza i współczesne rozumienie w naukach politycznych*, „E-Politykon" 2013, nr 6, s. 42 – 79.

Słownik języka polskiego, online: sjp.pwn.pl [20. 04. 2016 r.].

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Warszawa 2002.

Słownik wyrazów obcych Władysława Kopalińskiego, online: http://www.slownik-online.pl [dostęp: 20. 04. 2016 r.].

Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2007.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2014.

Strategia Bezpieczeństwa Wewnętrznego Unii Europejskiej. Dążąc do europejskiego modelu bezpieczeństwa, Bruksela 2010.

Wachowicz A., *Miejsce sił zbrojnych w systemie politycznym RP*, „Obronność. Zeszyty Naukowe" 2015, nr 2 (14), s. 114 – 123.

Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe" 1989, nr 10, s. 49 – 50.

Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 1999.

Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2012 r. poz. 461, z późn. zm.

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz. U. 1990 nr 30 poz. 179.

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz. U. 1990 nr 78 poz. 462.

Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 roku o ochronie przeciwpożarowej, Dz. U. 1991 nr 81 poz. 351.

Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej, Dz. U. 1991 nr 88 poz. 400.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997 r. Nr 78, poz. 483.

Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej, Dz. U. 2002 nr 62 poz. 558.

Ustawa z dnia 24 maja 2002 r.o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, Dz. U. z 2002 r. Nr 74, poz. 676.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, Dz. U. 2006 Nr 104 poz. 708.

Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym, Dz. U. 2006 Nr 191 poz. 1410.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji krajowego systemu

ratowniczo-gaśniczego, Dz. U. 2011 nr 46 poz. 239.

Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. poz. 628, z późn. zm.6.

-

Tomasz ŁACHACZ
Police Academy in Szczytno
Department of Internal Security
The Institute of Preventive Service

THE FEELING OF SAFETY ON THE POLISH AND GERMAN BORDERLAND

The history of the Polish and German neighbourhood is very difficult and complex. Its new chapter was initiated from the years of 1989 to 1990, together with the socio-political and economic changes in our country. Signing "The Treaty Between the Republic of Poland and the Federal Republic of Germany about the Confirmation of the Existing Border Between them" on 14th November 1990 and "The Treaty of the Republic of Poland and the Federal Republic of Germany about Good Neighbourhood and Friendly Cooperation" on 17th June 1991 was crucial in developing friendly relations between both nations on two sides of the Oder. An important event for the mutual relations between the countries was the Polish joining into the European Union in 2004 and entering the Schengen Area in 2007, the territory without the control at the internal borders. For this reason, the possibilities of development and cooperation, but also new challenges and safety dangers appeared for the citizens of both sides of the Oder.

The aim of this article is to present and compare the level of the feeling of safety among the citizens of Słubice and Frankfurt by the Oder. Therefore, the chosen research results conducted in April 2017 will be presented here. 100 randomly chosen citizens over 15 years old of both Słubice and Frankfurt by the Oder took part in it. The research was done with the use of the method of direct questionnaires, handed out and collected by the pollsters in public places. In the beginning it is important to introduce the characteristics of the researched cities.

Słubice is the city of the area of 19,2 km², situated at the Polish and German border, in the western part of Lubuskie county, which neighbours with the union countries, Brandenburg and Saxonia.[1] By the end of 2016 the number of citizens in Słubice was 16.800, which included 8.839 women and 7.961 men.[2]Their average age is 40,3 years old and is comparable to the average age of the citizens of the Lubuskie county and the whole Poland. Analysing the age pyramid of the people living in Słubice it is important to notice that a large group is represented by the citizens at the age of 30–39 (2.920) and 55–64 (2.523), and that there are a few people in the community at the age of 10–19 years old (1.539).[3]The population growth in Słubice is declining – in 2016 it was -0,8 on 1.000 citizens.[4] The level of unemployment in the characterised community is low, namely 3,9%.[5] Its citizens mainly work in the agricultural and construction sectors and in services connected with tourism, because of the cross-border localisation. "A lot of citizens deal with

[1] *http://www.slubice.pl/pl/polozenie*(accessed: 30.12.2017 r.)
[2] *http://www.polskawliczbach.pl/Slubice#demografia-w-pigułce* (accessed: 23.12.2017 r.)
[3] Ibidem
[4] Ibidem
[5] As of 31.12.2016. *http://www.polskawliczbach.pl/Slubice#rynek-pracy* (accessed: 30.12.2017 r.)

the operation of international tourism and cross-border movement, trade, petty crafts".[6] The influence on beneficial situation in the work market is the result of the presence of good transport facilities, the existence of Kostrzyńsko-Słubicka Special Economic Zone, which uses the economic potential of nearly the whole western Poland[7], and the direct neighbourhood with Germany. It is also worth mentioning about Collegium Polonicum, which is part of the city's scenery. It is a mutual didactic and research centre of Viardina European University and Adam Mickiewicz University in Poznań. Referring to the issues of this article, it is important to emphasize that in Słubice in 2016 approximately 447 crimes were reported, which means that there were 26,50 crimes on every 100 citizens.[8] An interesting problem is that this rate is higher than the rate of the Lubuskie county or the whole Poland. In Słubice the most reported crimes were of criminal character or against possessions.

Frankfurt by the Oder is a city of the area of 147,81 km², in eastern Germany, in the union country, Brandenburg.[9] The city is inhabited by 58.092 people, from whom 27.989 people are men and 30.103 are women.[10] It is worth noticing that Frankfurt by the Oder River together with Słubice is a transboundary agglomeration, which has nearly 75.000 citizens. In 2015 a significant influx of immigrants to the German city was reported – 3.567 people, with the lower emigration rate than in 2014 – 2.883 people.[11] The unemployment rate in Frankfurt by the Oder is 7,6%, which means that 17.062 citizens are without employment.[12] From the economic side, the city is thought to be the centre of metal industry and building materials. There are small and medium electronic industry companies and the net of services is well-developed. What is more, Frankfurt by the Oder is thought to be a place of international meetings, whose topics, because of its location, are transboundary cooperation and Eastern European issues. The Viardina European University founded in 1991, which educates 6.500 students from 80 countries, plays an important role for the city and the region.[13] This centre is among the most internationalized higher schools in Germany and "is something more than only a bridge between Poland and Germany. Viardia situated in the heart of Europe is the centre of international education and research".[14] Apart from that, it is important to mention about criminality. By the end of 2016 in the union country of Brandenburg 185.831 crimes were reported altogether, and it was

[6]M. Musiał-Karg, *Współpraca transgraniczna w miastach podzielonych na przykładzie Słubfurtu i Gubien* (in:) S. Konopacki (Ed.): *Polska pięć lat w Unii Europejskiej*. Łódź 2009, p. 175

[7]Strategia Rozwoju Gminy Słubice na lata 2016-2023 (in:) *http://bip.slubice.pl/?p=document&action-=show&id=12821&bar_id=9486* (accessed: 2.01.2018 r.)

[8]*http://www.polskawliczbach.pl/Slubice#poziom-przestępczości* (accessed: 30.12. 2017 r.)

[9]*https://www.frankfurtoder.de/PDF/DatenuFakten2011.PDF?ObjSvrID=2616&ObjID=1435&ObjLa=1&Ext=PDF&WTR=1&_ts=*, (accessed: 30.12.2017 r.)

[10]As of 31.12.2015. *https://www.statistik-berlin-brandenburg.de/regionalstatistiken/rgesamt_neu.asp?-Ptyp=410&Sageb=12015&creg=BBB&anzwer=6* (accessed: 30.12.2017 r.)

[11]*https://www.frankfurt-oder.de/B%C3%BCrger/Aktuelles-Infos/Wussten-Sie-/Bev%C3%B6lkerungszahlen-bis-2015* (accessed: 30.12.2017 r.)

[12]As of 31.12.2016. *https://statistik.arbeitsagentur.de/Navigation/Statistik/Statistik-nach-Regionen/BA-Gebietsstruktur/Berlin-Brandenburg/Frankfurt-Oder-Nav.htm* (accessed: 30.12.2017 r.)

[13]*https://www.europa-uni.de/pl/ueber_uns/index.html* (accessed: 30.12.2017 r.)

[14]Ibidem.

a smaller number than in 2015.[15] The major number of them, as many as 75.556, were crimes against possessions.

In a new social and political reality after 1989, the cooperation between Słubice and Frankfurt by the Oder was initiated on 16th April 1991, with the signing of mutual declaration by both majors of the cities. In the content of the affirmation the sides expressed "the will of economic union and cultural cooperation as part of visa-free border movement, without violating the national and administrative sovereignty of both sides by", among other things:

– "creating an example of reconciliation and good cooperation between the Poles and Germans at the German and Polish border, free of symptoms of nationalism (...);
– immediate beginnings of making contacts in all spheres; in the sphere of the development of the cities, the supply of communal services, city traffic, culture, education and studies, sport, trade, and tourism".[16]

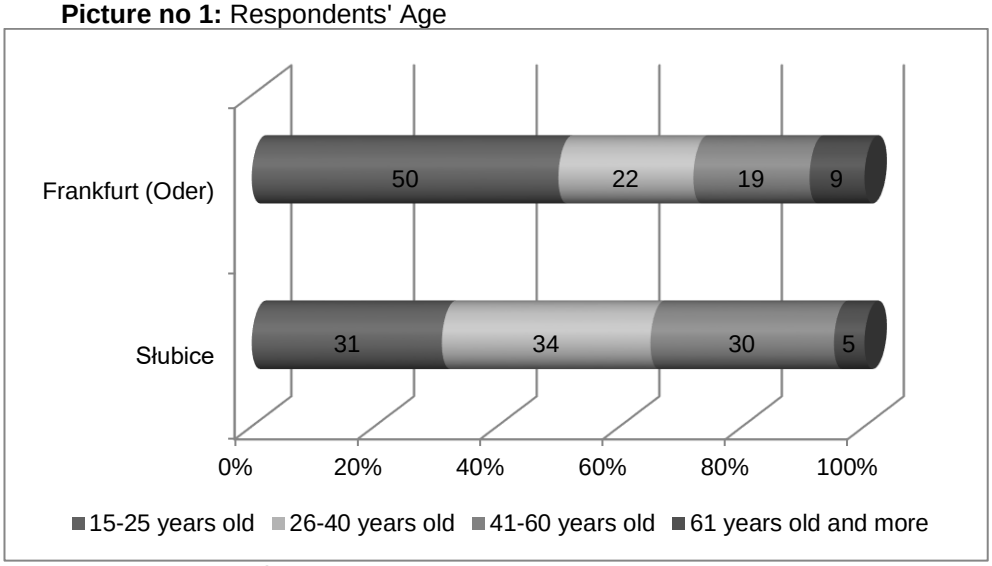
The act of signing the agreement of cooperation between Frankfurt by the Oder and Słubice on 18th May 1993 was the fulfilment of this declaration.[17] Its preamble included an expression that "the cities Słubice and Frankfurt by the Oder (…) are willing to continue cooperation on economic, social and cultural basis".[18] What is more, the sides declared common actions to prevent prejudices and superstitions among the Poles and Germans.[19]One of the symbols of Polish and German reconciliation and cooperation is the cross-border bridge between Słubice and Frankfurt by the Oder. It connects the cities on both sides of the Oder and enables free movement in both directions. It is estimated that "annually about 11 million people and about 3 million passenger cars go through the cross-border bridge in Słubice".[20] It is also worth mentioning about the artistic project by Michael Kurzwelly, in which Słubice and Frankfurt by the Oder appeared as one creation – Słubfurt. It is "the first city in the world which, in some ways, springs from the future into the present and, from this perspective, has also got the power to change the future".[21]It is crucial to mark that it is only the project functioning in the awareness of the citizens taking part in this venture, but it contributes to their integration and overcoming the stereotypes of the two neighbouring nations.

The results of the chosen research conducted among 100 citizens of Słubice and Frankfurt by the Oder will be presented in the further part. Among the Polish respondents over 15 years old, 53 were women and 47 were men. In Frankfurt by the Oder 60 women and 40 men took part in the research. It should be emphasized that 78 researched people on the Polish side and 62 respondents on the German side declared that they have been living in their town from the time they were born or longer than 10 years, which may indicate to their good knowledge of the local environment.

---

[15] *https://polizei.brandenburg.de/pressemeldung/zahl-der-straftaten-in-brandenburg-erneu/563188* (accessed: 30.12.2017 r.)
[16] *http://www.slubice.pl/pl/slubice-w-europie-i-swiecie* (accessed: 30.12.2017 r.)
[17] *Porozumienie o współpracy miast Słubice, Rzeczpospolita Polska i Frankfurtu nad Odrą, Republika Federalna Niemiec z dnia 18 maja 1993 r*. (in:) http://www.slubice.pl/pl/slubice-w-europie-i-swiecie (accessed: 30.12. 2017 r.)
[18] Ibidem.
[19] *http://www.slubice.pl/pl/miasta-partnerskie?id=50* (accessed: 26.12.2017 r.)
[20] *http://www.slubice.pl/pl/polozenie* (accessed: 26.12.2017 r.)
[21] *http://www.slubfurt.net/informacjonen/historiea/* (accessed: 26.12.2017 r.)

Picture no 1: Respondents' Age

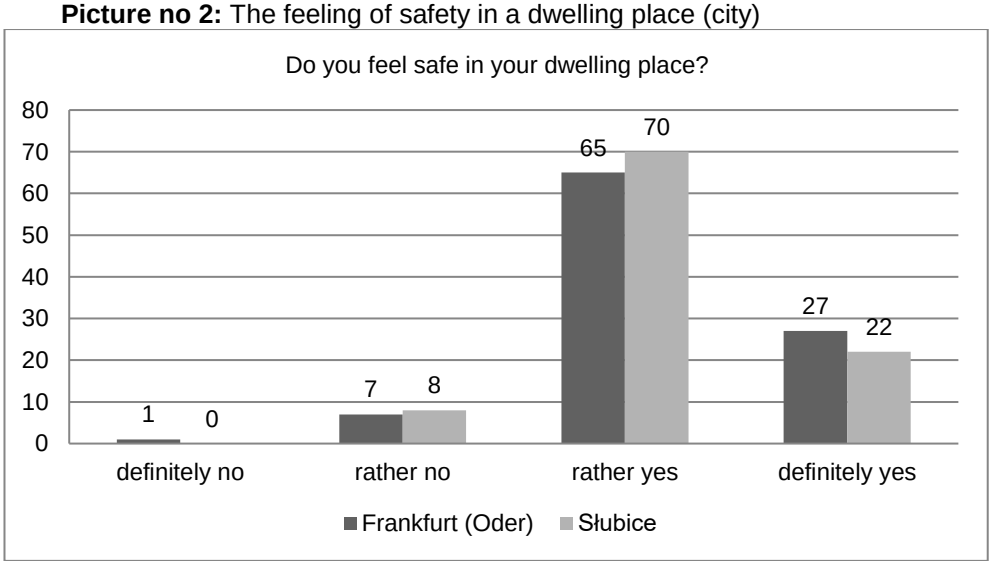

Source: personal coverage

The interviewees represented different age groups, but in Słubice the largest group was represented by the people aged 26–40 years old and in Frankfurt by the Oder by the people aged 15–25 years old, which is connected with the university character of the city. In the research on both sides of the Oder only a few people represented the group of respondents over 61 years old.

The citizens of Słubice and Frankfurt by the Oder were asked if they feel safe at their dwelling place (city).

Picture no 2: The feeling of safety in a dwelling place (city)

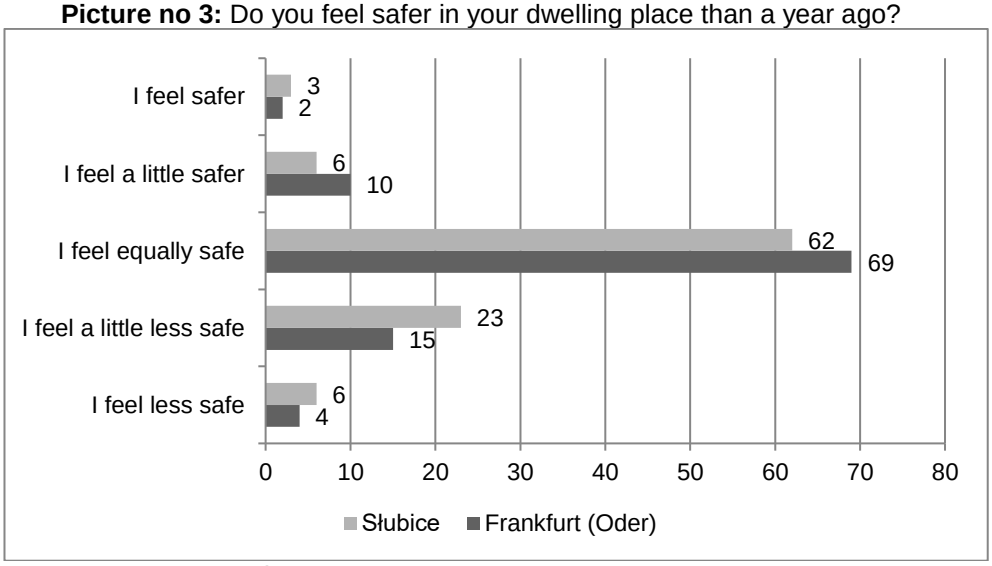

Source: personal coverage

The definite majority of respondents on both sides of the Oder claimed that they feel safe in their city. Only 8 people in Słubice and 7 in Frankfurt by the Oder gave the reply “rather no”, and 1 respondent on the German side confessed that he definitely does not feel safe in his city. The majority of respondents who fear for their own safety in their dwelling place are young people aged from 15 to 25 years old.

In the further part the interviewees were asked about the assessment if the level of their feeling of safety has changed in the last 12 months.

Picture no 3: Do you feel safer in your dwelling place than a year ago?

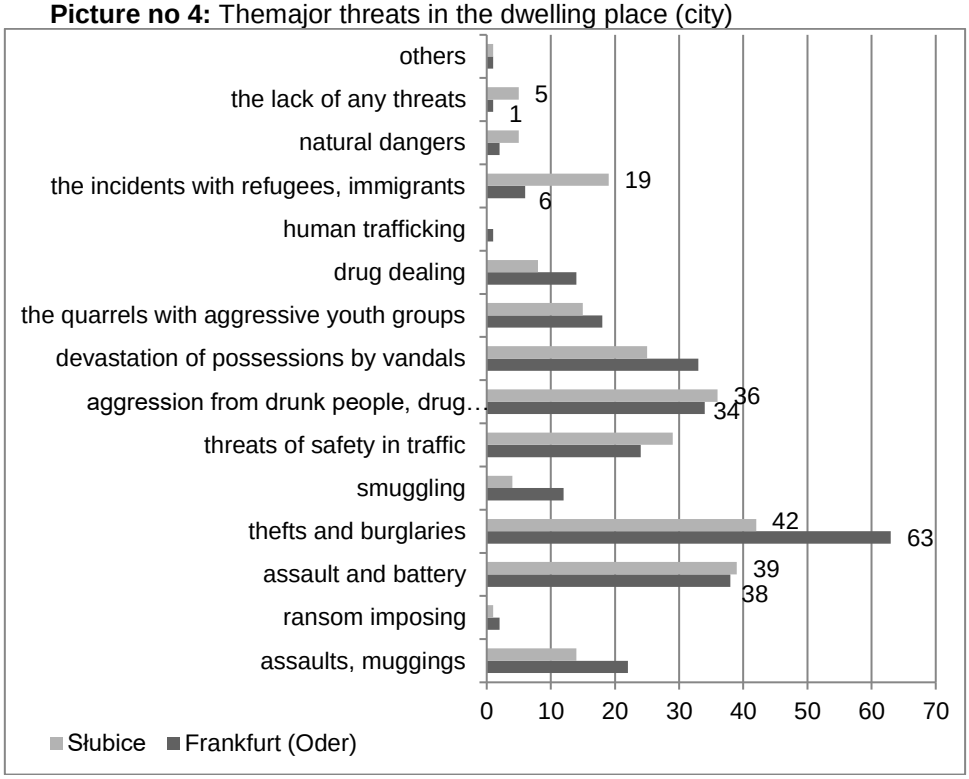

Source: personal coverage

The majority of respondents said they feel equally safe or a little safer than a year ago. In Słubice more people than in Frankfurt by the Oder claimed that they feel a little less safe or less safe. It is worth noticing that those people represented different age groups, and the majority of them were women. The opinions of the interviewees assert that no dangers have lately appeared on the Polish and German borderland which would negatively affect the citizens' feeling of safety.

In another question the citizens' task was to identify the major threats in their city. The interviewees could choose 3 answers at maximum from the proposed catalogue of phenomena, but they could also list their own threats.

Picture no 4: Themajor threats in the dwelling place (city)

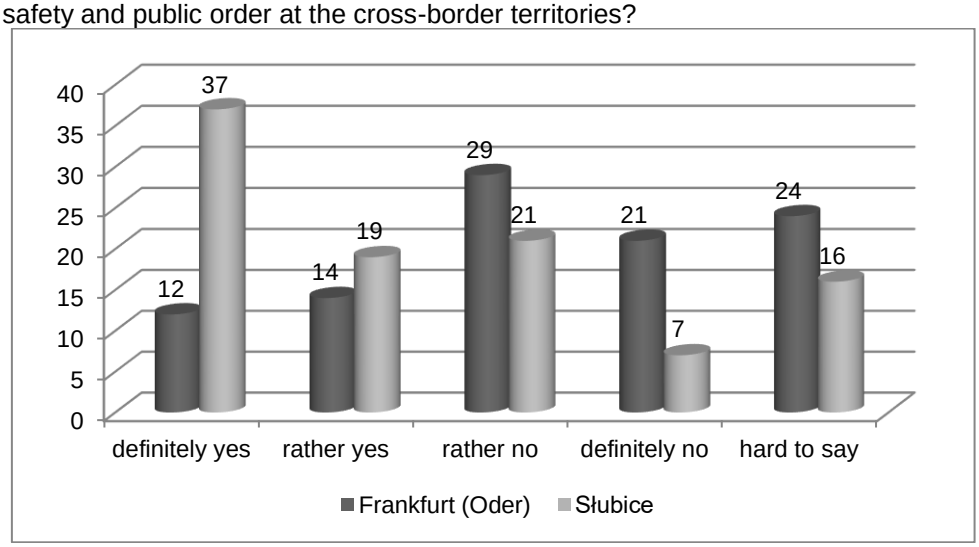

Source: personal coverage

The major threats in Słubice and Frankfurt by the Oder in the respondents` opinion are: thefts and burglaries, assault and battery, aggression from drunk people, drug addicts.19 replies given on the Polish side concerned incidents with the refugees (immigrants). The same reply appeared only 6 times on the German side. The answer “the lack of any threats” was given only once in Frankfurt by the Oder and 5 times in Słubice. It means that the citizens are aware of the dangers present in their local environment.

The respondents, identifying the major threats in their dwelling place, pointed to the incidents with the immigrants. Therefore, they were asked if the refugees are the source of threat for the safety and public order at cross-border territories.

Picture no 5: Are, in your opinion, the refugees the source of threat for the safety and public order at the cross-border territories?

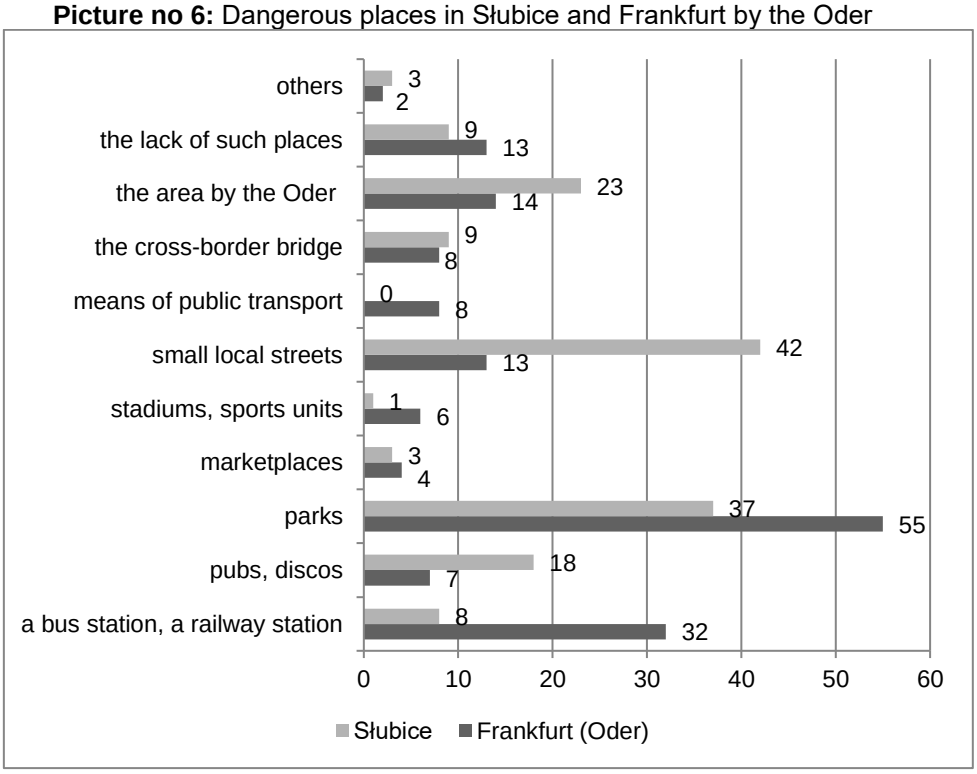

Source: personal coverage

According to the citizens of Słubice the refugees pose a threat for the safety and public order at the Polish and German borderland. A different opinion is presented by only 28 respondents who gave the response “rather no” or “definitely no”. Also, half of the respondents from Frankfurt by the Oder claimed that the refugees do not pose a threat, and other 24 said that it is “hard to say” if it is a real problem. Only 12 interviewees on the German side believes that the refugees are a source of danger for the safety and public order. The presented research results show how different are the opinions about this subject on both sides of the Polish and German border. The citizens of Frankfurt by the Oder are not afraid of the refugees, even though the number of them increases in their city, due to the near localization of the immigrant centre in Eisenhüttenstadt.[22] Perhaps it is the matter of “political correctness” of our western neighbours or the effect of living with immigrants, by which it is possible to get rid of prejudices and overcoming stereotypes about them. By contrast, although the citizens of Słubice do not experience the effects of migration crisis to the same extent as their neighbours from Germany, they perceive the refugees as the source of threat.

In the further part of the research the inhabitants were asked about dangerous places in the area, but here the respondents could choose more than one of the suggested answers and choose their own proposition.

[22]D. Barański, *Uchodźcy idą nielegalnie z Niemiec? Na zakupy*, (in:) *http://gorzow.wyborcza.pl/gorzow/1,36844,19502040,uchodzcy-ida-nielegalnie-z-niemiec-na-zakupy.html* (accessed: 27.12.2017 r.)

Picture no 6: Dangerous places in Słubice and Frankfurt by the Oder

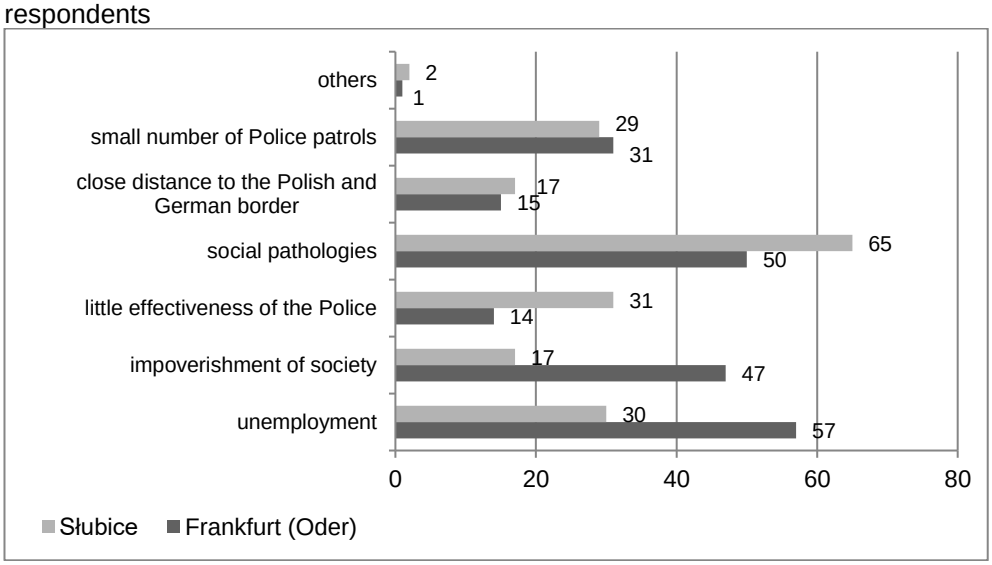

Source: personal coverage

The interviewees from Słubice mainly consider to be dangerous such places as: small local streets, city parks, and the area by the Oder. The respondents in Frankfurt by the Oder mentioned such places as: parks, railway and bus stations and the area by the Oder. Then 9 respondents on the Polish side and 13 on the German side think that in the local environment there are no dangerous places. The above replies show that city parks and small, local streets are perceived to be specifically dangerous places, in which assaults and batteries or aggression from drunk or intoxicated people are likely to take place. The conducted questionnaire also showed that the researched people may encounter similar behaviour at the stations or means of public transport. Moreover, it should be noted that the interviewees also pointed to the area by the Oder as less safe, which should be a hint for local authorities and services responsible for safety and public order.

In the research the interviewees were asked to name the major causes of criminality in the city. The respondents could choose up to 3 from the proposed answers, but they also had the opportunity to present their own reasons.

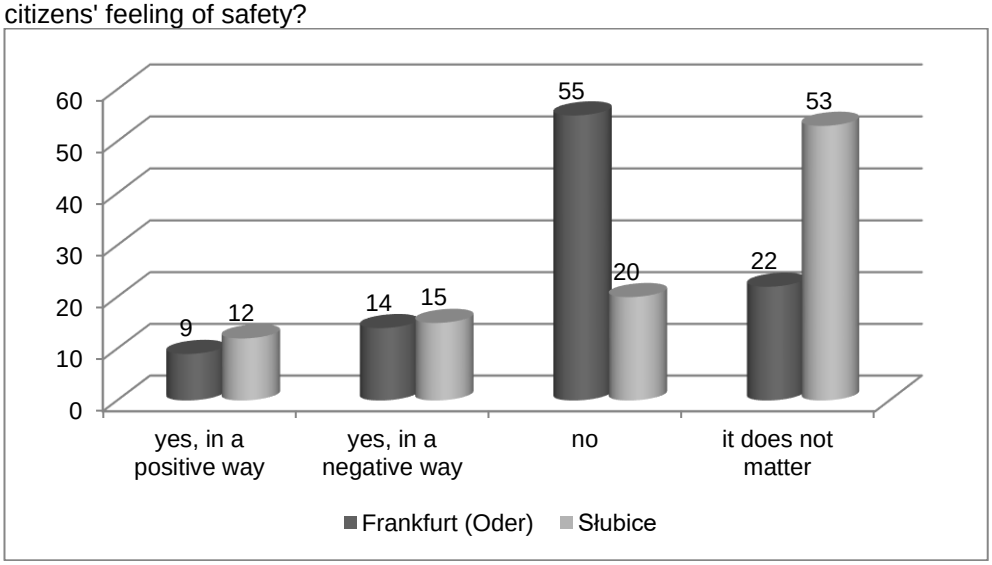
Picture no 7: The major causes of criminality in the city according to respondents

Source: personal coverage

According to the respondents, the major causes of criminality in the city of Słubice are: social pathologies, little effectiveness of the Police and unemployment. By contrast, in Frankfurt by the Oder the most commonly mentioned causes were: unemployment, social pathologies and the impoverishment of society. It comes out that the very lack of work, social pathologies or poverty are the problems which, according to the interviewed, may lead to socially undesirable behaviour. It is worth mentioning here that the above phenomena very often coexist with one another and are causes of other dangers. Moreover, it is important to pay attention to some answers (two in Frankfurt by the Oder and one in Słubice), in which “the rise of nationalism” was presented as a cause of criminality in the city. This phenomenon is worth paying careful attention, as its escalation may soon pose a serious problem at the Polish and German borderland, due to the increasing number of refugees in Frankfurt by the Oder. Apart from that, some of the respondents, while identifying the causes of criminality in the city, pointed to the small number of Police patrols and the close distance to the Polish and German border.

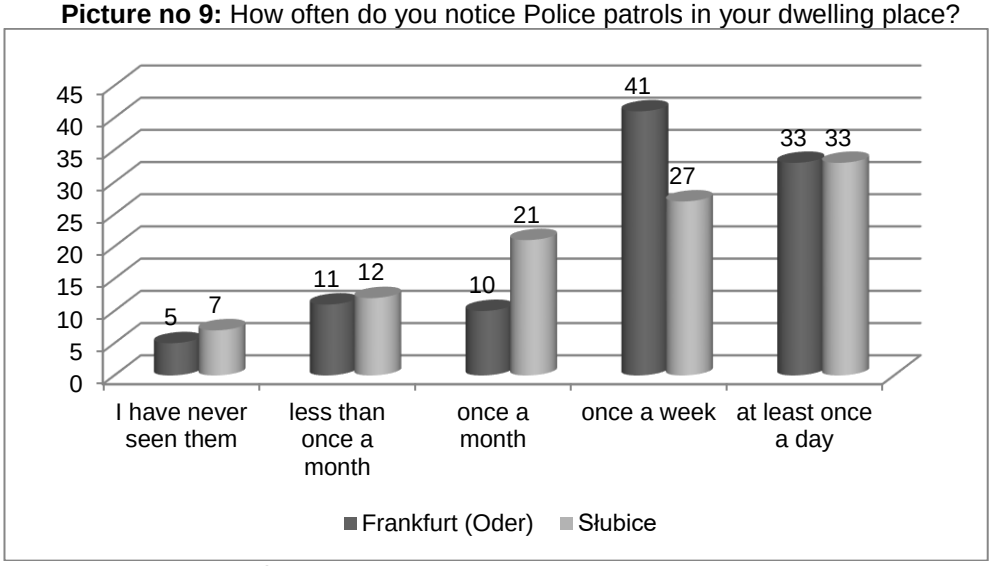
Picture no 8: Does closeness to the Polish and German border influence the citizens' feeling of safety?

Source: personal coverage

For over half of the respondents from Frankfurt by the Oder and one fifth from Słubice, closeness to the border does not influence their feeling of safety. A small group of the researched (14 citizens from Germany and 15 from Poland) has a different opinion and they think that its existence influences their feeling of safety in a negative way. What is interesting, the closeness to the border does not have any matter for the feeling of safety to over half of the respondents from Słubice and over one fifth from Frankfurt by the Oder. It may mean that the integration process of the citizens from the borderland goes correctly and that they more and more identify with the Słubfurt as mutual urban space.

Picture no 9: How often do you notice Police patrols in your dwelling place?

Source: personal coverage

It comes out that 33 respondents from Słubice and also from Frankfurt by the Oder at least once a day see a Police patrol in their dwelling place, and 27 respondents from Poland and 41 from Germany once a week see Police officers in their neighbourhood. Moreover, 7 citizens of Słubice and 5 from Frankfurt by the Oder has never seen the Police patrol in the neighbourhood of their dwelling place, which seems surprising and requires deeper analysis in the further research.

The analysis of the research results conducted at the Polish and German borderland allows for the formulation of some conclusions. First of all, the level of the feeling of safety of among the citizens of Słubice and Frankfurt by the Oder is high and comparable. The majority of researched people emphasised that they feel safe and at the borderland there have not been any unusual factors and events in the last months, which could influence their change of opinion in this subject matter. It is, among other things, the evidence of deepening integration among the citizens of the neighbouring cities and of developing the Polish and German cooperation at the cross-border territory.

The citizens of Słubice and Frankfurt by the Oder consider some places at the cross-border territory as dangerous, mainly parks, small local streets, railway and bus stations, and the area by the Oder. Furthermore, they both emphasise that the major problems in their local environment are thefts and burglaries, fights, assault and batteries and aggression from drunk people and drug addicts. It is worth pointing out that the mentioned problems are undoubtedly socially harmful, but they not only take place at the cross-border region, but also in other Polish and German cities. Their cause, in the view of the interviewed, are: unemployment, social pathologies, the impoverishment of the society or the little effectiveness of the Police. It comes out that the majority of them is connected with material conditions or people's addictions and that it does not result in the closeness of the Polish and German border. Its existence (administrative) does not matter for the majority of the interviewed citizens, as far as safety is concerned. It seems that the

possibility of free boundary bridge crossing causes that it is treated as a natural element of mutual urban infrastructure, and the very existence of the national border has become “obliterated” in the consciousness of the the local society. Various kinds of projects greatly fit in this process, and the idea of Słubfurt is the best example of it, it “has its own language, coat of arms, city plan, and even the parliament, but it exists only in the awareness of the citizens of Frankfurt by the Oder and Słubice who take part in the project”.[23] Another interesting project is, the first in history, Polish and German transboundary bus line of public transport. It became open in 2012 and it travels from the Frankfurt station to The Square of Heroes in Słubice (the route has approximately 8 km).[24]

It is important to note that, according to the researched, basic differences about the refugees appeared on both sides of the Oder. Although the inhabitants of Słubice do not encounter immigrants on daily basis to the same extent as their neighbours from Frankfurt by the Oder, they think that they are the source of threat for the safety and public order. A totally different view is presented by the respondents from Germany who claimed that immigrants do not pose the threat. Different opinions about this subject matter are surprising, because in other problems mentioned in the research we could notice relevant agreement. It may be the reason for the citizens' great, often unjustified fear of immigrants. It is partly connected with the fact that Poland has not experienced the migration process yet, and stereotypes and prejudices towards newcomers often appear in the public debate. By contrast, the inhabitants of Frankfurt by the Oder do not express the fear of the refugees, because they coexist and cooperate with them on daily basis. Vast German experience in case of migration politics also plays a crucial role here. Considering different opinions and respondents' knowledge about the refugees, it is important to emphasise that this problem may divide the inhabitants of the Polish and German borderland and be the source of misunderstandings between the neighbours in the near future. Moreover, it is worth pointing to the matter of 'the rise of nationalism' as a cause of criminality. This phenomenon has been signalized by 3 respondents and may be the announcement of the burgeoning threat at the Polish and German borderland, especially in the context of uncontrolled influx of illegal immigrants to Europe and Germany. Strengthening nationalistic tendencies may negatively influence the relationship and cooperation of the inhabitants of Słubice and Frankfurt by the Oder and be an important challenge for the safety and public order. Therefore, thorough analysis of the signalized problem seem necessary, as part of the next research.

Streszczenie:

W artykule przedstawiono wyniki badań dotyczące poczucia bezpieczeństwa na pograniczu polsko-niemieckim. Badania przeprowadzono w kwietniu 2017 roku wśród mieszkańców Słubic i Frankfurtu nad Odrą, którzy ukończyli 15 lat. Ich celem było m.in. zdiagnozowanie poczucia bezpieczeństwa mieszkańców, zidentyfikowanie głównych zagrożeń i miejsc niebezpiecznych na polsko-niemieckim pograniczu, czy też ustalenie, w jaki sposób istnienie granicy polsko-

[23] *http://www.dw.com/pl/der-tagesspiegel-s%C5%82ubfurt-wizja-czy-fikcja/a-17088360* (accessed: 29.12.2017 r.).

[24] *http://www.frankfurt-slubice.eu/article,pl,44,publiczna_komunikacja_miejska.html* (accessed: 31.12.2017 r.).

niemieckiej oddziałuje na bezpieczeństwo w regionie. Uzyskane wyniki badań pozwalają na sformułowanie wniosku, że poziom poczucia bezpieczeństwa w Słubicach i we Frankfurcie nad Odrą jest wysoki i porównywalny, choć między mieszkańcami występują zasadnicze różnice zdań na temat np. uchodźców.

Słowa kluczowe: Słubice, Frankfurt nad Odrą, poczucie bezpieczeństwa, zagrożenia, granica, pogranicze polsko-niemieckie, Odra

Summary:

The article presents the research results concerning the feeling of safety at the Polish and German borderland. The research was conducted in April 2017 among the citizens of Słubice and Frankfurt by the Oder, over 15 years old. Its aim was mainly to diagnose the citizens' feeling of safety, identify the major threats and dangerous places at the Polish and German borderland or determine the way the Polish and German border affects the safety in the region. The obtained research results allow to enunciate the conclusion that the level of the feeling of safety in Słubice and Frankfurt by the Oder is high and comparable, though there are basic differences about the issue of the refugees.

Key words: Słubice, Frankfurt by the Oder, the feeling of safety, threats, border, Polish and German borderland, the Oder.

Bibliography:

Barański D., *Uchodźcy idą nielegalnie z Niemiec? Na zakupy* (in:) http://gorzow.wyborcza.pl/gorzow/1,36844,19502040,uchodzcy-ida-nielegalnie-z-niemiec-na-zakupy.html (accessed: 27.12.2017 r.)

http://www.dw.com/pl/der-tagesspiegel-s%C5%82ubfurt-wizja-czy-fikcja/a-17088360 (accessed: 29.12.2017 r.)

http://www.frankfurtslubice.eu/article,pl,44,publiczna_komunikacja_miejska.html (accessed: 31.12.2017 r.)

http://www.polskawliczbach.pl/Slubice#demografia-w-pigułce (accessed: 23.12.2017 r.)

http://www.polskawliczbach.pl/Slubice#poziom-przestępczości (accessed: 30.12.2017 r.)

http://www.polskawliczbach.pl/Slubice#rynek-pracy (accessed: 30.12.2017 r.)

http://www.slubfurt.net/informacjonen/historiea/ (accessed: 26.12.2017 r.)

http://www.slubice.pl/pl/miasta-partnerskie?id=50 (accessed: 26.12.2017r.)

http://www.slubice.pl/pl/polozenie (accessed: 30.12.2017 r.)

http://www.slubice.pl/pl/slubice-w-europie-i-swiecie (accessed: 30.12.2017 r.)

https://polizei.brandenburg.de/pressemeldung/zahl-der-straftaten-in-brandenburg-erneu/563188 (accessed: 30.12.2017 r.)

https://statistik.arbeitsagentur.de/Navigation/Statistik/Statistik-nach-Regionen/BA-Gebietsstruktur/Berlin-Brandenburg/Frankfurt-Oder-Nav.htm (accessed: 30.12.2017 r.)

https://www.europa-uni.de/pl/ueber_uns/index.html (accessed:30.12.2017)

https://www.frankfurt-oder.de/B%C3%BCrger/Aktuelles-Infos/Wussten-Sie-/Bev%C3%B6lkerungszahlen-bis-2015 (accessed: 30.12.2017 r.)

https://www.frankfurtoder.de/PDF/DatenuFakten2011.PDF?ObjSvrID=2616&ObjID=1435&ObjLa=1&Ext=PDF&WTR=1&_ts=, (accessed: 30.12.2017 r.)

https://www.statistik-berlin-brandenburg.de/regionalstatistiken/r-gesamt_neu.asp?Ptyp=410&Sageb=12015&creg=BBB&anzwer=6 (accessed: 30.12.2017 r.)

Musiał-Karg M., *Współpraca transgraniczna w miastach podzielonych na przykładzie Słubfurtu i Gubien* (in:) S. Konopacki (Ed.): *Polska pięć lat w Unii Europejskiej*. Łódź 2009

Porozumienie o współpracy miast Słubice, Rzeczpospolita Polska i Frankfurtu nad Odrą, Republika Federalna Niemiec z dnia 18 maja 1993 r., http://www.slubice.pl/pl/slubice-w-europie-i-swiecie (accessed: 30.12.2017)

Strategia Rozwoju Gminy Słubice na lata 2016-2023, http://bip.slubice.pl/?p=document&action=show&id=12821&bar_id=9486 (accessed: 02.01.2018 r.)

Joanna DOLATKOWSKA
Józef W. JERMACZ
Zbigniew SERAFIN
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

WYBRANE ZAGROŻENIA SYTUACJĄ KRYZYSOWĄ W KONTEKŚCIE PROGRAMU FUNKCJONOWANIA GMINNEGO ZESPOŁU ZARZĄDZANIA KRYZYSOWEGO W GMINIE SUCHY LAS

Wielkie niebezpieczeństwa i kryzysy pokazują nam,
o ile większe, niż przypuszczaliśmy są nasze rezerwy
- William James

Wstęp

Mimo szybkiego rozwoju wiedzy i technologii trudno przewidzieć, gdzie, kiedy i w jakich rozmiarach wystąpi kryzys oraz związana z nim sytuacja kryzysowa. Naukowcy potrafią doskonale objaśnić przyczyny powstawania kryzysów, uświadomić społeczeństwu nieuchronność jego występowania oraz potrzebę przeciwdziałania. Nie jesteśmy jednak w stanie całkowicie go wyeliminować. Możemy za to poważnie ograniczyć jego niszczycielskie skutki. By tego dokonać, nie wystarczy powołać i przygotować do działania odpowiednie zespoły, które zajęłyby się koordynacją działań wszystkich służb i instytucji. Niezbędnym staje się również właściwa organizacja współdziałania między nimi na etapie zapobiegania, przygotowania, reagowania i odbudowy, a także szeroka edukacja społeczeństwa. Umiejętność zachowania się ludności przed, w trakcie i po wystąpieniu sytuacji kryzysowej – to poważnie ograniczone straty w mieniu i dobytku oraz mniej cierpień ludzkich.

Przedmiotem naszych rozważań jest funkcjonowanie Gminnego Zespołu Zarządzania Kryzysowego w Gminie Suchy Las.

1. Zagrożenia bezpieczeństwa sytuacją kryzysową, kryzys, zarządzanie kryzysowe

Jednym z najważniejszych zadań, jakie nakłada Ustawa z dnia 22 sierpnia 2007 o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. Nr 89, poz.590) na samorządy administracji terenowej, w kwestiach związanych z zarządzaniem kryzysowym, jest zapewnienie bezpieczeństwa dla ludności oraz ich mienia w sytuacjach zagrożenia. Aby sprostać tym wyzwaniom, powołano organy i instytucje wraz z siłami oraz środkami niezbędnymi do ratowania życia, zdrowia, czy mienia obywateli – przed skutkami klęsk żywiołowych, katastrof naturalnych lub awarii technicznych

Punktem wyjścia dla naszych rozważań jest zdefiniowanie pojęcia samego kryzysu. Jak podaje słownik języka polskiego, to sytuacja niekorzystna dla kogoś lub czegoś. Słowo „kryzys" wywodzi się z języka greckiego krino, co w wolnym tłumaczeniu oznacza wybór, decydowanie, zmaganie się, walkę, w której konieczne jest działanie pod wpływem czasu.

Z kolei „kryzys" w języku angielskim przedstawia takie parametry jak:

- urazowość,
- subiektywne konsekwencję urazu w postaci negatywnych przeżyć, urazu,

stresu, bólu i załamania,

- przeżywanie trudnego do samodzielnego pokonania emocjonalnego zdarzenia, które wywołuje utratę równowagi życiowej i stan załamania oraz uczucia traumy[1].

W świetle przytoczonych cech charakteryzujących kryzys w powyższym ujęciu można stwierdzić, że jest to bardzo trudny okres w życiu każdego człowieka będącego w sytuacji kryzysowej i wywołuje w jego życiu utratę równowagi życiowej, chaos oraz stan załamania. Zdaniem W. Otwinowskiego kryzys obecnie identyfikowany jest z wieloma dziedzinami działalności praktycznej i naukowej. Odnosi się go głównie do zagrożeń, systemów politycznych, integralności terytorialnej, stabilności ekonomicznej, życia i zdrowia ludzi oraz środowiska. Wiąże się go również z problemami natury społecznej, religijnej, etnicznej, narodowościowej i kulturowej[2].

Natomiast przez sytuację kryzysową należy rozumieć stan wpływający negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wpływający znacznie na ograniczenie w działaniu właściwych organów administracji publicznej, ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków. W opinii E. Nowaka kryzys: „To sytuacja będąca następstwem zagrożenia dla stanu bezpieczeństwa państwa jednak w takim stopniu, że użyte środki niezbędne do zapewnienia lub przywrócenia bezpieczeństwa nie uzasadniają wprowadzenia żadnego ze stanów nadzwyczajnych, o których mowa w art. 228 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej”[3].

W rozumieniu wyżej cytowanej Ustawy „Sytuacja kryzysowa to zespół okoliczności zewnętrznych i wewnętrznych, wpływających na dany układ (system) w ten sposób, iż zaczyna się w nim i jest kontynuowany proces zmienny, w rezultacie czego, dochodzi do zachowania równowagi, a następnie jej przywrócenia, dzięki podjętym środkom regulacji, (nadzwyczajne działania)”[4]. W opinii W. Otwinowskiego sytuacja kryzysowa rozpoczyna się z chwilą pojawienia się jej symptomów i obejmuje fazę przedkryzysową, kryzys oraz fazę pokryzysową. Niezastosowanie odpowiednich działań w stosunku do zaistniałej sytuacji może doprowadzić do eskalacji zagrożeń, a także do rozwoju innej sytuacji kryzysowe. O istocie sytuacji kryzysowej przesądzają następujące cechy:

- każdy kryzys jest sytuacją kryzysową,
- pojęcie sytuacji kryzysowej jest nadrzędne wobec pojęcia kryzysu,
- kulminacyjnym elementem sytuacji kryzysowej jest kryzys,
- sytuacja kryzysowa obejmuje fazę przedkryzysową, kryzys oraz fazę pokryzysową,
- nie podjęcie odpowiednich działań może doprowadzić do upadku organizacji lub innego stanu jej funkcjonowania oraz do innej sytuacji kryzysowej[5].

[1] Por. Pietras., Pałka E., ”Logistyka w sytuacjach kryzysowych w aspekcie bezpieczeństwa ruchu drogowego - Wybrane problemy”, WSZB Bydgoska Szkoła Wyższa, s.43.
[2] W. Otwinowski, Kryzys i sytuacja kryzysowa, bazhum.muzhp.pl, s.83.
[3] Por. Nowak E., Zarządzanie logistyką, AON 2009, s.100-113.
[4] Ustawa z dnia 22 sierpnia 2007 o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. Nr 89, poz.590.
[5] W. Otwinowski, Kryzys…, op. cit., s.89.

2. Zagrożenia występujące w Gminie Suchy Las, które mogą spowodować sytuacje kryzysową

Gmina Suchy Las wchodząca w skład poznańskiego powiatu ziemskiego, położona na obszarze Pojezierza Wielkopolskiego, na północ od granic miasta Poznania. Powierzchnia Gminy Suchy Las wynosi 116,5 kilometrów kwadratowych. Przez obszar gminy przebiega trasa krajowa numer 11, prowadząca z Poznania do Koszalina. Te czynniki determinują w znacznym stopniu lokalny rozwój i jego główne kierunki.

Gmina Suchy Las składa się z dziewięciu jednostek pomocniczych, czterech osiedli i pięciu sołectw. Atrakcyjne położenie geograficzne, nowoczesna infrastruktura i prężny rozwój Gminy Suchy Las powoduje, że jest interesującym miejscem dla inwestorów i osób pragnących osiedlić się z dala od miejskiej aglomeracji. Cechą wyróżniającą gminę jest położony na jej terenie poligon wojskowy, który zajmuje 62,6% powierzchni. Jest to malowniczy teren o wyjątkowym położeniu, małej odległości od Poznania oraz ciekawej faunie i florze co sprawia, że pełni funkcję „zielonych płuc".

Kierunki rozwoju Gminy Suchy Las określone zostały w uchwalonych przez Radę Gminy planach zagospodarowania przestrzennego, w których wyznaczono:

- tereny pod lokalizację handlu i usług,
- tereny przeznaczone dla budownictwa mieszkaniowego,
- priorytetowe znaczenie ochrony środowiska naturalnego.

Pod względem dynamicznego rozwoju wyróżnia się południową część, położoną przy drodze krajowej z Poznania do Piły, gdzie już funkcjonują salony samochodowe, przedsiębiorstwa handlowe i usługowe branży budowlanej, ogrodniczej i rolniczej oraz zakłady produkcyjne związane z branżą poligraficzna, odzieżową, meblową. Lokalizacja ta przyciąga kolejnych inwestorów.

Ogromne znaczenie dla rozwoju gminy stanowi wytyczenie obszarów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową. Dogodne usytuowanie w bliskim sąsiedztwie Poznania, atrakcyjnych terenów rekreacyjnych, jak: Góra Morasko, piękne obszary leśne, poligon wojskowy i rozbudowane zaplecze infrastrukturalne, na które składa się dobrze rozwinięta sieć placówek użyteczności publicznej oaz lokalne połączenia komunikacyjne, są istotnym czynnikiem przyciągającym indywidualnych inwestorów, jak i również firm specjalizujących się w budownictwie mieszkaniowym. Przykładem inwestycji z tego zakresu są:

- Osiedle Poziomkowe w Suchym Lesie o zabudowie wielorodzinnej,
- Osiedle Jagodowe w Suchym Lesie,
- Osiedle przy Lesie w suchym lesie,
- Osiedle Grzybowe w Złotnikach, zachowujące charakter małego miasteczka z rynkiem, infrastrukturą, o zabudowie jednorodzinnej i szeregowej.

Osiedle mieszkaniowe w Biedrusku położone w północno-wschodniej części gminy wraz z przylegającym poligonem i kompleksem leśnym o powierzchni 7500 ha. Lokalizacja na tym terenie jednostki wojskowej wraz z poligonem sprawiła, że większość spośród mieszkańców (1987)związanych była zawodowo z wojskiem.

Ludność Gminy Suchy Las w grudniu 2016 r. wynosiła (według zarejestrowanego stałego pobytu) 14.339 osób.

Na obszarze Gminy Suchy Las są możliwe do wystąpienia zagrożenia sytuacją kryzysową z uwagi na:

- wezbranie wód w zbiornikach i lokalne podtopienia,
- epidemia chorób,
- skażenia chemiczne,
- zakłócenia w dostawach energii i gazu oraz paliw,
- huragany, wichury, silne mrozy i intensywne opady śniegu,
- gospodarstwa rolne,
- pożary lasów,
- skażanie radiacyjne,
- obiekty użyteczności publicznej.

Wezbranie wód i lokalne podtopienia możliwe są do wystąpienia na terenie gminy w okolicach Zielątkowa, Golęczewa i Biedruska. Wezbranie wód w zbiornikach jest pojęciem hydrologicznym związanym ze wzrostem poziomu wody w zbiornikach wodnych i występuje, gdy ilość wody, która spadła w formie opadów deszczu na ziemię, przewyższa zdolność gruntu do jej wchłonięcia lub kiedy ilość wody dopływającej do zbiorników jest większa, niż ich pojemność. Podtopienia w tych rejonach występują wczesną wiosną i spowodowane są tajaniem pokrywy śnieżnej. Skutkiem podtopienia może być konieczność ewakuacji grup ludności i powstanie strat w mieniu wskutek podtopienia obiektów mieszkalnych (osiedla, wsie, zabudowania), a także podtopienia znacznych obszarów łąk i innych użytków rolnych, co może być przyczyną zmniejszonej produkcji rolnej, a w konsekwencji wzrost cen na niektóre produkty rolne. Podtopienia lokalne mogą spowodować skażenie ujęć wodnych fekaliami. Podtopienia lokalne zostały naniesione w formie mapy zagrożeń[6].

Zagrożenie wystąpieniem stanu epidemicznego na obszarze gminy jest stosunkowo nie duże. Sytuacja epidemiologiczna w zakresie występowania chorób zakaźnych na terenie województwa wielkopolskiego jest systematycznie monitorowana i analizowana przez wojewódzką i powiatowe stacje sanitarno-epidemiologiczne. Poziom ryzyka wystąpienia epidemii jest mały[7].

Ryzyko zagrożenia skażeniami chemicznymi jest stosunkowo małe z uwagi na brak produkcji przetwórstwa czy składowania niebezpiecznych substancji chemicznych. Przyczynami zagrożeń w tym zakresie mogą być stacje benzynowe. Skażenie chemiczne w niniejszej publikacji jest rozumiane szerzej, jako zanieczyszczenie powietrza, wody, gleby, ciała ludzkiego, przedmiotów itp. substancjami szkodliwymi dla ludzi. Bezpośrednimi przyczynami zagrożeń w tym

---

[6]Plan Zarządzania Kryzysowego, Gmina Suchy Las 2017, Zadania określone planami działań krótkoterminowych, Suchy Las, s.3.

[7]Plan Zarządzania Kryzysowego, Gmina Suchy Las 2017, Charakterystyka zagrożeń oraz ocena ryzyka ich wystąpienia, w tym dotyczących infrastruktury krytycznej, oraz mapy ryzyka i mapy zagrożeń. Na potrzeby oceny ryzyka wystąpienia zagrożenia stosowana jest metoda matrycy ryzyka (5-stopniowa), gdzie istotne jest prawidłowe określenie kategorii prawdopodobieństw i kategorii potencjalnych strat w stosunku do skali analizowanych zagrożeń.
Metoda matryc ryzyka wykorzystuje dwa podstawowe czynniki wpływające na wartość określanego ryzyka:
· prawdopodobieństwo wystąpienia zagrożenia,
· skutki (konsekwencje) takiego zagrożenia.
Czynniki te stopniuje się w skali umownej i dobiera się te, najbliższe rzeczywistości.
„prawdopodobieństwo" – dla prawdopodobieństwa wprowadza się następującą skalę jakościową (opisową): 1) bardzo rzadkie, 2) rzadkie, 3) możliwe, 4) prawdopodobne, 5) bardzo prawdopodobne, s.6.

zakresie mogą być różnego rodzaju awarie rurociągów gazowych, których magistrale przesyłowe przebiegają przez teren gminy, a także nielegalne składowiska odpadów oraz miejsca utylizacji odpadów poprodukcyjnych.

Ryzyko wystąpienia zakłóceń w dostawach energii elektrycznej, gazu i paliw kształtuje się na poziomie średnim. Do podstawowych przyczyn powodujących tego typu zakłócenia można zaliczyć min.:

- awarie sieci elektroenergetycznej spowodowane czynnikami pogodowymi (klęskami żywiołowymi), powodującymi poważne zakłócenia w dostawach energii elektrycznej na większych obszarach gminy,
- deficyt mocy jako ograniczenie w dostarczaniu i poborze energii elektrycznej spowodowany niedoborem zdolności produkcyjnych w krajowych elektrowniach systemowych lub wynikające z ograniczonych zdolności produkcyjnych.

Problem ten ma duży wpływ na komfort życia, ogranicza dostęp do cywilizacji, a nie rzadko może doprowadzić do śmierci ludzi starszych i niepełnosprawnych (brak podtrzymania działania urządzeń medycznych). Zjawisko to będzie powodować niezadowolenie społeczne, a także wpływać ujemnie na poziom bezpieczeństwa wewnętrznego wspólnoty i wzrost przestępczości. Dyskomfort psychiczny może powodować brak wody pitnej, ogrzewania, brak sygnalizacji świetlnej i korki w ruchu drogowym. Można dostrzec pozytywny wpływ na środowisko, poprzez mniejszą emisje spalin**.**

Zagrożenia wystąpieniem huraganów, silnych wiatrów, niskich temperatur powietrza oraz intensywnych opadów deszczu, śniegu kształtuje się na poziomie średnim. Silny wiatr to naturalny poziomy ruch powietrza powstały wskutek różnic ciśnienia. Jest tym silniejszy, im większe są te różnice. Przy prędkościach przekraczających 15 mm/s (54 km/h), wiatr stwarza poważne zagrożenia uszkodzeń infrastruktury technologicznej, budynków mieszkalnych i gospodarczych.

Silne mrozy i intensywne opady deszczu i śniegu powodują zagrożenia na średnim poziomie ryzyka. Pod pojęciem silnego mrozu zgodnie z definicja IMIGW przyjmuje się, gdy temperatura powietrza spada poniżej 20 stopni. Natomiast w aspekcie społecznym mówimy wtedy, gdy chłód staje się przyczyną śmierci ludzi powoduje straty materialne. O intensywnych opadach śniegu mówimy wtedy, gdy obfite opady występują w rozległych obszarach i trwają przez kilka dni. Skutki zagrożeń dla ludności kształtują się na poziomie znaczącym, gdy powodują paraliż komunikacyjny na drogach oraz w transporcie kolejowym i lotniczym oraz, gdy występuje duże prawdopodobieństwo lokalnych ewakuacji ludności z powodu braku funkcjonowania systemów grzewczych CO.

Zagrożenia z tytułu prowadzenia gospodarstw wynikają głównie z następujących źródeł:

- wprowadzanie intensywnych form gospodarowania w rolnictwie nasilających procesy erozyjne gleb,
- utrzymanie dużych powierzchni monokulturowych,
  nadmierną intensyfikacje łąk lub pastwisk (wczesne wypasy, koszenia, zwiększona obsada zwierząt) zaniedbywanie i zaniechanie użytkowania łąk i pastwisk (przekształcanie w tereny zadrzewione),
- osuszanie i eksploatacja obszarów wodno-błotnych,
- wypalanie roślinności, ściernisk po żniwach,

- zanikanie lokalnych ras zwierząt gospodarskich i odmian roślin uprawnych[8].

W celu ochrony przyrody na gruntach ornych podejmowane są działania polegające na:

- wprowadzaniu wielogatunkowego płodozmianu,
- stosowaniu poplonów: wsiewek, poplonów ścierniskowych i ozimych,
- zakładaniu pasów zadrzewień i na sadzeń śródpolnych,
- utrzymaniu w należytym stanie gruntów ugorowanych i odłogowanych,
- wdrażaniu zasad dobrej praktyki rolniczej,
- zabranianiu wypalania roślinności na łąkach, pastwiskach, nieużytkach rolnych, rowach, ścierniskach, trzcinowiskach i szuwarach,
- wdrażanie programów rolnośrodowiskowych[9].

Obowiązujący na terenie kraju Program Rolnośrodowiskowy jest głównym przedsięwzięciem w systemie ochrony przyrody i krajobrazu na wsi, skierowanym bezpośrednio do gospodarstw rolnych. Działanie to ma na celu czynne włączenie rolników w poprawę środowiska i zachowanie walorów przyrodniczych obszarów rolnych, jak również włączenie producenta rolnego w poprawę jakości środowiska oraz zwiększenia przyrodniczych obszarów wiejskich, co do tej pory było przede wszystkim działaniem urzędników, organizacji czy służb państwowych z zakresu ochrony środowiska i przyrody.

Pożary lasów zależą bezpośrednio od warunków pogodowych, które wpływają na wilgotność ściółki. Jej spadek poniżej 20% zwiększa zagrożenie pożaru lasów. Pod pojęciem pożaru rozumieć będziemy niekontrolowany proces spalania w miejscu do tego nieprzeznaczonym. Z punktu widzenia gospodarki leśnej, pożary zaliczane są do najpoważniejszych niebezpieczeństw dla lasów. Poziom ryzyka kształtuje się na poziomie dużym. Występuje bezpośrednie zagrożenie dla życia i zdrowia ludności zamieszkującej w gminie Suchy Las, która jest położona w bliskim sąsiedztwie dużych obszarów leśnych oraz poligonu wojskowego, stanowiącego obszar chroniony w ramach Natury 2000. Pożary powodują ogromne straty w gospodarce leśnej i dla środowiska naturalnego.

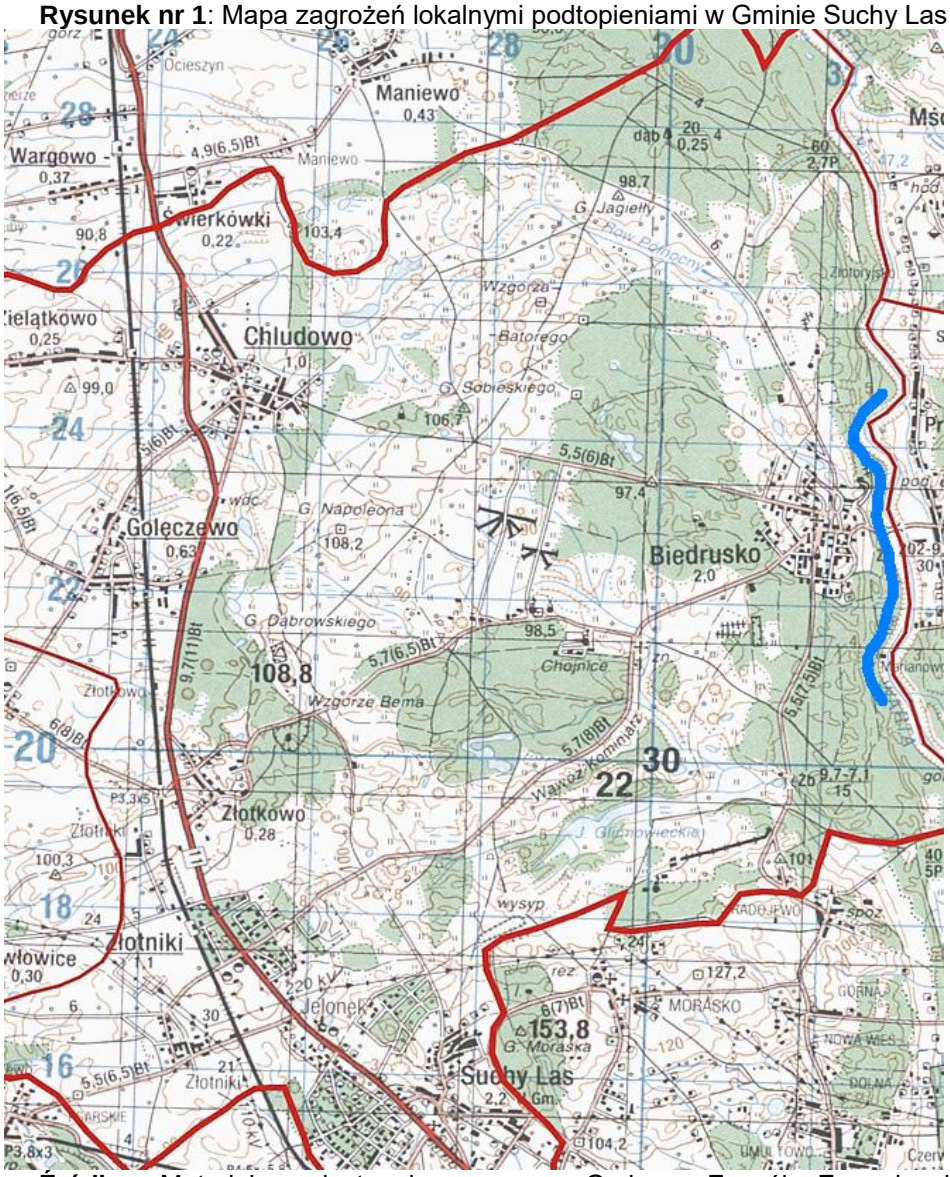
Zagrożenie skażeniem radiacyjnym dla Gminy Suchy Las wynika z lokalizacji 10 elektrowni atomowych w sąsiedztwie Polski w następujących państwach i w miejscowościach:

- Litwa, Ignolina,
- Ukraina, Równe i Chmielnicki,
- Słowacja, Bohumice i Mochowce,
- Węgry, Paks,
- Czechy, Termelin i Dukowany,
- Niemcy, Krumel i Oskarsham.

Wymienione elektrownie są położone w strefie 300 kilometrów.

[8] *www.odr.pl/ekologia+środowisko/ochrona środowiska /1579 o ochronie środowiska w działalności rolniczej*, s. 1.
[9] Tamże.

Rysunek nr 1: Mapa zagrożeń lokalnymi podtopieniami w Gminie Suchy Las

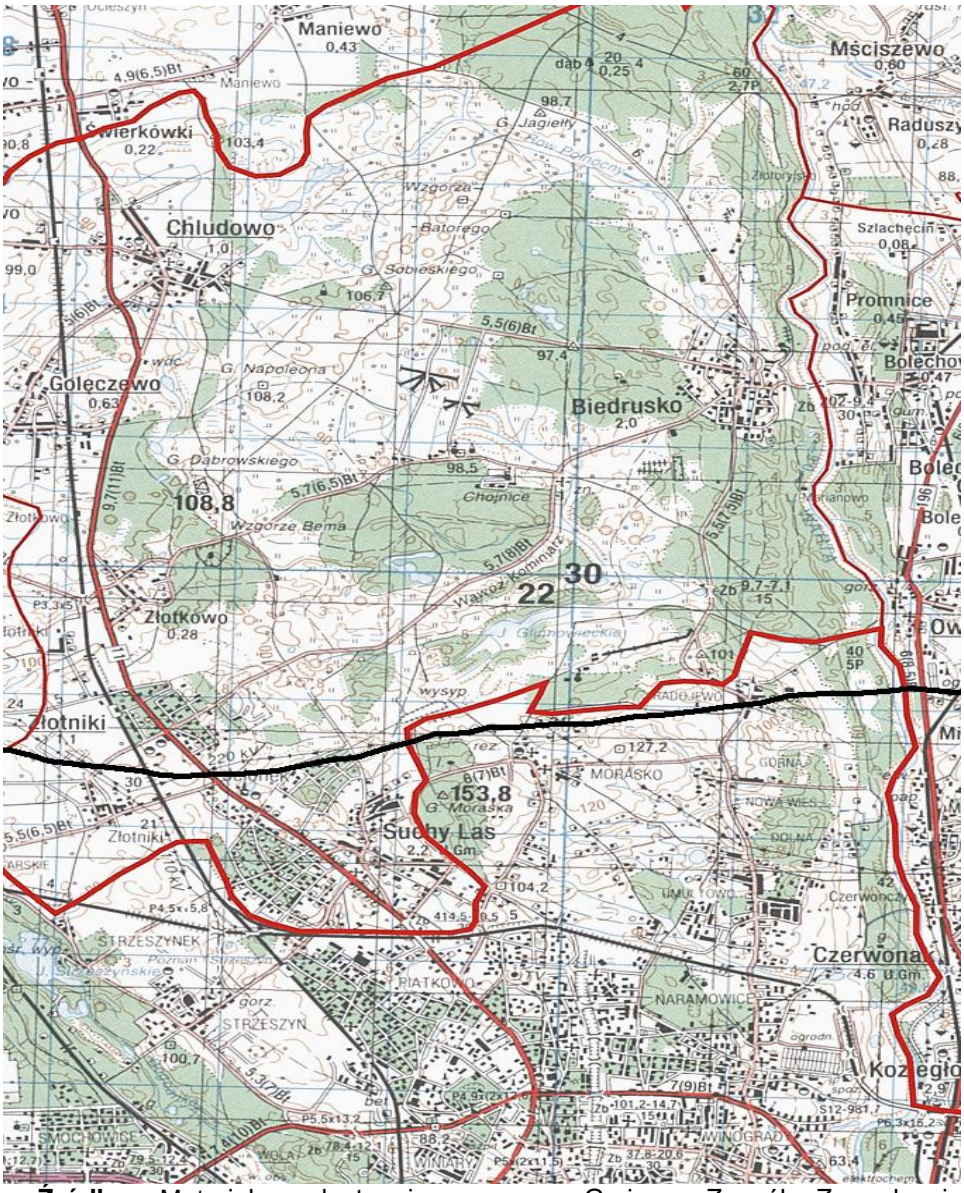

Źródło: Materiały udostępnione przez Gminny Zespół Zarzadzania Kryzysowego, Suchy Las 2018 rok.

Tabela nr 1. Wykaz obiektów stwarzających zagrożenie chemiczne dla ludzi i środowiska

Lp.	Wyszczególnienie	Zagrożenie	Miejscowości	Kontakt
A. BEZPOŚREDNIE				
1.	Stacja paliw ORLEN Suchy Las Obornicka 38	Pożarowe i wybuchowe	Suchy Las	(061) 8125630
2.	Stacja paliw LOTOS Złotniki Obornicka 2	Pożarowe i wybuchowe	Złotniki, Jelonek	(061) 812 50 93
3.	Zakład Komunikacji Publicznej Stacja paliw, Chludowo, Tysiąclecia 6	Pożarowe i wybuchowe	Chludowo	(061) 811 65 57
4.	Stacja paliw MPD Parlej Józef Złotniki, Obornicka 10	Pożarowe i wybuchowe	Złotniki	601 701 123
5.	Linia przesyłowa energii elektrycznej 220 KW	Pożarowe	Złotniki, Jelonek	
6.	Stacja paliw LOTOS Chludowo ul. Szosa Poznańska 25	Pożarowe i wybuchowe	Chludowo	505 462 299
B. POŚREDNIE				
1. 1	Gazociąg o ciśnieniu 5,5 MPa)	Pożarowe i wybuchowe	Złotniki Jelonek	618146 42 1 w. 233 600079300
2.	Gazociąg Ø 200mm Złotniki do Chludowo i Zielątkowa	Pożarowe i wybuchowe	Złotniki, Złotkowo, Chludowo, Zielątkowo	618146 42 1 w. 233 600079300
3.	Gazociągi lokalne we ws zystkich miejscowościach	Pożarowe i wybuchowe	Wszystkie miejscowości gminy	

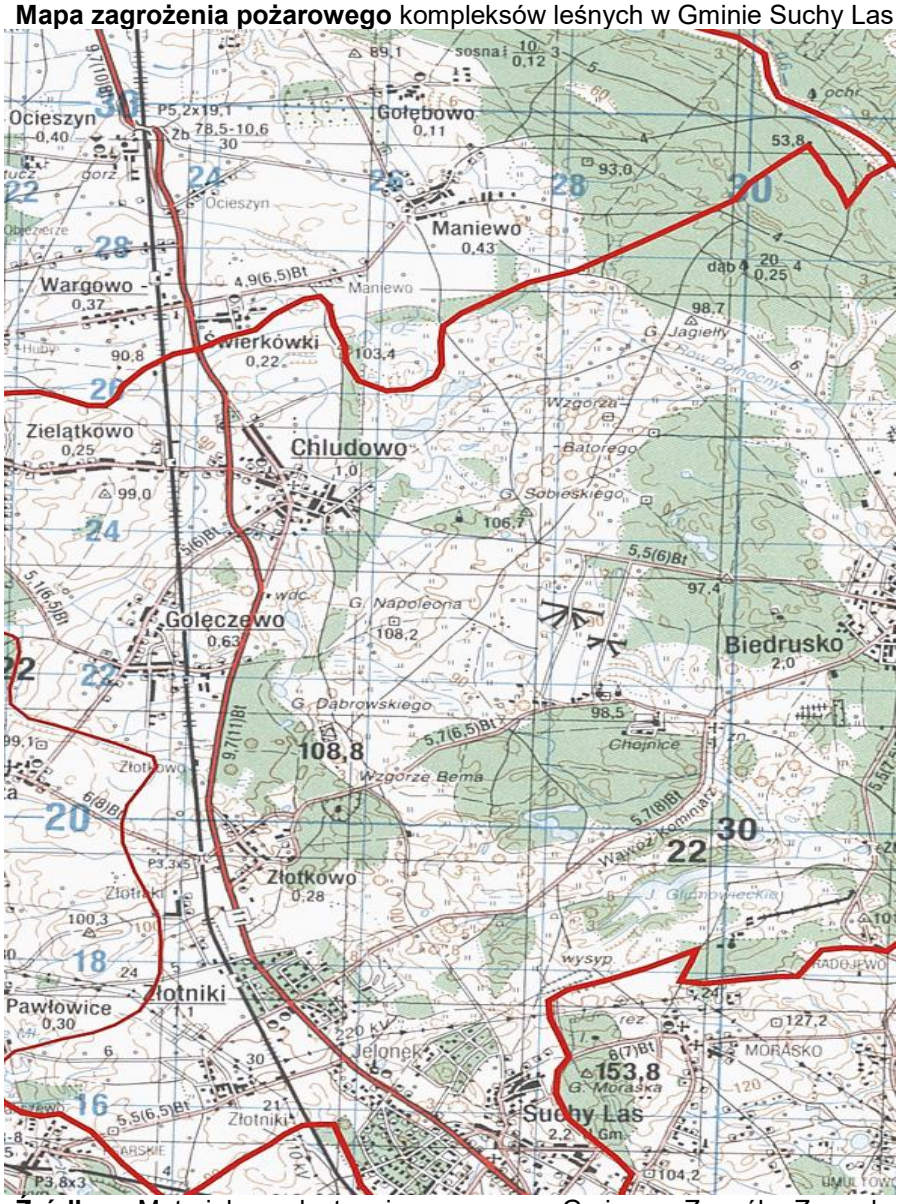
Źródło: Materiały udostępnione przez Gminny Zespół Zarzadzania Kryzysowego, Suchy Las 2018 rok.

Mapa zagrożeń z tytułu lokalizacji Rurociągu Przyjaźni w Gminie Suchy Las

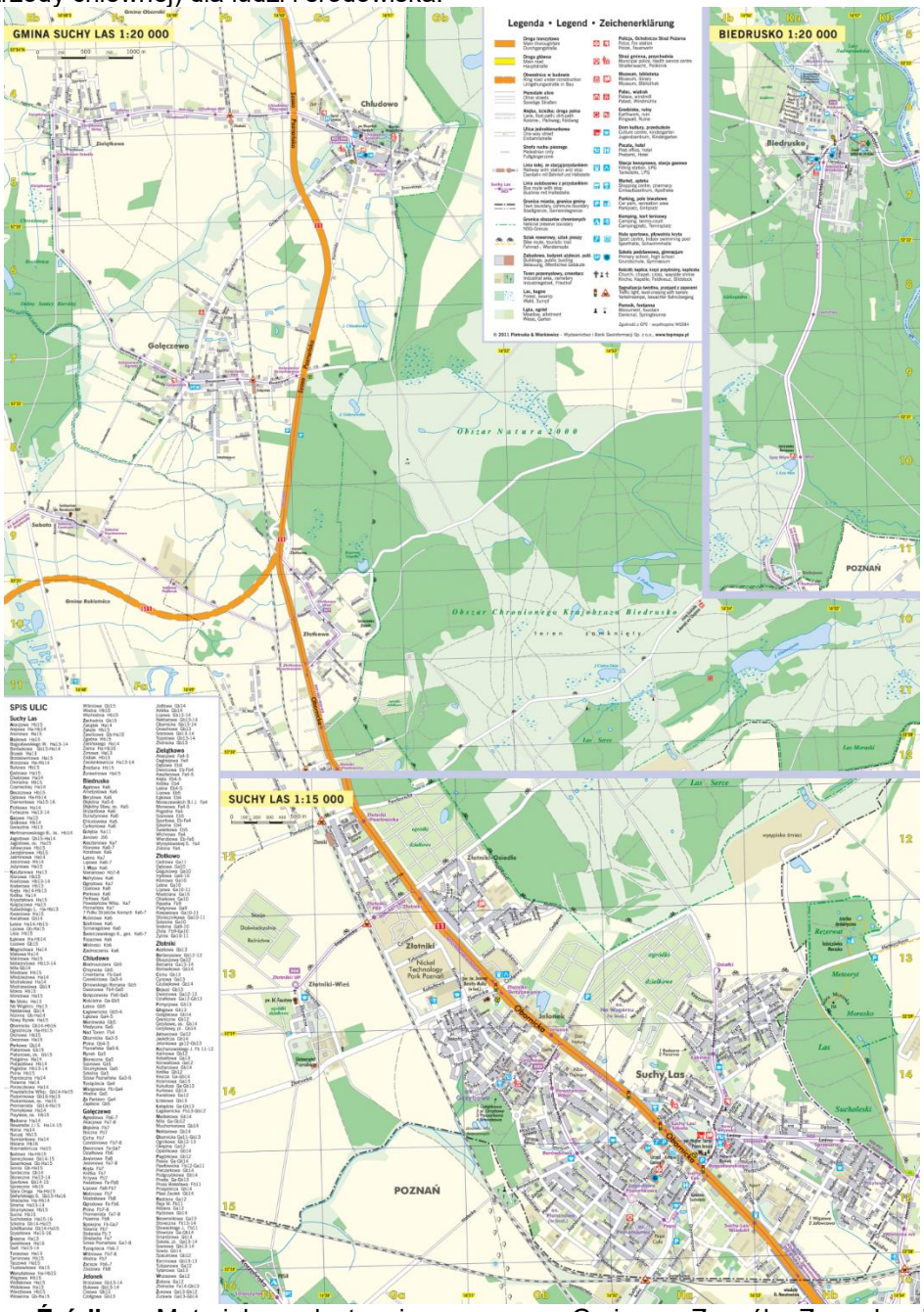

Źródło: Materiały udostępnione przez Gminny Zespół Zarzadzania Kryzysowego, Suchy Las 2018 rok.

Mapa zagrożenia pożarowego kompleksów leśnych w Gminie Suchy Las

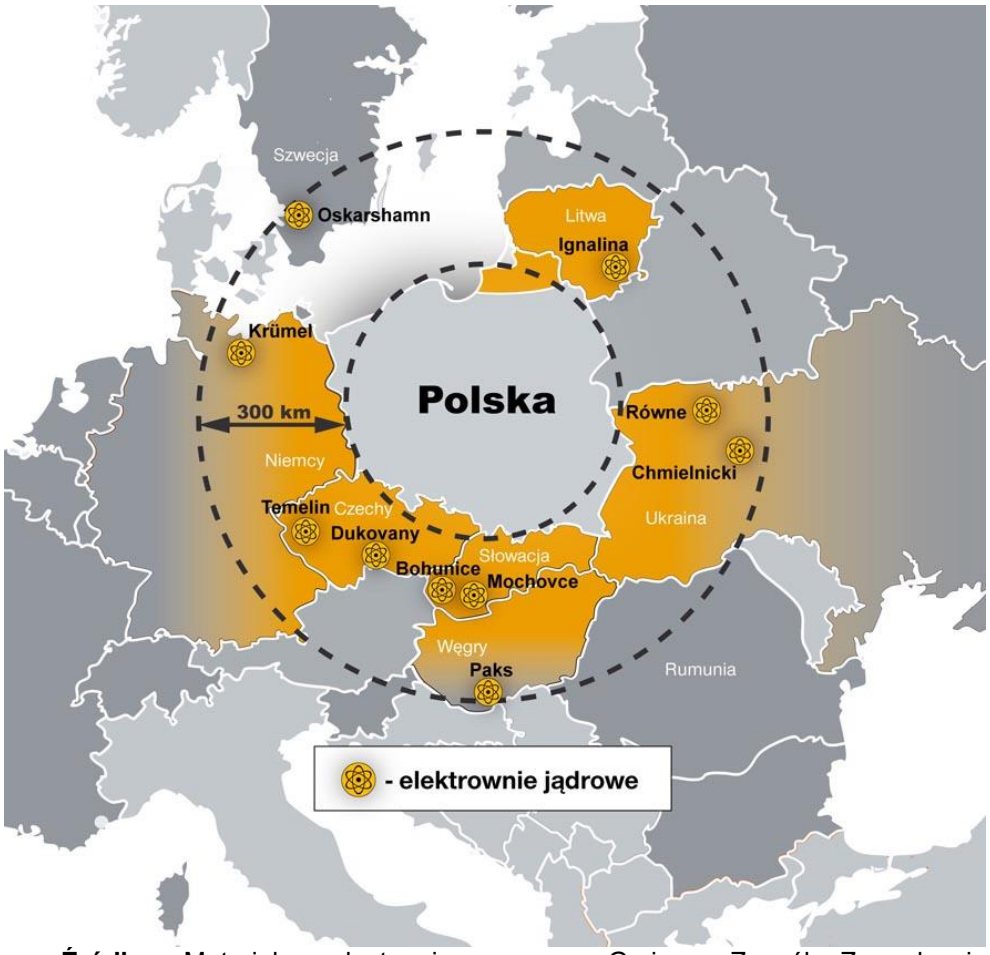

Źródło: Materiały udostępnione przez Gminny Zespół Zarzadzania Kryzysowego, Suchy Las 2018 rok.

Mapa zagrożeń z tytułu prowadzenia gospodarstw rolnych (ferm drobiu i trzody chlewnej) dla ludzi i środowiska.

Źródło: Materiały udostępnione przez Gminny Zespół Zarzadzania Kryzysowego, Suchy Las 2018 rok.

Mapa zagrożenia radiacyjnego w Gminie Suchy Las z uwagi na położenie elektrowni atomowych w sąsiedztwie Polski.

Źródło: Materiały udostępnione przez Gminny Zespół Zarzadzania Kryzysowego, Suchy Las 2018 rok.

3. Miejsce i rola Gminnego Zespołu Zarządzania Kryzysowego (GZZK) w Suchym Lesie w strukturze zarządzania kryzysowego.

Gminny Zespół Zarządzania Kryzysowego w Suchym Lesie[10] działa w ramach utworzonej struktury Referatu Bezpieczeństwa i podlega bezpośrednio Wójtowi. Miejscem urzędowania GZZSK jest Urząd gminy i pełni rolę pomocniczą w zarządzaniu sytuacją kryzysową. Pracami Referatu Bezpieczeństwa kieruje Kierownik w oparciu o Plan Zarządzania Kryzysowego, opracowany w celu zapewnienia mieszkańcom gminy podstawowych warunków ochrony przed niebezpieczeństwami, związanymi z występowaniem klęsk żywiołowych oraz innych podobnych zagrożeń powodowanych siłami natury lub działalnością człowieka. GZZK został stworzony do pomocy Wójtowi Gminy w działaniach mających na celu zapobieganie skutkom żywiołowych oraz ich usuwania. Pracami GZZSK kieruje Wójt Gminy Suchy Las i w jego skład wchodzą:

- Zastępca wójta Gminy Suchy Las,
- Kierownik Referatu Bezpieczeństwa,
- Komendant Komisariatu Policji w Suchym Lesie,
- Komendant Straży Gminnej w suchym Lesie,
- Komendant Związku OSP RP w Suchym Lesie,
- Podinspektor ds. obronnych i obrony cywilnej,
- Kierownik OPS,
- Prezes Zakładu Komunikacji Publicznej w suchym Lesie,
- Prezes Zakładu Gospodarki Komunalnej w Suchym Lesie.

Do podstawowych zadań GZZK należy[11]:

- ocena występujących i potencjalnych zagrożeń mogących mieć wpływ na bezpieczeństwo, publiczne i prognozowanie tych zagrożeń,
- przygotowanie propozycji działań i przedstawienie Wójtowi Gminy Suchy Las wniosków dotyczących wykonania, zmiany lub zaniechania działań ujętych w gminnym planie zarządzania kryzysowego,
- przekazywanie do wiadomości publicznej informacji związanych z zagrożeniami, organizowanie i koordynowanie procesu zarządzania kryzysowego na obszarze gminy,
- opiniowanie gminnego planu zarządzania kryzysowego,
- opiniowanie gminnego planu ochrony infrastruktury krytycznej,
- występowanie z wnioskami o pomoc sił i środków ze szczebla wyższego,
- występowanie z wnioskiem w sprawie wprowadzenia stanu klęski

[10]Podstawa prawna działania GZZK:
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (z dnia 2 kwietnia 1997 r.) art. 5: "Rzeczpospolita Polska (...) zapewnia bezpieczeństwo obywateli ..."
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tj. Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.) - art. 7, ust. 1, pkt. 14: "Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: p. 14) porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej, w tym wyposażenia i utrzymania gminnego magazynu przeciwpowodziowego,"
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. Nr 89, poz. 590)
- Zarządzenie Nr 5/2013 Wójta Gminy Suchy Las z dnia 12 stycznia 2013 roku w sprawie powołania Gminnego Zespołu Zarządzania Kryzysowego.

[11]Plan Zarządzania Kryzysowego Gmina Suchy Las, 2017, Zadania określone planami działań długoterminowych, Suchy Las, s.13.

żywiołowej oraz wydanie Obwieszczenia o wprowadzeniu stanu klęski żywiołowej,
- kierowanie działaniami związanymi z monitorowanie, planowanie, reagowaniem i usuwaniem skutków zagrożeń na terenie gminy Suchy Las,
- wnioskowanie o użycie pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej do wykonywania zadań;
- zarządzanie, organizowanie i przeprowadzanie szkoleń, ćwiczeń oraz treningów z zakresu zarządzania sytuacją kryzysową.

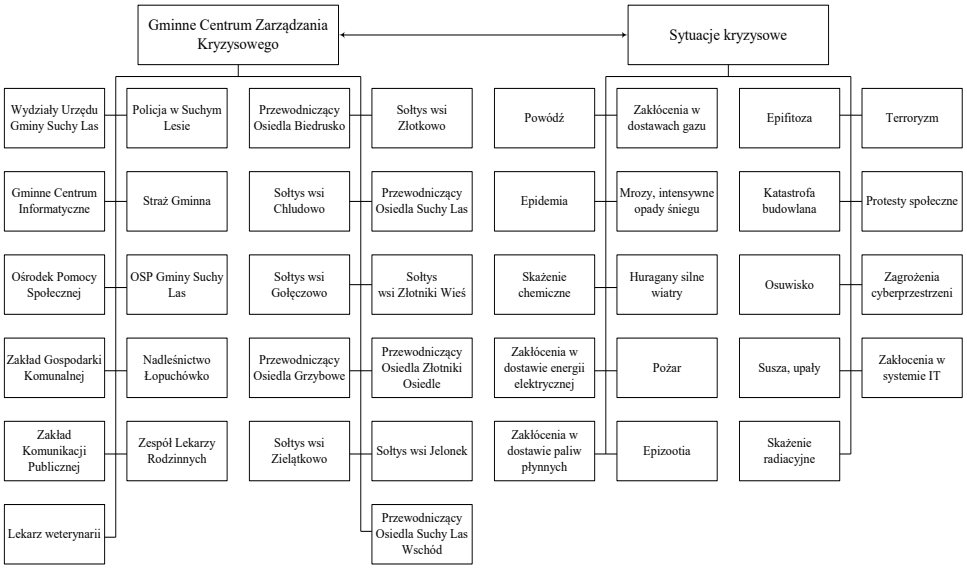
4. Plan Zarządzania Kryzysowego w Suchym Lesie

Gminny Plan Zarządzania Kryzysowego Gminy Suchy Las, jest wypełnieniem zapisów ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym. Plan w żaden sposób nie ingeruje, ani nie zakłada ingerencji w zasady, metody i formy działania poszczególnych uczestników reagowania kryzysowego, ani też nie zastępuje ich planów specjalistycznych. Ustalenia Planu nie podporządkowują żadnemu organowi czy jednostce organizacyjnej innych uczestników reagowania kryzysowego.

Układ i zawartość Planu w pełni zgodne są z „Zaleceniami Starosty Poznańskiego do gminnych planów zarządzania kryzysowego" oraz spójne z rozwiązaniami zawartymi w Krajowym Planie zarządzania Kryzysowego 2013. Przy identyfikacji zagrożeń posłużono się metodami zastosowanymi przy opracowywaniu raportów cząstkowych do Raportu o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego, otrzymanych z Wielkopolskiego Urzędu Wojewódzkiego.

Podczas opracowywania Planu przeprowadzane były spotkania robocze z przedstawicielami organów i jednostek organizacyjnych szczebla gminnego odpowiedzialnych za reagowanie kryzysowe. Wynikiem spotkań jest układ i zawartość umieszczonych w Planie procedur reagowania kryzysowego (PRK) oraz procedur realizacji zadań (PRZ). PRZ zostały wykonane bezpośrednio (lub w ścisłej współpracy) przez poszczególnych uczestników reagowania kryzysowego, na których prawnie nałożona jest realizacja odpowiednich przedsięwzięć reagowania kryzysowego. Plan jest dokumentem „otwartym". Jego zawartość powinna być modyfikowana i udoskonalana stosownie do wdrażania nowych metod działania, zdobyczy nauki i techniki oraz wniosków ze szkoleń i ćwiczeń oraz rzeczywistych sytuacji kryzysowych lub ich przesłanek[12]. Każdy z uczestników reagowania kryzysowego zobowiązany jest do bezzwłocznego sygnalizowania potrzeb zmian w Planie, które mogą wpłynąć na sprawność działania struktur zarządzania kryzysowego, a przede wszystkim na bezpieczeństwo mieszkańców Gminy Suchy Las.

[12]Por. 5. Ustawa o zarządzaniu kryzysowym z dnia 26.04.2007 r. Dz. U.0789 590.6. Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r., Dz. U. Nr 64,poz. 593 z 2004 r. ze zm.

Ryc. nr 1. Struktura organizacyjna oraz sytuacji kryzysowych Gminy Suchy Las (ujęcie systemowe). Źródło: Opracowanie własne.

Celem Planu jest zapewnienie systemowego, skoordynowanego i efektywnego reagowania administracji publicznej gminy na wystąpienie zagrożeń, a w szczególności określenie:

- potencjalnych rodzajów zagrożeń i oceny ryzyka ich wystąpienia na terenie gminy, w tym dotyczących infrastruktury krytycznej bądź tzw. lokalnej infrastruktury krytycznej,
- obowiązków uczestnikom zarządzania kryzysowego (zgodnie z kompetencyjnym zakresem odpowiedzialności) z terenu gminy, dotyczących wykonania właściwych zadań, w odpowiednim miejscu i czasie, gdy wymaga tego sytuacja,
- zależności kierowania i współdziałania pomiędzy uczestnikami zarządzania kryzysowego,
- sposobów ochrony ludzi, mienia, zwierząt i środowiska przez zagrożeniami,
- działań zmierzających do zapewnienia funkcjonalności, ciągłości działań i integralności infrastruktury krytycznej dla zapobiegania zagrożeniom, ryzykom lub słabym punktom oraz ograniczenia i neutralizacji ich skutków oraz szybkiego odtworzenia tej infrastruktury na wypadek awarii, ataków oraz innych zdarzeń zakłócających jej prawidłowe funkcjonowanie,
- personelu, wyposażenia, urządzeń, zaopatrzenia i innych zasobów dostępnych,
- w ramach własnej społeczności lub w ramach porozumienia z innymi społecznościami, które możliwe są do wykorzystania podczas działań ratowniczych.

Gminny Zespół Zarządzania Kryzysowego w zależności od zaistniałej sytuacji uruchamia się w pełnym zakresie lub tylko w części, niezbędnej do skutecznego reagowania na określone zdarzenie. W celu zapobieżenia skutkom klęsk

żywiołowych lub ich usunięcia, Zespół pracuje w fazach: zapobiegania, przygotowania, reagowania i odbudowy.

W fazie zapobiegania Zespół podejmuje działania, które redukują lub eliminują prawdopodobieństwo wystąpienia klęski żywiołowej albo w znacznym stopniu ograniczają jej skutki. Jest to najważniejsza faza w pracy Zespołu, ponieważ działania zapobiegawcze powinno się realizować we wszystkich fazach, jest to bowiem działalność ciągła. Tylko poprzez zapobieganie można przerwać błędne koło odbudowy, kolejnej odbudowy, za każdym powrotem kolejnego żywiołu, np. powodzi. Chociaż zapobieganie może poprawić bezpieczeństwo to jednak całkowicie nie wyeliminuje ryzyka katastrofy. Dlatego konieczne jest przygotowanie się na wypadek wystąpienia nagłego zagrożenia, któremu nie udało się zapobiec. Na tym właśnie polega przygotowanie.

W fazie przygotowania Zespół podejmuje działania planistyczne dotyczące sposobów reagowania na czas wystąpienia klęski żywiołowej, a także działania mające na celu powiększenia zasobów sił i środków niezbędnych do efektywnego reagowania.

W fazie reagowania Zespół podejmuje działania polegające na dostarczeniu pomocy poszkodowanym, zahamowaniu rozwoju występujących zagrożeń oraz ograniczeniu strat zniszczeń.

W fazie odbudowy Zespół podejmuje działania mające na celu przywrócenia zdolności reagowania, odbudowę zapasów służb ratowniczych oraz odtworzenia kluczowej dla funkcjonowania państwa infrastruktury telekomunikacyjnej, energetycznej, paliwowej, transportowej i dostarczenia wody.

Treść planu odniesiono do określonych zagrożeń, będących następstwem:

- działania sił przyrody,
- katastrof i wypadków wynikających z działalności człowieka,
- zdarzeń naruszających bezpieczeństwo obywateli i porządek publiczny, których skutki mogą zagrażać życiu i zdrowiu znacznej ilości ludzi lub gospodarce, a ich likwidacja może być skuteczna tylko w ścisłym współdziałaniu różnych organów administracji publicznej oraz specjalistycznych służb, inspekcji, instytucji i organizacji pozarządowych.

Fazy reagowania i odbudowy realizowane są przez Zespół w pełnym składzie. Gminny Zespól Zarządzania Kryzysowego posiada opracowany „Gminny Plan Reagowania Kryzysowego”, który zawiera między innymi:

- charakterystykę zagrożeń oraz ocenę ryzyka ich występowania, w tym mapy ryzyka i zagrożenia powodziowego,
- charakterystykę sił i środków, w tym stan rezerw państwowych oraz ocenę możliwości ich wykorzystania,
- analizę funkcjonowania administracji publicznej, jej skuteczność i możliwości wykorzystania w sytuacjach kryzysowych,
- przewidywane warianty działań w sytuacjach kryzysowych,
- wskazanie trybu aktualizacji planu oraz poszczególnych załączników funkcjonalnych.

Treść planu odniesiono do określonych zagrożeń, będących następstwem:

- działania sił przyrody,
- katastrof i wypadków wynikających z działalności człowieka,
- zdarzeń naruszających bezpieczeństwo obywateli i porządek publiczny, których skutki mogą zagrażać życiu i zdrowiu znacznej ilości ludzi lub

gospodarce, a ich likwidacja może być skuteczna tylko w ścisłym współdziałaniu różnych organów administracji publicznej oraz specjalistycznych służb, inspekcji, instytucji i organizacji pozarządowych.

Zespól jest jednym z podmiotów realizujących zarządzanie kryzysowe, które oznacza uruchomienie – przygotowanego w ramach planowania Obrony Cywilnej – natychmiastowego reagowania struktur Gminy Suchy Las w sytuacjach noszących znamiona kryzysu i w stanach
nadzwyczajnych.

Zakończenie

Sytuacje kryzysowe są nieuniknione, co oznacza, że prędzej czy później każdy z nas może się w takiej sytuacji znaleźć. Brak stosownej wiedzy i doświadczenia skutkuje tym, że zatraca się naturalne dążenie do unikania sytuacji trudnych, w przypadku zagrożenia traci rozsądek i możliwości racjonalnego zachowania w konkretnej sytuacji. Dlatego też tak istotne jest edukowanie dzieci, młodzieży, pracowników oraz społeczeństwa lokalnego, jak gmin, powiatów i województw. Wiedza na temat sytuacji kryzysowych, zasad bezpiecznego zachowania, procedur postępowania na przykład zachowania w sytuacji ewakuacji (zorganizowane przemieszczenie ludności), wiedza psychologiczna jest niezbędna. Im bogatszą wiedzą dysponuje człowiek, o czekających go ewentualnych zdarzeniach, tym w jego świadomości i wyobraźni mniej „przypadkowości", tym mniejsze prawdopodobieństwo wystąpienia lęku, tym większe prawdopodobieństwo wystąpienia racjonalnego sterowania jego zachowaniami. Istotne jest również prowadzenie ćwiczeń i treningów tym zakresie, celem formowania czynności nawykowych (stereotypów działania).

Na podstawie literatury i udostępnionych materiałów przez Szefa Gminnego Zespołu Zarzadzania Sytuacją Kryzysowa w Suchym Lesie i przeprowadzonych analiz można zaproponować następujące wnioski, dotyczące wybranych oraz możliwych do wystąpienia zagrożeń sytuacją kryzysową:

1. Zasadniczym celem Gminnego Zespołu Zarządzania Kryzysowego jest zapewnienie bezpieczeństwa ludności, a co się z tym wiąże stworzenie warunków wszelkim podmiotom na określonym obszarze do rozwoju, uzyskanie „przewagi" nad zagrożeniami.
2. Na podstawie analizy potencjalnych zagrożeń sytuacją kryzysową, można stwierdzić, że charakterystyczną cechą w Gminie Suchy Las jest ich niski i średni poziom ryzyka ich wystąpienia. Do charakterystycznych zagrożeń w Gminie Suchy las można zaliczyć:
   - wezbranie wód w zbiornikach i lokalne podtopienia,
   - epidemia chorób,
   - skażenia chemiczne,
   - zakłócenia w dostawach energii i gazu oraz paliw,
   - huragany, wichury, silne mrozy i intensywne opady śniegu,
   - pożary lasów.,
   - gospodarstwa rolne,
   - skażanie radiacyjne.
3. Na podstawie dotychczasowych, naszych rozważań można zatem przyjąć, że instytucje zarządzające sytuacją kryzysową na obszarze gminy tworzą podsystem kierowania w systemie zarządzania kryzysowego, którego podstawą

prawną jest ustawa o zarządzaniu kryzysowym. Funkcjonują one na odpowiednim poziomie, przypisanym do podziału administracyjnego kraju (gmina, powiat, województwo, poziom centralny), organizując odpowiednie działania na swoim terenie lub w przypadku ministerstw w poszczególnych działach administracji rządowej. Podsystem ten koordynuje działanie elementów wykonawczych, również przypisanych do odpowiedniego poziomu administracji rządowej lub samorządowej, które jednocześnie mogą prowadzić działania autonomicznie, w przypadku, jeżeli środki, którymi dysponują są wystarczające w określonej sytuacji kryzysowej oraz nie jest wymagane użycie dodatkowych sił i środków lub nadzwyczajna koordynacja działań.

4. Nadać większą rangę edukacji dzieci, młodzieży, pracowników oraz społeczeństwa lokalnego, jakim jest gmina. Wiedza na temat zagrożeń sytuacją kryzysową i określony poziom świadomości tych zagrożeń wśród ludności zamieszkałej na całym obszarze Gminy Suchy Las, naszym zdaniem może pozytywnie wpływać na poziom bezpieczeństwa wewnętrznego wspólnoty i powodować poczucie współodpowiedzialności w tym zakresie. Im bogatszą wiedzą dysponuje człowiek, o czekających go ewentualnych zdarzeniach, tym w jego świadomości i wyobraźni mniej „przypadkowości", tym mniejsze prawdopodobieństwo wystąpienia lęku, tym większe prawdopodobieństwo wystąpienia racjonalnego sterowania jego zachowaniami w zarządzaniu sytuacją kryzysową.

5. Istotne naszym zdaniem jest również prowadzenie ćwiczeń i treningów w tym zakresie, celem formowania czynności nawykowych (stereotypów działań praktycznym aspektom zapobiegania sytuacjom kryzysowym na terenie gminy.

Streszczenie

W artykule podjęta została próba przedstawienia problematyki funkcjonowanie Gminnego Zespołu Zarządzania Kryzysowego w Gminie Suchy Las

Dokonano analizy zagrożeń sytuacją kryzysową w aspekcie funkcjonalnym, zwracając szczególną uwagę na sposób działania GZZSK i organizacji przez pryzmat współdziałania zaangażowanych służb, zespołów ludzkich oraz wszelkich zasobów w celu osiągnięcia zaplanowanych do realizacji celów w świetle ustawy o zarządzaniu kryzysowym z dnia 26 kwietnia 2007 r. z późniejszymi zmianami (Dz. U. 2007 nr 89 poz. 590), art. 3, par. 4, który ujmuje planowanie cywilne, jako całokształt przedsięwzięć organizacyjnych, mających na celu przygotowanie administracji publicznej do zarządzania kryzysowego.

Do ważnych zadań w opinii autorów jest opracowanie programu, map zagrożeń, siatek zagrożeń i określenie poziomów ryzyka przez powołany przez Wójta na podstawie zarządzenia nr 5/2013 roku. Gminnego Zespołu Zarzadzania Sytuacją Kryzysową i zdefiniowanie w aspekcie lokalizacyjnym potencjalnych zagrożeń oraz doskonalenia opracowanego planu zarządzania kryzysowego w Gminie Suchy Las.

W zakończeniu publikacji zostały sformułowane stosowne wnioski związane z przeprowadzoną analizą potencjalnych zagrożeń sytuacją kryzysową na obszarze gminy.

Słowa kluczowe: zarządzanie, kryzys, sytuacja kryzysowa, pomoc społeczna, podsystem.

Summary

The article has been made an attempt to present the issues of functioning of Municipal Crisis management team in Suchy Las.

Analyses the threats the crisis situation in terms of functional, paying particular attention to the way the GZZSK and organizations through the prism of interaction involved departments and teams of human and any resources in order to achieve the planned objectives in the light of the crisis management act of 26 April 2007, as amended (OJ 2007 No. 89, item 590), article 3, paragraph 4, which recognises civil emergency planning as a whole the organizational projects aiming at to prepare the public administration to crisis management.

For important tasks in the opinion of the authors is to develop the program, map of threats, risks and determine the risk levels by appointed by Mayor based on order # 5/2013. Municipal Team crisis management and to define in terms of the location of potential risks and improve crisis management plan developed in the municipality of Suchy Las,

At the end of the publication were formulated appropriate proposals related to the carried out analysis of the potential risks of the crisis situation in the area of the municipality.

Key words: management, crisis, crisis situation,, social assistance, a subsystem.

Bibliografia:

Ainsworth,M.D.S., Blehar,M. C.,Waters,E.&z.Wall S. Patterns of attachmemt: a psychological study of the strande situation,Hillsdale.NJ.1978.

Jakubczak R., J. Flis, *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, Warszawa 2006.

Kaczmarek B.," Organizacja, polityka, władza, struktury" Wyd. MSM, Warszawa 2001

Konieczny J.,Wawrynowicz H., Mydlarska J., *Psychologia bezpieczeństwa*, Poznań 2011.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 2 kwietnia 1997, Dz. U. Nr 78, Poz.5.

Lidwa W., *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych,* Warszawa 2010.

logistycznego, Łódź 2009.

Nowak W., Nowak E., *Podstawy logistyki w sytuacjach kryzysowych z elementami zarządzania*

Nowak W., *Systemy informatyczne wspierające zarządzanie kryzysowe*, Zeszyty Łódź 2009.

Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Strategie i programy bezpieczeństwa*, Warszawa 2012.

Ustawa o zarządzaniu kryzysowym z dnia 26.04.2007 r. Dz. U.0789 590.6. Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r., Dz. U. Nr 64,poz. 593 z 2004 r. ze zm.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz. U. Nr 91, Poz. 578

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie wojewódzkim, Dz. U. Nr 91, Poz. 576 .5.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, Dz. U. Nr 16, Poz.

W. Otwinowski, Kryzys i sytuacja kryzysowa, bazhum.muzh.

Webberr R. A.," *Zasady zarządzania organizacjami*" Warszawa1995.
Wiśniewski B., Zalewski S., Podleś D., Kozłowska K.*, Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004.
www.odr.pl/ekologia+środowisko/ochronaśrodowiska/1579oochronieśrodowiska w działalności rolnicze
Zarządzenie Nr 5/2013 Wójta Gminy Suchy Las z dnia 12 stycznia 2013 roku w sprawie powołania Gminnego Zespołu Zarządzania Kryzysowego.

Magdalena PINKOWICKA
Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu
Wydział Nauk Społecznych w Gdańsku

KONCEPCJA COMMUNITY POLICING A ZARZĄDZANIE W POLICJI

Wstęp

Policja jest szczególnym rodzajem organizacji, gdyż jej podstawowym celem nie jest wypracowanie zysku, lecz zagwarantowanie bezpieczeństwa obywatelom. Cel ten winien być osiągnięty poprzez zdobycie zaufania społecznego i wysokiej jakości świadczonych usług. Obecnie w Polsce obserwujemy wyraźny zwrot Policji ku społeczeństwu. Zauważyć to możemy w priorytetach Komendanta Głównego Policji na lata 2016–2018, które zakładają zwiększenie efektywności działań Policji na rzecz wzmocnienia współpracy ze społeczeństwem oraz wzmocnienie działań prospołecznych w ramach współpracy Policji z organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami.

Bezpieczeństwo „nie jest zjawiskiem stałym w swej treści i formach, ale jest nierozerwalnie związane z określonymi innymi sytuacjami społecznymi, jest zjawiskiem żywym, posiadającym swą dynamikę, podlegającym ciągłym zmianom”[1]. Koncepcja community policing polega na wspólnej pracy Policji i społeczeństwa na rzecz bezpieczeństwa.

Community policing w literaturze traktowane jest jako:

1. Powszechnie używany termin, który obejmuje różnorodne inicjatywy;
2. Filozofia koncentrująca się na koncepcji wspólnej pracy Policji i społeczeństwa, celem oddziaływania na zarządzanie i sposób pracy Policji;
3. Szczególny program zapobiegania przestępczości;
4. Forma zwiększonej kontroli nad społeczeństwem[2]

Filozofia community policing, zakłada[3],[4]:

- decentralizację jednostek Policji z niezależnym dowództwem
- istnienie małychjednostek Policji, które zapewniałyby wspólnotom mieszkańców pełną obsługę – adekwatne dowodzenie siłami i środkami, by w małych jednostkach policji możliwe było podejmowanie decyzji, wpływających na bezpieczeństwo społeczności lokalnej
- partnerstwo wielu instytucji -– zaangażowanie ludzi i instytucji spoza Policji w rozwiązywanie problemów związanych z bezpieczeństwem
- działania lokalne - mobilizacja w rozwiązywanie problemów tj., eliminowanie warunków, które wywołują przestępczość i strach
- stałe obsady załóg – przyjmuje się, że policjanci powinni być przypisani do danego regionu/dzielnicy, by byli znani społeczności lokalnej (stanowisko

[1]E. Moczuk, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, Rzeszów 2009, s. 4.
[2]M.Leszczyński, A.Gumieniak, L.Owczarek, R.Mochocki, *Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym*, Warszawa 2016, s.159-160.
[3]M.Leszczyński, A.Gumieniak, L.Owczarek, R.Mochocki, *Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym*, Warszawa 2016, s.160.
[4]M.Leszczyński, A.Gumieniak, L.Owczarek, R.Mochocki, *Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym*, Warszawa 2016, s. 161.

dzielnicowego). Ponadto, celem zapewnienia bezpieczeństwa zakłada się, że policjanci powinni spędzać co najmniej 80% czasu swojej służby w sposób widoczny dla społeczeństwa

- konsultacje społeczne – zarówno konsultacje z lokalna społecznością, analizowanie wniosków płynących m.in. z Krajowej Mapy Zagrożeń Bezpieczeństwa.

Community policing jako strategia, mająca na celu bezpieczeństwo lokalne społeczności zakłada: stosowanie filozofii przez wszystkich policjantów, stworzenie nowego wzoru policjanta (łącznika pomiędzy obywatelami a społecznością), współpracę policjantów z liderami społeczności lokalnych, inny rodzaj relacji pomiędzy obywatelami a policjantami, proaktywne działanie Policji, ochronę najbardziej podatnych na działalność przestępczą grup osób, wykorzystanie najnowszych technologii, zintegrowanie z praktyką zapobiegania przestępczości, decentralizację[5]. Prewencyjne patrolowanie i ściganie zaistniałych już przestępstw należy do tak zwanych reaktywnych strategii egzekwowania prawa, natomiast w koncepcji community policing stosuje się strategie proaktywne, skoncentrowane na rozwiązywaniu problemów i zapobieganiu przestępstwom[6]. Analizując założenia strategii, opartej na filozofii community policing nie sposób nie zauważyć, że opiera się ona na tzw. kompetencjach miękkich, takich jak: umiejętność aktywnego słuchania, empatia, dynamizm działania, czyli takich, które dawniej nie były cenione w Policji.

W koncepcji community policing unika się prostego porównywania liczb i tworzenia statystyk, bo jak policzyć liczbę przestępstw, do których nie doszło? Problem pomiaru poziomu bezpieczeństwa staje się bardziej złożony i oparty jest na trudnych do zmierzenia wskaźnikach, takich jak subiektywne odczucia mieszkańców. Podejmowane są próby zrozumienia, dlaczego przestępstwa są popełniane, dlaczego w danym miejscu, jaki wpływ na zdarzenie miało otoczenie itp. Zmusza to odpowiedzialne za bezpieczeństwo organy do zmiany formy i narzędzi kształtowania bezpieczeństwa oraz oznacza wyjście poza schemat klasyfikacji zdarzeń kryminalnych, gdyż prawdziwą miarą Policji jest brak przestępstw i naruszeń ładu oraz porządku publicznego a nie upublicznianie dowodów na ich skuteczne zwalczanie[7].

Strategia community policing ma szanse powodzenia w społeczeństwach, w których służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo i porządek publiczny cieszą się dużym zaufaniem społecznym. Zaufanie bowiem, jest niezbędne do aktywizacji społeczności lokalnej w działaniach skutkujących tworzeniem lokalnych koalicji działających na rzecz szeroko pojmowanego bezpieczeństwa. W Polsce zaufanie do Policji deklaruje 65% ankietowanych, natomiast 72% ankietowanych dobrze ocenia jej działalność[8].

Wymiana informacji między społeczeństwem a Policją wymaga przekroczenia pewnych barier mentalnych zarówno przez społeczeństwo, jak i przez samych

[5]M.Leszczyński, A.Gumieniak, L.Owczarek, R.Mochocki, *Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym*, Warszawa 2016, s.161-162.
[6]A.Misiuk, A.Letkiewicz, M.Sokołowski, *Policje Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s.177-178.
[7]D.Drozdowski, *Podstawowe elementy bezpieczeństwa lokalnego*, Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 2016, Vol.10, Nr 1, s.199-208.
[8]A.Kawecki, *Społeczne wsparcie policji w kształtowaniu lokalnego bezpieczeństwa*, Edukacja Humanistyczna Nr 2 (37), 2017, s.55-67.

funkcjonariuszy, których zachowania nierzadko były następstwem poprzedniego systemu. Należy podkreślić, iż wśród części społeczeństwa istnieje przekonanie, że zadaniem Policji jest zagwarantowanie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa bez konieczności jakiegokolwiek zaangażowania ze strony samego społeczeństwa.

Koncepcja community policing w Polsce

Dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość i potrzeby demokratycznego społeczeństwa wymusiły zmiany w funkcjonowaniu Policji. Obywatele stali się świadomi swoich praw i domagali się wzmożenia działań o charakterze prewencyjnym. Obecnie nastąpił zwrot Policji ku społeczeństwu. Przykłady realizowania założeń filozofii community policing można odnaleźć w polskiej Policji, w takich inicjatywach, jak:

1. Program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań – „Razem bezpieczniej, im. Władysława Stasiaka" – który zawiera trzy szczegółowe cele tj. zapewnienie bezpieczeństwa w miejscach publicznychze szczególnym uwzględnieniem tworzenia lokalnych systemów bezpieczeństwa, przeciwdziałanie zjawiskom patologii oraz ochrona dzieci i młodzieży oraz edukację dla bezpieczeństwa[9]. W każdej jednostce funkcjonariusze Policji, wykonujący obowiązki służbowe z zakresu profilaktyki społecznej regularnie przeprowadzają spotkania edukacyjne z zakresu przeciwdziałania narkomanii i zażywaniu substancji psychoaktywnych, przeciwdziałania przemocy oraz odpowiedzialności karnej za czyny karalne nieletnich.
2. Program „Dzielnicowy bliżej nas" – działania realizowane w ramach tego programu mają charakter kompleksowy, począwszy od doboru policjantów o optymalnych predyspozycjach do pełnienia funkcji dzielnicowego, właściwe ich szkolenie ukierunkowane nie tylko na podnoszenie poziomu wiedzy zawodowej, ale również: podnoszenie tzw. kompetencji miękkich, poprzez zapewnienie dostępu do nowych narzędzi komunikacji społecznej i gruntowną zmianę organizacji służby, na zapewnieniu właściwych warunków lokalowych i narzędzi pracy skończywszy. Najważniejszym celem jest szerokie otwarcie na problemy społeczności lokalnej, uspołecznienie działań Policji oraz zbudowanie zaufania pomiędzy Policją a obywatelami[10]. W praktyce oznacza to, ze głównym zadaniem dzielnicowego jest służba obchodowa w swoim rejonie odpowiedzialności, by być bliżej społeczności lokalnej.
3. Krajowa Mapa Zagrożeń Bezpieczeństwa /pośrednio/ – jest narzędziem, pozwalającym na rzetelne przedstawienie społecznościom lokalnym skali i rodzaju zagrożeń w ich otoczeniu. Krajowa Mapa Zagrożeń bezpieczeństwa opiera się informacjach uzyskanych w trakcie bezpośrednich kontaktów z obywatelami, w trakcie debat społecznych poświęconych bezpieczeństwu publicznemu oraz informacji pozyskanych od obywateli z wykorzystaniem platformy wymiany informacji. Za pomocą interaktywnego narzędzia każda osoba anonimowo zaznaczyć na mapie wybrane kategorie przestępstw i wykroczeń, które

[9] *https://razembezpieczniej.mswia.gov.pl/*, (dostęp: 25.04.2018).
[10] *http://dzielnicowy-blizej-nas.policja.pl*, (dostęp 25.04.2018).

w subiektywnym odczuciu mieszkańców negatywnie wpływają na ich poczucie bezpieczeństwa[11].

Zarządzanie w Policji

Policja jest organizacją paramilitarną, gdziezarządzanie pojmowane jest jako dowodzenie. Dowodzenie daje możliwości bezwzględnego wymuszania posłuszeństwa podwładnych. Wyrazem wykonywania funkcji dowodzenia jest rozkaz[12]. Policja jest organizacją silnie shierarchizowaną. Organizacja hierarchiczna to „stan wewnętrznego zorganizowania Policji w systemie podporządkowania, a także wzajemnych uprawnień i obowiązków organów Policji oraz policjantów i pracowników Policji”[13]. Konsekwencją hierarchicznego podporządkowania w Policji jest szczególny charakter stosunku służbowego, łączącego Policjanta z formacją. Cechą charakterystyczną jest pełna dyspozycyjność funkcjonariusza, która wynika z możności jednostronnego regulowania przez władzę służbową wszystkich najistotniejszych składników treści stosunku służbowego[14]. Model organizacyjny polskiej Policji charakteryzuje się praworządnością, hierarchicznością, apolitycznością. Struktura organizacyjna Policji oparta jest na podziale terytorialnym, co oznacza na szczeblu centralnym działa komendant główny Policji, w województwach – komendant wojewódzki, na poziomie powiatu – komendant powiatowy, na szczeblu gminnym – komendant komisariatu[15].

Działalność Policji po roku 1990 nie zawsze spełniała oczekiwania obywateli. W tym celu, w polskiej Policji w roku 2004 po raz pierwszy zastosowano analizę SWOT i na jej podstawie opracowano „Strategię rozwoju Policji na lata 2005–2010”. Wybrane wnioski z analizy SWOT były następujące:

- brak tradycji zarządzania charakterystycznej dla organizacji funkcjonującej w warunkach demokratycznych, co wynika po części ze słabej znajomości przez kadrę kierowniczą;
- brak tradycji pracy zespołowej, decyzje i pomysły dotyczące rozwoju Policji nie są wypracowywane na podstawie współczesnych modeli efektywnej pracy zespołowej;
- brak poczucia tożsamości na poszczególnych szczeblach w hierarchii organizacyjnej, co prowadzi do braku wartości dodanej zgodnie z tożsamością jednostki;
- brak poczucia misji wspólnej dla całej organizacji, co prowadzi do myślenia sektorowego (prewencja, kryminalny, kadry, itd.) bez uwzględnienia interesu całej jednostki;
- brak oferty pomocy i wsparcia , świadczonej przez jednostki wyższego szczebla;
- brak jednolitego standardu przesyłanych dokumentów;

[11] *www.policja.pl*, (dostęp 24.04.2018).
[12] A.Letkiewicz, T.Szankin*, Organizacja i zarządzanie. Kompetencje menedżerskie w Policji*, Szczytno 2013, s.57.
[13] S.Płowucha, *Zagadnienia prawne organizacji i funkcjonowania Policji*, Szczytno 1995, s.5.
[14] A.Misiuk, A.Letkiewicz, M.Sokołowski, *Policje Unii Europejskiej*, Warszawa 2011, s.108.
[15] D.Hryszkiewicz, J.Kubiak, *Kobiety w Policji. Teoria i praktyka*, Szczytno 2016, s. 16-18.

- informacje przekazywane są z „góry” na „dół” bez wypracowanej procedury zbierania informacji zwrotnej[16].

Styl kierowania w Policji

Badania, przeprowadzone wśród 414 policjantów z KGP, KWP, KPP, KP (M.Domagalski) wykazały, że najczęściej stosowanym stylem kierowania przez przełożonych jest styl dyrektywny (45%), który charakteryzuje się dużym nastawieniem na zadanie, kształtowaniem zachowań podwładnych za pomocą poleceń, kontrolowania ich realizacji, rozliczania efektów, przy jednoczesnym zaniedbywaniu potrzeb podwładnych. Z założenia styl dyrektywny skoncentrowany jest na zadanie, a nie na podwładnych. W praktyce może to świadczyć o niestosowaniu przez przełożonych szerokiego wachlarza narzędzi do motywowania pracowników, co w konsekwencji musi prowadzić do frustracji podwładnych. Policja nie jest organizacją sprzyjającą nowoczesnym stylom zarządzania. Na drugim miejscu ankietowani policjanci wskazali, że przełożeni stosują styl zintegrowany (34%), którym dąży się do efektywnego realizowania zadań z jednoczesnym zaspakajaniem potrzeb ich realizatorów[17].

Styl kierowania przełożonego w znacznym stopniu przesądza organizacji pracy, nastawieniu do ludzi oraz rodzaju stosowanych metod i technik kierowania. Autokratyczny styl kierowania cechuje scentralizowanie władzy, duży dystans między kierownikiem a zespołem, stosowanie stosunkowo wysokich kar oraz zdecydowana orientacja kierownika na zadania. Cechy te utrudniają powstawanie pozytywnych więzi międzyludzkich[18]. Współcześnie, pracownicy poszukują partnera do współpracy i nie chcą się podporządkowywać „wodzowi”.

Nowoczesne organizacje zatrudniają liderów aniżeli autokratycznych przywódców, którzy są ukierunkowani na pracowników, ich możliwości i zarządzają zasobami ludzkimi w sposób optymalny, zmierzający do osiągnięcia wspólnie zamierzonego celu. Wdrożenie nowoczesnych i co za tym idzie efektywnych stylów kierowania w Policji jest znacznie utrudnione z uwagi na jej hierarchiczny charakter i lęk przed osłabieniem formalnej władzy przełożonych. Praca policjanta w większości przypadków polega na koordynowaniu zespołem w czasie wykonywania zadań administracyjno-porządkowych, dlatego też tak ważny jest sposób zarządzania pracownikami, który umożliwia sprawne i efektywne realizowanie ustawowych celów[19].

W badaniach nad poziomem funkcjonowania społecznego w Policji sprawdzano 6 obszarów, takich jak: procesy decyzyjne, charakter procesów interakcji przełożony-podwładny, charakter procesów komunikacji wewnątrz organizacji, sposoby motywowania ludzi do pracy, sposoby i charakter organizacyjnej kontroli, sposoby formułowania celów organizacji. Większość ankietowanych policjantów wskazała, że nie odczuwa swobody w omawianiu istotnych problemów z przełożonymi Nie mają tez zaufania do kierownictwa, które

[16]D.Hryszkiewicz, P. Suchanek, *Zarządzanie strategiczne w Policji. Teoria i praktyka*, Szczytno 2014, s.112.
[17]M.Domagalski, *Kierowanie jako funkcja zarządzania policją* [w:]A.Letkiewicz (red.)*Wartości i normy społeczne a zachowania w organizacji. Implikacje do kierowania zespołami ludzkimi w Policji*, Szczytno 2009, s.71-79.
[18]A.K.Koźmiński, W.Piotrowski, *Zarządzanie. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011, s.323.
[19]D.Hryszkiewicz, „J.Kubiak, *Kobiety w policji. Teoria i praktyka*, Szczytno 2013, s.40-41.

nie ma rozeznania w trudnościach odczuwanych przez podwładnych. Większość policjantów wskazała, że w ich macierzystych jednostkach kierownictwo prezentuje zachowania autokratyczne, gdzie motywacja wynika ze strachu, groźby, przymusu. Ponadto przełożenie rzadziej ustalają przemyślany system kar i nagród, a dominującym kierunkiem komunikacji jest komunikacja z „góry" na „dół". Decyzje podejmowane są na najwyższym szczeblu organizacji[20].

Motywowanie pracowników w Policji opiera się na stosowaniu kar, gróźb, rzadziej nagród. Pracownicy nie mają wpływu na kształtowanie ocen swojej pracy. W przypadku awansowania nie decyduje wykształcenie, przygotowanie zawodowe ani predyspozycje psychofizyczne. Wewnątrzorganizacyjna kontrola w Policji podporządkowana jest głównie szczeblowi centralnemu. Wyniki uzyskanej kontroli służą przede wszystkim jako podstawa stosowania kar. Co ciekawe, wśród kierowników i wykonawców oceny procesów decyzyjnych w jednostkach Policji kształtują się odmiennie[21].

Zarządzanie zasobami ludzkimi w Policji

Efektywne zarządzanie zasobami ludzkimi to pomnażanie potencjału organizacji poprzez kształcenie i rozwój pracowników. Podstawowym założeniem koncepcji zarządzania zasobami ludzkimi jest traktowanie pracowników jako strategicznego zasobu, w który należy i warto inwestować. Wiąże się to z indywidualnym podejściem do każdego pracownika i podkreślenia jego podmiotowości w procesie zarządzania.[22]

Rozwój zasobów ludzkich winien być realizowany poprzez dwa podstawowe cele: zwiększenie efektywności działania organizacji poprzez zapewnienie pracowników, którzy posiadają takie cechy, których potrzebuje organizacja oraz zaspokojenie indywidualnych potrzeb pracowników, uwzględniając ich oczekiwania, aspiracje, możliwości. Powyższe cele mogą być osiągnięte poprzez realizację celów cząstkowych, takich jak:

- dostosowanie kwalifikacji do aktualnych wymogów pracy
- rozszerzanie kwalifikacji w kontekście przewidywanych zmian organizacyjnych
- podnoszenie elastyczności i dyspozycyjności pracowników
- rozwijanie zdolności kreatywnego myślenia
- rozwijanie umiejętności pracy w zespole
- umacnianie integracji pracowników z przedsiębiorstwem
- kształtowanie właściwych postaw wobec pracy, firmy, klientów, współpracowników
- wzmacnianie motywacji do pracy

Kapitał ludzki jest wielowymiarowy, zawiera kapitał intelektualny, kapitał społeczny i kapitał emocjonalny. Kapitał intelektualny to przede wszystkim wiedza, doświadczenie i kwalifikacje. Kapitał społeczny tworzą głównie stosunki władzy,

[20]A.Letkiewicz, T.Szankin, *Organizacja i zarządzanie. Kompetencje menedżerskie w Policji*, Szczytno 2014.
[21]A.Letkiewicz, T.Szankin, *Organizacja i zarządzanie. Kompetencje menedżerskie w Policji*, Szczytno 2014.
[22]T.Szankin, *Kierunki rozwoju zawodowego podwładnych* [w:] A.Letkiewicz (red.)*Wartości i normy społeczne a zachowania w organizacji. Implikacje do kierowania zespołami ludzkimiw Policji*, Szczytno 2009, s. 39-40.

normy i zaufanie społeczne. Kapitał emocjonalny to zdolność panowania nad emocjami, by tworzyć ład pomiędzy współpracownikami[23].

Tabela nr 1 Kapitał ludzki

kapitał intelektualny	kapitał społeczny	kapitał emocjonalny
— wiedza, umiejętności, doświadczenie — kompetencje, motywacje, mentalność — moralność i etyka — sprawność działania — kreatywność i innowacyjność — tworzenie wizji — odkrywanie przyszłości	— struktura i jakość sieci relacji — więzi interpersonalne w zespołach — partnerstwo i współ[raca — zaufanie w działaniu — wzajemna „zgodliwość” — symbiotyczna koegzystencja — styl życia w pracy	— odwaga w podejmowaniu działań — konsekwentne dążenie do wytyczonych celów — prawość charakteru — empatia, — asertywność — oparcie społeczne — przestrzeganie norm i wartości — dominująca logika działania (aspekty etyczne)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J.Penc, *Wartości i normy społeczne w zarządzaniu kapitałem ludzkim w organizacji*,, s.11–35.

Kandydaci na policjantów musza przejść pozytywnie proces rekrutacji, który składa się z testu wiedzy, testu sprawności fizycznej, badań psychologicznych (podczas których sprawdza się zdolności intelektualne, zachowania społeczne, postawę w pracy oraz stabilność), rozmowy kwalifikacyjnej, wywiadu środowiskowego, złożenie ankiety bezpieczeństwa osobowego oraz komisji lekarskiej. Większość policjantów to mężczyźni, co w pewien sposób determinuje charakter organizacji. Kobiety stanowią jedynie 15% kadry policyjnej. Mimo, iż zdecydowana większość kobiet w Policji legitymuje się wykształceniem wyższym to i tak, niewielka część funkcjonariuszek zajmuje wysokie stanowiska kierownicze.

Współcześnie istnieje przeświadczenie, zarówno w społeczeństwie, jak i wśród funkcjonariuszy, że jedynie mężczyzna jest w stanie sprostać wszystkim wymaganiom i obowiązkom, wynikających z pracy w Policji. Wizerunek kobiet w formacji mundurowej, jaką jest Policja nie jest spójny. Z jednej strony propaguje się policjantki, odnoszące sukcesy, będące na wysokich stanowiskach kierowniczych, posiadające wiedze i kompetencje z różnych dziedzin. Z drugiej strony jednak, w Internecie można odnaleźć negatywne opinie o kobietach pracujących w Policji, że są nieudolne, nie umieją zachować się podczas Interwencji i , że jest ich za dużo w służbie[24]. Nowoczesne zarządzanie Policją wymaga na efektywnym wykorzystaniu kapitału ludzkiego bez względu na płeć. Nie mniej

[23]J.Penc, *Wartości i normy społeczne w zarządzaniu kapitałem ludzkim w organizacji*,, s.11-35.
[24]D.Hryszkiewicz, J.Kubiak, *Kobiety w Policji. Teoria i praktyka*, Szczytno 2016, s. 63-65.

ważna jest zmiana mentalności w postrzeganiu kobiet jako funkcjonariuszy. Policjant powinien posiadać zdolności interpersonalne, łatwość podejmowania kontaktu z drugim człowiekiem, a także empatię.

Podstawą pracy policjantów są polecenia służbowe, regulaminy, zarządzenia i polecenia zwierzchnika, co w oczywisty sposób skutkuje niewielkim zakresem odpowiedzialności za wykonywaną pracę. Takie postrzeganie przez pracowników roli społecznej koreluje z ich dążeniami i aspiracjami zawodowymi. Kadra kierownicza polskiej Policji niechętnie włącza swoich podwładnych w procesy decyzyjne. Ponadto, kadra kierownicza w Policji, celem uzyskania pożądanego efektu pracy stosuje technikę zastraszania, która jest powszechnie akceptowana w zhierarchizowanych organizacjach. Cechą charakterystyczną zarządzania w polskiej Policji jest lekceważenie ważności grupy, wkładu pracowników, potrzeby wzajemnego zaufania oraz szacunku pomiędzy pracownikami i kierownikami. W procesie wprowadzania zmian, mających na celu doskonalenie pracy w Policji szczególną rolę odgrywa kadra kierownicza. Właściwe przygotowanie kadry kierowniczej, wydaje się być działaniem priorytetowym. Poziom zadowolenia z wykonywanej pracy, poczucie przydatności i możliwość programowania własnego rozwoju zawodowego stanowią podstawę do wprowadzenia zmian[25].Sposób motywowania pracowników wpływa na sukces firmy. Niewłaściwie motywowany pracownik nie angażuje w pełni swoich sił w realizację powierzonych zadań, co nie przynosi korzyści organizacji. Ponadto, dobre relacje przełożonych z pracownikami są sukcesem każdej firmy[26].

Badania możliwości rozwoju pracowników przeprowadzono na grupie 128 policjantów – uczestników szkolenia zawodowego dla absolwentów wyższych uczelni z wykorzystaniem narzędzia badawczego, służącego do samooceny możliwości rozwoju w organizacji. Celem badań, było określenie poziomu preferencji w obszarze: fachowość, niezależność, praca dla innych, potrzeba zmian, umiejętności kierownicze, bezpieczeństwo, twórczość. Motywy te są odpowiedzialne za wywoływanie, ukierunkowanie i podtrzymywanie zachowań danej osoby w zakresie osiągania celów na ścieżce kariery zawodowej. Wyniki badań wskazały, iż dla 90 % ankietowanych przyszłych oficerów Policji najważniejszym obszarem rozwoju jest możliwość realizowania pracy dla innych. 81% badanych wskazała niezależność jako ważny motyw dominujący rozwój. Z kolei 72 % policjantów uznało twórczość, rozumianą jako potrzebę tworzenia czegoś nowego, wprowadzania innowacji i twórczych rozwiązań, jako istotny kierunek rozwoju. Najsłabszymi motywami rozwoju zawodowego dla badanej grupy były: fachowość – 45 %, bezpieczeństwo – 46%, umiejętności kierownicze – 20%[27]. Wyniki badań wskazały, że potrzeby rozwoju w obszarze obecnie wykonywanej pracy, chęć związania swojego rozwoju z organizacją oraz rozwijanie umiejętności kierowniczych mają mniejsze znaczenie dla przyszłych oficerów Policji.

---

[25]A.Letkiewicz, *Rola menedżera w przygotowaniu zespołu do doskonalenia organizacji pracy w policji* [w:] s.35-39.

[26]U.Błaszczyńska, *Motywowanie pracowników jako element zarządzania w Policji* [w:]S.Gembara, J.Rymaniak (red.), *Organizacja i zarządzanie w policji,* Poznań 2007.

[27]T.Szankin, *Kierunki rozwoju zawodowego podwładnych* [w:] A.Letkiewicz (red.)Wartości i normy społeczne a zachowania w organizacji. Implikacje do kierowania zaspołami ludzkimi w Policji, Szczytno 2009, s. 39-40.

Opór wobec zmian wśród Policjantów

Wdrożenie filozofii community policing wymaga zaangażowania zarówno ze strony Policji, jak i społeczeństwa. Nie wystarczy tylko ogłoszenie wdrożenia nowej filozofii. Muszą iść za tym konkretne działania, będące odpowiedzią na oczekiwania społeczne. Działania te wymagają konkretnej zmiany, zmiany w podejściu do kwestii bezpieczeństwa. Badania przeprowadzone przez A.Szymczak, ukazały, iż w jednostkach Policji istnieje duży opór wobec zmian. Zdecydowana większość badanych policjantów nie wiedziała, w jaki sposób ma być realizowany proces wprowadzania zmian. Z przeprowadzonych badań wynika, iż 70% respondentów spotkała się ze „zmianą" realizowaną w jednostce w której pracują. Według udzielonych odpowiedzi wszystkie zmiany zostały narzucone „odgórnie" przez przełożonych. W większości przypadków policjanci dowiedzieli się o zmianach od bezpośrednich przełożonych podczas odprawy służbowej, a nie od osoby odpowiedzialnej za przeprowadzenie zmiany. Żaden z badanych nie uczestniczył w zmianie zainicjowanej przez pracowników, co niewątpliwie związane jest to z hierarchicznością Policji. Głównymi przyczynami oporu wobec zmian są: negatywne doświadczenia z wprowadzenia zmian -70%, brak zaufania pracowników do organizacji – 68%, brak motywacji do zmian – 66%, brak zaufania ze strony pracowników do osób przeprowadzających zmiany – 60%, zmiany nie uwzględniają potrzeb ludzkich – 40%. Wyniki badań pokazały również, iż pracownicy mają potrzebę posiadania wiedzy na temat procesu jakiemu są poddawani. Wiedza ta lub jej brak okazuje się być decydującym czynnikiem o postępowaniu jednostki podczas dalszego wdrażania procesu. Reasumując należy wskazać, iż Policja chcąc wprowadzić reformy winna zreformować sposób ich wprowadzania i uwzględnić w nich aspekt ludzki. Pracownicy powinni być zaangażowani w proces zmian, a nie być wyłącznie biernymi podmiotami. Zaangażowanie pracowników jest jedną z najważniejszych kwestii w trakcie wprowadzania innowacji, by zmiana została zasymilowana[28].

Zakończenie

Odpowiednie kształtowanie kultury organizacyjnej i doskonalenie kompetencji kadry kierowniczej może polepszyć funkcjonowanie Policji, przejawiając się dojrzałością pracowników, uzyskaniem wysokiego stopnia uświadomienia istoty służby i pracy, wysoki kwalifikacjami zawodowymi i społecznymi funkcjonariuszy i pracowników, a także identyfikacją z celami Policji.

Każda organizacja, która chce odnosić sukcesy, w tym Policja, która winna służyć społeczeństwu musi dokonywać zmian. Wprowadzanie zmian powoduje niekiedy opór, który wynika z skostnienia struktury organizacyjnej, stereotypów myślenia, braku odpowiednich środków. Oporność organizacji wobec zmian tkwi w podsystemie społecznym, cechach psychologicznych pracowników i ich wzajemnych powiązaniach. Przezwyciężenie oporu wobec zmian polega na włączeniu

[28] M.Szymczak, *Opór wobec zmian jako czynnik utrudniający przeprowadzanie reform w Policji* [w:] S.Gembara, J.Rymaniak (red.), *Organizacja i zarządzanie w policji*, Poznań 2007, s. 186-195.

pracowników w przygotowanie i realizację zmiany. Motywacja do zmian jest tym silniejsza, im zmiana jest bardziej zrozumiała dla pracowników.

Streszczenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie koncepcji community policing, jako elementu wpływającego na bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym. W opracowaniu przedstawiono wybrane zagadnienia z organizacji i zarządzania w Policji. Zwrócono uwagę, iż wprowadzenie koncepcji community policing w polskiej Policji wymaga zmian w kulturze organizacyjnej Policji.

Słowa kluczowe: community policing, Policja, zarządzanie w policji

Summary

The main aim of this article is to present the concept of community policing, as element which has an influence on the level of local security. This elaboration is featuring few management and organizational issues about Police.
As has been pointed out implementation of community policing concept in Polish Police requires some changes in organizational culture in Police.

Key words: community policing, police, police management

Bibliografia

Błaszczyńska U., *Motywowanie pracowników jako element zarządzania w Policji* [w:] Gembara S., Rymaniak J. (red.), *Organizacja i zarządzanie w policji,* Poznań 2007

Domagalski M., *Kierowanie jako funkcja zarządzania policją* [w:] Letkiewicz A. (red.)*Wartości i normy społeczne a zachowania w organizacji. Implikacje do kierowania zespołami ludzkimi w Policji*, Szczytno 2009,

Drozdowski D., *Podstawowe elementy bezpieczeństwa lokalnego*, Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 2016, Vol.10, Nr 1, s.199–208.

https://razembezpieczniej.mswia.gov.pl/,

http://dzielnicowy-blizej-nas.policja.pl/

Hryszkiewicz D., Kubiak J., *Kobiety w Policji. Teoria i praktyka*, Szczytno 2016

Hryszkiewicz D., Suchanek P., *Zarządzanie strategiczne w Policji. Teoria i praktyka*, Szczytno 2014

Kawecki A., *Społeczne wsparcie policji w kształtowaniu lokalnego bezpieczeństwa*, Edukacja Humanistyczna Nr 2 (37), 2017

Koźmiński A.K., Piotrowski W., *Zarządzanie. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011

Leszczyński M., Gumieniak A., Owczarek L., Mochocki R., *Bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym*, Warszawa 2016

Letkiewicz A., *Rola menedżera w przygotowaniu zespołu do doskonalenia organizacji pracy w policji* [w:] Letkiewicz A. (red.)Wartości i normy społeczne a zachowania w organizacji. Implikacje do kierowania zespołami ludzkimi w Policji, Szczytno 2009

Letkiewicz A., Szankin T., *Organizacja i zarządzanie. Kompetencje menedżerskie w Policji*, Szczytno 2014

Misiuk A., Letkiewicz A., Sokołowski M., *Policje Unii Europejskiej*, Warszawa 2011

Moczuk E., *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, Rzeszów 2009

Penc J., *Wartości i normy społeczne w zarządzaniu kapitałem ludzkim w organizacji*,

Płowucha S., *Zagadnienia prawne organizacji i funkcjonowania Policji*, Szczytno 1995

Szankin T., *Kierunki rozwoju zawodowego podwładnych* [w:] Letkiewicz A. (red.) *Wartości i normy społeczne a zachowania w organizacji. Implikacje do kierowania zespołami ludzkimiw Policji*, Szczytno 2009

Szymczak M., *Opór wobec zmian jako czynnik utrudniający przeprowadzanie reform w Policji* [w:] Gembara S., Rymaniak J. (red.), *Organizacja i zarządzanie w policji*, Poznań 2007*,*

www.policja.pl

Ewa WOLSKA-LIŚKIEWICZ
Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie
Wydział Nauk Społecznych
Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego

KOMPONENTY WZORU SPOŁECZNEGO I OSOBOWEGO OFICERA W ŚWIETLE BADAŃ KARIER GENERALICJI WOJSKA POLSKIEGO

Wstęp

Generałowie to elita strategiczna w systemie militarnym państwa. Zajmują najwyższe stanowiska dowódcze, jednocześnie mając wpływ na politykę militarną państwa – zajmują bowiem najwyższe wojskowe stanowiska państwowe. Dlatego też jakość tej najwyższej kadry dowódczej ma wpływ na skuteczne zarządzanie sektorami militarnymi oraz na dowodzenie wojskiem. Na pełnienie roli dowódczej ma wypływ także wzór społeczny i osobowy oficera wojska polskiego, którym to zagadnieniom został poświęcony niniejszy artykuł.

Stratyfikacja w Wojsku Polskim

Cechy charakterystyczne wojska, jak podaje Jerzy Józef Wiatr,to: bojowy charakter; przewaga więzi formalnych nad personalnymi (której wyrazem jest sama przynależność do organizacji); biurokratyczny charakter; posiadanie własnych zespołów norm i tradycji; hierarchia stanowisk i specyficzna stratyfikacja zawodowa,[1] czyli wewnętrzne uwarstwienie grupy dyspozycyjnej, hierarchia, występowanie poziomów nadrzędności i podrzędności.[2]

Swoista dla systemu bezpieczeństwa militarnego jest także hierarchia stopni i stanowisk, podporządkowanie z dołu do góry. Tutaj wola przełożonego jest rozkazem, prawem dla podwładnego, nie tylko poleceniem. Sukces zawodowy zaś związany jest z ruchliwością zawodową, czyli przemieszczaniem się jednostek do pewnej grupy zawodowej lub wakatów zawodowych w systemie stratyfikacyjnym przestrzeni społecznej.

Ze względu na wysokie sformalizowanie wojska występuje w nim dystans między przełożonym a podwładnym. Większość osób zajmujących bardzo wysokie pozycje w danej hierarchii unika bezpośrednich kontaktów z podwładnymi, utrzymując w ten sposób duży dystans przestrzenny. Jak trafnie zauważa Janusz Sztumski, powodów tego należy upatrywać w chęci uniknięcia zdemaskowania przez pracowników ich braku doświadczenia czy predyspozycji do zajmowanego stanowiska: *Wiedzą bowiem, że w wyniku jakichkolwiek bezpośrednich kontaktów mógłby zostać ujawniony ich brak kompetencji merytorycznych lub moralnych czy osiągnięć mających poświadczać ich osobisty autorytet, uzasadniający rację do zajmowania danego stanowiska. Dlatego starają się kontakty z podwładnymi utrzymywać, na przykład, za pośrednictwem sekretariatu czy swoich zastępców, czyli maksymalnie ograniczać bezpośrednią styczność z podwładnymi i sprawiać wrażenie osób raczej niedostępnych i tajemniczych niż mało kompetentnych*

[1] Wiatr J.J., *Socjologia wojska,* Wyd. MON, Warszawa 1964, s. 23.
[2] Tumin M.M., *Social Stratification. The Forms and Functions of Inequality,* Prentice-Hall 1970, s. 11.

i pozbawionych osobistego autorytetu.[3] Na autorytet osobisty jednostka musi zapracować, natomiast autorytet formalny może uzyskać niezasłużenie, w drodze awansu niekoniecznie wynikającego z rzetelnej, ciężkiej pracy. Powyższe stwierdzenie o występowaniu dystansu społecznego pomiędzy przełożonym a podwładnym można odnieść także do hierarchii istniejącej w wojsku i z powodzeniem utrzymywanego nie tylko przez elitę generalską, ale i przez wielu oficerów.

Tworzenie i utrzymywanie takiego dystansu wpływa na relacje społeczne i system informacyjny funkcjonujący w systemie militarnym, gdzie proces komunikacji zachodzi w płaszczyźnie zarówno pionowej – z góry na dół (dowódca–podwładny) i z dołu do góry, jak i poziomej – między jednostkami z tego samego zbioru lub pomiędzy członkami różnych zbiorów (np. pomiędzy drużynami). Dystans między przełożonym i podwładnym sprawia również, że dowódca zawęża grono osób, z którymi dzieli się informacjami, nawet jeśli nie są one tajne. Daje mu to poczucie posiadania nad innymi przewagi, w myśl stwierdzenia Franciszka Bacona – „tyle mamy władzy, ile mamy wiedzy", czy Maxa Webera, upatrującego w posiadanej przez jednostkę wiedzy jej uprawnień do sprawowania władzy.

Dowództwo i przywództwo w wojsku

Dowódca wykazujący duży dystans w stosunku do podwładnych musi się liczyć z tym, że podlegli mu oficerowie także nie będą skłonni do dzielenia się z nim posiadanymi informacjami, szczególnie tymi złymi, z obawy przed jego reakcją. Tymczasem, jak zauważa Janusz Sztumski, relacje w systemach militarnych na linii przełożony–podwładny *powinny się opierać na takiej bliskości psycho-społecznej, z którą wiąże się poczucie koleżeństwa, wzajemnego zaufania i współodpowiedzialności każdego jej członka, czyli odpowiedzialności za kolegów. Koleżeństwo powinno wynikać z faktu, że wszyscy uczestnicy danej struktury (jednostki) są in the same boat, jak długo w niej uczestniczą, bez względu na to, jaką pełnią w niej funkcję*.[4]Nie oznacza to jednak spoufalania się, a jedynie tworzenie atmosfery koleżeństwa, przy jednoczesnym zachowaniu hierarchii i podległości służbowej. Takie podejście wskazuje na posiadanie cech przywódczych przez przełożonego.

Wyróżniamy przywódców formalnych (instytucjonalnych) i nieformalnych (naturalnych). Pierwszy typ można zauważyć np. w siłach zbrojnych – przywództwo wynika z pełnionej wyższej funkcji dowódczej, której zakres jest określony regulaminami i przepisami prawa. Należy jednak doprecyzować, że w wojsku dowodzenie nie jest synonimem przywództwa. Pod pojęciem dowódcy rozumiana jest osoba uprawniona do wydawania rozkazów, a także mająca możliwość egzekwowania ich wykonania. Natomiast przywódcę Janusz Sztumski definiuje następująco: *Jego władza nad zwolennikami, niekiedy nawet ślepo oddanymi fanatykami, ma nieformalny charakter. Z tego względu nie można kogoś mianować przywódcą w taki sposób, w jaki mianuje się albo wyłania, na przykład w drodze konkursu, ludzi na stanowiska kierownicze – dyrektora, prezesa czy*

[3]Sztumski J., Wpływ dystansu społecznego na relacje przełożony–podwładny, „Kwartalnik Bellona" 2016, nr 1, s. 189.
[4]Ibidem.

dowódcy. Przywódcą zostaje ten, kto potrafi w porę dostrzec oczekiwania innych ludzi, przekona ich o swojej zdolności do zaspokojenia tych oczekiwań oraz pozyska ich sympatię.[5]Przywództwo więc to oddziaływanie na innych, to wpływ, dzięki któremu lider powoduje zmianę zachowania na pożądaną, co wynika z więzi występujących między przywódcą a podwładnymi. To także empatia i szacunek dla podwładnych, od których wymaga się realizowania rozkazów, jednocześnie dając im przykład i motywację swoim postępowaniem w ramach służby wojskowej.

W systemach militarnych przywództwo jest, posługując się typologią Kurta Lewina, autorytarne – dowódca narzuca swoją władzę podwładnym. Żołnierz pełniący funkcję dowódczą, oprócz kierowania działaniami podwładnych, bierze za nich i za podjęte działania odpowiedzialność. Zdarza się, że te dwie role społeczne – przywódcy i dowódcy – są pełnione jednocześnie, ale najczęściej przywództwo jest jedynie wartością dodaną do dowodzenia. Nie każdy dowódca musi być przywódcą, ale każdy przywódca musi być dowódcą.

Na potrzeby mojej rozprawy przyjęłam typologię przywództwa Maxa Webera, który wyróżniał trzy typy władzy – oparte na autorytecie osobowym władzę tradycyjną i charyzmatyczną oraz wynikającą z autorytetu nieosobowego władzę legalną. Prawowitość władzy tradycyjnej wynika z wiary w nietykalność, świętość tradycji, z szacunku i przywiązania do władających, którzy mają pod sobą poddanych, zarządzanych przez sztab. Władca nie ma pełnej swobody decyzyjnej – ograniczają ją nieformalne zasady np. sprawiedliwości czy moralności. Z kolei władza charyzmatyczna wynika z wiary w nadzwyczajne cechy przywódcy. Jej prawowitość związana jest z wiarą w niezwykłość przywódcy, posiadającego niecodzienne cechy i do którego panowania podchodzi się emocjonalnie. Panującemu podlegają zwolennicy, zaś w sztabie pracują osoby wybrane przez przywódcę ze względu na posiadane cechy. Pod pojęciem charyzmy Weber rozumiał: *Posłuszeństwo okazywane odznaczającemu się charyzmatycznymi znamionami przywódcy jako takiemu za sprawą osobistego zawierzenia objawieniu, temu, że jest on bohaterem czy wzorcem, w granicach obowiązywania wiary w ten jego charyzmat*.[6] Dla Webera charyzma była szczególnym darem dla jednostki – stanowiła źródło jej autorytetu i władzy.

W ujęciu Maxa Webera władza legalna osadzona w systemie biurokratycznym, charakterystycznym dla świata współczesnego. Ma charakter racjonalny i jest oparta na wierze w legalność ustanowionego porządku. Wyklucza emocjonalne podchodzenie. Przywódca sprawujący władzę nad obywatelami dysponuje sztabem, który jestbiurokratyczną instytucją.

Powyższe trzy typy są czystymi modelami przywództwa.[7] Często w sprawowaniu władzy występują typy mieszane, łączące legalny charakter władzy z cechami przywódczymi jednostki, z jej charyzmą. Należy jednak podkreślić, że efektywność przywódcy nie jest warunkowana jedynie jego cechami osobowościowymi, ale i innymi czynnikami, np. sytuacją, w której jednostka się znalazła. Często charyzma ujawnia się w sytuacjach ciężkich, kryzysowych.

---

[5]Sztumski J., *Autorytet i prestiż dowódcy*, „Kwartalnik Bellona" 2014, nr 2, s. 174.
[6]Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*,Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2002, s. 160–161.
[7]Załęski P., *Typy idealne w socjologii religii Maxa Webera: Analiza struktury kategoryzującej pole religijne*, „Kultura i Społeczeństwo" nr 224/2003, s. 45-51.

W demokratycznym państwie władza, jaką posiadają generałowie, jest legalna – żaden dowódca nie jest samozwańczym kierownikiem, ale objął stanowisko w wyniku zastosowania odpowiednich procedur. Jednak w nielicznych przypadkach prócz tej legalności mamy do czynienia z pełnieniem przez dowódcę roli przywódczej, wynikającej z posiadanej przez jednostkę charyzmy. O roli cech przywódczych historycznych generałów wspomina także Andrew Uffindell: *(...) tacy dowódcy jak Napoleon i Blücher byli uwielbiani przez ludzi nawet po najbardziej miażdżących klęskach. Osiągali to wyłącznie dzięki sile osobowości, krzewieniu nadziei, emanowaniu pewnością siebie i szerzeniu wiary w ostateczne zwycięstwo.*[8]Byli przywódcami o wielkiej charyzmie, którzy nie obawiali się podejmowana ryzyka i brania za to odpowiedzialności. Swoją postawą oraz cechami charakteru motywowali żołnierzy do dalszej walki, jednocześnie sami biorąc w niej udział, przez co byli przykładem dla podwładnych. W polskim wojsku takich dowódców określa się jako tych, którzy krzycząc na polu walki „za mną" a nie „naprzód".

Możemy więc wyszczególnić następujące cechy dowodzenia w wojsku:
– formalny charakter (działania dowódcy) i nieformalny (związany z cechami osobowościowymi i umiejętnościami danej osoby, a więc wykraczający poza wymiar piastowanego stanowiska);
– stosunek podrzędny do dowodzenia, jako wartość dodana (funkcją przewodzenia jest zjednywanie sobie podległych osób do realizacji danej misji, celów – ułatwia ono dowodzenie);
– liczba zwolenników będąca miarą przywództwa, które kształtuje się w toku edukacji, praktyki i samokształcenia.

Moim zdaniem należy jednak zaznaczyć, że efektywność dowodzenia przez generałów zależy od: zadania (proste ustrukturyzowane czy złożone nieustrukturyzowane); władzy przywódcy (zakres karania i nagradzania podwładnych); stopnia poparcia podwładnych dla przełożonego. Najbardziej więc efektywne dowodzenie występuje w grupie, w której lider ma duże poparcie, dużą władzę i ustrukturyzowane zadanie do wykonania.[9] I gdy cieszy się wśród podwładnych także prestiżem osobistym, a nie tylko formalnym, związanym z przynależności dowódcy do elity wojskowej. Przekłada się to pozytywnie na jakość i efektywność pełnionych przez niego funkcji dowódczych, na co mają wpływ także: wzór społeczny (*ogólne ujęcie pewnych wspólnych cech, postaw i zachowań, które powinny być przestrzegane w określonych zbiorowościach*),[10] a także wzór osobowy żołnierza, rozumianego w rozprawie jako *dostosowanie danego wzoru społecznego do konkretnego człowieka ze względu na jego płeć, wiek, wykształcenie i inne podstawowe kategorie społeczne*.[11]Żołnierz zawodowy zaczyna odgrywać swą rolę od momentu przydzielenia mu danej funkcji i pozycji w militarnym systemie państwa[12]. Dzięki wzorowi osobowemu można prześledzić, w jakim stopniu dana jednostka realizuje przyjęty wzór zawodowy.

---

[8]Uffindell A., *Wielcy generałowie wojen napoleońskich oraz ich bitwy 1805–1815*,przeł. N. Radomski, Rebis, Poznań 2007, s. 23.
[9]Kanarski L., *Przywództwo w edukacji*, „Zeszyty Naukowe AON", AON, Warszawa 2003, s. 69–70.
[10]Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*,wyd. II, Wyd. UWr., Wrocław 2015, s. 83.
[11]Ibidem, s. 83–84.
[12]Można powiedzieć, że jest to związane z pojęciem *habitusu*, definiowanego jako: *łączny rezultat oddziaływań socjalizacyjnych, jakim podlega w ciągu życia jednostka, rezultat interioryzowania przez*

Wzór osobowy i społeczny najwyższych dowódców wojskowych

Wzór osobowy jest przekazywany w ramach socjalizacji wtórnej, następującej w obszarze systemu wychowawczo-szkoleniowego realizowanego w wojsku. Współcześnie system ten przechodzi proces profesjonalizacji, tak jak i całe wojsko. Profesjonalizacja skutkuje także większą selekcją kandydatów do służby w ramach trzech korpusów osobowych: szeregowych, podoficerów i oficerów. Jak podkreśla Jan Maciejewski, *Wojsko utrzymuje sprawność zadaniową poprzez kompetencje dowódcze korpusu oficerskiego. Stąd też wzór osobowy oficera opiera się głównie na umiejętności dowodzenia pododdziałami i oddziałami wojsk, co jest gwarantem realizacji funkcji zapewniającej bezpieczeństwa zewnętrznego.*[13]Do cech wzoru osobowego oficera, a więc i generała, zaliczamy: cechy menedżerskie (zarządzanie, dowodzenie i przywództwo), cechy zawodowe (wydawanie rozkazów, podejmowanie decyzji i odpowiedzialność za nie, zdyscyplinowanie), cechy ogólnospołeczne (gotowość do poświęceń w obronie ojczyzny, wysoki poziom kultury osobistej).

Na wzór społeczny generała składają się: predyspozycje fizyczne (siła, wytrzymałość, zdrowie), psychospołeczne (zdyscyplinowanie, odwaga, poświęcenie), zakres uprawnień (prawo do użycia broni) oraz obowiązków (dyspozycyjność), rodzaj umiejętności (umiejętność posługiwania się bronią palną i specjalistycznym sprzętem wojskowym), wygląd zewnętrzny (umundurowanie, dystynkcje, schludny wygląd, regulaminowa fryzura i zarost), styl życia, zachowanie, postawa moralna (wynikające z „Kodeksu honorowego żołnierza zawodowego WPz dnia 3 marca 2008 roku") [13]. Ważną kwestią są także systemy wartości poszczególnych generałów, które mają wpływ na ich karierę.

Jak zauważa Zygmunt Bauman, kariera stała się społecznym problemem dopiero w kapitalizmie*: Stosunki społeczne kapitalizmu stworzyły masowe bodźce do górskiej wspinaczki*[14],a więc do pionowej ruchliwości społecznej jednostek ludzkich. By mieć więcej dóbr materialnych, należało stale rozwijać się zawodowo. Awans w pracy bowiem oznaczał także i awans społeczny. Tak jest do dzisiaj. Ta zmiana dokonała się także w siłach zbrojnych. Zygmunt Bauman jednak jednocześnie spostrzega, że w kapitalizmie nastąpiła *dewaluacja kultu, jakim otoczony był przed wojną mundur oficera (...). Stało się tak nie dlatego, że dzisiejszy oficer mniej umie od przedwojennego (...). Stracił swą klasową ekskluzywność, wszedł w sferę praktycznych, życiowych kalkulacji na temat "urządzenia w życiu" syna czy córki.*[15] Zawód żołnierza coraz mniej ma w sobie z powołania, a coraz więcej motywów jego wyboru zawęża się do korzyści materialnych płynących ze służby w wojsku. W ramach zawodu wojskowego wyszczególniamy dwa główne typy:[16] zawodowy (charakteryzują go tzw. miękkie walory– specyficzne kompetencje, służba dla społeczeństwa itp.) i zajęciowy (tzw.

---

nią społecznych norm i wartości, tj. całokształt nabytych przez nią i utrwalonych dyspozycji do postrzegania, oceniania i reagowania na świat zgodnie z ustalonymi w danym środowisku schematami. J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2007, s. 894.

[13]Sztumski J., *Opiniowanie pracowników, Instytut Technologii i Eksploatacji*, Radom 1997, s. 20.

[14] Blau P.M., Duncan O.D., *The American Occupational and Structure, Wiley*, New York 1967

[15] Bauman Z., *Kariera*, Iskry, Warszawa 1960, s. 92.

[16] Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*,wyd. II, Wyd. UWr., Wrocław 2015, s. 16– 17.

twarde walory, jak pensja, bezpieczeństwo socjalne). Oczywiście, nie istnieją także typy mieszane.

Z pełnieniem roli oficera związana jest także kwestia postrzegania przez społeczeństwo członków tego korpusu. O ile ze stereotypem żołnierza związane są przede wszystkim takie cechy jak zdyscyplinowanie, odwaga, patriotyzm, profesjonalizm, odporność psychofizyczna, poczucie humoru, odpowiedzialność, o tyle dla oficera według opinii społecznej charakterystyczne są na pierwszym miejscu umiejętności dowódcze, a na drugim – kwestie moralne – zdyscyplinowanie, honor, patriotyzm, odpowiedzialność. Nie bez znaczenia są również cechy osobowościowe[17].

Osobowość, a więc cechy i predyspozycje psychiczne danej jednostki, ma wpływ nie tylko na wybór zawodu, ale i na przebieg kariery[18]. W inny sposób kierować będzie swoim życiem zawodowym osoba konsekwentna w dążeniu do celu, a w inny ta o "słomianym zapale". Dodatkowo, jak zauważa Adam Sarapata, *Trwałe wykonywanie zawodu kształtuje osobowość pracownika, jego nawyki i sposób zachowania, tworzy rodziny zawodowe, odrębny styl życia, kultury zawodowe, odrębne światy zawodowe, zawodowe wzorce i stereotypy*[19]. Każda grupa społeczna charakteryzuje się swoim wzorem osobowym.

Moi rozmówcy pytani o uwarunkowania determinujące karierę w zdecydowanej większości uznali cechy osobowościowe za czynnik stymulujący karierę. Dodatkowo, badani najczęściej w roli stymulatorów kariery wymieniali charyzmę, chęć ciągłego doskonalenia się, odporność psychiczną, umiejętność egzekwowania poleceń, umiejętność współpracy w zespole, konsekwencję, stanowczość i ambicję.

Rozmówcy podkreślali także znaczenie wytrwałości i wyrobienia sobie stylu dowodzenia, jako kluczowych czynników kariery oficerskiej:

„Osoba z najwyższym IQ, która powinna być członkiem MENSY, nie ukończyła szkoły oficerskiej. Na początku trwało tam kruszenie charakterów, grupa była różnymi sposobami łamana po to, by stanęła przeciw dowódcy. Musiałem wyrobić sobie styl kierowania – sarkastyczny, ale trzeba było wykazać się wiedzą w danej

---

[17]Jarmoszko S., *Oficerowie Wojska Polskiego przełomu wieków. Zarys socjologii empirycznej zawodu oficera*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2001, s. 17.

[18]Ciekawe i bardzo kontrowersyjne hipotezy dotyczące osobowości generałów WP sformułował w sowich dwóch artykułach Kazimierz Doktór. Założył w nich, że osobowość generałów charakteryzuje:
– względnie wysoki wskaźnik wrodzonej inteligencji;
– silna motywacja wejścia do służby wojskowej;
– bardzo wysoki poziom zawodowego i wojskowego wykształcenia;
– jeszcze silna identyfikacja z zawodem i służbą wojskową;
– silny motyw interpersonalnej dominacji;
– wysoki poziom środowiskowego konformizmu;
– wysoka samoocena;
– orientacja na autokratyzm w dowodzeniu;
– utrzymanie dystansu do podwładnych;
– utajone postawy ideologiczne i polityczne;
– wysoka ocena wartości własnej kariery;
– słabnące poczucie wartości wojowania.
Cyt. za: K. Doktór, *Elita generałów*, [w:] J. Maciejewski i in. (red.), *Stratyfikacja w grupach dyspozycyjnych – socjologiczne azymuty badawcze*, Wyd. UWr., Wrocław 2012, s. 17; *idem*, *Zespoloneelity a elita generałów*, [w:] A. Bobko, B. Marek-Zborowska (red.), *Równi, ale różni. Studia nad kryzysem i rozwojem społeczeństwa polskiego*, Wyd. URz, Rzeszów 2012, s. 225.

[19]Sarapata A. (red.), *Socjologia zawodów*, Książka i Wiedza, Warszawa 1965, s. 144-145.

dziedzinie, inaczej podwładni mnie nie będą szanowali. Inni wybierali styl trochę makiawelistyczny" [W32].

To twardy charakter i odwaga w podejmowaniu decyzji, także tych trudnych, decyduje często o awansach:

„Na generała nie wyznacza się kogoś, kto nie ma tego «czegoś» – potocznie mówiąc «jaj». To zdolność do podejmowania decyzji, konsekwencja, upór, wytrwałość" [W33].

Jednocześnie rozmówcy podkreślali, że to nie gwałtowność wobec podwładnych, a sprawiedliwość w ocenie i wzajemny szacunek decydują o postrzeganiu dowódcy jako nie tylko przełożonego, ale jako przywódcy:

„Niektórzy uważają, że krzykiem wymusza się posłuszeństwo. To tzw. młoty wojskowe. A ja uważam, że lepiej, żeby szanowali, niż żeby się bali" [W27].

Cechy przywódcze to przede wszystkim zatem charyzma lidera. Jego zdolności nie mają decydującego wpływu na zachowane podległych mu osób. To współdziałanie podwładnych z przywódcą jest warunkiem skuteczności działania danej organizacji.

Jak podkreśla Janusz Sztumski: *Aby zostać przywódcą, trzeba cieszyć się osobistym autorytetem i prestiżem. Natomiast warunkiem zajmowania stanowiska kierownika lub dowódcy dowolnego szczebla jest uzyskanie nominacji jakiejś władzy zwierzchniej nad strukturą, w której konkretna osoba będzie pełniła funkcje kierownicze lub dowódcze. Tylko taka władza może tej osobie przyznać środki umożliwiające egzekwowanie wydawanych poleceń lub rozkazów*.[20] Przywódca powinien być pełen energii i tą energią zachęcać innych do działania. Dobrze, by był ambitny, miał silną osobowość i posiadał głęboką wiedzę specjalistyczną. Modelowy przywódca powinien więc mieć wiedzę i umiejętności, prezentować odpowiednią postawę (jak patriotyzm, honor, sprawiedliwość itd.)[21] i posiadać odpowiednią prezencję (aparycję, maniery, osobowość, zachowania językowe).[22] Powinien stanowić wzór dla podwładnych, którzy ze względu na jego "przymioty przywódcze", charyzmę, pójdą za nim w ogień, nie bacząc na konsekwencje. Taki dowódca bowiem bardzo łatwo zjednuje sobie sympatię podwładnych. Jak jednak zaznaczali niektórzy z rozmówców, zbytnie spoufalanie się z podwładnymi negatywnie wpływa na pełnienie funkcji dowódczej:

„Ja mam taką teorię, mnie musi lubić co najmniej sześćdziesiąt – sześćdziesiąt pięć procent ludzi. (...) Gubią sukcesy, bo człowiek już myśli, że jest nieomylny, on już wie najlepiej. I wtedy się najszybciej popełnia głupstwa" [W35].

Co ważne, rozmówcy w swoich wypowiedziach akcentowali potrzebę posiadania przez generałów nie tylko zdolności dowódczych, ale i wymóg prezentowania odpowiedniej postawy moralnej. Generałowie podkreślali, że zawód żołnierza jest bowiem zawodem specyficznym:

„Żołnierzom stawia się wyższe wymogi w stosunku do zwykłych pracowników: przestrzeganie prawa, czuciowość, poświęcenie sprawom państwowym" [W2].

---

[20]Sztumski J., *Autorytet i prestiż dowódcy*, „Kwartalnik Bellona" 2014, s. 178.

[21]Horyń W., *Przywództwo jako element profesjonalizmu w kształceniu zawodowym*, WSOWL, Wrocław 2006, s. 86.

[22]Kanarski L., *Przywództwo w edukacji, „Zeszyty Naukowe AON*, AON, Warszawa 2003, s. 93

Dyspozycyjność wojskowa powoduje, że nie przestaje się być żołnierzem po godzinach pracy. Oprócz tego noszony mundur zobowiązuje do szczególnego zachowania, także poza miejscem zatrudnienia, bowiem:

„(...) zasadniczymi i jednocześnie wpływającymi na podjęcie decyzji przez przełożonych o wyznaczenie na stanowisko generała to: (...) predyspozycje do kierowania, dowodzenia ludźmi … bo dobry dowódca, oprócz tego że wydaje rozkazy, to także dba o stworzenie warunków do ich wykonania. Odpowiedzialność za podległych, podporządkowanych ludzi, niezależnie od szczebla dowodzenia i odpowiednia postawa moralna i etyczna (...)" [W29].

Wojskowa struktura określa zadania dla poszczególnych żołnierzy, wyznaczając ich pozycje i funkcje, a także tworząc szczegółowe wzory osobowe trzech korpusów (szeregowych, podoficerów i oficerów), zamykające się w ramach ogólnego wzoru społecznego żołnierza, który jest *ogólnym ujęciem pewnych wspólnych cech, postaw i zachowań, które powinny być przestrzegane w danych zbiorowościach*[23] pod rygorem sankcji. Szczególnym przypadkiem wzoru społecznego jest wzór osobowy[24], czyli *dostosowanie danego wzoru społecznego do konkretnego człowieka ze względu na jego płeć, wiek, wykształcenie i inne podstawowe kategorie społeczne*.[25]Wzór społeczny składa się z tych właściwości, które są niezbędne jednostce do wykonywania czynności, obowiązków wynikających z pełnionej w danej organizacji funkcji.[26] Poniższy schemat pokazuje elementy składowe wzoru osobowego oficera WP.

Oprócz cech osobowościowych (tożsamość psychiczna) we wzorze wyróżniamy komponent tożsamości fizycznej, na którą składa się wygląd zewnętrzny, ubiór, higiena osobista, stan zdrowia. Kwestie te w stosunku do żołnierzy wyznacza *Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych RP z 2014,* szczególnie rozdział nr II "Zasady żołnierskiego zachowania" i nr VII"Ochrona zdrowia". I tak, według punktu 96, żołnierz powinien mieć krótko ostrzyżone włosy i ogoloną twarz, a także krótko przystrzyżone wąsy (jeśli je ma). Krótko przystrzyżona broda może być noszona przez żołnierza tylko ze względu na pisemne wskazania lekarza bądź za zgodą dowódcy jednostki wojskowej. Z kolei kobieta-żołnierz musi mieć włosy krótkie lub krótko upięte. Nie może mieć wyrazistego makijażu ani nosić rzeczy w jaskrawym kolorze.[27]

Żołnierz powinien być sprawny fizycznie i psychicznie. W wojsku nie może służyć chory na cukrzycę czy mający fobie na tle nerwicowym. Żołnierz powinien być także odporny psychicznie i wytrzymały na ból. Dodatkowo zobowiązany jest dbać o swoją sprawność fizyczną, co zostało zapisane w ustawie pragmatycznej w artykule 50a, który stanowi, że obowiązkiem żołnierza jest utrzymywanie fizycznej sprawności niezbędnej do wykonywania zadań służbowych. Z tego powodu musi uczestniczyć w zajęciach z wychowania fizycznego, a raz w roku w egzaminie ze sprawności fizycznej (wykonanie ćwiczeń zróżnicowanych ze

[23]Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*,wyd. II, Wyd. UWr., Wrocław 2015, s. 99, 121.

[24]Kiciński K., *Wzór osobowy*, [w:] Mariański J. (red.), *Leksykon socjologii moralności. Podstawy – teorie – badania – perspektywy*, Nomos, Kraków 2015, s. 944–948.

[25]Maciejewski J.: Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna,wyd. II, Wyd. UWr., Wrocław 2015, s. 121.

[26]Ibidem,s. 91-97.

[27]Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych RP z 2014 r., s. 20, [z:] *http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/-dziennik/pozycje/trescaktow/pdf/2013/12/Poz._398_dec__Nr_445.pdf*

względu na płeć żołnierza, grupy wiekowe, jednostki wojskowe, zajmowane stanowiska służbowe oraz posiadaną przez żołnierza kategorię zdolności fizycznej i psychicznej). Sprawdzian kończy się wystawieniem oceny w skali od niedostatecznej (ocena 2) do bardzo dobrej.

W obszarze kulturowym wzór osobowy wskazuje na specyfikę zawodu żołnierza i np. potrzebę ciągłego doskonalenia się. Obszar moralny z kolei obliguje żołnierza do zachowania zgodnego z *Kodeksem honorowym żołnierza zawodowego Wojska Polskiego* z 2008 r., w którym czytamy między innymi, że żołnierza: *cechuje szczerość i szacunek dla innych. [Żołnierz] Stawia zawsze dobro służby ponad ambicje osobiste. Dba o wizerunek wojska i etos służby, z którymi się utożsamia. Nie dopuszcza się czynów, narażających na uszczerbek jego honoru i dobre imię wojska. (...). Żołnierz zawodowy w służbie jest gotów do spełniania obowiązków wobec Ojczyzny nawet za cenę własnego życia. (...) Kształtuje pozytywne cechy charakteru i podnosi kwalifikacje zawodowe. (...) Jako przełożonego w każdej sytuacji obowiązuje go kultura dowodzenia. (...) W relacjach z podwładnymi i współpracownikami wyraża szacunek dla drugiego człowieka i jego godności osobistej, kieruje się poczuciem sprawiedliwości oraz dąży do umacniania więzi koleżeńskich (...) Żołnierz zawodowy poza służbą w środowisku społecznym prezentuje najwyższe wartości moralne i obyczajowe. Jest wzorem kultury osobistej i dobrego wychowania. (...)*.[28] Etos obrońcy ojczyzny i takie wartości jak ojczyzna czy honor mimo zmian społecznych nadal przypisywane są współczesnym oficerom.

Dodatkowo we wzorze osobowym oficerów do szczególnie pożądanych cech zaliczamy: cechy menedżerskie w zakresie dowodzenia i kierowania ludźmi; instrumentalne cechy zawodowe, takie jak wydawanie rozkazów i podejmowanie decyzji, odpowiedzialność oraz stanowczość; cechy ogólnospołeczne, w tym empatia i kultura osobista.[29] Ważne są więc nie tylko komponenty związane z cechami dowódczymi czy osobowościowymi. Wzór osobowy narzuca generałom odpowiednie zachowanie, zrozumienie sytuacji swoich podwładnych a także kładzie nacisk na moralność w każdym aspekcie postępowania.

Oficerowie zobowiązani są także przestrzegać nałożonych na nich ograniczeń, zapisanych w ustawie pragmatycznej. Żołnierz zawodowy nie może podjąć pracy zarobkowej ani prowadzić działalności gospodarczej, przy czym za pracę zarobkową ustawodawca uznaje pracę świadczoną osobiście w ramach stosunku pracy lub na podstawie innego tytułu, jeżeli praca jest wykonywana przez okres dłuższy niż jeden miesiąc (art. 56), chyba że dowódca jednostki wojskowej wyda żołnierzowi pozwolenie na wykonywanie pracy zarobkowej lub prowadzenie działalności gospodarczej. Może to zrobić, jeśli wpływa to na wykonywanie przez żołnierza zadań służbowych, nie godzi w wojskowy prestiż i ma wpływ na podwyższenie kwalifikacji żołnierza. Dodatkowo działalność gospodarcza lub świadczona praca nie może być związana z wyrobami, o których mówią przepisy dotyczące klasyfikacji wyrobów obronnych, jak również dostaw i usług realizowanych na zamówienie wojska.

---

[28]Kodeks honorowy żołnierza zawodowego WP, [w:] *http://mon.gov.pl/dokumenty/dzial/dokumenty/-kodeks-honorowy-zonierza-zawodowego-wp-103259/*

[29] Maciejewski J.: Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna,wyd. II, Wyd. UWr., Wrocław 2015, s. 121.

Żołnierz zawodowy nie może być także członkiem organów przedsiębiorstw, spółek, fundacji (art. 57. 1), partii politycznych, ruchów i organizacji o celach politycznych, a także nie wolno mu brać udziału w zgromadzeniach o charakterze politycznym, ani prowadzić działalności tego typu (art. 106. 1). Może jednak kandydować do Sejmu, Senatu, Parlamentu Europejskiego, jak również na kierownicze stanowiska państwowe czy do organizacji samorządowych – jest mu wtedy udzielany bezpłatny urlop (art. 109). Żołnierzy dotyczy również zakaz tworzenia i zrzeszania się w związkach zawodowych (art. 108. 1).

Według artykułu 110 Ustawy z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych w kwestiach wyznaniowych nie zostały przez ustawodawcę nałożone na żołnierzy zawodowych żadne ograniczenia.

Do kwestii etycznych związanych ze wzorem osobowym żołnierza odnosili się niektórzy rozmówcy w następujących słowach:

„Osiągnięcie stopnia generała to wielka satysfakcja. Ale to co wypada pułkownikowi, to nie wypada generałowi. Trzeba dbać o sprawę honoru, o wydźwięk zewnętrzny stanowiska. Obecnie (…) to stanowisko jest deprecjonowane. Degradacja generała z Sił Powietrznych do szeregowego. Nie powinno tak być, to świadczy, że niedorośli do tego stopnia, nie odpowiadają moralnie do noszenia wężyków i lampasów. Stopień generała zobowiązuje. Ale gdy dosyć swobodnie podchodzi się do etyki, to ten stopień przeszkadza wielu oficerom!" [W12].

Rozmówca wspominając o zdegradowanym generale, odnosił się do głośnej sprawy Adama Ś., który był podejrzany o molestowanie podległych mu trzech kobiet, za co został skazany na dwa lata pozbawienia wolności w zawieszeniu, grzywnę oraz degradację do stopnia szeregowego.[30] Sąd Najwyższy uchylił wyrok degradacji, utrzymując jednak karę 2 lat pozbawienia wolności, z warunkowym zawieszeniem na 3 lata; grzywnę w wysokości 100 stawek po 100 zł każda, a także obciążył go kosztami sądowymi za postępowanie odwoławcze na kwotę 1300 zł.

Zakończenie

Wyniki badań pozwalają wysnuć wniosek o wpływie wzoru społecznego i osobowego na pełnienie przez generałów Wojska Polskiego funkcji dowódczej. Na wzór społeczny oficera/generała składają się: cechy menedżerskie (dowodzenie, zarządzanie, przywództwo), instrumentalne cechy zawodowe (zdyscyplinowanie, wydawanie rozkazów i podejmowanie decyzji, stanowczość, odpowiedzialność) oraz ogólnospołeczne (gotowość do poświęceń, empatia, wysoka kultura osobista). Ze wzoru społecznego oficera wynika wzór osobowy, który odnosi się do czterech obszarów: tożsamości fizycznej, psychicznej, obszaru kulturowego i moralnego. Należy jednak podkreślić, że w praktyce w wielu obszarach występują odstępstwa od założeń zawartych w tych wzorach.

[30] Kasjaniuk S., Sąd zdegradował generała, [w:] *http://lotniczapolska.pl/Sad-zdegradowal-generala,16922; "Opluł ideały WP",* [w:] *http://www.slupca.pl/gorna-belka/aktualnosci/sad-laskawy-dla-generala/?cat=48*

Streszczenie

Artykuł zawiera wybrane wyniki badań doktorskich dotyczących stworzenia portretu socjologicznego generalicji Wojska Polskiego. Celem artykułu było ukazanie, jakie komponenty wzoru społecznego i osobowego oficera dało się zaobserwować wśród polskiej generalicji. W badaniach zastosowano metody jakościowe. Posługiwano się niestandaryzowanym wywiadem swobodnym oraz analizą dokumentów pierwotnych i wtórnych. Wywiady przeprowadzono z 35 rozmówcami ze zbiorowości 165 generałów. W artykule przedstawiono wyniki badań dotyczące komponentu kulturowego, moralnego oraz tożsamości psychicznej i fizycznej. Wskazano także, jakie w praktyce występują odstępstwa od wzoru społecznego.

Słowa kluczowe: stratyfikacja, dowodzenie, Wojsko Polskie, generalicja

Summary

This article contains selected results of doctoral theses about creating a portrait of the sociological general of the Polish Army. The aim of the article was to show what components of the model of the social officer were observed in the Polish general. In the research were used qualitative methods – free interview and analysis of documents. Interviews were conducted with 35 interlocutors from 165 generals. The article presents the results of research on the cultural, moral and psychological and physical component. It has also been pointed out that in practice there are exceptionfrom the social pattern.

Key words: stratification, command, Polish Army, generals

Bibliografia:

Bauman Z., *Kariera*, Iskry, Warszawa 1960

Blau P.M., Duncan O.D., *The American Occupational and Structure, Wiley*, New York 1967

Horyń W., *Przywództwo jako element profesjonalizmu w kształceniu zawodowym*, WSOWL, Wrocław 2006

Jarmoszko S., *Oficerowie Wojska Polskiego przełomu wieków. Zarys socjologii empirycznej zawodu oficera*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2001

Kanarski L., *Przywództwo w edukacji, „Zeszyty Naukowe AON",* AON, Warszawa 2003

Kasjaniuk S., *Sąd zdegradował generała*, [w:] *http://lotniczapolska.pl/Sad-zdegradowal-generala,16922*; *"Opluł ideały WP"*, [w:] *http://www.slupca.pl/-gorna-belka/aktualnosci/sad-laskawy-dla-generala/?cat=48*

Kiciński K., *Wzór osobowy*, [w:] Mariański J. (red.): *Leksykon socjologii moralności. Podstawy –teorie –badania – perspektywy*, Nomos, Kraków 2015

Kodeks honorowy żołnierza zawodowego WP, [z:] *http://mon.gov.pl/-dokumenty/dzial/dokumenty/kodeks-honorowy-zonierza-zawodowego-wp-103259/*

Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna, wyd. II, Wyd. UWr*., Wrocław 2015

Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych RP z 2014 r., s. 20, [w:] *http://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/trescaktow/pdf/2013/12/Poz._398_dec__Nr_445.pdf*

Sarapata A. (red.), *Socjologia zawodów*, Książka i Wiedza, Warszawa 1965

Sztumski J.*, Autorytet i prestiż dowódcy*, „Kwartalnik Bellona” 2014
Sztumski J., *Opiniowanie pracowników, Instytut Technologii i Eksploatacji*, Radom 1997
Sztumski J., *Wpływ dystansu społecznego na relacje przełożony – podwładny*, „Kwartalnik Bellona” 2016,nr 1
Tumin M.M., *Social Stratification. The Forms and Functions of Inequality,* Prentice-Hall 1970
Uffindell A., *Wielcy generałowie wojen napoleońskich oraz ich bitwy 1805–1815*,przeł. N. Radomski, Rebis, Poznań 2007
Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*,Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2002
Wiatr J.J., *Socjologia wojska,* Wyd. MON, Warszawa 1964
Załęski P., *Typy idealne w socjologii religii Maxa Webera: Analiza struktury kategoryzującej pole religijne*, „Kultura i Społeczeństwo” nr 224/2003

Karolina WENDT
Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni
Wydział Dowodzenia i Operacji Morskich
Instytut Operacji Morskich

OSIĄGANIE KORZYŚCI INDYWIDUALNYCH CZŁOWIEKA W KONTEKŚCIE GOSPODARCZYCH FUNKCJI PAŃSTWA

Wstęp

Państwo to pojęcie, które, z uwagi na jego wieloaspektowość jest trudne do zdefiniowania. Najczęściej określane jest jako wieloelementarna, wielo-poziomowa, zróżnicowana wewnętrznie struktura administracyjna społeczeństwa, które zamieszkuje określony granicami obszar oraz posiada trójpodział władzy – ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Kolejna definicja mówi, że państwo jest organizacją współczesnych społeczeństw, które łączy wspólna historia, wyróżniające się bardzo dobrą organizacją. Celem i istotą funkcjonowania państwa jest dobro człowieka, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym. ZdaniemJózefa Krukowskiego*: „Punktem wyjścia w kształtowaniu państwa jest człowiek jako istota społeczna, który dąży do zaspokajania potrzeb materialnych i duchowych łączy się z innymi ludźmi, tworząc grupy społeczne zarówno niesformalizowane (rodzina, plemię, naród), jak i sformalizowane (partie polityczne, państwa, organizacje międzynarodowe)".*[1]

Definicja funkcji państwa bywa wiązana z celami i zadaniami, jest to więc pojęcie wieloznaczne. Jerzy Kuciński tłumaczy funkcje państwa w taki oto sposób: *„najczęściej funkcje państwa rozumie się jako działalność państwa realizowaną w podstawowych, głównych czy zasadniczych sferach życia społecznego (główne kierunki działania państwa)".*[2] Piotr Winczorek natomiast definiuje je: *„jako konsekwencja (rezultat, skutek) na oddziaływaniu (wyzwania) pochodzące z otoczenia, istotne dla tego otoczenia i dla samego państwa".*[3]
Państwo/rząd, aby osiągnąć założone cele pełni określone funkcje.

Sformułowanie *„funkcje państwa"* przez wzgląd na swoją niejednoznaczność, może być postrzegane jako:

- opisowe, przedstawiające działalność państwa,
- determinujące kluczowe kierunki dziedzin rozwoju państwa i jego agend,
- używane do zdefiniowania perspektywicznych celów państwowych,
- wyznaczające metody i środki wykorzystywane do realizacji celów państwa.[4]

---

[1] J. Krukowski, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2004, s. 14.
[2] J. Kuciński, *Podstawy wiedzy o państwie*, C.H. Beck, Warszawa 2003, s. 49-51.
[3] P. Winczorek, *Wstęp do nauki o państwie*, Liber, Warszawa 1996, s. 103-105.
[4] D. Miłaszewicz, *Wielkość i struktura budżetu państwa wyrazem roli państwa we współ-czesnej gospodarce*, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania nr 14, Szczecin 2009, s. 30-31.

Klasyfikacje funkcji państwa

Istnieje kilka klasyfikacji funkcji państwa, pierwszym kryterium są **kierunki działalności państwa** w odniesieniu do innych systemów społecznych, które dzieli funkcje na:

- **adaptacyjną** – która jest połączona z systemem, którego celem jest dostosowanie kierunków aktywności państwa, jego organów oraz struktur do zmieniającej się sytuacji,
- **regulacyjną** – której celem jest opracowanie określonych reguł postępowania państwa. Priorytetem jest zachowanie porządku, ładu wewnętrznego w państwie, które jest postrzegane jako organizacja. Interesowanie się i pilnowanie wewnętrznej struktury skutkuje wyższym poziomem integralności,
- **innowacyjną** – bazuje na procesie zmian, które są wdrażane do instytucji państwa. Wyznaczenie kierunku tych przemian, czy też zainaugurowanie ich jest tu kwestią fundamentalną.[5]

Ze względu na **kryterium społeczne** dzielimy funkcje na:

- **ogólnonarodowe** – np. obrona granic,
- **klasowe** – obejmuje wąskie grono odbiorów, np. ochrona pracowników wykonujących pracę w szczególnie niebezpiecznych warunkach – górnicy.

Z uwagi na **kryterium czasowe** możemy wyróżnić funkcje:

- **trwałe** – te, których powinna być zapewniona ciągłość,
- **czasowe** – doraźna pomoc państwa w sytuacjach kryzysowych, np. zwalczanie skutków powodzi, huraganów.

Istnieje także podział funkcji państwa, który wskazuje na ich implikacje czasowe i historyczną znaczenie państwa w gospodarce, dzieli on funkcje na:

- **tradycyjne** – zgodnie, z którą państwo powinno zapewnić:
  - ochronę praw własności,
  - bezpieczeństwo społeczeństwa i sprawiedliwy wymiar kar za popełnienie przestępstwa/wykroczenia,
  - obronę narodową,
  - powszechny system edukacji,
  - wprowadzenie stabilnego systemu pieniężnego,
- **współczesne** – które tworzą zwiększenie odpowiedzialności państwa za regulacje gospodarki, zapewnienie stabilności dochodów, opieki zdrowotnej oraz nadzór nad gospodarowaniem i użytkowaniem środowiska naturalnego.[6]

Zwyczajowo ze względu na **kryterium terytorialne (zasięgu)** funkcje państwa dzieli się na:

- **wewnętrzne,**
- **zewnętrzne.**

Funkcje zewnętrzne to:

- **prowadzenie polityki międzynarodowej–** polega na zagwarantowaniu bezpieczeństwa interesom danego państwa przez nawiązywanie i utrzymywanie na wysokim poziomie stosunków dyplomatycznych,

[5]K. Sidorkiewicz, *Współczesne ujęcie funkcji państwa*, Studia Elbląskie 11, Elbląg 2010, s. 221.
[6]D. Miłaszewicz, op. cit., s. 31-32.

handlowych, gospodarczych z podmiotami występującymi na areniemiędzynarodowej – państwami, organizacjami międzynarodowymi.

- **obrona granic** – działalność na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa zewnętrznego i poczucia bezpieczeństwa obywatela, realizowana poprzez posiadanie i rozwój wojska oraz działalność w organizacjach i sojuszach międzynarodowych np. UE, ONZ, NATO.[7]

Funkcje wewnętrzne, mają na celu osiągnięcie i zapewnienie ładu społecznego w ramach państwa, dzielimy je na:

- **prawodawczą** – organy państwowe będące przedstawicielami państwa tworzą prawo, które formułuje normy i standardy mające zastosowanie na terytorium podległym jego jurysdykcji,
- **porządkową** – państwo jest zobligowane do prowadzenia działań, dzięki którym docelowo zostanie zapewnione bezpieczeństwo i porządek publiczny na terytorium danego państwa oraz zapobiegania procesom anarchizacji i wszelakim formom niepożądanych społecznie zachowań. Państwo zobligowane jest zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa życia, zdrowia oraz nietykalności.
- **administracyjną** – państwo kieruje i administruje swoim terytorium oraz ludnością na nim zamieszkującą przy użyciu rozbudowanego, usystematyzowanego i spójnego aparatu administracyjnego,
- **socjalną** – państwo jest zobligowane do: zapewnienia swoim obywatelom minimum egzystencji, za pomocą powszechnie dostępnej ochrony zdrowia, systemu ubezpieczeń społecznych, pomocy społecznej, zagwarantowania adekwatnych, zgodnych z przepisami prawa warunków pracy i płacy, likwidowania poziomu bezrobocia, sprawowania nadzoru nad ochroną środowiska. Państwo powinno zagwarantować możliwie równorzędne szanse na uzyskanie dostęp do podstawowych dóbr materialnych wszystkim obywatelom,
- **kulturalno-oświatową** – państwo zobligowane jest do zapewnienia dostępu do powszechnego, bezpłatnego systemu oświaty i instytucji kulturalnych, których zadaniem jest propagowanie rozwoju intelektualnego obywateli. Ponadto państwo powinno aktywnie zachęcać do czerpania korzyści z dóbr kultury, propagować osiągnięcia naukowe i kulturę narodową na arenie międzynarodowej,
- **gospodarczą (gospodarczo-organizatorską)** – państwo planuje, formułuje i kieruje gospodarką. W odniesieniu do gospodarki powszechnie wyodrębnia się dwa stanowiska, jakie państwo może obrać. Po pierwsze może przybrać formę pasywną, skupić się tylko i wyłącznie na tworzeniu ram prawnych i zapewnieniu warunków koniecznych do prawidłowego funkcjonowania gospodarki lub formę aktywną brać czynny udział w rozwoju gospodarki państwa z jednej strony jako uczestnik „gry rynkowej", a z drugiej strony jako moderator tworzący i systematycznie weryfikujący zasadność i sens przyjętych założeń.[8]

[7]D. Dudek, Z. Husak, G. Kowalski, W. Lis*, Konstytucyjny system organów prawa*, C.H Beck, Warszawa 2013, s. 9.
[8]Ibidem, s. 8-9.

Tabela nr 1: Klasyfikacja funkcji.

Kryterium	podział
kierunki działalności państwa	• adaptacyjna, • regulacyjna, • innowacyjna,
społeczne	• ogólnonarodowe, • klasowe,
czasu	• trwałe, • czasowe,
implikacji czasu i historyczne znaczenie państwa	• tradycyjne, • współczesne,
terytorialne (zasięgu)	• wewnętrzne, • zewnętrzne.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: D. Dudek, Z. Husak, G. Kowalski, W. Lis, *Konstytucyjny system organów prawa*, C.H Beck, Warszawa 2013, D. Miłaszewicz, *Wielkość i struktura budżetu państwa wyrazem roli państwa we współczesnej gospodarce*, Studia i pracy Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania nr 14, Szczecin 2009, K. Sidorkiewicz, *Współczesne ujęcie funkcji państwa*, Studia Elbląskie 11, Elbląg 2010.

Funkcje gospodarcze państwa

Gospodarcze funkcje państwa dzielimy na: alokacyjną, stabilizacyjną i redystrybucyjną.

Funkcja alokacyjna – celem polityki gospodarczej jest kształtowanie wymiaru i struktury alokacji środków produkcyjnych pomiędzy różne rodzaje usług w taki sposób, aby zapewnić społeczeństwu dobra publiczne konieczne i dobra publiczne pożądane w niezbędnej ilości oraz koniecznej jakości, a także spełniać wymóg efektywności ekonomicznej przez zwiększenie wartości produkcji do maksimum przy danych zasobach.[9]

Świadczenia publiczne nie są realizowane wyłącznie przez sektor publiczny, sektor prywatny również bierze czynny udział w ich realizacji świadczeń.

W skład świadczeń publicznych koniecznych wchodzą te, które z uwagi na specyficzny charakter potrzeb społeczeństwa są realizowane nie jednostkowo, indywidualnie dla każdego obywatela, ale dla całej społeczności, zazwyczaj bezpłatnie (np. administracja). Sektor prywatny nie może odpowiadać za realizację tego typu świadczeń, leży to tylko i wyłącznie w gestii sektora publicznego.

Rodzaj świadczeń publicznych pożądanych dotyczy świadczeń, których charakter jest indywidualny (np. ochrona zdrowia, edukacja). W związku z tym mogą one (często są) być realizowane przez sektor prywatny, czego konsekwencją jest odpłatność za usługi. Zaspokojenie potrzeb wynikających ze świadczeń publicznych pożądanych jest wartościowe dla obywateli, dlatego też

[9]D.K. Rosati, *Polityka gospodarcza Wybrane zagadnienia*, SGH, Warszawa 2017, s. 61.

istnieje w niektórych przypadkach przymus korzystanie ze świadczeń publicznie pożądanych (np. edukacja podstawowa). Z uwagi na fakt zróżnicowanej sytuacji materialnej społeczeństwa istnieje zapotrzebowanie na realizacje tych świadczeń zarównoprzez sektor prywatny jak i publiczny.[10]

Funkcja stabilizacyjna – celem polityki gospodarczej jest prowadzenie działań mających na celu stabilizację gospodarki, osłabienie występowania powtarzalnych fluktuacji produkcji i zatrudnienia, a także zmniejszanie efektów jednorazowych szoków popytowych lub podażowych. Funkcja ta zmniejsza wahania danych zasobów. Chodzi przede wszystkim o przeciwdziałanie cyklicznej fluktuacji koniunkturalnej, racjonalne gospodarowanie potencjałem wytwórczym oraz o zapewnienie stabilności cen.[11]

Funkcja redystrybucyjna – jej zadaniem jest bezpośrednie oddziaływanie na ilość uzyskanego dochodu przez społeczeństwo poprzez regulacje prawne – podatki (redukcja) i transfery (zwiększenie), jej celem jest sprawiedliwość społeczna.[12] Pośredni wpływ na wysokość dochodów mają bezpłatne lub częściowo odpłatne potrzeby społeczeństwa realizowane w ramach świadczeń publicznych pożądanych oraz opodatkowanie dóbr i usług luksusowych.

Podstawowymi narzędziami funkcji redystrybucyjnej są progresywny podatek dochodowy, zwolnienia od podatku (w przypadku niskich dochodów) oraz ulgi podatkowe w postaci umorzeń w szczególnie trudnej sytuacji materialnej lub życiowej obywatela. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż przesadna progresja podatkowa może mieć negatywny wpływ na motywację przedsiębiorców, tym samym spowalniać ich aktywność gospodarczą, a co za tym idzie zredukować wpływy budżetowe.

Transfery są formą świadczeń, do których obywatel nabywa uprawnienia w związku z różnymi sytuacjami życiowymi, dzielimy je na: transfery zastępujące dochód i transfery uzupełniające dochody.

Uprawnienia do nabycia transferów zastępujących dochody nabywa się w chwili utraty dochodu, który stanowił źródło utrzymania gospodarstwa domowego (np. renty, emerytury, zasiłki dla bezrobotnych). Z uwagi na fakt, iż wysokość przyznanych transferów zastępujących dochody jest uwarunkowania wysokością wcześniejszych dochodów, ich wpływ na zmniejszenie dysproporcji dochodowych społeczeństwa jest znikoma.

Transfery uzupełniające dochód są przyznawane tej części społeczeństwa, która z uwagi na sytuację materialną lub zdrowotną członków rodziny wymaga wsparcia państwa (np. zasiłki rodzinne, zasiłki opiekuńcze). Ten typ transferów ma realny wpływ na niwelowanie dysproporcji dochodowych wśród społeczeństwa.

Cele polityki gospodarczej

Cele gospodarcze są określane jako właściwe i zamierzone stany gospodarki, których klasyfikacja uzależniona jest od różnych kryteriów.[13] W polityce gospodarczej formułuje się różne cele, pośród których najczęściej wyszczególnia się osiągnięcie pełnego zatrudnienia, stabilne ceny, sprawiedliwy podział

[10]H. Ćwikliński, *Polityka gospodarcza*, Wydawnictwo UG, Gdańsk, 2001, s. 112-113.
[11]D. K. Rosati, op. cit., s. 61.
[12]Ibidem.
[13]R. Kisiela, R. Marks-Bielska, *Polityka gospodarcza*, UWM, Olsztyn 2013, s. 19.

dochodów, stabilny wzrost gospodarczy, równowaga budżetowa, konkurencyjność.[14]

Cele polityki gospodarczej dzielimy na:

- **cele generalne** – czyli suwerenność, gwarancja sprawiedliwości, ochrony praw człowieka oraz rozwój społeczno-ekonomiczny,
- **cele ustrojowo-systemowe i polityczne** – które dotyczą tworzenia stosunków społeczno-ekonomicznych w państwie i są zależne w znacznym stopniu od uwarunkowań ustrojowych państwa oraz koncepcji partii politycznych aktualnie sprawujących władzę,
- **cele społeczne** – dotyczące kwestii dysponowania dochodem narodowym (zasiłki, świadczenia socjalne) oraz obszaru świadczeń pozamaterialnych – osiągnięcie pełnego zatrudnienia, powszechny dostępu do kultury i oświaty, opieki zdrowotnej,
- **cele ekologiczne** – dotyczą głównie ochrony środowiska naturalnego. Osiągane są poprzez przestrzeganie przez społeczeństwo przepisów prawnych, planów zagospodarowania przestrzennego, które regulują warunki prowadzenia działalności gospodarczej, precyzyjniej: jej rodzajów, położenia, wykorzystywanej technologii oraz nakazują ochronę zasobów wodnych, powietrza i gleby przed zanieczyszczeniami oraz remediację i rekultywację środowiska na terenach zniszczonych lub na których miało miejsce zdarzenie środowiskowe,
- **cele obronno-militarne** realizowane są przez kształtowanie struktury gospodarki, przede wszystkim struktury przemysłu, który jest potrzebny do produkowania podstawowych i pomocniczych materiałów wykorzystywanych do wytwarzania sprzętu wojskowego,
- **cele ekonomiczne** państwa są związane za zwyczaj ze zwiększeniem dorobku kraju i osiąganiem jak największego stopnia rozwoju dobrobytu społecznego poprzez zapewnienie wewnętrznej i zewnętrznej równowagi gospodarczej. Priorytetem jest utrzymanie tempa rozwoju gospodarczego oraz zapewnienie równowagi zewnętrznej i wewnętrznej.[15]

Tabela nr 2: Cele polityki gospodarczej

	generalne	• gwarancja suwerenności, • sprawiedliwość, • postęp społeczno-ekonomiczny, • ochrona praw człowieka,
	ustrojowo-systemowe i polityczne	• ochrona ustroju społeczno-gospodarczego, • gwarancja bezpieczeństwa,

[14]Ibidem, s. 62.
[15]A. Kosztowniak, M. Sobol (red.), *Współczesna polityka gospodarcza*, CeDeWu, Warszawa 2016, s. 29-30.

Cele	**społeczne**	• sprawiedliwy podział dochodów • osiągnięcie pełnego zatrudnienia, • zapobieganie wykluczeniu i reintegracja osób wykluczonych, • ochrona zdrowia, • zapewnienie zabezpieczenia na wypadek innych ryzyk socjalnych.
	ekologiczne	• ochrona środowiska naturalnego • rekultywacja terenów zniszczonych,
	obronno-militarne	• zwiększenie potencjału militarnego • utrzymanie rezerw kadrowych i środków
	ekonomiczne	• wzrost gospodarczy, • wzrost przedsiębiorczości, • skuteczne i racjonalne wykorzystanie zasobów, • równowaga gospodarcza • dobrobyt, • transformacja gospodarki - dostosowanie się do współczesnych potrzeb, • równowaga wewnętrzna i zewnętrzna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie T. Władyka (red.) *Polityka gospodarcza podręcznik dla studentów nieekonomicznych,* Wolters Kluwers Polska, Warszawa 2007 oraz B. Winiarski, *Cele i dziedziny polityki gospodarczej*, [w:] B. Winiarski (red.) *Polityka gospodarcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Człowiek jako jednostka czerpie korzyści z realizacji przez państwo ich gospodarczych funkcji często nie zdając sobie z tego sprawy. Dlaczego? Bo wychodzimy z założenia, że tak musi być, bo nie pamiętamy czasów kiedy było inaczej. Przykładem tego są realizowane przez państwo cele takie jak: ochrona prawa człowieka, ochrona zdrowia, powszechna edukacja. Zapewnienie ich obywatelom jest niewątpliwie ich korzyścią indywidualną, ale to od nich samych zależy w jakim stopniu będą potrafić te szanse wykorzystać, czy będą regularnie zgłaszać się na badania, które im przysługują, czy ukończą szkołę podstawową czy studia drugiego stopnia, czy zgłoszą się do urzędy pracy i wyrażą chęć przekwalifikowania zawodowego czy też nie.

Korzyści indywidualne, które są przez społeczeństwo zauważane, które ich zdaniem realnie mają wpływ na życie to oczywiście korzyści ekonomiczne. W ich skład możemy wliczyć: ulgi podatkowe, zwolnienia od podatku, transfery zastępujące dochody (renty, emerytury, zasiłki dla bezrobotnych) oraz transfery

uzupełniające dochód (zasiłki rodzinne, zasiłki opiekuńcze, 500+). Istotne z punktu widzenia przedsiębiorców, ale nie tylko są również programy unijne, które pozwalają na rozwój kompetencji, założenie firm poprzez dodatkowy, często niemały zastrzyk gotówki. Jednak państwo mimo rozwoju funkcji gospodarczych państwa i coraz lepszej realizacji celów nigdy nie zaspokoi pragnień swoich obywateli.

Pojęcie *homo economicus* dotyczy świadomej, zdroworozsądkowej jednostki, która mając na uwadze kwestie ekonomiczne realizuje założone sobie cele, których głównym celem jest osiągnięcie możliwie jak największego poziomu zaspokojenia swoich korzyści indywidualnych.[16]

Zwiększenie ilości potrzeb doprowadziło do wytworzenia się uczucia pragnienia. Nawet ludzie żyjący w dostatku, którzy mogło by się wydawać, że osiągnęli już wszystko ciągle odczuwają pragnienie tego czego do tej pory nie mieli lub nie osiągnęli. Stan ciągłej chęci pragnienia czegoś jest czymś naturalnym, jest częścią naszej cywilizacji, niezależnie od statusu społecznego jaki posiadamy.[17]

Ze względu na ciągłą chęć osiągania satysfakcji, którą daje nam zaspokojenie kolejnego pragnienia zagubiliśmy przyjemność, którą czerpaliśmy z pracy. Jesteśmy społeczeństwem, które mimo bogactwa jakie nas otacza, nie jest w stanie osiągnąć poziomu maksimum satysfakcji. W momencie kiedy zbliżamy się do końca realizacji wyznaczonego sobie przez nas celu automatycznie wyznaczamy sobie nowy, kolejny, którego osiąganie będzie napędzało machinę potrzeb.[18]

Streszczenie

W artykule opisano klasyfikacje: funkcji państwa uwzględniając przy tym kryteria: czasu, społeczne, terytorialne (zasięgu), implikacji czasu i historyczne znaczenie państwa, kierunki działalności państwa oraz celów polityki gospodarczej z podziałem na cele generalne, ustrojowo-systemowe i polityczne, społeczne, ekologiczne, obronno-militarne i ekonomiczne. Dodatkowo autorka poruszyła kwestie osiągania korzyści indywidualnych człowieka w kontekście gospodarczych funkcji państwa.

Słowa klucze: funkcje państwa, funkcje gospodarcze państwa, cele polityki gospodarczej

Summary

The article describes the classifications of state functions including the criteria of: time, social, territorial (range), time implications and historical importance of the state, directions of state activity and economic policy objectives with division of general, systemic and political, social and environmental, defense-military and economic. In addition, the author touched upon the issues of achieving individual benefits in the context of the economic functions of the state.

Key words: state functions, economic functions of the state, economic policy objectives

[16]T. Sedlacek *Ekonomia dobra i zła*, Studio Emka, Warszawa 2012, s. 25-27.
[17]Ibidem, s. 228-230.
[18]Ibidem, s. 240.

Bibliografia

Ćwikliński H., *Polityka gospodarcza*, Wydawnictwo UG, Gdańsk, 2001.
Dudek D., Husak Z., Kowalski G., Lis W., *Konstytucyjny system organów prawa*, C.H Beck, Warszawa 2013.
Kisiela R., Marks-Bielska R., *Polityka gospodarcza*, UWM, Olsztyn 2013.
Kosztowniak A., Sobol M. (red.), *Współczesna polityka gospodarcza*, CeDeWu, Warszawa 2016.
Krukowski J., *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2004.
Kuciński J., *Podstawy wiedzy o państwie*, C.H. Beck, Warszawa 2003.
Miłaszewicz D., *Wielkość i struktura budżetu państwa wyrazem roli państwa we współczesnej gospodarce*, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania nr 14, Szczecin 2009.
Rosati D. K., *Polityka gospodarcza Wybrane zagadnienia*, SGH, Warszawa 2017.
Sedlacek T., *Ekonomia dobra i zła*, Studio Emka, Warszawa 2012.
Sidorkiewicz K., *Współczesne ujęcie funkcji państwa*, Studia Elbląskie 11, Elbląg 2010.
Winczorek P., *Wstęp do nauki o państwie*, Liber, Warszawa 1996.
Winiarski B., *Cele i dziedziny polityki gospodarczej*, [w:] B. Winiarski (red.) *Polityka gospodarcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
Władyka T. (red.) *Polityka gospodarcza podręcznik dla studentów nieekonomicznych,* Wolters Kluwers Polska, Warszawa 2007.

Natalia CISZEWSKA
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych,
Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Międzynarodowego,

BEZPIECZEŃSTWO NA MECZACH PIŁKI NOŻNEJ W RAPORTACH PZPN Z LAT 2007 – 2017

Wstęp

Zapewnienie bezpieczeństwa i porządku podczas imprez masowych, a w szczególności meczów piłki nożnej, jest ogromnym wyzwaniem, które ciągle nie znalazło satysfakcjonującego rozwiązania. Poziom bezpieczeństwa podczas tego typu wydarzeń ulegał przy tym wahaniom. Podyktowane to było różnymi czynnikami, mianowicie niedoszacowaniem rozmiarów zjawiska, a nawet lekceważeniem istnienia problemu. Niezmiennie od lat, największym zagrożeniem są grupy osób związane ze środowiskiem kibiców sportowych, zwanych potocznie pseudokibicami. Wzrost agresywnych zachowań wśród kibiców piłki nożnej, który miał miejsce w Polsce w latach 90. spowodował, iż w trybie pilnym 22 sierpnia 1997 roku uchwalono ustawę o bezpieczeństwie imprez masowych, która w obliczu zmieniających się uwarunkowań okazała się niewystarczająca, co doprowadziło do jej uchylenia i w konsekwencji ustawą z 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych, którą z kolei znowelizowano kompleksowo w 2015 roku i jest aktem nadal obowiązującym. Ustawa z 1997 r. była pierwszym aktem prawnym, który w sposób kompleksowy regulował zagadnienia związane z bezpiecznym przebiegiem imprez, w których uczestniczy lub może uczestniczyć duża liczba osób. Celem niniejszego artykułu jest określenie poziomu bezpieczeństwa podczas meczów piłki nożnej szczebla centralnego Polskiego Związku Piłki Nożnej. Autorka postawiła hipotezę, iż poziom bezpieczeństwo na stadionach wzrósł w ciągu ostatnich 10 lat, głównie za sprawą znaczącej poprawy infrastruktury technicznej i zmodernizowaniu obiektów sportowych. Powyższa hipoteza została podparta szczegółową analizą raportów PZPN z lat 2007–2017.

Organizacja meczu oraz zapewnienie bezpieczeństwa uczestnikom jest rzeczą tyle skomplikowaną, co istotną. Aby mecze na najwyższym poziomie w Polsce mogły się odbyć, organizator, odpowiednie służby oraz administracja publiczna muszą podejmować odpowiednie kroki przed ich rozegraniem, w ich trakcie, oraz po ich zakończeniu. Ilość wymogów jest znacząco wyższa w porównaniu z pozostałymi imprezami masowymi, a większość z nich została uregulowana w ustawie z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych[1].

Celem niniejszej pracy jest określenie poziomu bezpieczeństwa, dlatego warto zastanowić się nad terminologią tego pojęcia. Bezpieczeństwo ma wiele definicji[2].

---

[1]Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2009 nr 62 poz. 504.

[2]Przegląd definicji – zob. np. J. Stańczyk: *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa
1996 r.; J. Czaputowicz: *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, WNPWN, CSM, Warszawa 1998 r.; *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego,* AON, Warszawa 2002 r.

Jednakże intencją autorki tego artykułu nie są szczegółowe, teoretyczne rozważania na ten temat, a jedynie przypomnienie najistotniejszych cech tego pojęcia, co będzie potrzebne w dalszej części. Bezpieczeństwo w ogólnym znaczeniu należy rozumieć jako stan braku zagrożenia (postać wolności negatywnej), a w bardziej abstrakcyjnym znaczeniu jako przeciwieństwo (alternatywa) dla chaosu[3]. W omawianym przypadku interesujące są oba podejścia, gdyż podczas meczów kibice nie chcieliby czuć się zagrożeni, z kolei służbom zajmującym się pilnowaniem porządku chaos z pewnością utrudniałby zadanie. Przechodząc do ustawowej definicji meczu, który został określony jako masowa impreza sportowa, mająca na celu współzawodnictwo w dyscyplinie piłki nożnej, organizowana na stadionie lub w innym obiekcie sportowym, na którym liczba udostępnionych przez organizatora miejsc dla osób, ustalona zgodnie z przepisami prawa budowlanego oraz przepisami dotyczącymi ochrony przeciwpożarowej, wynosi nie mniej niż 1000[4].

Na podstawie przytoczonych danych wynika, iż organizator każdego meczu piłki nożnej odpowiada za bezpieczeństwo minimum 1000 osób, co można niewątpliwie uznać za odpowiedzialne i trudne zadanie. Potwierdza to art. 5 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, gdzie zapisano, iż za bezpieczeństwo imprezy masowej w miejscu i w czasie jej trwania odpowiada jej organizator. Oznacza to, że jego odpowiedzialność obowiązuje wyłącznie na obiekcie, na którym odbywa się impreza masowa i jest ograniczona czasowo. Rozpoczyna się z momentem udostępnienia obiektu uczestnikom imprezy, a kończy wraz z opuszczeniem przez nich tego obiektu[5]. Ponad to w ustawie zostały wyszczególnione cztery niezbędne wymogi, która musi spełnić organizator. Dotyczą one: zapewnienia bezpieczeństwa osobom uczestniczącym w imprezie, ochrony porządku publicznego, zabezpieczenia pod względem medycznym oraz zapewnienia odpowiedniego stanu technicznego obiektów budowlanych wraz ze służącymi tym obiektom instalacjami i urządzeniami technicznymi, w szczególności przeciwpożarowymi i sanitarnymi[6]. Jeśli organizator imprezy nie jest w stanie zapewnić powyższych kwestii mecz piłki nożnej nie odbyłby się, gdyż wymogi te są weryfikowane już na etapie wydawania zezwolenia na przeprowadzenie imprezy masowej, a później także w ramach kontroli bezpieczeństwa w trakcie imprezy przez organ wydający zezwolenie.

Należałoby odnieść się również do imprez masowych podwyższonego ryzyka. Ustawa stanowi, że są to wydarzenia, w czasie których istnieje obawa wystąpienia aktów przemocy i agresji[7]. Za przesłanki do uznania wydarzenia sportowego za imprezę o podwyższonym ryzyku, można uznać doniesienia medialne (w prasie, radiu, telewizji, Internecie), zachowanie kibiców przed danym meczem, a także wcześniejsze doświadczenia z incydentami kibicowskimi podczas rozgrywek tego typu.. Jeśli organ wydający zezwolenie na przeprowadzenie imprezy masowej na podstawie powyższych przesłanek będzie przekonany, że w trakcie imprezy może

[3]J. S. Nye (Jr), *Neorealism and neoliberalism*, „World Politics" 1988, vol. 40, s. 235–251; R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe" 1989, nr 10, s. 49.
[4]Dz.U. 2009 nr 62 poz. 504, op. cit.
[5]C. Kąkol, *Bezpieczeństwo imprez masowych. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 144.
[6]Dz.U. 2009 nr 62 poz. 504, op. cit.
[7]Ibidem.

z dużym prawdopodobieństwem dojść do aktów przemocy lub agresji, może przypisać imprezę do kategorii tych o podwyższonym ryzyku. Oceny, czy dane wydarzenie należy uznać za imprezę podwyższonego ryzyka, dokonuje organizator, Policja lub podmiot zarządzający rozgrywkami (w przypadku meczów ligowych piłki nożnej w Polsce jest to Ekstraklasa SA lub Polski Związek Piłki Nożnej). Takową ocenę trzeba załączyć w odpowiednim wniosku, a decyzję w sprawie kwalifikacji imprezy podejmuje organ wydający zezwolenie na przeprowadzenie imprezy masowej.

Uwzględniając wszystkie imprezy masowe w Polsce, tylko niewielka ich część zostaje zakwalifikowana jako imprezy podwyższonego ryzyka (w 2016 roku było to 2,9% ogółu[8]). Dla poszczególnych rodzajów imprez masowych udział ten jest zróżnicowany. Największy ma miejsce w przypadku meczów piłki nożnej (20% w 2016 roku[9]), dla pozostałych jest zdecydowanie mniejszy (imprezy sportowe niebędące meczami piłki nożnej – 0,6% , imprezy artystyczno-rozrywkowe – 0,04% w 2016 roku[10]). Przyczyną takiego stanu rzeczy jest specyfika ruchu kibicowskiego w Polsce. Zdarza się, iż rywalizacja pomiędzy fanami polskich klubów piłkarskich wykracza daleko poza sprawy sportowe, a skupia się głównie na tworzeniu opraw, dopingowaniu zespołu niezależnie od wyniku oraz dbaniu o klubowe emblematy i barwy[11]. Przywiązanie do klubu ma często charakter emocjonalny, co w połączeniu z obecnością kibiców w dużych grupach, może prowadzić do napięć między nimi, i choć występują one rzadziej niż kiedyś, to ciągle pozostają przedmiotem obaw władz administracyjnych oraz Policji.

Sezon 2007/2008[12]

Według raportu PZPN w sezonie 2007/2008 w Ekstraklasie, II lidze, Pucharze Polski i meczach barażowych wydano 157 orzeczeń dyscyplinarnych i zastosowano 132 kary finansowe dla klubów na łączną kwotę 782 500 zł. Kary zakazu udziału dla publiczności w całości lub części obiektu w ilości 5 kar na 8 meczy. Kary zakazu dla grup zorganizowanych w meczach wyjazdowych w ilości 7 kar na 13 meczy. Wobec osób funkcyjnych i zawodników zastosowano 26 kar finansowych na łączną kwotę 62.000 zł oraz kary dyskwalifikacji – 6 kar na 14 meczy, wystosowano także jedno pismo ostrzegawcze. Ponad to co ważne z punktu bezpieczeństwa, nastąpiła zdecydowana poprawa infrastruktury stadionów. W Ekstraklasie rozbudowa i modernizacja obiektów odbywała się m.in. w klubach: Lech Poznań, Wisła Kraków, GKS Bełchatów. Nowy obiekt powstawał wówczas w Zagłębiu Lubin. Z kolei w najgorszym stanie były obiekty: ŁKS Łódź, Cracovia Kraków, Polonia Bytom.

Co istotne zauważono, że służby porządkowe nie są odpowiednio oznakowane numeracją z możliwością identyfikacji. Często stwierdzano, że osoby funkcyjne służb pracujących wewnątrz obiektu są zajęte oglądaniem meczu, a nie

[8]Raport Policji dotyczący bezpieczeństwa imprez masowych – 2016 rok, *http://www.kpk.policja.gov.pl/-kpk/statystyki/11,Dane-statystyczne.html* (pobrano: 14.12.2017).
[9]Ibidem.
[10]Ibidem.
[11]*Wywiad z fanatykiem Kaliskiego Klubu Sportowego,* ,,To My Kibice", nr 156/2014. *http://tomykibice.pl/category/wywiady/* (pobrano: 30.01.2018).
[12]Dane opracowane na podstawie Raportu PZPN dotyczącego organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego; *https://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty* (pobrano: 12.01.2018).

zachowaniem publiczności. Niniejsze naruszenia mogły przyczynić się do pogorszenia bezpieczeństwa podczas meczu oraz uniemożliwić identyfikację danego funkcjonariusza, który sam mógł stwarzać zagrożenie bądź naruszyć nietykalność innych uczestników meczu. Wypunktowano także, że bramki bezpieczeństwa wewnątrz obiektu były wielokrotnie zastawiane transparentami, flagami, hasłami oraz reklamami, oraz że brakuje właściwego zabezpieczenia i oznakowania terenów budowy, remontów, dróg ewakuacyjnych na obiektach piłkarskich.

Inspektorzy dopatrzyli się również, że w wielu przypadkach stwierdzono sprzedaż napojów w opakowaniach szklanych, plastikowych i kartonach, a nie w jednorazowych kubkach, co mogło doprowadzić do użycia ich w starciach kibiców zwaśnionych klubów. Z kolei do pozytywnych kwestii można niewątpliwie zaliczyć, iż w Ekstraklasie nastąpił zdecydowany spadek używania środków pirotechnicznych oraz eksponowanych transparentów niedozwolonych.

Sezon 2008/2009[13]

W tym sezonie w Ekstraklasie, I i II lidze, Pucharze Polski i meczach barażowych zostało wydanych 235 orzeczeń dyscyplinarnych oraz zastosowano 226 kar finansowych dla klubów na łączną kwotę 958 550 zł. To dużo więcej niż w sezonie ubiegłym, co z jednej strony może świadczyć o pogorszeniu się stanu bezpieczeństwa podczas organizowanych meczów, a z drugiej o zwiększonej aktywności komisji dyscypliny PZPN. Kary zakazu udziału dla publiczności w całości lub części obiektu w ilości 10 kar na 14 meczów, z kolei zakazów dla grup zorganizowanych w meczach wyjazdowych było 6 na 12 meczów. Wobec osób funkcyjnych, trenerów i zawodników zastosowano 23 kary finansowe na łączną kwotę 23 700 zł, co oznacza, że było ich 3 razy mniej niż rok wcześniej i może wskazywać na poprawienie się zachowania osób zaangażowanych w mecze, większego poszanowania przez nich zasady fair play oraz wyraźnej poprawy stosunku wobec siebie nawzajem. Istotną zmianą wprowadzoną od rundy wiosennej tego sezonu na wszystkich meczach szczebla centralnego było wyznaczenie delegatów ds. bezpieczeństwa, co wiązało się z odnotowywaniem dużo większej liczby zdarzeń na meczach piłkarskich. Ponadto obecność delegata miała spowodować, iż organizatorzy będą dodatkowo zmobilizowani do jak najlepszej organizacji imprezy masowej oraz maksymalnego zapewnienia bezpieczeństwa dla jej uczestników. Odnotowano także, iż nastąpiła poprawa infrastruktury stadionów. Powstawały wówczas nowe obiekty na EURO 2012 jak również w innych miastach takich jak np.: Kraków, Białystok, Bielsko Biała. W trakcie tego sezonu oddano do użytku nowy stadion w Zagłębiu Lubin. Zauważono, że największe problemy ze spełnieniem wymogów licencyjnych dotyczących infrastruktury mają kluby grające w II lidze, wiąże się to oczywiście z finansowaniem klubów, gdyż nie ulega wątpliwości, iż najwięcej sponsorów posiadają kluby z Ekstraklasy. Co ważne, wiele klubów nie nadążało za wymogami ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz za uregulowaniami PZPN w sprawach dotyczących bezpieczeństwa i organizacji meczów, co bezsprzecznie miało negatywny wpływ na poziom bezpieczeństwa w trakcie rozgrywek. Pod

[13]Dane opracowane na podstawie Raportu PZPN dotyczącego organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego; *https://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty* (pobrano: 12.01.2018).

koniec sezonu 2008/2009 weszła w życie nowa ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych, co zmusiło kluby do wprowadzenia na swoich obiektach systemów identyfikacji kibiców, które pomogłyby w kontroli tego, kto bierze udział w imprezie oraz sprawdzaniu czy na stadionie nie znajdują się osoby objęte zakazem uczestnictwa w tego typu imprezach.

Sezon 2009/2010[14]

Według niniejszego dokumentu, w Ekstraklasie, I i II lidze, Pucharze Polski i meczach barażowych zostało wydanych 202 orzeczenia dyscyplinarne oraz 185 kar finansowych dla klubów na łączną kwotę 951 500 zł, co świadczy o utrzymaniu się podobnego trendu jak w sezonie ubiegłym. Orzeczono także 23 kary zakazu udziału publiczności. Podobnie jak w raporcie z zeszłego sezonu wspomniano o budowie nowych obiektów, związanych z EURO 2012 oraz wskazano na problemy z poprawą infrastruktury stadionów klubów z II ligi. Wartą uwagi jest wzmianka o trudnościach związanych ze sprostaniem wymogów ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, między innymi z niewłaściwym oznakowaniem służb porządkowych i informacyjnych, na których spoczywa w dużym stopniu zapewnienie bezpieczeństwa w trakcie meczu. Podobnie jak rok wcześniej wskazano, że ciągle kluby nie kontrolują tożsamości kibiców biorących udział w meczach, dlatego też zalecono natychmiastową poprawę tego stanu rzeczy, gdyż jest to niezgodne z obowiązującą literą prawa. Warto podnieść, iż raport ten został zamieszczony na oficjalnej stronie PZPN jako skan papierowej wersji, co niekorzystnie wpływa na jego stronę wizualną.

Sezon 2010/2011[15]

W omawianym okresie sprawozdawczym, spośród 130 wydanych orzeczeń Wydział Dyscypliny nałożył 95 kar finansowych na kluby sportowe i osoby funkcyjne na łączną kwotę 235 000 zł, czyli cztery razy mniej niż w roku ubiegłym, co może znaczyć o znacznej poprawie bezpieczeństwa na stadionach. W niniejszym sezonie nastąpiła znaczna poprawa infrastruktury stadionowej, powstały bezpieczne obiekty piłkarskie, przygotowane do EURO 2012. Niestety niektóre kluby sportowe nie podołały wymogom licencyjnym, szczególnie dotyczyło to klubów z II ligi, co z kolei spowodowało wycofanie ich z rozgrywek. Zalecono kontynuować szkolenia stewardów na potrzeby klubów sportowych, kursy spikerów oraz szkolenia kierowników ds. bezpieczeństwa. Wszystko to miało związek ze sprostaniem wymaganiom obowiązującej ustawy, gdyż wcześniej podnoszono o problemach dotyczących organizacji i poziomu wyszkolenia służb porządkowych oraz informacyjnych.

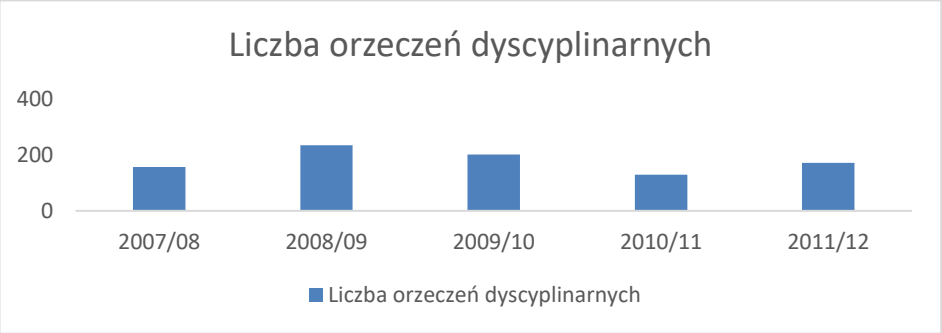
[14]Dane opracowane na podstawie Raportu PZPN dotyczącego organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego; *https://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty* (pobrano: 12.01.2018).

[15]Dane opracowane na podstawie Raportu PZPN dotyczącego organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego; *https://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty* (pobrano: 19.01.2018).

Sezon 2011/2012[16]

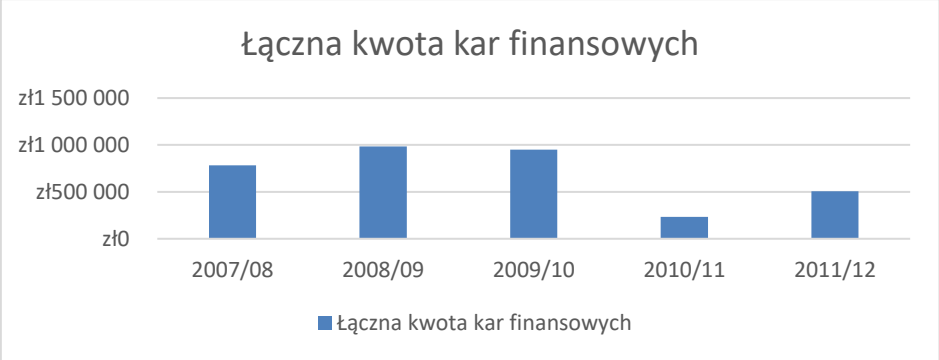
W sprawozdaniu PZPN odnotowano, iż nastąpiła poprawa w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i porządku na obiektach piłkarskich Ekstraklasy. Istotnym problemem związanym z organizacją zawodów, z którym borykały się kluby sportowe w niniejszym okresie sprawozdawczym było używanie przez kibiców środków pirotechnicznych. Spośród kar dyscyplinarnych nałożonych przez Komisję Ligi i Wydział Dyscypliny, ponad połowę stanowiły orzeczenia dotyczące odpalania rac i petard na stadionach. Równocześnie nastąpiło także nieznaczne pogorszenie stanu bezpieczeństwa i porządku na stadionach piłkarskich I i II ligi, szczególnie w końcowej fazie rozgrywek. Pomimo zdecydowanych działań podejmowanych przez Wydział ds. Bezpieczeństwa na Obiektach Piłkarskich PZPN oraz organizatorów zawodów, liczba przewinień nie uległa zmniejszeniu. W omawianym okresie zostało wydanych 172 orzeczeń oraz nałożono 105 kar finansowych na kluby sportowe i osoby funkcyjne na łączną kwotę 507 250 zł, co z kolei stanowi dwukrotność kar z ubiegłego sezonu rozgrywkowego. W raporcie szczególną uwagę zwrócono na konsekwentne egzekwowanie wymogów licencyjnych wobec klubów sportowych uczestniczących w rozgrywkach szczebla centralnego, szczególnie II ligi. Rozpoczęto wówczas współpracę z Komisjami ds. Bezpieczeństwa wojewódzkich związków piłki nożnej przy opracowywaniu zasad bezpieczeństwa na stadionach niższych klas rozgrywkowych oraz z organizacjami i stowarzyszeniami pozarządowymi w zakresie poprawy i popularyzacji bezpieczeństwa oraz przeciwdziałaniu propagowaniu przemocy i rasizmu na stadionach. Tego typu działania należy bezsprzecznie uznać za pozytywną inicjatywę, która może pomóc zwiększyć poziom bezpieczeństwa w czasie rozgrywek.

Z racji tego, iż kolejne raporty różnią się sposobem redagowania i rodzajem zawartych w nich informacji, poniżej autorka zawarła podsumowujące wykresy z lat 2007–2011, które przedstawiają dane dotyczące ilości nałożonych orzeczeń dyscyplinarnych oraz kwot kar finansowych.

Źródło: własne opracowane na podstawie raportów PZPN z lat 2007–2011.

[16]Dane opracowane na podstawie Raportu PZPN dotyczącego organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego; *https://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty* (pobrano: 19.01.2018).

Źródło:własne opracowanie na podstawie raportów PZPN z lat 2007–2011

Wnioskując po powyższych wykresach, nie można stwierdzić żadnej obowiązującej tendencji, zarówno wzrostowej ani spadkowej. Aczkolwiek wyraźnie widać analogię pomiędzy wykresami, w poszczególnych latach liczba wydanych orzeczeń jak również kwoty kar finansowych są do siebie proporcjonalne.

Sezon 2012/2013[17]

W przypadku tego okresu rozgrywkowego nie powstał zbiorczy raport za cały sezon. Na stronie PZPN można znaleźć jedynie dokument dotyczący rundy wiosennej, wobec tego można przypuszczać, iż ma to związek z rozgrywkami EURO 2012, które rozpoczęły się w czerwcu 2012 roku. W niniejszym szczątkowym dokumencie odnotowano, iż na 120 meczów w Ekstraklasie najczęściej występowały incydenty związane z wrogimi/obraźliwymi okrzykami oraz związane z użyciem środków pirotechnicznych. Warto zwrócić uwagę, iż na kolejny sezon zostało powołane stanowisko SLO (*Supporters Liaison Officer*) – koordynator ds. współpracy z kibicami. Do jego zadań należy utrzymywanie współpracy pomiędzy klubem a kibicami, monitorowanie, analizowanie oraz w miarę możli-wości rozwiązywanie problemów z organizacją meczów. SLO zostali powołanie praktycznie we wszystkich klubach Ekstraklasy i I ligi. Niniejszy szczątkowy dokument jest mało przejrzysty i niedokładny. Podaje dużo informacji ogólnikowych, często o charakterze definicyjnym, nie mających odniesienia do rozgrywek z sezonu 2012/2013 albo podaje takie, których nie można wykorzystać w ocenie poziomu bezpieczeństwa. Dlatego też trudno go porównać z pozostałymi raportami.

Sezon 2013/2014[18]

Od tego sezonu zmieniono format wydawanych raportów. Niniejszy dokument został wzbogacony o nową szatę graficzną, jednakże zabieg ten pogorszył jakość merytoryczną zawartych w nim informacji dotyczących poziomu bezpieczeństwa

[17]Dane opracowane na podstawie Raportu PZPN dotyczącego organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego; *https://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty* (dostęp: 19.01.2018).

[18]Dane opracowane na podstawie Raportu PZPN dotyczącego organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego; *https://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty* (pobrano: 19.01.2018).

w trakcie meczów piłki nożnej. Rozdział pt. ,,Bezpieczeństwo" to zaledwie kilka stron, z czego większość stanowią obrazki, fotografie i wykresy, a treść jest szczątkowa. Na podstawie danych tam zawartych, należy wspomnieć, iż na 296 meczów rozegranych w Ekstraklasie najczęściej występowały incydenty związane z wrogimi/obraźliwymi okrzykami (podczas 195) oraz związane z użyciem środków pirotechnicznych (68 meczów), podobnie było także w przypadku I i II ligi. Z kolei przekazanie dowodzenia Policji przez organizatora imprezy miało miejsce 4 razy, co może świadczyć o niskim poziomie organizacji i wyszkolenia służb porządkowych i informacyjnych, które nie mogły sobie poradzić z naruszeniami porządku. Jeśli mowa o uznaniu poszczególnych meczy za imprezy podwyższonego ryzyka to w przypadku rozgrywek w Ekstraklasie było 72 tego rodzaju spotkań. Z omawianego raportu warto również wyodrębnić średnią ocen delegatów PZPN, których udział w meczach rozgrywek Ekstraklasy oraz szczebla centralnego PZPN (I liga i II liga) jest obligatoryjny. Skala ocen delegatów wynosi od 1 do 6, mecze Ekstraklasy zostały ocenione na 4,65, I ligi na 4,35, a II na 4,37. Delegaci mieli pewne zastrzeżenia do poziomu organizacji i bezpieczeństwa meczów, co może wiązać się z pojawiającymi się incydentami ze strony kibiców i niemożności poradzenia sobie z nimi odpowiednich służb powołanych przez organizatorów rozgrywek.

Sezon 2014/2015[19]

Podobnie jak w przypadku wcześniejszego raportu dokument zawiera głównie zdjęcia, grafiki i wykresy, natomiast treści jest zdecydowanie za mało. Jego budowa jest analogiczna do wcześniejszego raportu. Odnotowano, iż na 296 meczów rozegranych w Ekstraklasie najczęściej występowały incydenty związane z wrogimi/obraźliwymi okrzykami (podczas 202; niewiele więcej niż w poprzednim sezonie rozgrywkowym) oraz związane z użyciem środków pirotechnicznych (67 meczów; o 1 mniej niż rok wcześniej), podobnie było także w I i II lidze. Przekazanie dowodzenia Policji przez organizatora imprezy miało miejsce 3 razy (o 1 mniej niż w sezonie ubiegłym), co świadczy, iż ciągle organizatorzy rozgrywek powinni pracować nad poziomem wyszkolenia służb porządkowych i informacyjnych, aby umiały sobie poradzić z występującymi incydentami. Z kolei oceny delegatów PZPN kształtowały się identycznie jak rok wcześniej. Może to oznaczać, iż ciągle nie dopracowano kwestii, co do których zastrzeżenia posiadali przedstawiciele PZPN i było jeszcze nad czym pracować.

Sezon 2015/2016[20]

Jest to kolejny raport, którego głównym atutem jest bogata szata graficzna, z kolei treść jest szczątkowa i uboga. Analogicznie do wcześniej analizowanych danych, odnotowano, iż na 296 meczów rozegranych w Ekstraklasie najczęściej występowały incydenty związane z wrogimi/obraźliwymi okrzykami (podczas 211; o 9 więcej niż w poprzednim sezonie rozgrywkowym) oraz związane z użyciem środków pirotechnicznych (68 meczów; o 1 więcej niż rok wcześniej), podobnie

[19]Dane opracowane na podstawie Raportu PZPN dotyczącego organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego; *https://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty* (pobrano: 25.01.2018).

[20]Dane opracowane na podstawie Raportu PZPN dotyczącego organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego; *https://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty (pobrano: 25.01.2018).*

było także w I i II lidze. Służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo w trakcie meczu nie poradziły sobie z incydentami w trakcie 9 spotkań i przekazały dowodzenie Policji. Po raz kolejny może to świadczyć o niewystarczającej liczebności takich służb oraz o niskim poziomie ich wyszkolenia. Ocena ogólna organizacji meczów wystawiona przez delegatów PZPN kształtowała się następująco: Ekstraklasa – 4,75; czyli wzrosła w porównaniu do zeszłego sezonu, podobna sytuacja miała miejsce w I lidze – 4,45, z kolei w II lidze utrzymała się na tym samym poziomie – 4,37. Nieznaczny wzrost ocen może być skutkiem podjęcia pracy nad zagadnieniami wcześniej wypunktowanymi, jednakże wyraźnie widać, iż ciągle jeszcze pozostało wiele do zrobienia.

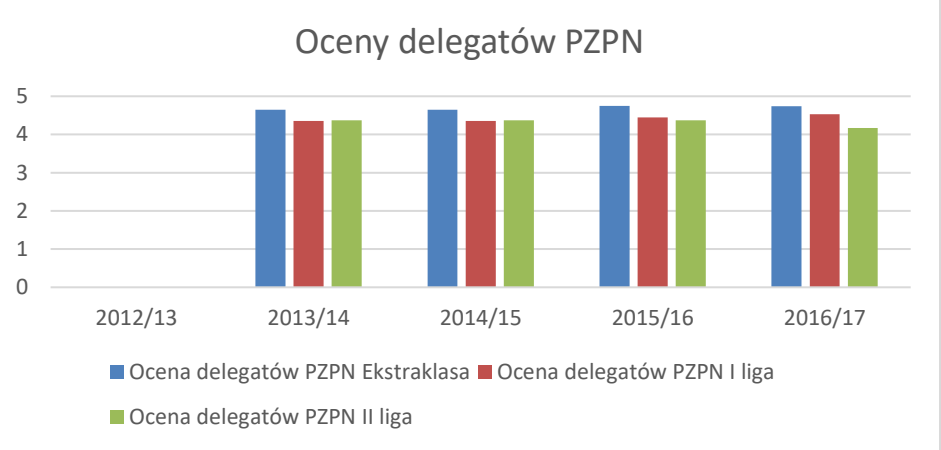
Sezon 2016/2017[21]

Autorzy raportu również w tym przypadku skupili się na wizualnej stronie dokumentu. Można odnieść wrażenie, iż celowo publikowane są dokumenty bogate w zdjęcia i mało znaczące wykresy, które mają maskować nikłą wartość merytoryczną i pomijanie wcześniej podawanych informacji. Podążając wcześniej obranym schematem, należy przejść do danych na temat incydentów w trakcie meczów i tak na 296 meczów rozegranych w Ekstraklasie najczęściej występowały incydenty związane z wrogimi/obraźliwymi okrzykami (podczas 221; o 10 więcej niż w poprzednim sezonie rozgrywkowym, jest to trzeci rok z rzędu, w którym odnotowano wzrost, co może świadczyć o utrzymaniu się niepokojącego trendu jakim jest negatywne zachowanie pseudokibiców pod postacią wulgarnych okrzyków) oraz związane z użyciem środków pirotechnicznych (75 meczów; o 7 więcej niż rok wcześniej), sytuacja kształtowała się podobnie także w I i II lidze. Przekazanie dowodzenia Policji przez organizatora imprezy miało miejsce 15 razy, tj. o 6 więcej niż w ubiegłym sezonie, co może potwierdzić, iż zachowanie kibiców było bardziej agresywne niż w poprzednim roku, co koreluje także z większą liczbą spotkań z incydentami. Delegaci PZPN wystawili następujące oceny dotyczące ogólnej organizacji meczu: Ekstraklasa – 4,74 (nieznaczący spadek); I liga – 4,53 (wzrost w porównaniu do ubiegłego sezonu); II liga – 4,15 (spory spadek, być może spowodowany większą liczbą incydentów i niewystarczającym poziomem bezpieczeństwa w trakcie meczów).

[21]Dane opracowane na podstawie Raportu PZPN dotyczącego organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego; *https://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty* (pobrano: 25.01.2018).

Źródło: własne opracowane na podstawie raportów PZPN z lat 2007–2017.
* Brak danych za sezon 2012/2013

Źródło: własne opracowane na podstawie raportów PZPN z lat 2007–2017
* Brak danych za sezon 2012/2013

Podsumowanie

Po analizie raportów z ostatnich 10 lat nasuwa się następujący wniosek: dzięki nowym obiektom sportowym, na których obecnie rozgrywane są mecze piłki nożnej, zwiększył się nie tylko komfort oglądania widowiska, ale co najważniejsze wyraźnie poprawił się poziom bezpieczeństwa imprez, może o tym świadczyć fakt, iż coraz częściej na mecze przychodzą rodziny z dziećmi. W porównaniu z latami 90. liczba incydentów wyraźnie zmalała, a zdaniem doktora Radosława Kossakowskiego, powołującego się na rozmowę z architektami stadionów, zmiana ta ma bezpośrednie przełożenie na zachowanie kibiców[22]. W sytuacji, kiedy udostępniane są im komfortowe warunki przebywania na meczu i nie są zamykani w tzw. klatkach, dostosowują swoje zachowanie do zastanych warunków oraz

[22]K. Wasiek, *Liczba awantur się zmniejszyła – I część rozmowy z Radosławem Kossakowskim, socjologiem*, *http://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/278119/liczba-awantur-sie-zmniejszyla-i-czesc-rozmowy-z-radoslawem-kossakowskim-socjolo*, (pobrano: 27.01.2018).

przejawiają znacznie mniej agresji[23]. Jednak nie tylko to jest kwestią decydującą. Nowoczesna infrastruktura stadionowa pozwoliła na dużo większą kontrolę oraz wyciąganie na jej podstawie restrykcji, które do tej pory nie były możliwe. Należą do nich m.in. systemy identyfikacyjne kibiców, odpowiedni podział sektorów, numerowane miejsca, drogi ewakuacyjne oraz monitoring. Niniejsze rozwiązania pozytywnie wpływają na bezpieczeństwo na trybunach. Świadczą o tym statystyki Policji, które wskazują, że w latach 90. XX w. liczba chuligańskich incydentów na stadionach stale wzrastała, i dopiero wprowadzenie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych w 2009 r., a potem budowa nowych stadionów, pozwoliły na ich zmniejszenie[24]. Obecnie, gdy mowa jest o incydentach, najczęściej dochodzi do nich, gdy kibice odpalają race lub wnoszą wulgarne okrzyki. Zjawisko przemocy na trybunach zostało jednak znacząco ograniczone, co potwierdza powyższa analiza raportów PZPN.

Na przestrzeni ostatnich 10 lat treść oraz jakość raportów PZPN uległa pogorszeniu. Mianowicie od sezonu 2012/2013 zaczęto większą wagę przykładać do wizualnej strony dokumentów, pomijając ważne informacje zawierane we wcześniejszych raportach, np. dotyczące kar dyscyplinarnych. Dlatego też, komparatystyka wszystkich dokumentów nie była możliwa, ze względu na rozbieżności wynikające z różnego rodzaju zawartych tam informacji. Z naukowego punktu widzenia, dużo bardziej wartościowe były raporty z lat 2007–2011, gdyż zawierały one więcej danych dotyczących poziomu bezpieczeństwa podczas rozgrywek. Z kolei dokumenty z późniejszych lat często powielały ogólnikowe informacje, np. jaka jest rola spikera, kierownika ds. bezpieczeństwa itp. Wydaje się, iż wzbogacenie najnowszych raportów o bogatą grafikę, zdjęcia i wykresy, tak naprawdę przyczyniło się do ich zubożenia pod względem merytorycznym. Dobrze byłoby gdyby PZPN postarał się przywrócić raportom dawną formę, bądź też rozbudować obecną o treści, które pojawiały przed dodaniem graficznej oprawy.

Streszczenie

Celem artykułu jest określenie poziomu bezpieczeństwa na meczach piłki nożnej organizowanych w latach 2007–2017, na podstawie analizy corocznych raportów Polskiego Związku Piłki Nożnej. Autorka wskazała najważniejsze czynniki wpływające na poziom bezpieczeństwa podczas meczów: infrastruktura stadionowa, kompleksowe uregulowania prawne, w tym wysokie sankcje oraz ochrona i zabezpieczenie wydarzenia sportowego w postaci powołania odpowiedniej liczby służb porządkowych i informacyjnych. W tekście autorka odpowiada na pytanie, czy w raportach PZPN bezpieczeństwo meczów było wyartykułowane i stanowiło wyróżniony fragment oraz jakiego typu informacje zostały przedstawione a jakie pominięte w poszczególnych latach.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo imprez masowych, mecz piłki nożnej, Polski Związek Piłki Nożnej, stadion, impreza masowa, impreza masowa podwyższonego ryzyka

[23]M. Rokuszewski, *Dr Kossakowski: Leśnodorski z punktu widzenia władzy jest bluźniercą,* http://weszlo.com/2013/12/15/dr-kossakowski-lesnodorski-z-punktu-widzenia-wladzy-jest-bluznierca/, (pobrano: 27.01.2018).

[24]R. Kossakowski, *Stadiony piłkarskie – bezpieczne świątynie futbolu czy bastiony chuligaństwa?* [w:] *Międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa w Polsce*, A. Kozłowski, E. Polak (red.), Warszawa 2014, s. 83.

Summary

The aim of the article is to determine the level of safety at football matches organized in 2007–2017, based on the analysis of the annual reports of the Polish Football Association. The author pointed out the most important factors affecting the level of safety during matches: stadium infrastructure, comprehensive legal regulations, including high sanctions, and protection and security of a sporting event in the form of appointing an appropriate number of order and information services. In the text, the author will try to answer the question whether in PZPN reports the safety of matches was articulated and constituted a highlighted fragment and what type of information was presented and which ones were omitted in particular years.

Key words: security of mass events, football match, Polish Football Association, stadium, mass event

Bibliografia:

Czaputowicz J.,*System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, , WNPWN, CSM, Warszawa 1998 r.

Kąkol C., *Bezpieczeństwo imprez masowych. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.

Kossakowski R., *Stadiony piłkarskie – bezpieczne świątynie futbolu czy bastiony chuligaństwa?* [w:] *Międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa w Polsce*, A. Kozłowski, E. Polak (red.), CeDeWu, Warszawa 2014.

Nye J. S. (Jr), *Neorealism and neoliberalism*, „World Politics" 1988, t. 40.

Raport Policji dotyczący bezpieczeństwa imprez masowych – 2016 rok. Pobrane z: *http://www.kpk.policja.gov.pl/kpk/statystyki/11,Dane-statystyczne.html*.

Raporty PZPN dotyczącego organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego z lat 2007-2017. Pobrane z: https://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty

Rokuszewski M., *Dr Kossakowski: Leśnodorski z punktu widzenia władzy jest bluźniercą, http://weszlo.com/2013/12/15/dr-kossakowski-lesnodorski-z-punktu-widzenia-wladzy-jest-bluznierca/*, (dostęp 27.01.2018).

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Pawłowski J (red.), AON, Warszawa 2002 r.

Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996 r.

Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2009 nr 62 poz. 504.

Wasiek K., *Liczba awantur się zmniejszyła – I część rozmowy z Radosławem Kossakowskim, socjologiem*, Pobrane z: *http://sporto-wefakty.wp.pl/pilka-nozna/278119/liczba-awantur-sie-zmniejszyla-i-czesc-rozmowy-z-radoslawem-kossakowskim-socjolo,* (dostęp 27.01.2018).

Wywiad z fanatykiem Kaliskiego Klubu Sportowego, ,,To My Kibice", nr 156/2014. Pobrane z: *http://tomykibice.pl/category/wywiady/* (dostęp: 30.01.2018).

Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe" 1989, nr 10.

Anna KOTASIŃSKA
Joanna KARPIŃSKA-OLSZEWSKA
Uniwersytet Wrocławskie
Wydział Nauk Społecznych

WIZERUNEK JAKO ELEMENT *SMART POWER* POLSKI?

Wstęp

Państwa stosują zaawansowane techniki kreowania atrakcyjnego wizerunku w celu przyciągania do kraju zagranicznych inwestorów lub innych podmiotów chcących nawiązać współpracę. Celem marketingu narodowego jest także budowa wspólnej, charakterystycznej dla danego państwa tożsamości narodowej. Tak jak w przedsiębiorstwach panuje przekonanie, że czynnikiem koniecznym do odniesienia długotrwałego sukcesu jest podtrzymywanie dobrego wizerunku, tak i miasta, państwa czy określone regiony powinny zabiegać o jego sukcesywne kształtowanie. Niezbędne do osiągnięcia celu jest prowadzenie zintegrowanych działań marketingowych, które w okresie długoterminowym mają przynieść zyski, wynikające m.in. z realizacji interesów narodowych. Nie jest to zadanie proste, gdyż w trakcie tego procesu mogą występować rozmaite zagrożenia, prowadzące do osłabienia wizerunku. Stąd tak ważna jest nie tylko dbałość o jego stałe kreowanie, ale też o jakość marketingu państwa, bezpośrednio przekładające się również na samo bezpieczeństwo. W jaki sposób Polska jest postrzegana poza granicami kraju, oraz czy kształtowany wizerunek tego państwa może wzmacniać jego pozycję na arenie międzynarodowej, między innymi poprzez wykorzystanie zasobów miękkiej siły?

Celem artykułu jest określenie związku istniejącego między wizerunkiem państwa a budową „smart power" Polski jako docelowo najbardziej optymalnej siły tego podmiotu. Służyć temu ma weryfikacja przy pomocy analizy źródeł hipotezy, głoszącej, że wizerunek Polski może stanowić podstawę kształtowania siły rozważnej Polski, opartej przede wszystkim na narzędziach miękkiej siły.

Marketingowe wykorzystanie wizerunku państwa

Wizerunek państwa to obraz stanowiący odzwierciedlenie tego, w jaki sposób podmiot ten jest postrzegany przez własnych mieszkańców oraz uczestników stosunków międzynarodowych. Ponadto, jak wskazuje Beata Ociepka, „wizerunek państwa, narodu funkcjonuje zarówno w odniesieniu do instytucji (władz), jak i jednostek, przedstawicieli narodu. Powstaje on w złożonym środowisku, w trakcie rozwijającego się procesu przepływu informacji i różnych form komunikowania, w którym istotną rolę odgrywają zarówno prywatne, jak i publiczne źródła informacji".[1] Jednocześnie należy wskazać na zbieżność, jaka występuje między rozumieniem roli państwa[2] i jego wizerunku, jako że współczesne koncepcje wizerunku państwa wywodzą się właśnie z badań nad międzynarodową rolą

[1]B. Ociepka, *Komunikowanie międzynarodowe*. Wrocław 2002, s. 209.
[2]Definiowaną przez Teresę Łoś-Nowak jako „zmieniający się w czasie zespół oczekiwań, zachowań i postaw państwa w stosunkach międzynarodowych". T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*. Wrocław 2006, s. 299.

państwa oraz teorii wizerunku w stosunkach międzynarodowych.[3] Teresa Łoś-Nowak odnosi rolę państwa do pozycji państwa, wskazując, że „pozycja państwa jako stan obiektywnie istniejący wpływa na system ról odgrywanych w środowisku międzynarodowym".[4] Podkreśla też, że pozycja państwa „jest zawsze w jakimś stopniu pochodną subiektywnego jej odbioru przez inne państwa i subiektywnie kształtowanego przez zainteresowane państwa wizerunku".[5] Prowadzi to do wniosku, że im lepszy jest wizerunek państwa, tym wyższa powinna być jego pozycja na arenie międzynarodowej. Inna z definicji podaje, że „wizerunek to wyobrażenie, jakie jedna lub wiele publiczności ma o sobie, przedsiębiorstwie lub instytucji; nie jest to obraz rzeczywisty, dokładnie i szczegółowo nakreślony, ale raczej mozaika szczegółów, podchwyconych przypadkowo, fragmentarycznie, o nieostrych różnicach".[6] Jeśli przyjąć, że celem marketingu państwa jest przyciągnięcie zagranicznych podmiotów w celu realizacji własnych interesów, to należy się skupić na zwiększeniu własnej atrakcyjności i wiarygodności. Te zaś pozostają w bezpośrednim związku z kreowanym w sposób bezpośredni lub pośredni wizerunkiem, będącym obrazem tworzonym w umysłach ludzi.[7]

Rozwój rynku globalnego sprawił, że państwa zostały zmuszone, aby przede wszystkim na gruncie gospodarczym ze sobą konkurować. Może w tym pomóc budowa własnej marki (ang. *nation branding*), uznawanej za „unikatowy zespół cech i elementów, który może zapewnić krajowi trwałe wyróżnienie i znaczenie dla jego rynków docelowych".[8] Duże znaczenie w tym procesie odgrywają aspekty wizerunkowe, które obok reputacji i tożsamości wpływają na kształtowanie marki kraju. W kategoriach czysto rynkowych traktuje branding narodowy Simon Anholt, uznając go za funkcjonowanie kraju na rynku, przejawiające się w nowoczesnych i profesjonalnych działaniach na rzecz budowy silnej pozycji rynkowej w oparciu o własną markę. Inny z badaczy – Wally Olins – wskazuje, że zjawisko to nie jest niczym nowym i można wskazać na zbieżność zasad budowy marki państwa i marki przedsiębiorstwa.[9]

Rozwój pojęcia marketingu narodowego odnotowano w ostatniej dekadzie XX wieku, gdy państwa rozpoczęły poszukiwania metod oceny ich mocnych stron, które mogłyby zwiększyć ich atrakcyjność, konkurencyjność i ożywić gospodarkę. Odnosząc się do brandingu narodowego, można uznać marketing narodowy za „skoordynowany i strategicznie zarządzany program budowania wyrazistej, rozpoznawalnej i budzącej pozytywne skojarzenia marki kraju, rozumianej jako kompozycja atrakcyjnego wizerunku i dobrej reputacji kraju za granicą".[10] Współcześnie we współpracę międzynarodową zaangażowane są jednak nie tylko

[3]B. Ociepka, *Miękka siła i dyplomacja Polski*. Warszawa 2013, s. 28.
[4]Ibidem, s. 54.
[5]Ibidem, s. 55.
[6]K. Wojcik, *Public relations od A do Z. Analiza sytuacji wyjściowej, planowanie działalności*. Warszawa 2001, s. 38.
[7]Zob. J. E. Marston, *Modern Public Relations*. Nowy Jork 1979; E. R. Gray, J. M. Balmer, *Managing corporate image and corporate reputation* [w:] „Long Range Planning". 1998, t. 31, nr 5.
[8]K. Dinnie, *Nation Branding. Concepts, Issues, Practice*. Oxford 2008, s. 14 (cyt. za:) M. Daszkiewicz, *Wizerunek wewnętrzny w tworzeniu silnej marki kraju* [w:] „Nauki o Zarządzaniu". 2013, nr 2(15), s. 52.
[9]M. Leszczyński, *Branding narodowy* (w:) http://marcinleszczynski.pl/miedzynarodowe-public-relations/branding-narodowy/ (pobrano 09.04.2018 r.).
[10]M. Hereźniak, J. Morawska, *Program marketingu narodowego w kontekście członkostwa Polski w Unii Europejskiej*[w:] „Marketing i Rynek". 2005, nr 8, s. 8.

podmioty gospodarcze, ale też polityczne czy społeczne, a pozytywny wizerunek stanowi podstawę uzyskiwania wiarygodności i akceptacji. Z drugiej strony jest też uznawany za narzędzie wywierania wpływu, którego możliwości uległy zwiększeniu wraz z rozwojem środków masowego przekazu i ułatwieniem procesu międzynarodowego komunikowania. Tak samo jak międzynarodowy PR skupia się na uwzględnianiu różnic kulturowych, politycznych i prawnych, tak i państwa powinny dołożyć wszelkich starań, by współpraca z podmiotami zagranicznymi była zogniskowana na pokonywanie barier komunikacyjnych, a nie ich potęgowanie.[11]

Biorąc pod uwagę, że to dzięki polityce zagranicznej państwo oddziałuje na inne podmioty międzynarodowe, można uznać potencjał militarny, gospodarczy i naukowo-techniczny za podstawowe wyznaczniki jego wizerunku.[12] Jednak dużą rolę odgrywa także postrzeganie państwa w nawiązaniu do jego działalności politycznej, które swoje odbicie znajduje w mediach zagranicznych, przez co mogą funkcjonować różne wizerunki tego samego kraju. Zdaniem Josepha S. Nye, autora koncepcji twardej i miękkiej siły, „im bardziej rzetelne są informacje w międzynarodowym obiegu, tym lepiej. Morał z tej historii jest taki, że polska dyplomacja publiczna powinna zadbać o to, żeby w tym obiegu znalazła się prawdziwa i wiarygodna narracja na temat Polski".[13] Działalność promocyjna i informacyjna państwa nie powinna jednak skupiać się na propagowaniu tych przedsięwzięć, które mogą mu przysporzyć oponentów. Chodzi raczej o zjednywanie sobie poparcia, czemu powinny służyć państwowe serwisy informacyjne. To odpowiednio wykreowany wizerunek pozwala zyskiwać zaufanie innych państw, budować zrozumienie i rozszerzać społeczne poparcie dla prowadzonych działań.[14] Dzięki temu realizacja interesów narodowych staje się łatwiejsza i odbywa się przy współpracy i aprobacie innych podmiotów stosunków międzynarodowych. Istotna w całym procesie jest również autopercepcja (związana z wizerunkiem lustrzanym), gdyż istnieje ścisła zależność między posiadaną reputacją a sposobem postrzegania własnego kraju. Ciężko starać się o pozytywny wizerunek państwa poza jego granicami, jeśli w opinii obywateli jest ono pejoratywnie oceniane.

Wizerunek państwa jest tworzony przez trzy główne elementy, jakimi są: wizerunek kraju w kontekście struktury lub systemu, wizerunek narodu, a także wizerunek jednostki, czyli obywatela. Zasadniczy wpływ na kształtowanie dwóch ostatnich mają stereotypy i autostereotypy, zarówno o pozytywnym, jak i negatywnym wydźwięku. Czasem uznaje się, że to na ich podstawie tworzony jest wizerunek, jednak główna różnica polega na względnej stateczności stereotypów oraz pewnej dynamice zmiany wizerunku, który może być podtrzymywany lub zmieniany. Analogicznie, podczas gdy stereotypy są silnie determinowane przez przeszłość, tak wizerunek jest stale modyfikowany przez najnowsze wydarzenia. Świadomość tego pozwala zrozumieć, że wizerunek nie jest tworzony raz na zawsze, ale wymaga stałej aktualizacji i bieżącego kreowania, nierozerwalnie

[11]R. Maćkowska, *Kształtowanie wizerunku Polski w krajach Unii Europejskiej* (w:) „Colloquium WNHiS AMW". 2012, nr 2, s. 179-180.
[12]Ibidem, s. 181.
[13]A. Gwozdowska, *Joseph S. Nye: Siłą Polski jest jej historia* (w:) http://www.rp.pl/Plus-Minus/303189991-Joseph-S-Nye-Sila-Polski-jest-jej-historia.html#ap-1 (pobrano 18.04.2018 r.).
[14]R. Maćkowska, op. cit., s. 181.

związanego ze zmieniającymi się interesami narodowymi. W kontekście poruszanego w artykule tematu, istotne zdaje się być przedstawienie informacji na temat wizerunku kraju jako podmiotu realizującego politykę zagraniczną i dbającego o utrzymanie wysokiego poziomu bezpieczeństwa i rosnącego znaczenia na arenie międzynarodowej.[15]

Wymiary i instrumenty kreowania wizerunku Polski

Kształtowanie wizerunku państwa odnosi się do wspierania polityki zagranicznej poprzez wyjaśnianie podejmowanych działań, prowadzenie kampanii informacyjnych, służących realizacji interesów narodowych, oraz podejmowanie wielopłaszczyznowych inicjatyw, mających pozytywny wpływ na umocnienie pozycji międzynarodowej. Dużą rolę w tym procesie odgrywa dyplomacja publiczna, wyrażana poprzez „aktywność międzynarodową przywódców państwa, działalność agend rządowych, jakość służb dyplomatycznych, działalność na forum organizacji międzynarodowych, oraz umiejętność wykorzystania wielu różnorodnych wydarzeń dla wzmocnienia pozytywnego obrazu państwa”.[16]

Do ważnych źródeł informacji kreujących wizerunek należą kanały medialne, produkty i usługi, relacje obcokrajowców z obywatelami danego państwa oraz zdobyte na jego terytorium doświadczenia. Ich propagowanie odbywa się poprzez kanały komunikacji, których S. Anholt wyróżnia sześć. Są nimi: turystyka, markowy eksport, inwestycje, polityka zagraniczna i wewnętrzna, kultura, a także ludzie.[17] Szczególną uwagę poświęcono w artykule polityce zagranicznej Polski i jej sposobie odbioru poza granicami kraju, pozostającej w bezpośrednim związku z bezpieczeństwem narodowym i kształtowaniem siły rozważnej Nie wśród wszystkich podmiotów potrzeba kreowania wizerunku jest równie silna. Zwykle wzrasta ona u tych przekonanych do istnienia związku między wywieranym wrażeniem a celami do osiągnięcia (i ich ważnością), jak również zauważających istnienie rozbieżności między pożądanym do zaprezentowania wizerunkiem a jego potencjalnym odbiorem.[18] Rozbieżności mogą również występować między wizerunkiem wewnętrznym a zewnętrznym. Przywiązanie do kraju i wizerunek wewnętrzny mogą warunkować i stymulować ocenę zewnętrzną państwa, dlatego działania wizerunkowe powinny być ukierunkowane na otoczenie zewnętrzne, ale zaczynać się wewnątrz kraju.[19] Kształtowanie wizerunku państwa odbywa się w oparciu o opinie wielu grup, do których zaliczyć możemy: krajowych i zagranicznych konsumentów, krajowych i zagranicznych turystów, obecnych oraz potencjalnych mieszkańców i rezydentów, krajowe i zagraniczne przedsiębiorstwa, inwestorów, przedstawicieli rządów i świata polityki, organizacje i instytucje, media o zasięgu krajowym i międzynarodowym oraz grupy nacisku i liderów opinii.[20]

W przypadku polskich miast do grona najczęściej wyróżnianych w strategii kształtowania wizerunku elementów zaliczyć można: dziedzictwo kulturowe,

[15]A. Stępińska, *Wizerunek państwa – działania PR nie tylko w okresie prezydencji* (w:) Z. Czachór, M. J. Tomaszyk (red.): *Przewodnictwo państwa w Radzie Unii Europejskiej – doświadczenia partnerów, propozycje dla Polski*. Poznań 2009, s. 160.
[16]R. Maćkowska, op. cit., s. 182.
[17]S. Anholt, J. Hildreth, *Brand America. Tajemnica mega marki*. Warszawa 2005, s. 14.
[18]A. Stępińska, op. cit., s. 161.
[19]M. Daszkiewicz, op. cit., s. 51.
[20]K. Dinnie, op. cit., s. 49 (cyt. za:) M. Daszkiewicz, op. cit., s. 55.

atrakcyjne położenie miasta, specyficzny język (gwara), stan rozwoju gospodarczego, profesjonalizm i kulturę sprawowania władzy, potencjał intelektualny, otoczenie okołobiznesowe, istnienie rozwiniętej bazy noclegowej, funkcjonowanie rozwiniętej sieci handlowo-usługowej, dostępność i wysoką jakość usług publicznych, dostępność i korzystne ceny nieruchomości, silnych lokalnych liderów politycznych, a także sprawny system zarządzania kryzysowego.[21] Można dokonać przeniesienia tych cech na poziom państwowy, ale z pewnością nie będzie to katalog zamknięty. Pewnego uporządkowania dostarcza to, co Anholt nazwał kanałami komunikacyjnymi (wspominane już: turystyka, markowy eksport, polityka zagraniczna i wewnętrzna, inwestycje, kultura oraz ludzie), wpływającymi nie tylko na wizerunek państwa, ale też jego markę czy reputację.

Budowa wizerunku odbywa się zwykle w oparciu o tzw. wyłączającą strategię autoprezentacji, skupiającą się na eksponowaniu zalet i ukrywania lub rekompensowania nieobecności innych cech. Oprócz wcześniej zaplanowanych działań istotne jest bieżące reagowanie nawystępujące sytuacje kryzysowe (tarapaty autoprezentacyjne), pojawiające się na skutek aktywności państwa, jego przedstawicieli lub konkurentów, czyli innych podmiotów stosunków międzynarodowych. Może się ona przejawiać stosowaniem prowokacji albo ujawnianiem niekorzystnych informacji. Inną z przeszkód może stanowić dylemat autoprezentacyjny, polegający na zbyt usilnym, sztucznym kontrolowaniu wywieranego wrażenia, prowadzący do zachwiania wiarygodności podmiotu. Pozytywnym aspektem bieżącego kreowania wizerunku jest zdolność uniknięcia fiksacji, odnoszących się do funkcjonowania dawnego, zdezaktualizowanego obrazu państwa. Należy jednak uważać, by proces kształtowania pożądanego wizerunku nie doprowadził do wzmocnienia niekorzystnego wizerunku rzeczywistego (tzw. efekt bumerangu).[22]

Skuteczność i wiarygodność strategii kreowania wizerunku jest ściśle związana z odpowiednim doborem jej instrumentów (ang. *identity mix*), określanych jako celowo wyselekcjonowane narzędzia, konsekwentnie stosowane i służące umacnianiu lub poprawie wizerunku państwa. W celu odpowiedniego ich doboru należy dokonać identyfikacji tych czynników, które wyróżniają dany kraj, są wyznacznikami tożsamości narodowej. Inaczej wskazując, są to cechy, atuty kształtujące z jednej strony indywidualność państwa, z drugiej zaś jego charakter i atrakcyjność. Podczas kształtowania wizerunku państwa można wykorzystać model 4P (ang. *product, price, place, promotion* – produkt, cena, dystrybucja, promocja), rozszerzony nawet do 7D (ang. *people, process, physical evidence* – ludzie, proces, świadectwo materialne).[23]

---

[21]A. Stanowicka-Traczyk, *Instrumenty strategii kształtowania wizerunku na przykładzie miast polskich* [w:] „Studia Regionalne i Lokalne". 2007, nr 3(29), s. 54-55.

[22]A. Stępińska, op. cit., s. 161-162.

[23]W kontekście kraju odnosi się m.in. do polityki podatkowej (także celnej) czy inwestycyjnej, poziomu rozwoju infrastruktury, posiadanych zasobów naturalnych, zasobów ludzkich, uwarunkowań geograficznych, kampanii reklamowych i rozpowszechniania informacji, public relations, lobbingu, partycypacji przedsiębiorców, konsumentów, instytucji rządowych i pozarządowych czy urzędników w marketingu państwa, procedur, przepisów i działań kształtujących wizerunek państwa (np. prawno-politycznych, społeczno-ekonomicznych, kulturowo-edukacyjnych), a także środowiska w kontekście materialno-estetycznym, związanego z działalnością instytucji, agencji rządowych, podmiotów gospodarczych i instytucji badawczo-dydaktycznych. D. Grundey, B. Toluba, J. Brukiene, *Country*

Wizerunek Polski a kształtowanie „smart power"

Termin „smart power" – jako siły rozważnej, inteligentnej, sprytnej – został zaproponowany w 2010 roku[24] przez Josepha S. Nye'a, który już w latach 90. XX wieku próbował w sposób kompleksowy opisać potęgę Stanów Zjednoczonych, odnosząc ją do siły militarno-gospodarczej (ang. *hard power* – twarda siła) oraz tzw. drugiej twarzy siły państwa (ang. *soft power* – miękka siła). Ta ostatnia służy według Nye'a wywieraniu wpływu na inne podmioty bez użycia siły militarnej czy stosowania gróźb w celu realizacji własnych interesów. Umiejętne połączenie środków militarnych i niemilitarnych (jak np. dyplomacja publiczna) tworzy siłę rozważną, sprytną (ang. *smart power*), która pozwala na „maksymalizację efektywności polityki państwa oraz skuteczne wypełnienie interesów narodowych".[25] Każda z trzech przedstawionych koncepcji siły wpływa na kształtowanie wizerunku państwa, czego przykładem może być zmiana postrzegania Stanów Zjednoczonych po rozpoczęciu działań zbrojnych w Iraku czy Afganistanie, które doprowadziły do pogorszenia wizerunku USA na świecie. Jednocześnie należy pamiętać, że nadmierne przesunięcie polityki zagranicznej w stronę siły miękkiej również może nie być korzystne, jak w przypadku Unii Europejskiej, będącej według Roberta Coopera „ucieleśnieniem potęgi miękkiej", której brakuje potencjału militarnego.[26] Ważne jest, by umiejętnie łączyć elementy miękkiej i twardej siły, skupiając się jednak w większym stopniu na sile miękkiej, której narzędziami są właśnie zagraniczne działania wizerunkowe, branding narodowy oraz dyplomacja publiczna.[27]

Polska jest państwem średnim[28], które nie dysponuje znaczącym potencjałem militarnym, ekonomicznym czy gospodarczym, dlatego w celu zwiększenia jej atrakcyjności, konkurencyjności na arenie międzynarodowej powinna skupić się na miękkich zasobach kształtowania polityki zagranicznej. Podobną konieczność determinuje także położenie geograficzne, jako że polski potencjał militarny nie jest znaczący, a zarówno po wschodniej, jak i zachodniej części granicy znajdują się państwa silniejsze militarnie. W procesie kształtowania pozytywnego wizerunku Polska powinna eksponować przede wszystkim atrybuty społeczne, kulturowe czy gospodarcze, unikając kwestii prowadzących do podziałów i sporów. Jednocześnie należy pamiętać, by działania unilateralne (np. dotyczące realizacji ekonomicznych interesów narodowych) nie przynosiły strat w innych wymiarach (politycznym, kulturowym itp.). Według Anholt-GfK Nation Brands Index, Polska w rankingu reputacji w 2017 rokuuplasowała się na 27. pozycji spośród 50 przebadanychpaństw świata, co daje spadek o jedną pozycję w stosunku do roku

image as a marketing tool for fostering innovation and entrepreneurship (w:) „Economics & Competition Policy". 2006, nr 2(2), s. 26-27.

[24]Rozwinięcie koncepcji „smart power" J. S. Nye zaprezentował w 2011 roku w publikacji *The Futureof Power*.

[25]J. Sadłocha, *Pomiędzy miękką a twardą siłą: smart power* (w:) „Wrocławskie Studia Politologiczne". 2012, nr 13, s. 38.

[26]Ibidem, s. 41.

[27]B. Ociepka, *Miękka siła*…, op. cit., s. 29.

[28]Ibidem, s. 7.

poprzedniego.[29] Co ciekawe, dotychczasowy lider rankingu (USA) spadł w 2017 roku aż na 6. pozycję, a amerykański rząd został słabiej oceniony niż jego polski odpowiednik, co zapewne jest efektem polityki kreowanej przez prezydenta Donalda Trumpa, zmieniającej sposób postrzegania USA przez cudzoziemców na gorszy. Choć przytaczany ranking nie stanowi bezsprzecznego wyznacznika siły czy pozycji państwa na arenie międzynarodowej, to pokazuje wyraźnie, że nawet państwo uznawane za światową potęgę powinno w odpowiedni, mniej kontrowersyjny sposób prowadzić dyplomację publiczną, dbając o pozytywny wizerunek państwa.

Chociaż Polska w rankingu Anholt-GfK w kategorii Governance (przedstawiającej opinię na temat kompetencji aktualnie rządzących) plasowała się wyżej niż USA, to w 2017 roku także straciła wizerunkowo za sprawą kilku wydarzeń. Na początku 2018 roku pojawiła się informacja o wycieku informacji na temat postrzegania Polski w mediach zagranicznych w 2017 roku. Opublikowany dokument nosi nazwę „Obecność i postrzeganie Polski w mediach zagranicznychw 2017 r. na podst. doniesień z placówek". Już na samym jego początku można przeczytać, że „ogólny obraz Polski w mediach światowych w 2017 r. nie może być uznany za pozytywny. Polska polityka zagraniczna była niezrozumiana i krytykowana, negatywnie oceniane były również przeprowadzane aktualnie w naszym kraju reformy wewnętrzne".[30] Zdecydowanie nie są to słowa, które świadczą o poprawie wizerunku Polski na arenie międzynarodowej. Jak wskazano w raporcie, tematami najczęściej poruszanymi przez prasę zagraniczną były: decyzja Komisji Europejskiej w sprawie uruchomienia wobec Polski artykułu 7.1 Traktatu o Unii Europejskiej, sprzeciw rządu wobec przymusowej relokacji imigrantów, aktywność w ramach Trójmorza i Grupy Wyszehradzkiej, wybór Polski na niestałego członka Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz wizyta prezydenta Donalda Trumpa w Polsce.[31] Choć część z tych wydarzeń może się kojarzyć Polakom pozytywnie (jak zwiększenie aktywności w Grupie Wyszehradzkiej i zacieśnianie współpracy państw Trójmorza), to jednak dla wybranych państw Unii Europejskiej są przesłanką oddalania się Polski od wartości Unii Europejskiej, zamknięcia regionalnego i opowiadania się po stronie Stanów Zjednoczonych. Oczywiste jest, że nie jest możliwe podejmowanie tylko takich działań, które przez wszystkie państwa i inne podmioty międzynarodowe będą odbierane pozytywnie, natomiast należy dążyć do eksponowania własnych atutów, odsuwając w cień kwestie sporne.

Jak w 2017 roku wskazywał minister Witold Waszczykowski podczas prezentacji w Sejmie zadań polskiej polityki zagranicznej: „Polska polityka zagraniczna zmieniła też swój charakter. Przywróciliśmy jej podmiotowość i właściwą hierarchię priorytetów, przyjmując za punkt wyjścia szeroko pojęte interesy naszego kraju. To im właśnie poświęciliśmy wiele uwagi i działań. Zamiast stać na bocznej linii i kibicować głównym graczom – sami weszliśmy do gry na

[29] *Polska spadła w rankingu globalnej reputacji. Niemcy wyżej niż USA* [w:]*https://businessinsider.com.pl/finanse/makroekonomia/miedzynarodowa-opinia-na-temat-polski-i-innych-krajow-ranking/v4drmgp* (pobrano 12.04.2018 r.).
[30] K. Pacewicz, *„Ogólny obraz Polski nie może być uznany za pozytywny" – wyciekł raport MSZ* [w:]*https://oko.press/ogolny-obraz-polski-moze-byc-uznany-pozytywny-wyciekl-raport-msz-przeczytaj-calosci/* (pobrano 14.04.2018 r.).
[31] Ibidem.

międzynarodowej arenie. Okazało się, że potrafimy opracować taktykę, wyłożyć argumenty i przekonywać do swoich racji".[32] Późniejsza dymisja ministra może świadczyć jednak o odmiennej sytuacji polskiej polityki zagranicznej. Realizacji interesów narodowych nie powinny towarzyszyć negatywne emocje, a raczej pozytywne lub neutralne nastawienie innych państw. Takie też jest założenie „smart power" jako siły sprytnej (rozważnej), która skupia się na zyskiwaniu sojuszników poprzez wykorzystywanie atutów i realizowaniu przy tym własnych interesów narodowych. Wykorzystać do tego celu można wskazane we wspominanym raporcie najważniejsze pozytywne doniesienia na temat Polski w 2017 roku. Należy do nich m.in. „poprawa stanu gospodarki polskiej, jej stabilność i wiarygodność jako partnera gospodarczego".[33] Inne z zalet dotyczą skutecznej realizacji reform gospodarczych, stabilności systemu bankowego, poziomu życia kulturalno-naukowego, integracji mniejszości polskiej w państwach przyjmujących oraz sukcesów, jakie Polacy odnoszą poza granicami kraju.

Nie jest to oczywiście zamknięta lista pozytywnych i negatywnych aspektów polskiego wizerunku, jednak na pewno stanowią one pewną wskazówkę dla rządzących, które działania mogą wzmacniać lub osłabiać pozycję Polski na arenie międzynarodowej. Można na jej podstawie także wywnioskować, w jakim zakresie realizowana polityka zagraniczna pozwoliła osiągnąć cele narodowe, a co ją skutecznie ograniczało.

Zakończenie

Reasumując zawarte w artykule informacje, należy wskazać, że podmioty tworzące i realizujące polską politykę zagraniczną powinny w większym stopniu skupić się na marketingu państwa oraz kształtowaniu w jego ramach pozytywnego wizerunku, stanowiącego w wymiarze praktycznym narzędzie „smart power". W kontekście poruszanego tematu, stosowanie siły sprytnej powinno odnosić się przede wszystkim do eksponowania atutów państwa związanych ze sferą gospodarczą, społeczno-kulturalną i naukową. Ważne jest także odpowiednie kreowanie wizerunku medialnego, oznaczającego ocieplenie wizerunku Polski przede wszystkim w mediach zachodnioeuropejskich. Potwierdzona została zawarta we wstępie hipoteza, że wizerunek Polski może stanowić podstawę kształtowania siły rozważnej Polski opartej przede wszystkim na narzędziach miękkiej siły, jednak nie ulega wątpliwości, że uprzednio musi ulec poprawie (zwłaszcza w odniesieniu do polityki zagranicznej). Pomóc w tym może zwiększenie liczby wizyt zagranicznych polskich dyplomatów, przy jednoczesnym zachowaniu pasywności i powściągliwości w trakcie prowadzenia dialogów na tematy wrażliwe (jak sprawa nowelizacji ustawy o IPN). Niezbędne jest także zaangażowanie w działalność organizacji międzynarodowych, jako że żadne państwo nie jest dziś samowystarczalne i zupełnie odcięte od wszelkich form współpracy międzynarodowej. Ponad wszystko najważniejsza zdaje się być walka ze stereotypami na temat Polski i Polaków, a nie ich utwierdzanie. Należy pamiętać, że nawet największą zaletę można przekuć w wadę. Za przykład można podać przywiązanie do tradycji i historii, posiadającej zarówno zdolność, by łączyć,

[32] *Minister Witold Waszczykowski o priorytetach polskiej dyplomacji w 2017 r.* [w:] *https://rabat.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/2017/20170209_expose_polityka_zagraniczna_rp_2017* (pobrano 17.04.2018 r.).
[33] K. Pacewicz, op. cit.

jak i dzielić. Jak wskazuje J. S. Nye, „(…) siła w polityce polega na zdolności przekonywania innych, by zrobili to, czego chcemy. Można to osiągnąć na trzy sposoby: kijem, czyli przymusem (…), marchewką, inaczej mówiąc pieniędzmi, albo przez perswazję, wspartą kulturą i historią, która sprawia, że inni chcą dokładnie tego, co my”[34]. Z perspektywy państwa małego lub średniego wiodące powinno być trzecie podejście. Jak długo jednak oznacza ono utrzymywanie dobrych relacji tylko z państwami posiadającymi przywiązanie do podobnych tradycji i postrzegającymi historię z perspektywy zbliżonej do polskiej, realizacja interesów narodowych może być utrudniona, a jej wiarygodność i atrakcyjność przyćmiona przez postawę określoną przez byłego ministra spraw zagranicznych „wejściem do gry na międzynarodowej arenie”.

Streszczenie

Artykuł prezentuje wizerunek państwa jako element miękkiej siły. Może być on też rozważany przez pryzmat siły rozważnej/sprytnej, która jest szczególnie ważna dla małych i średnich państw, takich jak Polska. Autorki starają się znaleźć odpowiedź na pytanie, w jaki sposób współcześnie państwo to jest postrzegane poza granicami kraju, oraz czy odpowiednio kreowany wizerunek może stanowić czynnik stanowiący o wzroście jego siły na arenie międzynarodowej.

Słowa klucze: wizerunek państwa, Polska, Joseph S. Nye, miękka siła, rozważna siła

Summary

The article presents country image as a part of the soft power. It can be also considered through the prism of smart power, which is especially significant for the small and medium-sized countries, just like Poland. The authors try to find an answer to the question, how presently this country is perceived abroad, and whether a properly created image can be a factor determining the growth of its power in the international arena.

Key words: country image, Poland, Joseph S. Nye, soft power, smart power

Bibliografia

Anholt S., *Competitive Identity. The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. Nowy Jork 2007

Anholt S., Hildreth J., *Brand America. Tajemnica mega marki*. Warszawa 2005

Czachór Z., Tomaszyk M. J. (red.): Przewodnictwo państwa w Radzie Unii Europejskiej – doświadczenia partnerów, propozycje dla Polski. Poznań 2009

Daszkiewicz M., *Wizerunek wewnętrzny w tworzeniu silnej marki kraju* [w:] „Nauki o Zarządzaniu”. 2013, nr 2(15), s. 51–61

Dinnie K., *Nation Branding. Concepts, Issues, Practice*. Oxford 2008

Gray E. R., Balmer J. M., *Managing corporate image and corporate reputation* [w:] „Long Range Planning”. 1998, t. 31, nr 5, s. 695–702

Grundey D., Toluba B., Brukiene J., *Country image as a marketing tool for fostering innovation and entrepreneurship* [w:] „Economics & Competition Policy”. 2006, nr 2(2), s. 25–42

Gwozdowska A., *Joseph S. Nye: Siłą Polski jest jej historia* [w:]

[34]A. Gwozdowska, op. cit.

http://www.rp.pl/Plus-Minus/303189991-Joseph-S-Nye-Sila-Polski-jest-jej-historia.html#ap-1 (pobrano 18.04.2018 r.)

Hereźniak M., Morawska J., *Program marketingu narodowego w kontekście członkostwa Polski w Unii Europejskiej* (w:) „Marketing i Rynek". 2005, nr 8, s. 8–15

Leszczyński M., *Branding narodowy* [w:] http://marcinleszczynski.pl/-miedzynarodowe-public-relations/branding-narodowy/ (pobrano 09.04.2018 r.)

Łoś-Nowak T., *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006

Maćkowska R., *Kształtowanie wizerunku Polski w krajach Unii Europejskiej* [w:] „Colloquium WNHiS AMW". 2012, nr 2, s. 179–190

Marston J. E., *Modern Public Relations*. Nowy Jork 1979

Minister Witold Waszczykowski o priorytetach polskiej dyplomacji w 2017 r. (w:) https://rabat.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/2017/20170209_expose_polity-ka_zagraniczna_rp_2017 (pobrano 17.04.2018 r.)

Ociepka B., *Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski*. Warszawa 2013

Ociepka B., *Komunikowanie międzynarodowe*. Wrocław 2002

Pacewicz K., *„Ogólny obraz Polski nie może być uznany za pozytywny" – wyciekł raport MSZ* (w:) https://oko.press/ogolny-obraz-polski-moze-byc-uznany-pozytywny-wyciekl-raport-msz-przeczytaj-calosci/ (pobrano 14.04.2018 r.)

Polska spadła w rankingu globalnej reputacji. Niemcy wyżej niż USA [w:] https://businessinsider.com.pl/finanse/makroekonomia/miedzynarodowa-opinia-na-temat-polski-i-innych-krajow-ranking/v4drmgp (pobrano 12.04.2018 r.)

Sadłocha J., *Pomiędzy miękką a twardą siłą: smart power* [w:] „Wrocławskie Studia Politologiczne". 2012, nr 13, s. 37–46

Stanowicka-Traczyk A., *Instrumenty strategii kształtowania wizerunku na przykładzie miast polskich* (w:) „Studia Regionalne i Lokalne". 2007, nr 3(29), s. 53–70

Surowiec P., *Nation Branding, Public relations and Soft Power: Corporatising Poland*. Londyn/Nowy Jork 2017

Wells L. T., Wint A. G., *Marketing a country: promotion as a tool for attracting foreign investment (revised edition)* [w:] http://documents. – worldbank.org/curated/en/884891468763824660/pdf/multi-page.pdf (pobrano 05.04.2018 r.)

Więckowski M., *Promocja i wizerunek Polski na świecie w świetle koncepcji marketingu terytorialnego* [w:] http://paris.pan.pl/pl/-images/wieckowski.pdf (pobrano 05.04.2018 r.)

Wojcik K., *Public relations od A do Z. Analiza sytuacji wyjściowej, planowanie działalności*. Warszawa 2001

Anna KAMIŃSKA
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Humanistyczny
Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

ŹRÓDŁA WSPÓŁCZEŚNIE POJMOWANEGO BEZPIECZEŃSTWA W MYŚLI FILOZOFICZNEJ

Celem wiedzy teoretycznej jestprawda,
a wiedzy praktycznej działanie
Arystoteles

Wstęp

Wszystkie dziedziny życia ludzkiego, społeczeństw i państw, w których żyje człowiek spaja idea bezpieczeństwa. Na przełomie wieku XX i XXI zmiany polityczne, ustrojowe, społeczne, ekonomiczne i militarne, których doświadczyła Europa z jednej strony wzmocniły odczucie bezpieczeństwa, a jednocześnie unaoczniły nowe zagrożenia i napięcia, które zrodziły świadomość i poczucie braku stabilizacji. Stan ten ujawnił potrzebę przeprowadzenia szerokich badań teoretycznych i praktycznych i nowego spojrzenia na podstawowe wartości oraz uzmysłowił konieczność ich poszanowania i umacniania. Pokój, bezpieczeństwo, demokracja, sprawiedliwość, wolność państw i narodów, godność i szczęście człowieka, ład społeczny, równowaga polityczna i ekonomiczna to wartości, które nie są dane raz na zawsze, trzeba o nie stale zabiegać, pielęgnować je i chronić. Cel ten można osiągnąć poprzez poszukiwania odpowiedzi na pytania, które postawił profesor Ryszard Rosa, a które mają wskazać cel świadomości poznawczej człowieka, środki gwarantujące bezpieczeństwo indywidualne i zbiorowe, zagrożenia polityczno-militarne, determinanty polityczno-prawne i instytucjonalne gwarantujące bezpieczeństwo i sposoby poszanowania praw natury i posiadanej wiedzy do zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego wszystkich mieszkańców globu.[1]

Bezpieczeństwo jako wartość, która jest różnie rozumiana i którego rola we współczesnym świecie jest rozmaicie określana, jest kategorią niezwykle dynamiczną. Poglądy na temat bezpieczeństwa ewoluowały od negatywnego do pozytywnego i coraz szerszego jego traktowania. Można to uznać za konsekwencję instynktu poszukiwania bezpieczeństwa i rezultatu zjawiska, które Barry Buzan nazwał „pogonią za wolnością od zagrożenia", które tworzą ważny element ciągłości ewolucji świata ożywionego.[2] Dyskusje nad kwestiami bezpieczeństwa nie ustają, gdyż wachlarz zagrożeń rośnie. Bezpieczeństwo niegdyś ograniczone do zagadnień militarnych objęło wiele sfer. Dodatkowo cel bezpieczeństwa nie skupia się już tylko na woli przetrwania, ale obejmuje też obronę wolności i tożsamości oraz ochronę dobrobytu państwa. Wreszcie bezpieczeństwo narodowe nie może być pojmowane w oderwaniu od bezpieczeństwa powszechnego.[3]

---

[1] R. Rosa, *Filozofia bezpieczeństwa*. Warszawa 1995, s. 6.
[2] J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*. Warszawa 1996, s. 7.
[3] Ibidem.

Problemy bezpieczeństwa, wojny i pokoju w ujęciu filozoficznym

Odwołanie się do dorobku przeszłości zawsze pozwala lepiej zrozumieć teraźniejszość i jej złożone problemy. Co więcej, uznanie dla trudu i geniuszu wielu myślicieli jest należne filozofom i uczonym, ponieważ bez ich dociekań dotyczących fenomenu wojen i pokoju i ich roli w życiu społeczeństw i państw oraz prób uzyskania odpowiedzi na pytanie o drogę do spokojnego życia, dziś nie bylibyśmy na tyle gotowi, by mówić nie tylko o współczesnym pojmowaniu bezpieczeństwa, ale nie moglibyśmy mówić o bezpieczeństwie w ogóle.

Wojna i pokój stanowią antonimy, które będą bliskie badaczom z wielu obszarów wiedzy, dziedzin nauki oraz dyscyplin naukowych.[4] Paradoksalnie, mimo że w imię pokoju toczone są boje, wydaje się on być stanem podrzędnym w stosunku do wojen i konfliktów zbrojnych stanowiących przedmiot szczególnego zainteresowania i fascynacji polityków, strategów i myślicieli. W dyskursie na temat szeroko pojętego bezpieczeństwa pokój nie budzi tylu emocji co wojna, można nawet z niepokojem skonstatować, że staje się on kategorią podrzędną. W dążeniu do określenia znaczenia pokoju w czasach współczesnych warto zastanowić się czy pokój można poddawać tak jak wojny kategoryzacji, czy można mówić o ewoluowaniu pokoju i co należy uznać za główne determinanty pokoju. Zainteresowanie badaczy problemów bezpieczeństwa powinno też skłonić do poszukiwania odpowiedzi na pytania o to jakie są główne czynniki wpływające na postrzeganie pokoju oraz jakie instrumenty pozwalają na jego poznanie. Warto również zastanowić się na ile zmiany w środowisku bezpieczeństwa i prowadzeniu wojen wpływają na percepcję pokoju i czy można mówić o pokoju w oderwaniu od zjawiska wojny. Wreszcie problematyka bezpieczeństwa nie może pozostawić bez odpowiedzi pytania o to czy pokój może być wartością trwałą, a nie jedynie przerwą między nieuchronnymi wojnami. Rodzi się pytanie o to, na ile pokój jest w dzisiejszych czasach wartością uświadamianą, pożądaną i trwałą i czy jest on gwarantem bezpieczeństwa.

Profesor Bolesław Balcerowicz zauważa, że pokój, o którym mówi i pisze się raczej rzadko, jako przedmiot badań ustąpił miejsca bezpieczeństwu. Jednakże jako kategoria dynamiczna podlegająca ciągłym zmianom wymaga on stałych zabiegów i wysiłku. Z jednej strony definiowany jest jako brak wojny, a z drugiej określany jest jako wartość sama w sobie i obejmuje realizację bądź możliwość realizacji innych wartości.[5] Bezpieczeństwo w ujęciu tradycyjnym kojarzono z obroną państwa przed atakiem zewnętrznym, podbojem, a nawet unicestwieniem.[6]

Chęć zrozumienia istoty wojny i potrzeba wyjaśnienia jej przyczyn była wyzwaniem dla wielu myślicieli już od czasów Starożytności. Wojna stanowiąca element rzeczywistości musiała być integralną częścią ich rozmyślań, które później stanowiły bazę teorii klasyfikujących stosunki międzynarodowe.[7] Politycy, władcy

[4]Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 roku w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, Dz. U. 2011, nr 179, poz. 1065.
[5]B. Balcerowicz, *O pokoju. O wojnie. Między esejem a traktatem*. Warszawa 2013, s. 16-20.
[6]J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*. Warszawa 2012, s. 7.
[7]Ibidem, s. 21.

i wojskowi zaś nie stroniąc od kwestii bezpieczeństwa kładli nacisk na kwestie praktyczne i obronne.[8]

Pierwsze rozważania o anatomii, etiologii i funkcjach wojen znajdujemy już w *Iliadzie* Homera, która zawiera apologię indywidualnego eposu walki.[9]

Problematyka pokoju w kontekście wartości znajduje trwałe miejsce w twórczości i poglądach Hezjoda ceniącego wyżej pokój od wojny, który w eposie *Prace i dni* przedstawia pokój jako stan zgodny z przyrodą i pochwala prawość, sprawiedliwość jako wartości zapewniające bezpieczeństwo i pokój.[10] Ciężka praca na roli będąca remedium na skłonności wojownicze przeciwstawiona jest etosowi walki. W przeciwieństwie do wojny, która zdaniem Hezjoda sieje śmierć, przynosi ból i rodzi nienawiść, pokój daje radość, spokój zewnętrzny i wewnętrzny i sprzyja pomnażaniu bogactw.[11] Epos ten zatem może być potraktowany jako zakwestionowanie socjalizacji i etyzacji konfliktów zbrojnych.[12]

Profesor Ryszard Rosa zwraca uwagę, że rozważania nad anatomią, etiologią i funkcjami społecznymi pokoju poza gruntem europejskim wyraźne były w kulturach i cywilizacjach orientalnych.[13] Przedstawiciele filozofii chińskiej Lao-Tsy oraz Konfucjusz w pracy zgodnej z rytmem pór roku i powrocie do stosunków plemiennych i rodowych upatrują możliwość osiągnięcia trwałego pokoju między ludźmi.[14]

Analiza poglądów myślicieli Starożytnej Grecji wskazuje, że problem pokoju znalazł swoje odbicie w poglądach wielu filozofów. Dla Heraklita z Efezu wojna i pokój stanowiły dwa wzajemnie warunkujące się przeciwieństwa. W opozycji do traktowania wojny i pokoju jako naturalnej anatomii świata pozostają poglądy Hippiasza z Elidy, który postulował zniesienie granic i stworzenie wspólnoty ludzi i narodów, co uznane jest za propagowanie szczególnej formy pacyfizmu – federalistycznego i kosmopolitycznego.[15]

Platon, który do źródeł konfliktów zaliczał nieprzestrzeganie zasad sprawiedliwości oraz norm moralnych i prawnych uważał, że wojna powinna być tylko środkiem utrwalenia pokoju. Stwierdzał, że sprawiedliwość rodzi zgodę, a niesprawiedliwość podziały i rozłamy, budzi nienasycone żądze i uniemożliwia współpracę. W rozważaniach Platona zawarta jest pochwała sprawiedliwości, sprawiedliwego człowieka i sprawiedliwego państwa. Można dostrzec tam też krytykę niesprawiedliwości rodzącej zło i krzywdę. Za konieczne i usprawiedliwione uznaje on wojny zewnętrzne o niepodległość, a walki bratobójcze to jego zdaniem wojny niesłuszne.[16]

Przekonanie Platona, jednego z najbardziej uznanych przedstawicieli filozofii starożytnej, że wojna jest środkiem do osiągnięcia pokoju[17] świadczy o silnym powiązaniu tych dwóch pojęć. Poświęca on też uwagę znaczeniu idei

[8]M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne* …, op. cit., s. 7.
[9]R. Rosa, *Filozofia* …, op. cit., s. 8.
[10]R. Rosa, *Filozofia i edukacja do bezpieczeństwa*. Siedlce 1998, s. 28.
[11]J. Borgosz, *Drogi i bezdroża filozofii pokoju*. Warszawa 1989, s. 16.
[12]R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego. Tradycja. Współczesność. Nowe wyzwania.* Siedlce 2008, s. 20.
[13]Ibidem.
[14]R. Rosa, *Filozofia* …,op. cit., s. 10.
[15]J. Borgosz, *Drogi i bezdroża* …,op. cit., s. 25.
[16]R. Rosa, *Filozofia …,* op. cit., s. 12-17.
[17]Platon, *Prawa.* Warszawa 1969, s. 10.

sprawiedliwości dla bezpieczeństwa i dostatku ludzi.[18] Poglądy Platona o służebności i moralnej niższości wojny wobec pokoju stoją w sprzeczności z obawą o deprecjonowanie pokoju w czasach współczesnych. Wizja relacji między wojną a pokojem w opinii Platona wyraża się działaniem w jedną jedynie stronę, gdyż wojna może być instrumentem do osiągnięcia pokoju, a proces odwrotny nie jest możliwy. W opozycji do tego przekonania można postawić słynny, czasem mylnie interpretowany pogląd Wegecjusza „si vis pacem para bellum" „chcesz pokój szykuj wojnę". Rada filozofa, by przygotowania do wojny potraktować jako środek zapobiegawczy została ujęta w formie konieczności pojmowania pokoju w sensie okresu przygotowań do wojny nieuniknionej.[19]

Rozważania na temat wojny znajdujemy też w pracach Arystotelesa, dla którego podstawą ładu i gwarantem sprawiedliwości jest państwo, które rozstrzyga o tym co jest cnotliwe i godne, a co nikczemne i złe.[20] Arystoteles zdaniem Ryszarda Rosy uważał prowadzenie wojen w obronie niepodległości Grecji za słuszne, konieczne i sprawiedliwe.[21] Ten wszechstronny myśliciel i humanista przedstawił koncepcję wojny jako narzędzia i instrumentu prowadzącego do pokoju,[22] którą można uznać za jedno z pierwszych moralnych usprawiedliwień wojny. Dla Arystotelesa sztuka wojenna z natury była sztuką zdobywania własności, a przyczyn wojen należało upatrywać w wygórowanych żądzach zdobycia bogactw, terytoriów i niewolników.[23] Jednocześnie dostrzegał on konieczność przygotowania do wojny, zgromadzenia odpowiednich sił i środków gwarantujących bezpieczeństwo.[24]

Pierwsze próby kategoryzowania wojen sięgają starożytnego Rzymu, kiedy Cyceron podzielił wojny na sprawiedliwe i niesprawiedliwe. Dążenie do sławy i chęć pomnażania bogactw uznał za najbardziej wojnotwórcze czynniki.[25] Nie wykluczał jednak konieczności prowadzenia pewnych wojen, a za sprawiedliwe uznał te toczone z uwagi na słuszną przyczynę, w obronie własnej lub dla dochodzenia naruszonych praw.[26] Istotną kwestią w jego wizji wojen sprawiedliwych były normy prawne regulujące wypowiedzenie wojny. Określając istotę prowadzenia wojen sprawiedliwych Cyceron zwracał uwagę na zagadnienia związane z zasadami, których należy przestrzegać podczas konfliktu zbrojnego.[27] Do warunków osiągania i utrzymania pokoju zaliczał podporządkowanie emocji rozumowi, rezygnację z czynienia krzywdy oraz krzewienie cnót pokojowych.[28]

W obrębie myśli filozoficznej starożytnej Grecji i Rzymu wielu uczonych i polityków szukając teoretycznych reguł rządzących ładem światowym oraz poszukując kryteriów rozwoju harmonijnych stosunków międzynarodowych może odnaleźć uniwersalne wartości, które będą wskazówką do zrozumienia wielu dylematów czasów współczesnych. Spostrzeżenia dotyczące źródeł, istoty

[18]Platon, *Państwo z dodaniem siedmiu ksiąg Praw, t. 1 i 2.* Warszawa 1958, s. 12, 13.
[19]B. Balcerowicz, *Pokój i „nie-pokój". Na progu XXI wieku.* Warszawa 2002, s. 34.
[20]R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego* …, op. cit., s. 31.
[21]R. Rosa, *Filozofia* …,op. cit., s. 27.
[22]J. Borgosz, *Drogi i bezdroża* …, op. cit., s. 25.
[23]R. Rosa, *Filozofia* …,op. cit., s. 27.
[24]R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego*…, op. cit., s. 35.
[25]J. Borgosz, *Drogi i bezdroża*…, op. cit., s. 51.
[26]B. Balcerowicz, *O pokoju*…, op. cit., s. 50.
[27]R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego*…, op. cit., s. 41.
[28]B. Balcerowicz, *Pokój i „nie-pokój* …, op. cit., s. 21.

i charakteru wojen, kwestie ich moralnej oceny, warunki osiągania i utrzymania pokoju oraz drogi wiodące do zapewnienia ludziom bezpiecznego życia analizowane przez starożytnych filozofów nadal wydają się aktualne. Wiele przyczyn wojen wskazanych w filozofii starożytnej, które wynikają z naruszenia ładu w świecie oraz nieprzestrzegania zasad sprawiedliwości i norm moralnych, a także dążenia do bogactwa i władzy, jak zaznacza profesor Rosa, nadal nie zostało do końca wyeliminowanych.[29] Nie można też pominąć wskazań na wyższość moralną pokoju nad wojną i znaczenie przewagi korzyści wynikających ze współpracy państw nad prowadzeniem osłabiających ludzkość wojen. Należy również wspomnieć o potępieniu wojen niesprawiedliwych przez filozofów czasów starożytnych, wskazaniu przez nich wagi etyki obowiązującej w działaniach wojennych, konieczności poszanowania jeńców, jak też dotrzymywania zawartych umów.[30] Istotne miejsce zajmowały postulaty przestrzegania przepisów prawa między państwami i zalecenia wykorzystania środków pokojowych przed przystąpieniem do wojny.[31] Uniwersalne koncepcje wojny, pokoju i bezpieczeństwa stworzone przez uczonych Starożytności ułatwiają wyjaśnienie współczesnych zjawisk znajdujących się w kręgu zagadnień związanych z bezpieczeństwem jednostek, społeczeństw i państw.

Przemoc i siła w świecie filozofii starożytnej była naczelną wartością. Im właśnie ruch wczesnochrześcijański przeciwstawił miłość. Pokój stał się darem bożym i normą moralną.[32] Święty Augustyn podobnie jak Cyceron rozróżniał wojny sprawiedliwe, autoryzowane przez Boga i prowadzące do zwycięstwa dobra nad złem oraz wojny niesprawiedliwe wynikające z pychy.[33] Analizując istotę pokoju św. Augustyn wyróżnił „pokój wewnętrzny" będący harmonią duszy i ciała poszczególnych jednostek, „pokój w państwie" wyrażony przez harmonijną współpracę obywateli szanujących prawa normujące relacje między przedstawicielami władzy, grupami społecznymi i jednostkami. Święty Augustyn wymienił również stan „pokoju między narodami", które udzielają sobie wsparcia i pomocy oraz „pokój powszechny" oparty na ładzie i harmonii w świecie.[34]

Kwestie moralnej i politycznej odpowiedzialności za pokój, bezpieczeństwo i udział w wojnach wpisują się w teorię wojny sprawiedliwej kształtowanej przez setki lat przez doktrynę chrześcijańską. Problematyka wojen sprawiedliwych, które nie stoją w sprzeczności z moralnością chrześcijańską znajduje wyraz w twórczości i poglądach świętego Augustyna, który pozytywnie oceniał wojny prowadzące do zwycięstwa dobra nad złem będące darem Stwórcy. Potępiał wojny wynikające z żądzy sławy i nieprzestrzegania cnoty sprawiedliwości, które w konsekwencji prowadzą narody do zguby. Święty Augustyn, którego przekonania wywarły wpływ na kształt ideałów rycerstwa chrześcijańskiego przypominał, że pokojowe środki rozwiązywania sporów muszą poprzedzać działania wojenne państw.[35]

---

[29]R. Rosa, *Filozofia i edukacja*…, op. cit., s. 33.
[30]Ibidem, s. 34.
[31]Ibidem.
[32]B. Balcerowicz, *Pokój i „nie-pokój* …, op. cit., s. 22-23.
[33]R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego*…, op. cit., s. 74.
[34]R. Rosa, *Filozofia* …,op. cit., s. 47.
[35]R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego*…, op. cit., s. 50.

Epoka nowożytna, która przyniosła proces desakralizacji zjawisk społecznych wysunęła człowieka na pozycję twórcy swej historii, autora wojen i podmiotu, który ustanawia okresy pokoju, a myśl tej epoki obfituje w poglądy poszukujące źródeł wojen i pokoju w sferze idei.[36]Koncepcje traktujące o wojnie i pokoju formułowane w epoce Renesansu powstawały pod wpływem wielkich przemian w życiu gospodarczym, społecznym, politycznym, kulturalnym i umysłowym, które ułatwiały człowiekowi racjonalną ocenę świata i zachęcały do odwagi do dokonywania zmian i eliminowania zjawisk zagrażających jego rozwojowi i odczuciu bezpieczeństwa. Twórcą do dziś intrygujących i trudnych do interpretacji poglądów był wczesnorenesansowy myśliciel i polityk Niccolo Machiavelli, który zasłynął sformułowaniem zasady „cel uświęca środki". Jednakże ogranicza on bezwarunkowe korzystanie z tej reguły, gdyż zaleca w stosowaniu między ludźmi i państwami użycie „oręża i siły" dopiero wówczas, gdy zawiodą „wszystkie inne środki".[37] Dobre wojsko i dobre prawa uznał za narzędzia pomocne w osiągnięciu pokoju i ładu społecznego, a wojnę za sposób dochodzenia praw.[38] Profesor Ryszard Rosa zwraca uwagę, że uważna lektura Machiavellego mimo antytetycznych sądów i pewnej niekonsekwencji wskazuje na to, że cenił on środki pokojowe wyżej niż środki walki zbrojnej, wojny obronne nad wojny zaborcze i wolność nad zniewolenie.[39] Machiavelli wskazywał na konieczność umacniania zdolności obronnych własnej ojczyzny, przykładał dużą wagę do porządku wewnętrznego, atrybutów władcy i zdolności państw do tworzenia sojuszy.[40] Wyrażał też przekonanie, że kraje, które cieszą się wolnością nie cierpią z powodu niedostatku, przybywa w nich ludności, a przemysł i rolnictwo kwitną.[41]

Ważne miejsce w renesansowych poszukiwaniach drogi wiodącej do szczęścia, pokoju oraz rozwoju duchowego i materialnego zajmują poglądy angielskiego pisarza politycznego Tomasza Morusa, autora *Utopii,* który koncentrował się na organizacji społeczno-politycznej i przebudowie systemu gospodarczego, by uniknąć wojen, przestępczości i nędzy.[42] Własność prywatna i pojmowanie świata przez pryzmat wartości pieniędzy w jego opinii doprowadzały do waśni, konfliktów społecznych i wojen.[43] Wysunął on tezę, że walki wewnętrzne i wojny między narodami wynikają z faktu, że władza i własność jest w posiadaniu możnych, co jest podstawą niesprawiedliwości społecznej, która rodziła nędzę, przestępczość i wojny.[44]

Europa w kolejnym stuleciu obserwowała tworzenie się ustroju kapitalistycznego, a wraz z jego rozwojem przemysłu, rzemiosła, handlu, gospodarki morskiej, rozkwitu miast i mieszczaństwa. Franciszek Bacon, angielski filozof i uczony, nawiązując do Machiavellego, postulował stworzenie nowego porządku prawnego, w którym ekspansywność gospodarcza i polityczna kraju oraz stworzenie nowoczesnej armii zabezpieczą kraj przed wojnami wewnętrznymi

[36]J. Borgosz, *Drogi i bezdroża* …,op. cit., s. 71.
[37]N. Machiavelli, *Książę*. *Rozważania nad pierwszym dziesięcioksięgiem historii Rzymu Liwiusza*. Warszawa 1984, s. 192.
[38]B. Balcerowicz, *Pokój i „nie-pokój* …, op. cit., s. 44.
[39]R. Rosa, *Filozofia* …,op. cit., s. 56.
[40]Ibidem, s. 60-66.
[41]Ibidem,s. 67.
[42]T. Moore, *Utopia.* Warszawa 1954*,* s. 108.
[43]Ibidem.
[44]R. Rosa, *Filozofia*…, op. cit., s. 70-71.

i wzmocnią go przed przeciwnikiem zewnętrznym.[45] Postulował on rozwój rolnictwa, swobodnego handlu, rzemiosła i manufaktury, które zwalczą nędzę i drożyznę. Nie głosił zniesienia własności prywatnej, ale jej sprawiedliwe użytkowanie. Dążył do powstania państwa z właściwym systemem politycznym i moralnym, które wytwarza tyle dóbr, by zaspokoić potrzeby swoich obywateli, najnowsze zdobycze techniki i nauki zaś miały pozwolić kontrolować przyrodę. Wszystkie te osiągnięcia służyły wzmocnieniu siły militarnej państwa, które byłoby gotowe nie tylko odeprzeć atak, ale i prowadzić wojny zaczepne. Do tego zaś za niezbędną uznał potrzebę wytworzenia nowoczesnych środków walki.[46] Bacon był jak widać orędownikiem wojen zaborczych, imperialnej walki i polityki kolonialnej, która zapewniłaby rozwój jego państwa. Jednakże okazał się też zwolennikiem humanitarnego postępowania z nieprzyjacielem i jeńcami.[47]

Idee utopisty Odrodzenia Tomasza Campanelli o poszukiwaniu sprawiedliwego ustroju społecznego, który zapewnia szczęście obywatelom znalazły wyraz w jego dziele *Państwo Słońca,* w którym rysuje on obraz idealnego społeczeństwa, kierującego się zasadami miłości i przyjaźni, gdzie nie ma własności prywatnej, praca jest obowiązkiem i zaszczytem, a rozdział dóbr jest sprawiedliwy. W tym wyimaginowanym świecie nie ma podstaw do dążenia do nienawiści. Wojna jest dopuszczalna jedynie w imię obrony własnego państwa lub w obronie i na prośbę państwa sąsiedniego, które wzywa pomocy.[48] Campanella nie traktował wojen jako celu samego w sobie i zalecał wcześniejsze wykorzystanie pokojowych środków rozstrzygania sporów.[49] Humanizm tego filozofa ilustruje jego przekonanie, że nie jest celem zniszczyć zwyciężonego lecz go poprawić. Poza kwestiami dotyczącymi praw rządzących walką zbrojną Campanella formułował wiele wskazówek prakseologicznych poświęconych strukturze obronnej państwa, metodom prowadzenia wojen i przygotowania się do nich, traktowaniu przeciwnika i kształceniu wojskowemu obywateli, a także roli, cechom i zadaniom przywódcy.[50] Wysuwał też ideę humanitarnego traktowania żołnierzy nieprzyjaciela i jeńców. Wzorując się na innych humanistach zalecał pokojowe środki rozstrzygania sporów i przestrzegał przed pochopnym wypowiadaniem wojny.[51]

Świat, w którym walka i wojna są najbardziej naturalnymi zjawiskami społecznymi, a człowiek w swej naturze jest egoistą dbającym o własne tylko dobro został przedstawiony przez wybitnego filozofa renesansu Tomasza Hobbesa, który upatrywał przyczyn wojen w egoistycznej naturze człowieka, jego żądzy zysku i sławy.[52] Ten przedstawiciel Odrodzenia, na którego powołują się zwolennicy realistów w teorii stosunków międzynarodowych, odrzucił wizję człowieka jako istoty społecznej przedstawioną przez Arystotelesa. Egoizm człowieka i jego nieufność prowadzą do „wojny wszystkich ze wszystkimi", lecz

[45]Ibidem, s. 72.
[46]F. Bacon, *Nowa Atlantyda.* Warszawa 1954, s. 123-124.
[47]R. Rosa, *Filozofia*…, op. cit.,s. 74.
[48]J. Borgosz, *Drogi i bezdroża* …,op. cit., s. 85.
[49]R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego*…, op. cit., s. 74
[50]R. Rosa, *Filozofia* …, op. cit., s. 77.
[51]Ibidem, s. 79.
[52]B. Balcerowicz, *Pokój i „nie-pokój* …, op. cit., s. 24.

Hobbes wskazuje, że podstawowe prawo natury nakazuje „dążyć do pokoju".[53] Przedstawił on w *Lewiatanie* koncepcję umowy społecznej, którą jednostki społeczne zawierają godząc się na ograniczenia własnych uprawnień w zamian za gwarancję bezpiecznego i szczęśliwego życia.[54] Powstanie państwa kończy stan wojny wszystkich przeciw wszystkim.[55] Teoria społeczna Hobbesa nakazywała ludziom jednoczenie się, by przezwyciężyć negatywne skutki ich wad wrodzonych, stworzyć warunki do pokojowego życia i wytyczała drogi wiodące do pokoju poprzez przestrzeganie zasad sprawiedliwości, zapobieganie niezgodzie w kraju, korzystanie z rozjemców i utrzymanie armii zdolnej do odporu nieprzyjaciela. Chwalił on cnoty takie jak łagodność, skromność i wdzięczność.[56]

Koncepcja umowy społecznej będącej źródłem władzy była podzielana przez holenderskiego myśliciela i polityka Hugo Grotiusa, który wyznawał zasadę, że „wojnę podejmuje się w celu osiągnięcia pokoju", a wojny w obronie życia i zdrowia nie są sprzeczne z prawami natury.[57] Za sprawiedliwe uznał te wojny, które mają słuszną przyczynę i przeciwstawiają się złu i bezprawiu. Do niesprawiedliwych przyczyn wojen Grotius zaliczył dążenie do uzyskania pożytku, który nie wynika z konieczności, jak też chęć zajęcia bogatszego terytorium lub przejęcia bogactw przejętych uprzednio przez innych.[58]

W opozycji do stanu wzajemnej wrogości i wojny wszystkich przeciw wszystkim głoszonej przez Hobbesa Karol Monteskiusz wygłosił pogląd, że w stanie pierwotnym pokój byłby podstawową zasadą i prawem. Podkreślał, że człowiek uświadamia sobie swoją siłę w społeczności, a stosunki między ludźmi powinny być regulowane przez dobre prawa. Odnosząc się do relacji między narodami twierdził, że winny one świadczyć sobie dobro w czasie pokoju i jak najmniej zła w czasie wojen, których charakter prowadzenia dzielił na sprawiedliwe i niesprawiedliwe.[59]

Zagadnienia wojny i pokoju interesowały również wielkiego polskiego humanistę epoki Odrodzenia Jana Frycza Modrzewskiego, który charakteryzując cele i motywy wojen określił warunki uznania wojen za sprawiedliwe i zaliczył do nich obronę przed napaścią, przywrócenie pokoju i wykluczenie przyczyn zagrożeń. Wojna sprawiedliwa w konsekwencji niosła lepsze warunki społeczne, gospodarcze, polityczne i prawne, a przede wszystkim nowy moralny ład.[60]

Myśl filozoficzna Oświecenia powstała w epoce racjonalizmu, w nurcie dążenia do wolności, sprawiedliwości i równości. Rozum miał odkryć istotę ładu panującego w przyrodzie i sprawić, że życie człowieka miało być pozbawione trosk, rozwój człowieka i jego bezpieczeństwa byłyby wolne od zagrożeń. Rozum pozwalał też człowiekowi kształtować siebie i swoje otoczenie.[61] Pokój określono jako naturalny stan ludzkości. Człowiek nie tylko wywoływał wojny, ale on właśnie

---

[53]T. Hobbes, *Lewiatan czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego.* Kraków 1954, s. 134.
[54]R. Rosa, *Filozofia* ...,op. cit.,s. 91.
[55]J. Borgosz, *Drogi i bezdroża* …,op. cit., s. 88.
[56]R. Rosa, *Filozofia i edukacja* …,op. cit., s. 82.
[57]H. Grotius, *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju, t. 1.* Warszawa 1957, s. 86.
[58]R. Rosa, *Filozofia* …, op. cit., s. 100.
[59]R. Rosa, *Filozofia* ...,op. cit.,s. 105, 106, 108.
[60]R. Rosa, *Filozofia* ..., op. cit.,s. 112-113.
[61]R. Rosa, *Filozofia i edukacja* …,op. cit., s. 95.

kładł im kres. Państwo zaś gwarantowało realizację wartości decydujących o bezpieczeństwie.[62]

Jednym z przedstawicieli brytyjskiego Oświecenia był Dawid Hume, który twierdził, że idea sprawiedliwości i niesprawiedliwości, jak też dobra i zła ujawnia się wtedy, gdy nie ma więcej dóbr do podziału, choć są one wciąż poszukiwane, a sama własność prywatna stanowi fundament ładu społecznego. Hume podkreślał też, że pokój i bezpieczeństwo oparte są na przestrzeganiu prawa stałości posiadania, prawa przenoszenia posiadania za zgodą posiadacza i prawa spełniania przyrzeczeń.[63]

Wiek Oświecenia będący epoką racjonalizmu zmierzającego do pozbawienia wolnego i świadomego człowieka trosk, uwolnienia go od wojen i uczynienia jego życia szczęśliwszym, przyniósł czas prymatu rozumu, dzięki któremu poznawano świat, źródło i istotę ładu w przyrodzie i społecznościach świadomie kształtujących swoje otoczenie. Przedstawiciel francuskiego Oświecenia Jan Jakub Rousseau akcentujący ideę państwa realizującego idee wolności, równości i braterstwa, które leżą u podstaw dobrowolnie zawieranej umowy społecznej twierdził, że stan natury był czasem pokoju, a narodziny wojen wiązane są z pojawieniem się państw.[64]Rousseau, który wpływając na świadomość Francuzów przygotowywał grunt do Rewolucji Francuskiej przeciwstawiał się poglądom wysuwającym tezę, że źródła wojen tkwią w naturze człowieka i podkreślał znaczenie wolności i równości ludzi, które były podstawą umowy społecznej.[65]

Umowa społeczna, której wynikiem było narodzenie się państwa powstałego z woli jednostek i zaspokajającego ich indywidualne potrzeby krytykowana była przez przedstawiciela klasycznej filozofii niemieckiej G.W.F. Hegla. Jego zdaniem głównym motorem działania człowieka jest dążenie do uświadomionej wolności, co możliwe jest jedynie na gruncie państwa, z podbudową świadomości prawa.[66] Najważniejszym obowiązkiem obywateli i zadaniem państwa jest obrona suwerenności zewnętrznej, a wojny, która jest przejawem pewnej konieczności nie można traktować jako zła absolutnego choć powoduje nieszczęścia i ofiary.[67] Hegel twierdził też, że nie każda wojna jest słuszna, ale również propagował wiarę, że idee rozwijają się szybciej w czasie wojen i rewolucji niż w czasie pokoju, a narody wychodzą z wojny silniejsze.[68] Hegel, który zwany był apologetą wojny głosił prymat rozumu rządzącego dziejami powszechnymi i wolności upowszechniającej się w państwie.[69]

Europejskie koncepcje związane z postrzeganiem wojny i pokoju w epoce Oświecenia formułowane były pod wpływem zróżnicowanej sytuacji społeczno-politycznej i wykazywały dążenie do poznania ludzkiej natury i udoskonalenia istniejących stosunków społecznych. Przedstawiciel francuskiego materializmu oświeceniowego Paul Holbach opowiadając się za wojnami obronnymi i nie rozróżniając między wojnami sprawiedliwymi i niesprawiedliwymi,[70] wysunął

[62]Ibidem, s. 119.
[63]D. Hume, *Traktat o naturze ludzkiej*. Kraków 1963, s. 333.
[64]J. Borgosz, *Drogi i bezdroża* …,op. cit., s. 92.
[65]R. Rosa, *Filozofia* ...,op. cit., s. 136.
[66]Ibidem, s. 200-201.
[67]G.W.F. Hegel, *Zasady filozofii prawa*. Kraków 1969, s. 316.
[68]R. Rosa, *Filozofia i edukacja* …,op. cit., s. 102.
[69]J. Borgosz, *Drogi i bezdroża* …,op. cit., s. 124-127.
[70]R. Rosa, *Filozofia* ..., op. cit., s. 162.

interesującą tezę, że źródeł konfliktów należy poszukiwać w umysłach ludzi trzymających ster władzy, cesarzy, królów i przywódców, w ich przymiotach i cechach charakterologicznych.[71]

Nauka o pokoju znalazła swe podwaliny w filozoficznej rozprawie Immanuela Kanta *O wiecznym pokoju,* w której przedstawia on katalogzasad trwałego pokoju, postuluje odrzucenie tajnych traktatów, przestrzeganie równości i samodzielności państw, likwidację stałych armii, unikanie długów wojennych, odrzucenie prawa do interwencji oraz wyrzeczenie się przejawów wrogości w czasie wojny z myślą o przyszłym pokoju. Gwarancją pokoju w jego opinii miały być reformy ustrojowe, wprowadzenie demokratycznej konstytucji i wielopłaszczyznowe działania moralne, ustrojowe, prawne i pragmatyczne.[72]

Moralne i społeczne aspekty problemów bezpieczeństwa i pokoju oraz przekonanie o pożytkach pokojowej współpracy i rozwiązywania sporów zgodnie z zasadami prawa narodów znalazły odzwierciedlenie w myśli polskiego Oświecenia. Głęboko humanistyczny światopogląd wyrażony jest w twórczości przedstawiciela tego okresu Hugona Kołłątaja, który w strachu przed zagrożeniami ze świata przyrody i obawie o los gatunku ludzkiego upatrywał źródeł wojen, które traktował jako jedną z dróg wiodących do pokoju. Trwały pokój międzynarodowy zgodny z prawem naturalnym można osiągnąć w jego opinii przez gruntowne zmiany społeczne, gospodarcze, polityczne i edukacyjne,[73] na które musi pracować kila pokoleń.[74]

Europejska myśl polemologiczna i irenologiczna i twierdzenia o wyjątkowej roli pokoju warunkującego szczęście, bezpieczeństwo i rozwój państw została wzbogacona przez innego reprezentanta Oświecenia w Polsce, uczonego, działacza i pisarza politycznego Stanisława Staszica. Przykładał on wielką wagę do potęgi rozumu ludzkiego, oświaty i wychowania jako środków do przywrócenia praw natury między jednostkami i społecznościami ludzkimi. Człowiek w założeniach myśli Oświecenia jest czynnikiem wywołującym wojny, ale on właśnie może je powstrzymać i stworzyć warunki do budowy trwałego pokoju, bronić praw człowieka do życia, własności i wolności w duchu tolerancji, potępienia wojen niesprawiedliwych i warunkowego dopuszczenia wojen wyzwoleńczych.[75]

Oświeceniowe idee szerzenia oświaty, propagowania kultury, wzmocnienia prawa i wprowadzenia reform przyświecały wielu mężom stanu dążącym do wyeliminowania przemocy i wojny z życia społecznego. Postawę taką reprezentował król Polski Stanisław Leszczyński, który wątpił w utopijne wizje pokoju oparte na względach moralnych i twierdził, że pokój w strukturze międzynarodowej muszą gwarantować realne czynniki, a państwa powinny unikać wojen ofensywnych i być gotowe na wojny defensywne.[76]

Gwarantem pokojowych stosunków między państwami i rozwoju społeczeństw w opinii jednego z przedstawicieli polskiego Oświecenia czasów zaborów Hieronima Stroynowskiego było prawo natury rozumiane jako uniwersalne i trwałe

---

[71]J. Borgosz, *Drogi i bezdroża* …, op. cit., s. 94.
[72]B. Balcerowicz, *Pokój i „nie-pokój* …, op. cit., s. 27, 28.
[73]R. Rosa, *Filozofia* ...,op. cit*.,* s. 219.
[74]Ibidem.
[75]R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego*…, op. cit., s. 184, 185.
[76]J. Borgosz, *Drogi i bezdroża* …, op. cit., s. 212-214.

cechy człowieka nadające sens jego życiu. Potępiał on uzależnianie jednych państw od drugich i gloryfikował pokój jako najwyższe dobro społeczne, dzięki któremu możliwa była nieskrępowana wymiana dóbr i wartości. Dopuszczał on wojny sprawiedliwe prowadzone dla obrony zagrożonej wolności i własności narodu. Wojna taka umożliwiała przywrócenie pokoju.[77]

Zakończenie

Myśl filozoficzna na przestrzeni wieków formułowała koncepcje, które opisywały genezę, charakter i znaczenie problemów bezpieczeństwa, wojny i pokoju oraz zjawisk, które prowadziły do osiągnięcia pokoju i satysfakcji z wolnego i bezpiecznego życia.

Filozofia Starożytna ukazała potrzebę dążenia do harmonii i ładu między jednostkami, grupami społecznymi i państwami. Życie zgodne z naturą, które zalecał Hezjod miało być drogą do bezpieczeństwa i pokoju. Platon widział w naruszeniu ładu we wszechświecie źródło zagrożenia bezpieczeństwa, nawoływał do przestrzegania zasad sprawiedliwości, a za gwarancję pokoju uznawał państwo charakteryzujące się harmonią wewnętrzną, porządkiem moralnym, prawnym, politycznym i ekonomicznym oraz rządzone przez pojmujących istotę dobra i sprawiedliwości władców. Arystoteles, który podkreślał znaczenie cnót duchowych i moc mądrości łączył problem pokoju i bezpieczeństwa z kondycją armii, organów politycznych i spraw związanych z kulturą. Źródłem pokoju dla Epikura miało być wnętrze człowieka, a zdaniem Cycerona bezpieczeństwo znaleźć można było w bogatym i silnym państwie, które kieruje się zasadami sprawiedliwości. Św. Augustyn sądził, że pokój może zapewnić zgodne współistnienie udzielających sobie pomocy krajów, których obywatele przestrzegają słusznych praw i tworzą wspólnotę oddaną wartościom najwyższym.[78]

Czasy Odrodzenia i wiek XVII przyniosły Europie przemiany gospodarcze, społeczne i polityczne wywierając istotny wpływ na formułowane przez filozofów koncepcje wojny i pokoju oraz ich ocenę rzeczywistości przyrodniczej i społecznej. Ich poglądy odzwierciedlały starania o to, by człowiek mógł racjonalnie ocenić świat i siebie samego, dokonać próby odrzucenia i wyeliminowania zdarzeń niosących zagrożenia i utrudniających jego rozwój. Idee tworzenia nowych stosunków społecznych, państwowych i międzynarodowych wyrażali Machiavelli, Morus, Bodin, Bacon, Campanella, Grocjusz i Hobbes.[79] Wojna i pokój oraz kwestie bezpieczeństwa w myśli filozoficznej XVII wieku łączyły się z innymi dziedzinami życia społecznego, miały związek z warunkami geograficznymi i demograficznymi. Wojna możliwa była jedynie w warunkach wymuszonych i ostatecznych.[80]

Wiek Oświecenia wskazał pokój jako najwyższą wartość warunkującą rozwój, szczęście i bezpieczeństwo, a człowieka określił jako tego, który może położyć kres wojnom.[81] Oświeceniowe idee szerzenia oświaty, propagowania kultury, wzmocnienia prawa i wprowadzenia reform przyświecały wielu mężom stanu

[77]R. Rosa, *Filozofia*…, op. cit., s. 215-220.
[78]R. Rosa, *Filozofia i edukacja* …,op. cit., s. 199-201.
[79]Ibidem, s. 53, 54.
[80]Ibidem, s. 91-92.
[81]Ibidem, s. 116.

dążącym do wyeliminowania przemocy i wojny z życia społecznego. Europejskie koncepcje związane z postrzeganiem wojny i pokoju w epoce Oświecenia formułowane były pod wpływem zróżnicowanej sytuacji społeczno-politycznej i wykazywały dążenie do poznania ludzkiej natury i udoskonalenia istniejących stosunków społecznych. Dawid Hume, Jan Jakub Rousseau czy Immanuel Kant wskazywali na pokój jako naturalny stan ludzkości, postulowali wiązanie spraw bezpieczeństwa ze stanem gospodarki, handlu, prawodawstwa i wartościami życia społecznego.[82] Myśl filozoficzna na przestrzeni wieków akcentowała rolę poznania i nauki w wyjaśnianiu znaczenia pokoju i bezpieczeństwa w życiu, wyzwalaniu ludzi od wojen, przemocy i niesprawiedliwości. Można zauważyć, że kwestie pokoju i bezpieczeństwa łączą się ściśle ze zjawiskami życia gospodarczego, społecznego i prawnego państw. Człowiek w oczach filozofów jest postrzegany jako wolny i odpowiedzialny za kwestie pokoju i bezpieczeństwa współtwórca losów ludzkości, a państwa i narody są traktowane podmiotowo. Zdarzenia i procesy związane z bezpieczeństwem są warunkowane aspektami życia politycznego, gospodarczego i militarnego, które można regulować i dzięki temu unikać wojen niesprawiedliwych i właściwie przygotować się i prowadzić wojny sprawiedliwe. Pokój w pismach filozoficznych jest kategorią nadrzędną w stosunku do wojny i gwarantuje rozwój ekonomiczny, kulturalny oraz zapewnia poszanowanie praw i wolności człowieka.[83]

Nowe warunki historyczne XX i XXI wieku stanowią wyzwanie dla współczesnych naukowców i myślicieli, ale koncepcje filozoficzne minionych wieków tworzą fundament, na którym zostają podejmowane kwestie rozwoju świata, określane są kierunki i uwarunkowania tego rozwoju oraz przypisywana jest w tych procesach rola człowieka w społeczeństwach, państwach i organizacjach. Wielowymiarowe ujęcie rzeczywistości z jej komponentami politycznymi, wojskowymi, ekonomicznymi, środowiskowymi, kulturowymi i informacyjnymi spaja pojęcie bezpieczeństwa jako kategorii filozoficznej będącej podstawą i czynnikiem zapewniającym przetrwanie i rozwój świata.

Streszczenie

Wszystkie dziedziny życia ludzkiego, społeczeństw i państw, w których żyje człowiek spaja idea bezpieczeństwa Wojna i pokój to kategorie nierozłączne i wzajemnie się warunkujące będące przedmiotem refleksji filozoficznej od tysięcy lat. Odwołanie się do dorobku przeszłości zawsze pozwala lepiej zrozumieć teraźniejszość i jej złożone problemy. Bez dociekań myślicieli i filozofów dotyczących fenomenu wojen i pokoju i ich roli w życiu społeczeństw i państw oraz prób uzyskania odpowiedzi na pytanie o drogę do spokojnego życia, dziś nie bylibyśmy gotowi mówić o bezpieczeństwie. Artykuł podejmuje problematykę bezpieczeństwa, wojny i pokoju oraz zjawisk, które prowadzą do osiągnięcia pokoju i satysfakcji z wolnego i bezpiecznego życia w odniesieniu do refleksji filozoficznej, która od wieków próbuje wyjaśnić istotę bezpieczeństwa i kompleksowo ująć sposoby jego budowania i ochrony.

Słowa klucze: bezpieczeństwo, filozofia, wojna, pokój

[82]Ibidem
[83]Ibidem, s. 206-208

Summary

All the areas of human life, societies and countries in which man lives are joined by the idea of security. War and peace are inseparable categories which influence each other and which have been the subject of philosophical reflection for thousands of years. If we refer to the achievements of the past we will be able to understand the present with its complex problems in a better way. Without the inquiries of the philosophers concerning the phenomenon of wars and peace and their role in the life of societies and states and the attempts to find the way to a peaceful life, today we would not be ready to talk about security. The article raises the problems of security, war and peace, as well as phenomena that lead to peace and the satisfaction with a free and safe life with regard to philosophical reflection, which for centuries has been trying to explain the essence of security and describe ways of building and protecting it in a comprehensive way.

Key words: security, philosophy, war, peace

Bibliografia:

Bacon F., *Nowa Atlantyda.* Warszawa 1954

Balcerowicz B., *Pokój i „nie-pokój". Na progu XXI wieku.* Warszawa 2002

Borgosz J., *Drogi i bezdroża filozofii pokoju*. Warszawa 1989

Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*. Siedlce 2009

Czaputowicz J., *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*. Warszawa 2012

Grotius H., *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju, t. 1.* Warszawa 1957

Hegel G.W.F., *Zasady filozofii prawa*. Kraków 1969

Hobbes, *Lewiatan czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego.* Kraków 1954

Hume D., *Traktat o naturze ludzkiej*. Kraków 1963

Machiavelli N., *Książę*. *Rozważania nad pierwszym dziesięcioksięgiem historii Rzymu Liwiusza*. Warszawa 1984

Moore T., *Utopia.* Warszawa 1954

Platon, *Prawa.* Warszawa 1969

Platon, *Państwo z dodaniem siedmiu ksiąg Praw, t. 1 i 2.* Warszawa 1958

Rosa R., *Filozofia bezpieczeństwa.* Warszawa 1995

Rosa R., *Filozofia i edukacja dla bezpieczeństwa*. Siedlce 2001

Rosa R., Lipińska-Rzeszutek M., Kubiak M., *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego. Tradycja. Współczesność. Nowe wyzwania.* Siedlce 2008

Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*. Warszawa 1996

BEZPIECZEŃSTWO ZDROWOTNE

Iwona ISKIERKA
Politechnika Częstochowska

TECHNOLOGIE BIOMETRYCZNE W ADMINISTRACJI I BIZNESIE

Wstęp

W dniu 13 września 2017 r. Ministerstwo Cyfryzacji przekazało do konsultacji publicznych projekt nowej ustawy o ochronie danych osobowych. Konsultacje trwały do 13 października 2017 r.[1] Celem konsultacji publicznych było zebranie możliwie najszerszego spektrum opinii dotyczących projektowanych rozwiązań w obszarze ochrony danych osobowych. Przygotowywany projekt ma z jednej strony odpowiadać zapotrzebowaniu na bardziej skuteczne przepisy prawne, natomiast z drugiej zapewniać skuteczną implementację unijnego rozporządzenia o ochronie danych osobowych. Jest to związane z działaniami państw członkowskich Unii Europejskiej.

Państwa członkowskie Unii Europejskiej podjęły decyzję o zreformowaniu unijnego systemu ochrony danych osobowych przyjmując w 2016 roku ogólne rozporządzenie o ochronie danych osobowych. Każde z państw członkowskich zobowiązane jest do jego wdrożenia do 25 maja 2018 roku. Za to wdrożenie w Polsce odpowiada Ministerstwo Cyfryzacji. Projektowane przepisy ustanawiają nowy organ państwowy – Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych, który zaopatrzony zostanie w instrumenty zapewniające jego otwartość na wszelkie konsultacje z przedsiębiorcami oraz obywatelami. Po raz pierwszy projektowane przepisy określały będą także zasady przetwarzania danych biometrycznych zarówno w obszarze zatrudnienia jak i w sektorze bankowym oraz ubezpieczeniowym.

Bezpieczeństwo teleinformatyczne i zagrożenia teleinformatyczne w świetle aktualnych analiz z dziedziny bezpieczeństwa

Komisja Europejska w dniu 13 września 2017 r. przedstawiła propozycje nowych regulacji oraz zestaw środków mających zapewnić dobre podstawy cyberbezpieczeństwa Unii Europejskiej. Opublikowano szereg dokumentów zwanych łącznie tzw. Pakietem cyberbezpieczeństwa. Zaproponowane rozwiązania uzupełniają oraz rozwijają cele i działania określone w Strategii Cyberbezpieczeństwa Unii Europejskiej z roku 2013.[2]

13 września 2017 w orędziu o stanie Unii przewodniczący Komisji Jean-Claude Juncker powiedział: „W ostatnich trzech latach poczyniliśmy postępy w zapewnianiu Europejczykom bezpieczeństwa w sieci. Jednak Europa nadal nie jest właściwie przygotowana na cyberataki. Dlatego Komisja proponuje dzisiaj nowe narzędzia, m. in. Europejską Agencję ds. Bezpieczeństwa Cybernetycznego, byśmy mogli skuteczniej się bronić przed takimi atakami.” Pakiet cyber-bezpieczeństwa zawiera propozycje nowych regulacji, komunikatów oraz raportów

[1] *https://www.gov.pl/cyfryzacja/konsultacje-spoleczne-projektu-przepisow-wdrazajacych-ogolne-rozporzadzenie-o-ochronie-danych-rodo*(dostęp 29.12.2017).
[2] *https://www.cybsecurity.org/wpcontent/uploads/2013/06/CybersecurityStrategyoftheEuropeanUnionAnOpenSafeandSecureCyberspace-JOINfinal-.pdf*(dostęp 29.12.2017).

i obejmuje dokumenty odnoszące się do zadań realizowanych przez Ministerstwo Cyfryzacji. Do tych dokumentów należą: Wspólny Komunikat Komisji i Wysokiego Przedstawiciela Unii do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa – Odporność, Odstraszanie, Obrona: Budując silne cyberbezpieczeństwo dla Unii Europejskiej.[3]

Propozycja regulacji o nazwie Akt Cyberbezpieczeństwa dotyczy mandatu Europejskiej Agencji ds. Bezpieczeństwa Sieci i Informacji (ENISA) – Europejskiej Agencji Cyberbezpieczeństwa jak i certyfikacji na poziomie europejskim. Akt Cyberbezpieczeństwa zawiera projekt rozporządzenia, aneks, streszczenie oraz ocenę skutków regulacji składającą się z sześciu załączników. Jednocześnie Komisja przedstawia Raport dotyczący ewaluacji mandatu ENISA.[4] Zalecenia Komisji w sprawie skoordynowanego reagowania na incydenty i kryzysy cybernetyczne na dużą skalę.[5]

Komunikat Komisji dotyczący implementacji Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1148 z dnia 6 lipca 2016 r. w sprawie środków na rzecz wysokiego wspólnego poziomu bezpieczeństwa sieci i systemów informatycznych na terytorium Unii (Dyrektywa NIS) wraz z aneksem.[6]

Prezes Rady Ministrów Beata Szydło w dniu 9 maja 2017 r. podpisała uchwałę nr 52/2017 Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2017 r. w sprawie Krajowych Ram Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017 – 2022. Zgodnie z informacjami na stronie Ministerstwa Cyfryzacji w Polsce funkcjonuje kilka instytucji których zadaniem jest dbanie o bezpieczeństwo w Internecie.[7] Są to CERT.GOV.pl, CERT Polska, Urząd Komunikacji Elektronicznej w zakresie telekomunikacji, oraz Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych w zakresie prawa do ochrony danych.

Zgodnie z Decyzją Nr 275/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 13 lipca 2015 r. w sprawie organizacji i funkcjonowania systemu reagowania na incydenty komputerowe w resorcie obrony narodowej w celu zapewnienia koordynacji i realizacji procesów zapobiegania, wykrywania i reagowania na incydenty komputerowe w systemach teleinformatycznych oraz autonomicznych stanowiskach komputerowych organizuje się SRnIIK – System Reagowania na Incydenty Komputerowe resortu obrony narodowej.[8] W zakresie reagowania na incydenty komputerowe i incydenty bezpieczeństwa teleinformatycznego współpracuje on z Rządowym Zespołem Reagowania na Incydenty Komputerowe CERT.GOV.PL.

CERT Polska jest pierwszym powstałym w Polsce w roku 1996 zespołem reagowania na incydenty (z ang. Computer Emergency Response Team). Od 1998 roku CERT Polska jest członkiem międzynarodowego forum zrzeszającego

---

[3] *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1505294563214&uri=JOIN:2017:450:FIN* (dostęp 29.12.2017).

[4] *https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/initiatives/com-2017-477_en*(dostęp 29.12.2017)

[5] *http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/?fuseaction=list&coteId=3&year=2017&number=6100&version=ALL*(dostęp 29.12.2017).

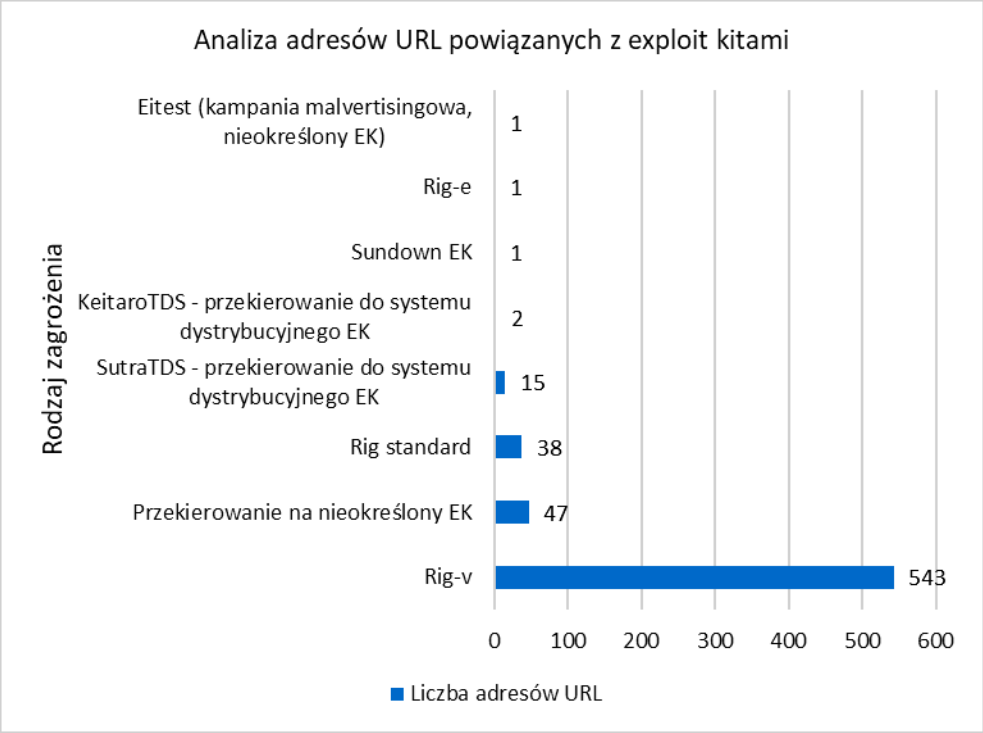
[6] *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1505297631636&uri=COM:2017:476:FIN* (dostęp 29.12.2017).

[7] *https://archiwum.mc.gov.pl/bezpieczny-internet*(dostęp 29.12.2017).

[8] *http://www.dz.urz.mon.gov.pl/dziennik/pozycja/decyzja-208-decyzja-nr-275mon-z-dnia-13-lipca-2015-r-w-sprawie-organizacji-i-funkcjonowania-systemu-reagowania-na-incydenty-komputerowe-w-resorcie-obr/*(dostęp 29.12.2017).

zespoły reagujące – FIRST , a od roku 2000 należy do grupy roboczej europejskich zespołów reagujących – TERENA TF-CSI RT i działającej przy niej organizacji Trusted Introducer. W zakres działalności CERT Polska wchodzi rozwijanie własnych narzędzi do wykrywania, monitorowania, analizy i korelacji zagrożeń, regularne publikowanie Raportu CE RT Polska o bezpieczeństwie polskich zasobów Internetu. Przeprowadzanie są również niezależne analizy i testy rozwiązań z dziedziny bezpieczeństwa teleinformatycznego.[9]

Rysunek nr 1: Wyniki analizy adresów URL powiązanych z exploit kitami w 2016 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Krajobraz bezpieczeństwa polskiego Internetu w 2016 roku”[10]

W dniu 20 kwietnia 2017 na stronie CERT Polska opublikowano roczny raport z działalności zespołu pt. „Krajobraz bezpieczeństwa polskiego Internetu w 2016 roku”, w którym dokonano przeglądu stanu bezpieczeństwa Internetu oraz między innymi opisano najważniejsze rodziny złośliwego oprogramowania atakującego użytkowników w Polsce.[11] W raporcie umieszczono najważniejsze obserwacje z 2016 roku oraz omówiono między innymi jedno z najbardziej podstępnych i niezauważalnych zagrożeń dla użytkowników komputerów osobistych noszące

[9] *https://www.cert.pl/publikacje/*(dostęp 29.12.2017).
[10] *Krajobraz bezpieczeństwa polskiego Internetu w 2016 roku.https://www.cert.pl/news/single/krajobraz-bezpieczenstwa-polskiego-internetu-2016-roku/*(dostęp 29.12.2017).
[11] Ibidem.

nazwę „exploit kit” lub też „exploit pack”. Są to zagrożenia wynikające z infekcji rozpoczynających się w przeglądarce internetowej. Zainfekowanie i wykonywanie złośliwego kodu odbywa się prawie niezauważalnie. Wystarczy, że użytkownik będzie miał nieaktualną przeglądarkę lub jeden z dodatków typu Flash player do niej, Java lub Silverlight, a następnie wejdzie na stronę, która została zaatakowana i dodano do niej kilka dodatkowych linii kodu. W rezultacie komputer może stać się częścią aktywnego botnetu, mieć zaszyfrowany dysk przez oprogramowanie typu ransomware lub też otrzymać złośliwego trojana bankowego, który przejmie kontrolę nad oszczędnościami użytkownika. Zagrożenie tego typu jest zestawem narzędzi złożonym ze skryptów atakujących różne podatności tak, aby dopasować je do systemu, na jakim został uruchomiony. Pierwsze tego typu narzędzia zaczęły pojawiać się na rynku około 2006 roku.

Identyfikacja, uwierzytelnienie, autoryzacja w usługach elektronicznych

Zagadnienia związane z identyfikacją elektroniczną w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym w prawie Unii Europejskiej są uregulowane w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 910/2014 z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE (eIDAS).[12]

W Polsce aktualnym aktem prawnym jest Ustawa z 5 września 2016 r. o usługach zaufania oraz identyfikacji elektronicznej.[13]

W polskim porządku prawnym obowiązywała uprzednio ustawa z dnia 18 września 2001 r. o podpisie elektronicznym.[14] Ustawa ta regulowała usługę podpisu elektronicznego, znakowanie czasem oraz przewidywała inne usługi (tzw. usługi nienazwane). W ustawie z dnia 18 września 2001 r. o podpisie elektronicznym oraz w Dyrektywie 1999/93/WE brak jest definicji pojęcia „identyfikacja elektroniczna”. Rozporządzenie eIDAs definiuje pojęcie „identyfikacja elektroniczna” – oznacza proces używania danych w postaci elektronicznej identyfikujących osobę, unikalnie reprezentujących osobę fizyczną lub prawną, lub osobę fizyczną reprezentującą osobę prawną (art. 3 pkt 1) . W Rozporządzeniu eIDAS zdefiniowano również „uwierzytelnianie” – oznacza proces elektroniczny, który umożliwia identyfikację elektroniczną osoby fizycznej lub prawnej, lub potwierdzenie pochodzenia oraz integralności weryfikowanych danych w postaci elektronicznej (art. 3 pkt 5).

Do celów Rozporządzenia eIDAS stosuje się także definicje obejmujące: „środek identyfikacji elektronicznej”, „dane identyfikujące osobę”, „system identyfikacji elektronicznej”. „Środek identyfikacji elektronicznej” oznacza materialną lub niematerialną jednostkę zawierającą dane identyfikujące osobę i używaną do celów uwierzytelniania dla usługi online, „dane identyfikujące osobę” oznaczają zestaw danych umożliwiających ustalenie tożsamości osoby fizycznej lub prawnej, lub osoby fizycznej reprezentującej osobę prawną, „system identyfikacji elektronicznej” oznacza system identyfikacji elektronicznej, w ramach którego

[12] *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0910&from=PL*(dostęp 29.12.2017).
[13] *http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20160001579*(dostęp 29.12.2017).
[14] *http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20011301450/T/D20011450L.pdf*(dostęp 29.12.2017).

wydaje się środki identyfikacji elektronicznej osobom fizycznym lub prawnym, lub osobom fizycznym reprezentującym osoby prawne.

W ustawie z 5 września 2016 r. o usługach zaufania oraz identyfikacji elektronicznej zdefiniowano pojęcie „autoryzacja". Pojęcie to używane jest w przepisach prawa (w tym w samej ustawie o informatyzacji i przepisach wykonawczych), ale także w dokumentach opisujących zasady działania usług elektronicznych i rozumiane jest jako: przydzielenie osobie fizycznej lub prawnej, uprawnień w systemie teleinformatycznym po jej pozytywnym uwierzytelnieniu w tym systemie oraz potwierdzenie woli realizacji czynności w postaci elektronicznej przez uwierzytelnionego użytkownika za pomocą dodatkowych danych, np. ostateczne zatwierdzenie chęci podpisania podania lub wniosku w postaci elektronicznej za pomocą jednorazowego kodu operacji tzw. OTP (od ang. one time password).[15]

Biometria i dane biometryczne

Współczesna biometria to dział informatyki dotyczący metod automatycznego rozpoznawania tożsamości z wykorzystaniem własności fizycznych takich jak odcisk palca, układ żył krwionośnych w palcu lub dłoni oraz zachowania (np. barwa głosu, podpis odręczny) człowieka.Dane biometryczne są to dane na dowolnym etapie przetwarzania będące wynikiem pomiaru biometrycznego (np. dane surowe, czyli próbki biometryczne, cechy biometryczne, wzorce biometryczne) natomiast cechy biometryczne to liczby lub etykiety (np. minucje odcisku palca, bity kodu żył krwionośnych palca lub dłoni, średnia prędkość składania podpisu odręcznego) wyznaczone na podstawie próbki biometrycznej i używane w porównywaniu biometrycznym. Definiuje się także wzorzec biometryczny oraz biometryczne dane referencyjne. Wzorzec biometryczny to zbiór cech biometrycznych wykorzystywany w bezpośrednim porównywaniu z cechami badanej próbki biometrycznej natomiast biometryczne dane referencyjne to dane biometryczne (np. próbki lub cechy) przypisane do tożsamości i zachowane w systemie w celu późniejszego rozpoznawania tożsamości.[16]

Wiele z biologicznych i behawioralnych cech, które bada biometria ma unikatowy charakter co pozwala na odróżnianie jednostek od siebie. Biometria naczyń krwionośnych palca, odcisków palca, twarzy czy tęczówki są najbardziej rozpowszechnionymi mechanizmami biometrii. Początki biometrii w Europie to rok 1890, kiedy Alphonse Bertillon zastosował biometrię w kryminalistyce. Obecnie biometria znajduje szerokie zastosowanie. Jednym z nich jest kontrola dostępu w instytucjach finansowych. Najpowszechniejszym zastosowaniem biometrii branży finansowej jest możliwość dokonania weryfikacji klienta w oddziale lub uwierzytelnienia operacji. Coraz częściej obok np. najbardziej popularnej metody weryfikacji biometrycznej opierającej się na wyjątkowości linii papilarnych poszczególnych osób, wykorzystuje się biometrię głosową. Biometria głosowa wykorzystuje wyjątkowość i niepowtarzalność ludzkiego głosu. Są wykorzystywane

[15] *Uzasadnienie projektu ustawy o usługach zaufania, identyfikacji elektronicznej oraz zmianie ustaw.*https://legislacja.rcl.gov.pl/docs/2/12283556/12343453/12343454/dokument221661.pdf(dostęp 29.12.2017).

[16] Mielnicki T., Wołowski F., Grajek M., Piotr Popis P.: *Identyfikacja i uwierzytelnianie w usługach elektronicznych* Przewodnik Forum Technologii Bankowych przy Związku Banków Polskich, Warszawa, 2013.

zarówno cechy fizyczne, jak i behawioralne mowy: akcent, szybkość mówienia, sposób wysławiania się. Dzięki tym cechom możliwa jest weryfikacji tożsamości osoby, mimo np. chorób gardła czy dochodzącego hałasu z otoczenia.[17]

Status prawny technologii biometrycznych z uwzględnieniem aktualnych aktów prawnych.

W dniu 4 maja 2016 w Dzienniku Urzędowym UE L 119 zostały opublikowane oficjalne teksty następujących aktów prawnych składających się na reformę ochrony danych:[18]

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych),[19]

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylająca decyzję ramową Rady 2008/977/WSiSW[20]

W dyrektywie 95/46/WE brak jest definicji danych biometrycznych.[21] Elementy, które pośrednio dotyczą danych biometrycznych to pojęcie szczególnych kategorii danych osobowych (w tym danych ujawniających pochodzenie rasowe lub etniczne) oraz pojęcie automatycznego przetwarzanie danych. Istotną sprawą było ustalenie wymagań dotyczących przetwarzania danych biometrycznych w świetle przepisów Dyrektywy 95/46/WE. Wymagania te omówiono między innymi w dokumencie Working document on biometrics (WP80) przyjęty w dniu 1 sierpnia 2003 r.).[22]

Working document on biometrics (WP80) definiuje pojęcie systemu biometrycznego, technik biometrycznych oraz zwraca uwagę na: automatyczne przetwarzanie danych biometrycznych w systemach identyfikacji i weryfikacji, zasadę adekwatności i proporcjonalności w odniesieniu do przetwarzania danych biometrycznych, sytuacje, kiedy dane biometryczne mogą należeć do kategorii danych objętych szczególną ochroną (ujawnianie pochodzenia etnicznego, przynależności rasowej lub stan zdrowia), unikalność danych biometrycznych i zagrożenia z tym związane w zakresie możliwości łączenia danych pozyskiwanych z różnych źródeł, bezpieczeństwo przetwarzania danych biometrycznych w zależności od architektury systemu, w tym miejsca przechowywania wzorca danych biometrycznych „template" – w pamięci urządzenia biometrycznego, w centralnej bazie danych, w nośniku danych typu smart card, plastic card, optical cards.

---

[17]Usidus M.: *Biometria współcześnie. Czy te oczy mogą kłamać.* Młody Technik (1) 2017 (dostęp 29.12.2017).
[18]*Dziennik Urzędowy UE L 119http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/?uri=OJ:L:2016:119:-TOC*(dostęp 29.12.2017).
[19]*http://giodo.gov.pl/1520147/id_art/9278/j/pl*(dostęp 29.12.2017).
[20]*http://giodo.gov.pl/1520147/id_art/9278/j/pl*(dostęp 29.12.2017).
[21]*http://www.giodo.gov.pl/568/id_art/603/j/pl*(dostęp 29.12.2017).
[22]*http://ec.europa.eu/justice/policies/privacy/docs/wpdocs/2003/wp80_en.pdf*(dostęp 29.12.2017).

W Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Art. 4 pkt 14, art. 9) zdefiniowano pojęcie danych biometrycznych jako danych osobowych, które wynikają ze specjalnego przetwarzania technicznego, dotyczą cech fizycznych, fizjologicznych lub behawioralnych osoby fizycznej oraz umożliwiają lub potwierdzają jednoznaczną identyfikację tej osoby, takie jak wizerunek twarzy lub dane daktyloskopijne (Art. 4 pkt 14).

W Artykule 9 ust.1 odniesiono się do zagadnienia przetwarzania danych osobowych w tym danych biometrycznych. Zabrania się przetwarzania danych osobowych ujawniających pochodzenie rasowe lub etniczne, poglądy polityczne, przekonania religijne lub światopoglądowe, przynależność do związków zawodowych oraz przetwarzania danych genetycznych, danych biometrycznych w celu jednoznacznego zidentyfikowania osoby fizycznej lub danych dotyczących zdrowia, seksualności lub orientacji seksualnej tej osoby. (Art. 9 ust. 1).[23]

Informacje biometryczne zawarte są również w paszportach wprowadzanych do użytku przez Centrum Personalizacji Dokumentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.[24] Centrum Personalizacji Dokumentów powstało w styczniu 2001 roku. Pierwszym spersonalizowanym dokumentem był dowód osobisty w postaci karty poliwęglanowej w formacie ID-1. Pół roku później rozpoczęto personalizację paszportu z 10-letnim okresem ważności. W 2006 roku do katalogu dokumentów dołączył biometryczny paszport dyplomatyczny i paszport służbowy.

Od sierpnia 2006 roku został wprowadzony do użytku paszport zawierający informacje biometryczne w postaci zapisanej w mikroprocesorze (I cecha – wizerunek posiadacza). W czerwcu 2009 roku, w polskim paszporcie została umieszczona także II cecha biometryczna(cyfrowy zapis odcisku palca). Zgodnie z informacjami na stronie Centrum Personalizacji Dokumentów techniki biometryczne w praktyce najczęściej wykorzystywane są do weryfikacji tożsamości (porównanie uzyskanej cechy z zapisaną wcześniej próbką), rzadziej do identyfikacji (uzyskaną z pomiaru cechę należy porównać z każdą zapisaną w bazie próbką). Dokument biometryczny w tym rozumieniu jest to dokument wyposażony w elektroniczny nośnik danych, oparty o technologię RFID. Odczyt danych zapisanych na nośniku elektronicznym umieszczonym w dokumencie biometrycznym umożliwia technologia RFID (ang. Radio Frequency IDentification).

Technologia RFID wykorzystuje zjawisko indukcji elektromagnetycznej, dzięki czemu możliwa jest komunikacja z umieszczonym w dokumencie specjalnym układem elektronicznym, bez konieczności fizycznego kontaktu dokumentu z czytnikiem. Ponieważ następuje odczyt za pośrednictwem fal radiowych, dane zapisane w tym układzie są odpowiednio zabezpieczone przed niepowołanym odczytem, bez wiedzy posiadacza. Obecnie wydawane polskie paszporty zawierają pierwszą i drugą cechę biometryczną (wizerunek twarzy i odciski palców posiadacza), zabezpieczone mechanizmami BAC (Basic Access Control), EAC

[23]Kaczmarek A.: *Przetwarzanie Danych Biometrycznych a Ochrona Danych Osobowych*,XII Konferencja Naukowa BIOMETRIA 2016 Warszawa, wrzesień 2016 r.
[24]*http://www.cpd.mswia.gov.pl/o_nas/historia_cpd*(dostęp 29.12.2017)

(Extended Access Control) i SAC (Supplemental Access Control). Od 22 czerwca 2009 roku w kraju, a od 29 czerwca 2009 roku – poza jego granicami, każda osoba składająca w punkcie paszportowym wniosek o wydanie paszportu jest zobowiązana do złożenia odcisków dwóch palców. Pobieranie odcisków polega na przyłożeniu palców do urządzenia elektronicznego (czytnika). Odciski palców są kodowane w warstwie elektronicznej paszportu jako element identyfikacji i nie posiadają odwzorowania graficznego w dokumencie (nie są widoczne).

Zakończenie

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Art. 4 pkt 14, art. 9) zawiera regulacje dotyczące danych osobowych oraz danych biometrycznych.

Na podstawie danych z raportu CERT Polska dokonano analizy adresów URL powiązanych z exploit kitami w 2016 roku. Analiza wykresów sporządzonych na podstawie danych wskazuje na dużą liczbę ataków jednego z najbardziej podstępnych i niezauważalnych zagrożeń dla użytkowników komputerów osobistych noszące nazwę „exploit kit".

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. porządkuje kwestie prawne i stwarza ogromne możliwości dla rozwoju nowoczesnych i jednocześnie bezpiecznych usług elektronicznych. Dlatego też zasady i przepisy dotyczące ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem ich danych osobowych nie mogą – niezależnie od obywatelstwa czy miejsca zamieszkania takich osób – naruszać ich podstawowych praw i wolności, w szczególności prawa do ochrony danych osobowych.

Streszczenie

W pracy dokonano przeglądu podstawowych zagadnień dotyczących technik biometrycznych oraz omówiono zagadnienia związane z bezpiecznym korzystaniem z technologii biometrycznych. Zwrócono uwagę na zagrożenia teleinformatyczne dotyczące zarówno użytkowników indywidualnych oraz firm. Omówiono pojęcie biometrii, która jest kompletem metod, służących identyfikacji lub weryfikacji tożsamości osób poprzez analizę unikatowych cech fizycznych lub behawioralnych. Omówiono status prawny technologii biometrycznych z uwzględnieniem aktualnych aktów prawnych.

Słowa kluczowe: biometria, identyfikacja personalna, weryfikacja tożsamości

Summary

The paper reviews basic issues related to biometric techniques and discusses issues related to the safe use of biometric technologies. Attention was paid to ICT risks affecting both individual users and companies. The concept of biometrics is discussed, which is a set of methods used to identify or verify the identity of people by analyzing unique physical or behavioral characteristics. The legal status of biometric technologies has been discussed taking into account current legal acts.

Key words: biometrics, personal identification, identity verification

Bibliografia

Kaczmarek A.: *Przetwarzanie Danych Biometrycznych a Ochrona Danych Osobowych*,XII Konferencja Naukowa BIOMETRIA 2016 Warszawa, wrzesień 2016 r.

Mielnicki T., Wołowski F., Grajek M., Piotr Popis P.: *Identyfikacja i uwie-rzytelnianie w usługach elektronicznych* Przewodnik Forum Technologii Bankowych przy Związku Banków Polskich, Warszawa, 2013

Usidus M.: *Biometria współcześnie. Czy te oczy mogą kłamać.* Młody Technik (1) 2017

Dziennik Urzędowy UE L 119 http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=OJ:L:2016:119:TOC(dostęp 29.12.2017)

Krajobraz bezpieczeństwa polskiego Internetu w 2016 roku.
https://www.cert.pl/news/single/krajobraz-bezpieczenstwa-polskiego-internetu-2016-roku/

Plakat informacyjny o odciskach palców do paszportu biometrycznego http://www.cpd.mswia.gov.pl/sites/default/files/ulotka.jpg (dostęp 29.12.2017)

Uzasadnienie projektu ustawy o usługach zaufania, identyfikacji elektroni-cznej oraz zmianie ustaw. https://legislacja.rcl.gov.pl/docs/2/12283556/-12343453/12343454/dokument221661.pdf

https://www.cybsecurity.org/wpcontent/uploads/2013/06/CybersecurityStrategyoftheEuropeanUnionAnOpenSafeandSecureCyberspace-JOINfinal-.pdf (dostęp 29.12.2017)

https://www.gov.pl/cyfryzacja/konsultacje-spoleczne-projektu-przepisow-wdrazajacych-ogolne-rozporzadzenie-o-ochronie-danych-rodo(dostęp 29.12.2017)

http://docplayer.pl/3617902-Forum-technologii-bankowych-zwiazku-bankow-polskich.html

Czesław WODZIKOWSKI
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Wydział Nauk Humanistycznych
Instytut Nauk Politycznych

BEZPIECZEŃSTWO EKOLOGICZNE W ŚWIETLE MIĘDZYNARODOWYCH INICJATYW NA RZECZ ZMIANY GLOBALNEGO PARADYGMATU ROZWOJU. OD PROBLEMU DO INICJATYWY

Wstęp

Artykuł jest poświęcony genezie zainteresowania globalnymi problemami związanymi z zagrożeniami i degradacją środowiska oraz podjęciu działań przez społeczność międzynarodową, a przede wszystkim Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ), na rzecz globalnego bezpieczeństwa ekologicznego.

Duża różnorodność definicji tego rodzaju bezpieczeństwa stwarzać może trudności metodologiczne związane z określeniem zarówno podmiotu (podmiotów) bezpieczeństwa ekologicznego, jak i jego zakresu przedmiotowego. Bezpieczeństwo ekologiczne jest przy tym jedną ze składowych zarówno bezpieczeństwa narodowego, jak i międzynarodowego. W związku z tym, wpływ na ten rodzaj bezpieczeństwa mają zarówno poszczególne państwa, jak i cała społeczność międzynarodowa. Wymusza to podejmowanie działań na rzecz bezpieczeństwa ekologicznego zarówno na poziomie poszczególnych państw, jak i w ramach międzynarodowej współpracy w tym zakresie. Bezpieczeństwo ekologiczne można przy tym rozpatrywać w dwóch płaszczyznach:

1. Jako działania państw i społeczności międzynarodowej na rzecz eliminowania zagrożeń dla środowiska.
2. Jako działania państw i społeczności międzynarodowej na rzecz opracowania i wdrożenia nowych koncepcji i idei rozwoju społeczno-gospodarczego, które miałyby nie dopuszczać lub znacznie ograniczać powstawanie takich zagrożeń[1].

W artykule skupiono się na drugiej z płaszczyzn, przyjmując hipotezę, że kwestie związane z bezpieczeństwem ekologicznym są ściśle powiązane z międzynarodowymi wysiłkami (szczególnie ONZ) na rzecz opracowania i wdrożenia nowego paradygmatu rozwoju społeczno-gospodarczego, jakim był w fazie początkowej ekorozwój, a obecnie zrównoważony rozwój. Przyjęto przy tym założenie, że typowo politologiczne analizy formalno-prawne będą metodologicznie uzasadnione dla wyjaśnienia omawianych zagadnień w ramach nauk o bezpieczeństwie.

Geneza współczesnego bezpieczeństwa ekologicznego

W latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku zapoczątkowana została w uprzemysłowionych krajach Zachodu oraz USA dyskusja, której przedmiotem była krytyka dotychczasowego paradygmatu rozwoju opartego na kulturze

[1]Por. M. Ciszek, *Bezpieczeństwo ekologiczne i zrównoważony rozwój w aspekcie Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczpospolitej Polskiej* [w:] Studia Ecologiae et Bioethicae 10(2012)/1, Wydawnictwo UKSW, s. 30.

naukowo-technicznej. Zaczęły pojawiać się publikacje oraz opracowania naukowe, kwestionujące dotychczasowy model rozwoju. Wskazywały one jednocześnie na zagrożenia, jakie może on spowodować. Na przykład Andrzej Papuziński wskazuje na czynniki antropogeniczne, stwarzające zagrożenie ludzkiego bytu w przyrodzie oraz strach przed wybuchem wojny jądrowej[2], a Zbigniew Hull na tzw. pułapkę cywilizacyjną, możliwość wybuchu globalnego konfliktu zbrojnego oraz globalny turbokapitalizm[3].

To właśnie wzajemne przenikanie się tych zagrożeń, które w efekcie powodowało ich wzmacnianie, spowodowało w tamtym czasie realną groźbę katastrofy ekologicznej obejmującej cały glob, która byłaby zagrożeniem zarówno dla środowiska naturalnego, jak i całej populacji ludzkiej. Ludzkość zaczęła zdawać sobie sprawę, że jest to efekt dotychczasowych trendów rozwoju cywilizacyjnego, które doprowadziły do powstania olbrzymiej dysproporcji między dążeniem do jak największego wzrostu produkcji i konsumpcji, a możliwościami surowcowymi (skończonością zasobów) i regeneracyjnymi Ziemi. Np. od 1990 roku produkcja przemysłowa wzrosła globalnie 50 razy. W tym samym okresie, trzydziestokrotnie wzrosło globalne zużycie energii, a kraje przemysłowe – (w których mieszka 25% ludności naszej planety) dysponują 80% światowego bogactwa i są odpowiedzialne za 75% globalnych zagrożeń środowiska[4].

Szczególnie ważną kwestią stała się przepaść między bogatymi krajami Północy, a biednym Południem. Różnice w rozwoju społeczno-gospodarczym pogłębiały się. Coraz bardziej niekorzystna była sprzedaż produktów nisko-przetworzonych (Południe), a coraz bardziej opłacalna sprzedaż produktów wysokoprzetworzonych (Północ). Ważnym czynnikiem zagrożenia był także podział świata na dwa zwalczające się bloki ustrojowe. Uznano że stagnacja, a nawet regres w rozwoju gospodarczym państw Trzeciego Świata, spowoduje nieobliczalne zagrożenie dla stanu środowiska Ziemi oraz stanu zasobów środowiska. Zaczęto łączyć kwestie zagrożeń globalnego rozwoju gospodarczego z dysproporcjami w rozwoju Północy i Południa oraz z problemami ochrony środowiska[5]. Uznano iż dotychczasowe zasady gospodarczej współpracy międzynarodowej nie spełniły oczekiwań, a jej poprawy należy szukać w drodze politycznych porozumień. W omawianym okresie dysproporcje na linii Północ-Południe próbowano zmniejszać dwoma sposobami. Pierwszy polegał na transferze technologii z Północy do krajów Południa, a drugi na pomocy w zaspokajaniu podstawowych potrzeb społeczeństw Południa. Pojawiły się również problemy, które dotyczyły również poziomu lokalnego (ubóstwo, dostęp do

[2]A. Papuziński, *Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych* [w:] „Problemy Ekorozwoju". Studia Filozoficzno-Sozologiczne, Czasopismo Komitetu Człowiek i Środowisko przy Prezydium PAN , Nr1/2007, Vol. 2, s. 29.

[3]Por. Z. Hull, *Filozofia zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, Vol.16, A. Pawłowski (red.), Wydawnictwo Drukarnia LIBER DUO KOLOR, Lublin 2003, s. 15-16, a także: Z. Hull, *Czy idea sustainable development ukazuje nową wizję rozwoju cywilizacyjnego?,* [w:] „Problemy Ekorozwoju". Studia Filozoficzno-Sozologiczne, Czasopismo Komitetu Człowiek i Środowisko przy Prezydium PAN, Nr 1/2007, Vol 2, s. 49-5.7

[4]Por. E. Kośmicki, *Koncepcja trwałego rozwoju jako możliwość przezwyciężenia doraźności*; [w:] *Studia nad zrównoważonym rozwojem t.1. Zrównoważony rozwój. Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów Unii Europejskiej*, B. Poskrobko, S. Kozłowski (red.), Komitet Człowiek i Środowisko przy Prezydium PAN, Białystok-Warszawa 2005, s. 41.

[5]Por. G. Zabłocki, *Rozwój zrównoważony – Idee, efekty, kontrowersje,* Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 23-25.

edukacji, kwestie zdrowotne, dostęp do zasobów środowiska, problemy ochrony przyrody i ochrony środowiska itp.).

Zjawiska te, ze względu na zagrożenia jakie stwarzały, stały się przedmiotem zainteresowania polityki międzynarodowej prowadzonej przez ONZ i jej agendy, która w efekcie doprowadziła do wykrystalizowania się koncepcji (idei), którą dziś nazywamy zrównoważonym rozwojem[6]. Zajmuje ona obecnie ważne miejsce w polityce międzynarodowej, jak i w politykach państwowych, a rola ONZ jest tu nie do przecenienia.

Jak wskazuje A. Papuziński, nie chodzi tylko o fakt, iż omawiana koncepcja ewoluuje od roku 1968 do dnia dzisiejszego, ale o coś znacznie ważniejszego, tj. o wpisanie w koncepcję zrównoważonego rozwoju algorytmu modelowania rzeczywistości. Jak pisze A. Papuziński; „Na zasadach modelowania obrazu świata – zarówno w wymiarze opisu i wyjaśniania rzeczywistości, jak też prognozowania i projektowania przyszłości – odcisnęły swoje piętno cele i zadania przyświecające powołaniu ONZ. […] ma ona służyć realizacji trzech celów: po pierwsze utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa; po drugie, rozwijaniu przyjaznych stosunków między narodami w oparciu o zasady równouprawnienia i samostanowienia; po trzecie, rozwiązywaniu na drodze współpracy międzynarodowej zagadnień o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym lub humanitarnym”.[7]

Przyjmuję, że koncepcja zrównoważonego rozwoju jest odpowiedzią na konflikty w sferze międzynarodowej oraz próbą wspięcia się ponad nie. Jest jednocześnie odpowiedzią na „miałkość” dyskusji na temat rozwoju społeczno-gospodarczego toczonego w tamtym okresie przez międzynarodową społeczność na forum ONZ. Nie potrafiono wówczas stworzyć płaszczyzny do wspólnej dyskusji na wszelkie tematy, która byłaby wolna od różnic ideologicznych, religijnych i kulturowych. Mimo to w koncepcji tej znajduje również odbicie walka interesów, która toczyła się w drugiej połowie XX wieku między różnymi aktorami światowej sceny politycznej. Można stwierdzić, że genezą koncepcji zrównoważonego rozwoju było pragnienie stworzenia takiego modelu globalnego rozwoju cywilizacyjnego, który mógłby skutecznie wyeliminować zagrożenia podważające perspektywy rozwoju ludzkości, a szczególnie zagrożenia dotyczące globalnego kryzysu ekologicznego.

Jednocześnie ten nowy model rozwoju, miał być odpowiedzią na powstające koncepcje ochrony środowiska, które podważały istniejący porządek gospodarczy, polityczny i społeczny. Z jednej strony, jest to reakcja na romantyczne, naiwne i zarazem radykalne zielone ideologie (ekologizmy) rozwijające się żywiołowo w łonie kontestacyjnych ruchów młodzieżowych w połowie lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Z drugiej – jest reakcją na etyczne i filozoficzne zaplecze tych ideologii w postaci akademickich teorii z przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych tamtego stulecia.

Biocentryzm leżący u źródeł wszystkich tych koncepcji był bowiem nazbyt rewolucyjny i nie do przyjęcia przez strażników status quo. Dokonane w nim zrównanie wartości bytu ludzkiego i bytów pozaludzkich, groziło poważnymi

[6]Mimo, iż w wielu dokumentach politycznych i prawnych stosuje się określenie: „zasada zrównoważonego rozwoju”, w pracy autor będzie stosował określenie: „koncepcja zrównoważonego rozwoju”, które pełniej oddaje ideę nowego paradygmatu rozwoju cywilizacyjnego.
[7]A. Papuziński, *Filozofia zrównoważonego rozwoju jako*…, op. cit., s. 29.

konsekwencjami dla najważniejszych idei porządku rozwijanego konsekwentnie od zakończenia II wojny światowej, przez przodujące państwa Zachodu. Z trzeciej – jest również reakcją na nową współczesną ekologiczną ekonomię, która negowała zasadnicze pryncypia powojennej ekonomii dobrobytu[8]. Stało się jasne, że kontynuowanie dotychczasowego schematu rozwoju gospodarczego, opartego na ekstensywnym korzystaniu ze środowiska musi prowadzić do nieuchronnej globalnej katastrofy w sferach: ekonomicznej, ekologicznej i socjalnej[9].

Dotychczas sądzono, że wzrost gospodarki jest względnie niezależny od warunków środowiska i wraz z nim zależność ta maleje. Pogląd ten został zweryfikowany gdy udowodniono, że takie czynniki jak, eksplozja demograficzna oraz wzrost gospodarczy ukierunkowany na nieograniczoność zasobów przyrodniczych, stanowią zagrożenie dla egzystencji i rozwoju ludzkości[10]. Uświadomiono sobie, że co prawda szybki rozwój przemysłowy doprowadził do globalnego wzrostu produkcji, to jednak jego dalszy, niczym nieograniczony rozwój nie jest równoznaczny z postępem i rozwojem cywilizacyjnym[11]. Wystąpił kryzys ekologiczny o niespotykanym wcześniej zasięgu i skali[12]. Jak słusznie twierdzi Z. Hull: „Kryzys ekologiczny stał się kryzysem globalnym, totalnym i społecznym”.[13]

Nie bez znaczenia dla podjęcia tej inicjatywy były Raporty Klubu Rzymskiego[14]: *Granice wzrostu* (1972) oraz *Ludzkość w punkcie zwrotnym* (1977) w których wskazano, że następstwem niepohamowanego rozwoju demograficznego i przemysłowego przy jednoczesnym występowaniu zjawiska wyczerpywania się zasobów naturalnych i wzrostu zanieczyszczeń środowiska, będzie osiągnięcie przez ludzkość w ciągu ok. 100 lat tzw. granicy wzrostu. Wskazano przy tym, iż można tego uniknąć poprzez stworzenie warunków ekologicznej i ekonomicznej stabilizacji (osiągnięcia stanu bezpieczeństwa ekologicznego i ekonomicznego), którą można by utrzymać w długim okresie[15]. Realizacja tej idei przekreślałaby jednak dalszy wzrost ekonomiczny, gdyż wysuwała imperatyw zahamowania wzrostu gospodarczego na osiągniętym już

[8]Zob. A. Papuziński, *Polityka edukacyjna na rzecz zrównoważonego rozwoju w Polsce w świetle aksjologii zrównoważonego rozwoju,* [w:] *Etyka wobec współczesnych dylematów*, K. Kalka, A. Papuziński (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2006, s. 331-332.

[9]Por. J. Bohdanowicz, *Ku cywilizacji ekorozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001, s. 155-158.

[10]Por. B. Poskrobko, *Cykliczność, trwałość i równoważenie rozwoju,* [w:] *Zrównoważony rozwój. Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów Unii Europejskiej. Studia nad zrównoważonym rozwojem* - tom 1, B. Poskrobko, S. Kozłowski (red.), Komitet Człowiek i Środowisko przy Prezydium PAN, Białystok-Warszawa 2005, s. 28-29.

[11]Por. Z. Hull*, Filozofie zrównoważonego rozwoju,* [w:] *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka,* A. Papuziński (red.)*,* Oficyna Wydawnicza BRANTA, Bydgoszcz 2005, s. 53-55.

[12]Kryzysy ekologiczne nie są czymś wyjątkowym w historii i pojawiały się także we wcześniejszych fazach rozwojowych ludzkości. Por. D. Kiełczewski, *Ekologia społeczna. Wydanie drugie zmienione*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2001, s. 26.

[13]Z. Hull, *Problemy filozofii ekologii*, [w:] *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii,* A. Papuziński (red.), Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1999, s. 56.

[14]Klub Rzymski to międzynarodowa organizacja zrzeszająca ok. 80 uczonych, praktyków polityków z całego świata. Założona została w roku 1968 z inicjatywy Aurelii Peccei i Alexandra Kinga w Rzymie. Rozgłos i międzynarodowe uznanie przyniosły jej opracowania na temat globalnych zagrożeń - tzw. Raporty Klubu Rzymskiego.

[15]Por. S. Kozłowski, *Przyszłość ekorozwoju*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005, s. 237-238.

poziomie[16]. Raporty te oraz opublikowane w późniejszych latach: *Rewolucja bosych* (1988), *Pierwsza rewolucja globalna* (1991), *Przekraczanie granic. Globalne załamanie czy bezpieczna przyszłość?*, postęp badań naukowych na polu ekologii oraz działalność organizacji i ruchów pozarządowych oraz partii „zielonych" sprawiły, że – jak pisze Z. Hull: „[…] zagadnienie stosunku człowieka (społeczeństwa) do środowiska naturalnego jest dziś coraz częściej postrzegane nie tylko jako problem przyrodniczy i techniczny, ale również, a niekiedy i przede wszystkim – jako problem społeczny, filozoficzny i etyczny".[17]

W takiej atmosferze, propozycje dotyczące kontroli urodzeń, ochrony przyrody i efektywniejszego wykorzystywania zasobów naturalnych, wysuwane przez uprzemysłowione kraje Północy, były nie do zaakceptowania przez kraje Południa. Polityka międzynarodowa prowadzona przez te kraje była zdominowana takimi problemami, jak: zmniejszające się korzyści ze sprzedaży nieprzetworzonych surowców oraz pogarszająca się jakość życia mieszkańców. Kraje Trzeciego Świata postulowały zmianę reguł międzynarodowej współpracy gospodarczej i politycznej wskazując, że dotychczasowe jej modele przynoszą skutek odwrotny do zamierzonego.

W efekcie w połowie lat siedemdziesiątych XX wieku postanowiono wspomóc rozwój społeczny przez redukowanie nierówności i zwiększenie zaspokojenia potrzeb społeczeństw najbardziej tego potrzebujących. Do realizacji tego celu miała posłużyć globalna redystrybucja dobrobytu, poprzez transfer inwestycji z Północy do krajów Południa oraz pomoc Północy w zaspokojeniu podstawowych potrzeb społeczeństw krajów Trzeciego Świata. Te formy pomocy wraz z pomysłem przekazania części narodowych kompetencji do koordynującej w skali globalnej te działania instytucji międzynarodowej, miały przynieść efekt w postaci wspólnych, a przede wszystkim efektywnych programów ochrony przyrody i zasobów naturalnych oraz przyczynić się do rozwiązania dotychczasowych problemów.

Zakończenie

Skala degradacji środowiska naturalnego w latach 60. XX wieku osiągnęła taki poziom, że realnie zaczęła zagrażać podstawom egzystencji człowieka. Pojawiające się alarmistyczne wizje kreowane przez niezależnych ekspertów i organizacje pozarządowe oraz nowe prądy kontrkulturowe i poglądy radykalnych intelektualistów, kwestionowały powojenny porządek polityczny. Wskazywały przy tym radykalne rozwiązania, niemożliwe do zaakceptowania przez państwa nadające w ówczesnym czasie ton międzynarodowej polityce i gospodarce[18].

Widmo globalnej klęski ekologicznej, przed którą stanął świat w ówczesnym czasie, było genezą międzynarodowych wysiłków, głównie ONZ i jej agend, na rzecz opracowania takiego modelu globalnego rozwoju, który z jednej strony zachowałby powojenne polityczne *status quo*, a z drugiej kompromisem między poglądami dotyczącymi relacji człowieka ze środowiskiem w kontekście obowiązujących od zakończenia II wojny światowej trendów gospodarczych.

[16]Por. A. Papuziński, *Polityka edukacyjna na …,* op. cit., s. 332.
[17]Z. Hull, *Problemy filozofii ekologii*…, op. cit., s. 66.
[18]Np. radykalny ekologizm, reglamentacja zasobów naturalnych, samoograniczanie konsumpcji oraz zerowy wzrost gospodarczy.

Wszystkie te uwarunkowania spowodowały, że zapoczątkowana przez ONZ pod koniec lat 60. XX w. globalna dyskusja dotycząca degradacji i zagrożenia środowiska, doprowadziła w efekcie do wykrystalizowania się nowego paradygmatu rozwoju, który dziś nazywamy zrównoważonym rozwojem, a którego jednym z najważniejszych celów, obok kwestii społecznych i gospodarczych, jest zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego zarówno w skali globalnej jak i lokalnej, realizowanego zarówno w ramach stosunków międzynarodowych, oraz polityk wewnętrznych poszczególnych państw.

Impulsem do podjęcia międzynarodowych działań w tym zakresie było wystąpienie Sekretarza Generalnego ONZ Sithu U Thanta w dniu 3 grudnia 1968 roku podczas XXIII Sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych oraz opublikowanie w 1969 roku raportu Człowiek i jego środowisko. Te dwa wydarzenia uznaje się za początek działań wspólnoty międzynarodowej, która w odpowiedzi na globalne zagrożenie środowiska, które stanowiło realne zagrożenie bezpieczeństwa ekologicznego ludzkości, doprowadziły w efekcie do sprecyzowania koncepcji zrównoważonego rozwoju (pierwotnie ekorozwoju), jej międzynarodowego upowszechnienia i prób realizacji.

Formalno-prawne analizy dotyczące funkcjonowania sceny międzynarodowej w omawianym okresie, a szczególnie dotyczące najważniejszych jej aktorów, ich interesów oraz działalności instytucji międzynarodowych, pozwoliły wykazać, że międzynarodowe wysiłki na rzecz osiągnięcia bezpieczeństwa ekologicznego są ściśle związane z nowym paradygmatem rozwoju globalnego i stanowią jeden z fundamentów działań na rzecz wdrożenia zrównoważonego rozwoju. Potwierdzono tym samym przyjętą we wstępie hipotezę oraz wykazano że analiza formalno-prawna jest dobrym narzędziem badawczym przydatnym w metodologii nauk o bezpieczeństwie.

Streszczenie

W artykule przedstawiono genezę współczesnej problematyki dotyczącej walki z globalnymi (ale i z lokalnymi) zagrożeniami środowiska na tle wysiłków społeczności międzynarodowej (głównie ONZ i jej agend) w tym zakresie. Globalne zagrożenia środowiska z lat 50. i 60. XX w. i związana z tym reakcja społeczeństw państw wysokorozwiniętych, negująca dotychczasowy ład polityczny i gospodarczy, powstające nowe ideologie oraz poglądy ekonomiczne, wymusiły podjęcie działań na rzecz utrzymania dotychczasowego *status quo* w kwestiach społeczno-politycznych i gospodarczych oraz środowiskowych. Globalny kryzys środowiskowy – prowadzący w przypadku braku reakcji, do totalnej klęski ekologicznej zagrażającej funkcjonowaniu społeczności ludzkiej zwrócił uwagę ludzkości na konieczność zmiany paradygmatu rozwoju. Podstawą tej zmiany miało być osiągnięcie stanu zarówno globalnego jak i lokalnego bezpieczeństwa ekologicznego, które stanowić miało fundament, na którym można było budować inne rodzaje bezpieczeństwa.

Słowa klucze: globalne zagrożenia środowiska, bezpieczeństwo ekologiczne, zrównoważony rozwój, kryzys ekologiczny

Summary

The article presents the genesis of contemporary problems regarding the fight against global (but also local) environmental threats against the background of the efforts of the international community (mainly the UN and its agencies) in this regard. Global environmental threats from the 1950s and 1960s and the related reaction of the societies of highly developed countries, negating the current political and economic order, emerging new ideologies and economic views, forced action to maintain the current status of the quo on socio-political, economic and environmental issues.The global environmental crisis leading (in the absence of reaction) to a total ecological disaster that threatened the functioning of the human community drew the attention of humanity to the need to change the paradigm of development. The basis of this change was to achieve the state of both global and local ecological security, which was supposed to be the foundation on which other types of security could be built.

Key words: global environmental threats, ecological security, sustainable development, ecological crisis

Bibliografia:

Bohdanowicz J., *Ku cywilizacji ekorozwoju*. Gdańsk 2001

Ciszek M., *Bezpieczeństwo ekologiczne i zrównoważony rozwój w aspekcie Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczpospolitej Polskiej* [w:] Studia Ecologiae et Bioethicae 10(2012)/1. Warszawa 2012

Hull Z., *Czy idea sustainable development ukazuje nową wizję rozwoju cywilizacyjnego?,* [w:] „Problemy Ekorozwoju". Studia Filozoficzno-Sozologiczne. Lublin 2007

Hull Z., *Filozofia zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*. Lublin 2003

Hull Z., *Filozofie zrównoważonego rozwoju,* [w:] *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka.* Bydgoszcz 2005

Hull Z., *Problemy filozofii ekologii*, [w:] *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii.* Bydgoszcz 1999

Kiełczewski D., *Ekologia społeczna. Wydanie drugie zmienione*. Białystok 2001

Kośmicki E., *Koncepcja trwałego rozwoju jako możliwość przezwyciężenia doraźności*; [w:] *Studia nad zrównoważonym rozwojem t.1*. *Zrównoważony rozwój*. *Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów Unii Europejskiej*. Białystok-Warszawa 2005

Kozłowski S., *Przyszłość ekorozwoju*. Lublin 2005

Papuziński A., *Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych, „*Problemy Ekorozwoju". Lublin 2007

Papuziński A., *Polityka edukacyjna na rzecz zrównoważonego rozwoju w Polsce w świetle aksjologii zrównoważonego rozwoju,* [w:] *Etyka wobec współczesnych dylematów*. Bydgoszcz 2006

Poskrobko B., *Cykliczność, trwałość i równoważenie rozwoju,* [w:] *Zrównoważony rozwój. Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów Unii Europejskiej. Studia nad zrównoważonym rozwojem* – tom 1. Białystok-Warszawa 2005

Zabłocki G., *Rozwój zrównoważony – Idee, efekty, kontrowersje. Toruń 2002*

Czesław WODZIKOWSKI
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Wydział Nauk Humanistycznych
Instytut Nauk Politycznych

BEZPIECZEŃSTWO EKOLOGICZNE W ŚWIETLE MIĘDZYNARODOWYCH INICJATYW NA RZECZ ZMIANY GLOBALNEGO PARADYGMATU ROZWOJU. OD INICJATYWY DO DZIAŁAŃ PRAKTYCZNYCH

Wstęp

Artykuł jest poświęcony zagadnieniom dotyczącym reakcji społeczności międzynarodowej, a w szczególności działaniom Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) i jej agend, na kwestie związane z globalnym zagrożeniem ekologicznym, które z całą mocą uwidoczniło się w latach 60. XX w. Zagrożenie dla środowiska naturalnego, związane z jego degradacją było w tamtym czasie tak duże, że realnie zagrażało podstawom egzystencji nie tylko zasobów przyrodniczych, ale przede wszystkim egzystencji człowieka. Działania na rzecz poprawy takiego stanu rzeczy podejmowały zarówno formalne struktury ONZ (Zgromadzenia Ogólne, Programy, Agendy), jak i inne podmioty. Nie do przecenienia na tym polu są następujące inicjatywy:

1. Raport *Inny rozwój* Fundacji im. Daga Hammarskjolda przygotowany w 1975 r. dla ONZ, w którym wskazano, że jednym z filarów nowej strategii ma być taka kolejność zaspokajania potrzeb, w którym usunięcie nędzy będzie działaniem pierwszoplanowym.
2. Raport *Społeczeństwo konserwacyjne* – przygotowany dla rządu kanadyjskiego w 1976 r. przez zespół GAMMA.
3. Raport *Katastrofa czy nowe społeczeństwo* – sporządzony przez zespół A. Herreya w 1976r.
4. Raport *Jutro gospodarki* – przygotowany dla ONZ przez zespół W. Leontiewa w 1979 roku.
5. Raporty Klubu Rzymskiego – przygotowane przez międzynarodowy zespół naukowców opracowania dotyczące kwestii rozwoju społeczno-gospodarczego świata.

W artykule przyjęto hipotezę, że zakres podmiotowy i przedmiotowy bezpieczeństwa ekologicznego realizowanego w skali globalnej i lokalnej, ewoluował i wpisany jest w nowy paradygmat rozwoju globalnego tj. w zrównoważony rozwój.

W artykule przyjęto określenie bezpieczeństwa ekologicznego zawarte w Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. Wskazuje ono, że bezpieczeństwo ekologiczne, to: „zespół uwarunkowań chroniących człowieka i środowisko przed zagrożeniami ekologicznymi oraz takie kształtowanie stosunków naturalnych i społecznych w biosferze Ziemi, które tworzy właściwe warunki życia dla całej ludzkości, nie podważając zarazem podstaw życia na

naszej planecie, głównie poprzez wdrażanie i realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju".[1]

Założono przy tym, że zastosowanie analizy formalno-prawnej będzie przydatne dla wyjaśnienia omawianych zagadnień na gruncie nauk o bezpieczeństwie.

Najważniejsze inicjatywy międzynarodowe

Do najważniejszych formalnych międzynarodowych inicjatyw dotyczących zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego w ramach kształtowania się koncepcji zrównoważonego rozwoju, a tym samym zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego zarówno w skali globalnej, jak i lokalnej w polityce międzynarodowej zaliczyć można:

1. XXIII Sesję ONZ z grudnia 1968 roku wraz z powstałym w jej wyniku Raportem Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta z 1969 roku: *Człowiek i jego środowisko*.
2. *Deklarację w sprawie ochrony środowiska* – będącą owocem pierwszej światowej konferencji ONZ poświęconej ochronie środowiska w Sztokholmie (5–16 czerwca 1972 r.), w której zawarto zapisy będące podstawą do opracowania polityk ekologicznych w różnych krajach i w której po raz pierwszy oficjalnie użyto pojęcia polityki ekologicznej.
3. Konferencję ONZ w Cocoyoc (1974r.)[2].
4. Działalność Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju (tzw. Komisji Brundtland), która w ogłoszonym w 1987 roku raporcie: „Nasza Wspólna Przyszłość" przedstawiła koncepcję zrównoważonego rozwoju jako całościową koncepcje rozwoju. Na rangę i rolę tego raportu zwraca uwagę Z. Piątek pisząc: „Ponieważ Komisja ta była oficjalnym organem ONZ, to raport zawierający pojęcie zrównoważonego rozwoju, czyli rozwoju społeczno-gospodarczego uwzględniającego wymiar bezpieczeństwa ekologicznego był tym samym promocją nowego ładu międzynarodowego zmierzającego w kierunku trwałego rozwoju zrównoważonego".[3].
5. Przyjęcie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ *Światowej Karty Przyrody* (1982 rok) w której znalazły odzwierciedlenie cele światowej strategii ochrony przyrody dla realizacji trwałego
   i zrównoważonego rozwoju, do których zaliczono: utrzymanie podstawowych procesów ekologicznych i systemów będących ostoją

[1]J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, wydanie szóste*. Warszawa 2008, s. 16.

[2].Por. G. Zabłocki, *Rozwój zrównoważony – Idee, efekty, kontrowersje,* Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika,Toruń 2002, s. 28-29.

[3]Por. Z. Piątek*, Czy koncepcja zrównoważonego rozwoju jest utopijna? Rozważania w kontekście polskich inicjatyw na rzecz ekorozwoju w sektorze rolnictwa;* [w:] *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju, Monografie*, Vol. 26, A. Pawłowski (red.), Wydawnictwo Drukarnia LIBER DUO KOLOR, Lublin 2004, s. 77, a także: B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 24.

życia; zachowanie różnorodności biologicznej oraz zapewnienie trwałego użytkowania gruntów i ekosystemów[4].

6. Przyjęcie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ *Deklaracji prawa do rozwoju* (1986 rok), W preambule deklaracji rozwój został zdefiniowany jako „[…] ekonomiczny, społeczny, kulturowy i polityczny proces, którego celem jest poprawa dobrobytu całego społeczeństwa i wszystkich jednostek umożliwiona przez ich aktywny, wolny i istotny udział w tym procesie i sprawiedliwą dystrybucję osiągniętych korzyści[5].
7. Konferencję ONZ w Rio de Janeiro (tzw. I Szczyt Ziemi w dniach 3–13 czerwca 1992 roku)w której uczestniczyły delegacje ze 179 państw (obecnych była ponad połowa światowych przywódców) nadała koncepcji zrównoważonego rozwoju rangę jednej z najważniejszych współcześnie idei politycznych [6].
8. Konferencję ONZ w Johannesburgu (tzw. II Szczyt Ziemi) w dniach 26 sierpnia – 4 września 2002 roku w której uczestniczyły delegacje reprezentujące 119 państw. W czasie jej obrad potwierdzono rangę zrównoważonego rozwoju, uwypuklając jego społeczny i gospodarczy aspekt. W czasie konferencji przyjęto Deklarację w sprawie zrównoważonego rozwoju. Widoczny był także udział przedstawicieli kół światowego biznesu (organizacji gospodarczych i korporacji międzynarodowych) mających wpływ na kierunki rozwoju światowej gospodarki, którzy zaczęli dostrzegać znaczenie praktycznego stosowania zasad zrównoważonego rozwoju. W ocenie jego uczestnika (ówczesnego ministra środowiska C. Śledziaka): „Szczyt należy uznać za zwrotny moment w tworzeniu swego rodzaju globalnej koalicji na rzecz praktycznej realizacji zrównoważonego rozwoju”.[7]

1. XXIII Sesja ONZ z grudnia 1968 roku wraz z powstałym w jej wyniku Raportem Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta z 1969 roku: „Człowiek i jego środowisko”.

Konferencja ta była następstwem podjętych z inicjatywy Rady Gospodarczej i Społecznej działań w efekcie których w czasie XXII Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ 3 grudnia 1968 roku podjęto rezolucję w której zapowiedziano zorganizowanie w 1972 roku specjalnej konferencji poświęconej problemom ekologicznym. W trakcie przygotowań do tej konferencji, ówczesny Sekretarz Generalny ONZ U Thant, opracował i ogłosił 22 maja 1969 roku raport *Człowiek i jego środowisko.* Raport ten można przyjąć jako cezurę oddzielającą dwa okresy w podejściu do zagadnień środowiska, a tym samym do kwestii działań na rzecz

[4]Por. M. Smoleński, *Proekologiczne modele rozwoju gospodarczego*, [w:] *Samorządy i ich stowarzyszenia w ochronie parków narodowych*, H. Prałat (red.), Stowarzyszenie Samorządów Polskich Współdziałających z Parkami Narodowymi z siedzibą w Mosinie, Mosina 2002, s. 26.
[5]Zob. G. Zabłocki , *Rozwój zrównoważony*…, op. cit., s. 32.
[6]Por. A. Papuziński, *Polityka edukacyjna na rzecz zrównoważonego rozwoju w Polsce w świetle aksjologii zrównoważonego rozwoju* [w:] *Etyka wobec współczesnych dylematów* Kalka K., Papuziński A. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2006, s. 333.
[7]Por. ibidem.

bezpieczeństwa ekologicznego przez ONZ. Okres pierwszy – w którym zagadnienia te były podejmowane w formie pojedynczych inicjatyw i okres drugi – wspólnych, zorganizowanych działań ONZ w tej dziedzinie.

W *Raporcie* stwierdzono, że: „Po raz pierwszy w historii ludzkości pojawił się kryzys o zasięgu ogólnoświatowym, obejmujący zarówno państwa rozwinięte jak i rozwijające się – wynikający ze stosunku człowieka do środowiska”.[8] Zaznaczono również, że problemy związane z zagrożeniem środowiska powinno się rozwiązywać w drodze międzynarodowych porozumień. W *Raporcie* sugerowano również, aby w czasie przyszłej konferencji dotyczącej środowiska człowieka, prace skoncentrować na czterech głównych zagadnieniach: osiedli ludzkich i rozwoju przemysłu, zachowania wartości środowiska, racjonalnego wykorzystywania zasobów oraz jego zanieczyszczenia, czyli głównych ówczesnych zagrożeń bezpieczeństwa ekologicznego.

Chociaż w czasie obrad nie padło z ust U Thanta określenie „zrównoważony rozwój”, to jak słusznie twierdzi A. Papuziński: „wskazany kontekst analizy kryzysu ekologicznego wystarczająco uzasadnia uznanie tego polityka za prekursora omawianej idei”.[9]

2. Konferencja sztokholmska – „Tylko jedna Ziemia”.

Konferencja ONZ w sprawie Środowiska Człowieka (5–16 czerwca 1972) zgromadziła przedstawicieli 113 państw oraz licznych organizacji rządowych i pozarządowych. Do najważniejszych jej dokumentów należały: *Deklaracja* oraz *Plan działania na rzecz środowiska człowieka*. Również i na tej konferencji nie użyto określenia zrównoważony rozwój, co nie przeszkodziło jej uczestnikom sformułować kilku bardzo istotnych wątków, które w istotny sposób wpłynęły na kształt koncepcji zrównoważonego rozwoju i bezpieczeństwa ekologicznego. W preambule *Deklaracji* zawarto zapis mówiący o konieczności podjęcia wspólnej koncepcji i określenia wspólnych zasad będących wytycznymi w działaniach ludzi na rzecz zachowania i poprawy środowiska[10]. Deklaracja ta nazywana jest również *Deklaracją Zasad*, gdyż zawiera 26 zasad (reguł) jakimi powinny kierować się w swojej działalności państwa w odniesieniu do środowiska.

Z punktu widzenia rozwoju koncepcji zrównoważonego rozwoju, a tym samym bezpieczeństwa ekologicznego najistotniejsze były: temat przyszłych pokoleń (zasady: 1,2,5), zrównoważonego korzystania z zasobów odnawialnych (zasada 3), zachowania nieodnawialnych zasobów dla przyszłych pokoleń (zasada 5) i poprawy warunków życia ludzi poprzez rozwój społeczno-gospodarczy (zasada 8)[11]. Podkreślono, że główną uwagę należy zwrócić na sytuację państw rozwijających się. Skierowana do nich pomoc technologiczna i finansowa miała zapewnić ich rozwój zgodny z wymaganiami ochrony środowiska zapewniając tym samym bezpieczeństwo ekologiczne na ich obszarach. Uzgodniono również, że

---

[8]A. Przyborowska-Klimczak*, Ochrona środowiska - w trosce o przyszłość ludzkości,* [w:] *Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i perspektywy*, J. Simonides (red.), Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2006, s. 276.

[9]A. Papuziński, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju a nauka społeczna Kościoła*[w:] Przegląd Religioznawczy nr 2/2007, Polskie Towarzystwo Religioznawcze, Warszawa 2007, s. 26.

[10]Por. *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, K. Kocot, K. Wolfie (opr.), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Wrocław-Warszawa 1978, s. 581-588.

[11]Por. A. Papuziński, Koncepcja zrównoważonego rozwoju…, op. cit., s. 26.

państwa poprzez zawieranie dwu i wielostronnych umów i porozumień będą w ten sposób przyczyniać się do rozwoju międzynarodowego prawa ochrony środowiska.

Konferencję Sztokholmską można rozpatrywać w dwóch aspektach. Pierwszy – to sformułowanie przez jej uczestników kilku wątków, które później znalazły odbicie w koncepcji zrównoważonego rozwoju. Były to: kwestia przyszłych pokoleń, zrównoważonego w stosunku do posiadanych przez nie możliwości korzystania z odnawialnych zasobów środowiska, zachowania zasobów nieodnawialnych dla przyszłych pokoleń, oraz poprawa jakości życia człowieka zdeterminowana rozwojem społeczno-gospodarczym. Drugi aspekt, to negatywny wpływ Konferencji Sztokholmskiej na taki kierunek myślenia, z którego wykrystalizowała się koncepcja zrównoważonego rozwoju. Polegał on na separacji problemu związanego z ochroną środowiska, a tym samym z bezpieczeństwem ekologicznym, od innych problemów globalnych. Bezpieczeństwo ekologiczne było tu jeszcze postrzegane wąsko, tylko przez pryzmat ochrony środowiska.

Zwyciężyły tu jeszcze egoistyczne interesy państw wysoko rozwiniętych, które nie zaakceptowały postulatów delegacji krajów Trzeciego Świata dotyczących włączenia pod obrady takich kwestii jak: ubóstwo, upowszechnienie oświaty, budowa systemów opieki zdrowotnej oraz zaopatrzenia w czystą wodę. Można w tym miejscu przytoczyć słowa A. Papuzińskiego: „W 1972 r. egoistyczna postawa krajów bogatej Północy doprowadziła do odseparowania zagadnienia globalnego kryzysu środowiskowego od innych problemów globalnych, których uwzględnienie – zgodnie z dzisiejszym stanem wiedzy – jest konieczne dla rozwiązania tej palącej kwestii, ale z drugiej strony było to właściwe stanowisko z punktu widzenia budzenia zainteresowania społeczności międzynarodowej sprawami ochrony przyrodniczego środowiska człowieka, bo uchroniło przed rozwodnieniem problem globalnego kryzysu środowiskowego wśród zagadnień, o które od dawna kruszono kopie w polityce”.[12]

Widać wyraźnie, że koncepcja zrównoważonego rozwoju, przyjmuje tu jeszcze bardzo zawężoną postać ekorozwoju, a bezpieczeństwo ekologiczne łączono tylko z ochroną zasobów środowiska i przyrody. Nie była to jeszcze „wspólna droga” problemów związanych z ochroną środowiska i tych globalnych problemów, które powszechnie uważa się za warunek rozwiązania problemów środowiskowych. Kształt nakreślonego wówczas modelu rozwoju i przyjętych w tym celu rozwiązań musiał zostać jeszcze dookreślony, aby móc mówić o koncepcji zrównoważonego rozwoju[13].

3. Konferencja w Cocoyoc i Raport Fundacji Daga Hammarskjolda.

Szczególne znaczenie dla ukształtowania koncepcji zrównoważonego rozwoju miały postulaty konferencji ONZ, która obradowała w 1974 roku w Cocoyoc w Meksyku. Zawarto je w przyjętej *Deklaracji* (*The Cocoyoc Declaration*), zwracając uwagę na to, że rozwój powinien mieć przede wszystkim aspekt

[12]Ibidem.

[13]Pogląd taki prezentuje np. Niemiecki politolog Franc Nuscheler, który twierdzi, że na dookreśleniu koncepcji zrównoważonego rozwoju zaważyły przede wszystkim: Posłanie z Cocoyoc i Raport Fundacji Daga Hammarskjolda. Por. ibidem, s.27.

humanitarny[14]. Wskazano, że celem rozwoju miał być rozwój człowieka, a procesy wzrostu zapewniłyby zaspokojenie ludzkich potrzeb.

Szczególną uwagę zwrócono na kwestie dotyczące zachowania się ludzkiej populacji w warunkach nędzy, a szczególnie na powodowane ubóstwem niszczenie środowiska. Tym samym przyjęto, że bezpieczeństwo ekologiczne zależy również od czynników społecznych i ekonomicznych.

Zwrócono również uwagę na „nadmierną konsumpcję", która charakteryzowała styl życia społeczeństw państw rozwiniętych. Stwierdzono wyraźnie, że problemem nie jest rzadkość naturalnych zasobów, lecz ich błędny podział i nadużycia zarówno w aspekcie ekonomicznym jak i społecznym. Odrzucono również dowolność działania mechanizmów rynkowych, stwierdzając że rynek niejednokrotnie powoduje marnotrawienie zasobów. Wskazano, iż negatywne zjawiska dotykające ludzkość spowodowane są istniejącymi strukturami gospodarczymi i społecznymi. Autorzy *Posłania* stwierdzili również, że te procesy wzrostu, które nie prowadzą do zaspokojenia podstawowych potrzeb, jak: wyżywienia, mieszkania, odzieży, zdrowia i wykształcenia, są zaprzeczeniem idei rozwoju. *Deklaracja* niesie przesłanie mówiące o potrzebie większej i bardziej sprawiedliwej współpracy międzynarodowej i wskazuje na konieczność stworzenia nowego ładu międzynarodowego. Postuluje również o nowe podejście do kwestii podstawowych praw człowieka.

Przyjęta wówczas deklaracja tzw. Deklaracja z Cocoyoc wzywała do diametralnej zmiany systemu międzynarodowej współpracy gospodarczej i światowych planów rozwoju. Zaakcentowano w niej, że głównym przedmiotem zainteresowania społeczności międzynarodowej staje się rozwój człowieka. Wskazano, iż ludzie posiadają podstawowe potrzeby, jak: ochrona zdrowia, edukacja, dostęp do żywności, dostęp do schronienia i odzieży. Wskazano, że wszelki proces wzrostu, który nie zaspokaja tych potrzeb lub je ogranicza, jest wyzyskiem. Uznano, że rozwój zakłada wolność wyboru i że społeczności muszą mieć wpływ na kształtowanie własnej egzystencji. Uznano, że rozwój przede wszystkim obejmuje prawo do pracy, ale nie rozumianej jako prosta czynność zarobkowania, lecz jako forma samorealizacji.

Raport Daga Hammarskjolda, a konkretnie *RaportFundacji Daga Hammarskjolda* przygotowany z okazji VII Specjalnej sesji Narodów Zjednoczonych, która odbyła się w Nowym Jorku w dniach 1–12 września 1975 roku, wskazuje nie tylko polityczno-ekonomiczne przyczyny niedostatecznego rozwoju, ale również postuluje podjęcie natychmiastowych zmian. *Raport* nawoływał do takich zmian globalnych struktur finansowo-handlowych, aby nadwyżka ekonomiczna nie mogła zostać zawłaszczona przez mniejszość, którą tworzyły państwa rozwinięte. Autorzy *Raportu* wskazywali również na konieczność stworzenia alternatywnych strategii rozwojowych dla Państw Trzeciego Świata.

4. Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju (*Word Commission for Environment and Development* – WCED).

Działalność IUCN na arenie międzynarodowej była poddawana krytyce. Szczególnie państwa skandynawskie poddawały ostrej krytyce brak konkretnych

[14]Ze względu na szczególny charakter przyjętej *Deklaracji*, jest ona w literaturze tematu nazywana także *Posłaniem z Cocoyoc*.

rozwiązań. Chodziło głównie o brak podejmowania długofalowych inicjatyw na płaszczyźnie globalnej i regionalnej. W wyniku tej krytyki Zgromadzenie Ogólne ONZ postanowiło powołać specjalną, niezależną komisję, która miała przedstawić i zarekomendować długotrwałe strategie środowiskowe pozwalające na osiągniecie zrównoważonego rozwoju do roku 2000 i w późniejszych latach[15]. Komisja którą wtedy powołano przyjęła nazwę: Światowa Komisja na rzecz Środowiska i Rozwoju (Word Commission for Environment and Development) a jej przewodniczącą została premier Norwegii Pani Gro Harlem Bruntland. Swoją działalność Komisja rozpoczęła w roku 1984.

Efektem jej prac był opublikowany w 1987 roku raport: *Nasza wspólna przyszłość* (*Our Common Future*), bardzo często w literaturze nazywany od nazwiska przewodniczącej Komisji – *Raportem Bruntland*[16]. W *Raporcie* została przedstawiona koncepcja zrównoważonego rozwoju, zostały nakreślone jej elementy i dziedziny realizacji. Jako że celem raportu było zarekomendowanie długookresowych strategii rozwoju (do i poza rok 2000), przyjęto, iż „trwałym i zrównoważonym rozwojem" jest rozwój zaspokajający teraźniejsze potrzeby ludzkości w taki sposób, aby przyszłe pokolenia mogły zaspokoić swoje potrzeby.

Wskazano na podstawowe cechy tej koncepcji: międzypokoleniową i wewnątrzpokoleniową sprawiedliwość, zrównoważone korzystanie z zasobów środowiska oraz zintegrowanie ochrony środowiska z rozwojem społecznym. Wskazuje to, że uwarunkowania bezpieczeństwa ekologicznego nie mają opierać się już tylko na odpowiednim stanie środowiska, ale mają stanowić fundament rozwoju człowieka.

Dlatego zgodzić należy się z E. Kośmickim, który stwierdza, że sformułowanie zawartej w Raporcie koncepcji powinno brzmieć – *sustainable and equitable development,* czyli „trwały i sprawiedliwyrozwój" albo rozwój ekologiczno-społeczny. Obejmuje ona bowiem zarówno trwałość ekologiczną (*ecological sustainability*) jak i sprawiedliwość społeczną między pokoleniami oraz wewnątrz-pokoleniową (*social epility between generations and with each generation*)[17].

Potraktowanie kwestii związanych z ochroną środowiska (bezpieczeństwa ekologicznego) zaprezentowane w *Raporcie* odchodzi całkowicie od obowiązujących koncepcji w tej materii. Zostaje pomniejszona rola funkcjonowania przyrody, a uwypuklone zostają jako priorytetowe kwestie społeczne – szczególnie gospodarcze, które wywierają niekorzystny wpływ na przyrodnicze podstawy ludzkiej egzystencji, uważne do tej pory jako podstawa bezpieczeństwa ekologicznego. Jak zauważa A. Papuziński, autorzy *Raportu Komisji Bruntland* nie mają zamiaru tego ukrywać i piszą bez ogródek: „Zaspokojenie potrzeb i aspiracji ludności jest głównym celem rozwoju. […] Stabilny rozwój wymaga zaspokojenia podstawowych potrzeb wszystkich ludzi i dania wszystkim możliwości spełnienia ich aspiracji do lepszego życia".[18]

---

[15]Por. A Papuziński, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju*…, op. cit., s. 27, A. Przyborowska-Klimczak, *Ochrona środowiska…,* op. cit., s. 280-281.

[16]A. Papuziński Raport ten nazywa przełomem: „[…] w krótkiej historii koncepcji zrównoważonego rozwoju". Por. ibidem.

[17]Por. E. Kośmicki, *Koncepcja trwałego rozwoju jako możliwość przezwyciężenia doraźności* [w:] *Studia nad zrównoważonym rozwojem. Tom I, Zrównoważony rozwój. Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów Unii Europejskiej,* Poskrobko B., Kozłowski S. (red.), Komitet człowiek i Środowisko przy Prezydium PAN, Białystok-Warszawa 2005, s.25.

[18]Por. A. Papuziński, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju…,* op. cit., s. 28.

Przełomowość *Raportu* polega na tym, że od tej chwili zmienia się kwestia postrzegania modelu rozwoju globalnego. Nastąpiło odejście od modelu dwubiegunowego: gospodarka-środowisko (ekorozwój) do koncepcji trzech równoważących się ładów: ekologicznego, ekonomicznego i społecznego (zrównoważony rozwój). Tym samym doszło do przewartościowania bezpieczeństwa ekologicznego od ochrony środowiska do rozwoju człowieka.

W prezentowanej wersji zrównoważonego rozwoju, łady te są równorzędne i żadnego z nich nie należy traktować oddzielnie. Przyroda, gospodarka i społeczeństwo są tu zintegrowanymi, równoprawnymi elementami systemu życia człowieka i to zarówno w wymiarze globalnym jak i lokalnym[19].

Obecnie model trzech ładów jest dominującym modelem koncepcji zrównoważonego rozwoju, chociaż są dyskutowane jego inne wersje, gdzie do trzech ładów dochodzą kolejne, jak np.: ład instytucjonalny, przestrzenny itp.[20]

5. Konferencja ONZ w Rio de Janeiro (I Szczyt Ziemi).

Początek lat dziewięćdziesiątych XX wieku to okres korzystny dla rozwoju koncepcji zrównoważonego rozwoju. W 1991 odbyła się konferencja mająca przygotować „Szczyt Ziemi", w 1992 podpisano Traktat z Maastricht w którym usankcjonowano szerokie zastosowanie koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz zasady subsydiarności w polityce Unii Europejskiej oraz przyjęto do realizacji V program działań UE „W kierunku zrównoważenia".

Konferencja w Rio de Janeiro obyła się w dniach 3–14 czerwca 1992 roku, a jej temat określono jako „Środowisko i rozwój". Wzięli w niej udział przedstawiciele 180 państw świata w tym 106 przywódców państw (prezydentów i premierów), którzy odbyli specjalne spotkanie[21]. Jej uczestnicy uznali, że w imię globalnej solidarności w działaniach na rzecz ratowania Ziemi i odpowiedzialności za jej losy, rządy wszystkich państw powinny planować rozwój swoich krajów w zgodzie z wymogami ekologii. Potwierdzono tym samym ścisłe powiązanie rozwoju społeczno-gospodarczego społeczeństw z bezpieczeństwem ekologicznym.

Wynikiem konferencji było przyjęcie pięciu dokumentów. Były to: *Deklaracja w sprawie środowiska*, tzw. *Deklaracja z Rio*, *Globalny Program Działań*, tzw. *Agenda 21*, *Deklaracja o ochronie lasów*, *Konwencja w sprawie zmian klimatu* oraz *Konwencja w sprawie różnorodności biologicznej*.

W *Deklaracji z Rio* wprost stwierdzono, że: „Istoty ludzkie są w centrum zainteresowania w procesie zrównoważonego rozwoju".[22] Podjęto także w sposób stanowczy problem biedy i zwrócono uwagę na konieczność jej zwalczania: Wszystkie państwa i wszyscy ludzie powinni współpracować w zasadniczym zadaniu wykorzenienia ubóstwa, jako niezbędnego wymogu zrównoważonego rozwoju, aby zmniejszyć różnice w poziomie życia i dążyć do zaspokojenia potrzeb większości ludzi na świecie".[23]

---

[19]Por. ibidem, s. 27-29.
[20]Por. np. rozwijane koncepcje zrównoważonego rozwoju w pracach T. Borysa.
[21]Równolegle odbywało się spotkanie Globalne Forum, w którym uczestniczyło kilkanaście tysięcy przedstawicieli ruchów i organizacji ekologicznych oraz kościołów i związków wyznaniowych.
[22]A. Papuziński, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju…,* op. cit., s. 30.
[23]Ibidem.

Agenda 21 stanowi natomiast długookresowy program działań, w którym zostały poruszone kwestie ubóstwa, głodu, problemów demograficznych (przeludnienia), wzorców konsumpcji, ochrony zdrowia oraz wdrożenia problematyki związanej z ochroną środowiska do polityk społeczno-gospodarczych. Tym samym zobowiązano państwa do uwzględniania kwestii dotyczących zapewnienia odpowiedniego bezpieczeństwa ekologicznego w prowadzonych przez nie politykach rozwoju.

Podsumowując można stwierdzić, że w dokumentach tych wyraźnie uwidocznił się antropocentryczny charakter koncepcji zrównoważonego rozwoju, a tym samym bezpieczeństwa ekologicznego.

6. Konferencja ONZ w Johannesburgu (II Szczyt Ziemi).

Lata dziewięćdziesiąte XX wieku to okres, w którym podjęto wiele inicjatyw istotnych dla rozwoju koncepcji zrównoważonego rozwoju i jej upowszechnienia. Międzynarodowa Rada Lokalnych Inicjatyw Środowiskowych (ICLEI) w której skupiło się ok. 300 samorządów lokalnych podjęła koordynacje działań blisko 2000 samorządów z ponad 60 państw w celu wdrożenia zapisów *Agendy 21*. Również w czasie Światowego Szczytu na rzecz Rozwoju Społecznego (WSSD), który odbył się w 1995 roku w Kopenhadze z udziałem przedstawicieli 186 państw oraz 2300 przedstawicieli organizacji pozarządowych, próbowano ocenić dokonujące się w tamtym czasie globalne procesy społeczne.

Uchwalono wówczas *Deklarację*, która wzywała do wspierania pełnego zatrudnienia, likwidacji ubóstwa, równości szans, dostępu do opieki zdrowotnej, dostępu do wykształcenia, przyspieszenia ekonomicznego i społecznego w krajach słabo rozwiniętych i powszechnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym. *Deklaracja* wskazując na brak postępu w wielu aspektach rozwoju społecznego, potwierdziła dążenie do realizacji zasad koncepcji zrównoważonego rozwoju. Stwierdzono w niej, że: „Sprawiedliwy rozwój społeczny trwale udostępniający ubogim zasoby środowiska jest niezbędny dla rozwoju zrównoważonego”[24].

W 1997 roku zorganizowano w Nowym Jorku Specjalną Sesję Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w celu podsumowania wyników pięcioletniej realizacji Agendy 21 (Szczyt Ziemi +5). Jej uczestnicy wskazywali przyczyny niepowodzeń we wdrażaniu *Agendy* oraz sposoby przezwyciężania trudności. Zaproponowano wówczas priorytetowe działania na rzecz zrównoważonego rozwoju, które miały zostać podjęte po 1997 roku. Głównym dokumentem szczytu był *Program na rzecz dalszej implementacji Agendy 21*, gdzie podkreślono, że Agenda pozostaje głównym programem działań na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Wśród dokumentów mających wpływ na obecny kształt koncepcji zrównoważonego rozwoju nie można pominąć *Deklaracji o odpowiedzialności obecnych pokoleń za przyszłe pokolenia*[25], gdzie zapisano, że: „Obecne pokolenia powinny zapewnić warunki sprawiedliwego, zrównoważonego i powszechnego społeczno-ekonomicznego rozwoju przyszłych pokoleń, zarówno w odniesieniu do

[24]G. Zabłocki, *Rozwój zrównoważony…,* op. cit., s. 35

[25]Jest to rezolucja nr 44 uchwalona na 29 sesji UNESCO w 1997 roku, opracowana wspólnie z zespołem kapitana Cousteau, którą poparło podpisami 5,5 mln osób.

jednostek jak i zbiorowości, w szczególności przez sprawiedliwe i rozważne korzystanie z dostępnych zasobów w celu zwalczania ubóstwa".[26]

Również zapisy *Deklaracji Milenijnej* przyjętej w 2000 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, odnoszą się do omawianej koncepcji. Przypomniano w niej, że należy roztropnie gospodarować zasobami środowiska, gdyż tylko w ten sposób można je zachować i przekazać następnym pokoleniom oraz stwierdzono, że należy dołożyć wszelkich starań, aby nie doprowadzić do bezpowrotnego zniszczenia zasobów środowiska.

Wspomniane wyżej dokumenty potwierdzają raz jeszcze ścisłe uzależnienie rozwoju społeczno-gospodarczego od stanu środowiska (bezpieczeństwa ekologicznego) wskazując przy tym, że jest ono ważne nie tylko z punktu widzenia obecnego pokolenia, ale stanowić ma również fundament rozwoju przyszłych pokoleń.

Konferencja w Johannesburgu odbyła się w dniach 26 sierpnia do 4 września 2002 roku. Jak zauważa A. Papuziński: kwestie ochrony środowiska zostały zdominowane tematyką społeczną i gospodarczą, a szczególnie kwestią ubóstwa[27]. Bardzo dobrze tematykę obrad szczytu charakteryzuje inicjatywa ówczesnego Sekretarza Generalnego Kofii Annana, nazwana WEHAB od pierwszych liter angielskich wyrazów: *water, energy heath, agriculture, biodiversity* (woda, energia, zdrowie, rolnictwo, bioróżnorodność).

Najważniejszymi dokumentami II Szczytu Ziemi są: *Deklaracja Polityczna* oraz *Plan Implementacji w sprawie Zrównoważonego Rozwoju*. Potwierdzono w nich model koncepcji zrównoważonego rozwoju zbudowany na trzech ładach i wyrażono wolę umacniania trzech filarów zrównoważonego rozwoju, tj. rozwoju gospodarczego, postępu społecznego i ochrony środowiska. Jednocześnie zaznaczono, że działania w tym zakresie muszą być prowadzone na płaszczyźnie globalnej, regionalnej, krajowej i lokalnej. Wskazano również największe zagrożenia dla ludzkości związane ze środowiskiem, zaliczając do nich: zanikanie elementów bioróżnorodności, ubożenie łowisk, pustynnienie, zmiany klimatyczne, klęski żywiołowe oraz postępujące zanieczyszczenie wód i powietrza. Stwierdzono że w celu osiągnięcia zrównoważonego rozwoju społeczność międzynarodowa powinna podjąć większy wysiłek w realizację *Agendy 21* oraz *Planu Implementacji.*

Zakończenie

Zarówno koncepcja zrównoważonego rozwoju, jak i bezpieczeństwo ekologiczne, które stanowi nierozłączną część tej koncepcji, stanowią w obecnych czasach podstawę nowego paradygmatu rozwoju. Nie do przecenienia przy tym jest rola ONZ, która zapoczątkowała międzynarodową dyskusję w efekcie której doszło do wykrystalizowania się tej koncepcji.

Działania ONZ zapoczątkowane globalnym kryzysem ekologicznym, który zagrażał bezpieczeństwu ekologicznemu w skali globalnej, były z czasem poszerzane między innymi o takie kwestie, jak: sprawiedliwa redystrybucja zasobów naturalnych i dostęp do nich, odpowiedzialność za przyszłe pokolenia, walka z ubóstwem czy rozwój społeczny i gospodarczy.

[26]Por. G. Zabłocki, *Rozwój zrównoważony…,* op. cit., s. 38.
[27]Por. A. Papuziński, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju*…, op. cit., s. 30.

Ewolucja nowej koncepcji globalnego rozwoju przeszła od pierwotnej, biocentrycznej koncepcji ekorozwoju, której podmiotem było środowisko, do wyraźnie antropocentrycznej koncepcji zrównoważonego rozwoju. Także kwestie bezpieczeństwa ekologicznego, a szczególnie poglądy dotyczące jego uwarunkowań, przeszły swoistą ewolucję. Od poglądów, które wskazywały, że bezpieczeństwo ekologiczne jest uwarunkowane tylko od działań na rzecz ochrony środowiska i przyrody (ekorozwój) do poglądów wskazujących, że bezpieczeństwo ekologiczne jest ściśle uwarunkowane od poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego i stanowi podstawę tego rozwoju, stanowiąc jednocześnie jedno z podstawowych uwarunkowań jakości życia człowieka.

Potwierdzono tym samym przyjętą we wstępie hipotezę dotyczącą zakresu podmiotowego i przedmiotowego bezpieczeństwa ekologicznego oraz ścisłe powiązanie tego rodzaju bezpieczeństwa z koncepcją zrównoważonego rozwoju, zgodnie z przyjętym we wstępie określeniem bezpieczeństwa ekologicznego. Wykazano równocześnie przydatność analizy formalno-prawnej dla wyjaśniania zagadnień dotyczących kwestii bezpieczeństwa ekologicznego w globalnych inicjatywach podejmowanych na rzecz nowego paradygmatu rozwoju.

Streszczenie

Artykuł dotyczy inicjatyw społeczności międzynarodowej, a w szczególności ONZ i jej agend podejmowanych w związku z globalnym zagrożeniem środowiska. Poprzez wskazanie najważniejszych (zdaniem autora) inicjatyw w tym zakresie i analizę powstałych w ich wyniku dokumentów wykazano, że poglądy dotyczące zachowania odpowiedniego stanu środowiska życia człowieka, a tym samym zapewnienie właściwego stanu bezpieczeństwa ekologicznego ewoluowały i zmieniały swój charakter, od biocentryzmu (ekorozwój) do antropocentryzmu (zrównoważony rozwój).

Bezpieczeństwo ekologiczne wpisane w koncepcję zrównoważonego również zmieniło swój charakter – od działań na rzecz ochrony środowiska do niezbędnego warunku rozwoju społeczno-gospodarczego, a tym samym fundamentu pożądanej jakości życia człowieka.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekologiczne, ekorozwój, zrównoważony rozwój, jakość życia człowieka

Summary

The article deals with initiatives of the international community, in particular the UN and its agencies in relation to the global threat to the environment.By indicating the most important (according to the author) initiatives in this area and analyzing the resulting documents, it was shown that views on the preservation of an appropriate state of the human life environment, and thus ensuring the proper state of ecological safety, evolved and changed their character – from biocentrism (ecodevelopment) to anthropocentrism (sustainable development).

Environmental security included in the sustainable concepts has also changed its character – from actions to protect the environment to an indispensable condition for socio-economic development, and thus the foundation of the desired quality of human life.

Key words: ecological safety, ecodevelopment, sustainable development, quality of human life, a new development paradigm

Bibliografia

Kaczmarek J., W. Łepkowski, B. Zdrodowski (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, wydanie szóste*. Warszawa 2008

Kośmicki E., *Koncepcja trwałego rozwoju jako możliwość przezwyciężenia doraźności* [w:] *Studia nad zrównoważonym rozwojem. Tom I. Zrównoważony rozwój. Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów Unii Europejskiej*. Białystok-Warszawa 2005

Papuziński A., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju a nauka społeczna Kościoła* [w:] Przegląd Religioznawczy nr 2/2007. Warszawa 2007

Papuziński A*., Polityka edukacyjna na rzecz zrównoważonego rozwoju w Polsce w świetle aksjologii zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Etyka wobec współczesnych dylematów*. Bydgoszcz 2006

Piątek Z*., Czy koncepcja zrównoważonego rozwoju jest utopijna? Rozważania w kontekście polskich inicjatyw na rzecz ekorozwoju w sektorze rolnictwa;* [w:] *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju, Monografie*, Vol. 26. Lublin 2004

Piontek B., *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*. Warszawa 2002

Przyborowska-Klimczak A*., Ochrona środowiska – w trosce o przyszłość ludzkości,* [w:] *Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i perspektywy*. Warszawa 2006

Smoleński M., *Proekologiczne modele rozwoju gospodarczego*, [w:] *Samorządy i ich stowarzyszenia w ochronie parków narodowych*. Mosina 2002

Zabłocki G., *Rozwój zrównoważony – Idee, efekty, kontrowersje*. Toruń 2002

Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego. Wrocław-Warszawa 1978

Krzysztof ŚPIEWLA
Leszek ŚWIECA
Jagiellonian University in Kraków
Faculty of Management and Social Communication

SELECTED ASPECTS OF RISKS RELATED TO ADVERTISING DRUGS AND MEDICAL DEVICES – CASE STUDY

Introduction

The analyzed material consists of video advertisements presented in Poland and concerning vaginally applied products for treating intimate infections. For comparative purposes, advertisements of two products have been selected out of the three advertised in such a way in Poland in 2016–2017: A medical device named Iladian direct plus which is the leading market product, and Lactacyd Intimed – the only medicinal product (OTC) in this category which was advertised on television. The basic differences between medicinal products and medical devices consist in safety and therapeutic efficiency proven in the course of a proper clinical research. Medical devices may be used in accordance with specific recommendations, but their efficiency does not have to be confirmed. However, there is the possibility to carry out a clinical efficiency research of a medical device.

Advertising medicinal products directed to the public is regulated by the Pharmaceutical Law, and especially Article 55 of the Pharmaceutical Law[1], and the Regulation of the Minister of Health on advertising medicinal products[2].

In case of medical devices there are no such precise regulations. However, their advertisements must be accordant with the principles of counteracting unfair competition as well as protecting competition and consumers, so primarily they cannot mislead consumers.

The analyzed material includes the following advertisements: Iladian Direct Plus (presented 2016–2017) and Lactacyd Intimed (presented in 2016).

The goal of the analysis was to verify whether, and to what extent, the advertising messages are accordant with the information about the product, both on the explicite and implicite level, as well as to assess the reliability of the researched advertisements. Selected points of discourse analysis from Małgorzata Lisowska-Magdziarz's book have been selected as the organizational frame – rheme and implicature[3] – and then complemented with elements significant from the point of view of marketing communication practices, as well as a comparison with information about the products verified by the Office for Registration of Medicinal Products, Medical Devices, and Biocidal Products.

---

[1]Act of September 6 2001 - Pharmaceutical Law, Journal of Laws of 126, item 1381.
[2]Regulation of the Minister of Health of December 16, 2002 on the advertising of medical devices (Journal of Laws 2002 No. 230 item 1936.
[3]M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza tekstu w dyskursie medialnym: Przewodnik dla studentów*, Wyd. UJ. Kraków 2006, pp. 58-82.

Reception and media context

The reception and media context are common for all analyzed advertisements. Each message is addressed to women in the reproductive age. It may be concluded both from the obvious, imperative intentions of the information providers as well as the people appearing in the spots. The recipients of these advertisements are aware of the problem of intimate infections, if not due to their own experience then because of that of other women. Vaginal fungal infections concern 70–75% of all women[4], with more than a half of them before the age of 25, and bacterial infections – in various regions of the world – reach 12% to more than 50% of the population[5]. This number could be doubled, following literary sources which state that at least 50% of bacterial vaginosis cases are asymptomatic[6]. Both diseases are characterized by a high recurrence – at circa 50% annual recurrence[7]. Intimate infections in case of women consist in particularly unpleasant symptoms, impacting the social functioning and mental condition of the ill.

The media context of the incriminated advertisements is also similar. They were all shown either in television, on VOD channels, or YouTube, and were correctly marked as advertisements. Due to this it may be assumed that the recipients were generally aware of the persuasive character of the advertisements, despite the fact that some advertisers have used techniques making the advertisement videos similar to educational ones.

Table No. 1:Advertisement video description (Iladian Direct Plus, 2016):

Image	Sound
Door plate: "1| Gynecologist Office obstetrician-gynecologist"	Female voice: "Doctor,..."
The product's logo in the top left corner. The inside of the gynecologist office. A female doctor in a white coat is sitting by a desk. In front of her, a woman is sitting on a chair, holding a notebook and a pen. A bar at the bottom of the screen "Obstetrician-gynecologist specialist medical doctor". The next shot **–** from the doctor's back, a blurry silhouette of the doctor in the foreground, the woman is asking questions in an American shot. Handheld film shot.	... many viewers ask about intimate afflictions, such as vaginal discharge, burning, itching..."
The product's logo in the top left corner. The doctor shown from the chest up. The doctor speaks. Cut, zoom on a diploma hanging on the wall. An	The doctor speaks: "These are symptoms of a vaginal infection

[4]X. Hy e.a., *Probiotics for vulvovaginal candidiasis in non-pregnant women*, Cochrane Database of Systematic Reviews 2013, Issue 4. Article No.: CD010496. DOI: 10.1002/14651858.CD010496.
[5]C.S. Bradshaw, R.M. Brotman, *Making inroads into improving treatment of bacterial vaginosis– striving for long-term cure*, BMC Infectious Diseases (2015) 15:292, doi: 10.1186/s12879-015-1027-4.
[6]C. Kenyon, K. Osbak, *Recent progress in understanding the epidemiology of bacterial vaginosis*, Curr Opin Obstet Gynecol 2014, 26:448–454, DOI: 10.1097/GCO.0000000000000112.
[7]K. A. Fethers. e.a., *Sexual Risk Factors and Bacterial Vaginosis: A Systematic Review*, CID 2008:47, X. HY e.a., op. cit.

inscription on the diploma: "DIPLOMA Medical Doctor Gynecologist", an empty spot for the name, and then barely readable: "acclaimed for professionalism, professional care, and kindness towards patients", and an unreadable signature.	
The product's logo in the top left corner. The doctor shown from the chest up. The woman nods her head in understanding and smiles.	Unfortunately, they are often ignored.
The product's logo in the top left corner. A shot from the journalist's back, the doctor in an American shot continuing her statement.	And a quick reaction allows to prevent the development of the infection.
The product's logo in the top left corner. The doctor shown from the chest up, she woman continues speaking. When she mentions the product she lifts the product's box in her hand and shows it to the viewer. An inscription at the bottom of the screen: "Iladian direct plus, vaginal tablets. A medical device designed for treating or mitigating the course of a disease, which initial intended action is achieved in the course of using agents other than pharmacological, immunological, or metabolic ones. Special warnings and recommended safety measures: Do not use in case of being allergic to any of the product's components. Do not use on damaged mucous membranes. In case of vaginal discharges including blood, do not use Iladian direct plus and consult a doctor. Iladian direct plus medical device should not be used simultaneously with other vaginally applied products. Pregnancy and breastfeeding: before using, consult a doctor. Possible unwanted side effects: In rare cases, vaginal burning may appear."	That is why I recommend Iladian direct plus for the very first symptoms.
The screen is divided horizontally into 3 equal parts with a light blue background. At the top of each part there is a headline, respectively "bacterial", "fungal", and "mixed". Below – stylized visualizations, respectively: blue bacillus with a rugged surface, next green spheres, and then both bacillus and spheres. An image of a Petri dish at the bottom of each part. As the woman speaks, the blue background disappears and more stylized "microbes" appear. Then a white foam "flows" through each frame from the top to the bottom, after which the "microbes" disappear.	Iladian direct plus works medically in cases of bacterial, fungal, and mixed infections."

The product's logo in the top left corner. The doctor shown from the chest up.	The journalist speaks: "So in case of any infection...
The product's logo in the top left corner. Journalist, American shot. The doctor in front of the frame hands the woman the product's box. The journalist reaches out and grabs it.	It's worth to choose Iladian direct plus."
The product's logo in the top left corner. A shot from the journalist's back, the doctor answers the journalist in an American shot. The journalist holds the box on the doctor's desk, in the center of the shot.	The doctor: "Yes, and as soon as possible."
Packshot. A "Medical device" inscription and the CE marking included horizontally across the packshot. At the bottom of the screen: "*Iladian direct plus for any type of intimate infections caused by bacteria and Candida saccharomycetes." In the background **–** microbes disappearing under the foam, similarly as in the case of the earlier animation. When the microbes disappear a blue background appears with a slogan "For any type of intimate infections".	A male voice over: "Iladian direct plus – for any type of intimate infections".

Source: own research

Table No. 2: Advertisement video description (Iladian direct plus, 2017):

Image	Sound
A gynecologist office (a gynecology chair can be seen in the background). A female doctor is sitting behind a desk. A second woman enters the shot and sits on a chair in front of the doctor's desk. The doctor looks at her and smiles.	The steps of the entering woman can be heard.
The woman sitting in front of the doctor is shown from the chest up. She listens to the doctor with explicit tension on her face.	The doctor says: "Fortunately, it's a light infection. Unfortunately patients..."
The doctor shown from the chest up, filmed from a slightly lower angle. The woman's mimic muscles are tensed, it's clear that she tries to speak in a distinct manner. In the bottom right corner an inscription can be read "gynecologist medical doctor".	The doctor continues: "... often ignore vaginal discharges, burning, or itching..."
The patient shown from the chest up. A light smile appears on her face.	The doctor continues: "... especially when the symptoms are not intense."
The doctor shown from the chest up, initially in the foreground a blurry part of the patient's face can be seen. A light zoom on the doctor.	The doctor continues: "And even a light infection, when not treated, may develop or return."

A zoom on the doctor's hands on the desk. With her right hand the doctor slides a box of the advertised product towards the center of the shot. A light zoom on the box. An inscription appears next to the box: "Iladian direct plus, vaginal tablets. A medical device designed for treating or mitigating the course of a disease, which initial intended action is achieved in the course of using agents other than pharmacological, immunological, or metabolic ones. Special warnings and recommended safety measures: Do not use in case of being allergic to any of the product's components. Do not use on damaged mucous membranes. In case of vaginal discharges including blood, do not use Iladian direct plus and consult a doctor. Iladian direct plus medical device should not be used simultaneously with other vaginally applied products. Pregnancy and breastfeeding: before using, consult a doctor. Possible unwanted side effects: In rare cases, vaginal burning may appear."	Therefore, please use Iladian direct plus.
A computer animation: A visualization of bacteria bacillus, stylized like an image from an electron microscope, appearing on a dark gray-light blue background. A circle resembling a crosshair, unreadable indicators, stripes, icons associated with computer games and science fiction movies appear by the bacillus. When the bacilli appear on the screen, an inscription also appears saying "LOADING SAMPLE". Then a "bacterial" inscription appears above the bacilli. The bacilli disintegrate. The image moves and spheres appear in the place of bacillus. A "fungal" inscription appears above the spheres. The spheres disintegrate, the image moves, and both bacillus and spheres appear together. "Mixed" appears above. An inscription can be seen at the bottom of the screen: "*Iladian direct plus medical device halts the development of bacteria responsible for bacterial vaginosis, as well as Candida saccharomycetes."	Male voice over: "Iladian direct plus works medically in cases of bacterial, fungal, and mixed infections."
The doctor in a medium shot. In the foreground the patient's blurry hand can be seen as it holds the product's box. A gradual change of focus - the camera focuses on the box and the doctor becomes blurred. With a gesture, the doctor	The doctor says: "Remember, Iladian direct plus..."

emphasizes her statement.	
The patient in a medium shot, filmed from a slightly lower angle. Holds the product's box in her hand. She looks at it with satisfaction. She looks at the doctor, smiles broadly showing her teeth.	The doctor continues: "...for the very first symptoms."
The product's box on the top of the desk, with the office's blurry inside in the background. Subtitles: Vertically, alongside the box: "Medical device". In the center of the shot, in bold letters "For any type of intimate infections". Below in a frame: "Vaginal tablets".	

Source: own research

Table No. 3: Advertisement video description (Lactacyd Intimed, 2016):

Image	Sound
A large red inscription in the foreground: "INTIMATE INFECTIONS". An initially barely noticeable product box in the background. A dynamic zoom on the box with the inscription left behind the camera. A following and blue inscription appears: "NEW". Zoom on the inscription on the box "LACTACYD INTIMED hard, vaginal capsules"	Male voice over: "Are you worried about intimate infections? Use the new Lactacyd Intimed."
The camera passes by the box and shows a group of young women behind it. All women are wearing white shirts and blue, worn out jeans. The women talk casually in pairs and small groups, like during a party. Medium shot, camera zoom alongside the group of women.	Following voice over: "What stands behind it?" The rumor of speaking women can be heard in the background.
The camera halts on one of the women, she steps towards the camera and starts to speak. The product's logo appears in the bottom right corner.	The woman speaks: "Certainty that it's a drug and not a medical device."
Medium shot, a one-second shot of the talking women. A following woman addresses the camera. The product's logo in the bottom right corner.	The following woman speaks: "Modernity – I don't keep it in a fridge"
Medium shot, a one-second shot of the talking women. A following woman addresses the camera. The product's logo in the bottom right corner.	A following woman speaks: "And a brand trusted by millions of women."
An image on a blue background: an outline of female hips and thighs, a model of sexual organs with the vagina colored red. The product's logo in	Male voice over: "Lactacyd intimed stops the deve-lopment of bacteria and

the bottom right corner. An inscription at the bottom of the shot: "Lactacyd® Intimed, hard vaginal capsules Composition: One capsule includes: *Lactobacilus gasseri* bacilli DSM14869 not less than 10^6 CFU* and *Lactobacillus rhamnosus* bacilli DSM14870 not less than 10^6 CFU*. *CFU (Colony Forming Unit). Indications: it is recommended to use Lactacyd® Intimed in order to" Zoom in on the vagina. Inside it, blue bacillus and green spheres appear. A white capsule slides inside the outline of the vagina from the bottom, flashes, and disintegrates into small bits. The bacillus and spheres disappear, the color red fades and is substituted by the blue background. The product's logo in the bottom right corner. A white flash goes along the outline of the vagina. An inscription at the bottom of the shot: "maintaining or restoring the correct bacterial flora of the vagina for women age 18 and older. Contraindications: Hypersensitivity to the active substance or to any of the excipients. Marketing authorization holder: Omega Pharma Poland Sp. z o.o."	saccharomycetes, as well as restores the correct pH of the vagina."
The first of the speaking women shown from the chest up. In the background – the group of women. The woman speaks to the camera.	She says: "And what stands behind your product?"
A blurry background – group of women. On the left an inscription "New" on a red background, below a tube, box, and capsule of the advertised product. At the top, centered, a green inscription "AVAILABLE AT PHARMACIES WITHOUT A PRESCRIPTION". Below, centered, a large animated inscription A DRUG, NOT A MEDICAL DEVICE / DOES NOT HAVE TO BE STORED IN A REFRIGERATOR, / STOPS THE DEVELOPMENT OF BACTERIA AND SACCHAROMYCETES". The board disappears, and the logo of the authorization holder appears. An inscription at the bottom: "Before use read the information on the package or consult with your doctor or pharmacist, as each medicine used improperly may threaten life and health." On the right, in small letters: "LACT/KG/2015/087"	Male voice over: "Before use read the information on the package or consult with your doctor or pharmacist, as each medicine used improperly may threaten life and health."

Source: own research

Explicite message – rheme

Advertisements of Iladian direct plus communicate primarily the product's efficiency. The audio layer of both spots states directly that the product "works medically" – meaning that it medically treats – in cases of intimate infections. Such a statement explicitly communicates the efficiency of the product. "Works medically" means much more than "perhaps" or "should work medically".

Moreover, "works medically" in case of all types of infections (the spot from 2017 includes this information written in the form of a slogan at the end). Although, in the explanation included in the 2016 spot we find additional information stating that it applies to infections caused by bacteria and Candida saccharomycetes. However, it is barely readable because of the size of the text and its display time. Additionally, the advertisements of Iladian direct plus warn against a too late reaction to the symptoms of intimate infections, and the 2016 advertisement suggests that it is worth using the product as soon as the first symptoms appear.

The selected rhematisation methods are quite simple: numerous repetitions, both spoken and written, and a statement of an expert – gynecologist.

Lactacyd Intimed's advertisement communicates primarily the product's status of a drug, as well as its modernity and brand. An additional message, possible to be noticed by the recipient, consists in "New" – the fact that we are dealing with a product which was introduced to the market recently, and perhaps is worth trying out. From the point of view of an advertising practitioner, there are too many messages in this spot. Usually, the recipient is able to remember one message, the most important one. The message about the product's status of a drug may be regarded as such, that is because it is provided as the product's initial feature. Due to the character of the advertising message, meaning its collective and negotiated authorship, clear purpose, high cost and long production time, it may be assumed that the creators consciously underlined this message at the cost of other.

Implied message

A message build on the base of implicatures is equally important as that which is stated by the advertisement directly.[8] Thanks to taking advantage of cultural resources, the advertiser may include much more in a condensed message than what's stated or written in the advertisement. Efficiently relating to the recipient's cultural resources is a mandatory condition for an efficient marketing communication[9].

Iladian direct plus emphasizes its medical efficiency by the statements of an expert – In each of the two videos it is a female gynecologist, so both a specialist medical doctor and a woman who may know about intimate infections from own experience. The doctor's statement is supported with signs of authority (signature, diploma), story-telling measures (the doctor carries out the interview in her office), as well as directing measures (locating the camera below the face of the character, lively and emotional reactions of the patient to the doctor's statements). The second set of measures consists in animations – during one of

[8]Ibidem, p. 78.
[9]P. H. Lewiński, *Retoryka reklamy*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, p. 57.

them the pathogens are washed away, and in the second – obliterated by the efficient product.

In case of Lactacyd Intimed the message is made more reliably by a large group of women talking about the product. Taking advantage of such a measure makes the explicite message more reliable by implicating that the product is known and recommended by many women – thus, verified (despite the fact that it is something new). Here, what is very interesting, is the fact that a medical doctor appears in an advertisement of a medical device, which would not be legal in case of a drug. This is probably the main reason why the authorization holder for Lactacyd Intimed looked for a different way to make the message more reliable.

Lactacyd Intimed's advertisement suggests that it is a product for intimate infections because of its properties – better than the competitive products. What's interesting, the advertising does not state it directly. The sentences articulated by the voice over in the beginning "Are you worried about intimate infections? Use the new – Lactacyd Intimed" are not equivalent with the statement that it is a product for intimate infections. Nevertheless, it is hard not to get the impression that it is advertised precisely as such. This results from taking advantage of framing (a conceptual frame)[10], which is introduced by the voice over's first sentence and closed with the last sentence articulated by the actor: "And what stands behind your product?" At the same time, using "are you worried about intimate infections" instead of "are you experiencing infections" does not collide with the law forcing the compliance of drug use indications in the leaflet and advertisement. It is an often used measure and there are many examples, such as substituting the word "drug" with "device" in Pyralgina's advertisement.[11]

Implicite and explicite messages of the advertisements, and information about the products

Iladian direct plus speaks directly about its medical treatment efficiency. Whereas, as a medical device, its efficiency is only assumed basing on the mechanism of operation. Information about the product indicate that it is recommended to be used as aid in treating bacterial vaginosis, but at the same time that it creates unfavorable conditions both for bacteria as well as Candida fungi. Concerning the form of the leaflet it is difficult to unequivocally determine whether the advertising message is discordant with the product's characteristic and to what extent.

Lactacyd Intimed's advertisement, on its linguistic level, does not state anything apart from what has been included in the product's leaflet. Therefore, it is accordant with the applicable provisions of law. However, the implicite communicates a recommendation for treating intimate infections, which is not found in the leaflet.

Conclusions

For obvious reasons, as each entity of the capitalistic economy, the entities responsible for medicinal products are interested in bypassing legal restrictions

[10]M. Lisowska-Magdziarz, op. cit., p. 77–79.

[11]L. Świeca, W. Kajtoch, *Medical machiavellianism-the dark side of advertisements: "mexican aspirin" in Poland – -pyralginum (metamizolum natricum 500mg – OTC)*, Przegląd Naukowo-Metodyczny:Edukacja dla bezpieczeństwa, 10(3 (36)).

concerning their business activity, including marketing communication. An optimal technique allowing to enrich the message with communicates possessing a much broader scope than the product's leaflet, consists in consciously using implicatures.

In order to correctly assess the accordance of the advertising message with the leaflet included with the product (or any other document) the sole analysis of its textual layer is not enough. It is possible that drug and medical device market control authorities do not possess sufficient skills to assess the implicatures of advertising messages concerning drugs and medical devices. It is more probable that the state and law are helpless in terms of the excessive implicatures in drug advertisements, and the society must work out different, non-national methods of controlling marketing messages of pharmaceutical companies.

It should also be pointed out that attempts of self-treatment with the use of medical devices and dietary supplements may delay taking advantage of proper treatment supervised by a doctor, which in the case of seriously ill patients may result in irreversible consequences. In case of vaginal and vulva infections[12] a self-diagnosis is rarely correct[13], and incorrect self-treatment may result in dangerous complications such as an increased sensitivity to sexually transmitted diseases, or obstetric failures.

A negative phenomenon, making both state and social control over advertisements of medical devices more difficult, is the high arbitrariness allowed in terms of editing information included with medical devices. Concerning this, the state should be responsible for properly regulating the rules applicable to such information, analogically as in the case of medicinal products.

Streszczenie

Analizowany materiał to emitowane w Polsce reklamy wideo dopochwowych środków przeciwko infekcjom intymnym. Dla celów porównawczych wybrano reklamy dwóch – spośród trzech reklamowanych w ten sposób w Polsce w latach 2016–17 – preparatów: Wyrobu medycznego Iladian direct plus, który jest liderem rynku, oraz Lactacydu Intimed – jedynego leku (OTC – dostępnego bez recepty) w tej kategorii, reklamowanego w telewizji. Iladian direct plus wprost wskazuje na swoją skuteczność w leczeniu. Tymczasem jego skuteczność, jako wyrobu medycznego, nie jest potwierdzona. Informacja o produkcie wskazuje, że jest on zalecany do stosowania pomocniczo w leczeniu bakteryjnego zapalenia pochwy, ale jednocześnie, że stwarza warunki niekorzystne zarówno dla bakterii, jak i dla grzybów z rodzaju Candida. Wobec sposobu zredagowania ulotki, trudno jednoznacznie stwierdzić, czy i na ile przekaz reklamowy odbiega od charakterystyki produktu. Reklama Lactacydu Intimed w warstwie słownej nie mówi niczego poza tym, co zostało zapisane w ulotce dołączonej do preparatu. Jest zatem zgodna z obowiązującymi przepisami. Jednakże implicite komunikuje wskazanie do leczenia infekcji intymnych, nieobecne w ulotce. Jawi się to jako zagrożenie szczególnie w kontekście faktu, że próby samoleczenia wyrobami medycznymi i suplementami diety mogą opóźnić włączenie skutecznego leczenia pod nadzorem lekarskim, co u poważnie chorych pacjentów może powodować

[12]M. Miller, *Nawrotowe zapalenie sromu i pochwy – porady dotyczące leczenia*, Ginekologia po Dyplomie 2014;16(5):59-68.

[13]D. H. Martin,*The Microbiota of the Vagina and Its Influence on Women's Health and Disease*, Am J Med Sci. 2012 January ; 343(1): 2–9. doi:10.1097/MAJ.0b013e31823ea228.

nieodwracalne konsekwencje. W przypadku infekcji pochwy i sromu autodiagnoza rzadko bywa trafna, a niewłaściwe samoleczenie może prowadzić do groźnych powikłań, jak wzrost podatności na choroby przenoszone drogą płciową, czy niepowodzenia położnicze. Niekorzystnym zjawiskiem utrudniającym zarówno państwową jak i społeczną kontrolę nad reklamą wyrobów medycznych jest duża dowolność dopuszczalna w redagowaniu informacji dołączanych do wyrobów medycznych. Tu z kolei w zakresie możliwości państwa leży odpowiednie uregulowanie zasad dotyczących tychże informacji, analogicznie jak w przypadku produktów leczniczych.

Słowa kluczowe: wyroby medyczne, suplementy diety, leki, reklama, kontrola, zagrodzenia wynikające z emisji reklam

Summary

The analyzed material consists in video advertisements presented in Poland and concerning vaginally applied products for treating intimate infections. For comparative purposes, advertisements of two products have been selected out of the three advertised in such a way in Poland in 2016–2017: A medical device named Iladian direct plus which is the leading market product, and Lactacyd Intimed – the only drug (OTC) in this category which was advertised on television. Iladian direct indicates its efficiency in terms of treatment. Whereas, as a medical device, its efficiency is not confirmed. Information about the product indicate that it is recommended to be used as aid in treating bacterial vaginosis, but at the same time that it creates unfavorable conditions both for bacteria as well as Candida fungi. Concerning the form of the leaflet it is difficult to unequivocally determine whether the advertising message is discordant with the product's characteristic and to what extent. Lactacyd Intimed's advertisement, on its linguistic level, does not state anything apart from what has been included in the product's leaflet. Therefore, it is accordant with the applicable provisions of law. However, the implicite communicates a recommendation for treating intimate infections, which is not found in the leaflet. It seems as a risk, especially in the context of the fact that attempts of self-treatment using medical devices and dietary supplements may delay taking advantage of proper treatment supervised by a doctor, which in the case of seriously ill patients may result in irreversible consequences. In case of vaginal and vulva infections, self-diagnosis is rarely correct, and incorrect self-treatment may result in dangerous complications such as an increased sensitivity to sexually transmitted diseases or obstetric failures. A negative phenomenon, making both national and social control over advertisements of medical devices more difficult, is the high arbitrariness allowed in terms of editing information included with medical devices. Concerning this, the state should be responsible for properly regulating the rules applicable to such information, analogically as in the case of medicinal products.

Key words: medical devices, dietary supplements, advertising, drugs, control, risks resulting from showing advertisements

Bibliography

Act of September 6 2001 – Pharmaceutical Law, Journal of Laws of 126, item. 1381

S. Bradshaw, R. M. Brotman, *Making inroads into improving treatment of bacterial vaginosis – striving for long-term cure*, BMC Infectious Diseases 15:292; 2015

K. A. Fethers e.a., *Sexual Risk Factors and Bacterial Vaginosis: A Systematic Review*, CID 2008:47

Kenyon., K. Osbak, *Recent progress in understanding the epidemiology of bacterial vaginosis*, Curr Opin Obstet Gynecol 2014

P. H. Lewiński, *Retoryka reklamy*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999

M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza tekstu w dyskursie medialnym: Przewodnik dla studentów*, Wyd. UJ, Kraków 2006

H. Martin, *The Microbiota of the Vagina and Its Influence on Women's Health and Disease*, Am J Med Sci., January; 343(1), 2012

M. Miller, *Nawrotowe zapalenie sromu i pochwy – porady dotyczące leczenia*, Ginekologia po Dyplomie 16(5); 2014

Regulation of the Minister of Health of December 16, 2002 on the advertising of medical devices (Journal of Laws 2002 No. 230 item 1936) 2002

L. Świeca, W. Kajtoch, *Medical machiavellianism-the dark side of advertisements: "mexican aspirin" in Poland – pyralginum (metamizolum natricum 500 mg – OTC),* Przegląd Naukowo-Metodyczny: edukacja dla bezpieczeństwa, 10(3 (36)). 2017

X. Hy e.a., *Probiotics for vulvovaginal candidiasis in non-pregnant women*, Issue 4. Article No.: CD010496, Cochrane Database of Systematic Reviews 2013

Jacek KROM
Akademia Pomorska w Słupsku
Wydział Filologiczno-Historyczny
Instytut Bezpieczeństwa Narodowego
Damian KROM
Akademia Obrony Narodowej

MARIHUANA LECZNICZA – FAKTY I MITY

Początki medycznej marihuany

Pierwsze dokumenty o medycznych właściwościach konopi pojawiły się 3000 lat temu. W starożytnym Egipcie znano już przeciwbólowe właściwości tej rośliny i jej skuteczność w leczeniu bólu oczu i hemoroidów. Konopie były stosowane również w starożytnej Grecji i krajach muzułmańskich. Starożytni Grecyużywali konopido **leczenia** ran i owrzodzeń u koni po bitwach. Roślinę również podawano ludziom w leczeniu różnych chorób, w tym bólu i zapalenia ucha.

Najwcześniejszy zapis o marihuanie leczniczej pochodzi ze starożytnych Chin, w których to chiński cesarz i farmakolog Shennong napisał książkę o medycznym zastosowaniu marihuany. Opisywał w niej również to, że sam próbował różnych ziół, aby sprawdzić ich wartość medyczną. A było to w roku 2037 p.n.e.

W starożytnych Indiach czy Chinach popularne było wykorzystywanie jej kwiatów do takich dolegliwości jak: owrzodzenia czy poparzenia. Nasiona natomiast świetnie sprawdzały się jako środek przeciwzapalny, przeczyszczający oraz odrobaczający. Olej, który wytwarzano z nasion używano jako odżywkę, która poprawiała kondycję włosów. Wyciąg z marihuany stanowił również bazę napoju alkoholowego, który uśmierzał migrenowe bóle głowy i ułatwiał zasypianie.

Do medycyny zachodniej marihuana trafiła w połowie 1800 roku. Irlandzki lekarz, William Brooke O'Shaughnessy, zaobserwował jej stosowanie podczas podróży do Indii. Odkrył on nowe jej zastosowania i ostatecznie zalecił konopie indyjskie z innymi celami terapeutycznymi. Przestudiował jej skutki, ugruntował swoją reputację twierdząc, że skutecznie ona wpływa na łagodzenie bólów reumatycznych i padaczki. Za jego sprawą popularność leków na bazie konopi szybko rozprzestrzeniła się w Europie Zachodniej oraz Ameryce Północnej.

Nazwa Cannabis Indica została po raz pierwszy wymyślona przez francuskiego biologa Jean-Baptiste Lamarck, który nazwał i opublikował drugi gatunek marihuany. Podczas podróży do Indii zauważył on różnicę pomiędzy lokalnie uprawianymi konopiami, a roślinami konopi uprawianymi w Europie, gdzie stosowano je głównie do celów rolniczych i gdzie były znane pod nazwą Cannibas Sativa. Rośliny te znacznie różniły się zarówno pod względem wyglądu jak i właściwości.

Cannibas Sativa charakteryzuje się wyższym poziomem THC-tetrahydrokannabinolu, który jest organicznym związkiem chemicznym z grupy kannabinoidów, izomerem kannabidiolu i główną substancją psychoaktywną zawartą w konopiach, w porównaniu do CBD- nie będącym związkiem psychoaktywnym, który jest jednym z 60 związków zawartych

w konopi, należących do grupy cząsteczek zwanych kannabinoidami. Lamarck sklasyfikował indyjskie gatunki oddzielnie nazywając je Cannibas Indica.

Rysunek nr 1: Zdjęcie ekstraktu z konopi, który był używany jeszcze w XIX wieku.

Źródło:*https://www.faktykonopne.pl/medyczna-marihuana-6-history-cznych-faktow*

W Stanach Zjednoczonych od 1851 do 1941 konopie zostały zastąpione lekami farmakologicznym. Konopie zostały zapisane na listę The United State Pharmacopeia, w jej pierwszych wydaniach, jako akceptowalne produkty medyczne. Jednak po zmianie prawa w 1937 roku rola medycznej marihuany została zapomniana, a Cannibas usunięto z listy w 1942 roku i nigdy więcej tam nie trafiła.

Wracając jeszcze do dwóch odmian marihuany pragnę powołać się na książkę dr n. med. Davida Casaretta, który doskonale opisuje niezwykłe znalezisko archeologiczne z 1990 roku, które dotyczyło odkrycia zapasu marihuany sprzed 2700 lat.

Na chińskiej pustyni Gobi rolnicy natknęli się na nieoznaczone groby. Jeden z nich zawierał ponad pół kilo marihuany. Pochowany w nim został około 45-letni mężczyzna wraz z wieloma cennymi przedmiotami, które wskazywać mogły na jego wysoką pozycję społeczną oraz na to, że był szamanem. Przeprowadzono analizę chemiczną znaleziska. Stwierdzono obecność kilkunastu różnych kannabinoidów, w tym w największych ilościach tetrahydrokannabinolu (THC) i kannabidiolu (CBD). THC jest odpowiedzialny za większość oddziaływań marihuany na mózg – psychoaktywne działanie marihuany (uczucie bycia *na haju*), z kolei kannabidiol nie powoduje uczucia senności ani euforii. W 2700-letniej marihuanie archeolodzy odkryli jeszcze dużą ilość innego kannabinoidu: kannabinolu (CBN), który tworzy się w wyniku rozkładu THC. Stąd wniosek, że znalezisko było bogate w THC. Zauważyli oni także ,że ziele było starannie uprawiane i zbierane – pąki i liście były tej samej wielkości, wyłącznie pąki roślin

żeńskich (wyższe stężenie THC). Tu nasuwa się jeszcze jeden wniosek, że występowanie marihuany musiało być bardzo powszechne.[1]

Prawdy i mity na temat leczenia marihuaną

Nieprawdą jest, że marihuana tylko poprawia nastrój, a nie leczy. Dowodów jej pomoc w niektórych chorobach nie brakuje.

Rak – W 2007 roku naukowcy z California Pacific Medical Center w San Francisco opublikowali wyniki badań, z których wynika, że CBD – jedna z aktywnych substancji występujących w marihuanie zabija komórki raka piersi i nowotwory złośliwe, wyłączając ekspresję genu ID-1, który odpowiada za rozprzestrzenianie się komórek rakowych w ciele chorego. Dr Sean McAllister, który nadzorował te badania wierzy, że dalsze badania nad właściwościami CBD względem komórek rakowych mogą spowodować przełom, jeśli chodzi o leczenie nowotworów.[2]

Jest wiele dowodów na to, że kannabinoidy z marihuany mogą spowolnić rozwój raka. To są eksperymenty, w których komórki nowotworowe hodowane są w laboratorium tak, jak bakteria hodowane w szalce Petriego. Następnie dodaje się kannabinoidy i mierzony jest ich wpływ na wzrost komórek. Ideałem byłoby zobaczyć, jak te komórki przestają rosnąć i dzielić się(…). Kannaboidy TSH mogą spowalniać wzrost guzów i zapobiegać rozprzestrzenianiu się raka(…); niektóre z najnowszych badań potwierdziły przeciwnowotworowe działanie kannabinoidów naturalnych i syntetycznych. Inne badania wykazały, że kannabinoidy wstrzykiwane chorym myszom mogą powodować kurczenie się guzów. Efekt ten wydaje się dotyczyć szerokiego zakresu nowotworów, w tym guzów płuc, piersi, okrężnicy, tarczycy, trzustki, jak również czerniaka i chłoniaka.[3]

Chemioterapia nie jest chorobą, jednak skutki uboczne tego sposobu leczenia są bardzo niekorzystne (lekko mówiąc) dla pacjentów i bardzo często powodują wymioty, biegunki i całkowity brak apetytu. Chorzy na raka od dawna łączą marihuanę z chemioterapią właśnie po to, żeby zredukować w jak największym stopniu efekty uboczne swojego leczenia.[4]

Skutkiem ubocznym chemioterapii są z kolei nudności.

Od lat pięćdziesiątych istnieją dziesiątki badań, które podkreślają wpływ marihuany i jej składników na mdłości. Nie wszystkie z nich są rozstrzygające, ale ciężar dowodów dość wyraźnie przechyla się na stronę marihuany. Istnieje też syntetyczny kannabinoid o nazwie nabilon, który został opracowany w latach siedemdziesiątych, by leczyć nudności związane z chemioterapią, a który działał bardzo dobrze(…). Choć nie jesteśmy pewni, jak marihuana kontroluje nudności, to jednak to robi, szczególnie te nudności, które są efektem ubocznym chemioterapii (…). Wiadomo także, że na szlaku jelitowo-żołądkowym występują receptory kannabinoidowe, a to tam znajduje się klucz do mechanizmu wywołującego nudności.[5]

---

[1]D. Casaret, *Marihuana medyczna.*2015, s.11.
[2]T. Domański, *Chora sytuacja, czyli polski rząd kontra fakty dotyczące medycznej marihuany* [w:]*http://www.spidersweb.pl/2017/02/medyczna-marihuana-co-leczy.html* (pobrano 10.04.2017).
[3]D. Casaret, *Marihuana*…op.cit s. 54.
[4]T. Domański, *Chora* …op.cit.
[5]D. Casaret, *Marihuana*…op.cit s. 46.

Istnieją dowody na rzecz używania kannabinoidów przy łagodzeniu nudności, natomiast dowody na zwiększanie apetytu i w efekcie przyrost masy ciała są zaskakująco mieszane, ponieważ marihuany używa się w tym celu od dawna i wiadomo, że powoduje ona *gastrofazę* (zwiększone łaknienie)(…). Wiadomo także, że THC wpływa na hormony biorące udział w regulowaniu apetytu(zwiększa poziom greliny); badacze nie znaleźli jednak żadnego wpływu marihuany na najbardziej znany hormon metaboliczny – insulinę.[6]

Alzheimer – badania opublikowane w 2006 roku przez Scripps Research Institute w Molecular Pharmaceutics udowadniają, że THC znajdujące się

w marihuanie znacząco spowalnia formowanie się płytek amyloidów przez blokowanie enzymów w mózgu odpowiedzialnych za ich tworzenie. Płytki te zabijają komórki mózgowe, powodując Alzheimera.[7]

W latach siedemdziesiątych marihuana była powszechnie stosowana w leczeniu **jaskry**. Jaskra jest to schorzenie polegające na rosnącym wewnątrz oka ciśnieniu, które powoduje ból i utratę wzroku. Choć marihuana jest skuteczna w leczeniu jaskry, nowe leki okazały się znacznie lepsze i dlatego marihuana nie jest już rekomendowana w takich przypadkach.[8]

Wyniki badań na ten temat zostały opublikowane w 1970 roku przez amerykański National Eye Institute.[9]

Stwardnienie Rozsiane (SM) – w maju 2016 roku, w Canadian Medical Association Journal opublikowano wyniki badań doktora Jody'ego Corey-Blooma, któremu za pomocą marihuany udało się znacząco zredukować bóle związane ze stwardnieniem rozsianym u 30 swoich pacjentów, którym w żaden sposób nie pomagały inne metody leczenia.[10]

Odnotowano również wiele doświadczeń zawiązanych z Sativexem, który jest mieszanką THC i CBD rozpuszczoną w alkoholu. Stosowana jest w postaci aerozolu, który wchłania się przez błonę śluzową jamy ustnej. Chociaż Sativex opracowano pierwotnie dla łagodzenia nudności, wydaje się jednak, że pozwala on łatwiej zasypiać ludziom cierpiącym nam różne schorzenia od nowotworów po stwardnienia rozsiane.[11]

Epilepsja – marihuana pomaga kontrolować napady padaczki i redukuje ich częstotliwość. Pierwsze badania na ten temat przeprowadzone zostały przez Roberta J. Delorenzo z Uniwersytetu Commonwealth w Virginii w 2003 roku. Jego odkrycia zostały opublikowane w Journal of Pharmacology and Experimental Therapeutics.[12]

Najczęściej omawianym przypadkiem w Polsce jest 5-letni Maks, który przed zastosowaniem terapii miewał nawet do 200–300 napadów padaczki dziennie. Gdy pod koniec września ubiegłego roku chłopca zaczęto leczyć medyczną marihuaną, częstotliwość napadów spadła o niemal 90 proc. Ale Maks nie jest jedynym

[6]Ibidem, s.48.
[7]T. Domaśnki, *Chora*…op.cit.
[8]D. Casaret, *Marihuana*…, op.cit., s.27.
[9]T. Domaśnki, *Chora*…op.cit.
[10]Ibidem.
[11]D. Casaret, *Marihuana*…op.cit. s. 14.
[12]T. Domaśnki, Chora…op.cit.

polskim pacjentem. Doktor Bachański prowadzi terapię 9 polskich dzieci. Na całym świecie terapii poddanych jest prawie 2000 osób, także dorosłych.[13]

Dr Marek Bachański, który leczy marihuaną grupę dzieci cierpiących na padaczkę lekooporną, podczas konferencji zorganizowanej przez Polską Sieć Polityki Narkotykowej w Centrum Zdrowia Dziecka w Warszawie tłumaczył, że minimalne stężenie THC jest niezbędne, jednak nie do końca wiadomo w jakiej ilości. Jego badania, prowadzone co prawda na niewielkiej grupie, dają nadzieję dla wielu cierpiących dzieci i dorosłych. Dodatkową zaletą terapii jest, jak dotychczas, brak skutków ubocznych.[14]

Naukowcy badają wykorzystanie kannabinoidów w padaczkach opornych na leczenie od ponad czterdziestu lat. To Raphael Mechoulam wykonał jedne

z pierwszych badań w latach siedemdziesiątych. Czy THC i CBD mogą zapobiegać drgawkom? Mogą. Już w początkowe badania na zwierzętach wykazały, że kannabinoidy wydają się byś skuteczne w zapobieganiu lub zmniejszaniu napadów drgawek.[15]

Choroby zapalne jelit – w tym choroba Leśniowskiego-Crohna. Badania przeprowadzone w 2010 roku na Uniwersytecie w Nottingham wskazują, że THC i CBD oddziałują na komórki odpowiedzialne za funkcjonowanie jelit i układ immunologiczny człowieka. Dzięki temu marihuana jest bardzo skutecznym lekiem, jeśli chodzi o łagodzenie wielu zapalnych chorób naszego układu pokarmowego. Badania opublikowano w Journal of Pharmacology and Experimental Therapeutics.

Artretyzm – marihuana okazuje się być również świetnym lekiem przeciwbólowym dla osób cierpiących na dnę moczanową. Oprócz właściwości przeciwbólowych, w 2011 roku odkryto również, że marihuana jest bardzo skutecznym środkiem przeciwzapalnym dla chorych na Alzheimera.

Choroba Parkinsona – badania na temat wykorzystania marihuany w łagodzeniu objawów choroby Parkinsona od lat prowadzone są w Izraelu. Tamtejsi lekarze prawie jednogłośnie twierdzą, że w przypadku osób cierpiących na tę chorobę, marihuana sprawdza się doskonale jako lek przeciwbólowy oraz znacząco poprawia zdolności motoryczne pacjentów. Rząd Izraela zresztą w pełni popiera badania nad medyczną marihuaną i w środowisku naukowym bardzo popularną opinią jest to, że to właśnie w Izraelu naukowcy dokonają ważnych odkryć, jeśli chodzi o medyczną marihuanę.[16]

Jak możemy również przeczytać w książce dr Casaretta spotkał on na swojej drodze człowieka, który głosił naukę o medycznej marihuanie w bardzo nietypowym miejscu – mianowicie w domu starców. Opowiadał on, „że widział pacjentów z ciężką demencją, z nieruchomymi, powyginanymi od długiego nieużywania kończynami, którzy „otwierali się jak kwiat". I widział pacjentów z chorobą Parkinsona, którzy nagle byli w stanie pisać czytelnie (…) czy podpisać się, po raz pierwszy od lat".[17]

---

[13] *http://www.newsweek.pl/nauka/marihuana-medyczna-leczenie-marihuana,artykuly,358886,1.html*(pobrano 14.04.2017).
[14] Ibidem.
[15] D. Casaret, *Marihuana*…op.cit.
[16] T. Domański, *Chora*…op.cit. s. 26.
[17] D. Casaret, *Marihuana*…op.cit. s. 19.

Zespół stresu pourazowego(PTSD) – co prawda badania na ten temat są dopiero w trakcie realizacji (zlecone na zamówienie Ministerstwa Zdrowia i Pomocy Humanitarnej Stanów Zjednoczonych), jednak amerykańscy weterani od lat stosują marihuanę do leczenia skutków PTSD na własną rękę. Lekarze zdają się również wierzyć w pozytywne skutki leczenia zespołu stresu pourazowego marihuaną – w stanie Nowy Meksyk najwięcej pozwoleń na korzystanie z medycznej marihuany wydawanych jest właśnie osobom cierpiącym na PTSD.[18]

Przypadek mężczyzny, u którego psychiatra rozpoznał PTSD opisuje również dr Casarett w swojej książce. Po tym jak kilka lat temu został on porwany, nękały go częste ataki paniki, paraliżowały i powodowały, że był niezdolny do normalnego funkcjonowania w ciągu dnia. Ograniczył całkowicie wyjścia z domu. Lekoterapia, a zwłaszcza jej skutki uboczne, były straszne zwłaszcza dla jego życia seksualnego. Mężczyzna próbował też terapii odwrażliwiania, która polegała na tym, aby w myślach przeżywać doświadczenia, ale w bezpiecznym i kontrolowanym środowisku. To niestety pomagało tylko na chwilę. Dopiero po zaproponowaniu przez przyjaciela *jointa* po raz pierwszy od wielu lat przespał noc i jego niepokój zmniejszył się. Mężczyzna ten wkrótce zaczął używać marihuany regularnie, ponieważ łagodziła ona objawy PTSD.

Zespół Draveta, które jest rzadkim zaburzeniem genetycznym objawiającym się u niemowląt trudnymi do leczenia atakami. Ataki te i spustoszenia, które one sieją w mózgu, upośledzają naturalny rozwój dziecka i spowalniają procesy uczenia się(…); choroba ta jest tak poważna jak rak, ale znacznie trudniejsza w leczeniu(…). Zespół Dravet jest spowodowany przez mutacje w genie SCN1A, który jest odpowiedzialny za kanały przepływu sodu w błonie komórkowej. Sód w organizmie występuje jako jony naładowane dodatnio, a stężenie sodu w komórce określa, czy komórka jest naładowana dodatnio czy ujemnie. [19]

Przypadek chorej dziewczynki z zespołem Dravet opisany w książce „Marihuana medyczna" jest dowodem na skuteczne łagodzenie objawów choroby. Pierwszy atak wystąpił, gdy dziecko miało sześć miesięcy i trwał około minuty. Dziecko całkowicie sztywniało, skurcze obejmowały całe ciało, a rodzice nawet nie byli w stanie stwierdzić, czy ich córka jeszcze oddycha. Po dwóch latach ataki występowały już prawie codziennie i trwały od 10–15 minut. Rodzice nie mając wielkiego wyboru zaczęli podawać olej zrobiony z marihuany, który posiadał wysokie stężenie CBD (57 %) i niewielkie THC (mniej niż 1%). Po podawaniu na początku zaledwie kilku kropel oleju, a później stopniowym zwiększaniu dawki, ataki dziecka zaczęły słabnąć, dziecko bardziej zaczęło interesować się światem.

Zanim jednak rodzice rozważą podanie oleju, próbują zazwyczaj kilkunastu leków, które mają jakieś skutki uboczne oraz ostrzeżenia producenta np.: spadek liczby białych krwinek, niedokrwistość, dezorientacja, majaczenie, bóle mięśni, krwawienie z dziąseł, brak koordynacji.[20]

Olej z konopi nadal wydaje się tajemnym lekiem. Olej RSO, czyli olej z konopi indyjskich, rozsławił Rick Simpson, który twierdził, że za jego pomocą wyleczył raka skóry. Ale olej z konopi nie jest lekiem cudownym, który jest w 100% skuteczny, i u każdego będzie tak samo działać. Jednak nie ulega

[18]T. Domański, *Chora*…op.cit.
[19]D. Casaret, *Marihuana*…op.cit., s 24.
[20]Ibidem, s.25-26.

wątpliwości, że w świetle licznych badań olej z konopi, zawierający kannabinoidy, przynosi ulgę tysiącom ludzi na całym świecie – nawet tym, dla których dotychczasowe leczenie było nieskuteczne. Olejek konopny, stosowany doustnie okazał się nadzieją dla wielu dzieci z padaczką, których nie chciano nawet kwalifikować do badań klinicznych nad nowymi lekami. Wielu pacjentów ze stwardnieniem rozsianym, którzy zaczęli stosować olej z konopi indyjskich – udało się pokonać ból, i silne spazmy mięśni, które wcześniej nie pozwalały im prowadzić normalnego życia. I chociaż nie wiemy na pewno, czy olej RSO leczy raka – wielu chorych w terminalnym stadium nowotworu dzięki olejowi z konopi indyjskiej odczuwa mniejszy ból, spokojniej przesypia noce, i nie cierpi z powodu nudności i wymiotów. Olej z konopi indyjskiej, w innych schorzeniach pozwala też na polepszenie jakości życia – a w przypadku przewlekłych chorób, z którymi trzeba się zmagać przez całe życie – nic nie jest równie ważne.[21]

Dowody na skuteczność leczenia medyczną marihuaną Zespołu Draveta przedstawiła… telewizja CNN, która kilka lat temu wyprodukowała mocny dokument o 5-letniej Charlotte Figi, której rodzice postanowili spróbować leczenia medyczną marihuaną, jako ostatniej deski ratunku. Po regularnym przyjmowaniu suszu ze specjalnego gatunku, wyhodowanego właśnie z myślą o najmłodszych pacjentach (Charlotte's Web, zawiera minimalne ilości psychoaktywnej substancji THC, za to jest bardzo bogaty w CBD), częstotliwość napadów padaczki u małej Charlotte zmniejszyła się z 300 tygodniowo do… jednego. Aktualnie z tej samej terapii korzysta już ponad 50 dzieci chorych na Zespół Draveta. Z bardzo pozytywnym skutkiem.

Żółtaczka typu C – z badań opublikowanych w European Journal of Gastroenterology and Hepatology wynika, że osoby palące trawkę znacznie lepiej reagują na leczenie żółtaczki typu C. Aż 86% palących pacjentów ukończyło swoje leczenie. Jeśli chodzi o niepalących, odsetek ten był prawie trzykrotnie niższy i wynosił 29%. Co więcej – u 54% palących pacjentów poziom wirusa żółtaczki utrzymał się na dopuszczalnym, niskim poziomie po zakończeniu kuracji. Tym samym wynikiem mogło pochwalić się zaledwie 8% badanych, którzy nie palili marihuany.[22]

Czy można się uzależnić od marihuany medycznej?

Jak słusznie twierdzi dr Casarett marihuana może uzależniać, ale trzeba rozpatrzeć dwa przypadki – użytkowników, którzy palą marihuanę rekreacyjnie, oraz tych którzy stosują ją w celach leczniczych. Użytkownicy medycznej marihuany mają inną motywację i bardzo ważne jest to, że używają jej w innych warunkach, często posiadając przynajmniej częściowe wskazówki od lekarza. W tym przypadku nie jest ważne osiągnięcie *haju,* ponieważ osoby te nie robią tego dla zabawy.

Istnieje też pewne ryzyko, które trzeba mieć na uwadze: dowody na związek pomiędzy marihuaną i psychozami są dość przekonujące(…) i każdy kto miał w życiu epizody psychotyczne powinien trzymać się od marihuany z dala. Trzeba przynajmniej ostrzegać tych pacjentów, u których występuje jeden lub więcej

[21] *http://medycznyolej.org/*(pobrano 15.04.2017).
[22] T. Domański, *Chora*…op.cit.

czynników ryzyka tj.: stwierdzenie w rodzinie przypadków schizofrenii, uzależnień, zaburzeń myślenia lub paranoi.[23]

Wszyscy eksperci są zgodni co do tego, że marihuana nie uzależnia fizycznie (w przeciwieństwie do heroiny, nikotyny, czy alkoholu). Pomimo tego, że zioło mocno wpływa na pewne struktury w mózgu, na nasz układ kannabinoidowy jej odstawienie nie powoduje żadnych dysfunkcji i żadnych objawów abstynencyjnych, które pozwoliłyby ją zaklasyfikować jako substancję powodującą fizyczne uzależnienie. Może natomiast uzależniać w sensie psychicznym – chory stosując ją cieszy się, że zmniejszają się bóle, mijają nudności, łatwiej zasypia i właśnie w takim sensie może uzależniać, ponieważ skuteczne leczenie uzależnia.

Josh Stanley, propagator i producent leczniczej odmiany nasion marihuany, który brał udział w debacie na temat stosowania marihuany w medycynie, wielokrotnie podkreślał, że argumenty przeciwników o możliwości uzależnienia nie mają odzwierciedlenia w rzeczywistości – lecznicza marihuana nie wywołuje uczucia przyjemności i nie uzależnia. Ponadto wymaga takiego samego nadzoru medycznego, jak leki zawierające psychotropy i toksykanty. Josh Stanley odniósł się także do szkodliwości palenia trawki (…). Argumentował, że marihuana zawierająca substancję psychoaktywną THC jest mniej niebezpieczna niż papierosy, alkohol i środki przeciwbólowe – trzy główne powody śmierci Amerykanów, gdyż użycie marihuany nigdy nie było przyczyną zgonu. Jednak nie można bagatelizować zagrożenia uzależnieniem. Rezultaty badań prowadzonych przez dr Wayne'a Halla z University of Queensland od 1993 roku zaprzeczają tezie, że od marihuany nie można się uzależnić. Niebezpieczeństwo dotyczy głównie młodych ludzi. Z badań dr Halla wynika, że im młodsza osoba sięga po narkotyk, tym prawdopodobieństwo uzależnienia jest większe. Jeden na sześciu młodych palaczy uzależnia się od narkotyku, inaczej niż w przypadku dorosłych, z których uzależnieniu ulega jeden na dziesięciu palaczy. Nie bez znaczenia jest fakt, że dziś trawka jest około cztery razy silniejsza niż 30 lat temu. W raporcie dr Halla czytamy, że "zawartość THC marihuany wzrosła w Stanach Zjednoczonych od 2% w roku 1980 do 8,5% w 2006 roku".[24]

Potwierdzenie tych informacji uzyskałem także w książce dr Casaretta: „jeszcze w latach siedemdziesiątych stężenie THC w marihuanie były znacznie niższe. Jeden lub dwa procent. Teraz możesz kupić *jointy*, które mają 7% lub 10%, lub nawet więcej”.[25]

Można by też sądzić, iż palenie marihuany będzie powodować uszkodzenie płuc, ponieważ spala się i wdycha materiał roślinny. Jednak jak możemy przeczytać w książce: „dym z marihuany zawiera tyle samo substancji chemicznych, które są obecne w dymie tytoniowym, takich jak fenole, aldehydy, tlenki azotu, a także cząstki stałe (np. spalone fragmenty nóg owadów)… jednak większość badań nie wykazała, żeby dym z marihuany powodował uszkodzenie płuc.”[26] Nie ma natomiast wątpliwości, co do tego, że palenie papierosów powoduje przewlekłą, obturacyjną chorobę płuc – rozedmę płuc, co w kon-

[23]D. Casarett, *Marihuana*…op.cit., s. 113-127.
[24]*http://www.newsweek.pl/nauka/marihuana-medyczna-leczenie-marihuana,artykuly,358886,1.html* (pobrano 14.04.2017).
[25]D. Casarett, Marihuana…op.cit., s. 113.
[26]Ibidem, s.133.

sekwencji prowadzi do procesu pogarszania się czynności płuc w procesie starzenia się.

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu było przedstawienie argumentów dotyczących skuteczności i bezpieczeństwa stosowania medycznej marihuany. Przedstawiłem w jakich przypadkach marihuana ma udowodnione i skuteczne zastosowanie, a również w jakich na takowe trzeba poczekać. Starałem się wyszukać wiarygodne i opublikowane badania na temat jej działania. Większość interesujących mnie informacji odnalazłem w książce pt.: „Marihuana medyczna", która rozwiała niektóre moje wątpliwości oraz zmusiła do przemyśleń w wielu kwestiach.

Słowa kluczowe: marihuana medyczna, uzależnienia, choroby (rak, jaskra, zespół Dravet, Parkinson, zespół stresu pourazowego, padaczka)

Summary

The purpose of this article was to present arguments regarding the efficacy and safety of medical marijuana use. It shows where cannabis has proven and effective use. I tried to search for reliable and published research on its actions. Most of the informations i found in the book under the title „Medical Marijuana", which dissolved some of my doubts and forced me to think about many issues.

Key words: medical marijuana, addiction, illness

Bibliografia

Casaret D., *Marihuana medyczna.*2015.

http://medycznyolej.org/(pobrano 15.04.2017).

http://www.newsweek.pl/nauka/marihuana-medyczna-leczeniemarihuana,artykuly,-358886,1.html (pobrano 14.04.2017).

https://www.faktykonopne.pl/medyczna-marihuana-6-historycznych-faktow (pobrano 10.04.2017).

T. Domański, *Chora sytuacja, czyli polski rząd kontra fakty dotyczące medycznej marihuany* [w:] *http://www.spidersweb.pl/2017/02/medyczna-marihuana-co-leczy.html* (pobrano 10.04.2017).

Monika ZYGMUNTOWICZ
Śląska Wyższa Szkoła Medyczna w Katowicach
Wydział Ochrony Zdrowia

ZNACZENIE SPOŻYCIA RYB W PROFILAKTYCE CHORÓB UKŁADU KRĄŻENIA

Wstęp

W pierwotnej i wtórnej profilaktyce chorób układu krążenia rekomendowane jest spożycie ryb, ze względu na zawartość wielonienasyconych kwasów tłuszczowych z rodziny omega-3. Wpływają one korzystnie na obraz lipidów i lipoprotein. Wykazują również działanie antyarytmiczne i hipotensyjne, a także antyagregacyjne i przeciwzapalne.[1]

Zgodnie z zaleceniami Europejskiego Towarzystwa Kardiologicznego dotyczących postępowania w profilaktyce chorób układu krążenia ryby powinny być spożywane co najmniej 2 razy w tygodniu (140 g każda), przy czym co najmniej raz powinna to być ryba tłusta (np. łosoś, śledź, tuńczyk, pstrąg jeziorowy).[2,3] Food Standard Agency zaleca maksymalnie spożycie 4 porcji tłustych ryb tygodniowo przez osoby dorosłe, a dla kobiet ciężarnych i karmiących dwie porcje . Źródłem kwasów omega-3 są także produkty roślinne, takie jak olej lniany, olej rzepakowy, orzechy włoskie, olej sojowy. [4] Amerykańskie Towarzystwo Chorób Serca natomiast zaleca suplementację olejów rybnych u pacjentów z niewydolnością serca, a u pacjentów z hipertriglicydermą jako terapię wspomagającą rekomenduje zażywanie 4g/dobę olejów rybnych.[5] Z kolei National Institute for Health and Care Excellence zaleca u pacjentów po zawale serca podaż, co najmniej 7 g kwasów n-3 tygodniowo, pochodzących z 2 do 4 porcji tłustych ryb lub rekomenduje się podaż około 1g kwasów tłuszczowych n-3w postaci suplementu przez okres 4 lat.[6]

Spożycie ryb a choroby układu krążenia

Ryby są źródłem pełnowartościowego i łatwo przyswajalnego białka, witamin: A, E, z grupy B, makro- i mikro elementów: sodu, potasu, wapnia, magnezu, fosforu, w przypadku gatunków morskich również jodu i selenu, a także wielonienasyconych kwasów tłuszczowych, takich jak: kwas eikozapentaenowy

---

[1]G. Nowicka. Żywienie a prewencja chorób układu krążenia . Studia Ecologiae et Bioethicae. 2003, nr 1, s.103-114.

[2]P. Jankowski. Zalecenia Europejskiego Towarzystwa Kardiologicznego dotyczące postępowania w profilaktyce chorób układu krążenia. Choroby Serca i Naczyń 2012, tom 9, nr 4, s. 192–198.

[3]A.Kaliniak, M.Florek, P. Skałecki. Profil kwasów tłuszczowych mięsa, ikry i wątroby ryb. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2015, 2 (99), 29 – 46

[4]*D.Gajewska, E.Pałkowska-Goździk, E.Lange,J.i wsp.Standardy postępowania dietetycznego w kardiologii u osób dorosłych. Stanowisko Polskiego Towarzystwa Dietetyki 2016. Dietetyka 2016, nr 9, s. 17-18.*

[5]M.Jarosz. Normy żywienia dla populacji polskiej. Instytut Żywności i Żywienia 2017, 84-85.

[6]*D.Gajewska, E.Pałkowska-Goździk, E.Lange,J.i wsp.Standardy postępowania dietetycznego w kardiologii u osób dorosłych. Stanowisko Polskiego Towarzystwa Dietetyki 2016.* Dietetyka 2016, nr 9, s. 17-18.

(EPA), dokozaheksaenowy (DHA), i dokozapentaenowy (DPA).[7,8] Badania przeprowadzone przez Grela E. i wsp. wykazały, żenajbardziej korzystnym, pod względem dietetycznym, stosunek kwasów tłuszczowych n-3 do n-6 posiada mięso szczupaków i sandaczy. Największy udział EPA stwierdzono w lipidach leszczy, szczupaków i sandaczy, zaś najwięcej DHA w tłuszczu mięsa szczupaków i sandaczy.[9]

W badaniach epidemiologicznych i interwencyjnych wykazano, że zawartość kwasów EPA i DHA w diecie na poziomie 250–500 mg, pochodzących ze spożywanych tłustych ryb morskich lub suplementów diety, obniża ryzyko zgonu z powodu chorób układu krążenia.[10] Badania przeprowadzone przez Zheng i WSP. wykazały zmniejszenie o 16% ryzyka choroby wieńcowej serca u osób spożywających przynajmniej 1 porcję ryb tygodniowo, w porównaniu do osób spożywających mniej ryb. Chowdhury i wsp. wykazali, także zmniejszenie ryzyka udaru o 6% u osób spożywających od dwóch do czterej porcji ryb tygodniowo, w odniesieniu do osób spożywających mniej niż 1 porcję/tydzień.[11] Badanie GISSI Study obejmujące ponad 11300 pacjentów po przebytym zawale serca wykazały, że podawanie przez 3,5 roku kwasów omega-3 w ilości 1g/dzień wpłynęło na zmniejszenie umieralności ogólnej o 20%, redukcją umieralności z przyczyn wieńcowych o 30% oraz obniżeniem przypadków nagłej śmierci o 45%.[12] Natomiast badania Prabhu i wsp. wykazały , że długoterminowe spożycie tłustych ryb średnio 7g / dzień zmniejsza ryzyko nagłej śmierci sercowej o 54%.[13]

Zagrożenia zdrowotne wynikające ze spożycia ryb

Zanieczyszczenie środowiska sprawia, że poza cennymi składnikami odżywczymi ryby są źródłem substancji szkodliwych takich jak metale ciężkie (metylortęć,ołów, kadm), dioksyny, polichlorowane bifenyle (PCB) o działaniu podobnym do dioksyn , bromowane substancje przeciwpalne (BFRs – Brominated flame retardants),czy substancje organiczne.[14,15]Na zawartość metali ciężkich w rybach w znacznym stopniu wpływają: gatunek, płeć, wiek, żywienie oraz stan

[7]M.Mania, M., Wojciechowska-Mazurek , K. Starska . Ryby i owoce morza jako źródło narażenia człowieka na metylortęć. Rocz Panstw Zakl Hig. 2012, nr 3,s. 257 – 264.

[8]M.Kołodziejczyk. Spożycie ryb i przetworów rybnych w Polsce – analiza korzyści i zagrożeń. Roczn. PZH 2007,nr 1,s. 287-29.

[9]E. Grela, R. Pisarski, E. Kowalczuk-Vasilev, A. Rudnicka. Zawartość składników odżywczych, mineralnych i profil kwasów tłuszczowych w mięsie wybranych gatunków ryb w zależności od terminu odłowu. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2010, nr 4 (71), s.63 – 72.

[10]E. Dybkowska, F.Świderski, B. Waszkiewicz-Robak. Spożycie ryb a ryzyko wystąpienia raka prostaty. Postepy Hig Med Dosw. 2014, nr 68, s. 1199-2005

[11]*D.*Gajewska, E.Pałkowska-Goździk, E.Lange,J. i wsp. *Standardy postępowania dietetycznego w kardiologii u osób dorosłych*. Stanowisko Polskiego Towarzystwa Dietetyki 2016. Dietetyka 2016, nr 9,s. 17-18.

[12]G. Nowicka. Żywienie a prewencja chorób układu krążenia . Studia Ecologiae et Bioethicae. 2003, nr 1, s.103-114.

[13]A.Prabhu , M. Shantaram, H. Kedilaya. Fish and fish oil in cardiovascular diseases. European Journal of Biomedical and Pharmaceutical Sciences. 2016, nr3,s. 171-177.

[14]M.Mania, M.Wojciechowska-Mazurek, K. Starska. Ryby i owoce morza jako źródło narażenia człowieka na metylortęć. Rocz Panstw Zakl Hig 2012, 63, nr 3,s. 257 – 264.

[15]M.Kołodziejczyk. Spożycie ryb i przetworów rybnych w Polsce – analiza korzyści i zagrożeń. Roczn. PZH 2007,nr 1,s. 287-29.

zanieczyszczenia środowiska.[16] Zawartość metali ciężkich w tkankach ryb związana jest z pobieraniem go z wody przez skrzela oraz drogą pokarmową wraz z pożywieniem.[17]Natomiast stężenie pierwiastka w tkankach zależne jest od zjawiska biokumulacji ,czyli współczynnika jego wchłaniania przez daną tkankę oraz szybkości usuwania metalu z organizmu.[18,19]

Ołów

Dopuszczalny poziom ołowiu w rybach i produktach rybnych w krajach Unii Europejskiej reguluje rozporządzenie Komisji (WE) 1881/2006 z dnia 19 grudnia 2006 r. Zgodnie z nim najwyższy dopuszczalny poziom ołowiu w mięsie ryb wynosi 0,30mg/kg świeżej masy.[20]

W badaniach przeprowadzonych przez Staszowska i wsp .wykazano, że mięśnie ryb dziko żyjących charakteryzowały się istotnie ($p \leq 0,05$) większą zawartością ołowiu, w porównaniu z mięsem ryb pochodzących z akwakultury. Najwięcej ołowiu zawierały mięśnie śledzi i płoci (odpowiednio 0,2349 i 0,2145 mg/1kg świeżej masy), następnie dorszy i okoni (odpowiednio 0,1171 i 0,1030 mg/1kg świeżej masy), najmniej natomiast pstrągów tęczowych i karpi. Przeciętna zawartość ołowiu w mięsie analizowanych gatunków ryb wahała się od 0,0429 do 0,2349 mg /1kg świeżej masy .[21]

Ołów początkowo gromadzi się w wątrobie, sercu, nerkach, następnie w skórze i mięśniach. W końcowym etapie odkłada się w tkance kostnej, w której kumuluje się przez całe życie. Objawem zatrucia organizmu ludzkiego ołowiem są zaburzenia układu krwiotwórczego i ośrodkowego systemu nerwowego. [22]

Rtęć

Najwyższy dopuszczalny poziom rtęci (Hg) w mięsie następujących ryb: żabnica (gatunki Lophius) zębacz smugowy (Anarhichas lupus) pelamida (Sarda sarda) węgorz (gatunki Anguilla) gardłosz (Hoplostethus species) grenadier (Coryphaenoides rupestris) halibut (Hippoglossus hippoglossus) miętus królewski

---

[16]A.Staszowska, P. Skałecki , M.Florek ,A. Litwińczuk .wpływ gatunku i środowiska życia ryb na zawartość ołowiu oraz oszacowanie jego pobrania z tkanki mięśniowej. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2013, nr 6 (91),s. 60 – 68.

[17]Y.Tepe, M., Türkmen ,A.Türkmen. Assessment of heavy metals in two commercial fish species of four Turkish seas. Environ. Monit Assess. 2008, nr 146,s. 277-284.

[18]E.Drąg-Kozak, E.Łuszczek-Trojnar, W. Popek. Koncentracja metali ciężkich w tkankach i organach pstrąga tęczowego (Oncorhynchus mykiss) w zależności od wieku i sezonu. Ochr. Śr. Zas. Nat., 2011, nr 48, s. 161-169.

[19]J. Tkaczewska, W. Migdał. Porównanie wydajności rzeźnej, zawartości podstawowych składników odżywczych oraz poziomu metali ciężkich w mięśniach pstrąga tęczowego (oncorhynchus mykiss) pochodzącego z różnych rejonów polski. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2012, nr 5 (84), s.177 – 186.

[20]Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1881/2006 z dnia 19 grudnia 2006 r. ustalające najwyższe dopuszczalne poziomy niektórych zanieczyszczeń w środkach spożywczych (Dz. Urz. UE L 364z 20 grudnia 2006 r.), z późn.zm.

[21]A.Staszowska, P. Skałecki , M.Florek ,A. Litwińczuk .wpływ gatunku i środowiska życia ryb na zawartość ołowiu oraz oszacowanie jego pobrania z tkanki mięśniowej. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2013, nr 6 (91),s. 60 – 68.

[22]M. Piontek , Z. Fedyczak , K. Łuszczyńska , H.Lechów. Toksyczność miedzi, cynku oraz kadmu, rtęci i ołowiu dla człowieka, kręgowców i organizmów wodnych. Uniwersytet Zielonogórski. Zeszyty Naukowe. Inżynieria Środowiska. 2014, nr 35, s. 70-83.

(Genypterus capensis) marlin (gatunki Makaira) smuklica (gatunki Lepidorhombus) barwena (gatunki Mullus) węgorz różowy (Genypterus blacodes) szczupak (Esox lucius) orcyn (Orcynopsis unicolor) karlik (Trisopterus minutus) koleń iberyjski (Centroscymnus coelolepis) raje (gatunki Raja) karmazyn (Sebastes marinus, S. mentella, S. viviparus) żaglica (Istiophorus platypterus) pałasz ogoniasty (Lepidopus caudatus, Aphanopus carbo) morlesz (gatunki Pagellus) rekin (wszystkie gatunki) gempel lub kostropak (Lepidocybium flavobrunneum, Ruvettus pretiosus, Gempylus serpens) jesiotr (gatunki Acipenser) włócznik (Xiphias gladius) tuńczyk (gatunki Thunnus, gatunki Euthynnus, Katsuwonus pelamis) wynosi 1,00mg/kg świeżej masy , a w pozostałych gatunkach 0,50mg/kg świeżej masy.[23]

Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA) wydał w dniu 24 lutego 2004 r. opinię dotyczącą występowania rtęci i metylortęci w żywności i zatwierdził PTWI na poziomie 1,6 µg/kg masy ciała. Metylortęć jest formą chemiczną budzącą najwięcej obaw i może stanowić nawet ponad 90 % całkowitej zawartości rtęci w rybach i owocach morza. [24] Biorąc pod uwagę stwierdzony w Polsce poziom metylortęci i dioksan większość ryb można spożywać w ilości 1 kg tygodniowo, natomiast spożycie łososia powinno być ograniczone do 100g, a śledzia do 400g.[25] Biorąc pod uwagę stwierdzony w Polsce poziom metylortęci i dioksan większość ryb można spożywać w ilości 1 kg tygodniowo, natomiast spożycie łososia powinno być ograniczone do 100g, a śledzia do 400g.[26]

Metylortęć gromadzi się przede wszystkim w tkance mięśniowej ryb, głównie pod postacią połączeń z cysteiną. Obieranie ryb ze skóry czy ich obróbka termiczna nie zmniejsza zanieczyszczenia. Gatunki drapieżne ryb znajdujące się na szczycie łańcucha pokarmowego, takie jak: szczupak, rekin, tuńczyk, miecznik, charakteryzują się znacznie większą kumulacją metylortęci w porównaniu z pozostałymi gatunkami ryb.[27]

W odniesieniu do metylortęci, oprócz ustalenia najwyższych dopuszczalnych poziomów, właściwym podejściem jest również udzielanie porad konsumentom, w celu ochrony najbardziej narażonych grup ludności. [28]

Związki rtęci działają toksycznie na układ nerwowy, krążenia, dokrewny, szkieletowy, moczowy, płciowy oraz immunologiczny. Pierwszym objawem zatrucia rtęcią jest samoistne drżenie kończyn lub głowy. Innymi opisywanymi zaburzeniami neurologicznymi są ataksja, zaburzenia snu, depresja, wybuchy gniewu, utrata wzroku i słuchu, osłabienie odruchów oraz utrata pamięci. Zatrucia metylortęcią mogą wywołać zwiększone ciśnienie krwi, zawał serca, miażdżycę, wzrost agregacji płytek i czynników krzepnięcia krwi, wzrost stężenia substancji kurczących naczynia oraz zmienność rytmu i nieregularny puls. Pod wpływem działania Hg może dojść do rozwoju chorób sercowo-naczyniowych, co jest

[23]Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1881/2006 z dnia 19 grudnia 2006 r. ustalające najwyższe dopuszczalne poziomy niektórych zanieczyszczeń w środkach spożywczych (Dz. Urz. UE L 364z 20 grudnia 2006 r.), z późn.zm.
[24]Tamże.
[25]Tamże.
[26]M.Jarosz. Normy żywienia dla populacji polskiej. Instytut Żywności i Żywienia 2017, s. 84-85.
[27]M.Mania, M.Wojciechowska-Mazurek, K. Starska. Ryby i owoce morza jako źródło narażenia człowieka na metylortęć. Rocz Panstw Zakl Hig 2012, 63, nr 3,s. 257 – 264.
[28]Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1881/2006 z dnia 19 grudnia 2006 r. ustalające najwyższe dopuszczalne poziomy niektórych zanieczyszczeń w środkach spożywczych (Dz. Urz. UE L 364z 20 grudnia 2006 r.), z późn.zm.

spowodowane wzrostem stresu oksydacyjnego, produkcją wolnych rodników, dysfunkcją endothelium, dyslipidemią, utlenianiem lipoprotein również frakcji o małej gęstości (LDL). Badania przeprowadzone przez Virtanen i wsp. wykazały pozytywną korelację pomiędzy narażeniem na Hg poprzez częste spożywanie ryb, a wzrostem ciśnienia tętniczego. Stwierdzono, że stopień narażenia na Hg jest porównywalny z tradycyjnymi czynnikami ryzyka dla układu sercowo-naczyniowego, takich jak cukrzyca, nadciśnienie i hipercholesterolemia.[29,30]

Kadm

Mięso ryb, mięczaków, ostryg i skorupiaków zawiera kadm w ilości 0,01–0,02 mg/kg. [31]Najwyższy dopuszczalny poziom kadmu w mięsie następujących ryb: pelamida (Sarda sarda) amarel (Diplodus vulgaris) węgorz (Anguilla anguilla) cefal morski (Chelon labrosus) ostrobok (gatunki Trachurus) louvar lub luvar (Luvarus imperialis) makrela (gatunki Scomber) sardynka (Sardina pilchardus) sardynops (gatunki Sardynops) tuńczyk (gatunki Thunnus, gatunki Euthynnus, Katsuwonus pelamis) sola piaszczyca (Dicologoglossa cuneata) wynosi 0,10 mg/kg świeżej masy. Natomiast w mięsie ryb tazar marun (gatunki Auxis) 0,20 mg/kg świeżej masy, a w sardeli (gatunki Engraulis) oraz włóczniku (Xiphias gladius) 0,30 mg/kg świeżej masy. W pozostałych gatunkach ryb 0,050 mg/kg świeżej masy.[32]

Długotrwała ekspozycja organizmu na kadm prowadzi do przewlekłego zatrucia, które nawet przez jeden rok może przebiegać bezobjawowo. Pierwsze objawy przewlekłej kadmicy to suchość jamy ustnej, metaliczny posmak, brak łaknienia, powstawanie żółtego rąbka kadmowego u nasady zębów i ogólne osłabienie. Z czasem dochodzi do uszkodzenia jelit, nerek, wątroby, odwapnienia kości i zmian w układzie kostnym (szczególny przypadek choroba Itai-Itai), niedokrwistości, niepłodności czy zaburzeń w układzie krwionośnym.[33]

Jednak prawdopodobieństwo wystąpienia objawów zatrucia kadmem bezpośrednio po spożyciu mięsa ryb jest niewielkie, nawet przy przekroczeniu zawartości dopuszczalnych norm tego metalu, gdyż jego przyswajalność wynosi ok. 10%.[34]

Kadm może być również przyczyną chorób sercowo-naczyniowych, nadciśnienia, anemii, uszkodzenia wątroby, zaburzenia funkcjonowania gruczołów płciowych, układu immunologicznego, a także niedoborów żelaza, miedzi i cynku

[29]K.Kot , D.Kosik-Bogacka , N. Łanocha-Arendarczyk. Wpływ związków rtęci na organizm człowieka. Farmacja Współczesna. 2016, nr 9,s. 210-216.

[30]M. Eman , A.Gordon, A. Ferns. Heavy Metal Poisoning and Cardiovascular Disease. Journal of Toxicology. 2011, s.1-21.

[31]H.Czeczot, M. Skrzycki. Kadm – pierwiastek całkowicie zbędny dla organizmu. Postepy Hig Med Dosw . 2010, nr 64, s. 38-49.

[32]Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1881/2006 z dnia 19 grudnia 2006 r. ustalające najwyższe dopuszczalne poziomy niektórych zanieczyszczeń w środkach spożywczych (Dz. Urz. UE L 364z 20 grudnia 2006 r.), z późn.zm.

[33]H.Czeczot, M. Skrzycki. Kadm – pierwiastek całkowicie zbędny dla organizmu. Postepy Hig Med Dosw . 2010, nr 64, s. 38-49.

[34]E.Łuszczek-Trojnar, P. Błoniarz, B. Winiarski, E. Drąg-Kozak, W.Popek. Porównanie koncentracji kadmu, cynku, manganu i niklu w filetach wybranych gatunków ryb konsumpcyjnych. Roczniki Naukowe Polskiego Towarzystwa Zootechnicznego.2015, nr 1, s.75-84.

w organizmie.[35]Badania przeprowadzone przez E. Łuszczek-Trojnar i wsp. wykazały, że najwyższe poziomy kadmu występują w mięśniach pangi i tilapii nilowej, natomiast najwyższe poziomy cynku, manganu i niklu obserwowano w tkance mięśniowej mintaja. Jednak najkorzystniejsze proporcje koncentracji badanych metali zaobserwowano u pstrąga, gdzie wykazano najniższe poziomy kadmu i niklu, a jednocześnie istotnie wyższe niż u pangi i tilapii poziomy cynku i manganu. Uzyskane wyniki pozwoliły na stwierdzenie, że spośród badanych gatunków (panga, tilapia, mintaj, pstrąg potokowy) pstrąg potokowy jest najbezpieczniejszym dla konsumenta źródłem mikroelementów.[36]

Dioksyny i polichlorowane bifenyle o działaniu podobnym do dioksan

Dioksyny oraz polichlorowane bifenyle należą do grupy związków chemicznych tzw. Trwałych Zanieczyszczeń Organicznych , charakteryzujących się toksycznością oraz zdolnością do biokumulacji, głównie w wątrobie i tkance tłuszczowej. [37]

Najwyższy dopuszczalny poziom dioksyn i polichlorowanych bifenyli o działaniu podobnym do dioksan w mięsie ryb i produktów rybołówstwa oraz produktów z nich pochodzących wynosi 8,0 pg/g świeżej masy, natomiast w mięsie węgorza 12,0 pg/g świeżej masy.[38]

Na poziom zanieczyszczenia ryb dioksynami ma wpływ miejsce połowu ryb i tak poziom zanieczyszczeń w organizmach zamieszkujących Morze Bałtyckie jest większy, niż w tych samych gatunkach zamieszkujących np. Morze Północne czy Ocean Atlantycki. Szczególnie narażone są takie gatunki jak łosoś, śledź i szprot. Stężenie dioksyn w rybach hodowlanych jest znacznie poniżej dopuszczanych limitów i dlatego nie powinny stanowić ryzyka dla zdrowia. [39]

Zewzględu na niskie spożycie ryb w Polsce tylko 6,6% wszystkich dioksynpobieranych jest zdietą rybną. Z przeprowadzonych badań przez Żukiewicz-Sobczak W. i wsp. wynika, że spożywanie polskich ryb nie stwarza zagrożenia dla zdrowia konsumentów ze względu na zanieczyszczenie dioksynami, jedynie potencjalne zagrożenie mogą stanowić wędzone bałtyckie łososie i wędzone szprotki.[40]

Długotrwałe oddziaływanie na organizm człowieka dioksyn może prowadzić do zaburzeń funkcjonowania układu immunologicznego, hormonalnego i nerwo-

[35]M.Wojciechowska-Mazurek, M. Mania, M. Starska, K. Opoka, M. Kadm w środkach spożywczych - celowość obniżenia limitów. Przemysł spożywczy.2010,nr 64 (2),s. 45-48.
[36]E.Łuszczek-Trojnar, P. Błoniarz, B. Winiarski, E. Drąg-Kozak, W.Popek. Porównanie koncentracji kadmu, cynku, manganu i niklu w filetach wybranych gatunków ryb konsumpcyjnych. Roczniki Naukowe Polskiego Towarzystwa Zootechnicznego.2015, nr 1, s.75-84.
[37]M. Stec, E.Kurzeja, A. Kościołek, K.Pawłowska-Góral. Zagrożenia wynikające z narażenia na dioksyny i dioksynopodobne polichlorowane bifenyle. Probl Hig Epidemiol. 2012,nr 93(4),s. 639-646.
[38]Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1881/2006 z dnia 19 grudnia 2006 r. ustalające najwyższe dopuszczalne poziomy niektórych zanieczyszczeń w środkach spożywczych (Dz. Urz. UE L 364z 20 grudnia 2006 r.), z późn.zm.
[39]P. Struciński, J.Piskorska-Pliszczyńska, K. Góralczyk i wsp.Dioksyny a bezpieczeństwo żywności. Roczn. PZH 2011,nr 1, s. 3 – 17.
[40]W.Żukiewicz-Sobczak, J. Chmielewska-Badora, E. Krasowska, A.Wojtyła, J. Piątek. Wpływ dioksyn na środowisko i organizm człowieka. Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu. 2012,nr 1, s.59-63.

wego, zaburzeń funkcji rozrodczych i zwiększenia ryzyka wystąpienia choroby nowotworowej.[41]

Zakończenie

W prewencji chorób sercowo-naczyniowych zaleca się spożycie ryb 2 razy w tygodniu, w tym raz ryby tłuste lub suplementację DHA+EPA w ilości od min. 250mg/dobę poprzez 1000mg/dobę u osób z chorobą niedokrwienną serca do nawet 1200mg/dobę u chorych z podwyższonym poziomem trójglicerydów.[42]

Pamiętać należy, że ryby mogą być zanieczyszczone metalami ciężkimi (rtęć, kadm, ołów)oraz zanieczyszczeniami organicznymi (dioksynami, polichlorowane bifenyle o działaniu podobnym do dioksan). W wyniku ich biokumulacjii możemy mieć doczynienia z negatywnymi skutkami zdrowotnymi, a nawet mogą one odpowiadać za rozwój chorób sercowo-naczyniowych.

W związku z powyższym istnieje konieczność ograniczenia spożycia ryb pochodzących z akwenów wodnych o wysokim stopniu zanieczyszczenia metalami ciężkimi oraz gatunków ryb drapieżnych, natomiast żywność musi być stale monitorowana pod katem zawartości wszelkich zanieczyszczeń.

Streszczenie

W profilaktyce chorób sercowo-naczyniowych zaleca się spożycie ryb 2 razy w tygodniu, w tym przynajmniej raz ryb tłustych lub suplementację DHA+EPA w ilości min. 250mg/dobę.

Jednak ryby mogą być zanieczyszczone metalami ciężkimi oraz Zanie-czyszczeniami organicznymi. W wyniku ich biokumulacjii możemy mieć doczynienia z negatywnymi skutkami zdrowotnymi, a nawet mogą one odpowiadać za rozwój chorób sercowo-naczyniowych.

W związku z powyższym istnieje konieczność ograniczenia spożycia ryb pochodzących z akwenów wodnych o wysokim stopniu zanieczyszczenia metalami ciężkimi oraz gatunków ryb drapieżnych, natomiast żywność musi być stale monitorowana pod kątem zawartości wszelkich zanieczyszczeń.

Słowa kluczowe: choroby układu krążenia, ryby, metale ciężkie, profilaktyka chorób układu krążenia

Summary

Prevention of cardiovascular disease include consumption of fish at least twice a week, with one of the serves as fatty fish or intake of 250 mg per day of EPA and DHA.

However, fish might be a source of heavy metal contamination and persistent organic pollutants. It can have serious consequences for health and contribute to the development of cardiovascular diseases.

The best way is limit or avoid eating fish from polluted areas and food should be constantly monitored.

Key words: Cardiovascular diseases, fish, heavy metals, prevention of cardiovascular disease

[41]P. Struciński, J.Piskorska-Pliszczyńska, K. Góralczyk i wsp.Dioksyny a bezpieczeństwo żywności. Roczn. PZH 2011,nr 1, s. 3 – 17.

[42]M.Jarosz. Normy żywienia dla populacji polskiej. Instytut Żywności i Żywienia 2017, s. 84-85.

Bibliografia

H.Czeczot, M. Skrzycki. Kadm – pierwiastek całkowicie zbędny dla organizmu. Postepy Hig Med Dosw . 2010, nr 64, s. 38–49

E.Drąg-Kozak, E.Łuszczek-Trojnar, W. Popek. Koncentracja metali ciężkich w tkankach i organach pstrąga tęczowego (Oncorhynchus mykiss) w zależności od wieku i sezonu. Ochr. Śr. Zas. Nat., 2011, nr 48, s. 161–169

E. Dybkowska, F.Świderski, B. Waszkiewicz-Robak. Spożycie ryb a ryzyko wystąpienia raka prostaty. Postepy Hig Med Dosw. 2014, nr 68, s. 1199–2005

M. Eman , A.Gordon, A. Ferns. Heavy Metal Poisoning and Cardiovascular Disease. Journal of Toxicology. 2011, s.1–21

D.Gajewska, E.Pałkowska-Goździk, E.Lange,J.i wsp.Standardy postępowania dietetycznego w kardiologii u osób dorosłych. Stanowisko Polskiego Towarzystwa Dietetyki 2016. Dietetyka 2016, nr 9,s. 17–18

P. Jankowski. Zalecenia Europejskiego Towarzystwa Kardiologicznego dotyczące postępowania w profilaktyce chorób układu krążenia. Choroby Serca i Naczyń 2012, tom 9, nr 4, 192–198

M.Jarosz. Normy żywienia dla populacji polskiej. Instytut Żywności i Żywienia 2017, 84–85

A.Kaliniak, M.Florek, P. Skałecki. Profil kwasów tłuszczowych mięsa, ikry i wątroby ryb. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2015, 2 (99), 29 – 46

M.Kołodziejczyk. Spożycie ryb i przetworów rybnych w Polsce – analiza korzyści i zagrożeń. Roczn. PZH 2007,nr 1,s. 287–29

K.Kot , D.Kosik-Bogacka , N. Łanocha-Arendarczyk. Wpływ związków rtęci na organizm człowieka. Farmacja Współczesna. 2016, nr 9,s. 210–216

E.Łuszczek-Trojnar, P. Błoniarz, B. Winiarski, E. Drąg-Kozak, W.Popek. Porównanie koncentracji kadmu, cynku, manganu i niklu w filetach wybranych gatunków ryb konsumpcyjnych. Roczniki Naukowe Polskiego Towarzystwa Zootechnicznego.2015, nr 1, s.75–84

M.Mania, M., Wojciechowska-Mazurek , K. Starska . Ryby i owoce morza jako źródło narażenia człowieka na metylortęć. Rocz Panstw Zakl Hig. 2012, nr 3,s. 257 – 264

E. Grela, R. Pisarski, E. Kowalczuk-Vasilev, A. Rudnicka. Zawartość składników odżywczych, mineralnych i profil kwasów tłuszczowych w mięsie wybranych gatunków ryb w zależności od terminu odłowu. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2010, nr 4 (71), s.63 – 72

G. Nowicka. Żywienie a prewencja chorób układu krążenia . Studia Ecologiae et Bioethicae. 2003, nr 1, s.103–114

M. Piontek , Z. Fedyczak , K. Łuszczyńska , H.Lechów. Toksyczność miedzi, cynku oraz kadmu, rtęci i ołowiu dla człowieka, kręgowców i organizmów wodnych. Uniwersytet Zielonogórski . Zeszyty Naukowe. Inżynieria Środowiska. 2014, nr 35 , s. 70–83

A.Prabhu , M. Shantaram, H. Kedilaya. Fish and fish oil in cardiovascular diseases. European Journal of Biomedical and Pharmaceutical Sciences. 2016, nr 3, s. 171–177

Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1881/2006 z dnia 19 grudnia 2006 r. ustalające najwyższe dopuszczalne poziomy niektórych zanieczyszczeń w środkach spożywczych (Dz. Urz. UE L 364z 20 grudnia 2006 r.), z późn.zm.

A.Staszowska, P. Skałecki , M.Florek ,A. Litwińczuk .wpływ gatunku i środowiska życia ryb na zawartość ołowiu oraz oszacowanie jego pobrania z tkanki mięśniowej. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2013, nr 6 (91), s. 60 – 68

M. Stec, E.Kurzeja, A. Kościołek, K.Pawłowska-Góral. Zagrożenia wynikające z narażenia na dioksyny i dioksynopodobne polichlorowane bifenyle. Probl Hig Epidemiol. 2012,nr 93(4),s. 639-646

P. Struciński, J.Piskorska-Pliszczyńska, K. Góralczyk i wsp.Dioksyny a bezpieczeństwo żywności. Roczn. PZH 2011,nr 1, s. 3 – 17

Y.Tepe, M., Türkmen ,A.Türkmen. Assessment of heavy metals in two commercial fish species of four Turkish seas. Environ. Monit Assess. 2008, nr 146,s. 277–284

J. Tkaczewska, W. Migdał. Porównanie wydajności rzeźnej, zawartości podstawowych składników odżywczych oraz poziomu metali ciężkich w mięśniach pstrąga tęczowego (oncorhynchus mykiss) pochodzącego z różnych rejonów polski. Żywność. Nauka. Technologia. Jakość, 2012, nr 5 (84), s.177 – 186

M.Wojciechowska-Mazurek, M. Mania, M. Starska, K. Opoka, M. Kadm w środkach spożywczych – celowość obniżenia limitów. Przemysł spożywczy.2010,nr 64 (2),s.45–48

W.Żukiewicz-Sobczak, J. Chmielewska-Badora, E. Krasowska, A.Wojtyła, J. Piątek. Wpływ dioksyn na środowisko i organizm człowieka. Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu. 2012,nr 1, s.59–63

Michał BEJNAROWICZ
Akademia Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki
Zakład Wychowania Fizycznego i Sportu
Adam KOŁCZ
Akademia Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki

EGZOSZKIELETY W SŁUŻBIE ARMII

Wstęp

Żyjemy w czasach, gdzie w ostatnich dwóch dekadach skok technologiczny był niebywały. Nanotechnologia, mikrotechnologia oraz technologia komputerowa dokonała niebywałych odkryć oraz udoskonaleń. W chwili obecnej, niejeden telefon komórkowy posiada większą moc obliczeniową niż komputer stacjonarny czy laptop. Jest to niewyobrażalny postęp technologiczny w porównaniu do czasów z lat 40., gdzie jeden komputer zajmował całe pomieszczenie.[1]

Sytuacja zmieniła się później również po roku 2001, kiedy to dokonano największego zamachu terrorystycznego w dziejach współczesnej historii. Dwa samoloty pasażerskie uderzające w Światowe Centrum Handlu w Nowym Jorku zmieniły bieg historii i rozwoju technologii wojskowych.

Działania zbrojne przeniosły się na ulice miast, niekiedy gęsto zaludnionych czy do podziemnych, górskich kompleksów jaskiń. Żołnierze nieraz zmuszeni byli nosić oporządzenie pozwalające prowadzić walkę przez wiele godzin czy żywność pozwalającą przetrwać przez kilka dni. Zmniejszono uderzenia armii konwencjonalnych na rzecz *direct action*[2] wykonywanych przez wojska specjalne. Przejście z uderzeń konwencjonalnych na uderzenia szybkie było możliwe tylko i wyłącznie za pomocą nowoczesnych technologii.

W chwili obecnej, nim coś zostanie wprowadzone do użytku cywilnego, zostanie najpierw przetestowane w środowisku wojskowym. Przykłady sprzętu i technologii, które sprawdziły się dla wojska, a następnie wykorzystano w środowisku cywilnym można mnożyć bez końca – pojazdy typu HMMWV, drony, kamery termalne, noktowizja, czujniki ruchu. Wszystko to, nim wprowadzono na rynek ogólnodostępny przeszło testy wojskowe, a nieraz wykorzystane było w warunkach bojowych.

Zmiana realiów pola walki oraz ograniczenia możliwości w przenoszeniu uzbrojenia i środków walki przez żołnierzy wprowadzały kolejne ograniczenia. Naukowcy z laboratoriów wojskowych zaczęli opracowywać egzoszkielety, mające na celu zwiększyć możliwości przenoszenia ciężarów przez żołnierzy lub wzmacniać ich wytrzymałość w czasie wykonywania długotrwałych zadań poza bazą wojskową.

---

[1]Komputer ENIAC – wynaleziony przez Johna Vincenta Atanasoffa oraz Clifforda Berry, komputer był w stanie wykonywać skomplikowane obliczenia matematyczne wykorzystując lampy próżniowe.
[2]Uderzenia bezpośrednie – krótkie, gwałtowne, planowane na małą skalę działania bojowe mające na celu zdobycie, rozpoznanie, przechwycenie lub zniszczenie celów o dużym znaczeniu dla powodzenia operacji.

Egzoszkielety

Egzoszkielet ma być mocowanym na umundurowaniu lub na ciele żołnierza powłoką mającą na celu zwiększać siłę jego mięśni lub wybranej partii.

Pracę nad egzoszkieletem, a na pewno plany jego powstania sięgają roku 1961, kiedy to amerykańskie dowództwo z Pentagonu ogłosiło powstanie serwożołnierza. Odpowiednio skonstruowany pancerz wraz z własnym zasilaniem miał pozwalać jego użytkownikowi poruszać się szybciej, zwiększać wytrzymałość oraz przenosić znaczne ciężary. Dodatkowym założeniem była ochrona przed bronią chemiczną i jądrową.[3]

Brak dostępnych technologii, materiałów oraz duże gabaryty egzoszkieletów nie zniechęciły twórców do ich dalszego projektowania i produkcji.

Dwie dekady później do prac nad egzoszkieletem z przeznaczeniem wojskowym przystąpili naukowcy z Los Alamos National Laboratory, a w roku 1987 – Monty Reed, niepełnosprawny, były Ranger.

Pracami były zainteresowane nie tylko Stany Zjednoczone. Badania nad prototypem egzoszkieletu prowadzono także w Japonii w Kanagawa Institute of Technology. W tym wypadku, projekt miał mieć zastosowanie medyczne – jego celem była pomoc pielęgniarkom w przenoszeniu bądź podnoszeniu niepełnosprawnych pacjentów.

Obecnie rozwój technologii komputerowej, bioinżynierii i cybernetyki jest tak znaczny, że do prac włącza się co raz więcej światowych instytutów badawczych, w tym akademickich. Jednakże prym w tej dziedzinie wiedzie amerykańska DARPA[4] – agencja rządowa zajmująca się rozwojem technologii wojskowej w Departamencie Obrony. Do ośrodków zajmujących się rozwojem technologii oraz badań nad egzoszkieletami zaliczyć możemy Uniwersytet Berkeley w Kalifornii (Oddział Inżynierii Mechanicznej), japońska firma Cyberdyne, koncern Lockheed Martin, Massachusetts Institute of Technology, a także francuska firma Sagem czy kanadyjska B-Temia.

W chwili obecnej występują trzy rodzaje ezoszkieletów, których istnieje możliwość wykorzystania na obecnym polu walki:

- BLEEX – *Berkeley Lower Extremity EXoskeleton* – opracowany w 2004 roku na Wydziale Inżynierii Mechanicznej Uniwersytetu Kalifornijskiego. Egzoszkielet ma zapewniać żołnierzom zdolność do przenoszenia dużych ładunków przy minimalnym nakładzie wysiłku. Produkt ma być wszechstronną platformą transportową na każdym rodzaju terenu przez duże okresy czasu. Prototyp składa się z dwóch napędzanych antropomorficznie nóg, ramki typu plecak, na której można zamontować obciążenie oraz jednostki napędowej. Umożliwia noszonej go osobie wygodnie siedzieć, skręcać, biegać chodzić czy pokonywać przeszkody bez zmniejszenia zwinności noszącego, a zarazem zwiększając jego zdolności fizyczne (rys. 1).[5]

[3]Ł. Michalik, *Bądź jak cyborg, ale zachowaj człowieczeństwo. Jak? Załóż egzoszkielet!*, [w:]https://gadzetomania.pl/4563,badz-jak-cyborg-ale-zachowaj-czlowieczenstwo-jak-zaloz-egzoszkielet (pobrano 20.02.2018 r.).

[4]Defense Advanced Research Projects Agency – Agencja Zaawansowanych Projektów Badawczych w Obszarze Obronności.

[5]*http://bleex.me.berkeley.edu/research/exoskeleton/bleex/* (pobrano 20.02.2018 r.)

Rysunek nr 1: Prototyp egzoszkieletu BLEXX.

Źródło: *http://bleex.me.berkeley.edu/research/exoskeleton/bleex/*

- XOS 1 oraz XOS 2 – opracowany na tej samej zasadzie co program BLEEX. Stworzony w roku 2002, służący do podnoszenia oraz przemieszczania przedmiotów. W tym systemie podniesienie ciężaru o wadze 6 kg kosztuje użytkownika wysiłek taki, jak przy podnoszeniu ciężaru o masie 1 kg. System XOS 1 jest dużo cięższy od wcześniej wspomnianego BLEXX'a. Waga pierwszego urządzenia to 68 kg, która pozwala na podnoszenie przedmiotów do 90 kg przy pracy do 45 minut. Natomiast system XOS 2 (rys. 2) jest ulepszonym modelem, pozwalającym na przenoszenie większych ciężarów. Podniesienie ciężaru 95 kg wymaga wysiłku tyle, co podniesienie przedmiotu o wadze 5,5 kg.
- HULC (*Human Universal Load Carrier)* jest egzoszkieletem trzeciej generacji. Składa się z dwóch niezależnych od siebie modułów – ExoHiker[6] oraz ExoClimber.[7] Egzoszkielet (rys. 3) pozwala na przenoszenie ładunków do 90 kg bez utrudnień dla użytkownika (Strength Augmentation) oraz zmniejsza wydatek energetyczny (Augmentation Endurance). Druga cecha zastosowana w tym prototypie nie jest spotykana w żadnym innym egzoszkielecie. W czasie testów wykazano, że

[6]Zaprojektowany do przenoszenia ciężkich ładunków w długim okresie czasu. Pozwala na przenoszenie ciężarów do 68 kg, działając na baterii litowo-polimerowej na odległości do 68 kilometrów, przy średniej prędkości 4 km/h.

[7]Moduł przeznaczony do szybkiego pokonywania schodów oraz stromych zboczy, zapewniający długotrwałą wytrzymałość i zdolność do przenoszenia ładunku.

użytkownik wykorzystujący wersję Alpha, przy średniej prędkości ok. 3,2 km/h bez ładunku wykorzystywał o 5% – 12% mniej tlenu, natomiast z ładunkiem efekt był znacznie korzystniejszy, ponieważ przy wykorzystaniu ładunku 81 kg zużycie tlenu zmniejszyło się aż o 15%.

Rysunek nr 3: Prototyp egzoszkieletu XOS 2

Źródło:http://www.newtechnologynews.com/technology/exoskeleton-the-iron-man-robotic-suit/

Rysunek nr 4: Prototyp ezgoszkieletu HULC

Źródło: Exoskeleton report

Zmniejszenie kosztu metabolicznego wpływa korzystnie na użytkownika, ponieważ długotrwałe zmęczenie oraz zużycie tlenu prowadzi do przedwczesnego zmęczenia, nawet przy podtrzymywaniu ciężaru przez egzoszkielet. Sam prototup oraz moduły zostały opracowane przez naukowców z Berkley Robotics & Human Engineering Laboratory. Dodatkowo istnieją trzy różne modele egzoszkieletu przeznaczone do wykonywania odrębnych zadań na polu walki. Wyróżniamy wersje:

- szturmową z dołączoną dodatkową tarczą balistyczną o wadze 43 kg;
- logistyczną, pozwalającą na przenoszenie większych ładunków;
- bazową, patrolową.[8]

Zaawansowany postęp technologiczny, jak również testowanie prototypów egzoszkieletów w celach militarnych na rzeczywistych polach walki[9] ma również przełożenie na rynek cywilny.

Produkcją egzoszkieletów, nie tak zaawansowanych jak wersje wojskowe, zajmują się koncerny cywilne, np. Hyundai czy Lokheed Martin. Stosowane są najczęściej przez pracowników firm logistycznych w magazynach (do podnoszenia i przenoszenia ciężkich przedmiotów) czy w szpitalach.

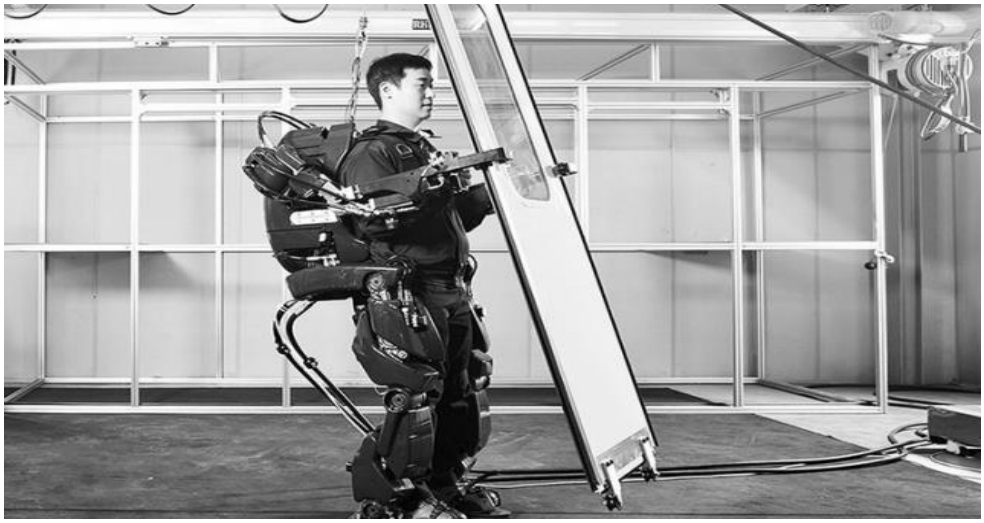
Egzoszkielety wykorzystywane w przedsiębiorstwach i produkcji są mniej zrobotyzowane i skomplikowane, prostsze oraz lżejsze od swoich wojskowych odpowiedników ze względu na przeznaczenie i warunki pracy. Wykorzystanie tego typu sprzętu na stanowisku pracy korzystnie wpływa na wzrost wydajności jak

[8]B. Zychowicz-Lis, *Egzoszkielety – wyposażenie żołnierzy przyszłości*, (w:) http://www.nowastrategia.-org.pl/egzoszkielety-wyposazenie-zolnierzy-przyszlosci/ (pobrano 20.02.2018 r.).
[9]Prototyp egzoszkieletu *HULC* został przetestowany w warunkach bojowych w Afganistanie w 2011 roku. Za: Nowa Startegia.org.pl *Egzoszkielety – wyposażenie żołnierzy przyszłości*.

również zmniejsza ilość kontuzji wśród pracowników przez niewłaściwe podnoszenie przedmiotów lub zbyt ciężkich dla ich możliwości.[10]

I tak firma Hyundai, południowokoreański koncern motoryzacyjny, zajmuje się produkcją urządzenia H-LEX (rys.4) pozwalającego na przenoszenie obiektów o dużej masie – nawet do kilkuset kilogramów. Produkt *FORTIS* (rys. 5), produkowany przez jednego z największych potentatów w dziedzinie zbrojeniowej, firmę – Lokheed Martin, wykorzystywany jest przez pracowników Amerykańskiej Marynarki Wojennej i za zadanie ma wspomagać ich przy pracach remontowych.

Rysunek nr 5: Egzoszkielet H-FLEX wspomagający pracowników fizycznych.

Źródło: Hyundai

[10]J. Moll, *Egzoszkielety dla pracowników fizycznych zyskują na popularności*, [w:] http://zmianynaziemi.pl/wiadomosc/egzoszkielety-dla-pracownikow-fizycznych-zyskuja-na-popularnosci (pobrano 20.02.2018 r.)

Rysunek nr 6: Egzoszkielet FORTIS wspomagający prace remontowe pracowników Amerykańskiej Marynarki Wojennej

Źródło: Lokheed Martin

Natomiast sieć hipermarketów amerykańskich – Lowe's, zajmująca się dystrybucją materiałów budowlanych i narzędzi wyposaża swoich pracowników w proste urządzenia (rys. 6) wspomagające ich pracę przy ciężkich materiałach.

Rysunek nr 7: Egzoszkielet wykorzystywany przez firmę Lowe's

Źródło: Lowe's

Wykorzystanie w medycynie polega na wspomaganiu rehabilitacji pacjenta lub ułatwieniu poruszania się osobom sparaliżowanym. Prym w tej dziedzinie wiedzie *Phoenix*(rys. 7) firmy SuitX dla osób mających problemy z poruszaniem się

w wyprostowanej pozycji. Zadaniem tego typu egzoszkieletów jest wspomaganieruchu przez osoby z niedowładem kończyn bądź paraliżem.

Rysunek nr 8: Egzoszkielet Phoenix firmy SuitX

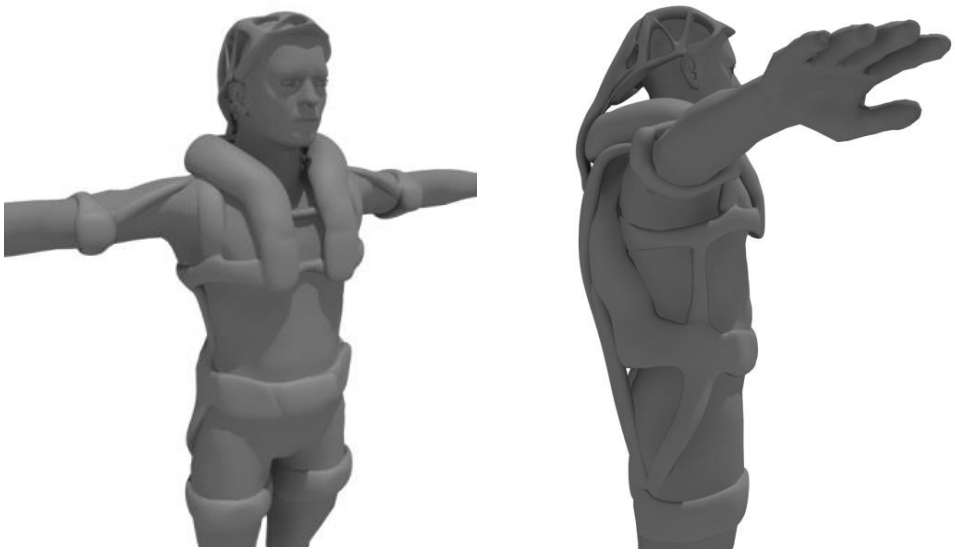
Źródło: SuitX

Stabilizatory zewnętrzne

Egzoszkielety są zaawansowaną formą wsparcia żołnierzy na polu walki czy działaniach logistycznych, zwiększających ich siłę, wytrzymałość czy możliwości transportowe. Niestety, ze względu na duże gabaryty oraz masę własną, stanowią również utrudnienie dla żołnierzy w poruszaniu się w ciężkim terenie czy w działaniach stricte bojowych – podczas walki. Wykorzystanie egzoszkieletów w działaniach bojowych utrudnia również maskowanie żołnierza, a dźwięk zastosowanych mechanizmów napędowych może zdradzić poruszających się żołnierzy.

Substytutem wykorzystania egzoszkieletów są pneumatyczne stabilizatory zewnętrzne. Pozwalają zwiększyć siłę i wytrzymałość żołnierza oraz można je nosić pod umundurowaniem. Przy korzystaniu nie wydają dźwięków przez co wykrycie poruszających się żołnierzy staje się prawie niemożliwe. Niestety, w przeciwieństwie do wykorzystania mechanicznych szkieletów, pneumatyczne stabilizatory zewnętrzne nie zwiększają, aż tak siły czy wytrzymałości osób wykorzystujących te urządzenia. Jednakże pozwalają na zwiększenie progu wrażliwości mięśnia na ból. Jednym z przykładów pneumatycznego stabilizatora mięśniowego jest Exonik V.2 (rys. 8).

Rysunek nr 9: Zewnętrzny stabilizator mięśniowy Exonik V.2

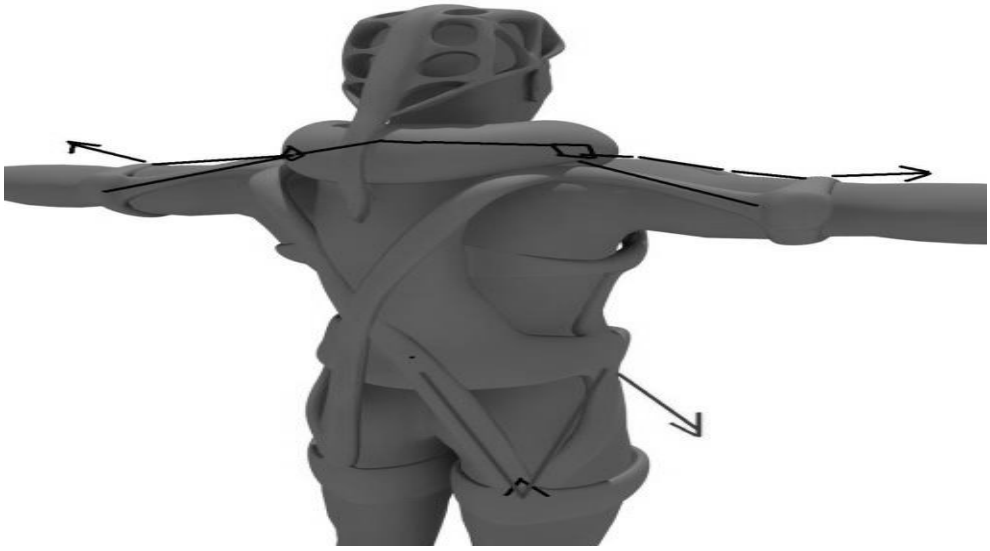
Źródło: M. Pelczarski*, Exonik V.2*

Głównym zadaniem systemu pneumatycznej kamizelki stabilizującej dynamicznie, jest aktywacja w momencie przekroczenia bezpiecznych krzywizn ergonomicznych kręgosłupa oraz przejęcie obciążenia powstającego podczas odchylenia się od piony osoby pracującej. Kamizelka ma zapewnić zasadę braku ingerencji w pracę mięśni posturalnych, a natomiast skupić się na odciążeniu i ochronie układu w trakcie nietypowych posturalnych obciążeń. Do takich obciążeń zalicza się również siedzenie z uwagi na generowane zagrożenie, do którego ludzki układ ruchu nie jest przygotowany. W tym względzie zadaniem kamizelki będzie stabilizowanie-pozycjonowanie osoby siedzącej w ten sposób, aby układy pozostały w konfiguracji najoptymalniejszej dla zdrowia użytkownika.

Zjawisko odciążenia, o którym jest mowa, realizowane jest na dwa sposoby:

- zwiększenie sztywności stawu biodrowego człowieka przez zastosowanie cięgna zewnętrznego, pełniącego rolę oddalonego od osi obrotu mięśnia grzbietu;
- aktywację podparcia stabilizującego naturalne krzywizny kręgosłupa – stwarza to opór dla zmian krzywizny kręgosłupa ponad krzywiznę fizjologiczną (rys. 9).

Rysunek nr 10: Sposoby odciążania w stabilizatorze pneumatycznym Exonik V.2

Źródło: M. Pelczarski, *Exonik V.2*

Zewnętrzny stabilizator pneumatyczny Exonik V.2 wyposażony jest w mocujące pasy przeznaczone dla obręczy barkowych, okolice powłok brzusznych oraz dla obu ud. W obrębie odcinka L[11] oraz Th[12] kręgosłupa dodatkowo zlokalizowane są komory pneumatyczne mające utrzymywać tułów w pozycji wyprostowanej przez powodowaną kompresję.[13]

Stabilizację tułowia w czasie przodozgięcia mają zapewniać sprężyny rozlokowane na wysokości odcinka lędźwiowego kręgosłupa, połączone w obrębie ud z pasami mocującymi.

Żołnierze, jako grupa zawodowa, jest narażona na duże obciążenie oraz częste kontuzje ze względu na wykonywane zadania. Dodatkowo do tego rodzaju zagrożeń dochodzi również długotrwały marsz w wyposażeniu, transport i przeładunek ciężkiego sprzętu, wykonywanie prac fizycznych w niewygodnych, a także często wymuszonych pozycjach czy walczącego wręcz.

Dość powszechnym jest występowanie bólów mięśni spowodowanych intensywnością wykonywanych zadań bojowych czy poligonowych. Ten rodzaj bólu oceniany jest za pomocą progu wrażliwości mięśni na ból, występujący w trzech podstawowych postaciach:

1) odczuwany ból w trakcie oraz natychmiast po wysiłku;
2) opóźniona bolesność mięśniowa;

[11]Odcinek lędźwiowy kręgosłupa.
[12]Odcinek piersiowy kręgosłupa.
[13]A. Milańczyk, M. Smoter, M. Pelczarski, E. Demczuk-Włodarczyk, A. Kawczyński, *Ocena progu wrażliwości na ból, po zastosowaniu pneumatycznego stabilizatora zewnętrznego u masażystów* [w:]„Medycyna Środowiskowa – Environmental Medicine”. 2015, vol. 18, No. 3.

3) wywoływany niekontrolowanymi skurczami mięśni.[14]

Każdy z powyższych rodzajów posiada inną etiologię oraz czas występowania.

Wykorzystanie stabilizatora pneumatycznego Exonik V.2 oraz jego działania zostało pierwotnie wykorzystane na grupie badawczej dziesięciu rehabilitantów z ośrodków na Dolnym Śląsku.

Badania przeprowadzone zostały uwzględniając 40-sto godzinny tydzień pracy (poniedziałek-piątek) bez wykorzystania stabilizatora oraz porównując z drugim 40-sto godzinnym tygodniem pracy z wykorzystaniem stabilizatora mięśniowego.

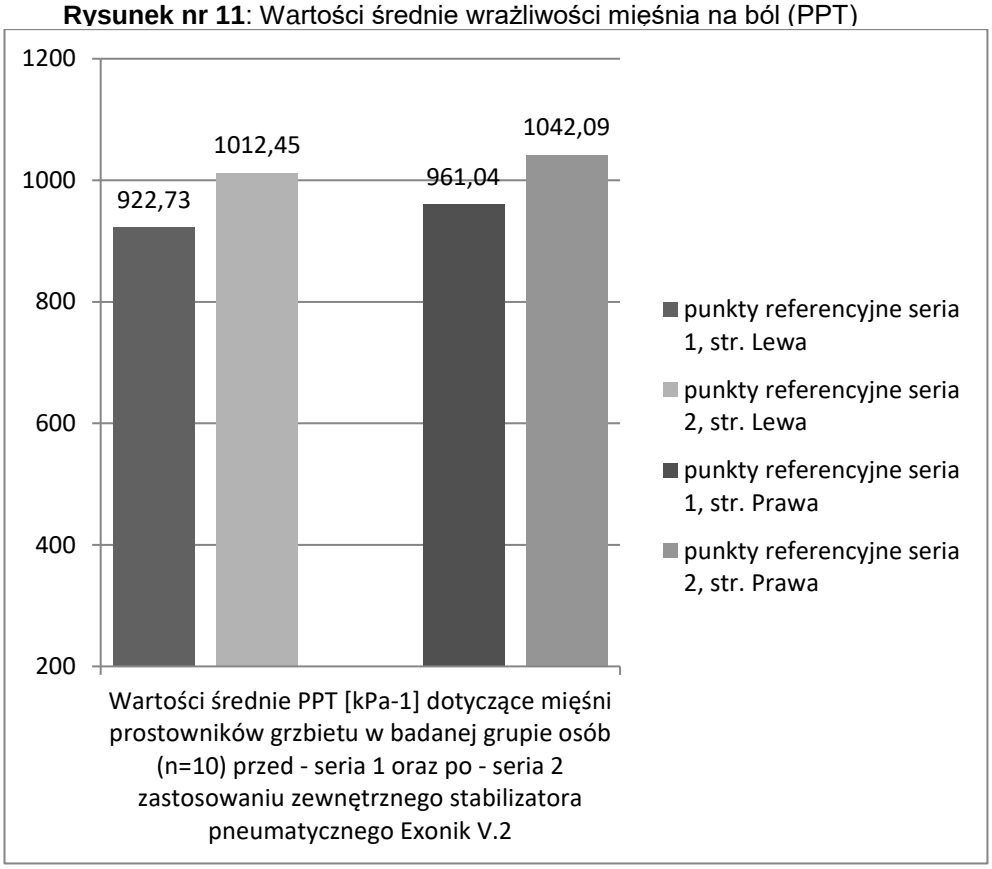
Na podstawie zebranych danych statystycznych wykazano w grupie roboczej wzrost wrażliwości na ból w punktach referencyjnych (pod uwagę wzięto 34 punkty referencyjne, 2 x 17).[15] Wyniki uzyskane w trakcie prowadzonych badań zostały przedstawione na rysunku nr 10.

Z przedstawionych wyników, wysnuć można wniosek, że wykorzystanie pneumatycznego stabilizatora zewnętrznego wpłynęła korzystnie na zwiększenie progu wrażliwości na ból, który świadczyć może o zmniejszonej pobudliwości spowodowanej pięciodniową pracą w warunkach zewnętrznej stabilizacji.

Konstrukcja wykorzystanego stabilizatora ma na celu chronić przykręgosłupowe mięśnie posturalne przed przeciążeniami poprzez gromadzenie energii kinetycznej w czasie przodozgięcia tułowia, a w trakcie przyjmowania pozycji wyprostowanej tę energię ma oddawać.

[14] Ibidem.
[15] Ibidem.

Rysunek nr 11: Wartości średnie wrażliwości mięśnia na ból (PPT)

Źródło: A. Milańczyk, M. Smoter, M. Pelczarski, E. Demczuk-Włodarczyk, A. Kawczyński, *Ocena progu…* op. cit.

W chwili obecnej, zewnętrzny stabilizator mięśniowy, został poddany badaniom na grupie badawczej dziesięciu osób ze środowiska cywilnego. Efekty badań, które zostały opublikowane w *Environmental Medicine Journal* wskazują na wzrost odporności mięśniowej na ból w zawodach wymagających długotrwałego utrzymywania wyprostowanej sylwetki.

Badania nad wykorzystaniem stabilizatora zostały również przeprowadzone na grupie roboczej żołnierzy w czasie obciążenia długotrwałym wysiłkiem fizycznym oraz wykonywania zadań bojowych. Wstępne wyniki wykazały, że wykorzystanie stabilizatora pozwala osiągnąć lepsze efekty szkoleniowe i wytrzymałościowe w badanej grupie żołnierzy. Obecnie badania w dalszym ciągu są kontynuowane.

Zakończenie

Konkludując, wykorzystanie zewnętrznego stabilizatora mięśniowego wzmaga wytrzymałość progu odczuwania bólu oraz możliwości wytrzymałościowe osób go stosujących.

Badania przeprowadzone na grupie roboczej osób cywilnych wykazują zmniejszenie bolesności mięśniowej na odczuwany ból co podwyższa znacząco bezpieczeństwo i komfort pracy osób stosujących stabilizator.

Wstępne badania na grupie żołnierzy wykazały, że niska waga egzoszkieletu przyczynia się do znacznego wzrostu sztywności kolumny kręgosłupa oraz zabezpiecza przed nietypowymi obciążeniami oraz odkształceniami bez zmiany/utraty zdolności motorycznych.

Przyczynia się także do zwiększenia ogólnej siły użytkownika, a także wzrostu aktywności fizycznej. Zwiększenie sztywności stawu biodrowego oraz podparcia stabilizującego pozwala na wydłużenie czasu utrzymania zwiększonych możliwości psychofizycznych oraz skraca czas powrotu do pełnych zdolności. Zmniejsza również liczbę kontuzji.

W czasie wykonywania zadań bojowych, poprawia i zwiększa komfort w trakcie użytkowania osobistych ochron balistycznych, redukuje powierzchnię bezpośredniego kontaktu osobistej ochrony balistycznej z ciałem użytkownika oraz chroni przed odkształceniami kamizelki balistycznej czy przeciwodłamkowej zmniejszając ryzyko wystąpienia efektu „blunt trauma”[16], na co najczęściej są narażeni żołnierze wykonujący zadania bojowe w czasie misji bojowych i stabilizacyjnych.

Dodatkową zaletą wykorzystania stabilizatora pneumatycznego jest zmniejszenie wydatku energetycznego w trakcie użytkowania czy złagodzenie utraty zdolności koncentracji. Oba elementy przyczyniają się do zniwelowania dodatkowego efektu rozpraszającego użytkownika.

Przeprowadzane badania należy jednak w dalszym ciągu kontynuować zwiększając grupę badawczą oraz rozszerzając na dodatkowe specjalności wojskowe mające wpływ na zachowanie sylwetki, wytrzymałości oraz progu odporności na ból. Obecnie do badań wykorzystano grupę roboczą żołnierzy piechoty. Nie wolno jednak zapominać, że w wojsku służą żołnierze w wielu specjalnościach poczynając od kierowców wozów bojowych/ czołgów przez obsługi tych pojazdów, a kończąc na operatorach stacji radiolokacyjnych spędzających większość czasu w pozycji siedzącej.

Streszczenie

Artykuł odnosi się do obecnej dziedziny inżynierii oraz technologii mającej na celu wsparcie żołnierzy w misjach poza granicami kraju, jak również wykonujących zadania na terenie jednostek wojskowych, wykraczających poza zdolności psycho-fizyczne przeciętnego człowieka. Przedstawiono również pozamilitarne wykorzystanie egzoszkieletów oraz mniej zaawansowanych – zewnętrznych stabilizatorów mięśniowych.

Słowa kluczowe: wojsko, armia, egzoszkielety, stabilizatory mięśniowe, stabilizatory pneumatyczne

Summary

The article refers to the current field of engineering and technology aimed at supporting soldiers in missions abroad, as well as performing tasks in the area of

[16] „blunt trauma” – efekt odczucia przygniecenia klatki piersiowej przez siłę obalającą pocisku zatrzymanego przez kamizelkę balistyczną/przeciwodłamkową.

military units, going beyond the psycho-physical abilities of the average person. It also presents the non-military use of exoskeletons and less advanced – external muscle stabilizers.

Key words: army, exoskeletons, muscle stabilizers, pneumatic stabilizers

Bibliografia

http://bleex.me.berkeley.edu/research/exoskeleton/bleex/ (pobrano20.02.2018 r.)

http://www.newtechnologynews.com/technology/exoskeleton-the-iron-man-robotic-suit/ (pobrano 20.02.2018 r.)

Michalik Ł., Bądź jak cyborg, ale zachowaj człowieczeństwo. Jak? Załóż egzoszkielet!, (w:) *https://gadzetomania.pl/4563,badz-jak-cyborg-ale-zachowaj-czlowieczenstwo-jak-zaloz-egzoszkielet* (pobrano 20.02.2018 r.)

Milańczyk A., Smoter M., Pelczarski M., Demczuk-Włodarczyk E., Kawczyński A., Ocena progu wrażliwości na ból, po zastosowaniu pneumatycznego stabilizatora zewnętrznego u masażystów (w:) *„Medycyna Środowiskowa – Environmental Medicine”*. 2015, vol. 18, No. 3

Moll J., Egzoszkielety dla pracowników fizycznych zyskują na popularności, (w:) *http://zmianynaziemi.pl/wiadomosc/egzoszkielety-dla-pracownikow-fizycznych-zyskuja-na-popularnosci* (pobrano 20.02.2018 r.)

Zychowicz-Lis B., Egzoszkielety – wyposażenie żołnierzy przyszłości, (w:) *http://www.nowastrategia.org.pl/egzoszkielety-wyposazenie-zolnierzy-przyszlosci/* (pobrano 20.02.2018 r.)

PEDAGOGIKA

Dorota BALCERZYK
Robert BALCERZYK
Akademia Wojsk Lądowych im. generała Tadeusz Kościuszki
Wydział Zarządzania

ISTOTA KARIEY ZAWODOWEJ

Wstęp

Nowoczesne podejście do rozwoju karier zawodowych pracowników jest podstawą do skutecznego działania działów *Human Resources Management*, a przede wszystkim pozwala na identyfikację pracowników o największym potencjale zawodowym.[1]

Nowocześnie rozumiana funkcja zarządzania kadrami powinna eksponować rozwój i efektywność organizacji w powiązaniu z rozwojem pracowników.[2] Uogólniając, zarządzanie kadrami w organizacji powinno być ukierunkowane na poszukiwanie kompetentnych kierowników, doskonalenie ich kompetencji oraz taką alokację, by była zgodna z wymaganymi kompetencjami na stanowiskach pracy. Ten ostatni obszar działań jest domeną zarządzania karierami.

Pojęcie kariery zawodowej w dzisiejszych czasach ulega ciągłej zmianie. W literaturze pojęcie kariery zawodowej definiowane jest w różnych jej aspektach.

Można spotkać opracowania naukowe plasujące karierę zawodową w obszarze nauk psychologicznych, socjologicznych czy pedagogicznych. W badaniach rozpatruje się karierę z perspektywy rozwojowej. Przypisuje się szczególne znaczenie naturze i wychowaniu oraz przewidywalności zmian zachodzących w całym życiu człowieka.

Zagadnieniem determinującym kariery zawodowe jest zarządzanie nimi. Zarządzanie karierami obejmuje ich planowanie, realizację, motywowanie oraz kontrolę. Przemieszczenia pracownicze w firmie mogą odbywać się w układzie horyzontalnym i wertykalnym. Przemieszczenia poziome dotyczą przenoszenia pracowników na stanowiska znajdujące się na tym samym szczeblu zarządzania, a więc relokacja i rotacja.[3] Relokacja dotyczy przenoszenia pracowników w przestrzeni geograficznej, czasem o zasięgu światowym. Rotacja natomiast polega na przenoszeniu pracownika na inne stanowisko w obrębie przedsiębiorstwa. Pracownicy przenoszeni są okresowo do innych zespołów lub komórek organizacyjnych, by mogli poznać realia wykonywanej tam pracy. W późniejszym okresie ma to przynieść lepszą współpracę załogi, poprawić komunikację. Efektem tego jest także kształtowanie się poczucia przynależności do społeczności pracowniczej.

---

[1] A. Reed, *Zarządzanie zasobami ludzkimi (HRM)*, Wydawnictwo Polit, Warszawa 2002, s. 86 – 87.
[2] A. Gick, M. Tarczyńska, *Motywowanie pracowników*, PWE, Warszawa 1999, s. 26.
[3] T. Listwan, *Kształtowanie kadry menedżerskiej firmy*, Wydawnictwo Mimex, Wrocław 1993, s. 97.

Pojęcie kariery zawodowej

A. Bańka uważa, że „**karierą** jest sekwencyjny rozwój przez jednostkę w czasie doświadczenia. W tym ujęciu karierę definiuje się jako wzór doświadczeń związanychz pracą, który spina i wytycza podstawowy kierunek życia jednostki”[4].Można więc przyjąć, że szerokie ujecie kariery zawodowej jest sekwencją pełnionych ról, pozycji związanychz zatrudnieniem, aktywności oraz doświadczeń, które osoba nabywa w trakcie swojego życia przez cały czas jego trwania.

W ujęciu socjologicznym „**kariera** to ciąg podejmowanych przez jednostkę ról społecznych i zajmowanych (zdobywanych) pozycji o wzrastającym prestiżu społecznym, najczęściej związany z działalnością zawodową lub polityczną”[5].

Według Z. Baumana „wyobrażenie o punkcie docelowym, do którego chciałoby się w życiu dotrzeć, jest jednym z najistotniejszych elementów wyznawanej przez człowieka ideologii”[6].

Z. Bauman rozpatruje **karierę** w trzech kontekstach: socjologicznym, ideologicznym oraz moralnym. Ujecie socjologiczne jest związane z przesuwaniem się jednostki z pozycji społecznej niżej położonej do pozycji położonej wyżej. Muszą być jednak spełnione pewne założenia, a mianowicie, w społeczeństwie musza istnieć wyraźnie oddzielone od siebie i różniące się pozycje społeczne. Pozycje te są ułożone w hierarchii pionowej oraz pomimo różnic między pozycjami granice między nimi są porowate i przechodzenie z jednej pozycji do drugiej jest możliwe. Inaczej kariera byłaby pustym słowem nie mającym odpowiedników w rzeczywistości. W ujęciu ideologicznym ważną rolę odgrywają motywacje ludzkich działań. determinują one motywy działania i działania jednostek szczególnie w strefie zawodowej, która może oferować obejmowanie coraz wyższych stanowisk. W ujęciu moralnym, autor konstatuje, iż moralność jest ważną sferą regulującą stosunki z innymi współpracownikami dążącymi do konkretnychstanowisk ulokowanych w strukturze danego systemu zawodowego.

W polskim rynku wydawnictw naukowych pojawiło się wiele prac przedstawiających karierę zawodową z perspektywy nauk pedagogicznych. Ukazują one zależność aktywności edukacyjnej a osiągnięciem sukcesu przez jednostkę, a także na mechanizm wyboru drogi zawodowej. W encyklopedii pedagogicznej „**kariera** to pojęcie zapożyczone z języka włoskiego, określa plac gonitwy, tor wyścigowy, szybki bieg, jazdę galopem. W języku polskim kariera pierwotnie także oznaczała drogę dla wozów, miejsce ogrodzone do konnej jazdy. Kolejne znaczenie tego słowa jako szybkiego awansu zostało zapożyczone z języka francuskiego. Określa karierę jako zawód, drogę życia, zatrudnienie, widoki, cel dążenia, los w życiu, poprawa w bycie”[7].

W ostatnich 20 latach problematyka kariery zawodowej poruszana była bardzo często w publikacjach dotyczących obszaru nauk o zarządzaniu. Istnieje na ten temat wiele monografii oraz artykułów poświeconych karierze w pracach dotyczących zarządzania zasobami ludzkimi.

---

[4]A. Bańka, *Prokreatywność a tryby samoregulacji*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2005, s.24.
[5]K. Olechnicki, *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 92.
[6]Z. Bauman, *Kariera. Cztery szkice socjologiczne*, Wydawnictwo Iskry, Warszawa 1965, s. 25.
[7]T. Pilch, *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010, s. 552.

M. Armstrong definiuje **karierę** jako „sposoby w jakich ludzie przesuwają się w swojej pracy ku górze, gdy dostają awans lub poszerzają bądź wzbogacają swoje role, aby podjąć poważniejsze obowiązki lub lepiej wykorzystywać swoje umiejętności
i zdolności”[8].

Z. Pawlak uważa, że **kariera** zawodowa to sekwencja zawodów i stanowisk, wartości oraz ról odgrywanych przez jednostkę w ciągu całego życia, która jest kształtowana w okresie poprzedzającym pracę zawodową i wpływająca na okres późniejszy. To ciąg kolejnych stanowisk człowieka rozpatrywany pod kątem pracy zawodowej[9]. Kariera może być powiązana z awansem. Może dotyczyć pozycji pracownika w układzie hierarchicznym (władzy, kwalifikacji, płac). Najczęściej mówi się o karierze stanowiskowej, która i tak jest powiązana zazwyczaj z hierarchią płac.

Aby zrozumieć istotę kariery zawodowej należy zwrócić uwagę na specyficzne cechy kariery które według A. Pocztowskiego są następujące[10]:

– sukces lub rozczarowanie w odniesieniu do kariery zawodowej zależy głównie od pracownika a nie od innych osób,
– nie istnieją absolutne standardy w ocenie przebiegu kariery zawodowej, punktem
odniesienia są tu potrzeby ludzi, które chcą oni zaspokajać w sferze aktywności zawodowej,
– kariera zawodowa ma wymiar subiektywny i obiektywny,
– kształtowanie kariery zawodowej oznacza podejmowanie decyzji ukierunkowanych na osiąganie celów danego pracownika,
– szczególną rolę w rozumieniu i przebiegu kariery zawodowej odgrywają czynniki kulturowe.

A. Miś uważa, że kariera powinna być rozpatrywana w czterech zasadniczych ujęciach.[11] Kariera powinna być rozpatrywana jako profesja, zawód. Tak rozumiana kariera dotyczy tych zawodów, w których jasno jest określona ścieżka kariery powiązana ściśle z kumulacją wiedzy i umiejętności wymaganych do objęcia kolejnego stanowiska. Przykładami takich zawodów mogą być nauczyciele, prawnicy. Po drugie, kariera może być rozpatrywana jako awans zawodowy rozumiany jako obejmowanie stanowisk będących wyżej w strukturze organizacyjnej, co wiąże się z większymi możliwościami decyzyjnymi lub większą rozpiętością władzy. Kolejnym ujęciem kariery jest jej rozumienie jako sekwencja kolejnych stanowisk w czasie swojego życia zawodowego, oznacza indywidualny wzorzec kolejno wykonywanych prac. Ostatnim ujęciem kariery jest sekwencja doświadczeń jednostki związanych z pełnioną przez nią rolą. Główną rolę w tym ujęciu odgrywa doświadczenie, które kształtuje wewnętrzne procesy jednostki (aspiracje, satysfakcję), postawy wobec pracy na skutek zmieniających się ról.

---

[8]M. Armstrong, Zarządzanie zasobami ludzkimi, Oficyna Ekonomiczna Grua Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 523.
[9]Z. Pawlak, *Zarządzanie zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwie*, Poltext Sp. z o.o., Warszawa 2011, s. 370.
[10]A. Pocztowski, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Polskie Wydawnictwo ekonomiczne, Warszawa 2007, s.306.
[11]A. Miś, *Koncepcja rozwoju kariery zawodowej w organizacji*, Uniwersytet Ekonomiczny, Kraków 2007, s. 24.

Typy kariery zawodowej

W literaturze naukowej istnieje wiele opracowań dotyczących typów kariery zawodowej. Do najbardziej znanych i najczęściej stosowanych typologii karier jest koncepcja **D. E. Supera**, która wyróżnia cztery **typy kariery zawodowej** człowieka ze względuna poziom ich stabilności[12].Autor dzieli karierę na stabilną, konwencjonalną, niestabilną, wielowątkową.

W karierze stabilnej nie występują etapy niestabilności. Jednostka rozpoczyna swoją karierę zawodową po zakończeniu edukacji. Jest ona realizowana długofalowo i konsekwentnie w ramach organizacji. Inny przebieg kariery cechuje karierę konwencjonalną. Karierę właściwą poprzedza etap niestabilności. Jednostka po zakończeniu edukacji eksperymentuje w zakresie form zatrudnienia oraz treści pracy, a po zdobyciu doświadczenia stara się w pełni ustabilizować swoja karierę.

Z kolei karierę niestabilną cechują etapy stabilności i niestabilności przeplatające się wzajemnie. Jednostka w sposób ciągły dąży do osiągnięcia stabilizacji kariery. Natomiast kariera wielowątkową to ciągła niestabilność, jednostka nie dąży do osiągnięcia stabilności zawodowej, ciągle próbuje nowych form zatrudnienia i coraz nowszych treści pracy. Ciągle eksperymentuje podejmując nowe działania, często zmienia pracodawców.

Innego podziału typów karier zawodowych dokonał **L. Cadin**[13]. Za kryterium podziału przyjął przestrzeń w której są realizowane kariery zawodowe. Podzielił on kariery zawodowe na:

– siedzącą – przemieszczenia pracownika następują w ramach struktur tej samej organizacji, wykonuję przez cały okres pracę z tej samej dziedziny zawodowej względnie z podobnej;
– migracyjną – pracownik jest przesuwany w ramach struktur tej samej organizacji ale ze zmienną dziedziną zawodową;
– wędrowną – pracownik przez cały okres wykonuje ten sam zawód, w tej samej branży ale charakteryzuje go częsta zmiana miejsca zatrudnienia;
– na skrzyżowaniu granic – jednostka świadczy pracę ramach tego samego zawodu dla tej samej organizacji ale jej funkcjonowanie graniczy ze statutem osoby samozatrudnionej a pracownikiem na etacie;
– nomadyczną – jednostka funkcjonuje na zasadach samozatrudnienia, świadczy pracę dla wielu organizacji, funkcjonuje na własny rachunek, posiada osobisty kapitał kompetencji zawodowych.

Kolejnym zaproponowanym jest model Hollanda, zwany modelem zgodności lub określany jako model heksagonalny (sześciokątny).Stanowi on propozycję wzoru wyboru określonej specjalności zawodowej jako wypadkowej osobowości, zainteresowań i umiejętności jednostki[14].Model ten klasyfikuje ludzi według sześciu typów osobowości zawodowej.

Typ realistyczny dotyczy osoby uzdolnionej manualnie, o inklinacjach w kierunku mechaniki i techniki, natomiast brak mu predyspozycji społecznych.

---

[12]P. Bohdziewicz, *Kariery zawodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008, s. 124 - 125.
[13]Ibidem, s. 125.
[14]Miś A., *Kształtowanie karier w organizacji*, [w:] H. Król, A. Ludwiczyński (red.), *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 482.

Osoba taka jest zazwyczaj skromna, konformistyczna, szczera, uczciwa, naturalna, praktyczna, nieśmiała, oszczędna, wytrwała.

Badawczyz kolei opisuje człowieka wybierającego prace o charakterze badawczym, który jest uzdolniony w przedmiotach ścisłych ale brak mu umiejętności przywódczych. Pracownik taki jest zazwyczaj bardzo precyzyjny w swojej pracy i krytyczny, racjonalny i metodyczny, skromny intelektualista, drobiazgowy i ostrożny.

Natomiast artystycznywybiera prace związane ze sztuką (muzyk, aktor, pisarz). Cechuje go brak umiejętności typu urzędniczego ale w zamian posiada zdolności artystyczne. Holland opisuje go jako skomplikowanego indywidualistę, posiadającego dużą wyobraźnię, nonkonformistę, emocjonalnego i niepraktycznego, osobę impulsywną i oryginalną.

Typ społeczny opisuje człowieka wybierającego prace z ludźmi (nauczyciela, psychologa). U osoby takiej dostrzec można brak umiejętności technicznych i naukowych. W zamian posiada predyspozycje społeczne, jest odpowiedzialny, nastawiony na współpracę z ludźmi, przyjaźnie do nich nastawiony. Jest osobą uprzejmą, taktowną, rozumiejącą innych ludzi, wspaniałomyślną, dobroduszną.

Osoba przedsiębiorcza podejmuje prace związane z własną przedsiębiorczością, może pracować jako menedżer, sprzedawca. Nie posiada predyspozycji naukowych, ale jest osobą bardzo komunikatywną, posiada zdolności w komunikacji werbalnej i niewerbalnej. Jest energiczna, impulsywna, ambitna, dobrze socjalizowana, wierząca we własne możliwości, lubiąca dominować, potrafiąca uważnie słuchać, optymistycznie nastawiona do świata, lubiąca przygody.

Typ konwencjonalny często podejmuje prace jako bibliotekarz, bankier, analityk finansowy, ekspert podatkowy. Nie posiada predyspozycji artystycznych lecz umiejętności urzędnicze i zdolności arytmetyczne. Jest praktycznym konformistom, sumiennym i posłusznym pracownikiem, sprawnym i wytrwałym. Oprócz tego jest osobą zahamowaną i nadmiernie kontrolującą się.

Inną często omawiana koncepcją jest ujecie kariery zawodowej zaproponowanej przez E. H. Scheina. Człowiek realizując się zawodowo koncentruje swoje działania na zasadniczych motywacjach opierających się na predyspozycjach osobowościowych jednostki, zaspokajaniu jej potrzeb oraz reprezentowanych wartości, a także posiadanych przez nią zdolności i umiejętności. E.H. Schein nazywa to „kotwicami kariery” i ustalił, że w karierach zawodowych pracowników można wyróżnić pięć zasadniczych kotwic kariery (chodź później uzupełnił je o kolejne).

Pierwszą jest kotwica profesjonalizmu. Pracownik w swojej pracy dąży do bycia w swojej dziedzinie zawodowej specjalistą, ekspertem. Jednostka posiada unikatowe kompetencje w wąskiej dziedzinie swojej działalności. Pracownik dąży do zdobycia zewnętrznego uznania oraz samozadowolenia z dobrze wykonywanej pracy i to traktuje jako sukces. Wspinanie się po stopniach kariery kierowniczej daje mu mniej satysfakcji niż bycie ekspertem;

Kolejna to kotwica władzy. Jednostka dąży do zdobycia władzy, wywierania wpływu na coraz większą grupę podwładnych. Cechuje ją chęć kierowania ludźmi i podejmowania decyzji. jednostka dąży do zdobycia jak najwyższej pozycji w strukturze hierarchicznej, zdobycia większej władzy oraz uzyskanie większych zarobków. Podejmowanie decyzji staje się źródłem satysfakcji oraz sprzyja

poczuciu własnej wartości. Jednostki takie mają dobrze rozwinięte zdolności interpersonalne, przywódcze, emocjonalne oraz posiadają umiejętność integracji działań innych osób.

Następna to kotwica niezależności. Jednostka dąży do dużej autonomii. Chce sama kierować swoją działalnością zawodową oraz indywidualnie podejmować wszelakie decyzje związane z pracą. Chętnie ponosi odpowiedzialność za podjęte decyzje. Próbuje uwolnić się od organizacyjnych struktur, zasad i restrykcji. Dla takiej osoby awans nie jest czynnikiem motywującym wobec możliwości samodzielnej pracy.

Kotwica bezpieczeństwa cechuje jednostki oczekujące poczucia bezpieczeństwa dotyczącego zatrudnienia i pracy zawodowej. Pracownik swoją przyszłość wiąże z funkcjonowaniem organizacji. Stabilność i trwałość zatrudnienia są ważniejsze dla niego niż wyższe zarobki, awans czy zdobywanie nowych kompetencji.

Jeszcze inna to kotwica przedsiębiorczej kreatywności. Jednostka chętnie rozwiązuje trudne problemy wykorzystując swoje zdolności oraz talenty. Często podejmuje ryzyko, chętnie wprowadza zmiany, jest otwarta na zdobywania nowych doświadczeń. Satysfakcję daje jej podwyższanie kwalifikacji i możliwości wdrażania coraz to nowszych rozwiązań. Czynnikiem motywującym jest autonomia w decydowaniu i możliwość osiągnięcia wysokiej pozycji. W praktyce taką możliwość stwarza własna firma, którą można skonstruować na własnych zasadach, zarządzać na swój sposób i pełnić kluczową rolę.

E.H. Schein zaproponował także kotwicę zaangażowania ideowego. Jej podstawą do funkcjonowania i zaangażowania jednostki staje się chęć pomagania innym, realizowania wyższych wartości, poczucie misji do spełnienia. Awans oraz wyższe zarobki schodzą na drugi plan, satysfakcje daje pomaganie innym.

Następną stanowi kotwica wyzwań. Jednostka ciągle rozwiązuje trudne problemy, szuka ciągłej rywalizacji w której potwierdza własna wartość kosztem poczucia bezpieczeństwa i stabilizacji. Pracownik poszukuje pracy zróżnicowanej, o dużym stopniu nowości i nieprzewidywalności. Czynnikiem motywującym jest wyzwanie, a nie awans czy też gratyfikacje finansowe.

Ostatnią stanowi kotwica stylu życia. Jednostka funkcjonuje w równowadze miedzy obowiązkami zawodowym a życiem osobistym. Postawą funkcjonowania staje się rodzina i jest ona najważniejsza. Wszystkie obowiązki zawodowe podporządkowane są życiu rodzinnemu. Satysfakcję daje udane życie rodzinne a praca jest jedynie źródłem utrzymania.

Kapitał kariery zawodowej

Aktywność pracownika w organizacjach nowego typu może przyjąć postać uczestnictwa w projektach lub zespołach dających możliwość zgromadzenia nietypowych doświadczeń.Jednostka jest autonomicznym właścicielem swojego kapitału kariery, a zatem i kariery zawodowej. Takie ujęcie kapitału kariery może stanowić źródło korzyści ekonomicznych i pozaekonomicznych czerpanych przez jednostkę. Chcąc powiększyć swoją wartość rynkową, jednostka podejmuje decyzje o ulokowaniu kapitału kariery w odpowiednich środowiskach i warunkach organizacyjnych. Błędne decyzje dotyczące alokacji kapitału kariery powodują zmniejszenie się walorów konkurencyjnych jednostki na rynku pracy i dryfowanie ku pozycjom autsajderskim. Decyzje te dotyczą umieszczania kapitału kariery

w środowiskach zadaniowych niestymulujących jego rozwój. Kluczem do współczesnej kariery zawodowej jest zdolność do bycia zatrudnionym. Należy pamiętać, że w dzisiejszych realiach panujących na rynku pracy, większość pracowników zatrudniana jest czasowo/okresowo, a część usług zlecana jest na zewnątrz organizacji.[15]

Ważne, by mieć odpowiednią przeszłość. Istotnym jest posiadanie reputacji podróżnika, człowieka, który przeżył wiele bez względu czy ta reputacja jest zasłużona, czy też umiejętnie wykreowana. Pozwala to na otrzymanie już na samym początku pewnych korzyści. Na tym tle rywale postrzegani są jako nijacy, szarzy, ledwie różniący się jeden od drugiego. Pracownicy w turbulentnym i nieoferującym stabilnego miejsca pracy środowisku chcą podejmować pracę w miejscach oferujących im możliwie najlepsze warunki do rozwoju indywidualnej zatrudnialności. P.F. Drucker uważa, że na wydajność pracy wpływają m.in. czynniki związane z planowaniem ścieżki rozwoju zawodowego i są to: konieczność zapewnienia ciągłego rozwoju, dokształcanie i nauczanie innych oraz motywowanie do zaangażowania w ramach danej organizacji.[16] Niezależnie od wielkości organizacji winniśmy pamiętać, że im bardziej praca zaspakaja potrzeby jednostki, tym silniej jednostka zmotywowana jest do lepszego wykonywania powierzonych zadań.[17] P.F. Drucker porusza bardzo ważny aspekt: jednostka powinna nauczyć się **„zarządzać samym sobą”**.[18] Ponosi bowiem odpowiedzialność za przebieg swojej kariery, a sukces jest zdeterminowany indywidualną zdolnością do zarządzania sobą przez całe życie zawodowe. Podnoszenie poziomu wiedzy, umiejętności i jakości cech osobowych pracowników jest jednym z możliwych źródeł konkurencyjności.[19] Ważnym elementem indywidualnego kapitału kompetencyjnego są obszary indywidualnie posiadanej wiedzy i umiejętności profesjonalnych. Jednostka zatem powinna dążyć do ustawicznego uczenia się.

Zakończenie

Należy odejść od starego paradygmatu kariery, która oznaczała świadome lub nieświadome wchodzenie w zależności.[20] Oznaczało to, że potencjalna kariera zależała od wyraźnej lojalności wobec przełożonych, a tym samym od ich dobrej woli. Postępowało się według dewizy: *szef wie najlepiej, co jest dla mnie dobre*.

Współczesne koncepcje kariery silnie akcentują znaczenia zarządzania własna karierą.[21] Podkreślają one wzrost odpowiedzialności jednostki za przebieg

---

[15]Z. Antczak, *Odejścia pracowników z organizacji*, [w:] T. Listwan (red.), *Zarządzanie kadrami*, C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 197 – 198.

[16]P.F. Drucker, *Zarządzanie w XXI wieku*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2000, s. 148.

[17]M. Sidor-Rządkowska, *Zarządzanie personelem w małej firmie*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004, s. 119.

[18]P.F. Drucker, *Zarządzanie w XXI wieku*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2000, s. 148.

[19]D. Kwiatkowska-Ciotucha, *Zewnętrzne instrumenty wspomagania rozwoju kompetencji pracowników w kontekście konkurencyjności przedsiębiorstw*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2013, s. 38.

[20]W. Lanthaler, J. Zugmann, *Akcja JA, nowy sposób myślenia o karierze*, Wydawnictwo Twigger, Warszawa 2000, s. 34 – 35.

[21]T. Ingram, *Zarządzanie talentami. Teoria dla praktyki zarządzania zasobami ludzkimi*, PWE, Warszawa 2011, s. 106 – 108.

własnej kariery zawodowej. Osoba, która zarządza własną karierą musi angażować się w takie procesy, jak:

– eksploracja kariery – generowanie istotnych informacji o sobie;
– ustawienie realistycznych celów kariery;
– identyfikacja i wybór strategii rozwoju kariery ukierunkowanych na osiągnięcie zamierzonych celów.

Narzędziem wspomagającym kariery pracowników są indywidualne ścieżki kariery. Powinny one uwzględniać plany zawodowe pracowników, ich aspiracje i oczekiwania oraz możliwości organizacji. Takie planowanie kariery powoduje, że pracownik czuje się emocjonalnie związany z organizacją, zmniejsza się fluktuacja kadr w organizacji, ułatwiony jest rozwój osobisty i zawodowy pracownikowi bez konieczności zmiany miejsca pracy.

W planowaniu i projektowaniu ścieżek karier zawodowych nie możemy zapomnieć o satysfakcji zawodowej: odczuciu pozytywnym, ale subiektywnie uwarunkowanym.[22] Osoby w różny sposób odczuwają analogiczne sytuacje. Każdego powinno traktować się indywidualnie, projektując ich ścieżki stosownie do oczekiwań oraz systemu wartości. W nowoczesnym zarządzaniu kadrami dąży się do najpełniejszego wykorzystania potencjału drzemiącego w każdym z pracowników przy jednoczesnym zaspokojeniu jego potrzeb.[23] To wszystko zatem wiąże się z indywidualizacją podejścia do każdego zatrudnionego oraz zaznaczeniu jego podmiotowości w procesie zarządzania.

Streszczenie

W artykule zaprezentowano podstawowe problemy dotyczące definicji kariery zawodowej oraz jej typów. Zdefiniowano pojęcie kariery w ujęciu psychologicznym, socjologicznym, pedagogicznym oraz proponowanym przez nauki ekonomiczne. Opisano typy kariery zawodowej oraz jej wpływ na działania podjęte przez jednostkę w zakresie rozwoju zawodowego.

Słowa kluczowe: kariera, typy kariery

Summary

Thearticledescribedthe basic problemsconcerning the definition ofcareerand itstypes.Characterized thenotion ofa careerin terms ofpsychological, sociological, educational, and proposed by theeconomics. I described thetypes ofcareersand the impact ofthe actionstakenby theprofessional development.

Key words: career, types of careers

[22]D. Kwiatkowska-Ciotucha, U. Załuska, J. Dziechciarz, *Analiza porównawcza odczuć satysfakcji zawodowej – Polska na tle wybranych krajów Unii Europejskiej*, Akademia Ekonomiczna, Wrocław 2007, s. 10 – 12.

[23]J. Zawisza, *Zarządzanie współczesnym przedsiębiorstwem. Wybrane problemy teorii i praktyki, Wyższa Szkoła Promocji,* Warszawa 2010, s. 75 – 77.

Bibliografia

M. Amstrong, *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategia i działanie*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000.

Antczak Z., *Zarządzanie kadrami,* T. Listwan (red.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.

Bańka A., *Prokreatywność a tryby samoregulacji*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2005.

Bohdziewicz P., *Kariery zawodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008.

Drucker P., *Praktyka zarządzania*, Wydawnictwo MT Biznes sp. z o.o., Warszawa 2005.

Gick A., Tarczyńska M., *Motywowanie pracowników*, PWE, Warszawa 1999.

Ingram T., *Zarządzanie talentami. Teoria dla praktyki zarządzania zasobami ludzkimi*, PWE, Warszawa 2011.

Kostera M., *Zarządzanie personelem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2010.

Kwiatkowska-Ciotucha D., *Zewnętrzne instrumenty wspomagania rozwoju kompetencji pracowników w kontekście konkurencyjności przedsiębiorstw*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2013.

Kulisiewicz C., M. Kulisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

Lanthaler W., Zugmann J., *Akcja JA, nowy sposób myślenia o karierze*, Wydawnictwo Twigger, Warszawa 2000.

Listwan T. (red.), *Zarządzanie kadrami. Podstawy teoretyczne i ćwiczenia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2000.

Miś A., *Koncepcja rozwoju kariery zawodowej w organizacji,* Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2007.

Miś A., *Kształtowanie karier w organizacji*, [w:] H. Król, A. Ludwiczyński (red.), *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006

Olechnicki K., *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

Pawlak Z., *Zarządzanie zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwie*, Poltext Sp. z o.o., Warszawa 2011.

Pilch T., *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010.

Pocztowski A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Polskie Wydawnictwo ekonomiczne, Warszawa2007.

Reed A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi (HRM)*, Wydawnictwo Polit, Warszawa 2002.

Sidor-Rządkowska M., *Zarządzanie personelem w małej firmie*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004

Wyrzykowska B., K. Karbowniak, *Kierowanie zasobami ludzkimi w organizacji*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2009.

J. Zawisza, *Zarządzanie współczesnym przedsiębiorstwem. Wybrane problemy teorii i praktyki, Wyższa Szkoła Promocji,* Warszawa 2010.

Zbigniew WEŻGOWIEC
Politechnika Częstochowska

KSZTAŁCENIE PRZYSZŁYCH ELIT DLA INFORMATYKI

Wstęp

Pojęcie „elita” obecnie w Polsce jest źle kojarzone. Związane jest to przede wszystkim z polityką.[1],[2] Autorzy niniejszej pracy postanowili skoncentrować się na problemie elit, ale w odniesieniu do elit w informatyce. Przy czym za punkt wyjścia przyjęto definicję, wydaje się bardzo trafną i oddającą sens przeprowadzonych poniżej rozważań, jaką sformułował prof. Witold Doroszewski w swoim słowniku języka polskiego. Brzmi ona „*Grupa ludzi najlepszych pod jakimś względem w środowisku; wybrani, wybór”*.[3]

Konieczność posiadania elit informatyków w dzisiejszym zglobalizowanym i scyfryzowanym świecie wydaje się koniecznością (co jest oczywiste dla osób zajmujących się profesjonalnie środowiskiem IT) niestety nie uznawaną przez niektóre środowiska.[4] Wynika to z faktu, że współczesne problemy informatyki, teleinformatyki (ogólnie technologii IT) są w stanie opanować tylko osoby wyjątkowo uzdolnione, wytrwałe i potrafiące pracować w interdyscyplinarnych zespołach. Efekty działania pozytywne, a często i negatywne elit informatycznych daje się zaobserwować w codziennym życiu społeczeństw globalizującego się świata. Stąd tak ważny jest problem (często nieuświadamiany przez ogół społeczeństwa) kształcenia elit informatyków. W potocznym bowiem odbiorze za informatyków (i słusznie) uważa się osoby umiejące konfigurować i obsługiwać sprzęt komputerowy, znający czasem bardzo skomplikowane aplikacje, umiejący programować w różnych językach tak wysokiego jak i niskiego poziomu. Jednak, aby wejść do elitarnego grona informatyków te umiejętności nie wystarczą.

Przekonać się o tym można obserwując cywilny i militarny świat cyberprzestrzeni, w którym królują prawdziwe elity informatyków zwanych potocznie hackerami (tzw. białe i czarne kapelusze).[5],[6]

Należy podkreślić, że do elit informatyków nie zalicza się tzw. script kiddies (skryptowych dzieciaków) czyli informatyków, którzy korzystając z gotowych programów (napisanych właśnie przez elity informatyków), dokonują mniej lub bardziej spektakularnych ataków na aplikacje poprzez Sieć.

---

[1]M. Janicki, *Kto w Polsce należy do elity,https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1710972,1,kto-w-polsce-nalezy-do-elity.read*, (pobrano: 20.10.2017 r.).
[2]S. Janecki, *Elita Maciej Stuhr pokazuje miejsce Grażynom i Januszom. Miejsce w czworakach*, *https://wpolityce.pl/polityka/360210-elita-maciej-stuhr-pokazuje-miejsce-grazynom-i-januszom-miejsce-w-czworakach,* (pobrano: 20.10.2017 r.).
[3]*https://sjp.pwn.pl/doroszewski/lista*
[4]Radio Maryja, *Prof. A. Zybertowicz: Głos społeczeństwa może być impulsem dla elithttp://www.radiomaryja.pl/informacje/prof-a-zybertowicz-glos-spoleczenstwa-moze-byc-impulsem-dla-elit/* (pobrano: 25.05.2017 r.).
[5]W. Staszewski, *Brzytwa w czarnym kapeluszu*,http://www.newsweek.pl/plus/spoleczenstwo/biale-szare-i-czarne-kapelusze-wsrod-hakerow,artykuly,365813,1,z.html (pobrano: 20.10.2016 r.)
[6]*Haker (bezpieczeństwo komputerowe*), *https://pl.wikipedia.org/wiki/Haker_(bezpiecze%C5%84stwo_komputerowe)*, (pobrano: 20.12.2017 r.).

Otwartym pozostaje zatem pytanie czy da się wykształcić elity informatyczne? Jakie warunki winny być spełnione, tak przez przyszłych „elitarnych" informatyków jak i ewentualnych ich nauczycieli (czy raczej przewodników)?

Autorzy mają świadomość, że zagadnienia te, częstokroć objęte klauzulą tajności państwowych służb specjalnych i wojskowych, mogą być przedstawiane w sposób bardzo ogólny i dodatkowo tylko na podstawie materiałów powszechnie dostępnych. Nie mniej w dzisiejszym coraz bardziej scyfryzowanym i globalnym świecie, w którym technologie sektora IT i światowa Sieć odgrywają kluczowe znaczenie, problemy związane z kształceniem elit dla informatyki nabierają istotnego znaczenia.

Elity informatyków w natarciu

Bezsprzecznie za elitę informatyków należy uważać hackerów (niezależnie od motywów jakimi kierują się oni w swojej działalności).

Są to ludzie wybitni, którzy tajniki informatyki, sieci komputerowych i ogólnie telekomunikacji posiedli w stopniu ponad przeciętnym (takie nazwisko jak Kevin Mytnik znane jest nie tylko specjalistom z informatyki). Dowody ich działalności (dobre i złe) można obserwować praktyczne codziennie. Świadczą o tym liczne doniesienia prasowe (a można przypuszczać, że nie wszystkie incydenty związane z działalnością hackerów są upubliczniane).

Do wiadomości publicznej podawane są bowiem tylko te informacje, które nie zostały zablokowane przez same organizacje, które doświadczyły nazwijmy to nieprzyjemnych skutków działalności hackerów lub służby specjalne (z różnych względów) krajów na których terytorium miały miejsce poszczególne incydenty.

Z przekazywanych informacji wynika, że najczęściej dotyczą one zjawisk negatywnych, jako że takie dadzą się łatwo „sprzedać" we współczesnym przekazie medialnym. Zjawiskami (incydentami) takimi są wszelkiego typu ataki na banki, szpitale, portale społecznościowe, komunikatory internetowe, portale randkowe, administrację państwową infrastrukturę strategiczną (elektrownie, sieci energetyczne i wodociągowe) czy wreszcie próby wpływania na nastroje opinii publicznej w związku z np. z wyborami w poszczególnych krajach (incydenty, których prawdziwość jest trudna do zweryfikowania). Oto przykłady.

Jednym z najczęstszych obiektów padających ofiarą ataków są banki. Dotyczy to nie tylko kwestii związanych z nielegalnym pozyskiwaniem środków finansowych z kont klientów (między innymi ataki phishingowe), ale również pozyskiwaniem informacji o bankach, klientach i operacjach przez nich wykonywanych.[7],[8]

Również szpitale borykają się z problemami związanymi z blokowaniem ich serwisów (oprogramowanie typu ransomware) i koniecznością wpłaty określonej kwoty pieniężnej celem odblokowania tych serwisów.[9],[10]

---

[7] *Trzymasz tu dokumenty? Uważaj, mogłeś paść ofiarą potężnego ataku*, *http://tvn24bis.pl/tech,80/atak-phishingowy-na-dokumenty-google,736841.html,* (pobrano: 04.05.2017 r.).

[8] *KNF źródłem cyberinfekcji sektora finansowego? Bankowcy uspokajają: pieniądze klientów są bezpieczne*,*http://www.cashless.pl/wiadomosci/bezpieczenstwo/2243-knf-zrodlem-cyberinfekcji-sektora-finansowego-bankowcy-uspokajaja-pieniadze-klientow-sa-bezpieczne*, (pobrano: 03.02.2017 r.).

[9] D. Maikowski, *Groźny wirus sparaliżował sieć szpitali. Cyberprzestępcy stają się coraz bardziej zuchwali?*,*http://next.gazeta.pl/next/7,151243,19832143,grozny-wirus-sparalizowal-siec-szpitali-cyber-przestepcy-staja.html#BoxBizImg*, (pobrano: 29.03.2016 r.).

Strategiczna infrastruktura państwowa na przykład sieci energetyczne czy elektrownie atomowe są obiektami zainteresowań hackerów (wybitnych specjalistów z dziedziny informatyki działających najprawdopodobniej na czyjeś zlecenie), głównie w celach pozyskiwania nie upublicznionych informacji.[11],[12]

Szpiegostwo w cyberprzestrzeni nie jest zjawiskiem nowym. Można przypuszczać, że powstało ona wraz z tą cyberprzestrzenią. Informacje o tym zjawisku (ze zrozumiałych względów) są wyjątkowo skąpe, a te które pojawiają się w Sieci najczęściej stanowią tzw. fake news. Tym niemniej niepokój może wzbudzać fakt, że w Polsce werbunek do służb specjalnych dokonuje się poprzez Sieć. Pomijając, że w tym przypadku potencjalni kandydaci są łatwym „łupem" obcych wywiadów to ponadto strony internetowe związane z polskimi służbami specjalnymi stają się celem ataków służb specjalnych obcych państw (najczęściej nieprzychylnie do Polski nastawionych). Muszą więc być one odpowiednio zabezpieczone przed tymi atakami. Doniesienia w mediach internetowych każą przypuszczać, że warunek ten nie do końca może być spełniony. Świadczą o tym doniesienia jakie pojawiły się na Zaufanej Trzeciej Stronie.[13]

Nowym natomiast zjawiskiem jest wpływanie (poprzez Sieć) na nastroje określonych grup (np. niezdecydowanych wyborców) czy wręcz całych społeczeństw. I choć działalność ta nie jest obecnie prawnie udokumentowana (oficjalnie nie wiadomo kto i dlaczego dokonuje takiej ingerencji) to służby specjalne różnych krajów żywo się tym problemem interesują.[14],[15],[16],[17] Aby jednak zgromadzić dowody mające moc prawną potrzeba bardzo doświadczonych i bardzo dobrych informatyków (elit informatyków).

Zdecydowanie mniejszą popularnością w środkach masowego przekazu cieszą się informacje dotyczące np. wykrywania luk w poszczególnych systemach operacyjnych, popularnych aplikacjach czy sprzęcie komputerowym. Należy tutaj zauważyć, że duże firmy starają się (oficjalnie) bagatelizować ujawniane luki, intensywnie pracując w tym czasie nad sposobem ich usunięcia. Przykładem tutaj może być zachowanie zespołu Google Threat Analysis, który ujawnił lukę w systemie Windows 10 pomimo, że firma Microsoft nie zdążyła jeszcze

---

[10]*Wirus komputerowy sparaliżował trzy szpitale*, *http://www.tvn24.pl/wirus-komputerowy-sparalizowal-trzy-szpitale,688495,s.html,* (pobrano: 02.11.2016 r.).

[11]K. Mizera, *Hakerzy atakują firmy z sektora energetyki w USA i Europie. Mogą chcieć sabotować sieci energetyczne*,*http://next.gazeta.pl/next/7,151243,22335330,hakerzy-atakuja-firmy-z-sektora-energetyki-w-usa-i-europie.html#Czolka3Img,* (pobrano: 07.09.2017 r.).

[12]*Hakerzy włamali się do sieci amerykańskich elektrowni atomowych*, *http://wiadomosci .onet.pl/-swiat/hakerzy-wlamali-sie-do-sieci-amerykanskich-elektrowni-atomowych/4xthqyz,* (pobrano: 30.06.2017 r.)

[13]*https://zaufanatrzeciastrona.pl/*

[14]*Rosyjskie reklamy, które miały wpłynąć na amerykańskie wybory*,*http://wiadomosci.onet.pl /swiat/rosyjskie-reklamy-ktore-mialy-wplynac-na-amerykanskie-wybory/pct5lmg*,
(pobrano: 20.12.2017 r.)

[15]A. Kublik, *Kaspersky Lab przyznaje, że ściągnęła tajne dokumenty USA. Przypadkowo i natychmiast miała je usunąć*, *http://wyborcza.pl/7,155287,22565017,kaspersky-lab-przyznaje-ze-sciagnela-tajne-dokumenty-usa-przypadkowo.html*, (pobrano: 26.10.2017 r.).

[16]*"WSJ": Rosjanie dostali się do ściśle tajnych amerykańskich komputerów,https://www.tvn24.pl/wsj-rosjanie-dostali-sie-do-scisle-tajnych-amerykanskich-komputerow,778976,s.html,*
(pobrano: 06.10.2017 r.).

[17]M. Kaczmarczyk, *Niemcy pod masowym ostrzałem hakerów. BfV, niemiecki kontrwywiad, ostrzega przed ukrytymi cyfrowymi bombami,http://next.gazeta.pl/next/7,151003,22050558,niemcy-pod-masowym-ostrzalem-hakerow-bfv-niemiecki-kontrwywiad.html#BoxBizImg*, (pobrano: 20.07.2017 r.).

przygotować odpowiedniej poprawki (wygląda jednak na to, że było to świadome działanie konkurujących ze sobą firm).[18] Natomiast luka wykryta również przez firmę Google (zespół Google Project Zero) w oprogramowaniu Microsoftu została przez giganta z Richmond błyskawicznie załatana.[19] Podobnie wykryta luka w procesorach firmy Intel nie została znacząco nagłośniona przez popularne media, choć może ona dotyczyć bardzo dużej ilości użytkowników.[20],[21]

Kształcenie informatyków w polskim systemie edukacyjnym

Polski system edukacyjny objęty kolejną reformą skierowany jest na kształcenie dzieci i młodzieży, tak aby zapewnić integralny rozwój biologiczny, poznawczy, emocjonalny, społeczny i moralny ucznia.[22] Należy jednak zauważyć, że w nowej podstawie programowej położono szczególny nacisk na technologie informacyjne i telekomunikacyjne, które mają być wykorzystywane na zajęciach ze wszystkich przedmiotów, a dodatkowo nauka programowania jest obowiązkowa już od pierwszej klasy szkoły podstawowej. Wszystkie te działania skierowane są do standardowego ucznia (należy uznać je za niezwykle słuszne), więc nie są one związane z kształceniem elit dla informatyki.

Nie mniej w szkołach podejmowane są działania zmierzające do selekcji uczniów obdarzonych zdolnościami związanymi z naukami ścisłymi w tym informatycznymi. Do najważniejszych z nich należą wszelkiego typu konkursy informatyczne, a przede wszystkim olimpiady informatyczne na poziomie gimnazjalnym (jaka jest przyszłość tych olimpiad?) i na poziomie szkół ponadgimnazjalnych (klasyczna olimpiada informatyczna).[23],[24]

Laureaci tych konkursów, a przede wszystkim laureaci i finaliści olimpiad są potencjalnie przyszłością polskich elit informatycznych.

Sukcesy młodych (uczniów szkół licealnych) polskich informatyków znane są na świecie i budzą powszechne uznanie. Oto przykłady (tylko z 2017 roku).

W dniach 25–30 kwietnia w Bergen w Norwegii odbyły się zawody XXIII Bałtyckiej Olimpiady Informatycznej. Młodzi Polacy zdobyli trzy złote i trzy srebrne medale.[25]

---

[18]W. Kulik, *Google ujawniło lukę w systemie Windows 10… troszkę za wcześnie [AKT. - załatana]http://www.benchmark.pl/aktualnosci/google-ujawnilo-luke-w-systemie-windows-10-troszke-za-wczesnie.html,* (pobrano: 20.12.2017 r.).

[19]W. Kulik, *Groźna luka w Windows 10 załatana ekspresowo*, *http://www.benchmark.pl/aktualnosci/grozna-luka-w-windows-10-zalatana-ekspresowo.html,* (pobrano: 20.12.2017 r.).

[20]P. Gontarczyk, *Procesory Intela mają wadę sprzętową. Rykoszetem, od łatania, dostaje AMD*, *http://pclab.pl/news76600.html,* (pobrano: 04.01.2018 r.)

[21]D. Długosz, *W procesorach Intela jest poważna luka. Poprawka może znacząco obniżyć wydajność*, *http://www.komputerswiat.pl/nowosci/bezpieczenstwo/2018/01/w-procesorach-intela-jest-powazna-luka-poprawka-moze-znaczaco-obnizyc-wydajnosc.aspx*, (pobrano: 04.01.2018 r.)

[22]ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. poz. 356, rok 2017).

[23]*http://oig.edu.pl/*

[24]*http://www.oi.edu.pl/*

[25]*http://www.boi2017.org/*

W Ljubljanie w dniach 10 – 15 lipca odbyły się zawody Olimpiady Informatycznej Krajów Europy Środkowej. Zwyciężył w całych zawodach licealista z Wrocławia. Ponadto Polacy zdobyli jeszcze jeden złoty medal dwa srebrne.[26]

Na przełomie lipca i sierpnia 2017 roku w Teheranie odbywała się XXIX Międzynarodowa Olimpiada Informatyczna IOI 2017. Polscy licealiści zdobyli tam dwa medale złote, jeden srebrny i jeden brązowy, plasując się na trzecim miejscu po reprezentantach Japonii i Chin.[27],[28]

Należy jednak zwrócić uwagę na charakterystyczny fakt, że część nazwisk tych młodych Polaków, zwycięzców i laureatów powyższych olimpiad, powtarza się. Świadczy to o tym, że naprawdę wybitnie uzdolnionej informatycznie młodzieży jest stosunkowo mało. I fakt ten należy uwzględniać przy wszystkich rozważaniach dotyczących kształcenia przyszłych elit dla informatyki.

Dobrym, ponadto, wskaźnikiem mówiącym o ilości młodzieży, która w przyszłości może stanowić elitę informatyków jest liczba osób zwolnionych ze zdawania informatyki na maturze ze względu na fakt, że sa oni laureatami i finalistami olimpiad informatycznych. I tak, cofając się trzy lata, (trzy lata we współczesnej informatyce to cala wieczność) w roku 2015 były to 62 osoby, w 2016 – 48 osób, w 2017 – 57 osób.[29] Nie są to liczby imponujące (szczególnie w stosunku do ogółu maturzystów), ale elity z definicji są mało liczne?

Podsumowanie

Elity, traktowane jako zespół osób charakteryzujących się określonymi cechami, są w informatyce niezbędne. Pożądane jest, aby cechami tymi były: bardzo wysokie umiejętności w dziedzinie szeroko rozumianej informatyki i teleinformatyki oraz nienaganna postawa moralna.

Praktyka życia codziennego pokazuje, że nie da się wykształcić elit dla informatyki drogą „nakazowo rozdzielczą". Muszą być tutaj skorelowane takie czynniki jak zainteresowania (wręcz pasja) osobnicze, ciekawa przyszła praca i przewidywane wysokie zarobki. Powiązane one winny być z bardzo dobrą kadrą dydaktyczną, doskonale wyposażonymi laboratoriami i możliwością kontaktów z osobami o podobnych zainteresowaniach z innych krajów.

Obserwując młodzież i studentów daje się zauważyć, że wśród zwycięzców i laureatów konkursów oraz olimpiad informatycznych tak krajowych jak i zagranicznych wiele nazwisk się powtarza. Świadczy to o hermetyczności i stosunkowo małej liczebności środowiska wybitnych młodych informatyków. Fakt ten należy uwzględniać przy wszelkich decyzjach związanych z kształceniem przyszłych elit dla informatyki.

Zdaniem autorów dobrym rozwiązaniem było wprowadzenie w drodze konkursów tzw. kierunków zamawianych. Najlepsi studenci tych kierunków uzyskując stypendium motywacyjne nie musieli podejmować dodatkowej pracy zarobkowej, (często nie zgodnej z kierunkiem ich studiów) co skutkowało lepszymi wynikami w nauce, a dodatkowo motywowało do współpracy w małych grupach.

Dodatkowo należy zwrócić baczną uwagę na „zagospodarowanie" tych młodych wybitnie uzdolnionych informatyków. Baza danych o ich przyszłych

[26] *https://ceoi2017.acm.si/?file=About*
[27] I*bidem*
[28] *http://ioi2017.org/*
[29] *https://cke.gov.pl/*

karierach zawodowych winna być przedmiotem zainteresowania władz administracji państwowej, tak by mogli oni być wykorzystani w polskiej gospodarce narodowej.

Praktyka życia codziennego pokazuje, że praca dla wybitnych informatyków w Polsce stoi ciągle pod dużym znakiem zapytania.[30] Część bowiem z nich wybiera pracę za granicą, niektórzy pracują w dużych międzynarodowych korporacjach (niekoniecznie w Polsce) nieliczni po zakończeniu pracy w różnych instytucjach państwowych zakładają własne firmy.

Głównym problemem z pracą w Polsce, dla wybitnie uzdolnionych informatyków jest brak w kraju znaczącej firmy informatycznej o zasięgu ogólnoświatowym, która by była w stanie wykorzystać umiejętności tych genialnych młodych ludzi (i odpowiednio ich wynagrodzić).[31]

Streszczenie

W pracy przedstawiono problemy związane z kształceniem przyszłych informatyków a przede wszystkim uczniów/studentów utalentowanych informatycznie i matematycznie. Wskazano na trudności związane z doborem materiałów do nauki informatyki na odpowiednio wysokim poziomie i odpowiednio doświadczonej kadry dydaktycznej. Zwrócono uwagę na rozdźwięk pomiędzy potrzebami gospodarki narodowej dotyczącej odpowiedniej ilości dobrze wykształconych informatyków a ich praktycznymi umiejętnościami. Dotyczy to zawłaszcza projektowania bezpiecznych aplikacji internetowych. Wskazano, że problemy bezpieczeństwa sieciowego stają się kluczowe w dobie społeczeństwa informacyjnego. Z problemem tym obecnie są wstanie zmierzyć się tylko wybitne jednostki. Jednostki które należą do elity w świecie informatyki.

Słowa kluczowe: edukacja, szkolenia, elita, informatyka

Summary

This work presents problems related to the education of future computer scientists, being currently mathematically talented students. Difficulties related to the proper choice of educational materials is discussed that will assure high level of education and experienced teachers. A special attention is drawn to the dissonance between the needs of the national economy requiring a sufficient number of well-educated computer scientists and their practical skills. It is especially important for the development of secure internet applications. In this sense, problems of network security are crucial for the information society. These problems can be faced only by the extraordinary individuals, who are part of the elite in the world of computer science.

Key words: education, training, the jet set, informationtechnology

Bibliografia

Długosz D., *W procesorach Intela jest poważna luka. Poprawka może znacząco obniżyć wydajność*, *http://www.komputerswiat.pl/nowosci/bezpieczenstwo-*

[30]W. Karpieszuk, *Informatyka na Uniwersytecie Warszawskim: Nasz student nie musi wyjeżdżać na Stanford*, *http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,150427,20175790,informatyka-na-uniwersytecie-warszawskim-nasz-student-nie-musi.html*, (pobrano: 30.06.2016 r.).

[31]Ibidem.

/2018/01/w-procesorach-intela-jest-powazna-luka-poprawka-moze-znaczaco-obnizyc-wydajnosc.aspx, (pobrano: 04.01.2018 r.).

Haker (bezpieczeństwo komputerowe), *https://pl.wikipedia.org/wiki/Haker_-(bezpiecze %C5%84stwo_komputerowe)*, (pobrano: 20.12.2017 r.)

Hakerzy włamali się do sieci amerykańskich elektrowni atomowych, *http://wiadomosci.onet.pl/swiat/hakerzy-wlamali-sie-do-sieci-amerykanskich-elektrowni-atomowych/4xthqyz*, (pobrano: 30.06.2017 r.).

https://cke.gov.pl/

https://ceoi2017.acm.si/?file=About

https://sjp.pwn.pl/doroszewski/lista

http://www.boi2017.org/

http://ioi2017.org/

http://oig.edu.pl/

http://www.oi.edu.pl/

Janecki S., *Elita Maciej Stuhr pokazuje miejsce Grażynom i Januszom. Miejsce w czworakach*,.https://wpolityce.pl/polityka/360210-elita-maciej-stuhr-pokazuje-miejsce-grazynom-i-januszom-miejsce-w-czworakach,(pobrano:20.10.2017r.).

Janicki M., *Kto w Polsce należy do elity,https://www.polityka.pl/-tygodnikpolityka/kraj/1710972,1,kto-w-polsce-nalezy-do-elity.read,* (pobrano: 20.10.2017 r.).

Kaczmarczyk M., *Niemcy pod masowym ostrzałem hakerów. BfV, niemiecki kontrwywiad, ostrzega przed ukrytymi cyfrowymibombami,http:-//next.gazeta.pl/next/7,151003,22050558,niemcy-pod-masowym-ostrzalem-hakerow-bfv-niemiecki-kontrwywiad.html#BoxBizImg*, (pobrano:20.07.2017 r.).

Karpieszuk W., *Informatyka na Uniwersytecie Warszawskim: Nasz student nie musi wyjeżdżać na Stanford*, *http://warszawa.wyborcza.pl/-warszawa/1,150427,20175790,informatyka-na-uniwersytecie-warszawskim - nasz-student-nie-musi.html*, (pobrano: 30.06.2016 r.).

KNF źródłem cyberinfekcji sektora finansowego? Bankowcy uspokajają: pieniądze klientów są bezpieczne, http://www.cashless.pl/wiadomosci/bezpieczenstwo/-2243-knf-zrodlem-cyberinfekcji-sektora-finansowego-bankowcy-uspokajaja-pieniadze-klientow-sa-bezpieczne, (pobrano: 03.02.2017 r.)

Gontarczyk P., *Procesory Intela mają wadę sprzętową. Rykoszetem, od łatania, dostaje AMD*, *http://pclab.pl/news76600.html,* (pobrano: 04.01.2018 r.)

A. Kublik, *Kaspersky Lab przyznaje, że ściągnęła tajne dokumenty USA. Przypadkowo i natychmiast miała je usunąć*, *http://wyborcza.pl/-7,155287,22565017,kaspersky-lab-przyznaje-ze-sciagnela-tajne-dokumenty-usa-przypadkowo.html*, (pobrano: 26.10.2017 r.)

Kulik W., *Google ujawniło lukę w systemie Windows 10… troszkę za wcześnie [AKT. - załatana]http://www.benchmark.pl/aktualnosci/google-ujawnilo-luke-w-systemie-windows-10-troszke-za-wczesnie.html*, (pobrano: 20.12.2017 r.)

Kulik W., *Groźna luka w Windows 10 załatana ekspresowo*, *http://www.benchmark.pl/aktualnosci/ grozna-luka-w-windows-10-zalatanaeks-presowo.html*, (pobrano: 20.12.2017 r.)

Maikowski D., *Groźny wirus sparaliżował sieć szpitali. Cyberprzestępcy stają się coraz bardziej zuchwali?*, *http://next.gazeta.pl/next/7,151243,19832143,-grozny-wirus-sparalizowal-siec-szpitali-cyberprzestepcystaja.html#BoxBizImg,* (pobrano: 29.03.2016 r.).

Mizera K, *Hakerzy atakują firmy z sektora energetyki w USA i Europie. Mogą chcieć sabotować sieci energetyczne*, *http://next.gazeta.pl/-next/7,151243,22335330,hakerzy-atakuja-firmy-z-sektora-energetyki-w-usa-i-europie.html#Czolka3Img,* (pobrano: 07.09.2017 r.).

Radio Maryja, *Prof. A. Zybertowicz: Głos społeczeństwa może być impulsem dla elithttp://www.radiomaryja.pl/informacje/prof-a-zybertowicz-glos-spoleczenstwa-moze-byc-impulsem-dla-elit/* (pobrano: 25.05.2017 r.).

Rosyjskie reklamy, które miały wpłynąć na amerykańskie wybory ,http://wiadomosci.onet.pl /swiat/rosyjskie-reklamy-ktore-mialy-wplynac-na-amerykanskie-wybory/pct5lmg, (pobrano: 20.12.2017 r.).

Staszewski W.: *Brzytwa w czarnym kapeluszu*, *http://www.newsweek.pl-/plus/spoleczenstwo/biale-szare-i-czarne-kapelusze-wsrod-hakerow,-artykuly,365813,1,z.html* (pobrano: 20.10.2016 r.).

Trzymasz tu dokumenty? Uważaj, mogłeś paść ofiarą potężnego ataku, *http://tvn24bis.pl/tech,80/atak-phishingowy-na-dokumenty google,736841.html,* (pobrano: 04.05.2017 r.).

Wirus komputerowy sparaliżował trzy szpitale, *http://www.tvn24.pl/wirus-komputerowy-sparalizowal-trzy-szpitale,688495,s.html,* (pobrano: 02.11.2016 r.)

"WSJ": Rosjanie dostali się do ściśle tajnych amerykańskich komputerów,https://www.tvn24.pl/wsj-rosjanie-dostali-sie-do-scisle-tajnycham-erykanskich-komputerow,778976,s.html, (pobrano: 06.10.2017 r.).

Anna DRZEWICZ
Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie
Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

E-LEARNING W EDUKACJI AKADEMCKIEJ

Wstęp

Globalizacja wpływa na uwarunkowania rozwoju społeczno-kulturowego świata i upatrywana jest w postępie elektroniczno-informacyjno-internetowym. Wszelkie procesy przemian, wraz z postępem technologicznym, oddziałują na rozwój nauki, wyznaczają jej kierunki i stawiają przed nią nowe zadania. Edukacja musi przygotowywać ludzi do adaptacji z otoczeniem i wraz z nim ewaluować. ,,We współczesnych czasach podstawowym kapitałem społecznym staje się kapitał edukacyjny'',[1] a sam proces dydaktyczny (proces kształcenia) poza nauczaniem i uczeniem się, stawia na ,,kształtowanie wychowanka przy jego własnym, podmiotowym udziale, realizowanie w jego osobowości jakiś celowych zmian".[2] Nowoczesne techniki przekazu informacji znacząco wpływają na kształt edukacji, która musi dotrzymywać tempa współczesnemu światu informacyjnemu i jego potrzebom. Narzucane zmiany globalizacyjne kreują nowatorskie rozwiązanie, jakim jest rozpowszechnianie edukacji w oparciu o zastosowanie nowych technik przekazu.

Wraz z rozwojem nauki powstają nowe sposoby nauczania i pomimo, że ,,dydaktyka uniwersytecka rządzi się swoimi prawami",[3] szkoły wyższe respektują wykorzystanie nowych technologii w dydaktyce akademickiej. ,,Na przestrzeni ostatnich lat edukacja, w wyniku postępu technologicznego, zmieniła znacząco swoje oblicze, ponieważ dzięki komputerom i Internetowi zdobywanie wiedzy stało się o wiele łatwiejsze i szybsze. Postęp technologiczny doprowadził do tego, że zajęcia stacjonarne nie są wyłącznym źródłem wiedzy, a tradycyjna książka nie jest już jedynym narzędziem poznania".[4] Każda szkoła musi otwierać się na świat i udostępniać niezbędne narzędzia do rzeczywistego zrozumienia społeczeństwa ery informacyjnej oraz poszukiwać optymalną równowagę pomiędzy nowoczesnością a tradycją.[5] Praktycznym przykładem zmian w edukacji jest coraz powszechniejsze zastosowanie e-learningu, ponieważ ,,nie tylko bowiem zachowuje, ale i pielęgnuje, relację mistrz – uczeń poprzez zwiększenie dostępności do profesora uniwersyteckiego. A nadto – zachęca do studiowania poprzez dostęp do zróżnicowanych źródeł wiedzy, promuje samodzielność w poszukiwaniu prawdy, umożliwia i rozwija dyskusję akademicką".[6]

---

[1]A. Łapa, *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne w warunkach globalizacji – wyzwania edukacyjne*(w:) D. Kowalski, M. Kwiatkowski, A. Zduniak (red.):*Edukacja dla bezpieczeństwa.*Lublin – Poznań 2004, s. 311.
[2]W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej,* Warszawa 1996, s. 129.
[3]A. Stanisławska-Mische, *Zalety i wady wykorzystywania technologii e-learning w dydaktyce akademickiej. Typowe zastosowania,* Kraków 2006, s. 1.
[4]D. Bubel, *Efektywność szkoleń w działalności edukacyjnej bibliotek*, Elektroniczne Czasopismo Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, nr 1/2012, Kraków 2012, s. 1.
[5]*Edukacja. Jest w niej ukryty skarb.,* Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku, pod przewodnictwem J. Delorsa, Warszawa 1998, s. 148.
[6]Ibidem*,* s.1.

Nauczanie na odległość jest coraz bardziej powszechne i niezbędne w funkcjonowaniu placówek edukacyjnych. E-learning akademicki posiada swoją specyfikę, która stawia go ponad inne formy e-edukacji. Wynika to z tego, że uniwersytety nadal pełnią bardzo ważną rolę w społeczeństwie i kulturze, ,,poza zadaniem przygotowania wielkiej liczby młodych ludzi bądź do badań, bądź do zawodów wymagających kwalifikacji uniwersytet powinien pozostać źródłem zdolnym zaspokajać pragnienie wiedzy tych osób, coraz liczniejszych, których własna dociekliwość umysłu nadaje sens ich życiu (…) (Uniwersytety) czuwają nad dziedzictwem ludzkości, dziedzictwem, które nieustannie odradza się dzięki czerpaniu z niego przez nauczycieli i badaczy".[7] To właśnie edukacja uniwersytecka kreuje elity społeczne, których zdolności adaptacyjne we współczesnym świecie są niezbędne, aby zaspokoić potrzeby studiowania. Szukanie prawdy naukowej uczniów powinno odbywać się na różnych szczeblach poznania, w tym istotne zadanie może odegrać właśnie e-edukacja, która niewątpliwie poszerza horyzonty wiedzy.

Kształcenie na odległość jest metodą bardzo popularną w Stanach Zjednoczonych, gdzie ,,pierwsze wzmianki o kształceniu zdalnym w literaturze przedmiotu odnajdujemy już w latach 70., gdy pojawiły się pierwsze szkoły z kształceniem korespondencyjnym"[8] oraz Kanadzie. W Polsce możliwość prowadzenia zajęć akademickich na odległość normuje Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym art. 164 ustawy z dnia 27.07.2005 r.[9] Jednak pierwsze kursy korespondencyjne zastosowane zostały już w latach 80. przez Uniwersytet Krakowski.

Celem pracy jest przeanalizowanie i zbadanie skuteczności e-learningu jako formy edukacji oraz zaproponowanie rozwiązań, które mogą zwiększyć jego efektywność, przy założeniu, że e-edukacja nadal nie jest w pełni wydolna. W dążeniu do realizacji celu głównego postawione zostały następujące pytania pomocnicze: Czym są: e-learning i e-learning akademicki? Jakie są wady i zalety nauczania na odległość? Czy e-edukacja jest skuteczną metodą kształcenia? Jakie działania wdrożyć, aby ową skuteczność zwiększyć?

Niniejszy artykuł ma charakter teoretyczno-poznawczy. Oparty jest na analizach porównawczych i wnioskujących. Innymi przydatnymi metodami okazały się: uogólnienia, analiza i synteza literatury. Praca badawcza opierała się na umiejętnym zbieraniu informacji, materiałów, ich klasyfikacji, umiejętności dotarcia do nich, ich selekcji oraz rejestracji. Systematyczne pogłębienie studiów w obrębie e-learningu jest niezbędne ze względu na ciągłą potrzebę podnoszenia efektywności kształcenia w procesie dydaktycznym, które wraz z rozwojem świata ulega ciągłym innowacjom.

Istota e-learningu i e-learningu akademickiego

Obecnie nie spotkamy się z ogólną i powszechnie uznaną definicja e-learningu. Próby definiowania są wykładnią wizji i doświadczeń osoby

[7]Ibidem, s. 140.

[8]D. Mandat, *Nauczyciel akademicki w kształceniu na odległość – wyzwania i bariery*(w:) P. Gawliczek (red.): *Edukacja dla bezpieczeństwa w służbach mundurowych – innowacyjne technologie.*Warszawa 2016, s. 88.

[9]Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 27.07.2005 r. (Dz.U., nr 164, poz. 1365 ze zm.).

definiującej.[10] Niewątpliwie e-learning jest nowoczesnym sposobem edukacji na odległość, związanym z upowszechnieniem nowych rozwiązań teleinformacyjnych. ,,Jest to interaktywna metoda kształcenia, w której zastosowanie znajdują najnowsze osiągnięcia technologii informatycznej, a przekaz treści nauczania oraz innych informacji odbywa się głównie przez Internet i sieci komputerowe LAN,[11] często z wykorzystaniem materiałów audio-wideo oraz płyt CD".[12]

Samo słowo e-learning pochodzi z języka angielskiego. Funkcjonuje kilka możliwości jego zapisu. ,,Wśród najczęściej spotykanych wyróżnić możemy e-learning, Elearning, Learning. Występują również inne określenia tego zjawiska, np. e-nauczanie, e-edukacja".[13]

Wyróżnia się cztery rodzaje kształcenia metodą e-learningu:

– samokształcenie – brak kontaktu ucznia i nauczyciela;

– nauczanie asynchroniczne – w tym przypadku nie ma konieczności, aby uczniowie i nauczyciele byli w tym samym czasie i miejscu w trakcie nauki;

– nauczanie synchroniczne – podczas procesu dydaktycznego nauczycie i uczniowie muszą uczestniczyć w tym samym czasie;

– nauczanie mieszane (blended learning) – część procesu dydaktycznego jest realizowana w sposób tradycyjny, mając na celu wsparcie rozwiązań e-learningowych, a część w sposób elektroniczny.

W funkcjonowaniu e-edukacji akademickiej wyróżnia się kilka grup i rodzajów aktywności. Stowarzyszenie E-learningu Akademickiego (SEA), które zajmuje się metodami i technikami uczenia na odległość w uczelniach wyższych, wskazuje na następujące rodzaje aktywności:[14]

– wspomaganie zajęć dydaktycznych e-learningiem, poprzez m.in. udostępnianie materiałów, w celu podniesienia jakości i efektywności kształcenia;

– e-przedmioty, realizowane są zdalnie w całości lub częściowo;

– e-studia, na poziomie I, II lub III stopnia, które przynajmniej w pewnej części są realizowane przez platformy internetowe;

– e-szkolenia, np. kursy instruktażowe, studia podyplomowe, które mogą być w całości lub częściowo prowadzone w formie e-edukacji;

– e-sprawdziany, czyli kolokwia, egzaminy itd. Przeprowadzone przez Internet w celu sprawdzenia wiedzy studentów;

– e-sylabusy, udostępniane w formie elektronicznej w ramach studiów I, II i III stopnia;

---

[10]A. Lubrańska, *Postaw na rozwój! Kampania informacyjno-promocyjna oraz doradztwo dla osób dorosłych w zakresie kształcenia ustawicznego – edycja 2,* Uniwersytet Łódzki, Łódź2009, strona *www.docplayer.pl/12503795-Postaw-na-rozwoj-kampania-informacyjno-promocyjna-oraz-doradztwo-dla-osob-doroslych-w-zakresie-ksztalcenia-ustawicznego.html* (pobrano 01.10.2017 r.), s. 4.

[11]LAN – to skrót od Local Area Network, dosłownie oznacza to ,,sieć lokalnego terenu", w języku polskim używa się nazwy „sieć lokalna". Sieci LAN dają wiele możliwości m.in. pozwalają na tańszy dostęp do Internetu, umożliwiają darmowe komunikowanie się, umożliwiają wspólne użytkowanie urządzeń zewnętrznych komputera, np. drukarek. Źródło: *Sieci LAN,* strona *www.sieci-lan.pl*(pobrano 17.02.2016).

[12]A. Siemińska-Łasko, *Interakcje e-learningu,* w: *Nowe technologie w kształceniu na odległość,* Materiały konferencyjne, II Konferencja naukowa, Koszalin-Osieki 2006, s. 147.

[13]J. Czarkowski, *E-learning dla dorosłych,* Warszawa 2012, s. 52-53.

[14]*Stowarzyszenie E-learningu Akademickiego,* strona *www.sea.edu.pl* (pobrano 02.10.2017 r.).

– e-biblioteki, działające w oparciu na udostępnianiu wydań elektronicznych np. książek, czasopism;
– inne.

E-learning akademicki jest częścią ogólnie pojętego e-learningu, bowiem zawęża się jedynie do strefy kształcenia na poziomie wyższym/akademickim. Dydaktyka akademicka ulega ciągłym przemianom. Uznana jest jako jedna z podstawowych nauk pedagogicznych, której ,,przedmiot stanowi nauczanie innych i uczenie się, niezależnie od tego czy odbywa się ono w szkole, poza szkołą, czy w codziennych sytuacjach życiowych".[15] Zatem, czy proces dydaktyczny w e-learningu, który ,,wiąże się z wykorzystaniem technologii internetowych w dostarczaniu bogatej gamy rozwiązań"[16] wpływa na poszerzenie wiedzy uczniów i zwiększa efektywność kształcenia? Aby odpowiedzieć na powyższe przyjrzyjmy się najpierw zaletom i wadom e-nauki.

Zalety i wady e-learningu

Zalety i wady e-learningu wynikają głównie z porównania nowoczesnego rozwiązania kształcenia z tradycyjnym modelem nauczania. E-edukacja posiada wiele zalet, m.in. pozwala zaoszczędzić czas. Uczniowie mogą uczyć się w dogodnym dla nich momencie. E-nauczanie nie narzuca ograniczeń liczy osób korzystających z tej metody kształcenia, pozwala również na ciągłe i szybsze doskonalenie programów szkoleniowych, zapewniając nieograniczony dostęp do materiałów edukacyjnych.[17]

Dzięki czasowemu rozłożeniu zadań i możliwości wykonywania ich w innym miejscu niż szkoła, możliwe jest chociażby nadrabianie materiałów edukacyjnych w przypadku nieobecności studenta na zajęciach/wykładach/seminariach. Poprzez pracę na platformie i istnieniu wirtualnej klasy, uczniowie mają szansę rozwijać umiejętności związane z korzystaniem z komputerów, laptopów i innych urządzeń elektronicznych. E-edukacja jest ciekawym sposobem organizacji procesu dydaktycznego, co niewątpliwie wpływa na uatrakcyjnienie procesu kształcenia. Taka forma studiowania to odejście od modelu tradycyjnego.

E-edukacja promuje funkcjonowanie forów, które umożliwiają komunikację zarówno na drodze uczeń – nauczyciel (szczególne znaczenie ma to w odniesieniu do kontaktu z profesorami dojeżdżającymi z innych szkół – visiting profesor), jak i pomiędzy uczniami. E-learning ma zastosowanie w: uzupełnianiu aktualnych źródeł wiedzy, przerzucaniu godzin konsultacyjnych z pokoi profesorskich na kontakt elektroniczny, uzupełnianiu zajęć, które wymagają więcej czasu niż pozwala na to godzina akademicka, wprowadzaniu usprawnień podczas sprawdzania prac domowych/zaliczeniowych, czy wspomaganiu organizacji zadań grupowych.

Posiadanie platformy e-learningowej uatrakcyjnia ofertę samej uczelni, stwarzając ją bardziej konkurencyjną na rynku. Szkoła taka postrzegana zostaje ,,jako nowoczesna, wdrażająca nowe rozwiązania technologiczne, co korzystnie wpływa na jej wizerunek. Zwiększają się również możliwości rekrutacyjne, łatwiej

[15]W. Okoń, *Wprowadzenie*… op. cit., s. 55.
[16]M. Rosenberg M., *E-learning. Strategies for Delivering Knowledge in the Digital Age,* Londyn 2003, s.1.
[17]M. Kurowski, *Podręcznik dla autorów kursów prowadzonych z zastosowaniem metody e-learningu,* Wodzisław Śląski 2006, s. 22-23.

przyciągnąć studentów spoza najbliższego regionu lub czasowo przebywających w znacznym oddaleniu od siedziby uczelni".[18]

Zalet e-learningu jest dużo, powyżej zostało przytoczonych kilka najistotniejszych (więcej informacji dotyczących zalet e-edukacji znajduje się w ostatnim podrozdziale). Przyjrzyjmy się zatem wadom e-nauczania. Wadami e-learningu są z pewnością: braki odpowiednich umiejętności (nie każdy uczeń jest dobrze obeznany z działaniem komputera i Internetu) oraz problemy z narzucaniem samodyscypliny ucznia. E-nauka dodatkowo może wpłynąć niekorzystnie na komunikację, ponieważ utrudnia budowę związków i relacji w grupie uczestników. Interakcje społeczne ograniczone są na rzecz pracy z komputerem lub innym urządzeniem technologicznym.

W pewien sposób utrudniona zostaje także ,,współpraca nauczyciela ze studentami, np. zmniejszając jego rolę i odpowiedzialność za postępy naukowe studenta i/lub jego wychowanie".[19] Negatywnie na e-learning wpływają także ograniczenia merytoryczne (nie każdy temat nadaje się do prezentacji, bądź czasami wymagane jest wspólne działanie większej grupy osób).[20]

Kolejną przeszkodą mogą okazać się braki odpowiednich sprzętów, zarówno w szkołach, jak i w domach studentów/wykładowców. Potrzeba czasami dużego wkładu finansowego na zapewnienie sprzętu oraz szkoleń dla kadry akademickiej. W wyniku tego, e-edukacja stawia przed użytkownikami nowe wyzwania ekonomiczne.

Trudnością może okazać się też źle zaprojektowany e-learning, który mógłby doprowadzić do sytuacji przewagi formy nad treścią szkolenia. Treści e-kursów mogą zostać pozbawione jasno określonych wymagań, a komunikaty okazać się niezrozumiałe dla odbiorców, np. poprzez wyrażenie ich trudną i nie zawsze zrozumiałą dla studenta terminologią. Sytuacja taka może wpłynąć na ,,etos kształcenia uniwersyteckiego dając prymat uczeniu just-in-time[21], a więc promować praktycyzm nad teoretycznym dociekaniem prawdy".[22]

Dodatkowo e-learning może spowodować ograniczenie częstotliwości korzystania studentów ze stacjonarnych bibliotek uniwersyteckich. Jednakże w tej kwestii, technologia również nie zostaje w tyle i coraz częściej spotkamy się z działalnością edukacyjnych e-bibliotek, które umożliwiają korzystanie z części zasobów bibliotecznych na platformie on-line. Zatem studenci mogą korzystać z różnych źródeł naukowych bez konieczności spędzania czasu w budynku biblioteki/czytelni.

---

[18]J. Bakonyi,*Efektywność procesów dydaktycznych wspieranych metodami e-learningu* (w:) D. Krzywoń (red.): ,,Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Seria Zarządzanie".Sosnowiec 2008,strona *www.sbc.org.pl/Content/19350/bakonyi.pdf* (pobrano 19.04.2018 r.), s. 158

[19]A. Stanisławska-Mische, op. cit., s. 1.

[20]M. Kurowski, op. cit., s. 24-25.

[21]Just-in-time w dosłownym tłumaczeniu z języka angielskiego oznacza: dokładnie na czas, w samą porę. Metoda ukierunkowana jest na zwiększenie efektywność uczenia, między innymi dzięki dostarczaniu materiałów edukacyjnych dokładnie wtedy, kiedy są one potrzebne danej osobie.

[22]A. Stanisławska-Mische, op. cit., s. 1.

Skuteczność e-learningu. Wnioski

E-learning ,,znajduje zastosowanie w systemach kształcenia począwszy od szkół podstawowych aż do uczelni wyższych".[23] Niewątpliwie można stwierdzić, że e-edukacja pomimo swoich wad i ograniczeń (z resztą jak każdy sposób nauki), jest skuteczna i zwiększa szybkość zdobywanej przez uczniów wiedzy, a ,,komputer z dostępem do Internetu jest dzisiaj potężnym narzędziem dydaktycznym, dającym niemal nieograniczone możliwości zdobywania wiedzy".[24] Edukacja na odległość pozwala na precyzyjną selekcję informacji oraz stwarza warunki doboru tempa uczenia dla każdego z osobna. Nowoczesna metoda nauczania z powodzeniem wykorzystywana jest w kształceniu formalnym, które ma odniesienie do ,,zinstytucjonalizowanych form, np. szkoły, uczelnie, Internet jest elementem instytucji kształcącej. Proces nauczania i uczenia się w drodze e-learningu odbywa się w nich zgodnie ze standardami opartymi na stałych pod względem czasu i treści nauki formach, takich jak: klasy, stopnie, programy lub podręczniki".[25]

E-edukacja nie tylko skutecznie wpływa na proces dydaktyczny, ale w przypadku absolwentów szkół wyższych, nauka przez Internet zwiększa ich przygotowanie do potrzeb rynku pracy. Absolwent szkoły wyższej dzięki e-learningowi potrafi wykorzystywać nowe rozwiązania technologiczne, nabywa umiejętności telepracy (pracy zdalnej), współpracy w grupie i w zespołach rozproszonych oraz pracy i zarządzania projektami.[26] Powyżej wymienione cechy są pozytywnie odbierane przez przyszłych pracodawców. W szczególności w obecnych czasach, gdzie w przedsiębiorstwach zauważa się wzrost zainteresowania kształceniem internetowym, tzw. e-learning korporacyjny, który w odróżnieniu od e-learningu akademickiego, ,,jest ukierunkowany głównie na cele praktyczne, związane z podnoszeniem konkurencyjności firmy poprzez uczenie się organizacji, a sposób uczenia się przez Internet może być oderwany od instytucji edukacyjnej, przebiegać spontanicznie, można by go zatem określić jako pozainstytucjonalne samokształcenie".[27]

Doświadczenie w kształceniu e-learningowym jest zatem współcześnie walorem kapitału intelektualnego społeczeństwa. Stosowanie e-edukacji zapobiega pogłębianiu się nierówności społecznych. Zwraca się wręcz uwagę na konieczność przygotowania uczniów, przez systemy edukacyjne, do posługiwania się nowoczesnymi technikami, aby zwiększyć równość szans. ,,Nowe technologie, jako narzędzia edukacji (…) stwarzają jednocześnie szansę bez precedensu – zaspokojenia, z zapewnieniem niezbędnej jakości, coraz bardziej masowego i coraz bardziej zróżnicowanego zapotrzebowania. (…) Zastosowanie nowoczesnych technologii stanowi nieraz środek walki z niepowodzeniami szkolnymi: zaobserwowano podczas niektórych doświadczeń pilotażowych, że uczniowie, którzy doświadczają trudności w tradycyjnym systemie, mają większą

[23]J. Czarkowski, *op. cit.,* s. 56.
[24]D. Bubel, op. cit., s. 1.
[25]Ibidem, s. 56.
[26]A. Stanisławska-Mische, op. cit.,s. 1.
[27]M. Woźniak, M. Kozioł, *Kryteria i metody oceny efektywności szkoleń e-learningowych,* (w):,,Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie". T.21, Nr 2/2012, s. 184.

motywację, gdy zaczynają posługiwać się tymi technologiami i że mogą w ten sposób łatwiej ujawnić swoje zdolności".[28]

Skuteczność e-learningu upatrywana jest także w upowszechnieniu współpracy międzynarodowej, jako odpowiedź na nieodwracalne procesy globalizacyjne. Przejawia się to m.in. w wymianie informacji, wykładach internetowych, przełamywaniu barier językowych, nawiązywaniu współpracy międzyuczelnianej. E-nauka jest dobrą platformą kontaktów międzynarodowych. ,,Instytucje szkolnictwa wyższego są znakomicie usytuowane, aby wykorzystać globalizację do wyrównania,,deficytu wiedzy" i wzbogacenia dialogu między narodami i kulturami. Współpraca między naukowcami tej samej specjalności wykracza poza narodowe granice i stanowi potężne narzędzie internacjonalizacji badań, technologii, koncepcji, postaw i działalności".[29] Stosując zróżnicowane metody, środki dydaktyczne, bodźce audialne i wizualne jesteśmy w stanie osiągnąć wysoką skuteczność w optymalizacji procesu kształcenia.[30] Edukacja na odległość wdrażana jest także dla usprawnienia jakości usług kształcenia akademickiego oraz umożliwia w sposób efektywniejszy zarządzać zasobami szkoleniowymi, w tym także redukować w pewien sposób koszty, takie jak np. eliminacja godzin bezproduktowych (zarówno studentów, jak i nauczycieli), brak potrzeby dojazdu do wyznaczonego miejsca szkolenia, redukcja kosztów infrastruktur szkoleniowych związanych z organizacją szkolenia wyjazdowego, czy nieobecności nauczyciela na stanowisku pracy.[31]

Zajęcia przeprowadzane w interaktywnej formule powinny stać się nieodłącznym elementem uniwersyteckich programów kształcenia ,,wspierając tradycyjną dydaktykę i uzupełniając ją tam, gdzie jest to, celowe i potrzebne".[32] Z pewnością największa skuteczność w procesie dydaktycznym nastąpić może w sytuacji edukacji mieszanej (blended learning), połączenia tradycyjnej metody nauczania z internetową. Zastosowanie nowoczesnych środków dydaktycznych z tradycyjnymi sprzyja optymalizacji procesu dydaktycznego i umożliwia uzyskanie lepszych efektów.[33] Dzięki blended learning wszelkie wady e-edukacji, które zostały wcześniej wskazane, można przekuwać w zalety w czasie zajęć tradycyjnych (przy pomocy nauczyciela).

Dobrze stworzona baza szkoleniowa bezwzględnie wpływa na kształtowanie kapitału intelektualnego i poziom rozwoju społecznego, ,,e-learning nie musi i nie może zastąpić ani profesora uniwersyteckiego ani jego wykładów w tradycyjnym tego słowa rozumieniu. E-nauczanie (…) to nie tyle głęboka zmiana w metodach i technikach nauczania, ile zmiana organizacji procesów edukacyjnych". [34]

Na skuteczność e-edukacji akademickiej znaczący wpływ ma rola nauczyciela-mentora, który w sposób efektywny powinien korzystać w procesie nauczania z nowoczesnych technologii, tak aby zwiększyć aktywność ucznia, zmobilizować go do działania i współpracy. ,,Pobudzenie ucznia do aktywności

[28] *Edukacja. Jest w niej ukryty…,* op. cit., s. 186-187.
[29] Ibidem, s. 141.
[30] F. Bereźnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego,* Kraków 2007, s. 371.
[31] D. Bubel, op. cit., s. 2.
[32] Ibidem, s. 2.
[33] W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny,* Warszawa 2004, s. 257.
[34] Ibidem, s. 2.

i rozbudzania jego działań w celu przyswojenia wiedzy przekłada się na dużo efektywniejszą wiedzę".[35] Skuteczny e-learning to wzięcie odpowiedzialności za własne działania, zarówno przez profesora, jak i studenta, przez odpowiedzialność w kształceniu zdalnym należy przyjąć odpowiedzialność za realizację własnych celów i standardów.[36]

E-edukacja ponadto wpływa pozytywnie na: podniesienie poziomu warunków pracy nauczyciela, optymalizację wykorzystania sal i laboratoriów, podniesienie wzrostu atrakcyjności oferty edukacyjnej szkoły, zwiększenie elastyczności studiowania.[37] Każda szkoła wyższa powinna oferować możliwość studiowania na odległość, przełamywać tym samym bariery przestrzenne i czasowe.

Proces modelu dydaktycznego, w formie e-edukacji, aby był w pełni skuteczny, powinien składać się z trzech części składowych, tj.: treści, formy komunikowania się i struktury.[38] Połączenie tych elementów wpływa na zwiększoną wydolność e-edukacji. Zatem projektowanie szkoleń w nowoczesnej formie musi zawierać treści łatwe do zapamiętania i oparte na faktach, tak aby były zrozumiałe i klarowne. Dodatkowo treści powinny zostać prezentowane w jednokierunkowym bloku tematycznym, a same informacje muszą zostać dostosowane do przekazywania za pośrednictwem technologii. W kwestii komunikowania się, e-learning musi zapewnić możliwość kontaktu z nauczycielem i innymi uczniami. Sprawna komunikacja ma na celu pogłębić przekazywanie wiadomości. Natomiast sama struktura materiałów edukacyjnych powinna opierać się na czytelności i prostocie, tak aby, uczeń potrafił bez problemów znajdować odpowiedzi i nie miał trudności z przełożeniem wiedzy na praktykę.[39]

Każde szkolenie e-learningowe powinno przenosić studenta do wirtualnego świata, w którym student jest angażowany w aktywne uczestniczenie w szkoleniu. Sytuacja taka zwiększa skuteczność całego procesu edukacji. Na rynku pojawiły się nowa generacja produktów szkoleniowych (m.in. innowacyjne gry szkoleniowe), które niewątpliwie powinny znaleźć zastosowanie w procesie e-learningu akademickiego. Wcześniej wspomniane gry szkoleniowe mają na celu przede wszystkim eliminowanie biernej postawy uczestników kursów, zgodnie z ideą, że zaangażowany uczeń, to gwarancja podniesienia efektywności całego procesu edukacyjnego.

Nowoczesne gry szkoleniowe to połączenie ,,doświadczenia klasycznych produktów e-learningowych z doświadczeniami nowoczesnych typów gier *seriuors games*, dzięki czemu powstał zupełnie nowy typ produktu edukacyjnego – *immersive learning*. Najważniejszym elementem tego rodzaju produktu jest stworzenie wirtualnego świata, który angażuje użytkownika, nie pozwala mu być biernym widzem produktu, nie zmusza go do czytania z ekranu, czy słuchania jak lektor czyta tekst widoczny na ekranie. Intencją tego podejścia jest umieszczenia użytkownika w centrum wydarzeń, z silnym poczuciem decyzyjności, mocy

[35]D. Mandat, op. cit. , s. 93.
[36]Ibidem, s. 97.
[37]Ibidem, s. 2.
[38]F. Bereźnicki, op. cit., s. 110.
[39]K. Mikołajczyk, *Specyfika procesu dydaktycznego e-learningu na przykładzie wykładów online w SGH,* Warszawa, strona *www.e-edukacja.net* (pobrano 17.02.2016 r.), s.7-8.

sprawczej i jasnym odczuciem konsekwencji swoich decyzji”[40]. *Immersive learning to nic innego, jak ,,wciągające uczenie się”. Umieszczenie osób uczących się w środowisku nauczania (fizycznie bądź wirtualnie), w celu odtworzenia możliwych scenariuszy lub nauczenia określonych umiejętności/technik. Za najbardziej wciągające i atrakcyjne dla studenta uznaje się zastosowanie symulacji, możliwość odgrywania ról i wirtualne środowiska uczenia się*[41]*.*

Rysunek nr 1: Immersive learning. Co wpływa na jego atrakcyjność?

Źródło: Opracowanie własne

Ważne jest, aby formy edukacji na odległość, były aktualizowane wraz z rozwojem technologii i możliwości jakie ona za sobą niesie. Immersive learning nie jest jeszcze rozpowszechniony w Polsce, jednakże coraz częściej wykorzystywany jest w szkoleniach pracowniczych (np. w firmach korporacyjnych). Koncepcja gier szkoleniowych w połączeniu z zaawansowanymi mechanizmami indywidualizacji treści (adaptive learning) tworzą proces nauki wsparty mechanizmami gryfikacyjnymi[42].

Zalety programów nauczania opartych na immersive learning:[43]

– zawartość szkoleń w naturalny sposób przyciąga uwagę ucznia,

– szkolenia umożliwiają eksperymentowanie i uczenie się przez działanie,

– wykorzystują sposób uczenia się poprzez grę, która w prosty sposób zaciekawia kursanta,

– łatwa dostępność dla uczących się (możliwość powtórzenia materiału).

Wirtualne szkolenia, oparte na zasadzie immersive learning, są odpowiedzią na miarę i potrzeby współczesnego rynku zarówno edukacyjnego, jak i rynku pracy. Niewątpliwie powinny znaleźć się w ofercie e-learningu akademickiego,

[40]Skillgen Games, strona *www.skillgen.eu/en/nowosc-na-rynku-e-learning-eng/* (pobrano 18.0.2018 r.).

[41]*Immersive Learnng,* Training Industry, strona *www.trainingindustry.com/glossary/immersive-learning/* (pobrano 19.04.2018 r.)

[42]Ibidem

[43]Why Immersive Learning is the next Big Thing in Corporate training, A Medium Corporation US, strona *www.medium.com/@uptale/why-immersive-learning-is-the-next-big-thing-in-corporate-training-c783754add29* (pobrano 19.04.2018 r.)

podnosząc tym samym jego skuteczność. Nowoczesna gra szkoleniowa, jest to swoista gra o wiedzę studentów.

Skuteczność e-learningu akademickiego uzależniona będzie w przyszłości zapewne od samych uniwersytetów. Ich konkurencyjności ofert edukacyjnych i programowych. Poprawę skuteczności i przydatności e-edukacji upatruje się również w możliwości tworzenia programów studiowania przez samego ucznia (oczywiście w przemyślany sposób nadzorowany przez odpowiedzialne organy uczelni, zgodnie z wytycznymi Ministerstwa) oraz czasu ich wykonania. ,,Dla niepracujących, z wyboru lub z przymusu, dla bardzo i bardziej zdolnych to wielka rzecz – móc zdobyć potrzebne kompetencje w czasie wielokrotnie krótszym, niż przewiduje obecny standard. Można też wyobrazić sobie cały system studiów podyplomowych w Internecie. Z rozumnie przygotowanej puli zajęć – przedmiotów – daje się złożyć kilka lub może nawet kilkanaście specjalizacji. Kandydat sam komponuje swój program studiów, negocjując z dziekanem zapisy kompetencji umieszczane w przyszłym dyplomie. Studiuje w ten sposób to, co jest mu faktycznie potrzebne, nie będąc zmuszanym do zaliczania zajęć niemających znaczenia dla przyszłej lub obecnej pracy (zatrudnienia)”.[44]

E-learning ciągle się rozwija, ponieważ związany jest ,,z upowszechnianiem nowych technologii teleinformacyjnych, co powoduje nie tylko zmiany w strukturze gospodarki czy społeczeństwa, ale również w funkcjach i formach edukacji”.[45] Prognozuje się, że niedługo będziemy już na dużą skalę mieli do czynienia ze zjawiskiem m-learningu (mobil learning), które opierać się będzie na mobilnym uczeniu się przy wykorzystaniu przenośnych i bezprzewodowych sprzętów m.in. palmtopy, smartfony. Aby powyżej wymienione sprzęty spełniły wymogi m-learningu potrzeba jedynie stałego i bezprzewodowego dostępu do Internetu[46] oraz odpowiednich aplikacji Android, Ios, czy Windows. Coraz częściej pojawiają się także materiały edukacyjne, z których można korzystać również w trybie offline (bez dostępu do Internetu).

Jednym z państw, gdzie e-nauczanie jest bardzo skuteczne i odnosi duże sukcesy jest już wcześniej wspomniana Kanada. E-learning w tym państwie ma długą historię kształcenia uczniów na odległość i zdecydowanie może stać się punktem odniesienia i wzorem dla innych państw. Co istotne, oprócz bogatego doświadczenia, kanadyjskie e-naucznie charakteryzuje się tym, że ,,po pierwsze w projekty inwestuje się ogromne pieniądze, są one również świetnie zarządzane i reklamowane. Po drugie, instytucje dostarczające kursy online adaptują nowoczesne technologie nie do tradycyjnego nauczania, lecz do nauczania dostosowanego do specyfiki wirtualnego środowiska uczenia się, opartego na najnowszych badaniach wyjaśniających sposoby uczenia się oraz strategie efektywnego nauczania”.[47]

---

[44]A. Kocikowski, *Kosztochłonność studiów a kwestia przyszłości e-learningu w dydaktyce akademickiej. Wybrane aspekty,* [w:] M. Dąbrowski, M Zając (red.): *Koncepcje i praktyka w e-edukacji.* Warszawa 2011, s. 20.
[45]J. Czarkowski, op. cit., s. 51.
[46]A. Lubrańska, op. cit., s. 72.
[47]J. Dąbrowska J., N. Raziq, *E-learning w Kanadzie na przykładzie doświadczeń i praktyki Canadian College of Online Training,* [w:] M. Dąbrowski, M. Zając, *E-learning narzędzia i praktyka,* Warszawa 2012, s. 203.

Efektywność e-edukacji zależy od wielu składowych, które zostały powyżej opisane, m.in. zaangażowania studenta i profesora, treści i formy szkoleń, możliwości uniwersytetu, odpowiednich nakładów finansowych przeznaczonych na technologię/szkolenia/badania w obszarze e-learningu. ,,Zmieniają się warunki, w jakich przyszło działać uniwersytetom. Uniwersytety nie są dziś postrzegane jako instytucje, którym „z natury" należy się szacunek i zaufanie, mające dominującą, jeśli nie monopolistyczną pozycję w tworzeniu wiedzy i kształceniu przyszłych pokoleń, w tym – elit społecznych. Społeczeństwo ma wobec nich konkretne oczekiwania i uczelnie muszą tym oczekiwaniom sprostać (…)Tak oto dbałość o jakość uniwersytetów wpisuje się głęboko w dbałość o jakość całego społeczeństwa".[48] Praca nad e-learningiem akademickim to praca nad lepszymi uniwersytetami, które muszą być otwarte na wszelkie nowości, w tym technologiczne. To właśnie one mają swoją społeczną misję do wykonania i wychowania społeczeństwa wyedukowanego i otwartego.

Streszczenie

Artykuł ukazuje istotę e-learningu jako nowoczesnego sposobu kształcenia akademickiego, który ulega modernizacji wraz z rozwojem społecznym. Era informacyjna zmienia formy kształcenia i stawia nowe zadania dla środowiska akademickiego, w którym coraz częściej tworzone są projekty funkcjonujące w ramach e-edukacji (np. immersive learning). Postęp technologiczny sprawił, że książka nie jest już jedynym źródłem wiedzy, a Internet i urządzenia techniczne mogą pozytywnie wpływać na kapitał intelektualny ludzkości. Skuteczny e-learning akademicki to wspólna praca, aktywność i odpowiedzialność nauczyciela/profesora i ucznia/studenta, przy zachowaniu odpowiednich form kształcenia.

Słowa kluczowe: e-learning, e-learning akademicki, skuteczność e-edukacji, uniwersytet, immersive learning

Summary

The article shows the essence of e-learning as a modern way of academic education, which is constantly upgrading with social development. The information age changes the forms of education and puts new demands on the academic world, where e-learning projects are increasingly being developed (f.e. immersive learning). Technological progress has made that the book is no longer the only one source of knowledge, and the Internet and technical devices can positively influence the intellectual capital of people. Effective academic e-learning is shared work, activity and responsibility of the teacher/professor and the learner/student, while maintaining appropriate forms of education.

Key words: e-learning, academic e-learning, e-learning effectiveness, university, *immersive learning*

[48]Szostka A. (red.): *Program rozwoju szkolnictwa wyższego do 2020 r. cz. II, Misja społeczna uniwersytetu w XXI wieku.*Warszawa 2015, s. 24-26.

Bibliografia

Bakonyi J., *Efektywność procesów dydaktycznych wspieranych metodami e-learningu* (w): D. Krzywoń (red.): „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Seria Zarządzanie". Sosnowiec 2008, strona *www.sbc.org.pl/Content/19350/bakonyi.pdf* (pobrano 19.04.2018 r.)

Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego,* Kraków 2007

Bubel D., *Efektywność szkoleń w działalności edukacyjnej bibliotek*, Elektroniczne Czasopismo Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, nr 1/2012, Kraków 2012

Czarkowski J., *E-learning dla dorosłych,* Warszawa 2012

Dąbrowska J., Raziq N., *E-learning w Kanadzie na przykładzie doświadczeń i praktyki Canadian College of Online Training* (w:) M. Dąbrowski, M. Zając, *E-learning narzędzia i praktyka,* Warszawa 2012

Edukacja. Jest w niej ukryty skarb., Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku, pod przewodnictwem J. Delorsa, Warszawa 1998

Immersive Learnng, Training Industry, strona *www.trainingindustry.-com/glossary/immersive-learning/* (pobrano 19.04.2018 r.)

Kocikowski A., *Kosztochłonność studiów a kwestia przyszłości e-learningu w dydaktyce akademickiej. Wybrane aspekty (*w:) M. Dąbrowski, M Zając (red.): *Koncepcje i praktyka w e-edukacji.* Warszawa 2011

Kurowski M., *Podręcznik dla autorów kursów prowadzonych z zastosowaniem metody e-learningu,* Wodzisław Śląski 2006

Lubrańska A., *Postaw na rozwój! Kampania informacyjno-promocyjna oraz doradztwo dla osób dorosłych w zakresie kształcenia ustawicznego – edycja 2,* Uniwersytet Łódzki, Łódź 2009, strona *www.docplayer.pl/12503795-Postaw-na-rozwoj-kampania-informacyjno-promocyjna-oraz-doradztwo-dla-osob-doroslych-w-zakresie-ksztalcenia-ustawicznego.html* (pobrano 01.10.2017 r.)

Łapa A., *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne w warunkach globalizacji – wyzwania edukacyjne* (w:) D. Kowalski, M. Kwiatkowski, A. Zduniak (red.): *Edukacja dla bezpieczeństwa,* Lublin – Poznań 2004

Mandat D., *Nauczyciel akademicki w kształceniu na odległość – wyzwania i bariery,* (w:) P. Gawliczek (red.): *Edukacja dla bezpieczeństwa w służbach mundurowych – innowacyjne technologie* Warszawa 2016

Mikołajczyk K., *Specyfika procesu dydaktycznego e-learningu na przykładzie wykładów online w SGH,* Warszawa, strona *www.e-edukacja.net* (pobrano 17.02.2016 r.)

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny,* Warszawa 2004

Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej,* Warszawa 1996

Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 27.07.2005 r. (Dz.U., nr 164, poz. 1365 ze zm.)

Sieci LAN, strona *www.sieci-lan.pl*, (pobrano 17.02.2016 r.)

Rosenberg M., *E-learning. Strategies for Delivering Knowledge in the Digital Age,* Londyn 2003

Siemińska-Łasko A., *Interakcje e-learningu (*w:) *Nowe technologie w kształceniu na odległość, Materiały konferencyjne, II Konferencja naukowa*. Koszalin-Osieki 2006

Skillgen Games, strona *www.skillgen.eu/en/nowosc-na-rynku-e-learning-engl* (pobrano 18.0.2018 r.)

Stanisławska-Mische A., *Zalety i wady wykorzystywania technologii e-learning w dydaktyce akademickiej. Typowe zastosowania,* Kraków 2006

Stowarzyszenie E-learningu Akademickiego, strona *www.sea.edu.pl* (pobrano 02.10.2017 r.)

Szostka A. (red.): *Program rozwoju szkolnictwa wyższego do 2020 r. cz. II, Misja społeczna uniwersytetu w XXI wieku,* Warszawa 2015

Why Immersive Learning is the next Big Thing in Corporate training?, A Medium Corporation US, strona *www.medium.com/@uptale/why-immersive-learning-is-the-next-big-thing-in-corporate-training-c783754add29* (pobrano 19.04.2018 r.)

Woźniak M., Kozioł M., *Kryteria i metody oceny efektywności szkoleń e-learningowych,* (w): ,,Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie". T.21, Nr 2/2012

Bartosz HOJNACKI
Andrzej PIOTROWSKI
Beata PASTWA-WOJCIECHOWSKA
Uniwersytet Gdański
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Psychologii

WYOBRAŻENIOWY STYL MYŚLENIA A MECHANIZMY KONTROLI EMOCJONALNEJ U FUNKCJONARIUSZY SAMODZIELNEGO PODODDZIAŁU ANTYTERRORYSTYCZNEGO POLICJI I BIURA OCHRONY RZĄDU

Wstęp

Przyjmuje się, że ogół stylów poznawczych człowieka można opisać w postaci list czy też wykazów o różnej liczbie pozycji i różnym stopniu szczegółowości.[1] W literaturze przedmiotu możemy spotkać się z czterema zasadniczymi grupami stylów poznawczych: 1) stylami percepcji, czyli odbioru i przeszukiwania pola informacji, 2) stylami myślenia pojęciowego, czyli tworzenie kategorii pojęciowych i operowania nimi, 3) stylami uczenia się, czyli zapamiętywania wiedzy i aktualizowania nabytego doświadczenia oraz 4) stylami podejmowania decyzji i kontroli działania. Innymi słowy, zaprezentowany podział stylów poznawczych obejmuje wszystkie podstawowe czynności umysłowe człowieka, od procesów odbioru informacji, poprzez procesy uczenia się i myślenia do złożonych czynności związanych z podejmowaniem decyzji, intelektualną kontrolę oraz samoregulacją. Współcześnie problematyka stylów poznawczych wiąże się ściśle z poszukiwaniem teorii porządkującej strukturę stylów i związane z nimi mechanizmy, a tym samym do wypracowania teorii o charakterze opisowym i wyjaśniającym. Tym samym zwraca się uwagę, że styl poznawczy kształtuje się jako system funkcjonalny integrujący temperamentalne, poznawcze i regulacyjne (metapoznawcze) aspekty czynności umysłowych człowieka. Takie rozumienie stylu pozwala na szeroką analizę zachowania człowieka, co powoduje, że w pełnej diagnozie psychologicznej koncentrujemy uwagę na wszystkich czterech klasach stylów, warto jednak zaznaczyć, że w diagnozach wycinkowych brane są pod uwagę tylko te style, które są ważne ze względu na wymagania pracy lub pełnionej roli zawodowej. Dlatego też w naszych rozważaniach i badaniach skupiliśmy się na diagnozie wycinkowej związanej z pracą osób służących w takich jednostkach jak formacje antyterrorystów w Policji czy Biura Ochrony Rządu. Formacje te nadal stanowią obszar rzadkich eksploracji naukowych, co niewątpliwie wynika z charakteru pracy tych grup zawodowych, a także specyficznych wymagań stawianych osobom służącym w tych formacjach.

Style kodowania informacji a style myślenia

Różnorodność ludzkich kompetencji umysłowych składa się z istnienia dyspozycji i struktur poznawczych o relatywnie stałym (statycznym) charakterze. W tym miejscu pragniemy odwołać się do pojęcia stylu poznawczego, który Matczak definiuje jako „preferowany sposóbfunkcjonowania poznawczego,

[1]C. Nosal, Psychologiczne modele umysłu. Warszawa 1990.

odpowiadającyindywidualnym potrzebom jednostki”.[2] Warto podkreślić, iż zarówno Matczak,[3] jak i Nosal[4] podkreślają także „spontaniczność” stosowania preferowanego stylu poznawczego. Innymi słowy, w typowych bądź też standardowych dla nas sytuacjach wynikających z wykonywania codziennych czynności czy też czynności zawodowych, nabyta i utrwalona wiedza jest zasadniczą dyspozycją gwarantującą skuteczność działania. Zwraca się także uwagę, że gdy sytuacja zadaniowa w której znajduje się człowiek nie posiada jednoznacznych instrukcji dotyczących wykonania zadania, wybiera on na ogół sposób zgodny z jego skłonnościami i preferencjami. Trudno także nie zauważyć, że różnice dotyczące preferencji stylów poznawczych znajdują odzwierciedlenie np.: w edukacji czy w doborze ludzi do wykonywania określonych zadań zawodowych. Ponadto, jak zwraca uwagę Nosal psychologiczne badania nad stylami poznawczymi mają również uzasadnienie teoretyczne w aspekcie opisowym i wyjaśniającym, albowiem reprezentują one istotne integracyjne aspekty struktury umysłu.[5] Styl kształtuje się jako system funkcjonalny integrujący temperamentalne, poznawcze i regulacyjne (metapoznawcze) aspekty czynności umysłowych człowieka.

Do określenia stylów poznawczych używa się wielu terminów, np.: preferencje poznawcze czy regulatory poznawcze. Zwraca także uwagę fakt, że brak jest jednoznaczności i zgodności, co do sposobu definiowania procesów poznawczych, a także ich rodzajów, klasyfikacji bądź relacji zachodzących między nimi.

W niniejszej pracy koncentrujemy się przede wszystkim na dwóch stylach, tj. stylu percepcji, koncentrującym się na odbiorze i przeszukiwaniu pola informacji oraz na stylu myślenia pojęciowego koncentrującego się na tworzeniu kategorii pojęciowych i operowania nimi. Przyjmuje się, że wyobrażeniowe i słowno-pojęciowe sposoby czy typy kodowania i przetwarzania informacji są alternatywnymi strategiami, stosowanymi przez ludzi w procesach spostrzegania, zapamiętywania i myślenia. Ponadto, zwraca się uwagę, iż większość ludzi stosuje obie strategie a wybór jednej z nich wyznaczony jest przez charakter określonego zadania (proste – złożone), właściwości bodźców (konkretne – abstrakcyjne) czy też rodzaj nastawienia wywołanego przez innych ludzi („wyobraź sobie” – „pomyśl”). Nie mniej jednak przypuszcza się, iż istnieją osoby przejawiające tendencję do częstszego, nawykowego stosowania jednego z kodów, i że te indywidualne różnice wynikają z odmiennych wzorców doświadczeń w onto-genezie. A. Richardson definiował nawykowy sposób symbolizowania informacji jako kontinuum wymiaru poznawczego, gdzie jeden kraniec reprezentują osoby preferujące słowa i pojęcia, drugi zaś osoby, dla których dominującym charakterystycznym sposobem symbolizowania informacji są wyobrażenia.[6] Termin wyobrażenie jest odnoszony do niewerbalnych pamięciowych reprezentacji konkretnych obiektów i zdarzeń lub niewerbalnych sposobów myślenia, w których

[2]A. Matczak, Style poznawcze, (w:) J. Strelau (red.): *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 2. Gdańsk 2000, s. 763.
[3]A. Matczak, Style poznawcze, *Rola indywidualnych preferencji.* Warszawa 1982.
[4]C. Nosal, Psychologiczne modele umysłu. Warszawa 1990.
[5]C. Nosal, *Różnice indywidualne w stylach uczenia się i myślenia,* (w:) „Przegląd Psychologiczny”. 2000, nr 43, s. 469-480.
[6]A. Richardson, *Verbalizer-visualizer: A cognitive styl dimension*. (w:) „Journal of Mental Imagery”, 1977, nr 1, s. 109-126.

takie reprezentacje są aktywnie generowane i przetwarzane przez podmiot.[7] Z kolei Sheehan stwierdził, że różnice w stylach percepcyjnych prowadzą do różnic w sposobie przypominania – osoby o dużych zdolnościach do tworzenia wyrazistych wyobrażeń spostrzegają dosłownie w formie obrazów, podczas gdy osoby o małych zdolnościach w tym zakresie stosują słowa, by zorganizować swoją percepcję.[8] Wyniki badań potwierdzają istnienie ogólnej zdolności do tworzenia subiektywnych, wyobrażeniowych reprezentacji a przetwarzanie informacji w systemie percepcyjno-wyobrażeniowym jest związane z tą zdolnością.[9] Innymi słowy, różnice indywidualne w zakresie ogólnej zdolności do tworzenia wyrazistych percepcyjno-wyobrażeniowych reprezentacji są związane z odmiennym sposobem organizowania percepcji i kodowania informacji w różnych systemach symbolicznych reprezentacji, co prowadzi do szeregu funkcjonalnych różnic. Winczo-Kostecka wykazała, że osoby charakteryzujące się dużą zdolnością w zakresie formowania wyrazistych wyobrażeniowych reprezentacji kodują informacje odnoszące się do konkretnych obiektów, doświadczeń i zdarzeń oraz takie informacje, które są możliwe do przełożenia na język obrazów w systemie percepcyjno-wyobrażeniowym. Natomiast osoby o małych zdolnościach wyobrażeniowych wszelkie informacje ujmują przede wszystkim w kategoriach słowno-pojęciowych. Ponadto wykazano, że osoby o dużych zdolnościach wizualno-przestrzennych przejawiały tendencje do kodowania słów w postaci obrazków, podczas gdy osoby o małych zdolnościach wizualno-przestrzennych przejawiały tendencję do kodowania obrazków za pomocą słów. Wyniki badań wykazują, że zarówno zdolności wizualno-przestrzenne, jak i zdolności w zakresie tworzenia wyrazistych wyobrażeniowych reprezentacji są związane ze sposobem kodowania i przetwarzania informacji. Należy jednak podkreślić, że zdolności te są niezależne.

Okazuje się, że jest niewiele badań koncentrujących się na związku stylu kodowania i przetwarzania informacji z osobowością i zachowaniem. Chcielibyśmy wspomnieć o takich badaniach wskazujących, że osoby kodujące i przetwarzające informacje w systemie wyobrażeniowym są bardziej zindywidualizowane niż osoby posługujące się kodem słownym. Przesłanką takiego założenia był fakt, iż słowa i ich znaczenia są tworzone i walidowane w społecznym kontekście, podczas gdy wyobrażenia i ich znaczenia są tworzone osobniczo i nie są oceniane w taki sposób, jak słowa u osób preferujących kod słowno-pojęciowy. Innymi słowy, wyobrażenia są bardziej osobiste a słowa jako twór społeczny są bardziej konwencjonalne.[10,11,12] Winczo-Kostecka wykazała, że regulacja zachowania oparta na takich informacjach dotyczących „Ja" zakodowanych w formie wy-

[7]*M. Winczo-Kostecka, Wyobrażeniowy versus pojęciowy styl poznawczy*. *Podstawy teoretyczne*, *kwestionariuszowe techniki pomiaru* i *wyniki badań*, (w:) *L. Wołoszynowa* (*red*.): *Materiały do nauczania psychologii*, seria III, t. 4. Warszawa *1985.*

[8]Ibidem.

[9]Ibidem.

[10]J. Czapiński, *Dyferencjał semantyczny*, (w:) L. Wołoszynowa (red.), *Materiały do nauczania psychologii*, 1978, nr 3, s. 257–274.

[11]M. Hiscock, *Imagery assessment throgh self-report: what do imagery questionnaires measure?*(w:) „Journal of Consulting and Clinical Psychology", 1978, nr 46, s. 223–230.

[12]*M. Winczo-Kostecka, Wyobrażeniowy versus pojęciowy styl poznawczy*. *Podstawy teoretyczne*, *kwestionariuszowe techniki pomiaruiwyniki badań*, (w:) *L. Wołoszynowa* (*red*.): *Materiały do nauczania psychologii*, seria III, t. 4. Warszawa *1985.*

obrażeniowej nie jest związana z procesem oceniania siebie, podczas gdy regulacja zachowania oparta na takich informacjach symbolizowanych w formie werbalnej jest z tym procesem związana.[13] Ponadto wykazała ona, że osoby preferujące kod słowno-pojęciowy przejawiały silniejszą tendencję do waloryzowania własnej osoby (bycia lepszym, pozytywniejszym niż inni) niż czyniły to osoby preferujące kod percepcyjno-wyobrażeniowy.

Temperament a działanie

Aktywność rozumiana jest jako właściwość determinująca ilość i zakres podejmowanych działań o określonej wartości stymulacyjnej. Tak rozumiana aktywność pełni ważną funkcję w osiągnięciu lub utrzymaniu optymalnego poziomu aktywacji.[14],[15] Jak wynika z koncepcji optymalnego poziomu aktywacji wprowadzonej przez Hebba i zaadaptowanej do koncepcji temperamentu przez Eliasza jednostki dostarczają sobie stymulacji aby osiągnąć optymalny poziom aktywacji.[16] Regulacja stymulacji za pomocą aktywacji odbywa się w dwojaki sposób: 1) aktywność sama w sobie jest źródłem stymulacji oraz 2) dzięki aktywności jednostka może unikać lub poszukiwać stymulacji o określonej wartości stymulacyjnej. Zdaniem Strelaua przemawiającymi za traktowaniem aktywności jako bezpośredniego źródła stymulacji przemawiają następujące argumenty:

1) aktywność ruchowa powoduje wzbudzenie receptorów, które z kolei pobudzają odpowiednie ośrodki nerwowe. Jak zauważa Strelau proces ten znany jest jako mechanizm aferentacji zwrotnej.

2) większość zachowań ludzkich ma konotację emocjonalną, tym samym stan emocjonalny towarzyszący określonemu działaniu sam w sobie jest czynnikiem aktywacyjnym. Przykładem takich zachowań mogą być działania ryzykowne.

3) Aktywność ma różną wartość stymulacyjną, w zależności od stopnia trudności i złożoności wykonywanych czynności. Należy przyjąć, że im bardziej złożona jest czynność, tym wyższa jest jej wartość stymulacyjna.[17]

Należy przyjąć, że osoby, których praca zawodowa wiąże się raczej z dużym zagrożeniem, a więc jest źródłem o dużej stymulacji będą charakteryzowały się niską reaktywnością. Nie mniej jednak zależność między reaktywnością a stymulacyjną wartością określonej czynności zawodowej może nie wystąpić, jeżeli weźmie się pod uwagę czynności o małej wartości stymulacyjnej. Osoby nisko reaktywne mogą kompensować sobie brak stymulacji wykonując czynności wysoko stymulujące poza pracą zawodową lub też mogą stosować różnego rodzaju mechanizmy samostymulujące. Ponadto u jednostek nisko reaktywnych przeważają zachowania ryzykowne albo w takie działania, które można uznać za strategie o dużej wartości stymulacyjnej. Okazuje się jednak, że o ile zależność pomiędzy reaktywnością a wartością stymulacyjną bodźców czy też podejmowanych działań jest jednoznaczna o tyle sprawa komplikuje się gdy zastanowimy się nad wzajemnymi relacjami pomiędzy poziomem wykonania, stymulacyjną wartością sytuacji a rekatywnością.

---

[13] Ibidem.
[14] J. Strelau, *Temperament, osobowość, działanie*. Warszawa 1985.
[15] J. Strelau, *Badania nad temperamentem. Teoria, diagnoza, zastosowania*. Wrocław 2002.
[16] A. Eliasz, *Temperament a osobowość*. Wrocław 1974.
[17] J. Strelau, *Badania nad temperamentem. Teoria, diagnoza, zastosowania*. Wrocław 2002.

W ujęciu Regulacyjnej Teorii Temperamentu Strelau wskazuje na pojęcia reaktywności i aktywności, które wyjaśniają kolejno preferowaną przez jednostkę intensywność stymulacji oraz odpowiadają za utrzymanie odpowiedniego jej poziomu.[18] Zatem posiadany przez jednostkę typ temperamentu moderuje odbieraną wartość stymulacyjną i czasową zachowań, reguluje jego stosunki ze światem zewnętrznym i ujawnia się przede wszystkim w sytuacjach trudnych. Innymi słowy, nawykowość czy też preferencja określonego wymiaru stylu poznawczego może być wynikiem określonego indywidualnie optymalnego poziomu aktywacji, ściśle związanego z reaktywnością. Powiązanie stylu poznawczego z temperamentem wykazała m.in. Wieczorkowska analizując strategie aktywności (punktowa vs przedziałowa) wiążących się z poznawczym odwzorowaniem celu.[19] Strategia punktowa wiąże się z naciskiem na detale, kreowaniem szczegółowych planów postępowania oraz tendencją do usztywnienia i rutynizacji. Przedziałowa zaś charakteryzuje się brakiem planowania i niską precyzją, a także łatwością w dostosowaniu do zmian. W swoich badaniach potwierdziła istnienie związku między strategią punktową a unikaniem stymulacji, charakterystycznym dla osób o wysokiej reaktywności.

Z kolei Wytkowska upatruje w domknięciu poznawczym funkcji regulatora stymulacji, np.: szybka tendencja do etykietyzowania służy redukcji wieloznaczności sytuacji i tym samym pomaga obniżyć wartość stymulacyjną bodźca.[20] Wyniki jej badań nie potwierdziły hipotezy jakoby małe zapotrzebowanie na stymulację związane było z punktową (szczegółową) reprezentacją celu. Zamiast tego stwierdza ona, że oba style reprezentacji celu mogą służyć ograniczeniu dopływu stymulacji poprzez zmniejszenie ryzyka porażki dzięki skrupulatnemu planowaniu (strategia punktowa) lub zmianę celu w obliczu antycypowanych trudności/ porażki (strategia przedziałowa).

Matczak poszukiwała związku miedzy stylami poznawczymi a reaktywnością, definiując style poznawcze jako różniące się wartością stymulacyjną.[21] Stymulacyjna wartość aktywności poznawczej, polegającej na asymilacji konkretnych obiektów do wewnętrznych schematów poznawczych jednostki zależy od stopnia akomodacji niezbędnej po to, aby spostrzegany obiekt został zaasymilowany. Innymi słowy, preferencje poznawcze, wyrażone w określonych stylach poznawczych, współdeterminują stymulacyjną wartość spostrzeganych obiektów, pełniąc w ten sposób funkcję regulacyjną poziomu aktywacji. Dlatego też osoby nisko reaktywne ze względu na ich duże zapotrzebowanie na stymulację preferują takie style poznawcze, które charakteryzują się maksymalnym wydobywaniem nowości i złożoności ze spostrzeganego otoczenia.

O wpływie temperamentu, inteligencji i emocjonalności na kształtowanie odmiennych stylów poznawczych pisał również Nosal.[22] Według niego style poznawcze składają się z mechanizmów odpowiedzialnych za zarządzanie

[18] J. Strelau, *Psychologia różnic indywidualnych*. Warszawa 2002.
[19] G. Wieczorkowska, *Interval Cognitive-behavioral Strategies Can Decrease the Stimulative Value of Events*. (w:) „Polish Psychological Bulletin", 1995, nr 26, s. 353–365.
[20] A.M. Wytkowska, *Temperament a poznawczo-behawioralny styl funkcjonowania jednostki*. (w:) „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Psychologica", 2003, nr 7, s. 87–97.
[21] A. Matczak, *Style poznawcze*, *Rola indywidualnych preferencji.* Warszawa 1982.
[22] C. Nosal, *Różnice indywidualne w stylach uczenia się i myślenia,* (w:) „Przegląd Psychologiczny", 2000, nr 43, s. 469–480.

energią, zasobami i procesami poznawczymi w tym uwagą i pamięcią. Każdy styl można opisać w postaci kontinuum, gdzie na jednym krańcu znajduje się procesowanie chaotyczne, a na drugim zaś algorytmiczne – charakteryzujące się stałością przebiegu wykonywania operacji. Komponenty temperamentne, intelektualne i emocjonalne moderują pozycję danego stylu poznawczego na tym kontinuum. Istotnym spostrzeżeniem, z punktu widzenia niniejszego badania jest twierdzenie, że style językowe, w tym styl uczenia się języka, również podlegają takowym uwarunkowaniom, ściślej mówiąc – interakcji temperamentu i doświadczenia życiowego z uwzględnieniem charakterystyki struktur pojęciowych (a więc i formy kodowania informacji) oraz zdolności wykonawczych.[23] Można więc przyjąć założenie, że styl pojęciowy i styl myślenia wyobrażeniowego są po części uzależnione od temperamentu jednostki.

Kontrola emocji jako aspekt regulacyjny zachowania człowieka

Analizując wpływ kontroli, w tym kontroli emocjonalnej na czynności regulacyjne człowieka nie sposób zauważyć ich związku również z temperamentem. Niezależnie od specyfiki definicji opisujących temperament, należy stwierdzić, że konstrukt ten odnosi się do stałych różnic indywidualnych w charakterystykach zachowania. Emocjom w badaniach nad temperamentem przypisuje się różne role, w zależności od tego jak się je opisuje, tzn. czy są traktowane jako cecha, jako specyficzny proces czy też jako jedna z charakterystyk zachowania. Nie mniej jednak warto podkreślić, że emocje rozumiane jako specyficzny proces afektywno-motywacyjny uczestniczą w regulacji poziomu aktywacji. Również Doliński traktuje regulację emocji jako proces inicjujący, modulujący i podtrzymujący doświadczenie emocji oraz operacji poznawczych i zachowań z tym doświadczeniem związanych.[24] Dzięki temu procesowi zdaniem autora podmiot może realizować swoje cele w otoczeniu. Warto zwrócić uwagę, że poziomy, na których zachodzi regulacja emocji to: poziom recepcji informacji, poziom intrapsychiczny oraz ekspresja emocji przy czym dla każdego z tych poziomów charakterystyczne są inne strategie, takie jak na przykład: przerzucenie uwagi na inne bodźce, przeformułowanie poznawcze znaczenia bodźca, werbalizacja emocji, skupienie uwagi na planowaniu zadania czy zahamowanie ekspresji emocji. Wybór strategii czy poziom wolicjonalnej kontroli zależy od cech podmiotowych jednostki.[25]

Zdaniem Brzezińskiego kontrola emocjonalna działa w poszczególnych ogniwach procesu emocjonalnego z różną siłą, co pozwala na prześledzenie i bardziej dogłębną analizę kontroli emocjonalnej.[26,27] Zgodnie z założeniami przyjętymi przez autora w ogniwie pierwszym – spostrzeganie i interpretacja sytuacji emotogennej – skala kontroli sytuacji, mierzy siłę oddziaływania kontroli emocjonalnej. Skale pobudliwości emocjonalnej i motywacji emocjonalno-racjonalnej dotyczą ogniwa drugiego, odnoszącego się do właściwego ośro-

[23]Ibidem.
[24]D. Doliński, *Psychologia wpływu społecznego*. Wrocław 2000.
[25]E. Soroko, *Regulacja emocji w kontekście rozwoju osobowości*. (w:) Ł. Kaczmarek, A. Słysz (red.):*Bliżej serca. Zdrowie i emocje*. Poznań2007.
[26]J. Brzeziński, *Kwestionariusz Kontroli Emocjonalnej*. Poznań 1972.
[27]J. Brzeziński, *Kształtowanie się mechanizmu kontroli emocjonalnej*. (w:) „Kwartalnik Pedagogiczny", 1973, nr 18, s. 99–108.

dkowego procesu emocjonalnego przebiegającego po dwóch torach: fizjologicznym i motywacyjnym. Skala pobudliwości emocjonalnej dotyczy toru fizjologicznego, a mianowicie mierzy stopień pobudliwości emocjonalnej, bez elementów ekspresji. Natomiast skala motywacji emocjonalno-racjonalnej dotyczy toru motywacyjnego i mierzy rodzaj dominującej u jednostki motywacji racjonalnej lub emocjonalnej. Z kolei skale odporności emocjonalnej i kontroli ekspresji wchodzą w skład trzeciego ogniwa kontroli emocjonalnej, odnoszącego się do działania pod wpływem danej emocji, przy czym w działaniu tym wyróżnia się aspekt kierunkowo-sprawnościowy i ekspresyjny. I tak, skala odporności emocjonalnej mierzy siłę oddziaływania kontroli emocjonalnej na aspekt kierunkowo-sprawnościowy, podczas gdy skala kontroli ekspresji mierzy siłę oddziaływania kontroli emocjonalnej na aspekt ekspresyjny działania.

Biuro Ochrony Rządu

Biuro Ochrony Rządu (BOR) powstało w 2001 roku w wyniku przeformułowania Jednostki Wojskowej nr 1004.[28] BOR jest formacją umundurowaną i uzbrojoną o charakterze policyjnym. Głównym zadaniem BOR-u jest ochrona osób i obiektów istotnych z punktu widzenia państwa oraz rozpoznania pirotechniczno – radiologicznego obiektów Sejmu i Senatu. Obiektami ochranianymi przez BOR są: obiekty służące Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej, Prezesowi Rady Ministrów, ministrom spraw wewnętrznych i spraw zagranicznych, urzędy konsularne, przedstawicielstwa dyplomatyczne oraz przedstawicielstwa przy organizacjach międzynarodowych poza granicami RP a także inne obiekty i urządzenia o szczególnym znaczeniu dla bezpieczeństwa. Ustawowo ochrona BOR-u przysługuje: prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej i członkom jego rodziny, marszałkom Sejmu i Senatu, prezesowi i wiceprezesom Rady Ministrów, ministrom spraw wewnętrznych i spraw zagranicznych oraz byłym prezydentom Rzeczypospolitej Polskiej (dożywotnio na terenie RP). Biuro Ochrony Rządu zabezpiecza także przedstawicieli delegacji państw obcych przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, oraz inne osoby ważne ze względu na dobro państwa. W trakcie wykonywania zadań funkcjonariusz BOR-u ma prawo:

„1) wydawać polecenia osobom, których zachowanie może stworzyć zagrożenie dla bezpieczeństwa osób, obiektów i urządzeń podlegających ochronie BOR, a w szczególności wydawać polecenia:

- opuszczenia przez osoby miejsca, w którym przebywanie może stanowić zagrożenie dla realizacji zadania,
- zatrzymania pojazdu,
- usunięcia pojazdu z miejsca postoju,

2) legitymować osoby w celu ustalenia ich tożsamości,

3) zatrzymywać osoby stwarzające w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego oraz dla mienia, a także osoby w sposób rażący naruszające porządek publiczny,

4) dokonywać kontroli osobistej, a także przeglądać zawartość bagaży, sprawdzać ładunki i pomieszczenia, w sytuacjach, jeżeli jest to niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa ochranianych osób, obiektów i urządzeń,

[28]Ustawa z dnia 16 marca 2001r. o Biurze Ochrony Rządu. Dz. U. nr 75, poz. 356 i z 1998 r. nr 160, poz. 1065.

5) żądać niezbędnej pomocy od instytucji państwowych, organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz jednostek gospodarczych prowadzących działalność w zakresie użyteczności publicznej; wymienione instytucje, organy i jednostki są obowiązane, w zakresie swojego działania, do udzielenia tej pomocy,
6) zwracać się o niezbędną pomoc do innych jednostek gospodarczych i organizacji społecznych, jak również zwracać się w nagłych wypadkach do każdej osoby o udzielenie doraźnej pomocy."

Funkcjonariusz BOR-u zanim zostaje dopuszczony do ochrony bezpośredniej przez kilka lat przechodzi intensywny trening obejmujący taktykę, strzelectwo, kierowanie pojazdem, zabezpieczenie medyczne, walki wręcz i języki obce.

Samodzielny Pododdział Antyterrorystyczny Policji

Samodzielny Pododdział Antyterrorystyczny Policji (SPAP) jest jednym z komponentów Policji, która powołana została ustawą z dnia 6 kwietnia 1990 roku. Według wspomnianej ustawy jest ona umundurowaną i uzbrojoną „formacją służącą społeczeństwu i przeznaczoną do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego".[29]

Do podstawowych zadań Policji według artykułu 1 ustępu 2 należą: „ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra; ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych oraz w środkach publicznego transportu i komunikacji publicznej, w ruchu drogowym i na wodach przeznaczonych do powszechnego korzystania; inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi; wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców; nadzór nad specjalistycznymi uzbrojonymi formacjami ochronnymi (SUFO) w zakresie określonym w odrębnych przepisach; kontrola przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych związanych z działalnością publiczną lub obowiązujących w miejscach publicznych; współdziałanie z policjami innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi, a także z organami i instytucjami Unii Europejskiej na podstawie umów i porozumień międzynarodowych oraz odrębnych przepisów; gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji kryminalnych; prowadzenie bazy danych zawierającej informacje o wynikach analizy kwasu dezoksy-rybonukleinowego (DNA); Policja realizuje także zadania wynikające z przepisów prawa Unii Europejskiej oraz umów i porozumień międzynarodowych na zasadach i w zakresie w nich określonych".

W skład struktury organizacyjnej Policji wchodzą służby: kryminalna, prewencji oraz wspomagająca.[30] Służba kryminalna dzięki stosowaniu procesowych i operacyjnych form pracy prowadzi działalność w zakresie: zwalczania przestępczości kryminalnej, zorganizowanej, gospodarczej oraz terroryzmu.[31]

---

[29] *Ustawa* z dnia 6 kwietnia 1990 r. o *Policji. Dz.* U. 1990 *nr*30 poz. 179.
[30] R. Krajewski, *Leksykon instytucji wymiaru sprawiedliwości i ochrony prawa*. Warszawa 2007.
[31] J. Dworzecki, *Policja w Polsce. Wybrane zagadnienia*. Kraków 2011.

Szczególnym komponentem Policji jest Samodzielny Pododdział Antyterrorystyczny Policji. Funkcjonariusze SPAP biorą udział w akcjach o najwyższym stopniu ryzyka, realizują zatrzymania osób szczególnie niebezpiecznych. Dodatkowo zajmują się także zwalczaniem terroryzmu, odbijaniem zakładników, neutralizacją ładunków wybuchowych oraz wsparciem ochrony ważnych osobistości. Trening, jaki przechodzą znacznie wykracza poza standardy szkolenia typowego policjanta. W trakcie wieloletnich treningów zanim dopuszczeni zostaną do akcji bojowej trenują taktykę działań, strzelanie dynamiczne, sztuki walki wręcz, skoki spadochronowe, nurkowanie, ratownictwo wysokościowe, ochronę osób, działania z materiałami i urządzeniami wybuchowymi. Szkolenie SPAP realizowe jest przy udziale specjalistów, również zagranicznych. Zatrzymanie podejrzanych szczególnie niebezpiecznych i uzbrojonych bez narażania swego życia oraz osób postronnych to najlepszy wskaźnik ich skuteczności.

Zarówno SPAP jak i BOR pełnią szczególną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa w sytuacjach niestandardowych. Od funkcjonariuszy obu tych formacji oczekuje się wysokiego poziomu wyszkolenia fizycznego ale także skutecznego podejmowania decyzji nierzadko w bardzo stresujących warunkach z deficytem czasu. Stąd też zainteresowanie przejawianym przez nich stylem poznawczym i mechanizmami kontroli emocjonalnej.

Cel badań

Celem badań jest próba empirycznej weryfikacji zależności pomiędzy preferowanymi stylami poznawczymi a kontrolą emocjonalną u funkcjonariuszy SPAP oraz BOR.

Podjęta problematyka badań wydaje się o tyle istotna, że po pierwsze jak już zaznaczono, wskazane grupy zawodowe poprzez charakter ich służby są mało eksplorowane badawczo, po drugie z punktu widzenia poszukiwań dotyczących predyspozycji osób służących w tych formacjach badane zmienne wydają się mieć kluczowe znaczenie dla pełnionej przez nich służby. Innymi słowy, aspekt poznawczy i kontroli emocji zdają się być istotnymi obszarami poszukiwań naukowych. W dotychczasowych nielicznych pracach raczej koncentrowano się na pewnych aspektach procesów poznawczych czy umiejętnościach pomijając raczej znaczenie stylów poznawczych czy rodzajów kontroli emocjonalnej preferowanych przez przedstawicieli tych formacji.

Osoby badane

Grupę tą stanowiły osoby służące w Samodzielnym Pododdziale Antyterrorystycznym Policji (n = 15) oraz w Biurze Ochrony Rządu (n = 30). Należy zaznaczyć, że grupa ta prezentowała na początku badań nieufny stosunek do badań, traktując je jako kolejny egzamin bądź psychologiczną ocenę przydatności do zawodu. Dopiero po zapewnieniu ich o anonimowości przeprowadzanych badań koncentrowali się na zadaniu i wykonywali je w sposób szybki, ale rzetelny. Ponadto, ze względu na charakter służby (nagłe i nieprzewidziane wezwania), trudno było przeprowadzić w całości badania w tej grupie. Wiek osób badanych wahał się od 25 do 37 lat, przy czym najwięcej osób mieściło się w przedziale 27–31 lat.

Metody

W badaniu wykorzystano dwie metody badawcze, tj. Kwestionariusz Stylów Myślenia Winczo-Kosteckiej[32] oraz Kwestionariusz Kontroli Emocjonalnej Brzezińskiego.[33] Uzasadniając wybór wykorzystanych metod psychologicznych pragniemy odnieść się do przyjętego celu badań oraz podniesionych przez nas uzasadnień merytorycznych, jak również na czynniki związane z charakterem służby badanej grupy, tj. nienormatywny czas służby oraz nieprzewidywalność zlecanych badań wykorzystano wspomniane wyżej metody.

Kwestionariusz Stylów Myślenia Richardsona VVQ w tłumaczeniu Winczo-Kosteckiej opisuje różne style-sposoby myślenia, które wykorzystujemy gdy uczymy się lub rozwiązujemy jakiś problem. Zadaniem osoby badanej jest przeczytanie każdego z 30 zdań i zdecydowanie czy jest ono prawdziwe czy fałszywe. Innymi słowy, kwestionariusz ten zawiera 15 pozycji z kwestionariusza IDP Paivio mierzących preferencję i/lub zdolność do używania słów, które zostały przemieszane z pozycjami odnoszącymi się do wyobrażeniowego stylu poznawczego. Współczynnik rzetelności retestowej wyniósł 0,91.

Kwestionariusz Kontroli Emocjonalnej (KKE) został opracowany przez Brzezińskiego. Służy do pomiaru następujących charakterystyk funkcjonowania emocjonalnego: Kontrola Ekspresji Emocjonalnej (KE), Motywacja Emocjonalno-Racjonalna (MER), Odporność Emocjonalna (OE), 4. Kontrola Sytuacji (KS), 5. Pobudliwość Emocjonalna (PE). Narzędzie pozwala dokonać pomiaru indywidualnej zdolności kontrolowania zewnętrznych przejawów odczuwanych emocji, rodzaju motywacji związanej ze wzorcem kontroli swego zachowania, zdolności do kontrolowania sytuacji emotogennych, ich właściwej percepcji i interpretacji oraz pomiaru progu pobudliwości emocjonalnej. Kwestionariusz składa się z 45 pozycji, na które udziela się odpowiedzi w czterostopniowej skali Likerta (od „Zawsze" do „Nigdy"). Niektóre pozycje mają odwróconą punktację.

Z uwagi na ustalenie z decydentami w prezentacji wyników pominięto skale: Kontrola Ekspresji Emocjonalnej i Odporność Emocjonalna.

Ze względu na dość małą liczbę osób przebadanych oraz względnie dużą różnicę w liczebności między grupami do analizy rang (średnich) wykorzystano test Manna Whitneya.

Wyniki

W pierwszym kroku analizy statystycznej dokonano porównania analizowanych zmiennych w badanych grupach. W tabeli 1 przedstawiono wartości rang w podziale na grupy dla poszczególnych zmiennych.

---

[32] *M. Winczo-Kostecka, Wyobrażeniowy versus pojęciowy styl poznawczy*. *Podstawy teoretyczne*, *kwestionariuszowe techniki pomiaru* i *wyniki badań*, (w:) *L. Wołoszynowa* (*red.*): *Materiały do nauczania psychologii*, seria III, t. 4. Warszawa *1985.*

[33] J. Brzeziński*, Kwestionariusz Kontroli Emocjonalnej*. Poznań 1972.

Tabela nr 1: Różnice rang między badanymi grupami (SPAP i BOR) w zakresie badanych zmiennych.

	Grupa	Średnia ranga	Suma rang
Styl Wyobrażeniowy	SPSP	15,17	227,50
	BOR	25,66	718,50
Motywacja Emocjonalno-Racjonalna	SPSP	14,57	218,50
	BOR	27,22	816,50
Kontrola Sytuacji	SPSP	31,13	467,00
	BOR	18,93	568,00
Pobudliwość Emocjonalna	SPSP	28,83	432,50
	BOR	20,08	602,50

Funkcjonariusze BOR-u w porównaniu z policjantami charakteryzują się wyższym nasileniem stylu wyobrażeniowego i motywacji emocjonalno-racjonalnej. Policjanci uzyskali wyższe wyniki w kontroli sytuacji i pobudliwości emocjonalnej.

W dalszej kolejności zmienne przeliczono na wyniki stenowe oraz przypisano im wartości „niski", „średni" i „wysoki" zgodnie z metodologią adekwatną dla testu. W tabeli 2 przedstawiono uzyskane wyniki w podziale na grupy badane.

Tabela nr 2: Częstość występowania określonego poziomu poszczególnych zmiennych u funkcjonariuszy SPAP oraz BOR.

Częstość	Motywacja emocjonalno-racjonalna		Kontrola Sytuacji		Pobudliwość Emocjonalna	
	SPSP	BOR	SPSP	BOR	SPSP	BOR
Niski	9	5	8	24	7	22
Przeciętny	5	12	3	5	7	6
Wysoki	1	13	4	1	1	2

Przeciętna i wysoka motywacja emocjonalno-racjonalna charakterystyczna jest dla funkcjonariuszy BOR-u, podczas gdy u policjantów przeważa poziom niski i przeciętny. Dominującym poziomem kontroli sytuacji jest poziom niski. Podobnie jest u policjantów ale procentowo w grupie o poziomie przeciętnym i wysokim znalazło się więcej osób. Podobne wyniki zaobserwować możemy w zakresie pobudliwości emocjonalnej. U funkcjonariuszy BOR-u dominuje poziom niski, u policjantów natomiast niski i przeciętny.

W tabeli 3 umieszczono współczynniki korelacji pomiędzy stylem wyobrażeniowym a skalami Kwestionariusza Kontroli Emocjonalnej oddzielnie dla każdej z grup.

Tabela nr 3: Współczynniki korelacji r-Pearsona między zmiennymi w grupie SPAP i BOR.

	Pobudliwość Emocjonalna		Kontrola Sytuacji		Motywacja Emocjonalno-Racjonalna	
	SPAP	BOR	SPAP	BOR	SPAP	BOR
Kontrola Sytuacji	,437	,439*				
Motywacja Emocjonalno-Racjonalna	-,535*	-,339	-,282	-,446*		
Styl wyobrażeniowy	-,249	-,205	,087	-,053	,518*	,148

* $p < 0.05$

Należy pamiętać, że grupa policjantów jest stosunkowo mało liczebna stąd mniej odporna na wartości ekstremalne, co może wpływać m.in. na wysokość korelacji. Pobudliwość emocjonalna powiązana jest ujemnie ze stylem wyobrażeniowym w obu grupach na podobnym poziomie. Kontrola sytuacji pozostaje praktycznie bez związku ze stylem wyobrażeniowym. Wyższy związek motywacji emocjonalno-racjonalnej ze stylem wyobrażeniowym obserwujemy u funkcjonariuszy BOR-u.

Dyskusja i wnioski

Funkcjonariusze BOR-u i SPAP-u to osoby wyselekcjonowane i bardzo dobrze przygotowane do realizacji działań o wysokim poziomie trudności, w deficycie czasu z wykorzystaniem najnowszych technologii i uzbrojenia. Trening takich osób jest długotrwały i zanim zostaną dopuszczone do pełnienia obowiązków przez wiele lat trenują umiejętności nie tylko fizyczne ale także kompetencje emocjonalne i intelektualne. Służba w tych formacjach niesie ze sobą duże wyzwanie zarówno dla poziomu efektywności fizycznej jak i psychologicznej. Policjanci uzyskali znacznie wyższe wyniki w stylu wyobrażeniowym. Służba ich polega przede wszystkim na przeciwdziałaniu zagrożeniom, stąd też konieczność wysokiego poziomu tej dyspozycji psychicznej. Dzięki treningowi oraz trenowaniu różnych scenariuszy wyraźnie wyższy poziom stylu wyobrażeniowego przełożyć się może na efektywność działania.[34] U funkcjonariuszy BOR-u zauważyć można wyższy poziom motywacji emocjonalno-racjonalnej. Cecha ta jest niezwykle potrzeba w codziennej służbie, gdzie kontakt w VIP-ami wymaga wysokiego poziomu profesjonalizmu. Także i w innych służbach mundurowych zmienne związane z motywacją warunkują postawy wobec obowiązków a w efekcie efektywność służby.[35] Wyższy poziom kontroli sytuacji i pobudliwości emocjonalnej właściwy jest dla funkcjonariuszy SPAP. Akcje bojowe, w bezpośrednim zagrożeniu życia własnego i kolegów wymagają wysokiego poziomu kontroli

[34]L. Perenc, M. Radochoński, A. Radochońska, *Prosocial competencies among adolescent siblings of the physically disabled*. (w:) „Current Issues in Personality Psychology", 2015, nr 3, s. 195–202.
[35]M. Gordon, *Personality of correction officers and their attitudes towards resocialization tasks*. (w:) „Current Issues in Personality Psychology", 2014, nr 2, s. 118–132.

i umiejętności podejmowania szybkich działań z uwzględnieniem natychmiastowego i maksymalnego pobudzenia. Tylko pełnie zaangażowanie zarówno emocjonalne jaki i poznawcze w sytuacji deficytu czasu i działania w zagrożeniu warunkuje sprawność przeprowadzenia akcji bojowej, której celem jest ujecie niebezpiecznego przestępcy przy jednoczesnym dbaniu o brak strat własnych.[36]

U funkcjonariuszy BOR-u motywacja emocjonalno-racjonalna dominuje na poziomie średnim i wysokim. Dla funkcjonariuszy SPAP poziom ten jest rzadziej osiągany dlatego stanowi to pole do ich rozwoju i warto zwrócić uwagę na ten aspekt funkcjonowania w ich przyszłym treningu zawodowym. Kontrola sytuacji to kolejny obszar gdzie jest jeszcze możliwość rozwoju. Dzięki treningowi tej kompetencji wzrosnąć może efektywność wykonywania zadań w tych grupach zawodowych. Pobudliwość emocjonalna na niskim poziomie przyczynia się do sprawnego podejmowania działań w sytuacji silnego stresu i presji czasu. Niski poziom pobudliwości w obu grupach gwarantuje sprawne wykonywanie obowiązków w deficycie czasu i w sytuacji zagrożenia życia.

Funkcjonariusz BOR-u i SPAP-u niejednokrotnie dowiedli swojego profesjonalizmu. Dla wielu z nich służba to prawdziwe poświęcenia, także zdrowia i życia prywatnego aby poprzez dodatkowy trening osiągnąć jak najwyższy poziom. Cechą charakterystyczną elitarnych formacji jest profesjonalizm i zaangażowanie. Trening, który przechodzą zapewnia im taki poziom profesjonalizmu. Może on być jednak wzbogacony poprzez rozwijanie kompetencji psychologicznych, których wyższy poziom przełożyć się powinien na lepsze wykonywanie obowiązków służbowych.[37]

Streszczenie

Od funkcjonariuszy Samodzielnego Pododdziału Antyterrorystycznego Policji i Biura Ochrony Rządu oczekuje się nie tylko wysokiego poziomu przygotowania fizycznego, ale także sprawnego myślenia i wysokiej kontroli emocjonalnej, zwłaszcza w sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia i działania w deficycie czasu. Celem pracy jest próba ustalenia poziomu stylu wyobrażeniowego oraz kontroli emocjonalnej, a także empirycznej weryfikacji zależności pomiędzy stylem wyobrażeniowym a kontrolą emocjonalną u funkcjonariuszy Samodzielnego Pododdziału Antyterrorystycznego Policji (SPAP) i Biura Ochrony Rządu (BOR). W badaniu wzięły udział osoby służące w SPAP (n = 15) oraz w BOR (n = 30). Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem Kwestionariusza Stylów Myślenia Richardsona oraz Kwestionariusza Kontroli Emocjonalnej Brzezińskiego. Z przeprowadzonych badań wynika, że funkcjonariusze BOR-u charakteryzują się wyższym poziomem stylu wyobrażeniowego i motywacji emocjonalno-racjonalnej, funkcjonariusze SPSP zaś cechuje wyższy poziom kontroli sytuacji oraz pobudliwości emocjonalnej.

[36]A. Piotrowski, P. Pękała, *Responsibility and conscientiousness of soldiers*. (w:) „Zeszyty Naukowe Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki Journal of Science of the gen. Tadeusz Kosciuszko Military Academy of Land Forces", 2016, nr 48 , s. 62–73.

[37]A. Piotrowski, *Grupy Interwencyjne Służby Więziennej. Pasja czy służba?* (w:) „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa", 2014, nr 4, s. 271–285.

Słowa kluczowe: Wyobrażeniowy styl myślenia, kontrola emocjonalna, Samodzielny Pododdział Antyterrorystyczny Policji, Biuro Ochrony Rządu

Summary

Not only a high level of physical preparation, but also efficient thinking and high emotional control are expected from the officers of the Independent Sub-Department of the Anti-terrorist Police and the Government Protection Bureau, especially in the situation of a direct threat to life and acting in a shortage of time. The aim of the work is to determine the level of imaginative style and emotional control, as well as to empirically verify the relationship between the imaginative style and emotional control in the officers of the Independent Sub-unit of the Counterterrorism Police and the Government Protection Bureau The study was attended by people serving in Police (n = 15) and in Government Protection Bureau (n = 30). The study was conducted using the Richardson Thinking Style Questionnaire and the Brzezinski Emotional Control Questionnaire. The research shows that Government Protection Bureau officers are characterized by a higher level of imaginative style and emotional-rational motivation, while Sub-unit of the Counterterrorism Police officers are characterized by a higher level of control of the situation and emotional excitability.

Key words: Visual style of thinking, emotional control, Independent Police Counter terror Subdivision, Government Protection Bureau

Bibliografia

Brzeziński J., Kwestionariusz Kontroli Emocjonalnej. Poznań 1972

Brzeziński J., Kształtowanie się mechanizmu kontroli emocjonalnej. (w:) „Kwartalnik Pedagogiczny", 1973, nr 18, s. 99–108

Czapiński J., Dyferencjał semantyczny, (w:) L. Wołoszynowa (red.), Materiały do nauczania psychologii, 1978, nr 3, s. 257–274

Doliński D., Psychologia wpływu społecznego. Wrocław 2000

Dworzecki J., Policja w Polsce. Wybrane zagadnienia. Kraków 2011

Eliasz A., Temperament a osobowość. Wrocław 1974

Gordon M., *Personality of correction officers and their attitudes towards resocialization tasks*. (w:) „Current Issues in Personality Psychology", 2014, nr 2, s. 118–132

Nosal C., Psychologiczne modele umysłu. Warszawa 1990

Hiscock M., Imagery assessment throgh self-report: what do imagery questionnaires measure? (w:) „Journal of Consulting and Clinical Psychology", 1978, nr 46, s. 223–230

Krajewski R., Leksykon instytucji wymiaru sprawiedliwości i ochrony prawa. Warszawa 2007

Matczak A., Style poznawcze, *Rola indywidualnych preferencji.* Warszawa 1982

Matczak A., Style poznawcze, (w:) J. Strelau (red.): *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 2. Gdańsk 2000, s. 763 s. 761–782

Nosal C., Psychologiczne modele umysłu. Warszawa 1990

Nosal C., Różnice indywidualne w stylach uczenia się i myślenia, (w:) „Przegląd Psychologiczny". 2000, nr 43, s. 469–480

Perenc L., Radochoński M., Radochońska A., *Prosocial competencies among adolescent siblings of the physically disabled*. (w:) „Current Issues in Personality Psychology", 2015, nr 3, s. 195–202

Piotrowski A., *Grupy Interwencyjne Służby Więziennej. Pasja czy służba?* (w:) „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa", 2014, nr 4, s. 271–285

Piotrowski A., Pękała P., *Responsibility and conscientiousness of soldiers*. (w:) „Zeszyty Naukowe Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki Journal of Science of the gen. Tadeusz Kosciuszko Military Academy of Land Forces", 2016, nr 48 , s. 62–73

Richardson A., Verbalizer-visualizer: A cognitive styl dimension. (w:) „Journal of Mental Imagery", 1977, nr 1, s. 109–126

Soroko E., Regulacja emocji w kontekście rozwoju osobowości. (w:) Ł. Kaczmarek, A. Słysz (red.): Bliżej serca. Zdrowie i emocje. Poznań 2007

Strelau J., Temperament, osobowość, działanie. Warszawa 1985

Strelau J., Badania nad temperamentem. Teoria, diagnoza, zastosowania. Wrocław 2002

Strelau J., Psychologia różnic indywidualnych. Warszawa 2002

Wieczorkowska G., Interval Cognitive-behavioral Strategies Can Decrease the Stimulative Value of Events. (w:) „Polish Psychological Bulletin", 1995, nr 26, s. 353–365

Winczo-Kostecka M., Wyobrażeniowy versus pojęciowy styl poznawczy. *Podstawy teoretyczne*, *kwestionariuszowe techniki pomiaruiwyniki badań*, (w:) *L. Wołoszynowa* (*red*.): *Materiały do nauczania psychologii*, seria III, t. 4. Warszawa *1985*

Wytkowska A.M., Temperament a poznawczo-behawioralny styl funkcjonowania jednostki. (w:) „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Psychologica", 2003, nr 7, s. 87–97

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o *Policji. Dz.* U. 1990 *nr*30 poz. 179

Ustawa z dnia 16 marca 2001r. o Biurze Ochrony Rząd. Dz. U. nr 75, poz. 356 i z 1998 r. nr 160, poz. 1065

Grzegorz Władysław NYCZ

PRZEMOC W RODZINIE W UJĘCIU SOCJOLOGICZNYM I TEOLOGICZNYM

Wstęp

Przemoc domowa jest tematem drażliwym, ponieważ jest zjawiskiem powszechnym. Dotyczy wszystkich warstw społeczeństwa. W artykule skupiam się na przemocy w rodzinie. Pomijam szerszy kontekst sprawy z uwagi na aspekt teologiczny, w którym osnową życia społecznego jest rodzina. Skutkiem przemocy chwiejność emocjonalna, która zakłóca normalny rozwój człowieka i rodziny. Może doprowadzić do demoralizacji i samounicestwienia. Trudne jest rozpoznanie jej źródeł dla ofiary i najbliższego otoczenia. Przemocy poddawane w pierwszej kolejności dzieci, kobiety, babcie i dziadkowie. Sprawcami przeważnie są mężczyźni. Z Krajowego Programu Działań na Rzecz Kobiet przyjętym przez Rząd RP w 2003 roku, dowiadujemy się, iż: „przemoc wobec kobiet jest przejawem historycznej nierówności sił w stosunkach pomiędzy kobietami a mężczyznami, która doprowadziła do zdominowania i dyskryminacji kobiet przez mężczyzn oraz stanowi barierę dla pełnego awansu kobiet". U osób doświadczających przemocy zmieniają się zachowania, myślenie oraz postrzeganie rzeczywistości. Wpływa ona na funkcjonowanie ofiary. Przemoc można zdefiniować, jako: wykorzystywanie swojej przewagi fizycznej, psychicznej, materialnej i intelektualnej do narzucania swojej woli innym osobom w celu wymuszenia na nich określonych zachowani i działań. Najbardziej bolesnym rodzajem jest przemoc domowa. Nadal pozostaje ona dla wielu osób tematem tabu. Mężczyźni uważają, że partnerki powinny się ich „słuchać", a kiedy kobiety nie podzielają tego zdania, wymuszają posłuch i pożądane działania. Należy dodać, że przemoc to nie tylko wykorzystanie siły fizycznej, to również działania w sferze psychicznej, ekonomicznej oraz seksualnej. W ofierze rodzi się wiele negatywnych emocji, z którymi stara się żyć i radzić sobie. Pojawia się poczucie zagrożenia, niepewność i lęk. Osoba zastraszona uczy się, jak żyć pod ciągłą presją. Presja ta jest możliwa z uwagi na sprzyjające okoliczności społeczne i usankcjonowany w teologii praktycznej model roli kobiety w życiu społecznym i rodzinie. W naszej kulturze płcie mają przypisane odpowiednie role. Mężczyzna jest głową rodziny, ma ochraniać swoją kobietę i dzieci, stać na straży ich majątku oraz dbać o zaspokojenie potrzeb innych członków rodziny. Kobieta tradycyjnie jest matką i panią domu. Powinna zajmować się wychowaniem dzieci i dbaniem o ognisko domowe. Powstaje konflikt wartości społecznych regulowanych aktami prawnymi z systemem wartości teologii dogmatycznej, odwołującej się do miłosierdzia w obszarze siły więzi rodzinnych. Ofiary z uwagi na dogmatyczny nakaz podtrzymywania tej więzi, przygotowywane są do wypełnienia swojej funkcji w ramach nauczania Kościoła rzymsko-katolickiego w Polsce. Tak, więc problem przemocy w rodzinie w przestrzeni socjologiczno-teologicznej osadzony jest na konflikcie wartości, który jest rozstrzygany zgodnie z dogmatyką teologiczną. W ten sposób przemoc jest utrwalana. Wzrastająca świadomość społeczna oraz odpowiednie przygotowanie placówek pomocowych może zmienić, nie tylko sytuację ofiar przemocy, ale i samego oprawcy. W tej dziedzinie dostrzegam zasadniczy błąd metodologiczny działania wspomnianych instytucji. Przyjmują one podstawę "rozstrzygającą" –

dogmatyczną, np. w postaci różnego rodzaju sankcji karnych. Potrzebna jest postawa mediatora, rozwiązującego problem rodzinnym, a nie wyłącznie sankcja karna. Dlatego w artykule przedstawiam różnorodne okoliczności przemocy w rodzinie, by lepiej zrozumieć problem, w którym ofiarą jest też sam oprawca w aspekcie teologicznym.

Biblia mówi o przemocy?

Zasady ogólne

Jako podstawowy przepis *biblijny* warto tu podać treść V przykazania Bożego: Nie będziesz zabijał. [Wj 20,13]. Większość ludzi pomyśli sobie, że praktyczne zastosowanie tego przykazania w życiu większości ludzi jest niewielkie lub żadne. Pozwolę sobie w takim razie zacytować, przykazanie słowa samego Jezusa: Słyszeliście, że powiedziano przodkom: Nie zabijaj; a kto by się dopuścił zabójstwa, podlega sądowi. A Ja wam powiadam: Każdy, kto się gniewa na swego brata, podlega sądowi. A kto by rzekł swemu bratu: Raka, podlega Wysokiej Radzie. A kto by mu rzekł: Bezbożniku, podlega karze piekła ognistego. [Mt 5,21-22]. Jezus powoływał się zarówno na zacytowane przykazanie, jak i na przepisy podane w Księdze Wyjścia, zapisane zaraz po dziesięciu przykazaniach. Komentował, iż pod sąd podlega nie tylko ten, kto bezpośrednio zabije drugiego człowieka, ale kto źle życzy drugiej osobie. Co prawda szkoda, jaką można wyrządzić złorzeczeniem jest zdecydowanie mniejsza od morderstwa, ale idea, jaka przyświeca człowiekowi, jest ta sama, kiedy rodzi się w nim nienawiść. Mamy więc omówione w Biblii dwa skrajne przypadki tego samego grzechu: nienawiści. Jeden z nich ogranicza się do złych myśli o drugiej osobie, a drugi posuwa się do zabójstwa. Obydwa przejawy złości na drugą osobę zostały ocenione negatywnie. Możemy zatem rozumieć, że wszystkie pośrednie rzeczy, jak: bicie człowieka, jego znieważanie, czy jakakolwiek forma *krzywdzenia*, też są potępiane. Niektórzy jednak twierdzą, że chrześcijanin w obliczu zagrożenia nie może nawet *bronić własnego życia*… Jeśli można, o ile to od was zależy, ze wszystkimi ludźmi pokój miejcie. Najmilsi! Nie mścijcie się sami, ale pozostawcie to gniewowi Bożemu, albowiem napisano: Pomsta do mnie należy, Ja odpłacę, mówi Pan. Jeśli tedy łaknie nieprzyjaciel twój, nakarm go; jeśli pragnie, napój go; bo czyniąc to, węgle rozżarzone zgarniesz na jego głowę. Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj [Rz 12,18-21]. To jest zakaz *zemsty*. Czy zakaz zemsty i zakaz *obrony*, to jest to samo? Nie! Obrona potrzebna jest wtedy, kiedy ktoś nas atakuje, a my nie mamy gdzie uciekać. Zemsta natomiast ma miejsce już po fakcie. Ktoś w przeszłości (bliższej lub dalszej) wyrządził mi szkodę. Czy mam go teraz nienawidzić? Czy mam szukać sposobu, żeby też zrobić mu coś złego? Ten tekst jasno odpowiada na to pytanie: Nie. Z resztą (o czym ten tekst akurat nie wspomina) uwolnienie od nienawiści i chęci zemsty jest chyba najlepszym lekarstwem na zranienie. Słyszeliście, że powiedziano: *Oko za oko* i ***ząb za ząb***! A Ja wam powiadam: Nie stawiajcie oporu złemu. Lecz jeśli cię kto uderzy w prawy policzek, nadstaw mu i drugi! Temu, kto chce prawować się z tobą i wziąć twoją szatę, odstąp i płaszcz! Zmusza cię kto, żeby iść z nim tysiąc kroków, idź dwa tysiące! Daj temu, kto cię prosi, i nie odwracaj się od tego, kto chce pożyczyć od ciebie. Słyszeliście, że powiedziano: Będziesz miłował swego bliźniego, a nieprzyjaciela swego będziesz nienawidził. A Ja wam powiadam: Miłujcie

waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują; [Mt 5,38,44]. Wiele osób zwraca od razu uwagę na słowa: nie stawiajcie oporu złemu, stwierdzając, że nie wolno się *bronić*, kiedy ktoś próbuje nas *skrzywdzić*. Warto zwrócić jednak uwagę na kontekst. Do jakiej myśli odwołuje się Jezus w swojej wypowiedzi? Cytuje przepis z ksiąg mojżeszowych: oko za oko i ząb za ząb. Czego on dotyczył? Obrony, kiedy ktoś nas napada? Nie – dotyczył on sposobu karania (po fakcie popełnienia przestępstwa). Izraelici wykorzystywali to prawo do zemsty. Jezus wypowiada się dalej w kontekście kary lub zemsty dokonywanej po fakcie. Polskie przekłady tłumaczą następne zdanie zazwyczaj jako: nie stawiajcie oporu lub nie sprzeciwiajcie się. To ciekawe, bo oryginalne słowo greckie, antistinai, oznacza również atak, niszczenie. Jezus mówi, żeby nie atakować człowieka, który zrobił nam coś złego. I mówi to w kontekście sposobu karania, a nie sposobu ochrony, kiedy ktoś nas atakuje. Ma to zapobiegać mściwości. Podaje to również w obrazowy sposób, mówiąc o policzku. Fakt został dokonany: ktoś nas uderzył. Czy mamy mu oddać? A może zabić go? Jezus mówi, że nie. Nie mamy się mścić, ryzykując nawet, że sytuacja się powtórzy i zostaniemy uderzeni po raz drugi. W ten sposób nadstawiamy *drugi policzek*. Nie ma tutaj mowy, żeby nie bronić życia, kiedy ktoś próbuje nas zabić.

Jezus w swojej wypowiedzi idzie jeszcze o krok dalej. Mówi, żeby zrozumieć drugiego człowieka, choćby był naszym wrogiem. Jeśli ktoś domaga się od nas czegoś, zamiast unosić się honorem, mamy zwrócić uwagę na jego potrzeby. Być może okaże się, że możemy mu pomóc. Jezus podaje to na przykładzie szaty i płaszcza, o które ktoś chce się z nami sądzić (zwróćmy uwagę, że mówi tutaj o prawowaniu się, a nie o napadzie). Jest to wielki apel o zwrócenie uwagi na potrzeby drugiego człowieka. Dalej Jezus cytuje już nie Stary Testament, ale naukę rabinów, żeby kochać bliźnich, a nienawidzić nieprzyjaciół. Oczywiście sprzeciwia się temu twierdzeniu, ucząc, żeby traktować serdecznie wszystkich ludzi. Powyższy fragment Ewangelii stawia bardzo wysoko poprzeczkę w tym, jak bardzo mamy być nastawieni na potrzeby drugiego człowieka. Jednak wyciąganie z tego tekstu wniosków, że nie wolno *chronić życia*, czy zdrowia, kiedy jest ono zagrożone – to nadinterpretacja. Nie wynika to z słów Jezusa. Pozwolę sobie zacytować jeszcze jedną wypowiedź z Nowego Testamentu, tym razem pochodzącą z ust Jana Chrzciciela: A on odpowiadając, rzekł im: Kto ma dwie suknie, niechaj da temu, który nie ma, a kto ma żywność, niech uczyni podobnie. Przychodzili też celnicy, by dać się ochrzcić, i mówili do niego: Nauczycielu, co mamy czynić? On zaś rzekł do nich: Nie pobierajcie nic więcej ponad to, co dla was ustalono. Pytali go też żołnierze, mówiąc: A my co mamy czynić? I rzekł im: Na nikim nic nie wymuszajcie ani nie oskarżajcie fałszywie dla zysku, lecz poprzestawajcie na swoim żołdzie. [Łk 3,11-14]. Przychodzili do niego różni ludzie i pytali, na co mają zwrócić uwagę w ich przypadku. Celnikom (czyli poborcom podatków) nakazał, żeby byli uczciwi w tym, co zbierają od ludzi. Ciekawe jest też to, jaką odpowiedź dał żołnierzom. Przyszli do niego ludzie, którzy nosili broń, którzy zarabiali poprzez walkę. Czy usłyszeli słowa: Co, jesteście żołnierzami? Chwileczkę, przede wszystkim odepnijcie broń od pasa, zapomnijcie o walce i zajmijcie się czymś pożytecznym…? Nie! Zamiast tego usłyszeli, że mają poprzestawać na własnym żołdzie, czyli zarobku żołnierza. Dobrze jest czytać Biblię i wyciągać z niej wnioski. Trzeba jednak uważać, żeby nie wyciągnąć ich więcej, niż znajduje się w tekście Pisma Świętego. Jesteśmy zachęcani do

pokojowego usposobienia, do wrażliwości na potrzeby drugiego człowieka, do pokoju ze wszystkimi ludźmi. Nie ma jednak nigdzie powiedziane, żeby nie chronić własnego życia lub zdrowia. Przemoc jest nierozerwalnie związana z historią świata i samego człowieka. Często zadajemy sobie pytanie czy kiedykolwiek uda się nam jakoś przerwać lub powstrzymać to pasmo tragicznych wydarzeń? Wiele osób, w tym również religijnych, uważa, że przemoc jest uzasadnioną reakcją na prowokację. A miliony ludzi aprobuje dostępną w mediach rozrywkę, która jest przesiąknięta agresją. Jak na przemoc zapatruje się Bóg? Biblia mówi: Kobieto! Jeśli twój mąż odda cię grupie rozochoconych mężczyzn, by dokonali na tobie całonocnego gwałtu zbiorowego i masz jedynie siłę, by się doczołgać na próg domu, uważaj. Twój mąż może uznać, że dokonano na tobie tak straszliwej zbrodni, że poćwiartuje cię żywcem na 12 części i roześle je po całym kraju. Sdz 19, 25-29Synowie Jakuba wymordowują wszystkich mężczyzn w mieście. Rabują cały majątek, uprowadzają w niewolę wszystkie kobiety i dzieci. Rdz 34, 25-31*«Tak mówi Pan, Bóg Izraela: "Każdy z was niech przypasze miecz do boku. Przejdźcie* tam i z powrotem od jednej bramy w obozie do drugiej i zabijajcie: kto swego brata, kto swego przyjaciela, kto swego krewnego"». Synowie Lewiego uczynili według *rozkazu Mojżesza, i zabito w tym dniu około trzech tysięcy mężów.* Wj 32, 27-28Mojżesz się dziwi: *"Jak mogliście zachować przy życiu wszystkie kobiety? (…) Zabijecie więc spośród dzieci wszystkich chłopców, a spośród kobiet te, które już obcowały z mężczyzną."* Lb 31, 15-18*"Gdy Pan, Bóg twój, wprowadzi cię do ziemi, do której idziesz, aby ją posiąść, usunie liczne narody przed tobą: Chetytów, Girgaszytów, Amorytów, Kananejczyków, Peryzzytów, Chiwwitów i Jebusytów: siedem narodów liczniejszych i potężniejszych od ciebie. Pan, Bóg twój, odda je tobie, a ty je wytępisz, obłożysz je klątwą, nie zawrzesz z nimi przymierza i nie okażesz im litości."* Pwt 7, 1*"Skoro ci je Pan, Bóg twój, odda w ręce - wszystkich mężczyzn wytniesz ostrzem miecza. Tylko kobiety, dzieci, trzody i wszystko, co jest w mieście, cały łup zabierzesz i będziesz korzystał z łupu twoich wrogów, których ci dał Pan, Bóg twój." "w miastach należących do narodów, które ci daje Pan, twój Bóg, jako dziedzictwo, niczego nie zostawisz przy życiu."* Pwt 20, 13-16

Syn Dawida - Amnon, gwałci własną siostrę, Tamar. Inny syn Dawida, Absalom następnie go za to zabija. 2 Sm 13, 1-29 *«Ta oto kobieta powiedziała mi: "Daj twojego syna, a zjemy go dzisiaj, mojego zaś syna zjemy jutro". Ugotowałyśmy więc mojego syna i zjadłyśmy go. Dnia następnego powiedziałam do niej: "Daj twego syna, żebyśmy go zjadły", lecz ona ukryła swojego syna».* 2 Krl 6, 28-29*"«Idźcie za nim po mieście i zabijajcie! Niech oczy wasze nie znają współczucia ni litości! Starca, młodzieńca, pannę, niemowlę i kobietę wybijajcie do szczętu!»"*Ez 9, 5-6*"Szczęśliwy, kto schwyci i rozbije o skałę twoje dzieci."* Ps 137, 9*"Każdy odszukany będzie przebity, każdy złapany polegnie od miecza. Dzieci ich będą roztrzaskane w ich oczach, ich domy będą splądrowane, a żony - zgwałcone. Oto Ja pobudzam przeciw nim Medów (...) Wszyscy chłopcy będą roztrzaskani, dziewczynki zmiażdżone. Nad noworodkami się nie ulitują, ich oko nie przepuści także niemowlętom."* Iz 13, 15*,,przeciwników moich, którzy nie chcieli, żebym panował nad nimi, przyprowadźcie tu i pościnajcie w moich oczach."* Łk 19, 27, *,,Nie sądźcie, że przyszedłem pokój przynieść na ziemię. Nie przyszedłem przynieść pokoju, ale miecz."* Mt 10, 34 Niedaleko Mosulu w północnym Iraku znajdują się ruiny wielkiego niegdyś miasta — Niniwy, stolicy starożytnego

imperium asyryjskiego. Bóg zapowiedział, że „Niniwę uczyni bezludnym pustkowiem” - słowa te padły w czasie, gdy była ona jeszcze kwitnącą metropolią (Sofoniasza 2:13). Powiedział też: „Zrobię z ciebie widowisko”. Co Go do tego skłoniło? Niniwa była „miastem rozlewu krwi” (Nahuma 1:1;3:1,6). A jak napisano o Jehowie w Psalmie 5:6, „człowiekiem przelewającym krew (...) brzydzi się ”. Ruiny Niniwy są niemym świadectwem tego, że Bóg dotrzymał słowa. Przemoc pochodzi od kogoś, kto jest arcywrogiem Boga i człowieka — od Szatana Diabła, nazwanego przez Jezusa Chrystusa „zabójcą” (Jana 8:44). Co więcej, „cały świat podlega mocy niegodziwca”, którego cechy są widoczne w nastawieniu ludzi do przemocy; ujawniają się w powszechnej fascynacji, z jaką świat podchodzi do brutalnych treści prezentowanych w środkach masowego przekazu (1 Jana 5:19). Aby podobać się Bogu, musimy pielęgnować nienawiść do przemocy oraz miłość do tego, co On kocha. *‘Jehowa nienawidzi miłującego przemoc’* (Psalm 11:5). Czy agresywna osoba może się zmienić? Przemoc to nieodłączna cecha natury ludzkiej. Biblia w tej sprawie jednoznacznie mówi „Odrzućcie (...) srogie zagniewanie, gniew, zło, obelżywe słowa i sprośną mowę”. Radzi też: „Zrzućcie starą osobowość razem z jej praktykami i przyodziejcie się w nową osobowość” (Kolosan 3:8-10). Czy Bóg wymaga od nas zbyt wiele? Nie, ponieważ ludzie potrafią się zmieni. Pierwszy krok polega na zdobyciu dokładnej wiedzy o Bogu (Kolosan 3:10). Kiedy osoba o odpowiednim nastawieniu serca poznaje wspaniałe zasady i ujmujące przymioty Stwórcy, powodowana miłością przybliża się do Niego i chce sprawiać Mu radość (1 Jana 5:3). Krok drugi to odpowiedni dobór towarzystwa. „Nie przestawaj z nikim, kto jest skory do gniewu; i nie zadawaj się z mężem miewającym ataki złości, żebyś się nie zapoznał z jego ścieżkami i wręcz nie zastawił sidła na swą duszę” (Przysłów 22:24, 25). Krok trzeci wiąże się z wyrobieniem sobie właściwego poglądu na przemoc. Dostrzegaj, czym naprawdę jest skłonność do agresji — poważną słabością, która wynika z braku panowania nad sobą. Z drugiej strony ludzie nastawieni pokojowo odznaczają się wewnętrzną siłą. Księga Przysłów 16:32 oznajmia: „Nieskory do gniewu jest lepszy niż mocarz”. *„Dążcie do pokoju ze wszystkimi”* (Hebrajczyków 12:14). Czy przemoc kiedykolwiek się skończy? Przemoc zawsze była, jest i będzie. W tej sprawie na kartach Biblii czytamy: „I jeszcze tylko chwilka, a już nie będzie niegodziwca (...). Lecz potulni posiądą ziemię i naprawdę będą się wielce rozkoszować obfitością pokoju” (Psalm 37:10, 11). Bóg chce ocalić ludzi potulnych i usposobionych pokojowo, dlatego z miłującymi przemoc postąpi tak, jak ze starożytną Niniwą. Wtedy przemoc już nigdy nie skala ziemi! (Psalm 72:7). „Łagodnie usposobieni (...) odziedziczą ziemię” (Mateusza 5:5). W Liście 2 Piotra 3:9 czytamy: „Jehowa (...) jest cierpliwy względem was, ponieważ nie pragnie, żeby ktokolwiek został zgładzony, ale pragnie, żeby wszyscy doszli do skruchy”. *„Przekują swe miecze na lemiesze, a swe włócznie na noże ogrodnicze”* (Izajasza 2:4). Wielu badaczy w kontekście przemocy w rodzinie mówi się o **syndromie sztokholmskim**. Jest to poczucie sympatii i solidarności ofiary ze sprawcą przemocy, które jest skutkiem silnej reakcji na stres oraz podejmowanych przez ofiarę przemocy prób zwrócenia na siebie uwagi i wywołania współczucia u sprawcy. Zarówno mechanizm działania faz przemocy, jak wyuczona bezradność oraz syndrom sztokholmski silnie wiążą ofiarę ze sprawcą, stabilizują przemocowy związek. Zawsze w pracy z ofiarami i sprawcami przemocy należy mieć świadomość tych mechanizmów. Trzeba pamiętać, że ofiarą przemocy można być niezależnie od wieku i płci. W tym

kontekście należy wspomnieć o krzywdzeniu dzieci. **Krzywdzenie dziecka** to wszystkie formy fizycznego lub emocjonalnego złego traktowania, zaniedbania, wykorzystania seksualnego lub komercyjnego, doznane od osoby odpowiedzialnej za dziecko, której ono ufa lub która ma władzę nad nim, skutkujące faktyczną lub potencjalną krzywdą dziecka dla jego zdrowia, możliwości przetrwania, rozwoju albo godności.[1]

Przemoc jest przede wszystkim rozumiana jako przemoc fizyczna, czyli fizyczne naruszenie nietykalności cielesnej drugiej osoby. Na gruncie prawa karnego przemoc pojawia się jako określenie sposobu popełnienia przestępstwa, brak jest jednak w kodeksie karnym legalnej definicji przemocy.

Wykładnia językowa pojęcia przemocy prowadzi do wniosku, że nie odnosi się ona jedynie do sfery fizycznej człowieka. Wyrazowi przemoc nadaje się znaczenia jako: „przewaga wykorzystywana w celu narzucenia komuś swojej woli, wymuszenia czegoś na kimś; też: narzucona komuś bezprawnie władza". Przewaga pozwalająca narzucić drugiej osobie swoją wolę nie musi polegać na przewadze siły fizycznej. Przewaga może wynikać z cech osobowościowych polegających na oddziaływaniu na psychikę innych osób, a także wynikać z konkretnej sytuacji w jakiej znajduje się dana osoba. Z tego punktu widzenia ograniczanie pojęcia przemocy jedynie do oddziaływania fizycznego jest nieuzasadnione.

Przemoc wobec dzieci

Zjawisko przemocy, niezależnie od tego, czy omawiane z punktu widzenia ofiary, czy osoby dopuszczającej się czynu zabronionego, niesie za sobą skutki związane nie tylko z obrażeniami ciała, ale również te dotyczące rozwoju umysłowego czy stanu psychicznego. Konsekwencje przemocy determinują sposób funkcjonowania jednostki w społeczeństwie, co przekłada się na brak lub ograniczenie jej umiejętności współżycia z innymi osobami. Dzieci są szczególnie narażone na przemoc i jej następstwa, co wynika zarówno z ich bezbronności, jak i niedostatecznych umiejętności radzenia sobie z silnymi, negatywnymi emocjami i uczuciami. Jednocześnie ich status w rodzinie warunkuje fakt, iż często nie tylko nie mogą, ale i nie potrafią samodzielnie szukać pomocy. To zaś przyczynia się do zaburzeń w rozwoju psychiczno-społecznym, a w konsekwencji utrudnia funkcjonowanie w dorosłym życiu. Przemoc wobec dzieci ma miejsce najczęściej w jego najbliższym środowisku, czyli w rodzinie i w placówkach edukacyjnych. Od 1999 roku do 2006 roku można było obserwować wzrost zarówno ogólnej liczby ofiar przemocy domowej, jak i wzrost poziomu liczby dzieci będących ofiarami. Od roku 2007 natomiast widoczny jest powolny spadek w obu kategoriach (w 2011 roku ogólna liczba ofiar przemocy domowej w porównaniu do roku 2005 zmniejszyła się o 43 242, zaś liczba dzieci uznanych za ofiary o 22 929). Wśród dzieci o wiele częściej przemocą dotknięci są najmłodsi mający mniej niż 13 lat. Jednocześnie należy pamiętać, iż procedura Niebieskiej Karty, na bazie której opracowuje się statystki, dotyczy tylko części rodzin, w których występuje przemoc. O dużej części ofiar przemocy domowej nikt nie wie. Poważny problem stanowią także przestępstwa przeciwko opiece i rodzinie, do których można zaliczyć rozpijanie małoletniego lub porzucenie go. Liczba wykrytych zdarzeń nieco zmalała

[1]Report of te Consultation on Child Abuse Prevention, WHO, 1999.

w 2011w porównaniu z poprzednimi latami, i tak w 2011 stwierdzono 252 przestępstwa rozpijania małoletniego i 60 porzuceń. Nieco inną kategorią przestępstw, ale niezwykle istotną, są uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego, których w 2011 roku odnotowano 171. Warto jednak mieć na uwadze fakt, że przemocy wobec dzieci często towarzyszą także inne działania naruszające ich prawa. Istotnymi problemami związanymi z przemocą i przestępczością wobec dzieci są zabójstwa małoletnich oraz dzieciobójstwo. Od roku 2007 widoczny jest wyraźny spadek tych zdarzeń. W 2007 roku liczba małoletnich ofiar zabójstw wyniosła 37, zaś w roku 2011 – 24. Jeśli natomiast chodzi o dzieciobójstwo, to w 2007 roku zanotowano 13 przypadków, a w 2011 roku – 5.

Przestępstwa seksualne wobec dzieci

Bardzo poważny problem stanowią przestępstwa seksualne. Liczba popełnionych czynów związanych z seksualnym wykorzystywaniem małoletniego jest wysoka i wykazuje tendencję zwyżkową (w 2003 roku odnotowano 1 744 działania o charakterze seksualnego wykorzystywania małoletniego, natomiast w 2011 roku – 1 848). Dane te mogą wskazywać zarówno na dużą skalę występowania problemu, jak i na ograniczone działania prewencyjne w tym zakresie. Wśród najczęstszych aktów przemocy seksualnej wobec małoletnich wyróżnia się: pedofilię, gwałty oraz pornografię, z czego pedofilia jest najczęściej notowanym czynem. W latach 2007–2009 liczba ofiar wynosiła co najmniej 5 500, przy czym najwyższa była w 2007 roku – 8 151. Liczba zdarzeń związanych z pornografią natomiast wynosiła w analizowanym okresie ok. 1 000 (w 2009 roku liczba ta była równa 1 201, a w 2007 – 1 061). Najniższa liczba zanotowanych przez Policję wydarzeń dotyczyła zgwałceń, choć była ona porównywalna we wszystkich latach (w 2007 roku liczba zgwałceń wyniosła 363, a w 2009 roku – 319).

Przemoc wśród dzieci i młodzieży

Naglącym problemem związanym z przemocą są przestępstwa i czyny karalne popełniane przez nieletnich. Agresja wobec dzieci, ale również ta pochodząca od nich, niesie za sobą poważne konsekwencje, również te o charakterze psychologiczno-rozwojowym. Jeśli więc chodzi o czyny
karalne popełniane przez nieletnich, to ich liczba w 2011 roku wzrosła o 29 544 w porównaniu z rokiem 2005. Jednak liczba podejrzanych nieletnich pozostaje na podobnym poziomie. Do czynów karalnych nieletnich, których najczęściej dopuszczają się dzieci i młodzież zaliczyć należy: kradzież z włamaniem, kradzież rozbójniczą, udział w bójce lub pobiciu oraz uszczerbek na zdrowiu. Nadmienić należy, że choć kradzieże należą do najczęściej popełnianych przez nieletnich czynów karalnych, to jednak udziały w bójce lub pobiciu oraz zdarzenia wiążące się z uszczerbkiem na zdrowiu zaczynają stanowić znaczące kategorie liczbowe. Analizując zagadnienie przemocy wśród nieletnich warto także odnieść się do kwestii związanej z przestępczością mającą miejsce na terenie szkół. Szkoła jest bowiem miejscem, gdzie nie tylko bardzo często dochodzi do popełnienia czynów karalnych, ale gdzie ujawnienie przestępstwa jest dość skomplikowane. Wynika to przede wszystkim z działań towarzyszących popełnianiu czynów karalnych, do których można zaliczyć zastraszanie dzieci czy używanie agresji słownej. Najczęściej na terenie szkół podstawowych i gimnazjalnych dochodzi więc do

kradzieży rzeczy, przestępstwa rozbójniczego oraz działań związanych z uszczerbkiem na zdrowiu. Wynika z tego, że niezależnie od miejsca popełnianego przestępstwa do najczęstszych czynów karalnych dokonywanych przez nieletnich należy zaliczyć kradzieże i przestępstwa rozbójnicze. To zaś po części wskazuje na fakt, iż głównym wyznacznikiem podziałów między młodymi ludźmi są ich zasoby finansowe.

Sytuacja materialna rodziny

Ubóstwo i wykluczenie społeczne dzieci są jednymi z najpoważniejszych problemów współczesnego świata. Życie w ubóstwie bowiem przekłada się na wszystkie sfery funkcjonowania dziecka: edukację, sytuację zdrowotną, dostęp do kultury, budowanie relacji społecznych etc…W Polsce ubóstwo analizowane jest zazwyczaj w kontekście poziomu wydatków gospodarstw domowych i przyjmuje się, że jeśli wydatki są niższe od ustalonych granic ubóstwa, to wówczas można takie gospodarstwa uznać za ubogie. Jeśli chodzi o wydatki gospodarstw domowych, to od 2000 roku obserwuje się wzrost zarówno przeciętnych dochodów, jak i wydatków na 1 osobę. Co prawda od 2005 roku wielkość miesięcznych dochodów jest wyższa od wielkości miesięcznych wydatków, ale należy pamiętać, że zarówno przeciętny miesięczny dochód jak i wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych jedynie sygnalizują, na jakim poziomie żyją Polacy i jaką kwotę przeciętnie przeznaczają na zaspokojenie swoich potrzeb. Obniżenie standardów życia i tym samym ograniczenie lub brak możliwości zaspokajania poszczególnych potrzeb powodują, że wiele rodzin zmuszonych jest do korzystania z pomocy środowiskowej. W 2011 roku 1 174,4 tys. gospodarstw domowych korzystało w Polsce ze środowiskowej pomocy społecznej, przy czym 44,2% z nich stanowiły gospodarstwa wiejskie. Jest to o tyle istotne, że w 2011 roku w Polsce było ponad 2 razy więcej gospodarstw domowych w miastach niż na obszarach wiejskich. Oznacza to, że gospodarstwa domowe na obszarach wiejskich są mocniej dotknięte trudną sytuacją materialną i życiową. Rodziny najczęściej korzystają z pomocy środowiskowej z powodu ubóstwa, bezrobocia, długotrwałej bądź ciężkiej choroby lub niepełnosprawności. Jedynie w przypadku rodzin z obszarów wiejskich najczęstszym powodem jest potrzeba ochrony macierzyństwa (potrzeba ochrony macierzyństwa wiąże się z pomocą społeczną dla kobiet w ciąży znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, np. niepełnoletnie kobiety w ciąży, niepracujące matki i ojcowie itd.) oraz bezradnością w sprawach opiekuńczo-wychowawczych. Jedną z form wsparcia rodzin w trudniej sytuacji materialnej są zasiłki rodzinne. W 2011 roku zasiłek pobierało 1 416 015 rodzin, przy czym głównie przysługiwał on rodzinom posiadającym 1 dziecko lub 2 dzieci, co jest związane z najczęściej spotykanym w Polsce modelem rodziny (2+1, lub 2+2).

Ubóstwo w Polsce analizowane jest według trzech granic: relatywnej, ustawowej i skrajnej. Relatywna granica ubóstwa wyznaczana jest na poziomie 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych. Ustawowa granica ubóstwa wiąże się z kwotą, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej, jednak wartość nominalna progów interwencji socjalnej nie zmieniała się od 2006 roku (zmiana nastąpiła dopiero pod koniec roku 2012, co nie zostało jeszcze uwzględnione w statystykach), i w związku z tym nie oddaje

sytuacji faktycznej. Granica ubóstwa skrajnego uwzględnia zaś potrzeby, które nie mogą zostać odłożone w czasie, a konsumpcja niższa od tego poziomu prowadzi do biologicznego wyniszczenia1. Choć od 2006 roku w Polsce widoczne jest obniżenie odsetka osób w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem, to w przypadku relatywnej granicy ubóstwa jest to spadek zaledwie o 1,0 pkt. Procentowy. W przypadku zaś minimum egzystencji w 2011 roku odnotowano wzrost wskaźnika w porównaniu z rokiem 2010 również o 1,0 pkt. procentowy. Dość istotne są również różnice między miastami a obszarami wiejskimi w Polsce. Wyraźne bowiem widać, że niezależnie od branych pod uwagę granic ubóstwa, w znacznie gorszej sytuacji znajdują się mieszkańcy wsi. W przypadku relatywnej granicy ubóstwa poniżej 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych na obszarach wiejskich znajduje się 25,0% osób, zaś w miastach o połowę mniej (11,5%). Jednocześnie aż 10,4% osób w gospodarstwach domowych na obszarach wiejskich jest zagrożonych ubóstwem skrajnym. Wskazuje to na istnienie poważnego problemu, ponieważ obszary wiejskie mimo mniejszej liczebności ludności w znacznej mierze dotknięte są ubóstwem i wiążącym się z nim wykluczeniem społecznym, zarówno w sferze zawodowej, jak i kulturowej. To zaś rzutuje na sytuację kolejnych pokoleń i prowadzi do zjawiska dziedziczenia ubóstwa. Ubóstwo według wyznaczonych granic nieco inaczej wygląda w Polsce w poszczególnych województwach, jednak niezależnie od wybranej granicy ubóstwa najbardziej narażeni na biedę są mieszkańcy województw: świętokrzyskiego, lubelskiego, warmińsko-mazurskiego i podlaskiego.

W bardzo trudnej sytuacji w Polsce znajdują się gospodarstwa domowe z dziećmi na utrzymaniu. Szacuje się, że w 2011 roku dzieci i młodzież do 18 roku życia stanowiły ok. 31,0% populacji zagrożonej skrajnym ubóstwem, podczas gdy w populacji ogółem do tej grupy wiekowej należała co piąta osoba2. W najcięższej sytuacji się rodziny wielodzietne, rodziny przynajmniej z 1 dzieckiem posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności oraz samotne matki lub ojcowie z dziećmi. W przypadku małżeństw z 3 dzieci co piąta osoba żyła w sferze ubóstwa skrajnego, zaś w przypadku rodzin z 4 i więcej dzieci prawie co druga. Podobna sytuacja miała miejsce wśród rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością – 23,6% osób żyło na poziomie minimum egzystencji. W nieco lepszej, ale trudnej sytuacji znajdują się także niepełne rodziny, z których 13,7% w 2011 roku było zagrożonych ubóstwem skrajnym. W najlepszej sytuacji znalazły się małżeństwa bez dzieci oraz małżeństwa z 1 dzieckiem. Wynika z tego, że wraz z liczbą dzieci w rodzinie wzrasta procent osób zagrożonych ubóstwem, szczególnie ubóstwem skrajnym, oraz że sytuacja ta dotyczy głównie rodzin z obszarów wiejskich.

Analizując ubóstwo dzieci i porównując ich sytuację w krajach rozwiniętych, UNICEF starał się spojrzeć na ten problem nieco szerzej, biorąc pod uwagę z jednej strony dochód, jakim rozporządza rodzina z dziećmi na utrzymaniu, a z drugiej patrząc, na ile zaspokajane są istotne potrzeby dziecka. Do badania problemu ubóstwa dzieci wykorzystano dwa wskaźniki: stopę ubóstwa względnego dzieci oraz specjalnie w tym celu opracowaną stopę deprywacji potrzeb dzieci. Stopa ubóstwa względnego dzieci pokazuje, jaki procent z nich żyje w gospodarstwach domowych mających dochód ekwiwalentny mniejszy niż 50% mediany dochodu w danym kraju. Według tak przyjętej granicy w najlepszej sytuacji są dzieci z Islandii, Finlandii, Cypru i Holandii, w najgorszej zaś z Rumunii i Stanów Zjednoczonych. Taka pozycja Stanów Zjednoczonych wynika z bardzo

dużego rozwarstwienia tego społeczeństwa. Nieco inaczej wygląda sytuacja, gdy weźmiemy pod uwagę stopę deprywacji potrzeb dzieci, gdyż uwzględnia się tutaj jako kryterium dostęp do 14 wybranych pozycji umożliwiających zaspokojenie potrzeb dziecka i jego prawidłowy rozwój. Pozycje te uznawane są za normalne i niezbędne dla dziecka w krajach wysokorozwiniętych, co jest bardzo istotne szczególnie w odniesieniu do przyjętych kryteriów ubóstwa w krajach rozwijających się. Należy bowiem podkreślić, iż w krajach o odpowiednim standardzie i dynamice rozwoju gospodarczego nie można za kryterium ubóstwa przyjmować jedynie potrzeb bytowych. Niezbędne jest tutaj uwzględnienie dostępu do kultury, ochrony zdrowia, rozrywki czy szeroko rozumianej edukacji. W najlepszej sytuacji według tego wskaźnika są kraje skandynawskie oraz Islandia, w najgorszej zaś Rumunia i Bułgaria. W obu tych krajach ponad połowa dzieci nie ma dostępu do dwóch lub więcej pozycji z listy (odpowiednio 72,6% oraz 56,6%). W przypadku Polski, Litwy i Słowacji deprywacja dotyka co piąte dziecko (20,9%, 19,8% i 19,2%). Stopa deprywacji potrzeb dzieci wzrasta znacząco w przypadku dzieci, które są wychowywane przez jednego rodzica, przez rodziców o niskim poziomie wykształcenia oraz rodziców dotkniętych bezrobociem. W przypadku Polski w najgorszej sytuacji znajdują się dzieci wychowywane przez rodziców o niskim poziomie wykształcenia, gdyż stopa deprywacji potrzeb dzieci wzrasta trzykrotnie i wynosi ponad 60,0%. W przypadku dzieci wychowywanych przez bezrobotnych rodziców oraz przez jednego rodzica stopa deprywacji wzrasta dwukrotnie.

Dane zaczerpnięto przede wszystkim z Głównego Urzędu Statystycznego, opracowań oraz publikacji tematycznych Głównego Urzędu Statystycznego. Jednocześnie w opracowaniu wykorzystano dane publikowane w Systemie Informacji Oświatowej Ministerstwa Edukacji Narodowej i te bezpośrednio przekazane z Komendy Głównej Policji, Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz Zakładu Epidemiologii Narodowego Instytutu Zdrowia Publicznego. [2]

Na potrzeby opracowania udostępniono także wyniki badań prowadzonych przez Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia oraz Urząd do Spraw Cudzoziemców. Zaznaczyć tutaj należy, iż dane zawarte w statystykach publicznych najczęściej obejmują liczebności bezwzględne, które w trakcie przekształceń matematycznych na liczby względne mogą powodować błędy na poziomie nie większym niż 3,0%. Rozszerzenie prezentowanych danych stanowią wyniki opublikowanego już przez UNICEF Polska raportu z 2012 roku dotyczącego „Ubóstwa dzieci w Polsce" oraz dane autorskiego badania UNICEF Polska na temat „Świadomości zagadnień bezpieczeństwa wśród dzieci w Polsce". [3]

---

[2]Dane czerpano przede wszystkim z Bazy Demograficznej Głównego Urzędu Statystycznego, Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, opracowań sygnalnych oraz publikacji tematycznych Głównego Urzędu Statystycznego. Jednocześnie w opracowaniu wykorzystano dane publikowane w Systemie Informacji Oświatowej Ministerstwa Edukacji Narodowej i te bezpośrednio przekazane z departamentów MEN. Istotnym źródłem informacji były również statystyki Komendy Głównej Policji, Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz Zakładu Epidemiologii Narodowego Instytutu Zdrowia Publicznego.

[3]Na potrzeby opracowania udostępniono także wyniki badań prowadzonych przez Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia oraz Urząd do Spraw Cudzoziemców. Zaznaczyć tutaj należy, iż dane zawarte w statystykach publicznych najczęściej obejmują liczebności bezwzględne, które w trakcie przekształceń matematycznych na liczby względne mogą powodować błędy na poziomie nie większym niż 3,0%. Rozszerzenie prezentowanych danych stanowią wyniki opublikowanego już przez UNICEF

W ostatnich czasach można było wprawdzie zaobserwować nieznaczną zmianę w stanowisku katolicyzmu względem kobiet. Mogą już one pozwolić sobie na zabranie głosu w kościele i z reguły nie muszą już zakrywać głowy chustą w świątyni. W dalszym ciągu odmawia im się jednakże dostępu do święceń kapłańskich, opierając się na źle rozumianej tradycji kościelnej i na mitach biblijnych. Warto przy tym przyjrzeć się bliżej argumentacji pisarzy biblijnych spisujących święte księgi pod natchnieniem Ducha Świętego, aby przekonać się o tym, iż za owym Duchem kryje się mężczyzna.

Paweł z Tarsu wsławił się nie tylko jako założyciel uniwersalnego Kościoła chrześcijańskiego, lecz przeszedł do historii także jako jeden z największych mizoginów wszech czasów. Paweł zabraniał kobietom między innymi przemawiania w zborze: ,,***Niech niewiasty na zgromadzeniu milczą, bo nie pozwala się im mówić; lecz niech będą poddane, jak i zakon mówi. A jeśli chcą się czegoś dowiedzieć, niech pytają w domu swoich mężów; bo nie przystoi kobiecie w zborze mówić".*** (I Kor 14,34-35). O dyskryminującym charakterze tego i zamieszczonych poniżej natchnionych cytatów z Biblii nikogo chyba nie trzeba przekonywać. Bardzo często pojawia się tu motyw uległości kobiety względem mężczyzny, z którego Paweł czyni jakby nowe przykazanie Boże. "W żadnej religii czy światopoglądzie kobieta nie jest tak szanowana i uważana, jak w chrześcijaństwie." [4] Pisma święte przytacza nam te słowa: Kto by uderzył swego ojca albo matkę, winien być ukarany śmiercią. Ks. Wyjścia 21,15 Nakaz bezwzględnego posłuszeństwa mężowi jest udziałem zarówno Starego Testamentu, jak i Nowego. Ewangelie zaś są bardziej pod tym względem liberalne, kobieta jest w nich wyżej ceniona (znamienite jest już choćby to, że to kobiety utrzymywały finansowo Jezusa). Już na samym początku Starego Testamentu widzimy scenkę, w której kobietę obwinia się za cały grzech ludzkości (Ewa i jabłko), za spowodowanie jej upadku. Musiało to mieć znamienne implikacje w traktowaniu kobiety przez religie judeochrześcijańskie. *Nie będziesz pożądał żony bliźniego twego, ani jego niewolnika, ani jego niewolnicy, ani jego wołu, ani jego osła, ani żadnej rzeczy, która należy do bliźniego twego.*[5]

Mądrość Jezusa syna Syracha:

Córki posiadasz? Czuwaj nad ich ciałem, a nie uśmiechaj się do nich!

Nie wchodź w zażyłość ze śpiewaczką, by jej zamiary cię nie usidliły. Nie wpatruj się w dziewicę, abyś przypadkiem nie wpadł w sidła kar z jej powodu. (...) Odwróć oko od pięknej kobiety, a nie przyglądaj się obcej piękności: przez piękność kobiety wielu zeszło na złe drogi, przez nią bowiem miłość namiętna rozpala się jak ogień. Z kobietą zamężną nigdy razem nie siadaj ani nie ucztuj z nią przy winie, aby przypadkiem twa dusza nie skłoniła się ku niej, byś przez swą namiętność nie potknął się aż do zagłady.[6] *Małe jest wszelkie zło wobec przewrotności kobiety, toteż spadnie na nią los grzesznika.*[7] *Nie pozwól się doprowadzić do upadku pięknością kobiety, ani nawet jej nie pożądaj!* [8]

Polska raportu z 2012 roku dotyczącego „Ubóstwa dzieci w Polsce" oraz dane autorskiego badania UNICEF Polska na temat „Świadomości zagadnień bezpieczeństwa wśród dzieci w Polsce".

[4]Bernard Häring, teolog katolicki, XX wiek

[5]Wj 20, 1–17, Biblia Tysiąclecia

[6]9, 1n; Biblia Tysiąclecia.

[7]25, 19; Biblia Tysiąclecia.

[8]25, 21; Biblia Tysiąclecia

Początek grzechu przez kobietę i przez nią też wszyscy umieramy. Nie dawaj ujścia wodzie ani możności rządzenia przewrotnej żonie. Jeżeli nie trzyma się rąk twoich, odsuń ją od siebie. [9]Kobietę sprzedajną uznaje się za wartą splunięcia, a mężatkę — za wieżę śmierci dla żyjących z nią.[10] Nie pozwalaj jej przebywać z mężatkami (swojej córce — przyp.). *Jak bowiem z odzienia wychodzą mole, tak przewrotność kobiety z jednej na drugą. Lepsza przewrotność mężczyzny, niż dobroć kobiety.[11]*

Nauczajcie je utrzymywania się w szrankach podporządkowania. 1 Klem 1, 3

Rzekł im Szymon Piotr: „Niech Mariham odejdzie od nas. Kobiety nie są godne życia". Rzekł Jezus: „Oto poprowadzę ją, aby uczynić ją mężczyzną, aby stała się sama duchem żywym, podobnym do was, mężczyzn. Każda kobieta, która uczyni siebie mężczyzną, wejdzie do królestwa niebios". Apokryficzna Ewangelia Tomasza. Modlitwa przedśmiertna św. Jana: *„O Panie, który mnie od młodości aż po stare lata uchroniłeś od kobiet, który moje ciało trzymałeś z dala od nich, przez co sam wygląd kobiety wzbudzał we mnie wstręt.. Och, co za dar Boga, nie zostać dotkniętym przez wpływ kobiecości!". [12]*

Prawo kościelne

W VI wieku na soborze w Macon biskupi głosowali nad problemem: czy kobiety mają dusze?

W miejscu, w którym zatrzyma się ksiądz, nie powinna przebywać żadna kobieta. Synod Paryski, 846

Kobiecie nie wolno mieszkać w pobliżu kościoła. Synod w Coyaca (1050). *,,Księża, którzy udzielają noclegu kobietom i doznają przy tym z podniety, muszą zostać ukarani. Kobiety natomiast mają zostać sprzedane przez biskupa jako niewolnice.* Synod w Toledo. Ojciec Salij w swojej replice „Chrześcijański antyfeminizm?" przekonuje, iż w uchwałach tych nie ma krzty kobietofobii, że chodzi tylko o to, „aby nie było powodu do żadnych pomówień", czyli podejrzeń o obcowanie płciowe. Nie jest to jednak cała prawda. Wszak jeszcze za czasów Piusa XII (1939–1956) pozostawał w mocy przepis kościelny stanowiący: *,,Kobiecie pod żadnym warunkiem nie wolno zbliżać się do ołtarza, a uczestnicząc w nabożeństwie, winna zachować stosowną odległość"*.[13]

Genealogia tych przepisów nie ma raczej wiele wspólnego ze szczególną cnotliwością i chorobliwym zatroskanie o dobre imię ludzi kościoła, jest raczej pochodną wczesnego mizoginizmu chrześcijańskiego wobec kobiet. Jakże przypominają nam te reguły fragmenty drugiego listu pseudoklementyńskiego *Do dziewic* (prawdopodobnie III w.), a do czasów najnowszych przypisywany „papieżowi" Klemensowi I (I w.): *,,Postępujemy z Bożą pomocą tak: dziewicami nie mieszkamy i nie mamy z nimi nic wspólnego. Z dziewicami nie jemy i nie pijemy, a gdzie dziewica śpi, tam my nie śpimy. Niewiasty nie myją naszych stóp, ani nas nie namaszczają. Także nie śpimy bynajmniej tam, gdzie przebywa poświęcona Bogu dziewica, ba, nawet nie pozostajemy tam przez noc."* Tam zaś gdzie Pseudo-

[9]25, 24n; Biblia Tysiąclecia
[10]26, 22n; Biblia Tysiąclecia
[11]42, 12n, Biblia Tysiąclecia
[12]List Pseudo-Tytusa, V w.
[13]*Acta Apostolicae Sedis*, t. 48, 1958, s. 658, za: Cornwell, *Papież Hitlera.Sekretna historia Piusa XII.,* s. 426.

Klemens pozostawał przez noc „niewiasta pozostać nie może, ani służka chrześcijańska czy pogańska, lecz tylko mężczyźni mogą być z mężczyznami. ,,*Kobiety nie powinny przemawiać, gdyż noszą na wargach piętno Ewy, która przypieczętowała los mężczyzny.* — Papież Honoriusz III (1216 — 1227) w liście do biskupów Burgos i Walencji, w którym nakazał, by zabronili przeoryszom głoszenia kazań z ambony, co było wówczas powszechną praktyką.[14]*Wszelka złość jest mała wobec złości kobiety. Lepsza jest bezbożność mężczyzny niż dobroczynność kobiety.* Synod w Tyrnau (1611). ,,*Dla matki zaś dom rodzinny i jego otoczenie stanowić winny najważniejsze pole działania i troski. A jest straszliwym nadużyciem, które za wszelką cenę należy usunąć, jeśli matki z powodu szczupłości zarobku ojca muszą poza domem szukać pracy zarobkowej z zaniedbaniem właściwych swych prac i obowiązków, przede wszystkim wychowania dzieci.*[15]

Przemoc wobec osób niepełnosprawnych

Do najczęściej spotykanych rodzajów przemocy stosowanej wobec osób niepełnosprawnych to przemoc aktywna: fizyczna, psychiczna, emocjonalna, molestowanie, wykorzystywanie seksualne, przemoc pasywna, która najczęściej przyjmuje postać zaniedbania oraz przemoc ekonomiczna.

Nie ulega wątpliwości, że bardziej zauważalna jest przemoc aktywna. Zarówno dzieci jak i dorosłe osoby niepełnosprawne z trudnościami w mówieniu, posługiwaniu się gestem, nie chodzące, czy też z trudnościami w nawiązywaniu kontaktu z innymi ludźmi, nie mają możliwości, by bronić się przed przemocą i niedozwolonym postępowaniem.

Niestety, osoby z niepełnosprawnością, szczególnie z niepełnosprawnością intelektualną oraz z chorobami psychicznymi są zupełnie bezbronne wobec takiego zachowania. Ich niepełnosprawność wręcz sprzyja wykorzystywaniu i krzywdzeniu.

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) wprowadza następujące pojęcia niepełnosprawności, uwzględniając stan zdrowia człowieka:

– Niesprawność (impariment) – każda utrata sprawności lub nieprawidłowość w budowie czy funkcjonowaniu organizmu pod względem psychologicznym, psychofizycznym lub anatomicznym;

– Niepełnosprawność (disability) – każde ograniczenie bądź niemożność (wynikające z niesprawności) prowadzenia aktywnego życia w sposób lub zakresie uznawanym za typowe dla człowieka;

– Ograniczenia w pełnieniu ról społecznych (handicap) – ułomność określonej osoby wynikająca z niesprawności lub niepełnosprawności, ograniczająca lub uniemożliwiająca pełną realizację roli społecznej odpowiadającej wiekowi, płci oraz zgodnej ze społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami. Możliwości i ograniczenia osób niepełnosprawnych są zróżnicowane w zależności od rodzaju i stopnia niepełnosprawności.

Problemy społeczne związane z niepełnosprawnością dotyczą wielu sfer życia, niepełnosprawność godzi w najcenniejsze wartości człowieka – zdrowie, sprawność fizyczną, psychiczną, zdolność do podejmowania i wykonywania ról

---

[14] za: *Forum*, nr 38/2002, s.49.

[15] Pius XI, encyklika *Quadragesimo anno*, 71. Na ten temat więcej zob. w tekście „Kościół i kwestia kobieca", s. 1861.

społecznych. Osoby niepełnosprawne często z uwagi na ograniczenia zdane są w codziennym funkcjonowaniu na pomoc innych osób. Społeczne postrzeganie osób z niepełnosprawnością oparte jest często na stereotypach, mitach, uprzedzeniach, będących wynikiem braku wiedzy na temat potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych. Postrzeganie niepełnosprawności przez pryzmat stereotypów skutkuje w odbiorze społecznym postawami niechęci i ignorowania problemów osób niepełnosprawnych. Definiowanie osób niepełnosprawnych poprzez ograniczenia i dysfunkcje powoduje obniżenie wrażliwości na dostrzeganie „zwykłych problemów", które dotyczą w podobnym stopniu innych ludzi. Być może stygmatyzujący sposób postrzegania niepełnosprawności czyni problem przemocy wobec niepełnosprawnych tematem tabu?

Według raportu z badania ogólnopolskiego pt. „*Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Raport z badania ogólnopolskiego*" – przemoc wobec niepełnosprawnych występuje rzadziej niż przemoc wobec innych grup (dzieci czy kobiet). Wyniki badania wskazują również, że przemoc wobec osób niepełnosprawnych jest mniej akceptowana w społeczeństwie. Badania pokazują, że respondenci częściej wskazują, iż zauważają przejawy przemocy poza własną rodziną.

Autorzy raportu pt. „Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Raport z badania ogólnopolskiego" wskazują, że po pierwsze – przemoc wobec niepełnosprawnych jest zjawiskiem rzadszym niż inne formy przemocy (na przykład, wobec dzieci czy kobiet), a po drugie – przemoc ta jest także mniej akceptowana w społeczeństwie. Jednocześnie jednak autorzy badania sądzą, że trudno oszacować wiarygodne dane na temat przemocy wobec niepełnosprawnych w rodzinie i przypuszczają, że statystki dotyczące tego zjawiska mogą być zaniżone. Z pewnością należy zgodzić się z poglądem, że sytuacja ta jest konsekwencją m.in. tego, że „osoby niepełnosprawne mają mało kontaktów społecznych". Jak wskazywano powyżej, osoby niepełnosprawne często nie zgłaszają aktów przemocy względem nich, zarówno z powodu trudności w komunikowaniu się, zrozumieniu procedur, ograniczonych kontaktów, słabej mobilności, jak i strachu przed zmianą warunków życia. Zdarza się przecież, że niepełnosprawna ofiara przemocy np. w rodzinie obawia się, że po wniesieniu skargi, poinformowaniu policji, rodzina umieściłaby ją domu pomocy społecznej.

Z badań tych wynika, że ponad 60 proc. respondentów utrzymywało, że nie byli świadkami lub nie słyszeli o formach fizycznej przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych. Jednak poza własną rodziną 31,9 proc. respondentów zetknęło się z uderzaniem lub biciem, 34,3 proc. Z szarpaniem lub popychaniem, zaś 34,4 proc. z izolowaniem lub zamykaniem osób niepełnosprawnych. Najrzadziej wskazywaną formą przemocy wobec osób niepełnosprawnych była przemoc seksualna. Natomiast formą relacjonowaną przez największą ich liczbę było zabieranie dóbr materialnych, a przez najmniejszą zmuszanie do prac domowych oraz stosowanie gróźb, pogróżek lub szantażu.
Badania wskazują, że respondenci zauważają przejawy przemocy względem osób niepełnosprawnych najczęściej poza własną rodziną.

Przemoc emocjonalna jest bardzo częstym zjawiskiem w środowiskach z osobami niepełnosprawnymi, zwłaszcza niesamodzielnymi życiowo. Ma wiele źródeł. Oprócz nieprawidłowych relacji z powodu cech osobowościowych, przyczyny leżą w trudnych warunkach opieki, napięciu i stresach wywołanych

koniecznością opieki, przeciążeniem pracą i jej uciążliwością. Wówczas stosowanie przemocy emocjonalnej jest sposobem na odreagowanie. Dotyczy to także personelu instytucji, gdzie jest on o wiele za mało liczny jak na potrzeby pensjonariuszy. Formy psychicznego znęcania się mogą być następujące: odmawianie więzi emocjonalnej, oziębłość, izolowanie, degradacja werbalna (wyzywanie, poniżanie, upokarzanie), wpajanie poczucia niższości, narzucanie własnych sądów, podejmowanie decyzji bez liczenia się z pragnieniami, wyborami i wolą osoby niepełnosprawnej, wbrew niej i za nią. Przypadki przemocy emocjonalnej są ujawniane i karane niezmiernie rzadko.

Niezaspokajanie podstawowych potrzeb osób niepełnosprawnych, zarówno fizycznych, jak i psychicznych może być uznane za przemoc. Zaniedbanie to nie tylko brak troski o zaspokojenie potrzeb biologicznych człowieka niepełnosprawnego, nie tylko brak troski o zapewnienie mu koniecznej opieki medycznej, ale również brak bliskości emocjonalnej i stymulacji rozwoju. Zaniedbywanie udostępniania kontaktów z rówieśnikami, edukacji i innych stymulatorów rozwoju oraz poczucia sensu życia.

Przemoc ekonomiczna wobec osób niepełnosprawnych, zwłaszcza z niepełnosprawnością intelektualną jest powszechna i ma miejsce w przypadkach osób nieubezwłasnowolnionych i ubezwłasnowolnionych. Osoby te są pozbawiane możliwości decydowania o swoich pieniądzach, zarówno w rodzinach, jak i w instytucjach. Stan ten pogłębia poziom tzw. opieki prawnej w przypadkach ubezwłasnowolnienia. Osoby, o których mowa są na ogół – poprzez ubezwłasnowolnienie – pozbawiane spadków.

Najbardziej sprzyjającym środowiskiem dla zaistnienia przemocy wobec niepełnosprawnych są nie domy rodzinne ale wszelkiego rodzaju domy pomocy społecznej oraz inne zakłady zwane opiekuńczymi. Niejednokrotnie można tam zauważyć, że niezwykle rzadko podejmuje się tematykę łamania podstawowych wolności i praw osób niepełnosprawnych w zakładach lub instytucjach zamkniętych. Dom pomocy społecznej to instytucja zamknięta, w której całodobowa opieka ujęta w ścisłe, regulaminowe ramy, procedury postępowania, ograniczone kontakty ze środowiskiem zewnętrznym, wyraźnie zaznaczona hierarchia i głęboka ingerencja w życie prywatne mieszkańców, a także wysoce niewystarczająca liczba personelu terapeutycznego, niskie kompetencje pracowników, przepełnienie i bezczynność, wpływa na zwiększone ryzyko wystąpienia zjawiska przemocy. Przemoc bywa reakcją personelu na trudne zachowania mieszkańców takiej placówki. Dość często słyszy się w radio czy telewizji że pod pretekstem stosowania przymusu bezpośredniego dozwolonego przepisami prawa, personel zakładów narusza nietykalność cielesną, stosuje przemoc i łamie prawa człowieka. Co więcej, w programach wychowawczo-leczniczych stosowanych w takich ośrodkach spotykane są np. metody awersyjne, które są w rzeczywistości niczym innym jak stosowaniem przemocy. Według badań wskazywano że najczęstszą przyczyną przemocy w stosunku do niepełnosprawnych w ośrodkach pomocy było zabieranie dóbr materialnych.

W Starym i Nowym Testamencie możemy znaleźć takie słowa które kształtują zachowanie wobec mężów: ,,*Żony, bądźcie uległe mężom swoim jak Panu, bo mąż jest głową żony, jak Chrystus Głową Kościoła, ciała, którego jest Zbawicielem. Ale jak Kościół podlega Chrystusowi, tak i żony mężom swoim we wszystkim*" (Ef 5, 22–24). ,,*Żony, bądźcie uległe mężom swoim, jak przystoi w Panu*". (Kol 3,18),

,,*Żeby były (młodsze kobiety — D.S.) wstrzemięźliwe, czyste, gospodarne, dobre, mężom swoim uległe, aby Słowu Bożemu ujmy nie przynoszono*". (Tt 2,5), ,,*Tak Sara posłuszna była Abrahamowi, nazywając go Panem*". (I P 3,1-6), Dlaczego kobieta ma być uległa względem męża, tłumaczą następujące wersety Pawła: Kobieta niech się uczy w cichości i w pełnej uległości: ,,*Nie pozwalam zaś kobiecie nauczać ani wynosić się nad męża; natomiast powinna zachowywać się spokojnie. Bo najpierw został stworzony Adam, potem Ewa. I nie Adam został zwiedziony, lecz kobieta, gdy została zwiedziona, popadła w grzech; Lecz dostąpi zbawienia przez macierzyństwo, jeśli trwać będzie w wierze i w miłości, i w świątobliwości, i w skromności*". (I Tm 2,11-15) ,,*A chcę, abyście wiedzieli, że głową każdego męża jest Chrystus, a głową żony mąż, a głową Chrystusa Bóg … I każda kobieta, która się modli albo prorokuje z nie nakrytą głową, hańbi głowę swoją, bo to jest jedno i to samo, jak gdyby była ogolona. Bo jeśli kobieta nie nakrywa głowy, to niech się strzyże; a jeśli hańbiącą jest rzeczą dla kobiety być ostrzyżoną albo ogoloną, to niech nakrywa głowę. Mężczyzna bowiem nie powinien nakrywać głowy, gdyż jest obrazem i odbiciem chwały Bożej; lecz kobieta jest odbiciem chwały mężczyzny. Bo nie mężczyzna jest z kobiety, ale kobieta z mężczyzny. Albowiem mężczyzna nie jest stworzony ze względu na kobietę, ale kobieta ze względu na mężczyznę. Dlatego kobieta powinna mieć na głowie oznakę uległości ze względu na aniołów*". (I Kor 11, 3-10)

Okazuje się, że kobieta powinna się bezwzględnie podporządkować dominacji mężczyzny, ponieważ… została stworzona z żebra Adama i dla Adama.
"*Wtedy zesłał Pan Bóg głęboki sen na człowieka, tak że zasnął. Potem wyjął jedno z jego żeber i wypełnił ciałem to miejsce. A z żebra, które wyjął z człowieka ukształtował Pan Bóg kobietę i przyprowadził ją do człowieka*". (I Moj 2,21-22) Bez mężczyzny nie byłoby więc kobiety. Kobieta jawi się jako coś wtórnego, pochodzącego od mężczyzny, jako dama do towarzystwa i zabawka swego pana i władcy. Z drugiej strony jest także źródłem grzechu, to ona jako Ewa sprowadziła przecież grzech na świat i ludzkość. „*A gdy kobieta zobaczyła, że drzewo to ma owoce dobre do jedzenia i że były miłe dla oczu, i godne pożądania dla zdobycia mądrości, zerwała z niego i jadła. Dała też mężowi swemu, który był z nią, i on też zjadł*". (I Moj 3,6)

Bóg, dla osób w niego wierzący, winien być fundamentem, skałą, na której buduje swój Kościół. Bóg nie jest Bogiem absurdu, choć jak pisze św. Jan: „*Nikt nigdy Boga nie oglądał. (…) Jeśliby, kto by mówił: ,,Miłuję Boga", a brata swojego nienawidził, jest kłamcą, albowiem kto nie miłuje brata swego, którego widzi, nie może miłować Boga, którego nie widzi"* (1 J 4, 2, 20). „*Wszystkie cierpienia przyjmiesz z miłością; nie trap się tym, jeżeli serce twoje często będzie doznawać odrazy i niechęci do tej ofiary. Cała moc jej jest zawarta w woli, a więc te uczucia nie tylko nie obniżą w oczach Moich tej ofiary, ale ją spotęgują. Wiedz o tym, że ciało i dusza twoja często będzie w ogniu. Chociaż w niektórych godzinach nie będziesz Mnie czuć, ale ja będę przy tobie. Nie bój się, łaska Moja będzie z tobą*" (Dz. 1767). ,,*Teraz połóż głowę na piersiach Moich, na sercu Moim i zaczerpnij z niego siły i mocy na wszystkie cierpienia, bo gdzie indziej nie znajdziesz ulgi, pomocy ani pociechy*" (Dz. 36). ,,*Modlitwą i cierpieniem więcej zbawisz dusz aniżeli misjonarz przez same tylko nauki i kazania*" (Dz. 1767). ,,W cierpieniu kryje się szczególna moc przybliżająca człowieka wewnętrznie do Chrystusa, jakoś

szczególna łaska”.[16] Wykluczenie ubogich oraz trudności w otrzymaniu niezbędnej opieki i leczenia jest sytuacją, która niestety istnieje także i dziś. Dokonano wielkich postępów w medycynie i pomocy społecznej, ale rozprzestrzeniła się także kultura odrzucenia, będąca następstwem kryzysu antropologicznego, który w centrum nie stawia już człowieka, ale konsumpcję i interesy ekonomiczne. [17]

Proces starzenia się

Mam nadzieję, że artykuł ten przyczyni się, chociaż w małym stopniu, do wzrostu świadomości i poważania dla ludzkiego życia. W czasach, gdy tak mało znaczy ludzkie życie, a przede wszystkim nie ma dla niego żadnego szacunku, nawet wśród osób znanych z pierwszych stron gazet, mediów, gdzie, co jakiś czas słyszymy o aborcji, ale i o dramacie życia zwykłego, a jakże niezwykłego, osób starszych, niepełnosprawnych i chorych, dla starego człowieka trzeba wymagać szczególnej troski i zainteresowania. Pan Jezus mówi: ,,Nie lękaj się cierpień, Ja jestem z tobą ” (Dz.151). ,,Innej drogi nie ma do nieba prócz drogi krzyżowej. Ja sam przyszedłem ją pierwszy” (Dz.1487). ,,Pomóż Mi córko Moja, ratować dusze. Złącz *swe cierpienia z męką Moją i ofiaruj Ojcu Niebieskiemu za grzeszników” (Dz.1032).*

Miarą naszych czasów jest wiek lat siedemdziesiąt a większość z nich to trud i marność: bo szybko mijają, my zaś odlatujemy (Ps. 90 {89}, 10). Dawno temu, gdy Psalmista pisał ten tekst, siedemdziesiąt lat było bardzo podeszłym wiekiem i niewielu ludzi z tamtej epoki udało się przekroczyć tę granicę. Dzisiaj dzięki nowoczesnej medycynie oraz warunkom społecznym i ekonomicznym w wielu regionach świata żyje się znacznie dłużej. Pomimo przeżytych lat i towarzyszących mu cierpień życie ludzkie jest nadal piękne i bezcenne, jest darem Bożym, którym się zmęczyć lub znużyć nie można. Większość ludzi w podeszłym wieku odczuwa potrzebę bardziej bezpośredniego kontaktu ze swoimi rówieśnikami. Dziękując Bogu za wszelkie dary, znaki i dobrodziejstwa, jakich im udzielał, przesuwają w pamięci kolejne etapy swojego życia i całej historii. Wyłaniają się z przeszłości twarze osób szczególnie im bliskich. Wiążą się z nimi wspomnienia zwykłe i niezwykłe, chwile radości i przeżyć naznaczonych cierpieniem. Ale oni widzą miłosierną i opatrznościową opiekę Boga Ojca, który swoją dłonią kieruje wszystkim, co istnieje i wysłuchuje (…) wszystkich naszych próśb zgodnie z Jego wolą” (1 J 5, 14). Do Ojca Niebieskiego zwracając się słowami psalmisty, Boże, Ty mnie uczyłeś od mojej młodości i do tej chwili głoszę Twoje cuda”. Lecz i w starości, i w wieku sędziwym nie opuszczaj mnie, Boże, gdy (moc) Twojego ramienia głosić będę, całemu przyszłemu pokoleniu – Twoją potęgę”. (Ps. 71 [70], 17-18).

Naturalne jest to, że ludzie starsi powracają do przeszłości, aby dokonać coś w rodzaju rachunku lub bilansu sumienia. Spojrzenie takie pozwala w sposób bardziej spokojny i obiektywny ocenić ludzi, sytuacje, z jakimi zetknęli się w życiu. Życie każdego człowieka jest wystawione na wiele problemów, utrapień, zgryzot i cierpień.

Niezależnie od indywidualnych doświadczeń, refleksja skupia się jedynie na problemie nieubłaganego upływu czasu. Już o tym pisał starożytny poeta łaciński

[16]Św. Jan Paweł II, Salvifici doloris, 26

[17]por. Adhort. ap. Evangelii gaudium, 52–53.

,,Fugit inreparabile tempus" [18]. Człowiek bez przerwy poddany jest czasowi, od momentu narodzin aż po dzień śmierci. Chociaż życie nasze jest tak nietrwałe, wiotkie i kruche, musimy wierzyć w to, że dzięki duszy przeżyjemy nawet własną śmierć. ,,Nadzieja, która zawieść nie może" (por. Rz. 5, 5), mając nadzieję na perspektywę zmartwychwstania na końcu czasów. Święty Ireneusz pisał: ,,On stał się człowiekiem pośród ludzi, aby zjednoczyć początek z końcem, to znaczy człowieka z Bogiem" [19]

Wielkim darem Bożym jest to, iż różne religie z całego świata starają się nawiązać dialog, który pozwoli zjednoczyć się, a co za tym idzie zostać kluczowym czynnikiem pokoju i jedności na świecie. Coraz powszechniejsze na całym świecie jest uznanie godności kobiety. Wielką nadzieję budzą też wielkie osiągnięcia medycyny i innych nauk, które powinny służyć dobrobytowi człowieka. Nawet z cierpień ludzi starszych powinno wyłonić się jakieś światło, zdolne rozjaśnić smutne lata naszej starości. Św. Jan Chryzostom w ,,Homiliach na List Św. Pawła do Rzymian, 9, 2 odwołując się do wiary chrześcijańskiej pisze: ,,Uciski nie tylko nie burzą takiej nadziei, lecz ją utwierdzają".

Czym jest starość? Niekiedy mówi się o niej jako o jesieni życia – tak pisał o niej Cyceron – przez analogię do pór roku, następujących kolejno po sobie w życiu przyrody. Widzimy jak w ciągu roku zmienia się otaczający nas świat. Istnieje bliskie podobieństwo miedzy rytmami biologicznymi człowieka a cyklami życia przyrody, której on jest częścią. Ukształtowany na obraz i podobieństwo Boże, jest świadomym i odpowiedzialnym podmiotem. Tak też jest w wymiarze duchowym, gdzie jego życie składa się z wielu etapów, które również szybko przemijają.

Św. Efrem Syryjczyk porównał życie do palców jednej ręki, pragnąc przez to ukazać, że jest krótkie na rozpiętość dłoni, a zarazem, że kolejne jego etapy różnią się od siebie niczym poszczególne palce, symbolizujące ,,pięć stopni, po których wspina się człowiek".

Jeżeli w okresie dzieciństwa i młodości uczymy się człowieczeństwa rozpoznając swoje możliwości, poniekąd tworzymy projekt życia, który będzie realizowany w wieku dojrzałym, to i starość nie jest
pozbawiona szczególnej wartości. A Św. Hieronim uzupełniając dodaje ,,pomnaża mądrość i służy dojrzalszymi radami". W pewnym sensie jest to czas nacechowany mądrością, którą zwykle przynoszą z sobą lata doświadczeń, jako że ,,czas jest znakomitym nauczycielem". Powszechnie znane są słowa, jakimi *modlił się Psalmista: ,,Naucz nas liczyć dni nasze, abyśmy osiągnęli mądrość serca".(Ps. 90 [89], 12). Często dziwię się sile uporu, z jakim nasza natura trzyma się życia. Posłusznie, choć bez przyjemności, człowiek przyzwyczaja się do stanów, które jeszcze przedwczoraj uznałby za nieznośne*.[20]Starzenie się jest jak najbardziej naturalnym i jednocześnie nieodwracalnym procesem, który zachodzi w rozwoju osobniczym każdego z nas.[21]Wśród ofiar tej kultury odrzucenia są osoby starsze, chore i niepełnosprawne. Ich długowieczność jest postrzegana jako ciężar, za

[18]WERGILIUSZ Georgiki III, 284.
[19]Adversus haereses, IV, 20, 4.
[20].Hesse H.: *Im dojrzalsi tym młodsi.* Warszawa, Wydawnictwo KR 2000.
[21]Kirkwood T.B.L.: *Biological origins of ageing.* W: Evans J.G., Williams T.F., Beattie B.L., Michel J.P., Wilcock G.K. (red.).: *Oxford Textbook of Geriatric Medicine*. Wyd. 2. Oxford University Press, Oxford 2000; s. 35–42.

trudny do zniesienia, i nie jest traktowana jako dar Boży, zwłaszcza, gdy zdrowie już znacznie podupada. Przez to stajemy się coraz bardziej społeczeństwem konsumpcyjnym. Ta mentalność jest zła dla naszego społeczeństwa. Możemy się od niego nauczyć konkretności ewangelicznej miłości, gdyż wielu ubogich i chorych może znaleźć „dom", żyć jak w rodzinie, poczuć się włączonym we wspólnotę, a nie wykluczonymi i jedynie tolerowanymi. Wszystkie osoby stare, chore czy niepełnosprawne są cennym nabytkiem Kościoła. Osoby te, bezpośrednio złączone w cierpieniu z ciałem Chrystusa ukrzyżowanego, są świadkami i apostołami Bożego miłosierdzia i przyczyniają się do zbawienia świata. Widząc ukrzyżowanego Pana Jezusa Chrystusa, pełnego miłości dla nas wszystkich, a także tych, którzy się o was troszczą, znajdziecie siły i pocieszenie, aby każdego dnia nieść wasz krzyż. Często zadajemy sobie pytanie: Czy cierpienie ma sens?Odpowiedź na to pytanie daje nam sam Bóg. Najpierw mówi nam, że cierpienie i śmierć są konsekwencją grzechu pierworodnego (Rdz 3, 1-19). Pierwsi ludzie przestali wierzyć, że Pan Bóg naprawdę ich kocha i że tylko on jest im potrzebny do szczęścia. Uwierzyli kłamstwu szatana, że odrzucenie Bożych przykazań da im pełną wolność i szczęście. Tak więc przez odrzucenie Boga ludzkość znalazła się w tragicznej sytuacji cierpienia i śmierci oraz zniewolenia przez siły zła. W tej sytuacji Pan Bóg nie zostawia ludzi samych. Wchodzi w ludzką rzeczywistość śmierci i grzechu, stając się prawdziwym człowiekiem. Aby wyrwać ludzkość z niewoli szatana, grzechu i śmierci Jezus Chrystus bierze na Siebie, z historii życia każdego człowieka, wszystkie jego grzechy i cierpienia. ,,On się obarczył naszym cierpieniem. On dźwigał nasze boleści (...). On był przybity za nasze grzechy, zdruzgotany za nasze winy” (Iz53, 4-5). Mógł tak czynić dlatego, że jako prawdziwy człowiek był prawdziwym Bogiem, a w Bogu jest ciągle ,,teraz”, nie ma dla niego przeszłości i przyszłości. Jezus Chrystus doświadczył konsekwencji grzechów wszystkich ludzi w straszliwej męce i śmierci na krzyżu. W swoim zmartwychwstaniu wyrwał ludzkość z niewoli szatana, zgładził wszystkie grzechy, zwyciężył śmierć i sprawił, że każde ludzkie cierpienie w zjednoczeniu z Jego cierpieniem na krzyżu staje się drogą zbawienia, źródłem niesamowitych łask, uczestniczeniem w Jego cierpieniu za zbawienia świata. Cierpienie ma sens tylko w zjednoczeniu z Jezusem Chrystusem. Należy pamiętać, że Syn Boży, stając się prawdziwym człowiekiem, zjednoczył się z każdym z nas. Nie należy też zapominać, że to Bóg sam cierpi w każdym chorym i cierpiącym człowieku, w z każdym z milionów istnień ludzkich żyjących w nędzy i poniżeniu, brutalnie wyzyskiwanych, umierających z głodu, ofiar tortur i terroryzmu. Tę wstrząsającą rzeczywistość miłości Boga, który współcierpi z człowiekiem, odkrywamy tylko na drodze wiary. Kiedy człowiek z wiarą patrzy na krzyż Chrystusa i jednoczy swoje cierpienie z Jego cierpieniem za zbawienie świata, odkrywa radosna prawdę, że cierpienie, które doświadcza, staje się łaską, wielkim błogosławieństwem, drogą dojrzewania do ostatecznego spotkania z Bogiem. ,,Skoro wspólnie z nim cierpimy, to po to, by też wspólnie z Nim mieć udział w chwale”. (Rz. 8,17). ,,Cieszcie się, im bardziej jesteście uczestnikami cierpień Chrystusowych, abyście się cieszyli i radowali przy objawieniu jego chwały”. (I P4,13). Jednocząc się z cierpiącym Chrystusem, oddając mu swoje cierpienie, odkrywamy, że cierpienie, które nas dotyka, jest wielkim darem i łaską, uczestniczeniem w cierpieniu. Chrystusa za zbawienie świata. Jeżeli nie chcesz oddać swojego cierpienia Jezusowi, to stanie się ono siłą niszczącą całe twoje życie. Pamiętaj, że kiedy cierpisz to Pan Bóg jest

pierwszym, który niesie ciężar Twojego cierpienia, a jest ono tylko małą cząstką Jego cierpienia za zbawienie świata. Nie buntuj się, lecz podziękuj Panu Bogu za te trudne doświadczenie. Oddaj swoje cierpienie Jezusowi. Nie zatwardzaj jeszcze bardziej swojego serca, pozwól Jezusowi, aby mógł leczyć i uzdrowić twoje serce i ciało, i duszę. Osłabienie wrażliwości na Boga i człowieka prowadzi nieuchronnie do materializmu praktycznego, co sprzyja rozpowszechnianiu się indywidualizmu, utylitaryzmu i hedonizmu. Ujawnia się tu także niezmienna prawdziwość słów Apostoła: „A ponieważ nie uznali za słuszne zachować prawdziwe poznanie Boga, wydał ich Bóg na pastwę na nic niezdatnego rozumu, tak że czynili to, co się nie godzi" (Rz. 1, 28). W ten sposób wartości związane z być zostają zastąpione przez wartości związane z mieć. Jedynym celem, który bierze się pod uwagę, jest własny dobrobyt materialny. Tak zwana „jakość życia" jest interpretowana najczęściej lub wyłącznie w kategoriach wydajności ekonomicznej, nieuporządkowanego konsumpcjonizmu, atrakcji i przyjemności czerpanych z życia fizycznego, natomiast zapomina się o głębszych – relacyjnych, duchowych i religijnych – wymiarach egzystencji. W takim klimacie cierpienie, które nieustannie ciąży nad ludzkim życiem, ale może też stać się bodźcem do osobowego wzrostu, zostaje „ocenzurowane", odrzucone jako bezużyteczne, a nawet jest zwalczane jako zło, którego należy unikać zawsze i we wszystkich okolicznościach. Gdy nie można go przezwyciężyć i gdy znika nawet nadzieja na dobrobyt w przyszłości, człowiek skłonny jest sądzić, że życie straciło wszelki sens, i doznaje coraz silniejszej pokusy, aby przypisać sobie prawo do położenia mu kresu. Starość cieszy się szczególnym poważaniem i jest otoczona czcią (por. Mch 6, 23). Sprawiedliwy nie prosi o uwolnienie od starości i od jej ciężaru; przeciwnie, modli się słowami: „Ty bowiem mój Boże, jesteś moją nadzieją, Panie, ufności moja od moich lat młodych! (...) Lecz i w starości, i w wieku sędziwym nie opuszczaj mnie, Boże, gdy [moc] Twego ramienia głosić będę, całemu przyszłemu pokoleniu – Twą potęgę" (P 71 [70], 5. 180. Era mesjańska jest przedstawiana jako czas, kiedy „nie będzie już (...) starca, który by nie dopełnił swych lat." (Iż 65, 20). Jak jednak w latach starości stawić czoło nieuchronnemu schyłkowi życia? Jaką postawę przyjąć w obliczu śmierci? Człowiek wierzący wie, że jego życie jest w ręku Boga: „Ty, Panie, mój los zabezpieczasz" (por. Ps 16 [17], 5) i godzi się przyjąć od Niego także śmierć: „taki jest wyrok wydany przez Pana na wszelkie ciało: i po co odrzucać to, co się podoba Najwyższemu?" (Syr 41, 4). Człowiek nie jest panem śmierci, tak jak nie jest panem życia; w życiu i śmierci musi zawierzyć się całkowicie „woli Najwyższego", zamysłowi Jego miłości.

Bóg sprawuje swoja władzę, kierując się zawsze i wyłącznie zamysłem mądrości i miłości. Kiedy człowiek, zaślepiony przez głupotę i egoizm, uzurpuje sobie tę władzę, nieuchronnie czyni z niej narzędzie niesprawiedliwości i śmierci. W ten sposób życie słabszego zostaje oddane w ręce silniejszego; w społeczeństwie zanika poczucie sprawiedliwości i zostaje podważone u samych korzeni wzajemne zaufanie – fundament wszelkiej autentycznej relacji między osobami. Zupełnie inna jest natomiast droga miłości i prawdziwej litości, którą nam nakazuje nasze współczesne człowieczeństwo i którą wiara w Chrystusa Odkupiciela, umarłego i zmartwychwstałego, rozjaśnia światłem nowych uzasadnień. Prośba, jaka wypływa z serca człowieka w chwili ostatecznego zmagania z cierpieniem i śmiercią, zwłaszcza wówczas, gdy doznaje on pokusy pogrążenia się w rozpaczy i jakby unicestwienia się w niej, to przede wszystkim prośba

o obecność, o solidarność i o wsparcie w godzinie próby. Jest to prośba o pomoc w zachowaniu nadziei, gdy wszystkie ludzkie nadzieje zawodzą. Jak przypomina nam Sobór Watykański II, tajemnica losu ludzkiego ujawnia się najbardziej w obliczu śmierci; jednakże człowiek instynktem swego serca słusznie osądza sprawę, jeśli wzdryga się przed całkowitą zagładą i ostatecznym końcem swojej osoby i myśl o tym odrzuca. Zaród wieczności, który nosi w sobie, jako niesprowadzalny do samej tylko materii, buntuje się przeciw śmierci. Ta naturalna odraza do śmierci i ten zalążek nadziei nieśmiertelności znajduje uzasadnienie i spełnienie w wierze chrześcijańskiej, która zapowiada i daje udział w zwycięstwie zmartwychwstałego Chrystusa: jest to zwycięstwo Tego, który przez swą odkupieńczą śmierć uwolnił człowieka od śmierci, która jest zapłatą za grzech (Rz 6, 23), i dał mu Ducha, jako zadatek zmartwychwstania i życia (por. Rz 8, 11). Pewność przyszłej nieśmiertelności i nadzieja na obiecane zmartwychwstanie rzucają nowe światło na tajemnicę cierpienia i śmierci i napełniają wierzącego niezwykłą mocą, która pozwala mu zaufać zamysłowi Bożemu. (...)[22]

KATECHIZM A EUTANAZJA (fragmenty 2258-2262, 2268-2283) [23]
PIĄTE PRZYKAZANIE: Nie będziesz zabijał (Wj 20, 13). 2258.
„Życie ludzkie jest święte, ponieważ od samego początku domaga się stwórczego działania Boga i pozostaje na zawsze w specjalnym odniesieniu do Stwórcy, jedynego swego celu. Sam Bóg jest Panem życia, od jego poczęcia aż do końca. Nikt, w żadnej sytuacji, nie może rościć sobie prawa do bezpośredniego niszczenia niewinnej istoty ludzkiej” [24]

Poszanowanie życia ludzkiego 2259. Pismo święte w opisie zabójstwa Abla przez jego brata Kaina (Por. Rdz 4, 8 – 12) ukazuje od początku ludzkości obecność w człowieku gniewu i pożądliwości, skutków grzechu pierworodnego. Człowiek stał się nieprzyjacielem swego bliźniego. Bóg osądza zbrodniczość tego bratobójstwa: „Cóżeś uczynił? Krew brata twego głośno woła ku Mnie... Bądź, więc teraz przeklęty na tej roli, która rozwarła swą paszczę, aby wchłonąć krew brata twego, przelaną przez ciebie” (Rdz 4, 10-11). 2260. Przymierze Boga i ludzkości przypomina o Bożym darze życia i o zbrodniczej przemocy człowieka: Upomnę się o waszą krew przez wzgląd na wasze życie... [Jeśli] kto przeleje krew ludzką, przez ludzi może być przelana krew jego, bo człowiek został stworzony na obraz Boga (Rdz 9, 5-6). Stary Testament zawsze uważał krew za święty znak życia (Por. Kpł 17,14). Pouczenie to jest konieczne w każdym czasie. 2261. Pismo święte określa szczegółowo zakaz zawarty w piątym przykazaniu: „Nie wydasz wyroku śmierci na niewinnego i sprawiedliwego” (Wj 23, 7). Zamierzone zabójstwo niewinnego człowieka pozostaje w poważnej sprzeczności z godnością osoby ludzkiej, ze „złotą zasadą” i ze świętością Stwórcy. Prawo, które tego zakazuje, jest prawem powszechnie obowiązującym: obowiązuje wszystkich i każdego, zawsze i wszędzie. 2262. W Kazaniu na Górze Pan przypomina przykazanie „Nie zabijaj” (Mt 5, 21) i dodaje do niego zakaz gniewu, nienawiści i odwetu. Co więcej, Chrystus żąda od swojego ucznia nadstawiania drugiego policzka (Por. Mt 5, 22-

[22]Jan Paweł II, Evangelium vitae, nr 105.
[23]Katechizm Kościoła Katolickiego (KKK) a eutanazja (fragmenty 2258–2262, 2268–2283)
[24]Kongregacja Nauki Wiary, instr. Donum vitae, Wstęp, 5.

39), miłowania nie-przyjaciół (Por. Mt 5, 44). On sam nie bronił się i kazał Piotrowi schować miecz do pochwy. (Por. Mt 26, 52)

Zabójstwo zamierzone

Piąte przykazanie zakazuje pod grzechem ciężkim zabójstwa bezpośredniego i zamierzonego. Zabójca i ci, którzy dobrowolnie współdziałają w zabójstwie, popełniają grzech, który woła o pomstę do nieba (Por. Łk 23, 40-43). Dzieciobójstwo[25], bratobójstwo, zabójstwo rodziców i zabójstwo współmałżonka są szczególnie ciężkimi przestępstwami z powodu naruszenia więzi naturalnych. Względy eugeniczne lub higiena społeczna nie mogą usprawiedliwić żadnego zabójstwa, choćby było nakazane przez władze publiczne.

Prawo wobec przemocy

W polskim systemie prawnym nie ma szczególnych rozwiązań dotyczących wyłącznie osób niepełnosprawnych. Przytoczone poniżej przepisy wskazują, iż osoby zależne i nieporadne w związku ze stanem psychicznym i fizycznym podlegają szczególnej ochronie. Oznacza to, że przestępstwa te są ścigane z urzędu. Przestępstwo znęcania się określone w art. 207 K.K., przez „znęcanie się" należy rozumieć zachowania sprawcy polegające na zadawaniu cierpień fizycznych lub psychicznych. Przepis ten dotyczy – stosowania przemocy wobec osób najbliższych , osób pozostających w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo wobec małoletnich lub osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Przestępstwo wykorzystywania seksualnego określa art. 198 K.k. – „Kto, wykorzystując bezradność innej osoby lub wynikający z upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej brak zdolności tej osoby do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, doprowadza ją do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8". Istnieje także szereg przepisów dotyczących form przemocy np. znieważenia, groźby, które ścigane są na wniosek osoby pokrzywdzonej – co powoduje, że w szczególnie niekorzystnej sytuacji znajdują się osoby ubezwłasnowolnione oraz niepełnosprawne intelektualnie.

Streszczenie

W artykule autor podejmuje temat przemocy w rodzinie w aspekcie socjologicznym i teologicznym.Problem przemocy jest tak stary jak historia świata. Zajmuje ono także jedno ze stałych miejsc w literaturze starożytnej. Konflikty, wojny, mniej lub bardziej wymyślne zabójstwa powiązane niekiedy z odpowiedzialnością zbiorową często pojawiają się w starożytnych mitologiach, epopejach i kronikach władców. Teksty biblijne, w których mówi się o legalnej przemocy, prawie Herem i psalmach złorzeczących, z perspektywy wiary chrześcijańskiej są bardzo trudne do interpretacji.

Przemoc jest częścią starożytnego świata, który rodzi się w kontekście konfliktu, opiera się na ciągłej gotowości do konfliktu. Dla jednych to jest jedyny argument w rozmowie a dla innych członków konfliktu czyni mechanizm rozwoju, bogacenia się i zdobywania coraz to tańszej siły roboczej. Temat przemocy pojawił

[25] Por. Sobór Watykański II, konst. Gaudium et spes, 51

się także na kartach Biblii hebrajskiej. Dla judaizmu nie stanowi on większego problemu, ale wśród chrześcijan cały czas budzi nieustannie emocje.
Celem tego artykułu jest przedstawienie, zjawiska przemocy w rodzinie w różnych jej fazach i na rożnych poziomach w aspekcie socjologicznym i teologicznym. Jest to bardzo niepokojące zjawisko, które się z każdym dniem zatacza coraz szersze kręgi w naszym społeczeństwie, a dla niektórych ludzi jest ono już jedyną i zarazem akceptowalną formą rozwiązania jakichkolwiek konfliktów w rodzinie. Często też spotęgowany działaniem alkoholu lub innych środków odurzających daje bardzo małe efekty współpracy i chęci zrozumienia drugiej osoby, przedstawienia jej swoich racjonalnych argumentów a przez co spokojne i nie nerwowe rozwiązanie zaistniałego konfliktu czy nagłej sytuacji. Niestety metoda siłowa, która coraz częściej wygrywa walkę z ze zdrowym rozsądkiem i trafnymi argumentami ofiary. Zaś najważniejsze jest to, że jest niezgodna z naszym chrześcijańskim pochodzeniem, wychowaniem i wartościami, jakimi powinni się kierować wszyscy deklarujący się głęboką wiarą w Boga.

Przedmiotem a zarazem tematyką tego artykułu będzie próba ukazania przeze mnie wpływu przemocy fizycznej czy psychicznej jako zła które nie to że jest przestępstwem to jeszcze powinno być powinno ścigane i karane z całą surowością.

Nauczanie Jezusa Chrystusa na temat przemocy jest skrajnie odmienne od mentalności odwołującej się do przemocy fizycznej czy psychicznej. Jezus jest Barankiem Bożym, dobrym i łagodnym Pasterzem, Księciem Pokoju, dlatego kwestia relacji do przemocy od początku istnienia chrześcijaństwa była kluczowa dla budowania tożsamości wspólnoty Jego wyznawców. Jej fundament stanowi, bowiem „nowe przykazanie" – czyli przykazanie bezwarunkowej miłości Boga i bliźniego. Jezus, Bóg-człowiek, dobrowolnie umierając na krzyżu, umarł nie tylko za swoich przyjaciół i zwolenników, ale za wszystkich ludzi, w tym także za tych, którzy osobiście przyczynili się do Jego śmierci. Niemożliwe jest, zatem, by chrześcijanin – uczeń Jezusa Chrystusa – szedł dobrowolnie drogą przemocy, by nienawidził, niszczył i mordował. Rodzi się, zatem pytanie, jak Kościół godzi chrześcijańskie nauczanie na temat przemocy z niektórymi niewygodnymi tekstami Starego Testamentu, które ją wręcz zalecają? Jak traktuje niektóre dziwnie dziś brzmiące starożytne teksty prawne, okrutne i bezwzględne, które stanowią jednak integralną część Biblii? Jak w końcu należy traktować tzw. psalmy złorzeczące – gorącą modlitwę o nieszczęście dla wrogów i grzeszników? Spotkanie z tekstami biblijnymi dotyczącymi przemocy wywołuje rożne reakcje. Do tych fragmentów odnoszą się zwłaszcza teologowie, badacze kultury i filozofowie. Zazwyczaj podkreślają oni uczucie smutku i rozczarowania z powodu istnienia „gorszących" tekstów, które nie pasują do reszty Biblii, ale też jednocześnie podejmują próby ich opisania, jako elementów kultury hebrajskiej lub starotestamentowego monoteizmu, wręcz aż do ich przemilczania 1. Nie brakuje oczywiście wartościowych studiów, w ramach, których podejmowane są badania rożnych aspektów tematyki przemocy w kontekście biblijnym. Kwestie te są bardzo rozległe tematycznie i dokonanie ich kompletnej analizy teologiczno-biblijnej wymagałyby uszczegółowienia respektującego złożony charakter historyczno-literacki oraz teologiczny konkretnych tekstów.

Słowa kluczowe: przemoc, alkoholizm, badania, przemoc rodzinna, cierpienie, ból, gwałt, dzieci, niepełnosprawni

Summary

In the article, the author discusses the subject of domestic violence in the sociological and theological aspect. The problem of violence is as old as the history of the world. It also occupies one of the permanent places in ancient literature. Conflicts, wars, more or less elaborate murders sometimes associated with collective responsibility often appear in ancient mythologies, epopeds and chronicles of rulers. Biblical texts in which there is talk of legal violence, the law of Herem and the cursing psalms, from the perspective of the Christian faith, are very difficult to interpret.

Violence is part of the ancient world that is born in the context of conflict, based on constant readiness for conflict. For some, this is the only argument in the conversation and for the other members of the conflict makes the mechanism of development, enrichment and acquiring a cheaper labor force. The topic of violence also appeared on the pages of the Hebrew Bible. For Judaism, it is not a major problem, but among Christians constantly evokes emotions.

The aim of this article is to present the phenomenon of violence in the family in its various phases and on different levels in the sociological and theological aspect. This is a very disturbing phenomenon, which is getting wider and wider every day in our society, and for some people it is already the only and at the same time acceptable form of resolving any conflicts in the family. Often also intensified by the action of alcohol or other intoxicants gives very small effects of cooperation and willingness to understand the other person, presenting his rational arguments and thus a calm and not nervous solution to the conflict or sudden situation. Unfortunately, the strength method, which more often wins the fight with common sense and accurate arguments of the victim. And the most important thing is that it is incompatible with our Christian origin, upbringing and values that should be followed by all those who declare themselves in deep faith in God.

The subject and the subject of this article will be an attempt to show me the impact of physical or psychological violence as an evil that is not a crime but it should be prosecuted and punished with all severity.

Teaching Jesus Christ about violence is extremely different from a mentality that refers to physical or psychological violence. Jesus is the Lamb of God, a good and gentle Shepherd, Prince of Peace; therefore, the question of the relationship to violence from the beginning of Christianity was crucial to building the identity of the community of his followers. Its foundation is the "new commandment" – means the commandment of the unconditional love of God and neighbor. Jesus, the God-man, dying freely on the cross, died not only for his friends and supporters, but for all people, including those who personally contributed to his death. It is not possible, then, for a Christian – a disciple of Jesus Christ – to walk voluntarily through violence, to hate, to destroy and murder. So the question arises, how does the Church reconcile Christian teaching about violence with some of the uncomfortable texts of the Old Testament that even recommend it? How do you treat some of the weirdly-sounding ancient legal texts, cruel and ruthless, which are, however, an integral part of the Bible? How to finally treat the so-called spoofing psalms – a fervent prayer for misfortune for enemies and sinners? Meeting with biblical texts on violence provokes different reactions. Especially theologians, cultural researchers and philosophers refer to these fragments. They

usually emphasize feelings of sadness and disappointment due to the existence of "scandalous" texts that do not match the rest of the Bible, but also attempt to describe them as elements of Hebrew culture or Old Testament monotheism, even to their concealment. There is, of course, valuable studies to study different aspects of violence in a biblical context. These issues are very thematically extensive and their complete theological and biblical analysis would be made more specific by the respect of the complex historical-literary and theological character of particular texts.

Key words: violence, alcoholism, research, family violence, suffering, pain, rape, children, disabled people

Bibliografia:

Hesse H.: *Im dojrzalsi tym młodsi.* Warszawa, Wydawnictwo KR 2000.

Kirkwood T.B.L.: *Biological origins of ageing.* W: Evans J.G., Williams T.F., Beattie B.L., Michel J.P., Wilcock G.K. (red.).: *Oxford*

Textbook of Geriatric Medicine. Wyd. 2. Oxford University Press, Oxford 2000; s. 35–42.

Acta Apostolicae Sedis, t. 48, 1958, s. 658, za: Cornwell, *Papież Hitlera...*, s. 426.

Forum, nr 38/2002, s.49.

Collationes Patrum, VII, 26; podane za: J. Stachniuk, *Chrześcijaństwo a ludzkość*, Wrocław 1997.

Deschner, *Kryminalna Historia Chrześcijaństwa*, t. 3, s. 229.

De contemptu mundi, podane za: P. de Rosa, *Mitologia chrześcijaństwa. Kryzys wiary chrześcijańskiej*, Kraków 1994, s.51.

L. Kołakowski, *Bóg nam nic nie jest dłużny...*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1994.

P. de Rosa, *Mitologia chrześcijaństwa. Kryzys wiary chrześcijańskiej*, Kraków 1994, s. 51–52.Carcopino J., „Emancypacja i bohaterstwo rzymskiej kobiety", „Feminizm i demoralizacja", *Życie codzienne w Rzymie*, Warszawa 1960, s. 104–116;

Koper S., *Miłość i polityka. Kobiety świata antycznego*, Warszawa 1997

Biblia Tysiąclecia

Nycz G., ,,Kłopoty ludzi w podeszłym wieku – ich radości, kłopoty i problemy, Wydawnictwo Galan, Gdańsk

Browne K., Herbert M.: Zapobieganie przemocy w rodzinie. Warszawa 1999

Pospiszyl Irena : Przemoc w rodzinie. – Wyd. 2. – Warszawa: WSiP, 1998

Lipowska-Teutsch A.: Wychować, wyleczyć, wyzwolić. – Warszawa: Państwowa Agencja Rozwoju Problemów Alkoholowych, 1998

Cytowane według Katechizm Kościoła Katolickiego, tłumaczenie polskie, Pallotinum 1994 Źródło: www.hli.org.pl/pl/eutanazja/fragmenty_KKK_na_-temat_eutanazji.pdf

RECENZJE

Piotr LEWANDOWSKI
Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie

RECENZJA
HYBRYDOWOŚĆ WSPÓŁCZESNYCH KONFLIKTÓW ZBROJNYCH. BOGUSŁAW PACEK, WOJNA HYBRYDOWA NA UKRAINIE, OFICYNA WYDAWNICZA RYTM, WARSZAWA 2018, S. 248

Aktualne wydarzenia na Ukrainie przestały przyciągać uwagę mediów, a tym samym wzbudzać zainteresowanie opinii międzynarodowej na świecie. Sytuacja, choć cały czas napięta, wydaje się że została uregulowana właśnie poprzez zaprzestanie informowania o działaniach zbrojnych w rejonie Donbasu i Ługańska. Niestety niemal codziennie giną tam ludzie, dochodzi do wymiany ognia między rebeliantami a oddziałami ukraińskimi.

Generał Bogusław Pacek w pracy „Wojna hybrydowa na Ukrainie" podjął się opisu powyższych wydarzeń z perspektywy koncepcji teoretycznej hybrydowości konfliktów zbrojnych. Pracę cechuje pragmatyczne podejście do prezentowanych zagadnień. Została ona podzielona na sześć rozdziałów.

Wstęp nie przypomina klasycznego podejścia naukowego. Autor zrezygnował w nim z opisów celu, problemu i metody badawczej (w całości pracy trudno doszukać się tego rodzaju elementów, poniekąd określenie celowości badań można znaleźć w rozdziale czwartym). Wstęp to ogólne założenia i informacje dotyczące wojny na Ukrainie, bez większego znaczenia merytorycznego.

Rozdział pierwszy zatytułowany „Teoretyczne aspekty wojen hybrydowych", autor rozpoczyna od definicji hybrydowości i określenia konfliktu hybrydowego odnosząc się do pierwszej publikacji na temat hybrydowości Williama Jemetha (który ukuł pojęcie wojny hybrydowej przy okazji analizy konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego). Analizuje również inne koncepcje wojen hybrydowych, wywodząc ich teoretyczne założenia z koncepcji konfliktów asymetrycznych z lat 80. w USA. Dołącza do tego dość obszerną analizę założeń współczesnych konfliktów zbrojnych obowiązującą w rosyjskiej nauce o bezpieczeństwie i obronności.

Koncepcje wojen hybrydowych, w klasycznych już ujęciach, autor poszerza o mniej znane myśli i koncepcje naukowców rumuńskich, łotewskich. Dużo uwagi poświęca również polskim koncepcjom teoretycznym odnoszącym się do obszaru teoretycznego wojny hybrydowej i hybrydowości konfliktów. Ostatnim elementem w rozważaniach teoretycznych jest analiza zagrożeń hybrydowych w koncepcjach i percepcji NATO.

Z całą pewnością czytelnikowi zabraknie tu autorskiej analizy i tego czego można spodziewać się po rozdziale teoretycznym – założeń, hipotez, problemów, celów i metody badawczej. Opis metody, a raczej jej wskazanie znajduje się w rozdziale czwartym[1].

W kolejnym rozdziale „Wojna na Krymie" autor dość szeroko podchodzi do pojęcia zaprezentowanego w tytule, gdyż zaczyna od krótkiego acz treściwego i w gruncie rzeczy niezbędnego wstępu historycznego. Wprowadza tym samym w skomplikowaną strukturę konfliktów odnoszących się do Krymu, które rozgrywały

[1]B. Pacek, *Wojna hybrydowa na Ukrainie*, Warszawa 2018, s. 65.

się od końca XVIII wieku, aż po czasy współczesne. Dużą uwagę autor poświęca autonomii Krymu oraz problemom demograficznym Półwyspu.

W dalszej części rozdziału znajduje się przebieg wydarzeń od lutego do kwietnia 2014 roku. Tę część można określić mianem kalendarium, gdyż autor przyjął za punkt wyjścia układ chronologiczny wydarzeń z przejęcia władzy na Półwyspie Krymskim przez Rosję. Ten układ pozwala na logiczne i przyczynowo-skutkowe wyjaśnienie zjawisk. Jest to metodycznie poprawne rozwiązanie, ale ma swoje wady w postaci subiektywnej oceny ważności określonych wydarzeń.

W rozdziale tym brakuje oceny i analizy wydarzeń z punktu widzenia samego autora. Nie wystarczające i mało satysfakcjonujące wydaje się również jego spointowanie skupione na ankiecie dotyczącej praworządności wyborów na Krymie (o ile w zamierzeniu samego autora miało być to podsumowaniem).

Rozdział trzeci pt.: „Wojna na wschodzie Ukrainy (w obwodach donieckim i ługańskim)" został skonstruowany podobnie jak rozdział poprzedni. Po krótkim, poglądowym wstępie autor prezentuje kalendarium operacji antyterrorystycznej (ATO) na wschodzie Ukrainy od kwietnia 2014 r. do grudnia tego roku. Obydwa rozdziały budowane są a oparciu o analizę aktualnych wydarzeń. Autor buduje je na podstawie relacji prasowych polskich oraz zagranicznych serwisów, co nie budzi zastrzeżeń metodologicznych. Te można mieć w stosunku do daty końca kalendarium – 30 grudnia – gdyż czytelnik odbiera cały przekaz za relację urwaną, niedokończoną (ale jednocześnie aktualną i trwającą – choć z perspektywy lat pozostawia to spory niedosyt).W rozdziale tym brakuje jednak podsumowania.

Czwarty rozdział „Hybrydowy charakter konfliktu na Ukrainie. Wyniki przeprowadzonych badań" Zawiera dość skąpe założenia metodologiczne (wywiady eksperckie) oraz teoretyczne dotyczące celowości badań. Autor był jednym z ekspertów analizujących przebieg wojny na Krymie i wschodniej Ukrainie w ramach programu NATO Defence Education Enhancement Program. Stąd jego doświadczenie, wiedza i dane, na których bazował. Można przy tym wskazać zarzut braku obiektywizmu, gdyż tekst jest momentami emocjonalny: „Federacja Rosyjska winna ponieść odpowiedzialność międzynarodową za ewidentne naruszenie norm uznanych przez społeczność międzynarodową"[2].

Rozdział ten istotnie stanowi analizę teoriopoznawczą pozwalającą na odniesienie wcześniej prezentowanych koncepcji do rzeczywistości politycznej. W rozdziale znajdują się interesujące informacje o działaniu i roli rosyjskich służb w konflikcie na Ukrainie (których nie ma w kalendarium).

Niewątpliwym atutem pracy jest metoda oparta na wywiadach eksperckich oraz bazowanie na źródłach ukraińskich i rosyjskich. Dzięki nim autor tworzy oryginalne rozwiązania interpretacyjne. Pojawiają się tu syntezy i dedukcje na podstawie prezentowanych w rozdziale pierwszym koncepcji oraz wydarzeń z rozdziałów drugiego i trzeciego uzupełnione o własne badania i ekspertyzy (słabością jest brak odniesień do literatury w przypisach a odnoszenie się do źródeł w treści). Rozdział ten pełen jest trafnych i unikalnych ocen i diagnoz. W szczególności za wartościowe należy uznać opisy dotyczące działań legislacyjnych władz Ukrainy oraz tych odnoszących się do roli Gwardii Narodowej i Straży Granicznej w konflikcie.

[2]Tamże, s. 70.

W ostatnim merytorycznym rozdziale pt.: „Wnioski z badań nad wojną hybrydową na Ukrainie (2014–2016)" autor dokonuje wskazań strategicznych celów Rosji, opisu działań Federacji Rosyjskiej w konflikcie hybrydowym z uwzględnieniem odniesień teoretycznych do aspektów konfliktu hybrydowego. Na zainteresowanie zasługuje do tej pory rzadko spotykany opis działań informacyjno-propagandowych jako elementu działań hybrydowych na Ukrainie (jednak bez odpowiedniej egzemplifikacji). Ocena działań władz ukraińskich i rosyjskich z czego bezspornie wskazuje na szereg braków po stronie ukraińskiej oraz znacznie lepszą pozycję rosyjską w konflikcie (mocarstwo atomowe, imperialne, możliwości korupcyjne, służby specjalne, znajomość armii ukraińskiej itd.).

W kolejnej części pojawiają się naukowe rozważania autora na temat założeń teoretycznych – czy w istocie konflikt na Ukrainie jest wojną hybrydową? Autor wychodzi od koncepcji wojny i jej kilku klasycznych ujęć (Clausewitz, Cybichowski, Ehrlich, Wright, Topolski i in.). W konsekwencji udowadnia na gruncie teoretycznym, że wojna na Ukrainie nie odnosi się do klasycznych ujęć i spełnia wymogi definicyjne wojny hybrydowej: „wojna hybrydowa jest najwłaściwszym określeniem dla konfliktu na Ukrainie. Jednak doświadczenie z tego konfliktu wskazuje na potrzebę rozszerzenia definicji tego typu wojny"[3]. Wniosek ten zmusza autora do stworzenia własnej koncepcji teoretycznej, konceptualizacji pojęcia wojny hybrydowej, którą Pacek rozumie jako „konflikt militarny z udziałem państw, organizacji międzynarodowych, grup narodowych i społecznych, prowadzony przy użyciu wszelkich dostępnych środków walki […], z udziałem żołnierzy i osób cywilnych, prowadzony z zastosowaniem środków przewidzianych prawem lub z pogwałceniem prawa, przy znacznym udziale środków niemilitarnych, ze stosowaniem na szeroką skalę działań ekonomiczno-gospodarczych, politycznych, informacyjno-propagandowych, o różnych i zmieniających się obiektach ataku (państwa, społeczeństwa, organizacje, narody), zmierzający do pokonania strony przeciwnej lub wymuszenia na niej pożądanego działania (zachowania)"[4].

Niestety definicja ta nie spełnia wymogów pojęciowych. Nie tworzy zbornego zestawu a jedynie rozprasza i wylicza konsekwentnie elementy, które autor uznaje za metody działań hybrydowych. W odniesieniu do przypadku Ukrainy definicja ta może się sprawdzić, jest operacyjna i metodologicznie uzasadniona. Nie jest jednak definicją uniwersalną i nie spełnia kryteriów pomijając szereg elementów, które nie zaistniały na Ukrainie (np. przestępczość, terroryzmu, pomija pole cybernetyczne, któremu autor sam poświęca w kilku miejscach uwagę). Próbą tworzenia takiej definicji jest podsumowanie autora, że „wojna hybrydowa oznacza konflikt prowadzony przy użyciu działań konwencjonalnych, jak również działań nieregularnych i cybernetycznych, partyzanckich i terrorystycznych, a także metod kryminalnych"[5].

Autor sam podkreśla oryginalność swojego podejścia do wojny hybrydowej na podstawie wcześniej przedstawionych dowodów z analizy konfliktu na Ukrainie. Według Packa są to: elastyczność pojmowania stron przeciwnika i cel – wymuszenie działania oczekiwanego przez agresora. Rozdział ten należy uznać za

[3]Tamże, s. 110-111.
[4]Tamże, s. 111.
[5]Tamże, s. 111.

podsumowujący całość pracy, gdyż w Zakończeniu autor ponownie odniesie się do powyższej definicji.

Rozdział szósty to materiał źródłowy, do którego określenia znacznie lepiej pasowałoby nazwanie go aneksem. W rozdziale tym znajdują się materiały, deskrypcje rozmów, wywiadów z uczestnikami działań na Ukrainie.

Całość pracy prezentuje się jako wynik analiz badawczych i eksperckich. Najbardziej wartościowym elementem są rozdziały analityczne (czwarty i piąty). Obecność rozdziału szóstego jest zbędna zwłaszcza, że autor odnosi się do tej części poglądowo. W rzeczywistości całość pracy skupia się na wspomnianej analizie i dałaby się zamknąć w postaci artykułów naukowych.

Niewątpliwie w pracy pojawiają się dość wnikliwe analizy, trafne oceny i wnioski. Z tej perspektywy praca jest interesująca dla wszystkich, którzy śledzą losy współczesnej Ukrainy. Praca ta jest także ważnym głosem w dyskusji na temat hybrydowości współczesnych konfliktów zbrojnych.